DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

60
Türkçe Edebiyat

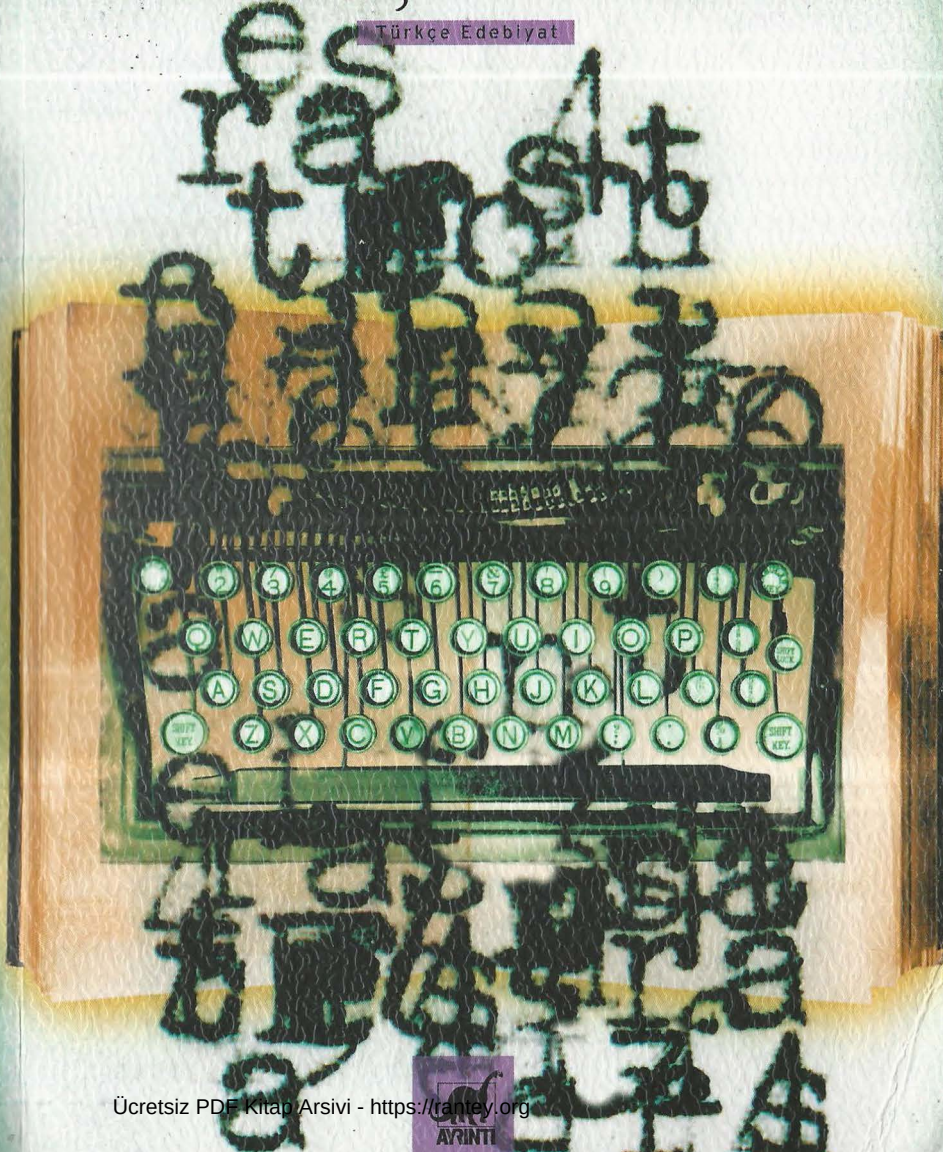
TÜM YAZILARI KONUŞMALARI 1 • Vedat Türkali

1222

Vedat Türkali

Tüm Yazıları Konuşmaları 1

Türkçe Edebiyat

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

AYRINTI

VEDAT TÜRKALİ

Asıl adı Abdülkadir Pirhasan. 1919 yılında Samsun'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nü bitirdi. Maltepe ve Kuleli Askeri Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yaptı. 1951'de siyasal eylemlerde bulunmakla suçlanarak tutuklandı. Askeri mahkeme tarafından dokuz yıl hapis cezasına çarptırıldı. Yedi yıl sonra koşullu olarak serbest bırakıldı.

Vedat Türkali 1944-1950 yılları arasındaki ağır baskı döneminde devrimci sanat çevrelerinde ilk kez el altında dolaştırılan gizli şiirleriyle (özellikle "İstanbul" şiiri ile) tanındı. Şiir uğraşlarını gizlilik döneminden sonra düştüğü hapishane süresince de sürdürdü. Bütün şiirleri ***Bekle Bizi İstanbul*** (***Eski Şiirler Yeni Türküler***) 1979 yılında yayımlandı.

1958 yılında cezaevinden çıktıktan sonra sinema alanında çalıştı. 40'ın üzerinde senaryo yazdı ve üç filmin yönetmenliğini yaptı. Senaryolarını Vedat Türkali takma adıyla yazıyordu. Film alanındaki emekleri günümüz Türk Sineması'nda seçkin bir yer tutar. Geniş izleyici yığınlarını da saran bu çalışmalarının genç Türk Sineması'nın oluşum ve gelişiminde etkin bir yeri olduğu bilinen bir gerçektir.

Bu Gemi Nereye (1985) adlı düzyazı, söyleşi ve soruşturmalarından oluşan kitabı, Türk Sineması üzerine araştırma yapacaklar için kaynakça niteliğindedir.

Önsözlerinde Türk Sineması'nın yapısı ile ilgili önemli açıklamaları içeren iki senaryo kitabı var: 1. ***Üç Film Birden*** (1979; *Bedrana, Kara Çarşaflı Gelin, Analık Davası*) 2. ***Eski Filmler*** (1984; *Otobüs Yolcuları, Karanlıkta Uyananlar, Güneşli Bataklık, Umutsuz Şafaklar*).

Yazdığı dört tiyatro oyunu, ulusal gelenek ve değerlere dayanan oyunlar olarak (ikisi türkülerle işlenmiş epik yapıda) özgün öncü nitelikler taşır. *141. Basamak*, 1970'de Ankara'da sergilendi. *Bu Ölü Kalkacak*, 1976 yılında İstanbul Belediye Şehir Tiyatrosu'nda sergilenirken yasaklandı. *Dallar Yeşil Olmalı*, 1985'te yayımlandı. Yazdığı son tiyatro oyunu olan *Şeytanın Kaşık Oyunları* (2000) deprem konusunu işlemektedir. Bu dört tiyatro oyunu, ***Tiyatro Oyunları*** adıyla Ayrıntı Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

1974 yılında yayımlanan ilk romanı ***Bir Gün Tek Başına***'da 27 Mayıs askeri darbesi öncesindeki Türkiye aydınlarının bunalımlı çıkmazını sergiler. Bu roman sanatsal ve yazınsal görüşlerinden ödün vermeden sinematografik özelliklerin romana aktarıldığı üstün başarılı bir yapıt olarak heyecanla karşılanmıştır.

Vedat Türkali, Türkiye Yazarlar Sendikası ve Barış Derneği yöneticilik ve üyeliklerinde bulundu. Aydınlar Dilekçesi ve Barış Derneği davalarından yargılandı.

İkinci romanı ***Mavi Karanlık*** ağır koşullarda aydınlar arası hesaplaşmaya dayanan umutsuz bir sevi romanı olarak 1983'te yayımlandı.

Üçüncü romanı ***Yeşilçam Dedikleri Türkiye*** (1986) için Türk romanında bir dönüm noktasıdır denebilir. Bu yapıtında da Türkali, bir tarih parçasının karmaşasındaki Türkiye'nin çelişkilerle yüklü acı tatlı serüvenini bölüşen tanıklarıyla yüz yüze getiriyor okuyanları.

1990'da yayımlanan ***Tek Kişilik Ölüm***, gerçek kişilere ve gerçek olaylara dayalı bir dönem romanıdır.

Daha sonraki on yıl boyunca Türkiye Komünist Partisi'nin tarihi niteliğindeki, İkinci Dünya Savaşı döneminin siyasal yapısının sergilendiği ***Güven*** (2005) adlı iki ciltlik romanını yazar. Bu romanı rahat yazmak için 10 yıl Londra'da kalır.

Komünist (2001) adlı bir anı kitabı vardır. Bu kitap çocukluğundan ve tutuklanma sürecine kadarki yaşamından kesitler içerir.

Sadettin ERİŞ Kitap Arşivi - https://rantey.org

2004 yılında yayımlanan ve ayrıksı bir aşkı anlatan *Kayıp Romanlar* adlı romanı ise '90'lı yıllar Türkiye'sini, siyasi sürgünden ülkesine dönen emekli bir doktorun gözünden anlatır. Bir İstanbul romanıdır ancak romanın akışı İstanbul'dan Diyarbakır'a, oradan da İsviçre'ye kadar uzanır.

Yalancı Tanıklar Kahvesi (2009), 12 Eylül'e giden süreçte geçer. Kökleri o yıllara dayanan ve ağırlığını günümüzde çokça hissettiren toplumsal ve siyasal gelişmeler, çatışmalar, toplumsal güç olarak din ve sendikalaşmalar gibi konuların ve olayların sağlam bir fon oluşturduğu roman, 12 Eylül darbesine doğru giderken, kahramanlarının hayatları üzerinden farklı bir bakış açısı getiriyor.

Önce film ve daha sonra 80 bölümlük TV dizisi olarak oldukça ses getiren ***Fatmagül'ün Suçu Ne?*** 2011 yılında roman olarak yayımlanmıştır.

İlk baskısı Ayrıntı Yayınları'ndan çıkan ***Bitti Bitti Bitmedi*** (2014) romanında ise Türkiye'nin tartışmalı konularından olan Ermeni meselesini de mercek altına almıştır.

Bunların dışında düzyazıları, söyleşileri, savunmaları ***Tüm Yazıları Konuşmaları 1*** (2001), ***Tüm Yazıları Konuşmaları 2*** (2014) adlı kitaplarda toplanmıştır. Ayrıca yazarın Kürt sorunu ile ilgili yazıları *Özgürlük İçin Kürt Yazıları* (2002), ***Özgürlük İçin Kürt Yazıları 2*** (2014) adlı kitaplarında yer almaktadır.

Vedat Türkali, senaryoları, oyunları ve romanları ile ulusal ve uluslararası alanda birçok ödül almıştır. ***Bir Gün Tek Başına*** adlı romanı ile 1974 Milliyet Roman ödülü ve 1976 Orhan Kemal Roman ödülü; Çekoslovakya'da Carlovy Vary Film Festivali'nde *Bedrana* filmiyle, 1982 Cidale, *Güneşli Bataklık* ile 1982 sendika ödüllerinden başka *Dallar Yeşil Olmalı* oyunu ile de 1970 TRT Sanat ödüllerini almıştır. 1 Mayıs 2004-1 Mayıs 2005 yılı, aydınların, sanatçıların, kültür sanat kurumlarının ve insan hakları savunucularının katılımı ile "Vedat Türkali Yılı" ilan edilmiştir. Çok çeşitli etkinliklerle geçen bu bir yıl, ilk kez yaşayan bir aydına armağan edilmiştir. Vedat Türkali, son olarak 2016'da Sarıyer Belediyesi'nin düzenlediği, ilkini Yaşar Kemal'in, ikincisini Zülfü Livaneli'nin aldığı "Beyaz Martı Edebiyat Onur Ödülü"ne layık görüldü. Edebiyatın çeşitli alanlarında muntazam eserler yaratan Vedat Türkali, 29 Ağustos 2016'da aramızdan ayrıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Vedat Türkali

Tüm Yazıları Konuşmaları 1

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ayrıntı: *1222*
Türkçe Edebiyat Dizisi: *60*

Tüm Yazıları Konuşmaları 1
Vedat Türkali

Son Okuma
Ahmet Batmaz

© Vedat Türkali, 2009

Bu kitabın tüm yayını hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Kapak Fotoğrafı
Neil Leslie / Ikon Images / Getty Images Turkey

Dizgi
Kâni Kumanovalı

Baskı
Ali Laçin - Barış Matbaa - Mücellit
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No. 286
Topkapı / Zeytinburnu - İstanbul - Tel. 0212 567 11 00
Sertifika No: 33160

Gendaş Yayınları, Birinci Basım, *2001*
Everest Yayınları, İkinci Basım, *2005*
Ayrıntı Yayınları'nda, Birinci Basım, *2018*
Baskı Adedi 1000

ISBN 978-605-314-316-1
Sertifika No: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.: 3 Cağaloğlu-İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinlari facebook.com/ayrintiyayinlari instagram.com/ayrintiyayinlari
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://ilkokuryazarlik.org

Vedat Türkali

Tüm Yazıları Konuşmaları 1

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

VEDAT TÜRKALİ ESERLERİ

BİR GÜN TEK BAŞINA
MAVİ KARANLIK
YEŞİLÇAM DEDİKLERİ TÜRKİYE
TEK KİŞİLİK ÖLÜM
GÜVEN-1, GÜVEN-2
KOMÜNİST
YALANCI TANIKLAR KAHVESİ
BİTTİ BİTTİ BİTMEDİ
FATMAGÜL'ÜN SUÇU NE?
BEKLE BİZİ İSTANBUL – BÜTÜN ŞİİRLERİ
TÜM YAZILARI KONUŞMALARI 1
TÜM YAZILARI KONUŞMALARI 2
ÖZGÜRLÜK İÇİN KÜRT YAZILARI 2
ÜÇ FİLM BİRDEN – Senaryolar
ESKİ FİLMLER – Senaryolar
TİYATRO OYUNLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İçindekiler

Bu Gemi Nereye

Sinema Gençtir 13
Sinemada Meslek Örgütlenmesi İçin Sempozyum Bildirisi 18
Vedat Türkali ile Konuşma 31
Vedat Türkali ile *Bir Gün Tek Başına* Üzerine Konuşma 97
Politika ve Sinema Emekçileri 114
Sinema Yürüdü 118
Türk Sineması'nda Düzen Değişikliği 123
Otobüs Filmiyle İlgili Soruşturmaya Yanıt 128
Atina'ya Barış Yolculuğu 131
Vedat Türkali ile Bir Söyleşi 144

Savunmalar

Önsöz 153
Film Yakıldıktan Sonra... 163
Sinema Günleri'nin Ardından 168

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Romancının Özgürlüğünün Getirdiği Ahlaksal Sorunlar 172
Vedat Türkali'nin Dorsay'a Yanıtı 176
Sinemanın Hoşgörülü Yurttaşı 181
Ankara'nın Kalesi, Bir de Şenliği 184
İstanbul mu? 188
Sinemada Roman-Romanda Sinema 197
Ruhi Su İçin 211
Vedat Türkali'yle Yeni Romanı *Yeşilçam Dedikleri Türkiye* Üstüne Konuşma 215
Aynı Kaynaktan Güç Alan Yeni Sayfa 235
Türkiye Yazarlar Sendikası Davası Savunma Metni 268
Aydınlar Dilekçesi Davası Savunma Metni 282
Barış Derneği Davası Sorgu İfadesi Metni 288
Barış Derneği Davası Savunma Metni 297

Yanıtlar

İbret Belgesi 1 314
Yanıt 321
İbret Belgesi 2 328
Yanıt 337
Açıklama 340
İbret Belgesi 3 342
Yanıt 346
Sorular-Yanıtlar 360
İbret Belgesi 4 364
Sol İçinde Solcu McCarthyizm 374
Hayati Tözün'ün (Patriyot) Açıklaması 382
Yanıt 385
Atölye Sistemi Kurulmalı 392
İsmail Beşikçi'de Türk Sorunu 398

Ölmedikçe - Yazılar Konuşmalar Soruşturmalar

Önsöz 413
Aziz Nesin'e Açık Mektup 414
Sevim Belli'nin Önemli Sorusu 424
Düşünmeliyiz 456
70. Yıl 470

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Pes 474
Pes Etmekle Bitmiyor 477
Yazar Ne Yapsın? 481
"Çoksatar" Bir Aşk Romanı İçin Notlar! 492
Bizim Musa 500
Yüz Yaşında Bir Bebek 505
"Bu Yapı Değişmedikçe Bu Yazgı da Değişmez" 510
"Batı Kapitalizmi Ülkeyi Parmaklarında Oynatıyor" 522
Sansürsüz Günlere 535
Güzel Türkiye 540
Toktamış Ateş'e Mektup 545

Son Dönem Yazıları

Bizim Kuşak Neler Olduğunu Bilmedi 553
Ey Aşk... Ey İstanbul 560
Vedat Türkali ve Kayıp Romanlar 567
Hacı Orman 584
Sinema Bayramımız 588

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu Gemi Nereye*

* Vedat Türkali, *Bu Gemi Nereye*, Cem Yay., 1985.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sinema Gençtir*

Ocak 1982, "Sanat Olayı"

Yaşından söz etmiyorum sinemanın. Yaşına bakarsanız genç değildir. Şu, sihirli lambası çalınan Alaaddin'le aynı günde doğduklarına göre yaşını siz bulun. Sonra, saklanıp durmuş yüzyıllar boyu. Resimde saklanmış, müzikte saklanmış, mimarlıkta saklanmış, şiirlerde, romanlarda saklanmış. Anadan doğma kurnaz; bekliyor ki insanlar değerini anlayacakları bir çağa varsınlar! Lumiere kardeşler devinimli resmi bulunca, bugündür deyip çıkmış ortaya. Ondan sonra neler yaptığını biliyorsunuz. Son derece namusludur bir kez; kendini çağlar boyu saklayan öteki sanat kollarının hiçbirinin iyiliğinin altında kalmamış, tek kuruşuna kadar ödemiştir

* *Sanat Olayı*, Sayı 13, Ocak 1982.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

borçlarını. Bunca resim, müzik, edebiyat, mimarlık, okyanuslar aşırı ülkelere uçağa binip mi gitti? Sırtında yedi iklime sinema taşıdı onları. Üstelik çoğu sanat kolunda açlıktan yakınıp duran yaratıcıları da tıka basa beslemeye başlamış. (Bazı açgözlüler kapış kapış yemekten ölüp gidiyorlarsa sinema ne yapsın?...) Nasıl mı beceriyor bu işleri? Çok basit; çünkü gençtir. Dedik ya, kurnaz; öyle bir dönemde gelmiş ki her yeni teknik buluşla, yaşlanmak şöyle dursun, biraz daha gençleşiyor. Bakmış ki salonda bunaltıcı, televizyon kılığına girip evlere dalmış. İşin de başlarındayız daha; kim bilir daha ne düzenler düşünüyor...

Sinema tutkusu olmayan genç gördünüz mü? Tat almıyor musunuz sinemadan? Hapı yuttunuz, tehlikeli biçimde yaşlandınız demektir. Umrunda mı sinemanın? Gençlerin koluna girip çeker gider. Tanrı hiçbir kulunu sinemadan tat almayacak duruma düşürmesin; âmin!... Kulunu diyoruz, hiçbir sanatçıyı demiyoruz. Tanrı sinemadan tat almayacak sanatçı yaratmaz da ondan... El Greco'nun, Bruegel'in, Goya'nın, Daumier'nin tabloları, Sinan'ın köprüleri, kemerleri, kubbeleri, çarşıları, Homeros'un Dede Korkut'un epik anlatıları, Stendhal'ın, Dostoyevski'nin romanları sinema bilinmeden yapılacak şeyler mi? Bize sanatta ne kaldıysa sinemayı bilenlerden kaldı... Hepsi de sinemayı gizli bir din gibi taşıdılar; yarattıklarının coşkusuyla yıllar yılı bir başlarına seyrettiler onu!... Çağımızın tekniği bu keyfi bütün insanlara bölüştürüyor.

Gençtir ya, nedir sinema? Düştür önce; bunun için gençtir. Çocuk neden büyür? Düşlemesini bilir de ondan! Düş bitti, iş bitti demektir. Türk filmleri satın almaya gelen bir İranlı tecimen, parayı çok görmüş, "Nasıl verem?" demişti, "Men heyâl aliyrem.." Tecimene bakın! Düş bedava olacak! Yağma vardı! Kolay iş mi? Düşü gerçeğe aşılayacaksın ki sinema olsun. Peki, onca emeğin karşılığı?...

Arar, düşler; düşler, arar; işi bu sinemacının. Bulup buluşturacak, bir yastığa yatıracak düşle, gerçeği, Ozanlar gibi...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bulamamışsa? Gene düşleyecek, gene arayacak. Gene olmuyorsa, bıraksın sinemayı... Gerçekle düşü düşman etmişse, nerde kaldı onun sinemacılığı? Ne düş biter, ne gerçek. Sen bitmemişsen doğal ki... Dedik ya, ozanlar gibi...

Biri kalkıp bunlar boş söz dese, ne mi derim? Doğrusun, derim. Doğrusun, sen söyle! Sinemanın tekniği var. Doğru. Aygıtları var. Doğru. Araç gereçleri var. Doğru. Peki, bunları kim kullanacak? Verin bakalım yanıtını! Sen ben mi? Sen ben... Bir dilekçenin tam sırası öyleyse:

... Bakanlığına (olan olmayan bütün bakanlıklara diyelim isterseniz...) özetle şunu yazacağız: Sinemanın okula alınması için... Dilekçe de şu: Açıkçası, kesinlikle, düpedüz sinemayı öğrenmek istiyoruz efendim. Saygılarımızla.

Çağırıp da, "Nedir bu?" diye mi sordular? İşte o zaman, açarız ağzımızı, yumarız gözümüzü. Yıllar yılı, sinema diye bir şey var yeryüzünde. Çevreye, insana, doğaya "alıcı" gözüyle bakmaktır bu. Ders kılığına girip gerekli gereksiz bunca şey kol gezer okullarda; sinema neden sokak kapısında bekler? Araç gereç mi pahalı? Olabilir; ucuzuna bakarız. Ondan daha pahalı nice şeylere nice paralar, verirsiniz bilmez miyiz? Laboratuvarlar, jimnastik salonları daha mı ucuz? Onlar başka mı? (Sıkı durun çocuklar, baklayı şimdi düşürecekler dillerinin altından!...) Doğal ki başka onlar. Oralarda fizik öğretilir, kimya öğretilir, biyoloji öğretilir... Öğrencilerinizin tümü birden fizikçi olur, kimyacı olur, biyolog olur! Olamayacağım sizin kadar biz de biliriz! Ya?? Bütün bu laboratuvarlar, atölyeler, salonlar, çocuklarımız fizikçi, biyolog, ressam, kimyacı olsun diye değil, bütün bu şeyler, araçları gereçleriyle bütün öğretim, çocuğun kafası olgunlaşsın, düşünme yeteneği gelişsin, kişiliği ileri biçimde oluşsun diyedir. Öyleyse durun bakalım! Peki, doğayı, çevreyi insanı dört bir yanından kavrayan, kavratan devinimli resmi iyice öğrenip bilmek, sinemayı öğrenip uygulamak, genç bir kafanın gelişmesinde devinimsiz resimle uğraşmaktan, fizik, kimya de-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

neylerinden, beden eğitiminden daha az mı etkilidir sanıyorsunuz? Gelişmiş, eğitilmiş kafanızla bu konu üzerinde lütfen biraz düşünür müsünüz? Bu bir...

İkincisi: Dilinizden düşürmediğiniz demokrasi, nedir? Hoşgörü mü? Nasıl varılır buna? Kendini tartıştığın kişinin yerine koyabilme yeteneği kazanarak mı? Kendini, karşılıklı herkesin yerine koyabilen, insana bu alışkanlığı edinmeyi öğreten tek araç sinema alıcısıdır. İzin verin de bu güzelim aygıtla baş başa, kendi kendimizi eğitelim; siz de zahmet buyurmayın, efendim.

Üçüncüsü: Sinema bugün dünyalar kadar büyük, başyapıtlar dolusu bir kültür hazinesidir. Anahtarsız girilmez bu hazineye. Bu bilim, sanat, düşünce, güzellik deposundan yararlanamayan kafalar çağın gerisine düşer. Hazinenin anahtarını okulda vermezsen nerde vereceksin kişiye? Öğretimin öteki dallarında yapılan da bu değil midir? Rafael'i, Cezanne'i, Levnî'yi görünce doğru dürüst bir şeyler algılayabiliyorsa, resim, tarih, sanat tarihi dersleri işe yaramış demektir. Edebiyat, müzik, öteki öğretilenler için de budur istenen. Okulda sinema öğrenimiyle kuşaklara vereceğiniz şey, Griffith'den, Ayzenştayn'dan bugüne, yüzlerce, binlerce yaratıcının soylu ürünlerine bilerek saygıyla yaklaşma, yapıtların özünü kavrama, böylece kişiliklerinin güzele, doğruya, iyiye doğru gelişmesine katkıda bulunma olanağını sağlamaktır. Size bu da mı çekici gelmiyor? Sinema piyasasına saldırmış birbirinden aşağılık paçavra filmlere ağızları akarak bakan sürüler oluşmasından yana mısınız yoksa? Ulusumuza, evrensel alanda onurlar kazandıracak sinema başyapıtı ürünler ancak böyle bir ortamdan fışkırır. Bu gerçek de mi sizi hiç duygulandırmıyor?

Dördüncüsü: Aman, yetti bu sıralamalar. İşin tadını çıkaralım biraz da. Okulumuzu çekelim, yaşadığımız kenti çekelim, oyunlarımızı çekelim filme. Güle oynaya seyrederiz, düşünür, tartışırız üstünde. Televizyonda, *Taş Devri* gibi Ame-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rikan dizilerinden mi bıktınız? Dede Korkut ne diyor? "... Çok uğraştılar... Ne boğa yener, ne Kanturalı yener... Kanturalı, adı görklü Muhammet'e salavat getürdü, boğaya eyle bir yumruk urdu kim, boğa götü üzre çökerdi..." diyor. Şimdi biz otursak, el ele versek, şunu çizip bir çizgi film yapsak, ne keyifle seyrederdik kim bilir?

Videoteyplerin dağ bayır tırmanıp köylere çıkacağı bir günde ucuzu pahalısı olur mu? Çağın gereğini yapacaksınız. Sorun, geç kalmamak, sadece hemen soracaklar: Başka ülkelerde yapılıyor mu? Yapılıyor ya (Amerika'da çeşitli kolejlerde, Macaristan'da birçok lisede). Diyelim yapılmıyor; bir doğrunun öncülüğünü ille başkaları mı yapmalıdır? Kendinize yakıştıramıyor musunuz böyle bir öncü atılımı?

Sözün kısası, artık sinemada buluşalım arkadaşlar! Gitmek için okuldan kaçmak da yok artık. Sinema okulda, okul sinemada...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sinemada Meslek Örgütlenmesi İçin Sempozyum Bildirisi*

Sinemada meslek örgütlenmesi deyince işçilerin ve işverenlerin karşılıklı sendikalarda örgütlenmeleri gelir akla. Sinema emekçileri olarak da bize düşen, hemen bir sendikada birleşmek, işsizlik, sağlık, emeklilik gibi konularda sosyal güvenlik haklarımızı koparıp ücretlerimizi yükseltmek için çaba göstermek, toplu sözleşmeler yapmaktır. Kuşkusuz bunlar önemli sorunlarımızdır. Sırası gelmişken biz de, arada, bugünkü örgütlenme eğilimlerindeki eksik, aksak noktalara değiniriz, işçilerin birkaç sendikaya ayrılmalarının kendi zararlarına olduğunu belirleriz. Kesik kesik çalışma durumunda olan set işçilerinin yasalardan sürekli işçiler gibi yararlanabilmelerinin yollarını, olanaklarını araştırırız. İş yönetmeliğinde 30. işkoluna sokulan sinema salonlarındaki

* 4 Nisan 1974.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

emekçilerin (makinistler, yer gösterenler vb) 31. işkoluna alınmasını sağlayıp sinema emekçilerinin direnme güçlerini artırmalarını öneririz. Bugün Türk Film Yapımcıları Derneği biçiminde ortaya çıkan daha önce de denemiş Korporatif kuruluşların, yani emekçilerle işverenleri aynı çıkarda gösterip bir örgütte toplamayı amaçlayan çabaların aldatıcılığını, zararını söyleriz.

Kuşku yok ki bunlar da birbirinden önemli sorunlarımızdır, çözümlenmesi için var gücümüzle çalışmamız gerekir. Ama bunların çözümlenmesi yeterli midir? Sinemamızın temeldeki sorunlarına el atıp bugünkü kargaşa ve yıkım önlenmedikçe sürekli bir çıkar, sürekli bir güvence sağlayabilir miyiz? Yoksa asıl çözüm sinema sorununu bütün yanları ve boyutlarıyla ele almaktan mı geçiyor?

"Ötesi şimdi bizi ilgilendirmez, biz bugünkü çıkarlarımıza bakalım" diyen görüş sendikalizmdir. Yani işçinin, işçi sınıfı örgütü sendikanın bütün sorunu, işverenle birkaç kuruşun pazarlığına oturmak, pay koparmaktır. Ondan ötesi tufan!... Bu daha çok Amerikan tipi sendikacılıktır.

İkinci görüş işçinin, içinde yaşadığı toplum ve dünya sorunlarına siyasal, ekonomik açılardan yaklaşması, kendi çıkarları açısından değerlendirmesi, davranışlarını ona göre ayarlaması, giderek ülkenin bütün sorunlarına çözüm getirebilecek biçimde bilinçli ağırlığını koymasıdır.

Bizde egemen çevrelerin işçilere uygulatmaya çalıştığı birinci yol yani Amerikan tipi sendikalizm ülkeye, işçi sınıfına yarar sağlamamıştır. Bugün en ateşli yandaşları da, emekçi yığınlardan gelen baskıyla bu yolu bırakma eğiliminde görünürler.

Sinemada bu yol iyice geçersizdir, yarar sağlayamayacağı da açık seçiktir. Sözgelimi, sinemada hak arama, sendika kurma kaynaşmasının, iktidar değişiminden sonra başlaması rastlantı değildir. Yeni iktidar, sinema emekçilerine haklarını arama yolunda umutlar getirmiştir. Demek ki işçinin

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

günlük ekmek parası ile ülkenin siyasal gelişmesi arasındaki bağı görmeden, sırasında en basit haklarımızı bile alamayız. Zaten biraz derine gidince göreceğiz ki siyasal, ekonomik gelişme ile değiştiremezsek, sinemamız ola ki tam bir yıkıma düşecek, giderek bugün aldığımız birkaç kuruşu da arar olacağız. Ayrıca sinema emekçisinin yaratıcı olabilmesi, dünyaya uyanık bir kafa ile geniş açıdan bakmasına, sorunları bütün nedenleriyle enine boyuna düşün me, kavrama yeteneğine bağlıdır.

Bugünkü sinema düzeni ile sinema emekçilerinin çıkarları arasındaki olumlu olumsuz ilintiler, bağıntılar nelerdir? Bu konudaki doğru çizgiyi saptamak, sinema emekçilerinin gerçek çıkarlarına uygun olanı ortaya koymak, Türk sinemasının sosyoekonomik yapısını ayrıntılarıyla bilmemizi gerektirir.

Bugüne kadar Türk sinemasına yaklaşım genellikle duygusal olmuştur. Yaklaşanın çıkarına, zevk ve düşün yapısına göre de övgüye ya da yergiye kaymıştır. Genel olarak sinema sorununu çözümdeki zorluk, konuya herkesin, kafasındaki bir güzel film imgesiyle bakmasından doğar. Sinemanın bir sanat oluşu ötesinde bir endüstri sorunu olduğu, bu yüzden de ekonomik yapısının öncelikle ele alınması gerekliliği çoğu kez unutuluyor. Oysaki ürünün yaratılış sürecinde zorunlu biçimde yapışık doğduğu üretim araçlarına ve o üretim araçlarını elinde tutan toplumsal güçlere, sonuç olarak içinde oluştuğu toplumun sosyoekonomik yapısına hiçbir sanat kolu sinema sanatı kadar bağımlı değildir.

Türk sinemasını, Türk sinemasının sosyoekonomik yapısını anlamanın yolu da böylece Türk toplumunu, Türk toplumunun sosyoekonomik yapısını bilmekten geçer. Önce Türk toplumunun yapısına değinelim biz de.

Kırım Savaşı'ndan bu yana, bir buçuk yüzyıla yakın süreden beri Türk toplumu, çeşitli yüzeysel değişiklikler görünümüyle, temelde aynı sosyoekonomik yapıyı bugüne kadar sürdüregelmiştir. Bu yapı, tarihin en eski, en geri düzeni te-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

feci, aracı, tüccar toplumu ile tarihin en yeni, en geri, en geriletici düzeni, tekelci finanskapital egemenliğinin kaynaşmasından doğan bir ucubedir. Yirminci yüzyılla yeryüzüne dal budak salan kapitalizmin son aşaması olarak tekelci finans-kapital egemenliği yani emperyalizm; varını yoğunu yağmalayıp ülkeyi parçalayarak bağımsızlığına da tam el koyunca milletçe bir uyanışa varılmış, bağımsızlık uğruna savaş verilmiş, imparatorluktan cumhuriyete geçilmiş, fakat ülkeyi yıkan asıl nedenlerin yazık ki tam bilincine varılmadığından, daha çok yordamla yakalanmış, yüzeydeki nedenlere karşı tedbirlerle yetinildiğinden bu sosyoekonomik toplum yapısı temelde değişmemiş, egemenliğini gizli-açık sürdürmüştür.

Serbest gümrük sistemi, koruma sistemi, kompradorluğu kaldırma çabası, devletçilik, genç cumhuriyetin varlığını sürdürmek için zaman zaman başvurmak zorunda kaldığı çözüm yollarıdır. Fakat başvurulan yollar, sonuçta tefeci, aracı, finanskapital ortaklığının çıkarlarına uygun biçime dönüşmüş, onun daha da semirmesine yol açmıştır. Sözgelimi kimilerinin övgü ve özlemle andığı devletçilik, finans-kapitalin yemliği, arpalığı, fideliği olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu sosyoekonomik yapının egemen güçleri, ellerine geçirdikleri dış saldırı bahanesiyle ülkenin doğru, yurtsever düşüncesine baskı ile bütünleşiverdikleri yabancı finans-kapital tekeline ülkeyi eskisinden de tehlikeli biçimde, yeniden bağımlı kılmışlardır.

Bu görüş, düne kadar ileri devrimcilerin, onların da sadece bir bölümünün görüşü idi. Türkiye'nin bu temel gerçeği kırk yıl kadar önce açıklanmış, bazılarınca önemi kavranmamış, karşı çıkılmış; finans-kapital-tefeci, aracı düşünürlerinin, yöneticilerinin amansız saldırısına, kıyımına uğramıştı. Her toplumsal zorunluluk gibi, sonunda bu doğrular da örtbas edilemeyerek bütün diriliği ile ortaya çıktı. Finans-kapitalin bin bir oyunundan, uzun kanlı uğraşlardan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sonra ülke 14 Ekim Seçimleri'ne geldi. Ve geniş halk yığınlarının artık bu konuda da bir uyanma, ayrılma aşamasına vardığı saptandı.

Şimdi bu doğruları bugün ortanın solundaki CHP yineliyor. Dışa bağımlı, yabancı finans-kapitalle bütünleşmiş yerli ortakların, tefecilerin, aracıların çıkarlarına karşı bir siyasal ve ekonomik yönetimle ülkemizin gerilikten, bağımlılıktan, özgürsüzlükten kurtulup gelişme, ilerleme yoluna gireceğini savunuyor. Düzeni değiştirerek ülkeyi kavuşturacaklarını söyledikleri Ak Günler budur. Yani dün birçoğunun karşı çıktığı, yasakladığı, cezalandırdığı düşünceler...

Yalnız CHP de değil, Milli Selamet Partisi diye sağcı tanıtılan bir parti kuruluyor, onlar da aynı şeyleri söylüyorlar. Çoğu kez daha kesin, daha da ileri giderek. Ülkeyi emperyalizmin, finans-kapitalin kuyruğuna bağlayan ne varsa hepsine karşı çıkıyorlar: Dışa bağımlı politikaya, AET'ye, yabancı sermaye egemenliğine, tefeci aracılara, içlidışlı finans-kapital ortaklarına... Böylece de devrimler adı altında elli yılda gerçekleştirilen çoğu şeyin ne kadar yüzeyde bulunduğu batıdan alınan sağ, sol deyimlerini bu devrimlerin ölçüsüyle uygulamanın ne kadar geçersiz olduğu iyice ortaya çıkıyor.

Bugün bir ulusal uyanış biçiminde karşı konulan bu düzen aslında kapitalizm de olmamıştır. Kapitalizm, tarih alanına ilerici bir aşama olarak gelmiştir. İnsan haklarını savunmuş, ülkesine bağımsızlığı, yasal eşitliği, ulus olma bilincini, yurttaş olma onurunu, girişim, atılım özgürlüğünü yani burjuva demokratik hakları getirmiştir. Oysaki bu düzen bizim ülkemizde bütün bu değerleri boş kalıplar olarak yinelemekten öte bir şey yapmamıştır. Halktan yana gerçek aydın düşünceye düşmanlık yaratmış, işçi sınıfından yıllarca en ilkel hakları esirgemiştir. Sendika, grev sözcükleri bile yıllarca ağır suç sayılmıştır. Her türlü özgürlükten yoksun bırakılmış işçileri, işverenler, daha çok sömürebilmek için artıdeğeri mutlak biçimde (üretim araçlarını geliştirme yerine işçiyi düşük üc-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

retle uzun süre çalıştırmak) çoğaltmaya gitmişler, böylece de Türkiye'nin teknik ve endüstriyel gelişmesi engellenmiş, ülkemiz geri bırakılmıştır. Ülkesini endüstrileştiren kapitalizm, sonunda başka ülkeleri soymak pahasına da olsa kendi köylü, kentli halk yığınlarının yaşamında gelişme, yükseliş sağlamıştır. Oysaki bu düzen bize işsizliği, pahalılığı, yoksulluğu, talanı, vurgunu, yasasızlığı, teknik endüstriyel geriliği, özgürlüksüzlüğü, baskıyı, siyasal ve ekonomik dışa bağımlılığı getirmiştir sadece.

Biz ülkemizin bu yıkıcı, gerici düzenden iktidardaki partilerce kurtarılabileceğine inanmıyoruz. Halkımızın gerçek ak günlere kavuşması için emekçi halk yığınlarının kendi öz siyasal örgütleriyle iktidara demokratik ağırlıklarını koymalarından başka yol, başka çözüm biçimi yoktur. Ancak bugünkü iktidarın doğru değerlendirilmesi de emekçi halk yığınlarının çıkarı için önemlidir. İleri yarına geçişte bugünün bir aşama, hem de önemli bir aşama sayılması gerekir.

Şimdi sinemaya bakalım. Sinemada görülen de sözünü ettiğimiz sosyoekonomik yapının tıpatıp aynıdır denilebilir. Elli yıldır varolan Türk sineması bir türlü gelişip istenen düzeye erişemez. Bugünün dünya sinema endüstrisi standartlarının uzağındadır. Batak bir ekonomik taban üzerinde, enflasyonist bir düzeyde, kokuşmuş kalıpları yinelemekten öteye gidemez. Yani ekonomik ve ideolojik yapısıyla toplumumuzun yapısındaki bütün gerilikleri içinde saklayan sağlıksız bir toplumsal kurumdur.

Bazı iddiaların tam tersine Türk sinemasında sömürünün en zararlısı, en zalimcesi vardır. Geri kalışımızdaki baş neden de budur. Toplumumuzun bütün alanlarında olduğu gibi.

En zararlısı vardır, çünkü Türk sinemasında emekçinin yarattığı artıdeğer yığınının ancak pek azı üretime yatırım yapması beklenen sinema kapitalistine yani prodüktöre kalır. Aslan payını bir yığın asalak topluluğu yağmalar, kapışır. Kimdir bunlar! İşletmeciler yani aracılar; sinemacılar yani

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

toprak beyleri, arsa ve mülk sahipleri; tefeciler; sinema araç gereçlerinin ithalcileri; stüdyocular; başoyuncular...

Böylece de prodüktöre yani girişimci sinema kapitalistine, genişletilmiş yeniden üretime geçme olanağı kalmamaktadır. Tek yazgısı basit yeniden üretimin mutsuz çarkı içinde ufalanıp yok olmaktır.

Artıdeğerden büyük pay aldığını söylediğimiz stüdyocular, sinemacılar, sinemanın asıl öğeleri diye düşünülebilir. Ancak prodüktörün cılız kalışı, onları da ters yönden etkiler. Bugün stüdyolarımız dünya sinemasının teknik standardı yanında gülünç sayılacak durumdadır. Birkaç büyük kentin dışında doğru dürüst film seyredilebilecek sinema salonu yok denecek kadar azdır. Taşra sinemalarından çoğu filmler yıpranmış, parçalanmış gelir. Anadolulu toprak, mülk sahipliğinden gerçek sinema salonu sahipliğine, yöneticiliğine geçmek de ancak ileri endüstrinin biçimlendireceği önemli bir evrimdir. Bir tanıdık söylemişti: Sinemasının kaç kişilik olduğunu sorduğu bir bahçe sinemacısı, "Kişiliğini bilmem arkadaş" demiş, "benim sinemam dört dönümdür."

Ne var ki bütün bu olguları acı deneylerle yaşayan prodüktör işin gene de tam bilincinde değildir. Daha dün bir bölgeye memuru olarak yolladığı bugünkü işletmecinin kısa zamanda semirmesini, araba, apartman edilmesini neredeyse Allah'ın bir hikmeti gibi görür. Bu durumun, kendisinin ve emekçilerinin haklarının yağmalanmasından doğduğunu ya da bu çarpık düzenden geldiğini görmez. Görme olanağı da gün günden elinden alınmıştır. Durum öylesine tersine dönmüştür ki üretime geçebilmesi, film yapabilmesi için artık o işletmecinin işletme avansı olarak vereceği bonolardadır umudu; o bonoları kırdıracağı tefecilerdedir; o bonolarla kendine negatif, pozitif verecek araç gereç ithalatçılarındadır, filmini tamamlatacağı stüdyoculardadır. Bonoları alabilmesinin baş koşulu da, filan ya da falan başoyuncu ile film için anlaşma yapmış olmasıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Piyasa tefecilikle servet yapmış kişilerle doludur. Ham film, araç gereç ithalatçıları, sinema piyasasının dışa bağımlılığını sürdürürler; yabancı endüstri tekellerinin iç pazarlarımızı sömürmesine aracılık ederler. Türkiye, araç gereç açısından en pahalı, en lüks film üretimi yapan ülkedir. Çekimde bir metre film, prodüktöre 20 liraya mal olur. Bu Amerika'da belki bir dolar. Almanya'da birkaç marktır. Hayat standartları düşünülürse bu ölçü onlar için bir ya da birkaç lira demektir. Böylece kısıtlı negatifle Türk sinema yaratıcılarının eli kolu bağlanmaktadır. Yıldız denen, piyasanın kaymağını yiyen birkaç başoyuncunun bütün kazancı ise dairelerine, arabalarına, lüks yaşantılarına yani sinema dışı tüketim alanlarına gitmektedir. Görülüyor ki kanı sürekli dışarı akıtılan, sağlığını gün günden yitirmiş, gene de nasılsa ayakta kalabilen cılız bir yaratıktır Türk sineması...

Kokuşmuş kalıplar, kötüye koşullanmış halk yığınlarını tutacağına inanılan birkaç hikâye biçiminde her yıl yinelenir durur Türk sinemasında. Çoğu kez oynatılacak oyuncuya ve işletmecinin zevkine göredir bu hikâyeler. Sinema seyircisi yığınlarımızın en azından yarısını yabancı filmlere kaptırmamızın önemli nedenleridir bunlar. Buradaki büyük kaybımızın tam bilincine varıldığı da söylenemez. Öyle ki koskoca bir milletin yerli film seyircisi, yabancı film seyircisi diye ikiye ayrılması olağan karşılanır. Nedenleri üstünde derinliğine düşünülmez. İç pazarımızın yabancı film şirketlerince yağmalanması demek olan bu duruma karşı çıkması; büyük kentlerde en büyük sinemaları ellerine geçirmiş, Türk halk yığınlarını hem ekonomik, hem ahlak yönünden sömüren, yani sırasında bütün ahlak değerlerimizi altüst edip paramızı pulumuzu alıp götüren aşağılık yabancı filmlerin saltanatına karşı direnmesi; en azından o sinemalardan haftalar almak için baskılar yapması gereken prodüktör yani sinema kapitalisti, yazgısına boyun eğmiş, olaylara seyirci kalmış, kendi dar iç pazarında öteki yerli prodüktörün üç kuruşluk geliri ile

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yarışmayı yeğlemiştir. Böylece de film pazarını ithalatçıların sınırsız yağmasına, talanına bırakmış olur. Yerli filme kan kusturan sansür yabancı filmlere karşı daha hoşgörülüdür. Yabancı seks filmlerinin yüz kızartıcı fotoları, afişleri büyük caddelerdeki sinema vitrinlerini kaplar. Sömürü alanları genişlesin diye bir de dublaj yapılır bu filmler. Kendi iç pazarına bizim gibi vurdumduymaz pek az ülke kalmıştır yeryüzünde. Liberalizmin anavatanı İngiltere'ye film satmanız ondan film almanıza bağlıdır.

Gelelim Türk sinemasındaki sömürünün zalimce oluşuna: Öz çıkarlarını asalaklara, yabancılara karşı korumasını becereremeyen, gereğinde ağırlıklarını koyacakları güçlü bir örgütte bir araya toplanmak yeteneğinden yoksun prodüktörlerin her zaman olduğu gibi emekçilere yeter bütün gücü. Dolaylı, dolaysız en büyük zararı da onlara verirler.

Sinema emekçileri şunlardır: Senaryo yazarları, yönetmenler, yardımcıları, art direktörler, yardımcıları, foto direktörleri, kameramanlar, yardımcıları, ışık yönetmenleri, yardımcıları, makyajcı, aksesuarcı vb set işçileri, oyuncular, figüranlar, stüdyolarda çeşitli kollarda çalışanlar (laboratuvarda, matüpoda, montajda, senkronda vb), dublaj emekçileri (konuşanlar, kayıtçılar vb), film makinistleri, sinemalardaki öteki emekçiler.

Ücretlerinin öteki emekçilerden dolgun olmasına karşın denebilir ki yönetmenler de bu düzenden öteki emekçiler kadar zararlı çıkarlar. Yaratıcılıkları kısıtlanmıştır. İyi bir şey yapsalar da yapıtlarının değerlendirilme, kişiliklerinin dünyaya tanıtılma, yayılma, yani meslekte ilerleme olanakları zayıf rastlantılara kalmıştır. Senaristler, oyuncular, kameramanlar, yapıtlara katkıda bulunan bütün öteki emekçiler için de bu yargı geçerlidir. Düzene boyun eğmeyen, kalıplara karşı koyan, kişiliğini koruyup, düşün ürünü yaratıcılık uğraşında olan sanatçılara, bu düzende değil parlak iş, ekmek parasının bile kapıları kapalıdır. Genellikle bütün emekçilerin

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

durumu yürekler acısıdır. Türk sinema sanatına bir ömür vermiş yaşlı başlı sanatçıların her türlü sosyal güvenlikten yoksun olmaları, ellerinde kalan ödenmemiş bonolarla üç beş kuruş için yazıhane kapılarında dolaşmaları, atlatılmaları, en azından hakları olan saygının bile çoğu kez kendilerinden esirgenmesi yüz kızartıcıdır. Görünür görünmez bin bir tehlikeyle dolu olan setlerde çalışanların hiçbir sosyal güvencesi yoktur. Yaralanan, elektrik akımına kapılıp kömür olan, sakatlanan işçi, yaralanmış, kömür olmuş, sakatlanmış olur!

On yıl kadar önce kurulup çalışan Sine-İş, stüdyo işçilerine yoğun haklar sağlamış fakat settekiler için hemen de hiçbir şey yapılamamıştır. Asıl çıkarları karşısında nasıl beceriksiz, pısırık olduğunu gördüğümüz prodüktörler, işçilerin hakları söz konusu olunca direniş göstermişlerdir. Sinema işçilerinin sigortalanması konusunda çeşitli mahkemelerden çelişkili kararlar çıkmış, temyizce de onaylanmıştır! Sinema alanında kargaşamız hukuk alanına da sıçramış gibidir!

Emekçilerin sigortalarının engellenmesi, Türk sinemasına yapılan en büyük kötülüklerden biri olmaktadır. Sigorta haklarından yoksun bırakılan işçinin meslekte uzun süre kalması olanaksızdır. Setler, lümpen, yarı lümpen, gelip geçici, beceriden yoksun, işçi bilincine erişmemiş kişilerle doldurulmakta, böylece de uzmanlık isteyen sinema üreticiliğinin, emekçiliğinin niteliğine en büyük darbe vurulmaktadır. Başoyuncunun fiyatı arttıkça ücreti kısılan yan oyuncuların, kavgacı denen sinema emekçilerinin, hele hele karın tokluğuna, şirketlerden kopardıkları zaten düşük ücretleri figürancılara kaptırıp çoğu kez aç açına çalışan figüranların durumu ise bir tek sözle bitiktir.

Böylesine zalimce sömürülen bir emekçi yığınından sağlıklı ürün beklemek akıldışıdır. Bütün bu olumsuzluklarla, insanüstü çalışmaları, çabaları göze alarak başarılı ürün, başarılı yapıt veren Türkiye sinema emekçilerini aslında kahraman saymak, saygı ile anmak gerekir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Gerçekler böyle saptanınca, neler yapılması gerektiği de ortaya çıkıyor.

Görülüyor ki gerek sinema emekçileri, gerek prodüktörler açısından ilk yapılacak iş bu düzeni, bu sinema düzenini temelinden değiştirmektir. Bu düzeni, bütün Türkiye'de değiştireceklerini söyleyen iktidar partileri bunda ne kadar başarı gösterirler bilemeyiz ama sinemadaki bu düzeni değiştirebilirler. Yani gerçekten isteniyorsa sinemada ak günler yaratma olanağı vardır.

Kredi kurumlarını gerçek sinema yaratıcılarının yararına çalıştırabilirler. Hammadde araç gereçlerini kazanç, vurgun konusu olmaktan çıkarabilirler. Film dağıtımını, sinemaları aracıların tekel ve sömürüsünden çıkarıp daha sağlıklı bir düzen kurabilirler. Yabancı filmlerin iç pazara başıboş girmesini önleyebilirler. Yabancı filmlerin dublajını yasaklayabilir ya da Türk Sinema Kurumu'na gelir sayarak ağır biçimde vergileyebilirler. Belediyelerin yerli filmcilere yardımcı olmaları için sinemalardaki filmci payını daha sıkı denetletebilir, filmlerin haftalık gelirini açıklatabilirler ve bütün bunlar için gerekli yasaları çıkarabilirler.

Biz sinema emekçilerine düşen ilk görev, temel haklarımızı elde etmek için hemen örgütlenmek, sinema düzeninde yapılacak köklü değişimlerdeki çıkarımızın bilinciyle hükümeti yasalar yapmaya zorlamak, bu yoldaki çalışmalara ağırlığımızı koymaktır.

Sözgelimi bütün bu yasalar çıksa, Türk sineması ekonomik bakımdan tam sağlıklı bir temele oturtulsa yeterli olur mu? Hayır, olmaz. Her sanat gibi sinema sanatı da özgürlük içinde gelişebilir. Cinecitta'yı Mussolini, teknik bakımdan eksiksiz kurmuştur, ancak bugün dünyaca bilinen İtalyan sinemasının çıkması için Mussolini rejiminin yıkılması, İtalyan halkının faşizmden kurtulması gerekmiştir. Dünyanın en büyük sinemalarından Alman sineması Hitler'in gelişi ile tuz buz olmuştur. McCarthyizm Hollywood'a büyük zararlar vermiştir. Japon

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sinemasının başyapıtlarla dünyaya açılması Japon faşizminin yıkılması ile olanak kazanmıştır.

Bizde de yıllarca sansürün, sansür korkusunun, özgürlüksüzlüğün Türk sinemasına nasıl zararlar verdiğini bilmeyenimiz yoktur. Ancak bugüne kadar bu konuda da yanlış değilse bile eksik bir yol tutulmuş, sansür, bir neden gibi gösterilmiştir. Oysaki sansür, Türkiye'nin sosyoekonomik yapısının bir sonucudur. İç organları hasta adamın derisindeki kapanmayan sivilce gibi.

Demek ki Türk sinemasının gelişmesi için gerekli öğelerden biri de tam bir özgürlük içinde film yapma olanağıdır. Belki de en önemlisi. Türk sinemasının gelişmesi, yükselmesi için bu doğrultuda bir sinema yasası çıkartmaya çalışmak, sinema emekçilerinin baş ve temel görevidir.

Bir prodüktör, varsa parasını daha kârlı gördüğü bir işe aktarabilir. Sinemadan başka bir alan düşünmediklerini söyleyen prodüktörlerin, sıkıştılar mı sermayelerini negatif pozitif stokçuluğuna, karaborsacılığa, faizciliğe, emlake, yabancı film ithalatçılığına kaydırıverdikleri bildiğimiz gerçeklerdir. Ama bir sinema emekçisinin tek güveni, tek dayanağı sinemadaki becerisi, yaratıcılığıdır. Sinemanın gerçek yaratıcıları sinema emekçileri, gerçek sahipleri olduklarını da göstermelidirler. Ülkemizin vardığı bu yeni aşamada haklı isteklerini yasalaştırmak olanağı vardır.

Ulusal uyanışa halkça bir adım atılmıştır. Halkımızın desteği ile bugün işbaşına gelen iktidar, ulusal çıkarlarımızı ön planda tutma çabasındadır. Bu düzeni değiştirmek için tefecilere karşı olduğunu, aracıları kaldırmayı baş görev saydığını, ülkeyi siyasal, ekonomik bağımlılıktan kurtarmak için dışa bağımlı, yabancı sermaye tekelleriyle bütünleşmiş yerli finans-kapital egemenliğine son vermeye kararlı olduğunu söylemektedir. Biz de onlardan sinemamızdaki aracıları, tefecileri, yabancı sinema sömürüsünü kökünden kazımasını isteyeceğiz. Sülüklerle kaplı Türk sinemasındaki kötü film akımının

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sinemamıza, daha geniş anlamıyla ulusumuza ettiği kötülükleri, verdirdiği kayıpları, ahlak, zevk ve ekonomik yıkımı önlemesini isteyeceğiz. Tarihimizin, sinema için de, önemli bir dönemine vardığımızın bilincinde olmalıyız. Türk sinema emekçileri tek ve güçlü bir örgütte, biricik sendikalarında omuz omuza, yürek yüreğe vererek, gereğinde, gene bir örgütte birleşmelerini dilediğimiz işverenle, prodüktörle sinemadaki ortak çıkarlarımız için birlikte gereğinde prodüktöre karşı, gereğinde ona da yol gösterip sürükleyerek ülkemizin sağlıklı bir sinema düzenine kavuşmasını sağlayabilirler. Sağlamalıdırlar. Bu istekler için uğraş ve çaba bizim görevimizdir, bu isteklerimizi yerine getirmek de hükümetin görevidir. Bir ülkede düzen değişikliği için yola çıkanlar, eğer söylediklerini içtenlikle istiyorlarsa sanatçıyı, öncelikle de sinema sanatçısını yanlarına almak zorundadırlar. Sanatçılar ışıklı ileri yarınların öncüsü, muştucusu, yaratıcısıdırlar.

Türkiye, değerini bilenler için, bir sinema cennetidir. Tarihimiz, folklorumuz, güçlü, ileri bir edebiyatımız, pitoreskimiz, coğrafyamız, güneşimiz, ileriye, güzele yatkın halk yığınlarımız, yani güzel bir sinema için gerekli bütün öğeler, hem de dört dörtlük vardır ülkemizde.

Biz sinema emekçileri gerçek halk, ulus sevgisi ve yaratma heyecanıyla yoğrulmuş bir yığın olarak el ele vermesini, dayanışmasını bilirsek Türk sineması ak günlere, hem de kısa sürede kavuşacaktır. Ve Türk sinema emekçileri başyapıtlarıyla dünya sinema sanatındaki yerlerini alacaklardır. Hem de en ön sırada...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Vedat Türkali ile Konuşma*

...

Konuşmayı Yapanlar: Nezih Coş, Abdullah Anlar ve Engin Ayça.

Y. S. — *Vedat Bey, edebiyat öğretmeni iken fikir suçundan içeri girdiğinizi biliyoruz (1951). Yedi yıllık hapisten sonra senaryo çalışmalarınız nasıl başladı acaba?*

V. T. — Sinema zaten tutkulusu olduğum bir konuydu. Üniversite yıllarında en çok izlediğimiz şey filmlerdi. Sinema için düşlerimiz vardı, çalışma özlemleri duyardık ama o çağda sinema bizim için gerçek değil, sadece bir düştü. Cezaevine girdikten sonra, uzun yıllar sinema üzerinde yeniden düşünme ve sinemayı yeniden öğrenme olanağını buldum.

* *Yedinci Sanat*, Sayı 16, Haziran 1974; Sayı 17, Temmuz-Ağustos 1974.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1958'de cezaevinden çıktıktan sonra yapacak bir işim yoktu.

Başvurmadığım yer kalmamıştı. İş vermiyorlardı. Bir ara editörlük yaptım Babıâli'de. Rıfat Ilgaz ve Süavi diye bir arkadaşla Gar Yayınları'nı kurup, mizah yayınları yaptık. Ilgaz'ın *Hababam Sınıfı*'nın üçüncü cildini, *Bizim Koğuş*'unu bastık. Üçüncü kitap olan *Mizah Antolojisi* ile yayınevi kapandı. Zaten sevmediğim, zorla yaptığım bir işti. Bu defa bir kitap hazırlama işine giriştim. "İnsanlık İçin Kendilerini Feda Edenler" adı altında insanlığın ileri adımlar atması için hayatlarını vererek öncü olmuş bazı tarihsel kişilikleri tanıtan bir çocuk kitabı üstünde çalıştım... O zamanlar sinemada asistanlık, senaryo yazarlığı gibi işler yapmaya çalışan genç bir çocuk. Yılmaz Güney, benim ortaklardan birinin arkadaşıydı. Sık sık gelirdi yayınevine. Yakın bir dostluğumuz oldu böylece genç Yılmaz'la. Sinema için ortak özlemlerimiz vardı. Edebiyat ve sanat konularında da ortak yanlarımız olması bizi daha da yakınlaştırıyordu. Yılmaz beni bir gece Galatasaray'da gece kulübü gibi bir yere götürdü, orada Kemal İnci diye bir çocukla tanıştık ve bana ilk kez "Hoca" lafını nedense o etti. Hoca adı bana öylece kaldı. İnci, çektikleri bir film için senaryo yazmamı istedi o akşam. Biz de zaten Yılmaz'la onun *Dönüş* adlı senaryosu üstünde çalışıyorduk. Bir yandan da kitabı bitirememiştim ve borç içindeydim. İnci bana tekrar gelip iknaya çalıştı ve Suphi Kaner'in oynayıp yönettiği *Üsküdar İskelesi* filminin çekimine çağırdı. Ben de gittim ve sette sufle vererek, üçüncü asistanlıktan filan başlamış olduk sinemaya. Tabii kitap mitap hepsi kaldı. Filmin biraz senaryo çalışmalarına da katılmıştım. Onların çok ilkel anlatılmış bir hikâyeleri vardı: Ben ona biraz şekil vermeye çalıştım ve diyaloglarını yazdım. Çekerken bazı yerlerini değiştirdiler zannediyorum. O da yarım kaldı; sonradan Suphi aldı başını çekti gitti. Son kısmına biz karışamadık.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Y. S. — *O yıllarda sinemaya gidiyor muydunuz'? Filmleri izler miydiniz?*

V. T. — Benim sinemaya girmem, o yıllarda bir hayaldi aslında. Ben daha çok sinema seyircisiydim. İçerden çıktıktan sonra bir yıl sürekli yerli filmlere gittim. Merakım da şu: Bu adamlar ne yapıyorlar, neler çekiyorlar, halkla ilişkileri nedir? Ben hep gençlere onu tavsiye etmişimdir. Senaryo, sinema falan diyenlere önce gidin ve sürekli yerli film seyredin. Herhalde sinemamızda en çok yerli film seyreden sinemacılardanımdır. Bugün bile genellikle bahar ve yaz aylarını geçirdiğim güney kasabalarında haftada üç dört gece yerli film seyrederim. 1960'larda yerlinin yanı sıra yabancı film de görüyordum tabii. Ama o zamanki sinema ortamı, baskının en yoğun olduğu bir yerdi ki hiç kimse de bu ortamda sinemaya geçebileceğime ihtimal vermiyordu. Bu benim için de hayaldi önceleri.

Y. S. — *Senaryo çalışmalarınız nasıl gelişti?*

V. T. — *Üsküdar İskelesi*'nin çekimi sırasında, aynı zamanda filmde oynayan Kemal İnci, Türkiye'nin en iyi montajcısı olduğunu söylediği Ertem Göreç'e benden bahsettiğini, Göreç'in de beni görmek istediğini söyledi ve tanışıp *Üsküdar İskelesi* üstüne Göreç'le de çalışmaya başladık. Göreç gerçekten değerli bir teknik elemandı. Filmin birkaç sahnesini de o çekti. Ama çalışması, bir komedi olan filmin üslubuna yatkın gelmemişti bana. Ben sinemaya geldiğimde, teorik olarak gerçekten bugünkünden çok şey biliyordum. Ama o zaman bildiklerim hep lafta kalıyordu. Hep söylerim, yine de söyleyeceğim: "Kitaplardan sinema üstüne bir şeyler öğrendim ama sinemayı asıl sinemacılardan ve Yeşilçam'dan öğrendim. Çünkü Yeşilçam'da sinema yapılıyor."

Ertem Göreç'le tanışmamız gerçekten yeni bir dönem yarattı. Bundan sonra bizim kitap mitap hikâyesi iyice rafa kalk-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tı. Çünkü vakit yoktu, işin havasına girmiştik artık. Ertem'le ortak birtakım düşlere giriştik bu sefer. İlk çalışmamız "Kardeşler" adıyla hazırladığımız bir senaryoydu. Bu daha sonra *Ayrılan Yollar* adıyla çevrildi. Sonra Be-Ya Film'e (Nusret İkbal) *Otobüs Yolcuları*'nı yaptık. O zamanlar Memduh Ün'ün asistanı olan ve onun baskısı altında bulunan Ertem Göreç'e bu filmle kişiliğini gösterme, yönetmen olarak bir filmin sorumluluğunu üstlenme konusunda benim de bir desteğim, yardımım olmuştur. Ertem'le birbirimize güveniyorduk. Ben senaryosunu yazarım, sen de yönetirsin dedim ve başladık. Ertem o güne kadar Memduh Ün'e bir film yapmıştı. *Otobüs Yolcuları*'nın çekimi sırasında piyasada hemen başladılar tabii, âdettir, bizde piyasaya yeni biri geldi mi hep yolunu keserler, tekerine taş korlar. Bizi de yine yıpratmaya çalışıyorlardı. Ama film bomba gibi çıktı sonunda piyasaya. Ve zannediyorum, o günkü koşullar içerisinde Türk sinemasına da önemli bir katkı olmuştur. Ve Ertem Göreç'in de başarı filmi olmuştur. *Otobüs Yolcuları* zamanı için pahalı bir filmdi. Yani siyah-beyaz filmlerin 150 bin liraya çıktığı zamanda 320 bin liraya filan çıktı. Bugün o fiyata renkli film yapıyorlar. Esirgemedi Nusret Bey. Ama film de güzel oldu ve ayrıca büyük de kârlar getirdi. O zamanlar vizyonlar çok yapılabiliyordu, şimdiki gibi değildi. Adana işletmecisi filmin 10 vizyon gördüğünü iddia ediyordu.

Bir de şunu belirteyim ki 27 Mayıs gelmeseydi, geçmişte bir siyasal suçlamadan geçmiş bir insan olarak sinemada bana bu *Otobüs Yolcuları* senaryosunu yazma olanağı verirler miydi bilemem. Pek zannetmiyorum.

Otobüs Yolcuları'nı yaptığımız sıralarda Atıf Yılmaz'la tanışmıştık. Yılmaz'la, Orhan Günşiray o zamanlar "Yerli Film" adlı şirketi kurmuşlardı. Bu şirkete *Dolandırıcılar Şahı*'nın senaryosunu yazdım. Kasaba gerçeklerine ve belli bir ölçüde de Türk aydınlarının sorunlarına değinen bir filmdi. Atıf ın elindeki bir hikâye taslağından yola çıkmıştık. Bu hikâyede

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bir kasabaya bir dolandırıcı geliyor da ben Kore kahramanıyım diyor, halkı dolandırıyor falan. Önceden istediğim hâlde okuyamadığım bu metinden yola çıkıp ortak çalışmalarla bu filmi yaptık. Bu da o günün koşullarında biliyorsunuz önemli bir filmdir. Yazık ki pek sahip çıkılmıyor bugün. *Dolandırıcılar Şahı*'nın iş durumu da çok iyi oldu. Film "Yerli Film" şirketinin dayanak filmlerinden biri olmuştu. Aslında bir film iyi hazırlıkla, iyi çalışmayla yapılmış, kendi kurallarına saygılı olmuş ve o kuralları da işlerliğe kavuşturabilmişse iş yapabiliyor.

Benim 27 Mayıs sonrası döneminde, Türkiye'nin kavuştuğu yeni koşullar ve bu koşulların yarattığı olanaklarda, en büyük isteğim, tutkum, Türk halkına, ona yararlı olabilecek ve halkçı birikime katkıda bulunabilecek sinema çalışması yapmaktı. Tabii bunun içerisinde belki bazı aydınlarımızın küçümseyerek söyledikleri "popülizm" eğilimleri de vardı. Ama biz bunu bilerek göze alıyorduk. Çünkü başka bir çözüm yolu, hele o günler için geçerli değildi, yani gerçekçi olmuyordu. Yeşilçam'ın kullandığı birtakım kalıplar kaliteli sinema açısından belki istenmeyebilir, değerli bulunmayabilir. Ama halkın bu alışkanlıklarını iyi kompozisyonlar içerisinde, iyi sentezlerde, halkın yararına olan bir yörüngedeki yapıtlarda kullanmak tek yoldu. *Otobüs Yolcuları* da, *Dolandırıcılar Şahı* da denenmiş kalıpları, halka bir şeyler verebilen ve yeni bir düşünce ufku açan bir sentez içerisinde kullanma çabasıdır. Ben, emekçi halkımıza sinema yoluyla yararlı olma tutkumu her sene en azından bu yollu bir film senaryosu ile gerçekleştirmeye çalışıyordum. Tavizler de veriyorduk. Mesela bu arada, Allah günahlarımızı affetsin, bir *Allah Cezanı Versin Osman Bey* de yaptık, *Kızıl Vazo, Tatlı Bela* vb da yaptık ama *Otobüs Yolcuları* da yaptık, *Şehirdeki Yabancı, Dolandırıcılar Şahı* vb da yaptık.

Y. S. — *Sözünü ettiğiniz zorunlu tavizler verme durumu, aslında Türk sinemasında bugün için de söz konusu. Aynı şey*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yine devam ediyor. Sizin o günkü ortam içinde belli ölçülerde haklı gördüğünüz bu tavır, daha sonraki bu bir türlü vazgeçilemeyen ve bir yönden de zararlı eğilimin başlangıcı olmadı mı? Bu yönden olumsuz bir gelenek yerleştirmedi mi?

V. T. — Bence devrimci her şeyden önce ayakları yere basan adamdır. Gerçek devrimcinin tutumuyla, kendini devrimci bilen ve ilerici sayan sanatçının tutumu biraz farklı olur. Bilmem bu ayrımı iyi belirtebildim mi? Gerçek devrimci aslında içinde bulunduğu toplumun koşullarını iyi hesaplar ve yapabileceğini yapar. İlerici sanatçı da kendini bazen toplumun koşullarının olanaklarıyla sınırlı görmeyebilir ama bu bireyci bir davranış olur. Ben şu koşullarla şu istediğim filmi gönlümce yaparım yahut yapmam der. Ben o zaman bunu deseydim, bana ne *Otobüs Yolcuları*'nı ne *Dolandırıcılar Şahı*'nı ne de *Karanlıkta Uyananlar*'a kadar gelen birçok filmin senaryosunu yazdırırlardı. Yazdırmazlardı. Gerçekçi tutum dediğim budur. Yalnız bunu da ayarlamak, dengesini bulmak kolay değil. İnsan sürekli kendisini otokontrol, özeleştiri ve otosansür baskısı altında tutmak zorunda. Bu bir irade meselesidir, hazırlıklı olma meselesidir, devrimci tutum işidir. Size şu kadarını söyleyeyim, *Karanlıkta Uyananlar* bu alışverişin son noktası oldu, ondan sonra bana bir *Otobüs Yolcuları* bile yapma olanağı tanımaz hâle geldiler. Ben de yavaş yavaş sinemadan uzaklaştım.

Y. S. — Otobüs Yolcuları*'nda liseden ayrılma aydınca bir belediye otobüsü şoförü oturduğu mahalledeki birtakım yolsuzluklara, müteahhitlerin halkı konut vaadi ile dolandırıp paralarını almalarına karşı mücadele ediyor ve çevresinin de desteğiyle bu mücadeleyi kazanıyordu. Ancak filmin sonunda, karşı çıktığı müteahhidin baştan beri görüştüğü kızıyla birleşmesi, yani iki ayrı sınıftan kişinin birleşmeleri durumu dikkati çekiyordu. Bunu sözü edilen tavizlerden biri olarak gösterebilir miyiz?*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

V. T. — Ben de sonu savunamam tabii. Ama biliyorsunuz ki sinemada, bilhassa aşk filmlerinde araya giren kuvvetli engeller ve mutlu son vardır. Biz de bu filmde yenilik iddiasıyla çıkmadık ortaya. Yeşilçam'ın alışılagelen ve halkı şartlayan masalsı kalıplarını biz de kullandık ama getirdiğimiz şu oluyordu: Baba, sömürücü, vurguncu bir sınıfın adamıydı. Kız da başlarda yanılgılar içindeydi. Sonra bir gelişmeye uğradı. Ama kızla hiçbir zaman bir oportünizme gitmedik. Yeşilçam'ın çoğu filmlerinde, mesela Ertem Eğilmez'inkilerde görürsünüz. Meğer adam iyi kalpliymiş de, biz onu bilmezmişiz. Bu adam kalkar damadını bağışlar, kızını da alır bağrına basar, işler tatlıya bağlanır, olur biter. Halbuki biz bunun böyle olmadığını, bu adamın ne pis bir herif olduğunu, halkı sömürdüğünü ortaya koyduk ve kız babasından koptuğu için şoföre gelebildi. Oğlan devamlı bir bilinci temsil etti, babaya hiçbir zaman taviz vermedi... Tabii bugün ben bunun tartışmasını bile gereksiz görüyorum. Benim görüşlerime, anlayışıma bütünüyle paralel bir hikâye değildi, tabii ama Yeşilçam içinde yapabileceğimiz bu kadarıydı. Başkası mümkün olamazdı. Eğer o film batıp, iş yapmasaydı, halk filmi kabul etmeseydi, bugün herhalde Ertem Göreç de, *Karanlıkta Uyananlar* da, ben de yoktuk. Hiçbir şey yapamayabilirdik. Yani belli ölçüde tavizler zorunluydu.

Y. S. — *Sizce Yeşilçam filmlerini de doğal olarak şartlayan bu kalıplar nasıl oluşmuş ve yerleşmişti? Kapitalist burjuva sinemasının kalıplarıydı bunlar...*

V. T. — Tabii, o kalıplar bize dünya sinemasının empoze ettiği kalıplardı. Bunun gerisinde Hollywood sineması ve bütün Batı dünyasının sineması vardır. Bizde de Batı'dan olduğu gibi alınıp kullanılmıştır. 1960'ların başlarında bölge işletmecisi egemenliği de yoktu. İşletmeciler yapımcılara değil, henüz yapımcılar seyirciye ve dolayısıyla işletmeciye empoze ediyordu bu kalıpları. Demin de dediğim gibi 320 bin

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

liraya çıkmış bir filmin riske edilmesi delilik olurdu. Halkın beğenisinin azıcık üstüne çıkmış olmaktan doğan bir yabancılaşma şirketi perişan ederdi. Bizim de orada yaptığımız hâliyle o kalıplara daha ileri boyutlar getirebilme çabası oldu. Bunda da zannediyorum çok başarısız olmadık. Bugün böyle ileri boyutlar getirmenize bile kolay kolay olanak yok.

Y. S. — *Sonra Halit Refiğ'le* Şehirdeki Yabancı*'yı yaptınız galiba?*

V. T. — Evet. Bu film, Halit'in özel hayatıyla ilgili bunalımlı bir devresine rastlamıştı. O zamanlar Halit çok bireyci bir Halit'ti. Bugün de ben onun bireycilikten koptuğuna inanmıyorum ya. Yapımcı Nusret İkbal'in yazıhanesinde ve Park Otel Pastanesi'ndeki çeşitli konuşmalarımızda bir kasabada bunalım içindeki bir mühendisi ve sevdiği kızla ilişkilerini ele alan bir konu düşündüğünü söyledi. Herkes o zamanlar espri olarak Halit'in tam aşk filmi yapabileceği bir dönemde olduğunu söylüyordu ve Halit'i de mühendisin bunalımı ilgilendiriyordu. Sonunda yardım etmek istediği işçiler gelip onun kafasını taşla ezeceklerdi. Tabii bunlar benim tüylerimi diken diken ediyordu ama bunu Halit'e nasıl anlatacaktım. Benim anlayışıma çok ters düşen bir tasarıydı bu.

Y. S. — *Refiğ, Avrupa'da okuyup, mühendislik tahsili yapmış kişinin ülkesine döndüğünde eski çevresine ve işçilere yabancılaşmasını mı vermek istiyordu acaba?*

V. T. — Bakın bu çok tartışılan bir noktadır. Hatta Halit son yazılarından birinde de hikâyeyi böyle yansıtma çabası içinde olduğunu söyler. Halbuki o gün öyle değildi. Bunu tam bir dürüstlükle saptamaya çalışıyorum, değildi. Zaten o zaman "yabancılaşma" (alienation) konusu daha moda da olmamıştı. Kimsenin bildiği de yoktu. Bu ancak Marksistlerin bildiği ve pek de ortaya sürmedikleri bir şeydi. Halit de bunu fazla bilmiyordu bile. Halit aslında mühendisten yanaydı çünkü

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

onda kendini görüyordu. O günlerde hiçbir şey ilave etmeden tekrarlayayım, aynen şöyle konuşuyordu: "Ben bu halka inanmıyorum Hocam. Bu halk eşşek." Bunu saptamakta yarar var zannediyorum. Bu konuda biz çok konuştuk. Halit'le, Zonguldak'a birlikte gittik. Bana, "işçilerin ücretinden bana ne" diyordu. Onu zorla maden ocaklarına indirdim. Dedim ki, Halit'çiğim, bakalım bu adamlar nasıl yaşarlar, ne yerler, ne içerler. Bereket 27 Mayıs olmuş. Yoksa o zaman beni havzaya nasıl sokarlardı, bir kömür ocağına nasıl inebilirdim? Bunun için olmadık taktikler kullandık. Sonunda prodüksiyon amiri Abdullah Ataç'ın banka müdürü olan bir kardeşi vardı, onun yardımıyla girdik ocağa. Sonra Halit'e filmin finalini değiştirmesi için, filmin iş yapmayacağından söz ettim. Biz gel, bu işçilere, kendilerine iyilik yapan mühendisi kurtartıp öteki pis herifleri dövdürelim dedim. Sonunda bu görüşü kabul etti ve finalde yerlerde sürünen kötü adamları çiğneyen işçi çizmelerinin nefis planlarını çekti. Çok da gülüştük, artık film iş yapacak diye. Ama orta karar bir film oldu iş açısından, Moskova Festivali'ne falan gitti, *Pravda* gazetesinde de hakkında galiba yazılar çıkmış, film festivalde ilgi uyandırmış.

Y. S. — *Fakat filmde yine de Halit Refiğ'in önemsediği mühendisin aşk hikâyesi ağır basıyordu.*

V. T. — Film onundu tabii. Hatta öyle oldu ki ben imza atmamakla tehdit ettim ve kalkıp İstanbul'a geldim. Halit'le de son çalışmamız oldu bu film. Senaristle rejisörün bir araya gelip de çalışması bizde çok belalı bir iştir. Zaten beni biraz da bu durum bıktırdı senaristlikten. Sonra Lütfi Akad'la Orhan Kemal'in o zaman henüz basılmamış bir romanından çıkararak *Üç Tekerlekli Bisiklet* uyarlamasını yaptık. Memduh Ün'ün de sanırım finaldeki bir iki sahnesini çektiği bu film, bir kenar mahallede, çocuğuyla, yalnız yaşayıp, yıllardır kocasını bekleyen bir genç kadınla, bir rastlantı sonucu evine sığınan haksızlığa uğramış yaralı bir kanun kaçağının psiko-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lojik, dramatik ilişkilerini işliyordu. Kanımca Akad'ın saygıdeğer çalışmalarından biri oldu. *Erkek Ali* Herman Zudermann'ın "Mix Bumbulis" adlı hikâyesinden uyarlamaydı. Biz bu hikâyeyi doğuya adapte ettik. Kaçakçılık, ağalık düzenine oturttuk. Sonuç aslında çok ayrı, başarılı bir uyarlama oldu zannediyorum.

Y. S. — *Bizim pek tuttuğumuz bir film değildi doğrusu. Daha çok kaçakçı, toprak ağasının sevgilisi olan isterik kadın ve küçük bir çocuk arasındaki duygusal ilişkiler üstüne kurulan ve gelişen bir filmdi.*

V. T. — Biz doğrudan doğruya kaçakçılık düzenini hedef alan bir film yapmak istemedik zaten. Çocuk-kadın-erkek ve kadının yeğeni dörtlüsü arasındaki ilişkileri koruyalım, bu iyi, güzel bir şey dedik. Fakat bu ilişkilerin nasıl bir düzende oluştuğunu belirleyelim, arka planda, bunu istedik. Tabii ne derece başardık, bunu sizler değerlendireceksiniz.

Y. S. — *Biraz da* Kızgın Delikanlı*'dan söz edelim isterseniz.*

V. T. — Daha önce kısaca bir olayı açıklamak istiyorum. *Erkek Ali*'nin yapıldığı sıralarda Be-Ya Film iflasa gitti. Bunu Hoca, Be-Ya'yı batırdı diye benim üstüme yüklemeye çalıştılar. Aslında firmanın batışı şöyle oldu. Be-Ya, kolektif şirketti ve ortaklarından Sultanhamam'da kumaş ticareti yapan birisi orada iflas etmişti. Sonra Nusret Bey, firmayı yeniden canlandırmak için işe el atmış, iyi bir film listesi yapıp işletmecisinden de 700 bin liralık bono almıştı. Oysa bu bonoları kumaşçı Cahit Bey, iflas hâlindeyken tahsile verdi ve kendi fabrikasına yatırdı. Böylece de Be-Ya Film temelinden yıkıldı, gitti. O zaman biz Ertem Göreç'le ne yapalım diye düşündük. Ertem, yapımcılığa başlayan Göksel Arsoy'a bir film çekiyordu. Benim de elimde *Kızgın Delikanlı* adlı konum vardı. Ben yine, hareketli, Yeşilçam kalıplarını kullanan ama bunlara daha ileri boyutlar getiren bir sinema peşindeydim. Amerika'da

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

boks öğrenip Anadolu'ya dönen bir oğlan, babasının topraklarını dalavere ile göçmenlere dağıtan ağalarla çatışıyor, önüne gelene yumruğu yapıştırıyor. Türkan Şoray'ın oynadığı avukat hanım da mücadele yolunun bu olmadığını söylüyor, kanun var diyor. Sonunda kazanıyorlar davayı ama karşı taraf kanuna saygısızlık ediyor. O zaman oğlan avukat hanımın da yeşil ışık yakmasıyla yeniden dövüşerek hakkını aramaya mecbur kalıyor. Buradan kanun yolunun bir noktaya kadar kullanılabileceğini göstermek istedim. Eğer kanunu, düzeni elinde tutanların aleyhine kullanabilirseniz, bu sefer onlar bozacaklardır kanunu. O zaman başka çare kalmadığına göre sizin yumruklarınızı kullanmak hakkınızdır. Aslında bu çizgi o günkü koşullarda ileri bir çizgidir. Göksel'in tipi uygun değildi tabii ama başka çare de yoktu. Bu bir tavizdi tabii. Ama biz bu tavizi vermeseydik o film de olmayacaktı.

Y. S. — *Biz zamanında filmi pek tutmamıştık. Bir western filmi havasında ve bol yumrukla her şeyin halledilebileceği izlenimini vermişti. Bir de senaryoyu filme alan yönetmenin sorunlarını yansıtması ve üslubu var tabii burada. Bu konuda Ertem Göreç'i eleştirebiliriz. Anlatım iyi olmasına karşın, kişiler hiç de gerçekçi ve inandırıcı değildi, hatırladığımız kadarıyla.*

V. T. — Şimdi bakın, burada önemli bir noktaya geldik. Senaryocu ile yönetmenin ortak çalışması nedir? Bundan hangi yan ne kadar sorumlu tutulmak gerekir? Bu çok önemli bir sorundur. Önce açıkça söyleyeyim ki *Kızgın Delikanlı* o günün koşulları içerisinde Ertem'in çok az suçlanabileceği bir filmdir. Siz, bilmekle sorumlu değiliz diyebilirsiniz ama ben işin içyüzünü yine de biraz anlatayım. O günlerde prodüktör olarak Göksel Arsoy'u böyle bir konuya ikna etmek, oyuncu Türkan Şoray'ı Çankırı'lara götürüp ırmak köylerinde film çekimine razı etmek ve filmi de 20 günde bitirmek zorunda olmak durumları vardı. Orada çekim sırasında çıkan güçlükler de. caba-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sı. Ayrıca bazı tiplerin gerçekdışı oluşu, senaryonun fantastik kuruluşundan geliyordu. Bu bir suçsa daha çok bana aittir.

Y. S. — *Eleştirmenlere karşı genellikle sinema piyasasının yaptığı bir savunma oluyor bu. Ne kadar güçlüklerle çektiğimizi biliyor musunuz, vb? Bu konuda fazla tartışmak istemiyoruz. Başka bir şey soracağız. O yıllarda film eleştirmenleri, örneğin Tuncan Okan, pek hoşgörülü davranmıyorlardı sizin senaryolarınıza karşı ve hatırladığımız kadarıyla sizi de Yeşilçam'ın toptancı senaryocuları arasında görüyorlardı. Bu tavrı nasıl değerlendirebilirsiniz?*

V. T. — Önce ilk noktaya yine kısaca değineyim. Ben *Kızgın Delikanlı*'yı sizin kadar başarısız bulmuyor ve savunuyorum. Filmi kendi kurallarına bağlı ve belli bir ölçüde de başarıya erişmiş kabul ediyorum. Ayrıca içyüzünü bilen bir adam olarak da koşulları size bildirmek zorundayım. Gelelim beni eleştiren yazarlara. O yıllarda iyi söyleyenler de kötü söyleyenler de olmuştur. Ben bu konuda demokrat görüşlüyüm. Herkes istediğini söyleyebilir. O yıllarda Tuncan Okan beni eleştirdi diye gücenmem, yaptıklarım ortadadır. Övgü de yazılsaydı, yaptıklarıma bir şey eklenmiş olmazdı. Yalnız şunu söyleyeyim, ben gerçekten Tuncan Okan'a karşı içimde bir öfke duymuşumdur. Kötü, zevksiz, beceriksiz senaryocu denebilir, beğenmeyen elbette diyecek ama Okan, bana o devirde "Türk sinemasını sömürücü" diye bir ad koymuştu. Eğer isteseydim, bugün birkaç kata sahip olacak sömürü yapar, para da kazanırdım. Oysa o günlerde ben, yalnızca beğendiğim senaryoları yazan ve üstünde aylarca çalışan, gereğinde rejisörle birlikte gidip mekân araştıran, haddimi aşacak kadar çalışma çabası ve tutkusu içindeydim ve ancak ekmek paramı çıkarıyordum. Şu sinemada sömürüden söz edilecekse Vedat Türkali'nin sömürüsünden söz etmek biraz fazla ters oluyor, içtenlikle sömürüye karşı olan namuslu bir aydının Yeşilçam'da savaşacağı bunca şey dururken...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Y. S. — Karanlıkta Uyananlar *nasıl ortaya çıktı?*

V. T. — *Karanlıkta Uyananlar* işçi konularına değinen bir film yapma özlemimizden doğdu. O zamanlar, Ertem Eğilmez'le, Nahit Ataman, yani bugünkü Arzu Film'ciler Efe Film şirketini yönetiyorlardı. Benim Osman Seden'le bir film yapmamı istediler. Anlaşmalar yaptık, bonolar imzalandı. Ben Osman'a boya fabrikatörü bir delikanlı ile onun birlikte büyüdüğü işçi gencin dostlukları, işçi-fabrika sahibi ilişkileri konusunda bir projem var dedim. Hikâyenin altında mahallede dost olan gençlerden birinin fabrika sahibi olduktan sonra sınıfsal açıdan ötekilere ters düşmesi ve uzlaşmazlıkları yatıyordu. Bu bana ilginç bir hikâye olarak görünüyordu. Ama bunu tam özlediğim işçi sorunlarına değinen film olarak da görmüyordum. Görmeme olanak da yoktu, çünkü Osman Seden'le böyle bir film yapılamazdı. Osman'la çalışmaya başlarken Efe Film battı, iflas etti, iş de kaldı tabii. Daha sonra Memduh Ün'den "Dörtler Film" diye bir şirket kurma tasarısı geldi. Memduh, Ertem, Atıf Yılmaz ve ben bu şirket hesabına Orhan Kemal'in *Eskici ve Oğulları*'nı çekmek üzere 5 bin liraya satın da aldık, fakat şirket işi yürümedi, film projesi de kaldı. Bu arada kafamdaki hikâyenin adı da belirlenmeye başladı. *Karanlıkta Uyananlar* simgesel bir anlam taşıyordu. Hem işçilerin günün erken saatlerinde uyanıp işbaşı etmeleri, hem de toplumsal bilinç kazanma anlamına bir uyanma gibi iki anlamı vardı. Konuyu Memduh Ün'e açtım sonra. Önce neden yapmayalım, yapmamız lazım derken, gelip konuştuktan sonra, "Yapacak başka film yok mu? İşçi konuları mı yapacağız. Ben kapitalistim, yapmam" dedi. Bozuldum tabii. Sonra Atıf Yılmaz'ın bana söylediğine göre, Memduh, o konuşma sırasında evimde çalışan hizmetçi kızın polis olmasından şüphelenip böyle konuşmuş. Yine de çekmedi konuyu. Sonra Ertem Göreç'i iknaya çalıştım, gitgide benimsedi ama

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bu sefer de prodüktör yok ortada. O günlerde Beklan Algan'ların bir film yapma tasarısından söz ettiler, onlarla tanıştık, konumu onlara da açtım. O günlerde işçi konularına karşı bir çekingenlik vardı ama olumlu bir eğilim de görülüyordu aydınlarımız arasında. Onlara da iyi geldi konu. Parayı nasıl bulacaklarını düşünmeye başladılar. Biraz kayınpederinden, biraz buzdolabı imalatçısı bir dostlarından, 10 bin dolar (100-150 bin lira) kadar da televizyona piyesler falan yazan, garip, sanat meraklısı, Eddie adlı Amerikan Kızılderilisi dostlarından para aldılar. Bu Eddie ilginç bir tipti. CIA ajanı mıdır diye takılırdım. Bunlara parayı da bir sanat olayı için kullanın diye vermiş. Bir oyun sahnelensin, yardımım olsun filan diye. Paranın nasıl bir film için kullanılacağını da bilmiyordu. Hatta film bitip Varna Festivali'nde gösterilirken Eddie, gelip Ertem'i uykusundan uyandırmış, "Kalk, bu yaptığınız film anti-Amerikan" demiş. Ertem de yarı uyanık gözlerini açmış "antiemperyalist" demiş uyumuş yeniden. Böyle bir adamdı bu Eddie. Sonra "Filmo Ltd." diye bir şirket kuruldu. Öncüleri Beklan, Ertem, Lütfi Akad ve bendim. Firma başka film de yapmadı zaten. Böylece senaryo çalışmalarına başladık.

Y. S. — *Yönetmen Göreç'le tam olarak anlaşabilmiş miydiniz?*

V. T. — Yine karşımıza senarist ile yönetmenin ortak çalışması sorunu çıkıyor. Bir yuva kurmak gibi, karı-kocalık gibi bir şeydir bu. Eğer gerçek bir ürün isteniyorsa tabii. Yoksa ne olduğu belli olmayan bir piç eser çıkar ortaya. Biliyorsunuz bizde âdet kabataslak bir senaryo yazılır ve prodüktöre verilir. O bazı şeyler ekler, çıkarır, rejisöre verir; o da çeşitli değiştirmeler yapar, bozar, çizer sonunda bir film ortaya çıkar. Altı kaval, üstü Şişhane olmuştur. Alelade serüven filmlerinde bu olabilir, ama bizim gibi halka birtakım şeyler söyleyecek bir film yapma çabasındaki kişilerin tutacağı yol bu olamaz. Rejisörle senarist konu ve ayrıntılar üstünde günlerce, haftalar-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ca tartışmalıdır. O zaman senaristin vereceği senaryo, rejisörün elinde pek değişmeden uygulanır. Küçücük bir aksiyonun bile sinemada sonsuz tartışması yapılabilir. Mesela *Bedrana* filminden örnek vereyim. Ben final bölümünü, küçük ayrıntılarla üç dört değişik şekilde yazıp verdim ve birini yeğlemesini yönetmene bıraktım. "İsterseniz dördünü de çekin, gelin, burada masada kararlaştıralım" dedim. Fakat yönetmen, Bekir Yıldız'ın tek kelimelik "şöyle yapın" şeklindeki bir önerisini çekmiş sadece. "Şöyle yapın"ın bile sinemada bin türlüsü var halbuki. Ve hiç de uygun olmayan bir plan çekip geldiler sonunda. Bizde Batı'daki gibi muhtelif planlar çekmek olanağı bulunmadığı için önceden toplu çalışmalar yaparak tam bir anlaşmaya varmak daha da önemlidir. Benim senaryolarımda bütün rejisör arkadaşların büyük emeği vardır. *Dolandırıcılar Şahı*'ndan *Karanlıkta Uyananlar*'a kadar bütün senaryolarım uzun, toplu tartışmalarla ortaya çıkmışlardır. Bizdeki sakat zihniyet, tartışma yapılsa bile, senaryocunun görevini diyalog yazmaktan ibaret görmektir. Senaryo yazmak diye bir şey vardır. Rejisör senaryoyu okuyunca, bunu ben yazdım duygusuna kapılmışsa işte o başarılı bir çalışmadır. Senaristin kimliği, kişiliği ortaklaşa varılan noktaları senaryosuna yansıtabilmekten geçer. İdeal çalışma bu ortak ürünü elde edebilmektir. Bu ürün rejisörün yeteneğine de senaristin katkısı anlamına gelir. Ancak bütün bu çalışmaların yapılabilmesi için de ortak çalışmaya katılacak kişilerin olaylara, belli açılardan ve belli ortak yargılarla bakan kişiler olması gerekir. Bu konuda benim görüşlerime yüzde yüz uygun bir insan Türk sinemasında yok. Ama popülist eğilimde halkçı, ilerici birtakım insanlar var ve olmuştur. Bunlarla *Otobüs Yolcuları, Dolandırıcılar Şahı, Şehirdeki Yabancı, Kızgın Delikanlı* gibi filmler de yapabildik. Ama *Karanlıkta Uyananlar* da iş başkaydı. Çünkü bu, benim hiç tavize yanaşmayacağım bir konuydu. Kurduğumuz firma içindeki arkadaşlarla elbette görüşmeler yaptık, bu arada Beklan'la ama daha çok tabii

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ertem Göreç'le çalıştık. O hikâyeyi beğenmişti. Ama Memduh Ün'ün senaryo doktoru dediği Atıf Yılmaz, okuyunca "bundan film olmaz" demişti. Atıf birtakım alışkanlıklarla konuşuyordu tabii, kişilerin çatışmalarının üstüne kurulu filmlerin rejisörü olmuştu o. Burada ise sınıfsal bir çatışma vardı. Sinemada bu konuya henüz değinilmemişti. Biz ilk kez kişisel bir neden olmadan iki ayrı sınıfa düşmüş insanların çelişkisini, dramını işliyorduk.

Ancak şunu da belirtmek isterim; benim düşündüğüm filmi Ertem hiçbir zaman göremedi ve bu da adeta sonunda bizi kopuşmaya kadar götüren bir sürtüşme konusu oldu. Ben sınıf çelişkisini, sınıf gerçekleri içinde vermek ve o çatışmayı seyircinin sezgilerinden doğan bir bilince bırakmak istiyordum. Ayrıca da mekanik bir ritim içinde olmayan bir film istiyordum. Ancak Ertem böyle bir şeye hazırlıklı değildi. O olaylar birbiri sıra gitsin, halk sıkılmadan olayları hemen algılasın ve kendini kaptırıp bildiğimiz boşalım sinemasının öğeleri uygulansın istiyordu. Bunun tartışmalarına girdik ve Ertem'e istediğimi anlatmadım. Anlatabileceğimi de zannetmiyorum. Kalkıp Bursa'ya, Çelik Palas'a gittim. Bu konuyu gerçekleştirmek için bunu en az benim kadar benimseyen bir sinemacıya ihtiyacım vardı. Birkaç kere daha senaryonun üstüne düştüm sonra. Yeni tartışmalar oldu. Sonunda ben teslim oldum. Ertem'in anladığı anlamda, yani olayları şematik olarak sıralayan ve sentez yapan bir sinema anlayışıyla hazırlanmaya başladı senaryo.

Y. S. — *Yani seyircinin dikkatini belli bir olay üstüne toplamaktan çok, toplumun belli bir kesimini alarak, buradaki insanlar, insanlar arasındaki ilişkileri, olağanüstü olaylara yer vermeden, yalın bir dramatik yapıyla vermek ve seyircinin dikkatini içerik, insanlar, sınıflar arasındaki çatışmalar üstünde toplamak istiyordunuz.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

V. T. — Böyle söylenebilir, fakat olayları değiştirme yoluna gitmedik, onları yine kullanacaktık, ama sentezi farklı olacaktı.

Sizin dediğiniz gibi, olaylar üzerinde değil de olayların geçtiği, geliştiği sınıflar ve bunların belirlenmesi biçiminde bir çalışma istiyordum. Tartışmalarımızın yoğunlaştığı noktalar da bunlardı.

Y. S. — *Şöyle bir genellemeye gidebilir miyiz? 27 Mayıs sonrası ilerici ve sosyalist hareketler içinde, gerçekten işçi sınıfının somut birtakım temsilcileri genellikle yer almamış, çalışmalar, aydınların ve üstelik bir kısmı Marksist olmayan aydınların bir ölçüde bireysel kalan istekleriyle gelişmiştir diyebilir miyiz?*

V. T. — Oraya da geleceğim şimdi, bakın. Ertem Marksist falan değildir. Ayrıca ben ona sosyalist de diyemem, demedim. Ertem izcidir. Ama Türk sinemasında yaptıklarını her vakit saygıyla anarım. Ertem'in zaten bu tür sorunları yoktu, Marksizmi bilmezdi, kitap okumazdı. Tabii baş çelişki de buradan çıkıyordu. Mesela filmde olumlu ve olumsuz aydın tipleri vardı. Film çekilip bitince bir de baktım ki, olumlu aydın diye koyduğum gazeteci (ki bir yabancıymış, gençlerin partisinde, bir de sonraki grevde gocunuyordu) homoseksüel, efemine bir tip olup çıkmış. Kafamdan kaynar sular döküldü. Ötekilerden hiçbir farkı kalmamıştı gazetecinin. Dedim ki; "Yahu Ertem ne yapıyorsun, bu memlekette aydının bir misyonu olmuştur, bunu nasıl inkâr ederiz; sonra hani fabrikadaki sahne." Ertem dedi ki; "Abi, onun da öteki boklardan bir farkı yok; fabrikadaki sahneyi de çekmedim lüzumsuzdu." O zaman arkadaş, dedim, ben bu işte yokum, adımı da silin, dedim. Bu sefer mecbur oldular, parti sahnesi yeniden, bu sefer Bülent Koral'ı oynatarak çekildi, sonraki grev sahnesi de stüdyo yakınındaki bir sokakta işçiler toplanıp hemen çekiliverdi. Böylece de filmin bir noktada namusu kurtuldu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bütün bunlara rağmen Ertem'in yönetmenlik başarısında da sanırım, kendisinin o günlerde Sine-İş'in kuruluşuna katılıp, işçi sorunlarını görmesi ve yaşamasının katkısı oldu. Zaten kendisi de eski bir stüdyo işçisi, montajcıymış. Yani bir aydın değil daha çok teknik adamdır. Benim için acı olan Ertem'in sonradan bu filme sahip çıkmaması olmuştur. Film 1965 yazında vizyona çıkmıştı. Ekim'de de AP iktidara geldi. Ama daha yazdan bütün ülkede AP psikozu vardı. Korkunç bir şeydi o. Her yerde sabotaja uğradı film. İşletmecilerin bize verdiği bilgiye göre AP'liler Beklan'la Ayla'nın gerçek hayatta kardeş oldukları yalanını söyleyerek filmde öpüşmelerini affedilmez bir zinanın propagandası olarak yaymışlar ve halka bu filmi görmek günahtır demişler. Bu tepkilerin sonucu biliyorsunuz film iş yapmadı, taşlattılar, bombalar atıldı, yangın çıkardılar ve film pek gösterilemedi. Antalya Festivali'nde de "komünistler Moskova'ya" çığlıkları atıldı. Olay şöyle başladı: Turgut Demirağ'ın *Aşk ve Kin*'ini birinci seçtiler. Ben bir farkla senaryo ödülünü aldım bu filmle. Festivaldeki *Erkek Ali* ve *Üç Tekerlekli Bisiklet* gibi iki filmin senaryosunu daha yazmıştım. Bu üç film de *Aşk ve Kin*'in yanında başyapıt sayılabilecek filmlerdi. Orada dönen pislikleri anlatmak istemiyorum artık. Ama o kadar çirkin oldu ki, ben senaryo ödülümü bile reddettim. Sonradan bu konuda birlik doğdu. Çoğunluk ödülleri kabul etmedi. Sonra ödül dağıtım günü faşizan gruplar beyannameler bastırdılar.

Y. S. — *Filmin çekiminde işçi kuruluşlarından, partiden ya da sendikalardan bir yardım görmüş müydünüz?*

V. T. — İşçi kuruluşlarından yardım gördük. Zaten görmesek, gerçekleştiremezdik. Başta Kemal Türkler ve birkaç arkadaşı ile Lütfi Akad'ların evinde bir ön konuşma yapılmıştı. Onlar bize her türlü yardımı yapacaklarını söylediler ve sözlerinde durdular. Final sahnesinde bunu Ertem daha iyi hatırlar, galiba Kimya-İş yahut Lastik-İş'ten büyük işçi yığınları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

pazar günleri, tatillerini bırakıp geldiler ve son sahneye katkıda bulundular. Başka türlü herhalde kolay olmazdı.

O zamanlar TİP'in başındaki Mehmet Ali Aybar, bugünkü Aybar değildi. Bir gün tanıştık, büyük bir coşkuyla yaklaştı ve tebrikler etti. Behice Boran, bir dergide bir yazı yazarak filmi destekliyor ve övüyordu. Çetin Altan ve İlhan Selçuk da film için övgülü fıkralar yazdılar. Ancak ilericilerin filmi tutması büyük masrafla yapılan filmin batmasını önleyecek güçte değildi. Sonra Ertem'in ben bir işçiyle seyrettim, işçi böyle anlamsız bakıyordu, bu filmi yapmamam lazımdı, filan gibi laflar etmesi de bana acı gelmişti.

Y. S. — *Hikâyenin hazırlanmasında sinema dışından kişilerle görüşmeleriniz oldu mu?*

V. T. – Beklan'lar tiyatrocu kişilerdi. Bir de hikâyeci Metin İlkin'le görüşmelerimiz olmuştu. Ben boya işiyle ilgili kişilerle, boya fabrikatörleriyle konuşmak istiyordum ve bize yardımcı olacak arkadaş arıyordum. Şimdi hatırlayamıyorum, birisi Metin İlkin'i salık verdi. Hem hikâyecidir hem de boya konusunu iyi bilir diye. Metin bana geldi, hikâyeyi okudu, bizi bazı boya fabrikalarına, İshakol'a falan götürüp, gezdirdi. Geniş bilgiler verdi. Ama o günden beri de kendisini bir daha göremedim, bulamadım. Şimdi görsem herhalde yüzünü tanımam. Hikâyeyi beğenmişti de. Yoksa günlerini bize ayırıp koşturmazdı. *Otobüs Yolcuları*'nı yazarken nasıl 27 Mayıs sonrasının ünlü Güven Evler vurgunu davasını, emlak ve inşaat meselelerini ince ince araştırdıysak, *Kızgın Delikanlı*'da nasıl toprak sorunlarını, ağalık düzenini incelemiş, eski köy sorunlarına ait kitapları, *Toprak ve Yağmur* dergilerini karıştırmışsak, *Karanlıkta Uyananlar*'da da boya endüstrisinin sorunlarını o derece didik didik ettik.

Y. S. — *İşçi-patron ilişkilerini ele alırken, niye özellikle boya sektörü üstünde durdunuz?*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

V. T. — Boya, hammaddeden kolaylıkla mamule geçilebilecek bir şeydi. Eskiden yabancılar kömürü bizden alıp öğüterek siyah boya hâlinde tekrar bize satıyorlardı. Bu bizim kolaylıkla çözümleyebileceğimiz bir endüstri kolu gibi görünüyordu. Aslında büyük bir kimya endüstrisi istiyordu ve bizde de bunu kurmak için her şey vardı: petrol, kömür. Türkiye'de aslında boya imal edilebilecekken bunu bize yaptırmamışlardı. Çünkü getirip satmak daha kârlıydı. Kısaca dışarıya bağımlı bir sektör olması ilginçti. Çavuşoğlu aklıma gelmişti hemen. Filmde Yetimoğlu Fabrikası'dır biliyorsunuz. Çavuşoğlu'cularla konuşmalar yaptık. Tam bir saflıkla, sizi yabancı sömürüye karşı koruyucu bir film yapacağız dedik. Adamlar bize, "Siz bu konuyu konfeksiyona tatbik etsenize" dediler. Fabrikayı bile gezdirmediler. Sonra Merbolin'e gittik. Orada da boyanın öğelerinden, hammaddesinden, nasıl yapıldığından söz edip, "Siz galiba yerli balsam kullanıyorsunuz" deyince onlar da dışarı atıverdiler bizi. Boyacı olup çıkmıştık. Sonra bir tesadüf Marshall Boya Fabrikası'nın sahibi Yorgo diye bir adama gittik. Tatlı bir Rum'du. İyi iyi burada istediğinizi yapın, dedi, bize fabrikayı açtı. Sonradan da aralarında bizim boya işlerini ne kadar iyi bildiğimizden filan söz etmişler. Kim öğretti bunlara acaba demişler.

Film Üstüne Tartışma

Y. S. — *Siz filmi kendi görüşünüze göre bugün nasıl eleştirirsiniz?*

V. T. — Bazı eleştirel görüşlerimi "gazeteci" örneğiyle açıklamıştım. Neyse o bir ölçüde olsun giderildi. Sonra Fikret Hakan'ın oynadığı fabrikatör rolü çok kritik bir roldü. Biz öteki kahramanı oynamasını önermemize rağmen Fikret o rolü istedi. Peki dedik, Fikret'le Beklan'ın son sahnedeki karşılaşmaları filmin çok önemli düğüm noktalarından biriydi. Erteme, "Aman" dedim, "olmaya ki o beylik Yeşilçam anlayı-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şı ve çözümü içinde iki eski arkadaş bakışıp gülüşsün." O zamanlar bu film yatar dedim. Bunu uzun uzun tartıştık. Bu tür bir sonun oportünizmin tohumunu atmak demek olacağını, birbirlerine yalnızca donuk ve acı bakmaları gerektiğini belirttim. Neyse bu bölümü de kurtardık filmde ama her şeyi kurtaramadık: En sonunda fabrika, işçilere teslim edilince haydi arkadaşlar diyen Beklan içeri gülerek giriyor. Aslında orada bir zafer havası olmamalıydı. Tabii rejisör, kendi kafasıyla doğru da yapsa, asıl temayı zedeleyince, ister istemez eleştiriler de geliyor.

Y. S. — *Sonda Fikret'in işçilere fabrikayı 20 gün için bırakması, aslında işçilerin bir başarısı, zaferi sayılmaz bizce de.*

V. T. — Tabii, aslında bakın öteki filmlerimin finalleri de aynı şekilde tartışılmıştır. *Otobüs Yolcuları, Şehirdeki Yabancı, Kızgın Delikanlı* filmlerinin de sonunda hep yığınlar gider kötü adamlara bir temiz dayak atarlar. Hatta biri bununla Hoca, "Halk ihtilal yapsın da işi kurtarsın demek istiyor" dedi. Bu kadar büyütülmemeli tabii. Sadece şunu demek istiyordum: Bizim halkımızda tarihsel nedenlerle oluşmuş, kökenleri belli olan bir pasifizm, bir çekingenlik, eziklik vardı. Hani Nâzım'ın bir şiiri vardır: "Söylemeye dilim varmıyor ama kabahatin çoğu senin kardeşim; Midye gibisin; Koyun gibisin kardeşim." O çekingenlik, biraz vardı ama bugün için pek söz konusu değil bu. Bugün Türkiye'de halk korku duvarını aşmıştır. Ama o yıllarda böyle değildi. Türkiye'de 27 Mayıs'la getirilmek istenen şeyleri, halk ancak 14 Ekim 1973'te benimseyebildi. Bu bilmem yanlış mı olur. Şimdi ben filmde şunu getirmek istiyordum. Çeşitli işçilerin artıdeğerlerinin birikimi, mal diye, fabrika diye bir adam mülkiyetinde görünür ve aslında siz buraya girebilirsiniz, üretime sahip çıkabilirsiniz demek istedim. Bunun olması sosyalizmin gelmesi demek değildir. İtalya'da, bütün dünyada bu tip olaylar oluyor ve bunlar sosyalizm oldu diye yorumlanmıyor. Sadece bir adamın

mülkiyetinin, işçinin kendi emeklerinin, alınterinin birikimi olduğunu ve buraya girebileceklerini açıklamak istedim. Biz bunu koyduğumuz zaman bizi hayalcilikle suçladılar ya da dediler. Türkiye'de o fabrikaya girecek işçi nerede? Ama Türkiye'de sonraki yılların olaylarını biliyorsunuz, bunun gibi nice eylemler oldu. Haklarını da bu yolla aldılar. Sonra biliyorsunuz Türkiye'de Alpagut Olayı oldu. Fransa'daki bir saat fabrikası olayında, fabrika iflas ederken işçiler yönetimi ele alıp, işletmeye başlamışlardı. Amerika'da Japon rekabetiyle batmakta olan bir boya fabrikası da her türlü tedbiri denedikten sonra, nasılsa batıyoruz diye fabrikayı işçilere teslim etmişti. Bu örneklerde işçiler fabrikayı en verimli biçimde işletebilmişlerdi. Biz de buna benzer umutlu bir çözüm koyunca birçok aydın bizi yadırgayıp, hayalcilikle suçlamıştı.

Y. S. — *Filmde işçi sınıfı –burjuvazi çelişkisi kadar, bugün de teorik tartışmaların önemli bir yanının meydana getiren milli burjuvazi– işbirlikçi burjuvazi ile çelişkisi açıkça belirlenmiyordu. Oysa yönetimi Fikret Hakan eline aldıktan sonra bu çelişki ortaya çıktı. Ancak fabrikasının iflası, ekonomik nedenlerden değil de Hakan'ın bilgisizliğinden, yetersizliğinden doğdu. Bunu nasıl engelleyebilirsiniz?*

V. T. — Bakın, biz bunları çok tartıştık ve filmde aslında bu iflas ettirme süreci baba hayattayken başlar ve çeşitli anlaşmalar yapılır. Adam hammadde arıyordur, her yere telefon eder, bulamaz. Çünkü ithalatçılar kapatmışlardır ve onun adamını da çağırıp, fabrikayı iflas ettirmek için oyunlarına dahil ederler. Baba hayattadır daha. Baba ölmeseydi iflas kapitalle bütünleşen ve daha çok ithalcilik yapan işbirlikçi burjuvazinin, gelişme çabası gösteren milli endüstri burjuvazisine attığı kazık da önemliydi. Teorik meseleyi zannederim ki çok doğru koyduk.

( )

Y. S. — *Bizim bu konuda iki eleştirimiz olmuştu, ilki işçilerin fabrikaya sahip çıkarak başarı kazanıp kazanmamış olmaları noktası ki onu konuştuk. Diğeri de filmde işçi sınıfıyla burjuvazi arasında bir çelişki olduğu gösterilirken, bu çelişkinin babasının yerine geçen ve aslında kapitalist sınıfın mantığıyla şimdiye kadar hiç ilgisi olmamış bir gencin kişiliğiyle sürdürülmesinin biraz özel bir durum yaratması noktasıydı.*

V. T. — Ben de diyorum ki, o özel durum sınıflararası çatışmanın derinliğini kanıtlıyor. Yani patronunuz olan adam, sizin en yakınınız hatta kardeş gibi bildiğiniz arkadaşınız da olsa gene oyunun kuralları değişmez demek istedik. Özellikle seçtik bunu biz. Sizin eleştiri olarak belirttiğiniz o özel durumu biz bilerek seçtik, sınıfsal çelişkiyi daha iyi vurgulamak için. Oraya babanın öz oğlu gelse gene size yapacağı budur, onu göstermek istedik.

Y. S. — *Ancak Fikret, fabrikasının başına geçince, babası gibi davranmıyor ki, işçilere istedikleri zammı verin diyor; fabrikadan atılanların yeniden alınmasını emrediyor, iyimser bir patron oluyor. Özel durumdan kastettiğimiz bu. işçi sınıfından yana bir kapitalist oluyor.*

V. T. — Ancak babanın başlangıcını simgeliyor aslında oğlan. Belki babası da ilk işe başladığı zaman aynı oğlu gibi idi. Baba filmde tam anlamıyla iş hayatıyla koşullandırılmış bir burjuva tipiydi. Oğlan da bir süre sonra babası gibi ajan kullanmaya başlıyor mesela, yavaş yavaş dönüşü imkânsız oluyor. Bu bir süreç meselesidir. Sonradan o da bir kapitalist olma yolunu tutuyor.

Y. S. — *Peki şöyle bir soru soralım. Filmi istediğiniz bir kadroyla ve istediğiniz koşullar içinde çekme olanağı olsaydı, daha başka bir film olabilir miydi?*

V. T. — Bu aramızda sonradan çok tartışma konusu oldu. Hatta bana bunun romanını yazmamı önerdiler. Bunu hâlâ düşünüyorum. Başka kadroyla çok daha iyi olabileceği gibi daha kötü de olabilirdi. Bu bilinemez. Ancak ne var ki, bir daha yineleyeyim, ben filmin teorik namusluluğuna her vakit saygı duyarım. Ben filmi daha çok sinemasal yönleriyle, biçim ve estetik unsurları açısından eleştiririm. Bu özü de etkiler tabii. Biliyorsunuz filmde benim senarist olarak adım da yoktur. Sansüre giden senaryoda adım yoktu. Bu yüzden Antalya'da ödülü de reddettikten sonra bizzat İçişleri Bakanı seyredip izahat istemiş, bu sabıkalı adamın adı senaryoda yoktu filmde niye var diye. Sonra bu sansüre karşı gelmektir, bunu çıkaracaksınız, demişler. Böylece benim adım da filmden çıkarıldı, senaryo yazarı olarak Ertem'in adı kondu. Onlar da rahat etti biz de. Benim için tabii önemli olan filmin yapılmış olmasıdır. Ama bu filmin senaryosu da, daha öne yazdıklarım da, ilerde yapmak istediklerimin sadece müsveddeleridir ama namuslu çabalardır.

Y. S. — *Film niye dış ülkelere satılamadı, dış şenliklere katılamadı?*

V. T. — Valla, ben aslında iki neden görüyorum. Biri, prodüktörlerin bu işte pek fazla becerikli olmaması, ikincisi de filmin sinema sanatı açısından gerekli özelliklerden biraz yoksun kalmış oluşudur.

Y. S. — *Ertem Göreç'in montajcılıktan gelişini göz önünde tutarak, filmin Yeşilçam'ın bilinen, yaratıcılıktan uzak düz montaj anlayışının kuruluğunu taşıdığını söyleyebilir misiniz?*

V. T. — Montaj sadece birtakım kareleri sağlamak değil, birtakım düşünceleri bağlamaktır. Ama Yeşilçam montajcılığı düşünülürse, evet, çok istediğim hâlde piyasanın dediği montaj ve yapı anlayışından kurtulamamıştır. Zannederim başarısına gölge düşüren yanı da budur. Ama yine de filmin

belli bir iç dinamizmden yoksun olduğu söylenemez. Ayrıca Ertem'le yaptığımız önceki filmlerde, *Otobüs Yolcuları*'nda, *Kızgın Delikanlı*'da da bir mekanik gelişim grafiğinin yanı sıra düşünceden ve duygudan gelen bir sıcaklık ve iç tartım bulabilirsiniz.

Y. S. — *Ancak biz filmi Türk sinemasında kitlenin, yığının en başarılı kullanıldığı nadir filmlerden biri olarak görüyoruz.*

V. T. — Evet, tabii. Zaten insanın Ertem'i bütün eleştirilere rağmen bağrına basmadan edemediği bir nokta var. İşçi kitlelerine severek bakmış, onlarla kaynaşmış, oldukça başarılı yönetmiştir. Ama sevgiyi belli bir bilinçle yöntemleştirmek de gerekiyor. O da bilgi işi, yetenek işi.

İlk Yönetmenlik Denemesi

Y. S. — *Bu filmden bir yıl sonra, 1965'te bir yönetmenlik denemeniz oldu:* Sokakta Kan Vardı. *Bundan kısaca söz edebilir misiniz?*

V. T. — *Karanlıkta Uyananlar* bütün yıldırımları üstüme yöneltti tabii. Hele AP iktidarının polis baskısının doruğa çıktığı dönemde beni sinemadan sürüp atmak için filmin ticari başarısızlığı bahane edildi. Nasıl politika ortamında gözden düşürülmek istenen adama "komünist" damgası vuruluyorsa, sinemada da "yazıhaneyi batırdı" dedikodusu çıkarılıyor. Benim için de aynı şeyi yaptılar. Çünkü siyasi suçlamalarla atamayacaklarını anlamışlardı. *Karanlıkta Uyananlar* ile hakkımda biriken kin bu suçlamaya kanalize edildi. Bu film benim için maratonun sonu gibi bir şey oldu. Zaten o günlerde karanlıkta uyanmak değil, rüya görmek bile yasak hâle gelmişti. Ya teslim olacak ya da çekilecektim piyasadan. Ben firmamız olan Filmo Ltd.'in kapanmamasını istiyordum, filmin iş yapmamasının arkadaşları ürkütmemesini, yine namuslu birtakım filmler yapılabileceğini söylüyordum. Hatta

o sırada bugünkü ününde olmayan Yılmaz Güney bile yardıma hazırdı. Para almadan oynayacağını söylüyordu. Halbuki o günlerde 50 bin lira alıyordu oynadığı filmlerden. Elimizde olanaklar da vardı yani. Fakat yürütemedik. Aslında bizim firma demin de söylediğim gibi devşirme bir işti. Bir araya gelmemiz çok zor olmuştu. Bir rasdantıydı, bir iyi niyetti, fakat temel ilkelere dayanan bir birleşim olmamıştı. Sonunda galiba Ertem'le bir başka film yapmak için ayrıldık. Ücretlerimizde oldukça yüksekti. Ben *Karanlıkta Uyananlar*'dan 20 bin lira almıştım. Yılda bir iş alıp istediğim gibi çalışayım diye bu parayı istiyordum. Paraya da ihtiyacım vardı. Yaşamak zorundaydım. Çocuklarım daha tahsildeydiler. Ve bir polisiye senaryo üstüne, işte o *Sokakta Kan Vardı* üstüne düşünmeye başladım. Müfit İlkiz ve ortağının şirketi, yönetmenlik konusunda Ertem ve Atıf Yılmaz'ın da aracılığıyla bana öneride bulundu. Ben o zamana kadar yönetmenliği düşünmemiştim. Daha çok genç arkadaşlara senaryocu olarak destek olmak ve onları olumlu yönden etkilemek daha olumlu bir iş görünüyordu. Sinemacı olmaktan çok emekçi yığınlara yararlı olma duygusunu taşıyordum. Her vakit de onu taşımışımdır sinema aracılığıyla.

Sokakta Kan Vardı da polisiye olayların arkasında, aslında yine sınıfsal nitelikte işlerin yattığını kaş göz işaretleriyle anlatmaya çalışan bir filmdi. Filmi de tam istediğim gibi çekemedim. Prodüktörlerle birbirimize girdik. Benim filmime prodüktörlük edecek tipte insanlar değillerdi zaten. Başroldeki Yılmaz Güney dahi o günlerde 50 bin lira alırken benim hatırım için 20 bin liraya oynamıştı. Aslında büyük para kazandırmıştım onlara. Yoksa Yılmaz'ı oynatmak onların yapamayacağı bir işti. Sonra Adana bölgesinden o günlerde alabildikleri 30-35 bin lira kadardı. Yine benim hatırımla 45-50 bin lira civarında bono verdiler. Bunlara rağmen adamlar birçok sahneleri çektirmediler bana. Film bittikten sonra tabii benim bazı yerleri kesip atmam gerekiyordu. Benden

habersiz filmi kesip biçtiler, kesilecek yerleri kesmeyip, kesilmeyecek yerleri kestiler. Dublajını da kendileri yaptılar ve ben iki yıl öncesine kadar filmi görmemiştim. Filmde benim yapmak istediğim çok az şey kalmıştı. Yine de bazı planlar, mizansenler başarılıydı diyebilirim.

Y. S. — *Bir gazetecinin kötü yola düşmekte olan bir kızı kurtarma çabasını işliyordu galiba film.*

V. T. — Evet, ama gazetecinin karısıyla olan çelişkisi önemli.

Yani karısı aslında, zengin ve çalıştığı gazetenin patronunun kızıdır. Sınıfsal niteliğin kaçınılmaz olduğunu ve fuhuş filan diye gazetelerde güya tartışılan şeyin aslında egemen sınıflar için zorunlu bir müessese olduğunu, hatta o kadınların eline muhtaç olduklarını, bu çelişkileri belirlemeye çalışan bir filmdi. Fakat tam olarak söyleyemedik tabii. Bu filmden sonra anladım ki bu piyasada artık ben hiçbir şey yapamayacağım. Sonra Terzi Muallâ'nın Efes Filın firması için bir iki senaryo anlaşması imzaladım. Duygu Sağıroğlu'yla söyleyecek hiçbir ortak sözüm yok, senaryoları verdim ve ayrıldım piyasadan. Sonra tiyatro çalışmaları yaptım. *141. Basamak* adlı oyunumun Ankara'da oynanmasıyla uğraştım. Sonra *Dallar Yeşil Olmalı*'yı *Bu Ölü Kalkacak*'ı yazdım. TRT yarışmalarına katıldım.

Son Dönem Çalışmaları

Y. S. — *1972'de* Kopuk *filmini yönettiniz. Bu yeniden başlangıç, nasıl oldu?*

V. T. — Bu rastlantıya dayanır. Bir gün Süreyya Duru'ya rastladığımda illa bize senaryo yaz diye tutturdu. Artık yazmadığımı falan söylememe rağmen beni ikna etti. Yalnız ben kendim yapmak isterim, bıktım artık rejisörlerden, bizi metres gibi kullanıyor herifler, dedim. Beni yazıhaneye götürüp Naci Duru'yla tanıştırdı. O zaman da Duru Filın "Malkoçoğ-

lu" serisi yapıyordu. Bu seriye orijinal bir şey yaz dediler. Ben bunu ancak, gerçek tarihimize uygun olursa yaparım dedim, tamam dediler. Yine kandırılmayı göze alıp, oturdum, bir sinopsis hazırladım. Osmanlı tarihinden özene bezene bir hikâye çıkarmıştım. Ama beğenmediler. Anlaşma yapılmıştı bir kere; yerine başka hazırlamam gerekiyordu. Bunun üzerine Remzi Jöntürk'ün bir hikâyesini geliştirip senaryolaştırdım: *Malkoçoğlu Ölüm Fedaileri* doğdu. Sonra film yapmam söz konusu olunca bana Yunus Emre'yi önerdiler. Dedim ki, valla ben Yunus'u yaparım; çünkü gerçekten Yunus'a hayran bir adamım. Edebiyat zevkim onunla başlar. Ortaokulda, lisede şiirlerini ezberlemiştim. Ama dedim ki, zor bir konudur. İzin verin, bir ay çalışayım, size bir sinopsis getireyim, beğenirseniz, çekeriz. Ve hazırladım, Naci Bey de beğendi, ama silah yine döndü, aleyhime patladı. Yunus için geç kalmıştım, kasım ayı filan gelmişti. Başka bir şey yapalım dedik. Kabul etmeyeceğini bildiğim hâlde birkaç proje götürdüm ve olmadı tabii. Sonunda bana, öteden beri işletmecilere vaat ettiğim bir hikâyem var "Kopuk" diye, onu yap dedi. Aldım, baktım, Ercüment Ekrem Talu'nun meşhur bir romanı vardı, ben de okumuştum vaktiyle. "Yahu dedim, bundan bir şey olmaz." Bülent Oran'a 250 sayfalık bir senaryo hazırlatmışlardı. Onu da alıp bakayım dedim. Sonunda Yunus'u yapmaya söz alarak, bu hevesle *Kopuk'u* yaptık. Yazıhane filmi çok beğendi, tutulan bir film olmuş, işletmecilerden tebrik gelmişti, yani ne kadar rezilliğe düştüğümüzü anlayın. Oturup ticari kalıplara ters düşmeyecek yepyeni bir senaryo yazmış ve onu çekmiştim. Ve hep Yunus'u çekmenin özlemi vardı.

Y. S. — Kopuk*'ta hırsızlık yapan bir adam vardı. Bunun toplumsal bozukluk içinde doğal bir durum oluşunu mu vermek istemiştiniz?*

V. T. — Aslında sansürün müsadesi nispetinde biz her vakit birtakım şeylere değinmişizdir. Ben hırsızlığı savunmam

ama hırsızlığı en azından sosyoekonomik yapının bir ürünü olarak filmde göstermeye çalışmıştım. Ama *Kopuk* aslında bir masal filmidir. Ancak şu var ki senaryo kuruluşu olarak başarılıdır. Konu ne olursa olsun, hatta bize ters de gelsin, işin bir teknik ustalık yanı vardır ya, işte *Kopuk* kendi kuralları içinde iyi işleyen bir senaryodur.

Y. S. — *"Umutsuz Şafaklar"projenizi niye çekemediniz?*

V. T. — Önce "Yunus"u çekmek istiyordum. *Kopuk'un* arkasından bir bütçe çıkardım, 800 bin lira dedim, daha ucuza çıkmaz. Naci Bey hesap kitap 600 bin liradan fazla çıkaramadı. Dolandırıcılık âdetim olmadığı için, baktım olmayacak, üstüne gitmedim tabii. Sonra Lütfi Akad'ın da öteden beri yapmak istediği "Umutsuz Şafaklar" hikâyemi çekmek istedik. Kendim çekeceğim diye Akad'a vermemiştim. Naci Bey, finaline takılmasına rağmen kabul etti. Ancak beş tane yeni, genç oyuncuyla yapmak isterim dedim ve bunun için ilanlar verdik. Oyuncuları seçtik. Tam başlayacakken, Ankara'dan sansürün beşte beş ittifakla senaryoyu reddi haberi geldi. İlk defa olarak sansürcülerin eğilimlerini hesaplayamamış, uyumuştum. Daha önceleri sansürün tutumunu hep doğru tahmin edebilmişimdir. Tabii filmi çekemedik. Bu filmin konusu Anadolu'daki gençlerin seks sorunlarını ele alıyor ama onun ötesinde Anadolu'nun sosyoekonomik yapısının taşlaması gibi bir şeydi. Bu filmi hâlâ da yapma kararındayım.

Bunun yerine *Korkusuz Âşıklar* diye yarı aşk, yarı macera, ne idüğü belirsiz bir film yaptım. Ticari amaçlarla yapılmıştı ama ticari de olmadı film. Ama ticari başarısızlığında oyuncuların tanınmamış oluşunun ve işletme şartlarının da etkisi oldu. Naci Bey'in hiçbir filmi ticari başarı taşımıyor bugün. Mesela *Kopuk*'u verin siz İrfan Ünal'a, verin Erman'lara, şu günkü hasılatın iki katını alsınlar size.

Y. S. — Bedrana *senaryosuna gelinceye kadar başka çalışmalarınız oldu mu?*

V. T. — Süreyya Duru için Malkoçoğlu serisine bir senaryo hazırladım: "Kurt Bey." Bu, demin beğenmediklerini söylediğim "Malkoçoğlu" hikâyesidir. Bunda da bazı taklidi olmayan, Osmanlı tarihine sadık, tarihsel film denemesi yapmak istedim, olmadı, imzamı koymadım. Süreyya Duru yönetmişti. Sonra *Bedrana*'yı yazdım. Bunu önce İhsan Yüce'ye yazdırmışlar ve sansürden de geçirmişlerdi. Yeniden bana önerilince tabii önce kabul etmedim; çünkü arada Yüce'nin çabası olmuştu. *Kopuk*'ta bunu yapmıştım çünkü o çok söz kaldırmaz bir filmdi. Ama *Bedrana* edebiyatta da önemli yeri olan bir üründü. Kabul etmedim, yapmam dedim. Fakat, "Bedrana" hikâyesini de, Bekir Yıldız'ı da çok beğeniyordum. Süreyya, "Yüce'nin senaryosu bana yeterli gelmiyor" dedi ve tekrar yardımımı istedi, çok üsteledi. Okudum; gerçekten de pek olumlu bulmadım. Bekir Yıldız'la da tanıştık. O da ilk senaryoyu beğenmiyordu. Süreyya'ya, parayla değil de hediye olarak yapabileceğimi, ancak bunu benden bizzat İhsan Yüce'nin istemesini söyledim. Yoksa ayıp olurdu. Ayrıca bir meslektaşımın mağdur olmasını, kırılmasını istemiyordum. Yüce bana telefon açıp yapmanızı ben rica ediyorum deyince, oturup tamamen ayrı, yeni bir senaryo hazırladım. Bazı yerlerine karşı çıkan Yüce'ye de meseleyi yanlışa götürmüş olduğunu belirttim. Bekir Yıldız da, Süreyya da yeni senaryoyu çok, çok beğendiler. Hatta Bekir Yıldız, "İşte ben buna imzamı atarım" dedi. Ve ben gerçekten severek yaptım, bütün o deyişleri, ağızları, o Urfa ağzını. Çünkü daha önce *Erkek Ali*'de aynı yörede bulunmuştum ve seviyordum o şiirli konuşmayı, hatta o konuda Bekir Yıldız'la biraz tartıştık. Bazı yerlerde Bekir Yıldız, halk yadırgar diye İstanbul ağzına çevirmeye kalkıyordu. Ben de, "Yahu ne gariptir, şu Bekir Yıldız'ı, ben Bekir Yıldız'a karşı savunuyorum" filan diye de takıldım. "Hiç korkma" dedim, "biz bunu *Erkek Ali*'de denedik, çok güzel

olur, halk da yadırgamaz." Ve *Bedrana* baştan aşağı Urfa ağzıdır.

Y. S. — *Hangi temalar işleniyordu* Bedrana*'da?*

V. T. — Başta kadın köleliği vardı. Şarktaki insanların kendi namus telakkilerine dayanan bir hikâyeydi. Çocuğuyla, hastanede yaralı yatan karısını öldürmeye giden bir adamın hikâyesi. Bekir Yıldız'ın iki hikâyesinin karışımından doğdu senaryo. Bu arada da Bekir Yıldız'ı çok okuduğum için onun dünyasından çıkarılan bir film oldu. Filmdeki insanlar, tipleri, yaşamları, tutkuları, sevgi ve nefretleriyle Bekir Yıldız'ın insanları oldular zannediyorum. Önce ben pek emin değildim. Süreyya bu filmi nasıl yapacak diye endişeler içindeydim, ama zannederim, Süreyya'nın filmografisinde de önemli bir yer tutacak film oldu sonunda. Çekimde çeşitli imkânsızlıklar vardı tabii ama bugünkü koşullar içinde başarılı bir çalışmadır ortaya çıkan. Senaryo konusunda yine çekinerek adımı yazdırmadım ama sonunda gerek Süreyya Duru'nun, gerekse Bekir Yıldız'ın ısrarlarıyla, yine de "filmin hikâyesi" diye Yüce'nin adını kullandırma şartıyla filmin senaryocusu olmayı kabullendim. Bekir Yıldız, Ankara'da film üstüne açıkoturum yapılınca "filme de sen sahip çıkacaksın" demişti üstelik ve biz de peki dedik.

Sinemamız ve Toplumsal Gerçekler

Y. S. — *Türk sinemasında 1960'larda başlayıp 1965'lere kadar sürdüğü gözüken bir toplumsal gerçekçilik akımı var, siz bunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Senaryoculuğa ilk başladığınız yıllarda nasıldı, sonra nasıl gelişti, nasıl durdu?*

V. T. — 27 Mayıs'ın getirdiği bir şeydi bu ve aslında akım, edebiyatımızdaki gerçekçilik akımının sinemaya yansımasıdır başlangıçta. Orhan Kemal'ler, Yaşar Kemal'ler, Fakir Bayburt'lar, bir köy edebiyatını, sonra şehirli basit vatandaşın

yaşayışı ve orta sınıfların yaşayışını, giderek işçileri, emekçileri yazılarının konusu edinmeye başlamışlardı. Bu da tabii Gorki'den, Steinbeck'e kadar yabancı gerçekçi edebiyattan esinlenmiş bir akımdı. Bu sinemada da yerini aldı. Daha önceleri Metin Erksan'ın çabaları söz konusudur. *Âşık Veysel* galiba öyle bir niyetle yola çıkmış bir filmdir, ama çıkarılamazdı. Atıf Yılmaz'ın *Gelinin Muradı* da kasaba gerçeklerine değinen tatlı sert bir filmmiş, göremedim. Sonra Erksan'ın *Gecelerin Ötesi*, Yılmaz'ın Orhan Kemal uyarlaması *Suçlu* filmleri geldi. *Gecelerin Ötesi* olumsuz, ne idüğü belirsiz, karamsar bir filmdir. Ama yine de toplumun birtakım dertlerine değinmeye çalışır. 1960'larda benim de ufak tefek bir katkım dokunan *Yılanların Öcü* ve Metin'in daha sonra yaptığı *Susuz Yaz* dikkati çekiyordu.

Y. S. — *Çalıştıklarınızın dışında bu akımın tutarlı yapıtları hangileriydi sizce?*

V. T. — Bu akım içinde ben pek de tutarlı film hatırlamıyorum. Yalnız Atıf Yılmaz'ın *Yarın Bizimdir*'i Kemal Tahir'le yaptılar, önemlice bir konudur ama o zaman bana gerek filmin yapısı, gerekse teorik açıdan yetersiz görünmüştü. Hatta iş yapacağına da inanmamıştım. Galiba fazla iş de yapmadı. Onun dışında Halit'in *Şafak Bekçileri* vardı. O da gene böyle toplumsal eğilimde bir filmdir. Sonra Türk sinemasında bir talihsizlik oldu diyelim, bu birikim 1965'teki Duygu Sağıroğlu'nun *Bitmeyen Yol*'una kadar gelir. Ben bu filmi de pek olumlu olarak görmedim hiçbir zaman ama gerçekçi eğilimli bir filmdir, parça parça gerçekten nefis sahneleri vardır; hele o Fatih Camisi avlusunda çekilen amele pazarında, işsizlerin kamyona doluşları, atılışları vardır ki, bunlar yürekli, seviyeli bölümlerdir. Ama filmin sentezi zayıftır. Yalnız şunu belirtmekte yarar var, Türk sinemasında bu popülist eğilim zaten sinemanın yapısında vardı; birçoklarını bu yanıltmıştır. İşte Halit Refiğ'lerin "Halk Sineması" nazariyele-

rinde galiba hareket noktalarından biri de bu oldu. Türk sineması, Yeşilçam halkla alışveriş hâlinde olduğu için, halkın eğilimlerini, dayanışma sıcaklığını, insan sevgisini daima temel edinmiştir. Örneğin *Üç Arkadaş*'ta da bu vardı. Ama bunlar, hiçbir zaman halk yararına belli bir süzgeçten geçmiş sağlam teoriye dayanan çalışmalar değildi. Ama bizim getirmeye çalıştığımız işte bu olmuştur genellikle. Hatta Orhon Arıburnu'yla da bir film yapmıştık. *Ümitler Kırılınca* diye; Türkan Şoray ve Eşref Kolçak oynuyordu ve sonunu da H. Kazankaya çekmişti; o da örneğin "halkçı" bir filmdi.

Ama halkçı, popülist olmak, gerçek ilerici bir sinema için yeterli değildir. O halka bazen nabzına uymayan bazı şeyleri belli bir ölçüde de olsa vermek gerekir. Biz *Karanlıkta Uyananlar* ile işte bunu yapmaya çalıştık. Verilen bütün o tavizlerden sonra aslında böyle bir noktaya gelmek gerekiyordu.

Y. S. — *Erksan'ın* Yılanların Öcü *ve* Susuz Yaz'*ı için ne düşünüyorsunuz*'?

V. T. — Erksan, bana göre, *Yılanların Öcü*'yle ilk defa, köy konularına Fakir Bayburt'un gerçekçi romanından kalkarak yanaşma gibi olumlu bir denemeye girişmişti ve hatta Be-Ya Film'de o zaman ben de bu girişimi desteklemeye çalışmış, Atıf Yılmaz'la "Eyüp'lü Reşat" diye bir film yapacakken ve tam hazırlanmışken, projeyi geri bıraktırıp, Erksan'ınkine öncelik tanınmasını sağlamıştım. Ancak Metin'den tek bir ricam olmuştu. Filmdeki Kara Hatçe rolünü Nurhan Nur'a oynatması. Çünkü Nurhan Nur'la bizim film için anlaşma yapmıştık, üstelik Nur'un tipi de kahramana uyuyordu. Ancak ben desteklememe rağmen çok da başarılı bulamadım filmi sonradan. Erksan bugün de baksanız bu filmde "Türk insanının cesaretini", *Susuz Yaz*'da da kadın ve su tutkusunu anlattığını söylüyor. Öyle diyorsa öyledir herhalde. Ama biz o zamanlar iki filmi de o açıdan görmemiştik tabii. *Susuz Yaz*'ı da fazla tut-

mam. Değil Berlin Şenliği'ni, gezegenler arası festivali kazansa yine de önemli değildir benim için.

Y. S. — *İtalyan gazetecilerinden dinlemiştik, Berlin'de jüri kararını açıklayınca herkes şaşırmış kalmış ve sonucun tutarsızlığı karşısında protesto etme yerine, işi gırgıra vurup başlamışlar, abartarak alkışlamaya, bravo çekmeye. Ulvi Doğan bu tezahüratlar karşısında yerinden kalkıp selam veriyor, selam verdikçe de tezahürat artıyormuş. Bir yıl sonra da galiba* Le Monde'*da, inşallah geçen yılki Berlin skandalı* –Susuz Yaz– *tekrarlanmaz, diye yazıyordu.*

Sansür ve Özgürlük Sorunu

Y. S. — *Şimdi şunu soralım. Sinemamızın 1965 sonrası gelişimini nasıl değerlendiriyorsunuz?*

V. T. — Aslında 1965'te AP iktidarıyla birlikte bu "toplumsal gerçekçilik" eğiliminin duralaması, bir çeşit yazgıydı. Kaçınılmaz bir şeydi bu. Sinema bundan çok kötü etkilendi ve sansür daha bir haşmetiyle üstümüze çöktü. Sansür bizde hep bir "neden" gibi saldırıya uğramıştır, yanlışlık buradan gelir, sansür "sonuç"tur. Sansür bizim sosyoekonomik yapımızın sonucudur ve bu yapı değişmedikçe de bu değişmez. En büyük yanlışlık da bizim sansürü, Fransa'daki İngiltere'deki sansürle kıyaslamaktır. Çünkü adamlar ülkelerinde burjuva yasallığını çözmüşler bir kere. Bir kere ben bir durumun kanunda olduğunu söyledim de sansürdeki bir hanım polise, "Biz kanunda olan her şeye izin veriyor muyuz?" dedi. Batı'da bunu değil polis memurelere, İngiltere kraliçesine bile söyletmezler.

Y. S. — *Toplumun sosyoekonomik yapısı temelinden değiştirilmedikçe, sansürün değişmesini istemek yanlıştır mı diyorsunuz?*

V. T. — Biraz aşırı, tam olarak öyle denemez. Türkiye'nin temelden değişmesi denince çok daha başka bir perspektif

hedef alınmış oluyor. Ama örneğin bugün Türkiye'de iktidar da sosyoekonomik yapıyı değiştirmek istiyor. Bu şu anlamda oluyor: Yani Türkiye çok yeni tarihsel koşullar içinde belli bir kapitalistleşme sürecine girecektir. Finans-kapital oligarşisine karşı cephe alınmış bugün. Yani CHP-MSP iktidarı, iç ve dış finans-kapital tekelinin Türkiye'deki egemenliğini en azından sınırlamak, yanı sıra gerçekten milli burjuvazi dediğimiz kapitalist süreci başlatmak istiyor veya öyle gözüküyor. Bunu yerine getirebilirler, zaten kaçınılmaz bir tarihsel aşamadır bu. Yani o dediğimiz sosyoekonomik yapının temelden değişmesi, böyle bir dönemden geçecektir ister istemez ve bu dönem de özgürlükçü bir dönem olacaktır. Bugünkü iktidar burjuvazinin, kapitalizmin çıkışındaki tarihsel fonksiyonunu, misyonunu benimsemiş durumdadır. Bu da özgürlükçü olmaktır. Sansür burada, tefeci-aracı finans-kapital tekeli ortaklığının ideolojik temsilcisi gibi yer alıyor. Ve onun da en korkak, en seviyesiz bürokrat temsilcileri olarak yer alıyor. İktidarın bu politikası içinde sansür de değişmelidir. Zaten iktidar değiştikten sonra sansürün tutumunda da bir gevşeme olmuştur. Sözgelimi *Bedrana* AP döneminde kesinlikle geçmezdi.

Y. S. — *Türk sinemasının 1965 sonrası gelişimi üstünde duracaktık.*

V. T. — Şimdi oraya da geleceğim. Bu özgürlük sorunu çok önemli bir sorun, dikkatinizi çekerim. Özgürlük her çağda, her toplum için önemli olmuştur ama bizim için var olmak, yok olmak sorunudur. Özgürlük, kendi sorunlarımızı çözmemiz için, rahatça konuşabilmemiz, tartışmamız, memleketin, halkın yararına olan çözümlere varmamız için şarttır.

Kemal Tahir Olayı

Böyle bir düzende sinema yapmak isteyen gençler ne yaparlar? Ya teslim olurlar ya da bizim gibi umutsuzluklar için-

de, kırıla döküle, bazen aç kalarak, başka geçim yolları arayarak yaşayıp dışarda kalırlar. Bir üçüncü yol daha vardır. O da korkunun ağır bastığı rasyonalizasyon yoludur. Bu kişiler kaçaklık, korkaklık ettikleri ve düzene başka bir biçimde taviz verdikleri hâlde, birtakım görüşleri, yüksek teori katında ve parlak, yeni bir dünya görüşü gibi, yeni boyutlar taşıyan bir sanat açıklaması gibi ortaya koyarlar. İşte Kemal Tahir Olayı'nın ve sinemadaki yürütücülerinin çizgisi de budur.

Kemal Tahir Türk sinemasına gerçekten etkide bulunmuştur. Ben Halit'i ve Metin'i de tanırım ve kapasitelerini de bilirim. Hep söylemişimdir takılarak: "Elimde para olsa da Halit'e film yaptırsam, konuşup da saçmalamak imkânı kalmasın diye." Aslında film yapamamaktan, ortamın kıskacına düşmüş olmaktan gelen birtakım bunalım yanılgılarıydı bu arkadaşlarınki. Ama bunu kimse böyle koymaz tabii. Ben bunaldım da yanılıyorum demez. Psikolojide rasyonalizasyon dediğimiz de budur biliyorsunuz. Yani birtakım yanılgıları, çok haklı kılıflarla, teori katında birtakım nedenlerle süsleme yolu. Bunun bizde en iyi örneği edebiyatta Kemal Tahir'dir. Kemal Tahir büyük romancıdır, inanırım. Fakat Kemal Tahir hakkında bugün söylenenlerin çoğu ya duygusaldır, o bakımdan yetersizdir, yanlıştır ya da gereksiz biçimde düşmancadır, o da ölçüsüzdür. Kemal Tahir'in tam değerlendirilmesi bugünkü koşullarda çok güç yapılır. Şu bakımdan; biliyorsunuz, Kemal Tahir belli bir dönemde oluşmuş, biçimlenmiş ve ürün vermeye başlamış bir adamdır. Bir hayat serüveni vardır, hapishane serüveni, siyasi mücadele serüveni vardır ve oradan geldiği bir nokta vardır. Bunu anlamak için o devrin yeraltı politik çizgisini, devrimcilerini iyi bilmek lazımdır. Yani Dr. Hikmet, Nâzım Hikmet ve o devrin gizli örgütlenme çabaları ve onun siyasal çizgisini bilmeden Kemal Tahir'in kişiliği ve kimliği doğru ortaya çıkmaz. Bu hatta Nâzım için de geçerlidir. Yalnız bildiğim şu var, dikkatinizi çekerim, Kemal Tahir'in etrafında ve aynı yörüngede olan bana kaç kişi gös-

terebilirsin ki, Türkiye'de son 20 yılın ya da 27 Mayıs'tan bu yana gelen olayların içinde aktif olarak bulunmak yürekliliğini göstersin. Uzaktan eleştiri yapanlar, efendim bu memleketin tarihinden başlayalım diye söze girenler ve genellikle çok aktüel, pratikte çözüm getirilebilecek sorunlara sırt çevirenler pek çoktur. Kemal Tahir'in yaptığı da budur. Büyük romancıdır kabul ediyorum. O romanlarını yazmasaydı, fikirleriyle bugün hiç kimsenin dikkatini çekemezdi zaten. Bir arkadaş geçenlerde onu överken, "İlk defa olarak şüpheyi getirmiştir" dedi. Yani bu memlekette bize yıllardır doğru diye yutturulan şeylerin yanlış olduğunu ve tam zıddının doğru olduğunu.

Aslında Kemal Tahir'in söylediği şeyler; demin değindiğim dönemin siyasal çizgisi içinde rahatça konuşulan, söylenen gerçeklerdi. Kemal Tahir bunları aldı bir romancı olarak, ilk defa ortaya attı, işledi. İşlemekle kalmadı, daha da abarttı, birtakım yanlışlara götürdü, yani diyalektik olarak zıddına dönüştürdü. Lenin'in bir sözü vardır, "Bir yanlış felsefeden de bir büyük sanat eseri çıkarılabilir" diye. Böyle eserler de çıkmıştır. Ama biliyorsunuz tarihin gelişimi içinde de bu gittikçe kısıtlanıyor, gittikçe güzelle doğru özdeşleşmeye başlıyor. İşçi sınıfının insanlığın kaderine sahip çıkmaya başladığı bir çağda artık yanlışa dayanan sanat yapıtları, gereksiz bir lüks hâline giriyor tabii gittikçe. Ama gene de olabilir bu. Kemal Tahir büyük romancıdır ve kesin konuşmayayım ama galiba bizim edebiyatın da en büyük romancısıdır.

Y. S. — *Öz olarak eleştirip, biçim olarak mı tutuyorsunuz?*

V. T. — Hayır, roman, roman olarak. Birtakım olayları sentez etmek, insan tipleri yaratmak, o insanları yaşatmak ve belli bir dönemi yansıtmak açısından. Sözgelimi Balzac, dünyanın en gerici adamı, kralcıyım diyor, kiliseciyim diyor ama romanlarını okuduğumuz zaman, Fransız burjuvazisinin çıkışını görüyorsunuz, çelişkileri yakalamış. Dostoyevski'yi alın,

o da Ortodoks, yanlış bir felsefenin adamı ama romanlarında toplumun çelişkilerini, bütün insanları boyutlarıyla görüyorsunuz. Kemal Tahir de romancı adamdır ama mesela çok övülen *Devlet Ana* bence gecikmiş romantizmimizdir bizim. Aslında Walter Scott'un *İvan-hoe'su* gibi bir şeydir bu. Bunu söylerken *Devlet Ana*'nın getirdiği birtakım sorunları, romana getirdiği yeni olanakları, bizim tarihimize dönüş yeniliğini, özelliğini de inkâr etmiyorum; ancak birtakım doğruları da yansıtmıyor, abartılmış şeylere, yanlışlara dayanıyor. Bir arkadaş demişti ki; "Kemal Tahir yazıncaya kadar biz Moğol Barışı'nı bilmiyorduk." Dedim ki; "E Allahtan korkun yahu, elinize alın bir tarih kitabını okuyun, yani siz okumadınız diye bunlar yok mu oluyor." Yani Kemal Tahir'i tutanların bir kısmı, "Ben bilmiyordum, bana öğretti" diyorlar. Kardeşim sen bilmiyordun ama bu meseleyi bilenler vardı, yıllardan beri vardı ama kımıldayamıyorlardı. Yani Kemal Tahir'in abartarak ve yanlışa götürerek söyledikleri daha önce başkaları tarafından söylenmiş doğrulardır. Mesela Dr. Hikmet, *Tarih Tezi* kitabında Osmanlı tarihini alıyor, ortaya yeni yeni şeyler koyuyor. Ama bunlar hep unutturuluyor, yadsınıyor, yok ediliyor. Romancının yazdıkları daha çekici, çarpıcı olduğu için, onlar daha bir gözde oluyor, çekicilik kazanıyor. Tabii burjuva bir ülkedeyiz, normal bunlar.

Ben hep şunu diyorum. Biz hep tarihi ararız, onun üstünde düşünürüz, neden? Çünkü tarih bizim bugünü çözmemize yardımcı olduğu için yararlıdır. Kemal Tahir'in tarih tahlilleri bizi bugün Türkiye'de burjuva yoktur, olmamıştır, sınıflaşma doğmamıştır sonucunu kabule zorluyor. Bu ihanete kadar gidebilecek bir hatadır. Oysa pratikte gençlere verilen bu oluyor bugün. Şuraya getirmek istiyorum. Bugün Türkiye'de sınıflar teşekkül etmemiştir düşüncesinin Batı ölçütleri alınırsa gerçek bir yanı var. Türkiye'de klasik kapitalizm de olmamıştır. Ama ne olmuştur? Aracı-tefeci-bezirgân sınıflarla finans-kapital ortaklığı memleketi kasıp kavurmuştur. İşsizlik,

pahalılık, yasasızlık, özgürlüksüzlük getirmiştir. Bunlar Osmanlı'da da vardır. Başka biçimde başka şartlar altında, Kerim Devlet zamanında da temeldeki ilişki değişmemiştir. Ama bizde burjuvazi Fransa'daki gibi güçlü değildir. Fransa'da köklüdür burjuvazi, arkasına orta sınıfları, köylülüğü almıştır. 1789'u yapmış, toprak dağıtmış, radikal hareketlere girişmiş bir burjuvazidir. Türkiye'de bunlar olmamış tabii ama sevinsene buna kardeşim, işçi sınıfı yararına daha köklü çözümler bulabileceğin sevinciyle yola çıksana. Türk halkının finans-kapital oligarşisinin gözleri önünde 14 Ekim 1973'te sosyal demokratları işbaşına getirmesi ne kadar ilginçtir.

Kemal Tahir'den sonra bu bir moda hâline geldi. Sınıf yok, burjuva oluşmamış, hatta öyle ki Ertem Eğilmez adlı o sevimli ahbabımız da, "Efendim biz at üstünde bir milletiz" diyor. Hangi at üstünde kardeşim. Anadolu'ya film çevirmeye gidiyoruz, at yok; otomotiv endüstrisi minibüsü getirmiş köylere minibüs işliyor. Minibüsün girdiği ülkede de sosyoekonomik yapıda birtakım değişiklikler oluyor tabii. Her şey değişmiş, değiştirilmiş bugün. Finans-kapital yüz yıldan beri çeşitli kılıklar altında, kompradorlarla işbirliği yaparak, devletçiliği de kullanarak, açık gümrük ve himaye sisteminden yararlanarak Türkiye'ye karabasan gibi çökmüş; bunun yanında yeteneksiz bir burjuvazi de var, yeni palazlanıyor. Yoktur deyip bunları görmezden gelmek korkunç bir şey olur, kaçaklıktır bu. Ulusallık sorunu da bu gerçeklerden ayrılmaz. Tarihe sığınıp kaçaklık yapmakla değil, bunların üstüne yürümekle ulusallığa ulaşılabilir.

Bizde Batıcılık da adı namusluca konmamış bir şey oldu, son günlere kadar. Batı, batmakta olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan daha ileri bir uygarlığı temsil ediyordu, bu da kapitalist burjuva uygarlığı idi. Ama bunu hiçbir zaman sınıfsal bir açıdan koymadılar. Çünkü bu sorunlara yanaşanlar da küçük burjuva aydınları, asker-sivil bürokratlar oldu. Atatürkçülük diye öne sürülen şeye Kemal Tahir'in karşı çı-

kışında tabii doğru bir yan var, bunun adını namusluca koymak lazımdı. Türkiye'nin geri kalmışlığının nedenlerinden biri de Batı'daki gibi kapitalistleşme evresine girememesi oldu. Bu Atatürk'le de gerçekleşmedi. Atatürk'ün bir sözünü söylerler, "Bizi tarihte ekonomi bilmemekle suçlayacaklar" demiş. İsmet Paşa başbakan olmuş, hazinede para yok, "basalım" demiş hemen. Bir bilen çıkmış neyse, "Olmaz, basarnayız, enflasyon olur" demiş. "Ne demek enflasyon" demiş Paşa. Şimdi enflasyonu şu köşedeki bakkal bile biliyor artık.

Sınıf yoksa, burjuva meydana gelmemişse, bizim yapacağımız da bunları saptamak oluyor. Yoksa tarih, beni eğer, sözgelimi Vehbi Koç'un karşısına çıkmaktan önlüyorsa o tarih anlayışım yanlış benim kardeşim. Tarihi elbette araştırırım ama fabrikada işçinin karşısına geçmemi bana emreden tarih bilgisi mutlaka yanlıştır.

Y. S. — *Sinemamızın 1965 sonrası gelişimine gelelim isterseniz?*

V. T. — Evet, artık şimdi gelebiliriz. Bu Kemal Tahir'cilik akımı sinemada çok korkunç kötü etkiler yaptı. Diyebilirim ki olaylar da denk geldi. Tam AP'nin baskı dönemiydi. Baskılar Yeşilçam'da da arttı. *Karanlıkta Uyananlar* örneği yürekli atılımlara karşı bir tutum doğdu tabii. Bir yandan da sorunlar karşısında kaçaklık, korkaklık. Kemal Tahir türü rasyonalizasyon eğilimleri başladı. O zaman işçi meselelerine el atmak falan da Batı'ya özenti oluyordu, biz tarihten nasıl gelmişiz, ona bakılıyordu. Bu ortam içinde Metin Erksan da, Kemal Abi'sinin teorisinin yardımıyla filmlerini başka türlü açıklamaya başladı. Kemal Tahir'in de katkısıyla yapılan *Haremde 4 Kadın*'da tarihsel bir değişme olmanın ötesinde çok önemli, aman aman bir şey değildi. Kemal Tahir'in en olumluca katkısı Memduh Ün'ün yaptığı *Namusum İçin*'e oldu. Bu Memduh'un sinema olarak da belli bir düzeyi tutturan filmidir. Sonra Kemal Tahir, bana içtenliksiz, garip bir kurnazlık

taşıyan bir adam gibi geliyordu. 1966 yazında Sinematek'teki o talihsiz açıkoturuma, Kemal Tahir, Sencer Divitçioğlu'da çağrılmış diye duymuş ve gitmiştik. Gelmediler. Beyoğlu'nda Kemal Tahir'e rastlayınca sormuştum neden gelmediğini, "Gelir miyim Abdülkadir, gelmem tabii. Halit'ler geldiler bana gece, hadi siktirin dedim, kovdum" demişti aynen, "hem doktor Arşavir gibi film yapacaklar bunlar, hem de haklı olacaklar" dedi. Ben de, "İyi" dedim, "o zaman bir sorun yok, çünkü ben de onların o tutumuna karşıyım." Halit'lerinki böylece bir nevi Yeşilçam'ı bütünüyle savunmak oluyordu, halbuki savunulacak ve yıkılacak yanlarını iyi ayırmak gerekirdi. Bu lafları söyleyen Kemal Tahir ise onların meclisinde, onları hiçbir vakit kırmıyordu. Onlar hep Kemal Tahir'in paralelindeymiş ve ondan destek alıyormuş gibi laflar ettiler. Bana böyle konuşan Kemal Tahir ise hiçbir zaman onlara cevap vermek, açıklama yazmak gereği duymadı. Ama öte yandan bir Celâl Bayar anılarını yazdı, o günlerde Kemal Tahir, Celâl Bayar'ın bu *Ben de Yazdım* kitabına bir övgü-eleştiri yazmak zarafetini ihmal etmedi. Ben hiçbir gün Celâl Bayar'ın eserine övgü yazabilecek bir tutumun doğru bir tutum olabileceğine inanmam.

İşte Kemal Tahir bizim sinemacı arkadaşları yazık ki çok kötü etkiledi. Atıf Yılmaz'ın bir *Aah Güzel İstanbul* filmi vardır. Bir kepazeliktir, ne dediğini kendisi de bilmez, ama Ayşe Şasa'ya iri iri laflar ettirilmiştir. *Dolandırıcılar Şahı, Suçlu, Erkek Ali* gibi filmler yapan Atıf Yılmaz, birden kalkar ve bu ne idüğü belirsiz çarpıklık örneğini verir. Ama Atıf Yılmaz yeni boyutlar getirdiği inancındadır, "ulusal sinema" yapıyordur.

Sinematek-Yeşilçam Dedikleri

1965'lerde bir talihsizlik de, Sinematek'in, hâlâ oranın yöneticisi olan Onat Kutlar'ın benim kanımca bir yanlış davranışının olmasıdır. O zamanlar Sinematek'in aydın kurucu-

larının sinemamıza karşı tutumları ya alay etme ya da karşı çıkma biçiminde olmuştu. Önce sinemadaki birikimi bilmek ve ondan yararlanmak gerekiyordu halbuki. Bu ters tavır, Yeşilçam'ı iyi izleyememekten ve değerlendirememekten geliyordu aslında. Diyalog kurmaya hazırlıklı değildiler. İyi sinemanın Yeşilçam'a toptan karşı çıkılarak yapılacağı inancı ki bu hâlâ birçok çevrelerde devam ediyor, ayrıntıları iyi düşünülmesi gereken, bir şeydi. Karşı çıkma ama nereye kadar, hangi konularda ve ne biçimde. Ben işte o 1966'daki açıkoturumda bulundum. O gün Onat Kutlar'ın söylediklerini bugün açın okuyun, rahatlıkla söylenebilecek şeylerdir. Yani "vaktiyle Halit Refiğ, sinemamızdan kurutulması gereken bataklık diye bahsediyordu, bugün niye savunuyor" gibi şeylerdi. Halbuki mesele başka türlü konabilir, sinemanın içine girilince insan başka tür çözümler aramanın gereğini görüyor demek ki, diye de belirtilebilirdi. Fakat bana öyle geliyor ki, orada bir hazırlıklı kapışma oldu ve mesele bir kan davasına dönüştürüldü. Bu da Türk sinemasına çok zararlı oldu. Ben bu kapışmanın altında da büyük bir polisiye dalavera olduğu inancındayım. Nedeni şu, biliyorsunuz. Sinematek kurulunca, o zamana kadar gösterilemeyen sosyalist ülke filmleri de gelmeye başladı ve büyük bir susuzlukla aydınlar bu filmleri görmeye başladılar. Bu büyük bir tedirginlik yarattı. AP iktidarı zamanıydı ve bir süre sonra Sinematek'in çalışmaları da sürekli baltalanmaya, baskı görmeye başladı.

Y. S. — *Sinemacıların Sinematek'e karşı çıkmalarının bir nedeni de, kurumun Türk filmleriyle pek ilgilenmemesi, hep yabancı örnekler göstermesi, tartışması ve kurucular arasına da hiç sinemacı çağrılmaması olamaz mı? Sizi niye çağırmadılar acaba kurucu üye olarak?*

V. T. — Bu söylediklerinizi tabii doğru. Zaten Halit bana demiştir ki; "Bizim gururumuzla oynadılar, bizi çağırmadılar." Sinemacıların Sinematek'e karşı çıkmalarında bu duyguların

da etkisi olmuş olabilir ama birtakım provokasyonların mutlaka olduğu kanısındayım. Bir de o günlerde, Gn. Porter'in Türkiye'de yeni bir başbakan aradığı dönemde kurulan Sinematek, diye bir pislik attılar kuruma. Bunu ciddi ciddi savunmaya da kalktılar, yani güler misin, ağlar mısın. Aslında Amerika'nın Yeşilçam'ı yıkmak için bir Gn. Porter gönderip de, Yeşilçam'a karşı çıkacak bir Sinematek kurdurmasına hiç ihtiyacı yok ki, çünkü Yeşilçam bütünüyle zaten Amerikanizmin paralelinde bir yerdir. Hong-Kong'dan, Hollywood stüdyolarına kadar dünyayı sarmış olan emperyalist bir sinemanın arastasıdır aslında, içinde olumlu insanlar var tabii ama bütün olarak budur. Bu espriyi tersine çevirirsek, daha tatlı oluyor galiba. Tam Sinematek kurulup da sosyalist ülkelerin filmleri gösterilmeye başlandığı anda, Amerika Gn. Porter'i Ankara'ya yeni bir başbakan aramaya yolladı! Nasıl?

Y. S. — *Bir şeyi hatırlatmakta yarar olabilir mi acaba? Sinematek'te gösterilen sosyalist ülke filmleri fazla sol ideolojide örnekler olmadı hiçbir zaman. Ayzenştayn'ın bir iki filmi dışında çoğu sosyalist anlayıştan çok Batılı kapitalist ülkelerin sorunlarına özenti "bireyci" bunalım ya da savaş filmleriydi bunların. Son olarak gösterilen* Aydınlanmak *dahi Polonyalı Zanussi'nin yaşamın anlamını bulamayan bir fizik bilginini ele alıp, materyalizme ters düşen, "bireysel" ve "idealist" yorumlara ulaştığını hepimiz hayretle gördük. Bunlar da aslında tanımadığımız ülkelerin ürünleri olmanın ötesinde politik bir anlam taşımıyorlardı. Bu ülkelerde başka tür filmlerin çevrildiği de bir gerçekti oysa. Genel olarak da Sinematek olayının, bütün kapitalist Avrupa'da olduğu gibi birtakım küçük burjuva aydınların "sanat"(!) niteliği üstün basan filmler görme susuzluklarını tatmin etme olgularının Türkiye'de gerçekleştirilmesinin ötesinde, Türkiye'de olabilecek bir politik sinema hareketine katkıda bulunduğu söylenebilir mi sizce? Ayrıca Yeşilçam'la ilişkiler açısından bakarsak da, Sinematek'in Yeşilçam'a karşı olumlu ya da olumsuz tavrının, seyirciler açısından değil de, Yeşilçam*

sinemacılarının kendi tavırları açısından değiştireceği çok şey var mıydı acaba? Sinematek'in desteği olmadan iyi film yapamazlar mıydı? Sinematek'i mutlaka Yeşilçam'ın gidişine engel bir kurum olarak görmek doğru mudur sizce?

V. T. — Önce ilk söylediklerinize karşı olmadığımı belirteyim. Bunlar genel hatlarıyla yanlış değildir. Evet, Sinematek bir küçük burjuva örgütüdür. Öyle de idi. Ben hiçbir zaman Sinematekçi olmadım ve değilim. Ama şunu da unutmamak lazım ki, devrimci birikim içinde küçük burjuva aydınlarının bu tip davranışlarının da birikime bir katkısı olabilir. Fransa'da bir lüks olabilir bu ama Türkiye'de daha önemlidir. Ben bunun küçümsenmesine karşıyım. Ama dediğiniz gibi Sinematek'te oynatılan filmlerin büyük bir kısmı da, bir iki klasiğin dışında, beni hayal kırıklığına uğratacak kadar sade suya şeyler oldu. Sosyalist ülkelerden gelenler de dahil. Aslında Sinematek'i gözde fazla büyütmemek lazım. Zaten devrimci bir kurum olamaz ki bu. Başında Şakir Eczacıbaşı vardı, şimdi Sinevizyon'un müdürü Duran Tantekin var. Ama Türkiye'nin o günkü şartlarına göre o Sinematek de ileri bir adımdı, ileri bir birikimdi, bu bir.

İkincisi Sinematek'in Türk sinemacılarının sanatsal eğitiminde en azında bir sergievi kadar önemi olurdu ve vardı. Sözgelimi ben sinemayı Ertem'den, Atıf'tan, Yeşilçam'dan öğrendim ama Sinematek'ten de bir şeyler öğrendim. Sinema bilgim, duygum gelişti. Onu küçümsememek lazım. Aslında Yeşilçam'ın çok ihtiyacı vardı böyle bir yere. Çünkü onların bilgisi Beyoğlu'ndaki ticari filmlere dayanıyordu. Sinematek, en azından sinemamızın bütün üyelerini götürüp, güzel filmleri gösterebileceğimiz, kötülerini eleştirebileceğimiz bir eğitim aracı olabilirdi bize. Yapılamadı ve bu bir kayıp oldu bize. Sonra dernek ile sinemacıların kavgası, Yeşilçam'ı basında ve birçok yerlerde etkin olan aydın desteğinden yoksun etti. Bir zamanlar Tuncan Okan, Giovanni Scognamillo, Tanju Akerson, Ali Gevgilli vb gibi birçok kişi gerçekten Türk filmleri

üstüne yazılar yazdılar, Türk sinemasına etki-tepki içerisinde birtakım provokasyonların olduğuna ben hâlâ inanıyorum. Böylece Yeşilçam, bir nevi o eski batak düzenin sürdürülüp götürülmesinden başka yolu olmayan bir arasta hâline getirildi.

Y. S. — *Şimdi burada bir noktaya geldik. Aksi olsaydı yani sizin, Yeşilçam içinde kazanılacak unsurlar dediğiniz kişiler, birtakım yönetmen, senaryocu, oyuncu ve kameramanlar, Yeşilçam'ın alışılagelen yapısına karşı kazanılsaydı o zaman ne olacaktı sizce? Bunu da saptamak gerekiyor.*

V. T. — Ben derim ki, Sinematek gibi bir kuruluş baştan bir yanlış adım atma talihsizliğine uğramasaydı, bir; ikincisi Yeşilçam'ın olumlu yapıtlarının temsilcileri olan kişiler de bu kuruluşu layıkıyla değerlendirebilselerdi, birbirlerine düşmeselerdi, eskiden beri varolan aydın desteğini daha ileri aşamada, daha etken ve güçlü bir biçimde sürdürüp götürebilirlerdi ve Yeşilçam'ın iyi, güçlü sinemacıları, Yeşilçam'ın içinde kötü, karanlık, batak güçlere karşı bir üstünlük sağlayabilirlerdi. O bakımdan Türk Sineması bundan büyük yarar görürdü. Yalnız şunu belirteyim ki, bu olsaydı olurdu mantığı metafizik oluyor tabii. Böyle bakamayız, olmaz.

Y. S. — *Tam değil de daha iyi bir düzeye gelebilirdi dediniz. O zaman da şu olmayacak mıydı? Bugün girişilen bir deney, yani aydınların Yeşilçam'la aralarını iyileştirmeye olumlu yaklaşma, hatta ortak, çalışma deneyi, daha 1966'larda gerçekleşecek ve aydınlar diyelim ki, halkın çıkarlarını savunan bir sinema yapmak istediklerine piyasadaki aracı-tefeci egemenliğiyle, daha o günlerden karşılaşacaklar ve gerçekten halkın çıkarlarını savunan bir sinemanın hangi koşullarda, hangi örgütlenmelerle ortaya çıkabileceğini 1966'larda düşünme olanağı bulacaklardı. Yeşilçam içinde istenen sinemanın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği belki de 1966'larda anlaşılabilecek.*

1974'teki uzlaşmacı reformist girişimler belki de görülemeyecekti. 1966'larda kopuş kısaca Yeşilçam'ı denenmemiş bir alternatif durumunda bırakmıyor muydu ?

V. T. — Bakın, bir zamanlar bir sendika meselesi vardı. Sine-İş kurulmuştu. Aydınlar ve Sine-İş'teki elemanlar bu dediğimiz hayırlı anlaşmayı 1966'larda yapsalardı ne olurdu. Tabii yine tekrarlayayım, yapmadıklarına göre düşünmek bile yanlış oluyor. Yapamazlardı zaten. Ben içlerinden tanıyorum hepsini. Ne kişisel yetenekleri, ne yapıları, ne teorik hazırlıkları buna müsait değildi. Yani aslında bir Halit Refiğ'in, bir Metin Erksan'ın, Kemal Tahir'in peşine takılması yani demin dediğim rasyonalizasyon olayı rastlantı değildir. Yani herkes kendi yapısına uygun yolu tutturuyor sonunda. Anlatabildim mi? Ayrıca öte tarafı da doğrudur. Yani finans-kapital temsilcisinin kolu kanadı altındaki bir küçük burjuva Sinematek'in de doğal olarak emekçi sınıflardan yana bir çizgi göstermemesi (ki böyle oluşturulsaydı zaten kapısına iki günde kilit asılırdı) bir rastlantı değildir. Bu da, toplumda belli bir birikimin olmadığını gösteriyordu.

Şimdi Türk sinemasında düzeni elinde tutan olumsuz güçler, eğer yeni iktidarla, birtakım kanunlarla, yenilgiye uğratılmazsa, bu düzen sansürüyle, dağıtım mekanizmasıyla yapımcılıktaki birtakım engellerin olumlu yönden çözüme bağlanması ve aşılmasıyla değiştirilemezse aynı şeyler devam eder, gider; her olumlu film, kişisel bir kahramanlık ürünü hâlinde kalır. Yani bugün *Karanlıkta Uyananlar* birkaç kişinin kişisel kahramanlık ürünüdür, sinemamızda bu çizgide toplu bir gelişim sağlanamamıştır.

Y. S. — *Yani, Yeşilçam içinde olabilecek tekil çabaların istenen düzeyde bir atılımı yaratamayacağında birleşiyoruz.*

V. T. — Tabii, muhakkak.

Yeşilçam'ın Analizi ve Tekelci Sermaye

Y. S. — *Türk sinemasının ya da Yeşilçam'ın ekonomik ve kültürel yönlerden bir bünyesel analizini yapabilir misiniz?*

V. T. — Toplumun bünyesel analizinde, tefeci-bezirgân yapıyla (komisyoncular, eşraf, mütegallibe vb) finans-kapital oligarşist ortaklığının bugüne kadar değişmez bir biçimde etkinliğini sürdürdüklerini görüyoruz. Kuvvetli finans-kapital tekelci gücünün büyük bir kısmını bu tefeci-bezirgân gruplardan almaktadır. Yeşilçam'da durum aşağı yukarı aynıdır: Yeşilçam'ı bugün tekelci finans-kapitalin açık seçik bir kurumu olarak göstermek mümkün değildir ama buna gerek de yoktur. Çünkü finans-kapital bir tefeci-bezirgân yapının ortak egemenlikleri altında bir toplumda, finans-kapitalin etkenliği dışında bir gölge düşünülemez. Yani finans-kapital var olmadığı yerde bile vardır bugün, Yeşilçam da bunlardan biridir. İlk bakışta doğrudan finans-kapitalin sinema alanına yatırım yapması zor görünür. Çünkü sinema her şeye rağmen riskli bir iş alanıdır. Sinemaya sermaye yatırmak bir cesaret işidir. Sinemaya sermaye yatırmak için burjuvazinin birçok alanlardaki kâr olanaklarını kullanmış olması gerekir. Yani genellikle olanaklar daraldığı zaman bu alana yatırım yaparlar. Türkiye'de ise böyle bir durum yok. Adam soğan satsa %100 kazanıyor. Geçenlerde, DPT'nin yayımladığı gibi 14 firma toplam 250 milyon liralık bir sermayeyi temsil ediyorlar. Yıllık kazançları 170 milyon dolayında yani %65 filan. Bu oranda kârı da adama Patagonya'da filan tanırlar, başka yerde kolay kolay tanımazlar. Bunlar açıkladıkları, ya Türkiye'den kaçırdıkları. Kâr oranının böyle olduğu, her köşede bir bankanın kurulduğu bir ülkede, sinemaya yatırım yapmak gerçekten cesaret işidir. Ayrıca biliyorsunuz sinema bütün dünyada bir kriz içindedir. TV sinemayı bir hayli hırpalamıştır. Finans-kapitalin en ileriyi gören, en hinoğluhin kanadı olan Yahudi sermayesi de sinemadan kaçmaya başlamıştır.

Şimdi Batı'da bunun çaresini buldular. ABD'de TV'ye karşı "Cable TV" dedikleri bir sistemi uygulamaya başladılar: Her eve getirilip özel olarak bağlanan bir TV sistemi bu. Ancak abonelere verilen bu programlarda, yapılan filmlerin ilk geceleri de yapımcılar tarafından satılıyor. 10'ar dolara satılan bir gala programı, bunu 50 milyon kişi seyrediyorsa 500 milyon dolar getirmiş oluyor yapımcıya. Bu da yatırım yapma olanağı getiriyor sinemaya.

Türkiye'de sinemada da kapitalizm yoktur, özgür, rekabetçi ve bu rekabet alanı kapitalistin lehine olarak açık tutulan bir sinema olamamıştır. Sinemamız, bugün, bölge işletmecilerinin, tefecilerin, hammadde ithalatçılarının, stüdyocuların ve sinema salonu sahiplerinin baskısı altındadır.

Y. S. — *Tarihsel gelişme süreci içinde bu noktaya nasıl gelindi sizce?*

V. T. — 1950-60 döneminde film sayısı bugünküne göre çok daha azdı. Sinemalar o zamanlarda film peşinde koşarlardı. Herkes gelip film diye yalvarırdı. Daha işletmeci egemenliği yoktu. Nusret Bey, bana bir gün, "İlk bonoyu piyasaya ben çıkardım" demişti. 1959-60'larda bu bono sistemi Be-Ya Film'le birlikte başlamıştı (ancak bunu bir belge olarak kabul etmeyin; ben anılarımı söylüyorum; yanılmış olabilirim). Ancak o yıllarda bölge işletmecilerinin yalvar yakar film isteyip sıraya girdiklerini söyleyebilirim. Bir zaman sonra bu işletmeciler film almada öncelik kazanabilmek için yapımcılara parayı peşin vermeye, kredi açmaya başladılar. Yani avans sistemi rekabetle başladı. Mesela işletmeci Cahit Gürbüzer, Memduh Ün'e para verdi, bu filmi yap, bana ver, diye. Böylece işletmeciler arasında iş yapacak film tasarıları için, önceden yapımcıya avans verme kuralı yaygınlaştı. Ziraatte alivre satışlar neyse o hâle geldi. Bu sistem bir süre sonra tersine işlemeye başladı. Alıcılar çoğaldı, film sayısı arttı; piyasaya fazla film sürülmesinde çıkan olan negatif-po-

zitif film ithalatçılarının teşvikiyle piyasada fazla bono döndürülmesini isteyen tefecilerin baskısıyla sistem bozuldu. Yapımcılar, yani sinema kapitalistleri, bağımlılıktan kurtulamaz hâle geldiler. Amortisman sisteminin yüzünden her yıl vergiden kurtulmak için fazla film çekme eğilimleri başladı. Film sayısı arttıkça tefecilik arttı; tefecilik arttıkça film sayısı yükseldi, tam bir kısır döngüye düşüldü.

Y. S. — *Yapımcılar o zamanlar sinemayı pek kârlı bir alan olarak görüyorlardı galiba? Durmadan film sayısı artıyordu.*

V. T. — Boş bir alandı sinema. Ama yapımcı diye gelenlerin çoğu aslında yapımcı niteliğinden uzak kişilerdi. Film sayısının artmasında düşük vergilendirme sisteminin de rolü olmuştu. Önüne gelen film yapımına geçiyordu. Gerçekten yapımcı adına layık, kültür bakımından yeteneği olan, yabancılarla ilişkiler kuran, kendisine pazarlar arayan, müteşebbis kişiler yoktu piyasada. Aslında Türkiye'de hiçbir alanda olmayan şeydi bu. Yeşilçam'da nasıl olabilirdi ki...

Yeşilçam'ın Kültürel Yapısı

Y. S. — *Bu genel durum, sinemanın kültürel yapısına nasıl yansıyordu?*

V. T. — Piyasa, gerçek kapitalistlerin iş yapmadığı, yaratıcılıklarını göstermediği bir alan hâline gelince, işletmeci egemenliği kendisini gösterince, sinemanın kültürel yanı da ona ayak uyduruyor ister istemez. Aslında bizde başarılı sinema emekçileri vardır; rejisörler, kameramanlar, stüdyoda çalışanlar, set işçileri vb. Ama bunlar bizim berbat, pis düzende varlıklarını gösteremezler. Başarıları rastlantıya kalır. *Umut'un* çıkışı da bir rastlantıdır Türk sinemasında, *Karanlıkta Uyananlar*'ın da. Kişisel birtakım çabaların ürünüdür. Piyasada kültür düzeyi de genellikle düşüktür. Namık Kemal'le ilgili bir film yapan bir yönetmen, bir dergide Namık Kemal'in Türkçülüğünden, milliyetçiliğinden söz eder. Namık Kemal'den

böyle söz eden adam aslında lise diplomasına bile hak kazanmamış sayılır. İşte böyle. Sonra bakın vaktiyle sinemada Sine-İş adıyla bir sendika da kurulmuştu. Yürümedi, sonu gelmedi, getirilemedi. Niçin? Her iş alanında iyi kötü bir sendika varken sinemada niye yok? Niye yürümedi? Başka nedenler yanında kafa bakımından, kültür bakımından yetersiz olmak da vardı bunun içinde. Mesela en ileri geçinenler, Halit'ler, Metin'ler bile sendikaya inanmıyorlardı. Açık açık Türk sinemasında sömürünün en gaddarcasının, en aşağılık olanının bulunduğunu söylemişimdir. Bugün de Film-Sen diye bir sendika var. Arkadaşlar uğraşıyorlar, ediyorlar. Gerçek emekçilerin elinde olduğu için daha sağlıklı görünüyor.

Y. S. — *Kültürü sınıfsal bir sorun olarak görüyoruz biz. Bu acıdan Yeşilçam'ın kültürel yapısının hangi sınıfların doğrultusunda geliştiğini, bunun filmlerin içeriklerinde nasıl belirlendiğini soruyoruz.*

V. T. — Valla şimdi biz tabii genel şeyler üzerinde duruyoruz. Bir veya birkaç film burada belirlediğimiz kültürün dışına çıkmış olabilir. Ama genel olarak denebilir ki yarı feodal, yarı prekapitalist ilişkilerin, tefeci-bezirgân'ın finans-kapitalle bütünleşmesinden doğan bu garip sosyoekonomik bünyesinin üstyapısı olarak ülkede görülen fikir karmaşası aynen vardır bugün Yeşilçam'da. Fazladan olarak, bir yanıyla onu da aşan biçimde yabancı filmlerin kültür ve fikir etkisi vardır. Mesela bizim oyuncumuz yabancı filmlerdeki gibi yumruk atmaya çalışır. Bizim filmlerde yerli kavgayı son zamanlarda Lütfi Akad'ın *Düğün*'ünde gördüm, köfteciyi bıçaklama sahnesinde. Ama başka filmlerde karşı karşıya gelip, hep Amerikanvari yumruklaşır. Bizim *Karanlıkta Uyananlar* ve *Kızgın Delikanlı*'da da aynı şeyler vardır. Filmlerin içeriği ve biçimi konusundaki yabancı etkiler karşısında da ister istemez bir "ulusallık" sorunu ortaya atılmıştır. Ancak bu "ulusallık" çabası Türk sinemasının "düşünce" seviyesinde Muharrem Gür-

ses ilkelliğinden öteye geçememiştir. "Ulusal Sinema" ile yapılabilen de genellikle popülist birtakım tavırları, davranışları anıtlaştırma çabalarının dışına çıkamadı. Oysa "ulusal olmak" bunun ötesinde, tarihin müzesine kaldırılmış birtakım fosilleri savunmak değil, yaşayan, geçmişin kültüründen miras olarak sahip çıkabileceğimiz, kendi ülkemizin halkında canlı olarak varolan ve halkımızın daha ileri bir aşamaya geçmesine yardımcı olabilecek, ona ayak bağı değil, yol gösterici olabilecek nitelikte değerleri savunmak anlamını taşır. Ulusal sinemacı, Karagöz'den, ortaoyunundan da yararlanır; Türk halkının geçmişinde birikmiş olan mimarisinden, folklorundan, dansından, mânilerinden, fıkralarından da yararlanır. Ancak onların içerisinden Türk halkının, bir ulus olarak daha ileri bir aşamaya geçmesine ve bugünkü özgürlüksüz, bağımlı yaşamından kurtulmasına etken olabilecek biçim ve içeriği arayıp bulmayı bir görev bilerek, bir senteze vararak yararlanır. Bizim Türkiye'yi Türk toplumunu iyi kavramamıza geliyor netice.

Ancak tekrar belirteyim, kendi çabalarım da dahil, Türk sineması henüz gönlümüzde yaşattığımız toplumcu sinema ürünlerini verme aşamasına gelmiş değildir. Hepsi bir denemeler birikimidir. Bu birikim içinde Halit Refiğ'in, Metin Erksan'ın payı da olmamış değildir. Ama Türk sineması bir düşünce sineması değildir; doğru çizgi ve doğru pratik de saptanmadığı için, zaten sizin belirttiğiniz anlamda, işçi sınıfından, emekçi sınıflardan yana ürünler de ortaya çıkamamıştır. Ancak yeni gelişmekte olan politik ortam çok önemlidir; yeni bir düşünce birikimine olanak hazırlayabilir. Ama bu dönemde de Türk sinemasının geçmişte ortaya koyduğu yapıtların olumsuz ve olumlu yönlerin iyi değerlendirilip, bunlardan yararlanmanın gereğine inanırım. Sinemamızın geçmişi toplumcu açıdan birikmiş bir miras sayılamaz ama değerlendirilebilir. Bunu hiçbir zaman inkâr etmemek gerekir.

Y. S. — *Türkiye'de bundan sonra yapılacak ilerici sinema ürünleri için Ayzenştayn, Pudovkin, başka ülkelerdeki yeni bağımsız sinema çalışmaları da miras olarak yararlanılması gerekli bir birikim sayılamaz mı?*

V. T. — Elbette sayılır. Tabii, bu eserin de görülmesi, tanınması, incelenmesi gereklidir. Bu sadece sinemada değil, romanda da, şiirde de, hikâyede de böyledir. Her şeyde böyledir. Ama kendi sinema geçmişimizi de inkâr etmemek şartıyla. Çünkü kabul edin ki bu geçmişte de milyonlarca emek yatıyor, halkla ilişkiler yatıyor. Sinema, pazar için meta üretimidir. Onun için film yapımcısı pazardaki alıcının bütün eğilimlerini hesaba katmak, kollamak zorundadır ve onun içindir ki, Yeşilçam dikkat ederseniz, bizim halkı hem iyi tanır, eğilimlerini bilir, hem de bu eğilimlerini kötü biçimde etkiler, sömürür.

Y. S. — *Burada sorun iki yönlü çıkıyor karşımıza. Birincisi, Türk sinemasının geçmişini değerlendirmenin titiz bir biçimde yapılması; ki bu popülist eğilimlere düşülme tehlikesini de yanı sıra getiren zor bir iş. ikincisi de sinemacının yararlanacağı mirası sınırlandırmamak, geniş tutmak, hatta sinemanın dışında edebiyat ve halk sanatlarını da kaynak olarak unutmamak. Giderek halkın sosyal mücadele mirasını da gözden uzak tutmamak.*

V. T. — Şimdi buradan sinemada içerik ve biçim sorunlarının birlikte ele alınması sorununa gelebiliriz. Bu konuda Türk sinemasında Atıf Yılmaz'ın tuttuğum bir *Yedi Kocalı Hürmüz* denemesi vardır örneğin. Sinemada bu konu yani içerik ile biçimin bağdaşması çok uzun tartışılmış bir konudur. Bir kere sinema devinimli düzlem resim özelliği taşır. Yani ikiboyutlu bir sanat dalıdır. Sinemada Orson Welles'in, William Wyler'in vb, abarttığı "üçüncü boyut" da aslında bir illüzyon unsurudur. Ben, düzlem resim anlayışı içinde,

ikiboyutlu düzenlemelerin senteziyle meydana getirilen sinemadan yanayım. *Yedi Kocalı Hürmüz* bizde bu konuda yapılmış ilginç bir denemedir örneğin. Bir nevi epik sinema için de bu yöntemin daha uygun bir yöntem olduğu inancındayım. Ben aslında Welles'i de, Wyler'i de sevmem sinemacı olarak, bunların hepsi bana illüzyon şantajıyla uğraşan sanatçılar gibi gelir... Türk sinemasında ise ekip anlayışın, düzlem resim sinemasının araştırmalarıyla uğraşmak hayaldir. Çünkü prodüksiyon şartları diye bir şey vardır. Uğraşamazsın. Bir mekân verirler sana, ışıklandırırsın, oyuncuları sağa sola yürütür filmini en kısa zamanda çeker gidersin. Dediğimiz araştırmaları yapmak istersen, o mekânda 10 gün kalman gerekir. Ama dünya sineması için şartlar böyle değildir tabii.

Yine de sinemayı zorlayan "biçimsel" araştırmalara uzak kalmamak gerek bugün. Zannediyorum sinema yakın bir zamanda illüzyonist olmayan gerçek bir üçüncü boyuta da atlayacak. O zaman başka bir sanat türü çıkacak ortaya, bugünkü sinema sinemanın resmiyse, yeni gelen de heykeli olacak belki. ABD'de yakın zamana kadar üçboyutlu filmler yapılırdı. Cinerama sistemleri filan. Bugün bunlar bile üçkâğıtçılık, gözbağcılık gibi kaldı. Bütün bunlar sinemanın üçüncü boyutunu zorluyordu. Bugün ortada, seyircinin arasında oynayan filmler yapıldığına dair haberler okuyoruz. Bunu ışınlarla sağlıyorlarmış. Bu dediğim gibi yakın gelecekte sinemanın heykelini oluşturabilir.

Y. S. — *Sinemayı kitlelere götürürken alışılmış anlatım kalıplarının da değiştirilmesini gerekli görüyoruz biz. Bugün bağımsız bir sinema oluşturmak isteyen kişilerin görevi de bu olmalı. Kalıpların yıkılıp sinemanın yeni bir deyişe kavuşması için siz görüşlerinizi nasıl toparlayabilirsiniz?*

V. T. — Bu konuda birinci yapılacak iş, bence, yeni iktidarın olanaklarından yararlanarak, bu düzeyde iyi film yapmayı bir rastlantı olmaktan çıkarmaya çalışmaktır. Yani daha çok

olanaklar sağlanmasını yaratmaya çalışmak. Tabii bu kolay değildir. Bir de sizin bağımsız sinema öneriniz vardır. Piyasa için de ne kadar kanun konsa, yaratıcılığın sınırlanması kaçınılmaz oluyor. Onun için mümkün mertebe yaratıcılığın külfetini azaltmak, 35 mm yerine 16 mm, 8 mm ile yapılacak çalışmalara öncelik tanımak, dağıtımı piyasaya bağımlı kılmayıp, icabında makineyi omuza vurup, fabrika fabrika, meydan meydan, kahve kahve dolaşmak, bütün Anadolu'yu gezmek, kırsal bölgelere, köylere gitmek, inandığımız filmleri halk yığınlarına götürmek. Tabii bunun da çeşitli tartışılabilecek yolları vardır.

(.....)

Yeşilçam ve Yasa/Kurum Sorunları

Y. S. — *Daha önce "tekil" çabaların yetersizliğinden ve Yeşilçam'da toplumcu filmler yapmayı rastlantı olmaktan çıkarmaktan söz etmiştiniz. Daha önce de finans-kapitalin egemenliğindeki ticari sinemanın kitleleri müthiş şekilde etkileyen bir beyin yıkama sineması olduğunu söylemiştiniz. Şimdi finans-kapital tekeli ile mücadele edecek bir hareketten yana isek, bizim rastlantılara kalmaması gereken sinemamız da bu hareketin bir parçası olmalıdır diyeceğiz. Biz, Yeşilçam içindeki boşluklardan, fırsatlardan yararlanmayı reddediyoruz ama bunları rastlantılar olarak niteliyoruz ve mücadeleyi rastlantılara bırakmamak için Yeşilçam'ın dışında, kendi öz yapım ve dağıtım örgütümüzle çalışmamızın gereğine inanıyoruz. Piyasa içinde sinema yapımı, en küçük ünitesine kadar yabancılaşmış ilişkiler içinde gerçekleştiriliyor. Yönetmenle kameraman, oyuncu ile işçi arasında tam bir kopukluk, yabancılaşmış bir işbölümü var. Buna karşı bizim düşündüğümüz şekilde yabancılaşmayı kıracak, yok edecek, organik bütünlüğe ulaşmış bir sinema çalışması, bir fikri birlik söz konusu.*

V. T. — Şimdi Yeşilçam'da işçi sınıfından yana film yapabilmek bugünkü koşullarda rastlantılara kalmıştır diyorum ben. Yeşilçam'ın bugünkü düzeni değiştirilmedikçe rastlantılara kalır diyorum. Bugünkü iktidarın sağlayabileceği olanaklardan yararlanarak sinemada bir dereceye kadar olumlu bir değişim yaratılabilir diyorum. Bugünkü ortamda Yeşilçam'da iyi niyetli insanlar film yapamazlar. Neden yapamazlar? Çünkü mali destek bulamazlar. Onu bulup filmi yapsalar, pazarlayamazlar. Sonunda batar kalırlar. Film yapım ve dağıtım bütün bu aşamaları bugün tefecilerin, aracıların, komisyoncuların, yeteneksiz prodüktörlerin ve sansürüyle baskısıyla finans-kapital terörünün elindedir. Yeni hükümete, ilerici projelere maddi olanak, kredi temin edecek, yapılan filmlerin dağıtımını kooperatifler aracılığıyla yaptıracak güçlü bir sinema yasası çıkarttırılabilirse, birtakım olumlu işler yapma olanağı doğabilir. Bunun dışında bağımsız sinema çalışmaları da, ayrı örgütler kurarak yürütülebilir. Bunlar yararlı, saygıdeğer çalışmalardır. Ama bunun nasıl başarılıp yürütüleceği hakkında doğrusu fazla bilgim de yok. Ancak bu tür çalışmaların Yeşilçam'a aynı güçte bir alternatif olacağına inanmıyorum. Yapılması mutlak gereklidir. Gezici ekiplerle tartışmalı film gösterileri elbette yararlıdır. Ama bu ne kadar devam eder, bezginlik ve umutsuzluk içinde söner gider mi? Doğrusu bu konularda çok iyimser olamıyorum. İnşallah ben yanılırım.

Y. S. — *Biz burada Yeşilçam içi çalışmalar hakkında bir soru yöneltmek istiyoruz. Yeşilçam'ın bugünkü düzeni getirilecek tedbirlerle değiştirilirse, iyi niyetli kişiler kolayca mali destek bulup, filmlerini yapsalar ve bu filmlerin pazarlanma sorunu da halledilse. Bu aşamaları geçen bir film iş yapmazsa, piyasa bir daha aynı kişiye film yaptırır mı kolaylıkla? Yine tavizler, rastlantılar söz konusu olmaz mı?*

V. T. — Şimdi önemli bir noktaya geldik. Bu konudaki görüşlerimi ayrıntılı olarak açıklayayım. Daha önce açıkladı-

ğım gibi finans-kapital, sinemada ideolojik ağırlığını hissettirmesine rağmen, sinemaya doğrudan yatırım yapmıyor. Sinemadaki mücadele bu yüzden tefeci, komisyoncu, aracı takımıyla, zayıf, bunalımlar içinde prodüktörler kadrosuna karşı yürütülüyor. İşte biz bugün baştaki iktidardan ideal prodüktör tiplerini ortaya çıkarabilecek kapitalistçe bir sinema işleyişinin yasalarını çıkartmasını isteyebiliriz. Kaliteli, seviyeli prodüktörler bu piyasadan hep kaçmışlardır. Nusret İkbal, Muhtar Kocabaş gibi... Bir yasa yeniden bu gibi yapımcıları piyasaya getirebilir ve olumlu işlere yatırımlar yapılabilir. Bu olumlu işlerin de ayrıca ödüllendirilmesi, böylece teşviki beklenebilir. Şimdi bu girişimler için bir sinema kurumu meydana getirilirken öncelikle şunlara dikkat edilmelidir.

Bu sinema kurumunun devlet baskısı altında, hükümet adamlarının yönettiği bir kurum olmasını önlemeye çalışmak devrimciler için baş görevdir. Nitekim sempozyumda da bazı doçent ve profesörlere karşı bu görüşü savunduk. Çünkü memur yetkisiz adamdır, ürkektir, çoğu kez de kraldan fazla kral taraftarı olur. Bizde biliyorsunuz kanunu en çok kanun adamları çiğner. Niçin? Korku belasına çiğner. Aman bana laf gelmesin diye çiğner. Amirine yaranmak için çiğner. Aman sinema kurumu da böyle olmasın dedik. Sinema kurumu, sanatçılardan, üniversite ve akademi profesörlerinden, sinema mesleğinden birtakım ehliyetli kişilerden kurulmalı ve değişken bir kadrosu olmalıdır. Benim anladığım bağımsız, özerk bir sinema kurumudur. Bugün devrimci bir adım olur böyle bir kurumu kurtarmaya çalışmak. Ama bunu yapmak, elde etmek ve buna uygun yasalar çıkartmak sanıldığı kadar kolay değildir. Yasalarla dağıtım, bugünkü tefeci tekelinden, komisyoncu tekelinden kurtarılabilir. Birtakım kültür kurumlarının yardımları sağlanabilir.

Ve bence en önemlisi sinema yaratıcılığı piyasa şartlarının dışına çıkarılabilir. Bugün piyasada tek ölçü para kazandıracak

film ölçüsüdür. Bugün bir film iş yapmadı mı, sizin de söylediğiniz gibi bir daha film yapma şansınız kalmıyor. İşte yasa ile bu durum da önlenebilir. Kurulacak kurumun gelirleri olacak tır. Biletlere konacak üç beş kuruşluk zam, büyük meblağlar getirir. Sinemalardaki işletmeci-sinemacı-yapımcı gelirlerinden %1-2 kesilse milyonlar kalır. Yabancı filmlerden, dublajlardan alınabilecek paralar, vergiler bir araya toplansa yine milyonları bulur. Bunlar sinema kurumunda toplanabilir ve her yıl teşvik için 10-15 dürüst, ilerici filme dağıtılabilir. Bunun garantisi elbette ki yoktur. Ama bu yasaları çıkartmak tıpkı ilerici yayınlar için elverişli basın kanunu çıkartmak gibidir. Becerikli olursan, savaşırsan, çaba gösterirsen birtakım olanaklara kavuşur, bunları değerlendirmeye çalışırsın; aksi hâlde bundan da yararlanamazsın. Kurumun değerlendirmelerini demokratik güçlerin ağırlığı belirler. ( )

Y. S. — *Biz Türkiye'nin bugünkü koşullarında, bu kurum ve yasa konusunda sizin kadar iyimser düşünemiyoruz, ne yazık ki. Bu "sinema kurumu" denen şey, dünyanın çeşitli ülkelerinde "milli sinema kurumu" adı altında kurulagelmiştir. Ama kapitalist yönetimler altındaki ülkelerde "kurumlar" işçi sınıfından yana filmler için çaba göstermiş değillerdir. Örnekler karşımızdadır. Söylediğiniz şeylerin uygulandığı bir tek yabancı ülke gösteremezsiniz. Türkiye'de de "Kurum" kurulsa ne olacağı bellidir. Sempozyumda da "Kurum"u savunan kişilerin çoğu, soyut ola rak "sanat"tan, "iyi film"den, "kalite"den söz etmişlerdir. (.....)*

Bir "ütopya" için çaba harcamayı biz kendi adımıza gereksiz buluyoruz.

Ayrıca bu tartıştığımız konular daha önce üstünde durduğumuz genel olguların somutlanması anlamına geliyor. Şöyle ki; sosyal demokrat bir iktidardan, işçi sınıfının çıkarlarını savunan kişiler ne elde edebilirler, ne elde edemezler sorusu çıkıyor ortaya. Siz, "kapitalistçe sinemadan bizim yararımız vardır" diyorsunuz ve birtakım prodüktörler, güçlü oldukları,

palazlandıkları zaman olumlu gelişmeler doğabileceğini söylüyorsunuz. Biz buna da kesinlikle katılmıyoruz. İktidar desteğiyle palazlanacak prodüktörler, hiçbir zaman tekelleşmeden, saf birer milli burjuva olarak kalmayacaklardır. Sonra bir aşama olarak kurum ve yasa önerisini getiriyorsunuz. Önce altyapıyı tanıyalım. Altyapıda palazlanan kapitalistlerin yer aldığı bir taban var. Bu tavan üzerinde ilerici aydınlardan (ki bunun de garantisi yok, kim bu aydınlar) oluşan bir kurum ile yasa meydana getirilecek, bu palazlanan kapitalizmi denetimi altında tutacak ve onların üstüne ağırlığını koyarak, "Arkadaş sen işçi sınıfının çıkarlarını savunacak bir sinema yapmak zorundasın" diyecek. Sonra bu filmlere ödül dağıtmak için kapitalistlerden para toplamaya başlayacak; üstelik bu kurum kadrosunu, sosyal demokrat bir iktidar oluşturacak. Palazlanan altyapıyı bir üstyapısal kuruma denetleme ve kanalize etme olanağı ne kadar gerçekleşebilir? Bu durumda sizin sözünü ettiğiniz yaratıcılık, piyasa şartlarının dışına nasıl çıkartılabilir yani? Bu yolla tutarlı yapıtlar, rastlantıların dışına nasıl çıkartılmış sayılabilir? Biz bu sorulara olumlu cevap bulamıyoruz doğrusu.

Bu konuda bir de şu söylenebilir. Yasaları soyutlamak olamaz. Yasaları devlet mekanizması yapar. Bugün iktidarda bize yakın güçlerin var olduğunu kabul etsek bile, bunu ilerisi için kim garanti edebilir. Bir iktidar değişikliği durumunda, bu kurum ve yasa Yeşilçam'da baskıyı artırmak için bugünkünden çok daha güçlü bir resmi kuvvet hâline dönüşemez mi? Bununla da mücadele ederiz demek yeterli mi? Biz, (.....) elde bu kurumalarla mı uğraşmalıyız; yoksa kendi bağımsız çalışmalarımızı yürütmekle mi? Bizim için rastlantılara kalan bir düzende kurulacak kurumu kullanabilmek de rastlantılara kalan bir iştir. Kendi öz çalışmalarımızı bir yana bırakıp, dışımızdaki şeylerden, kurumlardan bazı şeyler beklemek soruna eksik girmek oluyor.

V. T. — Önce 1971'de, *Sosyalist* dergisinden çıkan "Türk Sinemasından Umut" başlıklı yazımdan bir bölüm okuyayım

size: "... Aslında bütün sömürü prodüktöre geçse de, köşe başlarını tutmuş kişilerin elinden iyi bir şey çıkacağını ummak budalalıktan da ötedir. Yığınları sürekli zehirleyen, işbirlikçi, bugünkü kaçış sinemasının sorunlarıdır bunlar. İkide bir dert yandıkları sansürün en seviyesizi bunların zevklerinde, kafalarında yatar. Ulusal sinemayı düşünecek yetenekte olmamaları bir yana, kendi pazarlarının %60'ını tekeline geçirmiş Batı filmlerine karşı duracak ulusal çıkar bilincinden de yoksundurlar. İstekleri ve anlayışları emperyalist Batı sinemasıdır. Özgün senaryo ya da film yaratıcılığı istemek şöyle dursun, tedirgin bile olurlar. Batı filmlerinin senaryolarını..." filan diye anlatmışım. Bugün de Yeşilçam'ın bu bünyesi değişmiş değil. Siz garip suçlamalarda bulunuyorsunuz birden, yanlış oluyor. Hükümet, işçi sınıfının çıkarlarını görev bilip, buna uygun yasa çıkartır demiyorum ki, bu tür bir suçlama yapıyorsunuz... Ben, Türk sinemasının yani Yeşilçam'ın bugün sosyoekonomik yapısındaki tefeci-bezirgân ilişkilerinin yerine bu ilişkilerin bir ilerisindeki bir kapitalist ekonomi yapısını tutmamızın gerekliliğine inanıyorum; bu bir. Bunun bize getireceği yararlar var ama gene tekrar ediyorum, bu yararlar bütün sorunların çözümünü bize getirir (.....) de demiyorum.

Ama biz devrimciler, böyle burjuva demokratik bir gelişmeden yararlanabiliriz, ama çaba gösterirsek; yararlanmalıyız, görevimizdir, diyorum.

Kurum meselesine gelince, kurum gene dediğim gibi eğer, bağımsız, özerk bir kurum kurtarabilirsek yararlıdır. Bu olanak içindedir de. Mesela üniversite özerk, bağımsız bir kurum olmuştur. TRT bir zamanlar böyleydi. Bakın bugün TRT'nin genel müdürlüğüne İsmail Cem'in gelmesi umut verici olmuştur. Ama bu her şey değildir tabii. Bu girişimi daha ileri götürmek desteklemekle olur. İlerici yazarlar, sanatçılar, Cem'e gitmelidirler, onu desteklemelidirler. TRT'den yararlanma yollarını aramalıdırlar. Bu onların tarihsel ve sınıfsal görevidir.

Temel Ayrılık: Yeşilçam mı? Bağımsız Sinema mı?

Şimdi sizin tutumunuz bizi nereye götürür. Gene tekrar ediyorum, sekterizme götürür. Yeşilçam'ı bırakalım, ne yaparlarsa yapsınlar düşüncesine götürür ki yanlıştır bu. Sizin öneriniz yalnızca Yeşilçam'ın dışında bağımsız örgüt oluyor. Ben buna karşı değilim. Ama sizin de Yeşilçam'ın daha iyiye götürülmesi konusunda pasif kalmanıza karşı çıkarım. Kurumu, yasayı önermeniz lazım. Bizim bunları önermek tarihsel görevimizdir. Burjuvazinin vazifesini yapmadığı anda, onu vazifeye davet etmek, zorlamak, onun misyonunu ona hatırlatmak, kafasına vura vura yaptırtmak bizim tarihsel görevimizdir. Elde Yeşilçam olanakları varken ve bu çarkı bugünkü iktidarda mümkün mertebe işçi sınıfı lehine çevirmek olanağı da varken, ben bu savaştan kaçınmayı ve bunu da teori kılıfına sokmayı çok zararlı görüyorum.

Y. S. — *Biz Yeşilçam'ın olanaklarını ve iç çelişkilerini bütün olarak reddetmiyoruz. Gerekirse bu yollar da kitlelere ulaşmak için denenecektir. Ama savaşımız Yeşilçam için değildir. Ayrıldığımız nokta budur.*

V. T. — Şunu söyleyeyim size. Yeşilçam'ı bugünkü hâliyle kullanamazsınız. Yeşilçam'ı kullanmak istiyorsanız, benim dediğim o savaşı vermek zorundasınız. Bugünkü iktidarın Yeşilçam'da bir operasyon yapmasını ve tefeci-bezirgân ilişkilerini elden geldiğince tasfiye etmesini sağlamak zorundasınız. Yoksa yapamazsınız bunu.

Y. S. — *Siz bu görüşlerinizi Sinematek'te, Ertem Eğilmez'in de katıldığı bir açıkoturumda da savundunuz. Eğilmez sizin bu görüşlerinize hiçbir itirazda bulunmadı. Oysa Eğilmez de bu palazlanacak prodüktörlerden birisidir. Fakat biz Yeşilçam'daki operasyon sonunda, Ertem Eğilmez'le yine aynı çarkın içinde kaldıktan sonra, Eğilmez'le Türkiye halkının çıkarları doğrultusunda film yapılabileceğini sanmıyoruz.*

V. T. — Keşke bu mücadeleyi verip de o noktaya gelsek. Eğilmez de belki o arada kalabilecektir ama yasaların işlemesiyle bize başka olanaklar da açılıyor demektir. Ertem Eğilmez de gelecek, İrfan Ünal da gelecek. Bunların tek ölçüleri vardır: Para, kazanç... O gün yapacağınız şu olacaktır. Siz eğer ödül mekanizmasını kurdurtup, ilerici filmlere bu ödülleri dağıttırabilirseniz, o zaman Ertem Eğilmez de sizi çağırıp film yaptırtacak, kardeşim bana para kazandır, ödül aldırt da, istersen bana en aykırı olan propagandayı yap, diyecektir. Anlatabildim mi, dava bu. Bugün diyelim ki, filmler için 700 bin-500 bin TL arası ödüller koydurttuk. Ve birkaç tane çok olumlu film de yapıp, ödülleri bu filmlere dağıttık. O zaman inanın ki Yeşilçam'ın havası değişir. Çünkü bu adamların bir tek şeyleri var: Başarı, kazanç, para... Senaryosunu yazdığım *Bedrana* üstüne biraz söz edildi filan diye, bana 4 tane senaryo teklifi geldi. İşte ilerici filmler yapıp bunlara o ödüllerden kazandırdık mı, Yeşilçam'da sizin o hayal ettiğiniz şeylerin çok daha ilerisinde işler yapmak gene mümkündür.

Y. S. — *Bu konuda dışardan bir örnek alalım: Fransa demokratik güçlerin özgürce örgütlenmesinin geliştiği bir ülke. Fakat Fransız sinema endüstrisinde sizin dediğiniz gelişme hiç mi hiç yok. Orada da bir "Milli Sinema Merkezi" var örneğin.*

V. T. — Bunu kurum sorunu gibi düşünmemek lazım. Eğer sen iktidardaysan, senin sempatizanların baştaysa, kurum senin işine yarar. Sağ güçlerin eline geçerse iktidar, tabii kaybedersin. Ama bunların da mücadelesi yapılır. Fransa'da bugün Mitterand iktidara gelseydi, "Milli Sinema Merkezi" de çok daha ileri çalışacaktı. Mesele bu kadar açık.

Y. S. — *Sosyalist ülkelerin dışında, kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olduğu ülkeler içerisinde, hangi sinema endüstrisini örnek gösterebilirsiniz bize, halkın çıkarlarını savunan sinema örnekleri vermiş ve ödüllendirmiş'? Dünyada Ecevit'in*

çok daha ilersinde sosyal demokrat iktidarlar da olduğu hâlde Türkiye'nin bu konudaki istisnası nedir yani, özelliği nedir?

V. T. — Başta da demiştim ki size, Türkiye'nin özel bir durumu var. Ve yabancı ülkelerdeki ikiyüzlü sosyal demokrat iktidarları, Ecevit iktidarıyla karıştırmayın. Bugün bizdeki iktidar, antiemperyalist, antitekelci bir iktidar olma çabasındadır. Bu önemli bir farktır. İkincisi her şeye rağmen Batı ülkelerinden böyle bir örnek olmayabilir. Kapitalist bir ülkede tabii ki olmayacaktır bu, kolay değildir. Ama bu böyledir diye, biz kendi ülkemizin sinemasının düzeltilmesi için savaşmayalım mı; bu yanlış. Ben amaçlanan kapitalist çarkın dönüşünü, yapılacak ödüllendirmeler vb ile olanaklar nispetinde işçi sınıfının lehine dönen bir çark hâline getirmek için savaşım vermenin zaruretine inanıyorum. Dava bu.

Y. S. — *Biz bu yasa ve kurum konusunda hayale kapılmayıp, bütün çabamızı, ağırlığımızı bağımsız bir sinema doğrultusunda göstermeye çalışırsak, her şey bitmiş mi sayılır sizce?*

V. T. — Zengin hayatın diyalektiği bize o kadar çok şey hazırlıyor ki, siz tabii bu yolda da birtakım faydalı işler yaparsınız, bunun yapılacağına inanıyorum. Ancak ne var ki devrimci gücü, etkileme gücü açısından gereği kadar etkili kullanmamış olursunuz, yetersiz olur.

Y. S. — *Biz etkili bir şekilde kullanılacağı kanısındayız. Şöyle ki, siz bir film yapıyorsunuz; filmin de ilerici olduğu iddiasındasınız; fakat bu film birtakım bilinçsiz kitlelere ters gelebilir ya da yeterince anlaşılamaz, etkisiz kalır. Oysa yapılan bir filmi seyirciye tartışarak gösterdiğiniz zaman, bu filmin bilinçlendirme derecesi, anlaşılma oranı artacak ve bu gösterilere 30 kişi, 50 kişi, 100 kişi gelse dahi, gösterinin etkinlik derecesi, öbür türlü gösterilecek 5 filmden kat kat üstün olacaktır. Üstelik seyircinizi daha bir belirleme, saptama olanağınız var.*

V. T. — Evet, bu tartışılır, doğrudur. Ama 10 milyon seyirci varsa, siz gitseniz gitseniz, en çok birkaç yüz binine gidebilirsiniz. Halbuki öteki yolda geri kalan %95'e de ışık götürme şansın var. Niye onu ihmal ediyorsun? Ben onu diyorum.

Y. S. — *Sizin* Karanlıkta Uyananlar *filminin piyasa içinde pek milyonlara ulaşamadığını,* Bitmeyen Yol*'un seyirci karşısına çıkamadığını unutmayalım bu arada. Ödüller koysanız da, bir filmi sinemacının salonuna zorla taktıramazsınız.*

V. T. — Bugünkü düzende dediğiniz doğru. Oysa yasalarla düzenlenecek yeni bir düzende bu filmlerin gösterimi için de olanaklar açılabilir. Her şeyin yine bir liberal ekonomi düzeninde işleyeceğini de unutmayalım bu arada. Yasa zoruyla hiçbir vakit işçi sınıfından yana film yapmaya, göstermeye kimse zorlanamaz. Dolaylı olarak bu tür filmlerin yapılması gösterimi teşvik edilebilir ancak... Yasalar bugünkünden daha sağlıklı bir yarışma zemini çıkarır ortaya... Bir de sinema emekçisinin hakları sorunu vardır. Sizin tutumunuz pratikte sizi Yeşilçam'da çalışan, mücadele eden Yeşilçam emekçilerini kendi başlarına bırakmaya da götürmez mi? Onlara ortamı, hayatlarını düzeltmek için somut hedefler göstermemize de engel olmuyor mu? Yasalar bu kişilerin haklarını savunan birtakım ilkeler de taşımalı, emekçilerin sendikal haklarını garantiye almalıdır. Bugün sinema işçileri bilinçten yoksun, yorgun argın, bitkin insanlar hâline getiriliyor; okuma imkânını bile bulamıyorlar. Bunlar önlenebilir. Bütün bunları temin etmek, bunlar uğruna savaşmak, bizim devrimci görevimizdir, diyorum. Bugün Türkiye'de en başıboş bırakılmış, kendi başına sendikasını dahi kuramayan işçi kitlesi sinemadadır. Setteki işçi on gün çalışır, bir ay çalışamaz. Sosyal sigortaları yoktur. Yasalar bunlar için çıkarılmalıdır, ödüller için çıkarılmalıdır. Yoksa benim kapitalistlerin para kazanmaları hiç umrumda değildir.

Bugün ortam da eskiye göre çok elverişlidir. Bugün "solcu", "İlerici", "sosyalist" yayınevleri var; 25 yıl önce bunlar hayaldi. Bir sosyalist yazar yazısını yazar, saklardı evde. Bugün kitabı basılıyor, gazetelerde çıkıyor. *Yeni Ortam* diye bir sol organ var bugün. Yeşilçam'da var mı? Yok. Neden yok? Olmaz çünkü bu ortamda. Senin görevin arkadaş Yeşilçam'ı en az Babıâli kadar kullanmak. Kullanamıyorsak, aptallığımızdan. Görevimiz Yeşilçam'da "ben solcuyum arkadaş" diyecek yazıhaneler kurmak. Anlatabiliyor muyum? Yeşilçam'a küsmekle olmaz bu iş.

Y. S. — *Biraz önce bu sosyal demokrat iktidarın sansürü kaldırması ya da değiştirmesinin yasa ve kurum tasarılarını gerçekleştirmesinden daha zor olduğunu söylediniz. Bu durumda Yeşilçam içi devrimci sinema çabalarımızda sansürün tutumu iyimser olabilir mi?*

V. T. — İktidar kendi kendine hiçbir şey kurmaz ve değiştirmez. Bunun için uğraşalım, mücadele edelim diyorum, bir kere bunu saptayalım. Sansürü değiştirmek ise, evet şu kanunu çıkar maktan daha zordur. Çünkü sansür aslında Türkiye'nin bütününe şamil bir şeyin, finans-kapital-tefeci-bezirgân ortaklığı ideolojisinin ürünüdür. Onun için daha zor. Yani Türkiye'nin sosyoekonomik yapısının bir sonucu. Halbuki Türkiye'de Yeşilçam sinema düzeninin tefeci-bezirgân etkilerden kurtulup da kapitalizme çalışması için gerekli kanunları yaptırmak, daha kolay, daha olanak içi. Onu diyorum. Öte yandan sansür gerekli yumuşamayı göstermeye başlamıştır. Ve görevlerimizden biri de derhal ağırlığımızı koydurarak, (.....) gücümüzü ispatlayarak, sansürün de değişmesi için gerekli çabayı göstermektir. Yapabiliriz bunu, yapmamız lazım. Ama tek tek değil, birlikte olur bu.

Y. S. — *Anlaştığımız ve ayrıldığımız noktalar aşağı yukarı bellidir. Herkes kendi inandığı biçimde deneylerini, çabasını, mücadelesini yapacaktır.*

V. T. — Sizlere teşekkür ederim, benimle böyle bir konuşma yaptığınız, düşüncelerimi söyleme fırsatı verdiğiniz için. Ancak şu son sözünüzden alarak bir iki önemli noktaya dokunacağım izin verirseniz. "Herkes kendi inandığı biçimde deneylerini, çabasını, mücadelesini yapacak..."sa biz daha çok bocalar, çıkmazlara sapar, zaman kayıplarına uğrar, işçi sınıfı düşmanlarını da bol bol sevindiririz. Bu "liberal" tutumdan kaybımız kazancımızdan az olmaz. Ben derim ki, baştan beri de diyorum ki, bizler, sizin sözünü ettiğiniz avangart tutumdan yararlanmanın yollarına bakarken Yeşilçam gerçeğini ve olanaklarını da (.....) iyi değerlendirmek ve onları kullanma yollarını sonuna kadar araştırıp bu konuda her türden çabayı göstermek zorundayız, görevdir bu. Nedenlerini de yukardan beri aklımın erdiğince sıraladım. Sizin yapmayı tasarladıklarınızın karşısında değil, yanındayım da dedim. Ancak sizin de Yeşilçam'ı, Yerli Sinema'yı doğru, bilimsel değerlendirmeniz zorunluluğu vardır. Yineleyeyim: Seyirci yığınlarının yüzde doksanını, o yüzde doksana film yapacak emekçi yığınlarının üretimdeki durumlarını iyiye götürmek için çabalarını ihmal eden bir alternatif eksik bir alternatif olur. Sözünü ettiğiniz biçimde yaratıcılığa kalkanların, yaratıcılığına bir alternatif olabilir ancak. Onu da yineleyeyim ki önemli bir iştir bu da (hele yığınlara dayalı bağımsız sinema yaratıcılığı açısından), ama eksiktir devrimci tutum olarak.

Sözünü ettiğimiz öneriler de hayalci değil, sinemaya yıllarını vermiş bir sinema emekçisinin, dünyaya devrimci açıdan bakma çabasından başka tutkusu olmayan bir yaşlı arkadaşınızın deneylerine dayanan önerilerdir. Bu konuda yargıya varırken sizlerden biraz daha dikkat ve ilgi beklemek, en azından bu konular üstünde biraz daha derinliğine düşünmenizi istemek sizden çok şey istemek mi olur? İşçi sınıfı için uğraşa kalkanlar, yardımcı güçlerin, toplumda belli bir tarihsel süreç içinde yardımcı olabilecek sınıf ve zümrelerin görevlerini de hesaba katmak zorundadırlar. Yoksa işçi sınıfı

müttefiklerden yoksun bırakılmış olur, yenik düşer. Devrimci davranışın baş sakatlıklarından biridir bu. Yerli Sinema'ya karşı tutumunuzda böyle bir yanılgıya düşmeniz olasılığıdır beni tedirgin eden. İlk konuşmalarımızda, Sinematek için de aynı endişelerim oldu, biliyorsunuz. Sinematek'e karşı da aynı ölçüsüzlükler oldu genel olarak. Öyle ki insan kendini kaptırıp kolaylıkla inkâra kadar gidebilir. Sözgelimi şöyle diyorsunuz: Sinematek'te gösterilen sosyalist ülke filmleri de fazla sol ideolojide örnekler olmadı hiçbir zaman. Sonradan düşündüm, yanlışa gidiyordu bir bakıma. Başka ne olabilirdi o günkü koşullarda, hatta bugünkü koşullarda? Nasıl olabilirdi. Kaldı ki benim aklımda kalan bir düzineye yakın film var ki, bunları dışardaki sinemalarda görmek olanak dışıydı. Pek aklımda isim kalmaz ya, *Sıradan Faşizm*'den tutun, *Küller ve Elmas, Yer Sarsılıyor, Kapo, Sıkıyönetim, Kanal, Aşk ve Anarşi Günleri, Yolcu, Bir İnsanın Alın Yazısı...* Daha bir sürü... Görüyorsunuz ki pratikte ölçüsüz inkârcılığa kayıyor insan.

Ben diyorum ki Türkiye'deki devrimcilerin bugün baş görevi herkesin kendi inandığı biçimde mücadelesini yapması değil, ortak mücadele biçimini ne yapıp edip saptayarak birleşmeye bakmasıdır hiçbir duygusallığa kapılmadan. Siz genç arkadaşların da böyle bir öneriye ilk ağızda karşı çıkacağını sanmam, ama iş pratiğe dönüştü mü o tehlike ortaya çıkıyor sanırım. Uyarmak, uyanık olmak ortak görevimiz. Tekrar teşekkür ederim.

Vedat Türkali ile *Bir Gün Tek Başına* Üzerine Konuşma*

Militan: Milliyet *gazetesinin ödülünü kazanan romanınız eleştirmenler ve aydın çevreler tarafından geniş bir ilgiyle karşılandı. Ancak kitap hakkında yazılan yazıların hemen hepsinde romanı anlamaya ve açıklamaya yetmeyen yanlış bir bakış açışının egemen olduğu kanısındayız. Örneğin Fethi Naci* Politika *gazetesindeki yazısında romandaki "Baba" tipini ve "Stalinciliği" eleştirdiğinizi söylüyordu. İsterseniz bu konudaki düşüncelerinizi öğrenerek konuşmaya başlayalım.*

Vedat TÜRKALİ: Baba tipinin olumsuz bir tip olarak anlaşılması, hele benim eleştirdiğim bir tip olarak anlaşılması bana da hayli ters geliyor. Ne var ki bu tersliğin, romanı aşırı sevgiyle, övgüyle karşılayanlardan gelmiş olmasının gene de

* *Militan*, Sayı 13, Ocak 1976.

sevindirici bir yanı var bence. Roman romanlık görevini başarmış, diye alıyorum. Stalinciliğe gelince; işin hayli açıklama isteyen bir yanı var. Romanın simgesel yapısı tartışılırsa değinilecek bir konu sadece. Doğrudan ele alınabilecek bir şey değil.

Militan: *Galiba romanı anlamakta genel bir yanılgı söz konusu.*

Vedat TÜRKALİ: Aslında her söyleyen biraz da kendini sergiler. Sözgelimi Füsun Altıok, sayfalar dolusu övgü yazmış, sağ olsun; pek duygulanmış belli ki... Sonunda, içerikte aksayan nokta "Nermin'e haksızlık etmiş olmam"mış, öyle diyor... Nermin aslında burjuva "mafya"sının güler yüzü. Melekleştikçe korkunçlaşır bence. Bu kavranılmamışsa romanın yansıtmaya çalıştığı bataklığın farkında değiliz demektir, burjuva konformizminin, kaba hazların özlemi içinde çürüyüşün... Bir de Mehmet Doğan var; bir roman tastamam nasıl anlaşılmaz, tam bir örnek işte. Övgüsü de yanlış, yergisi de...

Militan: *Peki, sizce bu yanlışların ortak kökeni olabilir mi?*

Vedat TÜRKALİ: Çeşitli nedenlere bağlamak daha doğru galiba. Ancak ortak yanları da var kuşkusuz. Bu önemli ortak yan da, hele Baba tipinin algılanmasında, bugünkü kuşakların, hatta bir önceki kuşakların geçmişteki devrimci mücadeleyi ve o mücadeleyi verenleri doğru değerlendirmemelerinden gelen eksiklik, yanlışlıktır kanımca. "Eski Tüfek" deyip de şeyi anlattıklarını sananların yetersizliği... Kenan tipinin anlaşılması da gene bizim toplum yapımıza, bu yapının dününü, bugününü anlayış biçimimize bağlı. Romanda açık seçik koymaktan kesinlikle kaçındım ya, ben Kenan tipini sevmem, karşıyımdır ona. Oysa birçokları özdeşleşiverdiler Kenan'la. Romana sevgileri, tattıkları acı mutluluk bundan geldi. Devrini kapatmış olması gereken bir baş belası tipidir Kenan

bence. Yazık ki kapatmadı. Meyhaneleri bugün de yüzlerce Kenan dolduruyor... Türk toplumu birçok şey gibi onu da silip süpürmenin sancısı içinde. İnanıyorum ki süpürecek. Eskilerde asıl büyük acıyı çekenlerin dışında, belki de tek düşünen, acı çeken tipti, acılı kuşak dedikleri hani; şimdilerde hayli gerilerde kaldı... Sözgelimi Mehmet Doğan, kötü niyetle yazdığını düşünmem, hiç değilse Kenan'ın –bilinçaltı da olsa– rövanşını yapıyor diyebilirim.

Militan: *Mehmet Doğan'daki yanlışlara değinir misiniz?*

Vedat TÜRKALİ: Nesine değineyim? Tümünü okumak gerek yazının. Konuşma sırasında aklıma geldikçe değineyim en iyisi... Bir iki yerde usta sinemacılık varmış... Baştaki meyhaneleri diyor galiba. Bir de işçilerin Kenan'ı dövmesi mi ne... Oysaki oralardaki anlatım herhangi bir yandan daha sinemalık bir anlatım değil... Sonra, cinsel konularda alabildiğine zayıfmış Günsel... Fesüphannallah!... Vıcık vıcık melodrama kaçan yerler diyor galiba... Neresindeymiş? Yıllardır Yeşilçam'dayım; melodramı da iyi bilirim, melodramdan kaçmasını da... "Sartre basmam" dedirtmek için, hiçbir fonksiyonu olmayan yayıncılık sözü ettirmiştim Kenan'a!... Hiçbir şeyi de gizli yapamıyorsunuz, bu zeki arkadaşlardan!... Küçük burjuvacılığı çiçek göndermek, çikolata ikram etmek, gözleri dolmak diye anlamak yanlışına düştüğüm için bilmem ne oluyormuş... Falan filan...

Militan: *Şimdiye kadar çıkan eleştiriler arasında, sizce olumlu bir yaklaşım taşıyan var mı?*

Vedat TÜRKALİ: Övgüyü de umursamam uzun boylu yergiyi de... İş doğruyu yakalamakta... Eleştirilerin hemen hepsinde, Mehmet Doğan'ınkinde bile, olumlu bir yaklaşım var şüphesiz... Hem öyle sıcak karşılandım ki hepsine teşekkür borçluyum aslında. Kinlerin, küçük hesapların, önyargıların egemen olduğu bir toplumda az şey değil böyle karşılanmak...

Umduğumu aştı... Ancak eleştiriler içinde, yapmak istediğimi en doğru yansıtan Hilmi Yavuz'unki oldu sanırım...

Militan: *Fakat Hilmi Yavuz da, sizin kendi görüşünüzün roman içinde belirsiz olduğu kanısında.*

Vedat TÜRKALİ: Övgü saydım ben Hilmi Yavuz'un o yargısını. Tutumumu açıklamıyorum romanda, açıklamak da istemem. Ben dedim diye adam kötü olmamalı; okur, çok nesnel olarak koyduğum şeylerden, benim dışımda eleştirebilmeli o adamın tutumunu. Başarabilmişsem ne mutlu... Tarihsel, bireysel, politik dokuların iç içe geçtiği bir yapıdan söz ediyor Hilmi Yavuz, yalınkat okumaya ve anlamaya karşı çıkıyor böylece. Mete Tunçay'ın yazısına da yanıt oluyor bir tür... Son elli sayfayı Yeşilçam Hikâyesi diye okudum diyor Mete Tunçay. Romanın bütünlüğünün farkına varmamış, yalınkat bir aşk hikâyesi gibi okumuş belli ki... "Polislik şüphesi altında intihara gidiş" de melodramatik bir aşk hikâyesi olup çıkmış kafasında. Bizim verdiğimiz önemi vermiyor galiba bazen eleştirmenler kendi söylediklerine; tam bilincinde mi söylemiyorlar nedir? "Biraz karamsarca da olsa..." gibi bir şey diyor Rauf Mutluay roman için. Benim için öyle önemli bir yargı ki bu... Hani ünlü fıkrada olduğu gibi... Bir kızı bir delikanlıya sokuşturmak isterler de, şöyle güzel, böyle akıllı, böyle zengin... Yalnız biraz gebece, derler. Ona benziyor. Biraz karamsar olduğuna inansam yırtar atardım bu romanı. Tam tersine, karamsar insanın eleştirisi, giderek taşlamasıdır bu roman. Tarihimizin öyle bir ânına oturtulmuştur ki adam umutsuzlukla kendine kıydığının ertesi Türkiye'de patlama olmuştur... Yalnız şunu ekleyeyim, doğal görürüm bütün bu eleştiri çeşitliliğini... Bir şey söyleyecek herkes kendi açısından; her eleştirinin olumlu yanlarından yararlanmak zorundayız... Dört dörtlük olmaz her şey de...

Militan: *Romancı ya da eleştirmenin tipleri koyuş ya da alış şekli doğrudan doğruya onların sanat anlayışıyla ilgili olmuyor mu?*

Vedat TÜRKALİ: Önemli sorun bu. Mehmet Doğan, hele Kenan tipinin yapaylığından, hantallığından gerçek olmamasından söz ediyor galiba. Gerçekçilik anlayışını ortaya koymuş oluyor böylece. Fethi Naci'nin dedikleri en iyi yanıt oldu ona. Doğru sezinlemiş Fethi Naci; romanda büyük ustaları, on dokuzuncu yüzyılın romantik gerçekçi denen, Balzac, Stendhal, Tolstoy giderek, bütünüyle değilse de zirveleştiği yerleriyle Dostoyevski'yi severim. Çok esinlendim, yararlandım onlardan, zevk aldım. Aldıkları tipler olağanüstüdür, gerçek hayatta sık rastlanır tipler değildir ama gene de gerçek hayatı ustaca yansıtırlar romanlarında. Toplumu bütün çelişkileri, boyutlarıyla öylesine verirler ki, bu tipler, yaşayan, capcanlı tipik karakterler olurlar, tipler olmaktan çıkıp, Nastasya Filipovna, Alyoşa Karamazof, Ojeni Grande, Jülyen Sorel, Nataşa, Piyer vb... hem kendileri olarak yaşarlar hem de yaşadıkları toplumu en iyi yansıtan en güçlü araçlardır yaratıcılarının, usta romancılarının ellerinde... Bütün ilişkileri, bütün çevreleriyle tabii... Çağımızda da en *Etkin* gerçekçi yol bu görünüyor bana. Üstelik de bizim elimizde insanı bütün boyutlarıyla kavramak için daha etkin bir yöntem var. İnsanı, insanın serüvenini onlar gibi yordamla, sezgi ile kişisel denemelerle değil yalnız; insan ilişkilerindeki temel nedenleri daha bilinçli saptayarak, insanın doğada, tarihte, toplumdaki yerini, sınıflar arası ilişkileri, üretim ilişkilerini bilerek kavrıyoruz, yansıtıyoruz.

Militan: *O hâlde sizin romanda kullandığınız yöntem de bu ustaların yöntemi oluyor.*

Vedat TÜRKALİ: Kesin koymak yüzde yüz doğru olur mu bilmem. Esinlendim, yararlandım dedim. Sözgelimi Kenan

tipi, hatta ötekiler de ne olağanüstüdür ne de hayatta rastlanmayan ya da az rastlanan tiplerdir. Tam tersine yöremizde her gün karşılaştığımız kişilerdir bunlar. Ancak abartılmış, stilize edilmiş, sanat, dünya, tarih, toplum anlayışının prizmasından geçirilerek biçimlenmiş tiplerdir. Bir de çağımızın sorumluluğu var bizi bağlayan. Gerçekçilik anlayışım da buna bağlı benim: Toplumu yansıtmak değil yalnızca görevimiz, daha iyiye değişmesi için verilen savaşıma katkıda bulunmak sanat yoluyla. Ama gerçekten sanat yoluyla... İçinde yaşadığımız toplumun ve dünyanın sorunlarına en doğru çözümü düşündürmekte en etkin yolu tuttuğuma inanıyorum böylece. Anlattığım gerçek inandığım doğruları tanıtlayan gerçektir. Aslına bakarsanız en katı gerçekçilikte bile yansıtanın beğenisi, seçmesi söz konusudur sanatta. Bilinçli olur, bilinçsiz olur. Ben bunu hem bilinçli yapmaya, hem de, sözgelimi tipleri alırken, daha da bir altını çizerek, abartarak, stilize ederek ama ayaklarını yerden kesmemeye de deli gibi titizlenerek yaşadığımız toplumun vazgeçilmez doğrularını okuyana, en etkin biçimde iletmeye çalışıyorum. Yöntemim, çabam bu; ama önemli olan üründür...

Militan: *Katı gerçekçiliğe karşısınız böylece.*

Vedat TÜRKALİ: Hayır değilim. Önemli olan üründür dedim. Kendi yolumdan, anlayışımdan, zevkimden söz ediyorum sadece. Bunun dışında yol yoktur demek bağnazlığından tiksinirim. Bazı genç yazarları okuyorum ara sıra. Eleştirmenleri. Şaşırıyorum inanın ki... Trafik polisi mübarekler! Kimi yazarın ehliyetini alırlar, kiminin plakasını sökerler, kimine ceza keserler, aferin dağıtırlar!... Kimsenin hakkı yoktur gösterdikleri yolun dışına çıkmaya. Katı gerçekçi bir yolda da başarılı bir sanat yapıtı verilebilir. Yaşamın da sanatın da engin, doğurgan diyalektiğine inanırım ben. Lenin'in "Yanlış bir felsefeden de büyük sanat yapıtı çıkabilir" sözü –çağımızda iyice daralmış, sınırlanmış bile olsalar– salt doğru yolda,

doğru düşünceler söylemekle sanata varılamayacağını da gösterir; gerçek sanat yapıtının –insana ve tarihe yüzde yüz ters düşmemek koşuluyla– yanlışların üstüne çıkabileceğini de... Kaldı ki burda bir yanlıştan söz etmek de zordur. Zamanla ortaya konan yapıtlar, ürünler gösterir kimin haklı, kimin haksız olduğunu. Hiçbir sanat akımı değişmez değildir. Belli koşullarda, toplumun, belli gereksinimlerini karşılamak için çıkar akımlar; en iyi ürünlerini en usta ellerde verir. O akımdan yana olmakla ürününe kesin güvenlik kazandırmaz sanatçı. Marx'ın sözü vardır hani, Napolyon'la yeğeni için; tarihte kahramanlar da vardır o kahramanların soytarıları da... Nurullah Ataç'in da dilinden düşürmediği bir söz vardı bir zamanlar; büyük ozan vardır, bir de onun Hacivatı diye... Bağdatlı Ruhi ile Ziya Paşa'yı söylerdi, terkibi bentler için... Diyeceğim, şu yolda, bu yolda olmak yetmiyor sanatta... Aynı akımın ustaları da olur, soytarıları da...

Militan: *İsim verir misiniz bu konuda? Sözgelimi bugünkülerden...*

Vedat TÜRKALİ: Hayır, veremem. Polemikten kaçındığımdan değil; başkalarında gördüğüm yanlışlara düşmekten çekinirim. Kolay iş değildir bu. Önemli bir tehlike sayılmadan hiçbir yazara karşı çıkmaya kalkışamam; hele kesin yargılarla karalamaya kalkmam, asla... Nicelik birikimine inanırım en azından... Öyle varılır niteliklere... Zaman gösterir...

Militan: *Gene Kenan'dan açalım isterseniz. Baş belası dediniz di...*

Vedat TÜRKALİ: Evet, baş belası dedim. Hani atsan atılmaz, satsan satılmaz dedikleri. Kötü adam diyebilir misiniz Kenan'a? Sıcaktır, duyguludur, insancıldır; bakarsınız yiğittir, fedakârdır da!... Ama bencildir, ürkek, kuşkulu ve kaypaktır sınıf yapısı gereği... Kendi doyumuna tutkuludur, bireycidir. Doyumsuzlukların getirdiği bunalımlara düşünce aklına gelir, ağır basar

toplumun büyük doğruları... Müdüriyette iki tokatla yılıp kaçması da rastlantı değildir, Beyazıt Alanı'nda tabanı kaldırması da... Yanlışlarını, kaçamaklarını rasyonalize eder. Haklıdır hep. İçten içe bilir çoğu kez haksızlığını, yanlışını ya, örtbas eder gene de. Yıkılışların, başkaldırmaların sürekli çelişkisi içinde bata çıka gider. Her insan gibi diyeceksiniz. Haa bakın devrimci savaşıma atılma hevesine kalktınız mı biraz farklı yargılanırsınız. Kenan öğretmenlikte, kitapçılıkta kalsaydı; Nermin ile Zeynep ile yaşayıp gitseydi kuşkusuz ayrı ölçülerle ele almamız gerekecekti... Yıkıp temizlemek için karşısına dikilmeye kalkıştığı bir dünyadaki yerinin tam bilincine varacaktır kişi... Düşlerle, özentilerle değil, geliştirdiği yetenekleriyle besleyecektir tutkularını, geliştirdiği bilinciyle... Sosyalist bir Jön Türk'tür oysaki Kenan, köksüzdür; havadadır ayakları... Emekçi halkına yabancılaşmıştır, pratik duygusundan yoksundur, sallantılar içindedir sürekli, bulanıktır... Hepimiz biliriz ki "Zor zanaattır" devrimcilik. Yaman bir kafa, yürek, beden disiplini ister. Bir de Kenan'ı alın! Kıvırabildiği işler çektiği acıya değer mi zavallının?... Yalnız, niye böyle olduğu için değil böyle oluşunun gerçek nedenlerini niye açık seçik göremediği için suçlamamız gerekiyor Kenan'ı. Yıllar yılı bir aldatmaca devrimcilik dönemi geçirmiştir Türkiye. Tek parti döneminin yarattığı bir illüzyon çağı... İlkokul öğretmenleri Türkiye'yi yönettiklerini sanırlardı. Aslında Türkiye'yi o zaman da büyük arazi sahipleri, para babaları yönetirdi, belki biraz dolaylı olarak... İnanmışı, coşkulusu, çığırtkanı, çekingeni ile hem gülünç, hem yürekler acısıydı Türkiye'nin aydınlar kalabalığı. "İleri" düşünce ve davranışları, şu ya da bu devletli ya da nüfuzlu kimsece hoşgörüyle karşılandı mı özgür sanırdı kendini. Nâzım'ı da tolere ettiler bir süre, sonra otuz yıl yüklediler biliyorsunuz. Bakmayın bugünkü yakınmalara, kimsenin kılı kıpırdamadı o zaman, o koskoca "aydın" kalabalığında. Bu soytarılık dönemine tek karşı çıkanlar, gerçek devrimcilerdi. Bugün bir sürü küçük

burjuva aydınının özlemle anımsadığı, kimilerinin ballandırarak, genç kuşaklara yutturmaya çalıştıkları "devrimler çağımız" budur. Faşizmin yeryüzündeki büyük baskı döneminde, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki emperyalist aşamada bizim para babaları da iyice çıktılar ortaya, gizlisiz saklısız iktidara el koydular: '50 Demokrasisi geldi yani!... Romanda Kenan'la birlikte yansıtılan, 27 Mayıs'a doğru 6-7 aylık zaman parçası karanlığın elle tutulurca yoğunlaştığı dönemdir. Sınıfsal bir haktır özgürlük; kişisel hoşgörülere dayanamaz. Savaşla kazanılmış, hak edilmişse vardır her hak gibi. Durumu sineye çekmekle başlar ancak karşı yanın hoşgörüsü. O dönemde bağnazlığın ucuna gelmiştir Türkiye... Yıkılmış, küskün adamlar sürüşüdür çoğu aydınlar da. Aydın'a, düşünür adama öyle bir oyun oynanmıştır ki Türkiye'de, bugün en akıllılarımız bile zor geliyor kendine. Çok da basittir oynanan oyunun özü: Özgürlüğün, özgür düşüncenin kaçınılmaz biçimde sınıfsal temeli olduğu tarihî gerçeği unutturulmak istenmiştir. Türkiye'de burjuvazi'den bekleyemeyiz özgürlüğü; emekçi sınıfların tarihsel görevidir. Dün de böyleydi, bugün de. Burjuvazi'nin var olmadığı savı emekçi sınıflara soluk aldırmamanın örtülü gerekçesi olmuştur yıllarca...

( )

Sınıf kökeni gereği, iç ve dış dünyası gereği, yani tarihimizin o ânındaki sınıfsal yapısı gereği, hem böyle bir sağlam temelden hem de böyle, bir temele sapına kadar inanmanın yiğit bilincinden yoksundur romanın anlattığı dönemde, ülkede öksüz, tek başına kalmış zavallı Kenan'lar!... Baha'lardır, Hasan'lardır, Günsel'lerdir o yolun yiğit savaşçıları... Emekçi aydınların savaşı hâlâ aramızda olan Kenan tipinin sürekli eleştirisi ile yürür bugün de; yerine göre de özeleştiri olur o!... Kolay mı tarihimizin elli yıllık pisliğinden, yanılgısından kurtulmak?... Çoklarının Kenan'da kendini görüşü de bundandır sanırım.

Militan: *İlk romanların otobiyografik yapısından söz ediyordu Cemal Süreya. Sizin için de bir geçerli yanı olabilir mi bu sözlerinin*

Vedat TÜRKALİ: Bizi tanıyanların, yakınlarımızın böyle bir acımasız yargıya düştüklerini görmedim. Gerçi yöremdeki öğelerden yararlandım Kenan'ı da, Nermin'i de çizerken; ama bambaşka insanlar çıktı ortaya sanırım. Bu kadar zaman düşüp, kalktık Kenan'la, ola ki bana da bir şeyler bulaşmıştır adamdan!... Yalnız bir daha yineleyeyim: Toplumumuzun sosyoekonomik yapısı belirtilmeden, Kenan'ın sınıfsal durumu ve asıl önemlisi bu durumu yaratan nedenler belirtilmeden; yani tekelci finans-kapitalin tefeci-bezirgânlarla ortak ve Türkiye'yi bugünkü yazgısına iten oyunu açıklamadan yermek de, sevmek de boştur Kenan'ı...

Militan: *Baba tipi için esinlendiğiniz kişinin kimliği merak konusu oldu. Açıklık getirir misiniz?*

Vedat TÜKKALİ: Galiba öteki tiplerden de daha "gerçek" baba. Diyebilirim ki sözlerinin nerdeyse yarısından çoğuyla Dr. Hikmet Kıvılcımlı'dır Baba; otantiktir konuşmalarının çoğu... Dün de yanlış değerlendirildi Dr. Hikmet, sanırım bugün de doğru yanaşılmıyor konuya. Eksik en azından... Bence kesin olan şu: Türkiye'de yarım yüzyılı aşkın bir zamandır, acı bir umutla yürütülen devrimci savaşımın çizgisi, ayrıntılarıyla ve dosdoğru saptanmadan, yetersiz, yanlıştır Dr. Hikmet için varılacak yargılar. O kadar zor ki bunu saptamak da... Daha yerüstünü bilmiyoruz gereği kadar... Halk İştirakiyun'dan, Osmanlı İşçi-Çiftçi Sosyalist Fırkası'ndan gelen Aydınlık grubundan, o zamanki İstanbul'da kaynaşan çeşitli emekçi kuruluşlarından, Kurtuluş Savaşı sonunda oluşmuş, yıllar yılı savaşım yürütülmüş bir örgütlenmenin, çeşitli yanları, çeşitli kişileri incelenmek gerekir önce. Şefik Hüsnü'sü, Hasan Ali'si, Cevdet'i, İsmail'i, Reşat Fuat'ı, Zeki

Baştımar'ı ve bu çizginin en eski en güçlü kişilerinden biri olarak Dr. Hikmet Kıvılcımlı'sı, daha niceleri irili ufaklı birer halkasıdır bu zincirin. Halkaları zincirden, zinciri halkalardan ayrı kavrayamazsınız. Murat Belge'nin bir yazısı çıktı, yaz içinde sanırım, Dr. Hikmet üstüne *Birikim*'de. İlginç bir yazıydı. Bir de *İlke*'cilerin "günah çıkartma" yazıları var. Sonuncuyu tam okuyamadım daha. Murat Belge iyi çalışmış, ilginç şeylere değiniyor. Gene de yola ters çıkılmış galiba... Doktor'un *Tarih Tezi*, biliyorsunuz, polis araştırmalarından yağmalardan artakalan, doğru dürüst de derlenip toparlanamamış, müsvedde dağınıklığından yazılar yığınıdır, Osmanlı Tarihi'nin Maddesi. Ruhu da tam yayımlanmadı daha... Bu yoldaki başka çalışmalar da öyle. Düzensizdir daha çok. Doktor'a bu açıdan yaklaşmak büyük insafsızlıktır daha baştan... Eylem adamıdır Doktor. Eylem çizgisi de demin belirtmeye çalıştığımız, legal, illegal savaşımlar yığınının bir parçasıdır. Bütünü içindeki yerini bulmadan yargılanamaz. Sözgelimi bir örnek vereyim: "Kemalizmi desteklemek genel verisini" yani, sosyalizmin genel verisi oluyor bu, hesaplayarak formüllemiş her şeyi Doktor... Öyle diyor Belge... Hani güler misin ağlar mısın dedikleri... Kemalizmi desteklemek "politik formülü" demin üstünde durduğumuz devrimci çizginin en yeni kuşaklarında birkaç kişice belki, abartılmış, savunulmuş; bildiğimiz, gördüğümüz kadarıyla. Bundan çıkıyor olmalı Sayın Belge'nin yakıştırması. Her gördüğün sakallıyı baban sanma derler hani!... Doktor'un Nâzım Hikmet'e olan öfkesinin bilinmez nedenlerinden söz ediyor gene bir yerde Belge. O bilinmez dediğinin altında kökü kim bilir nerelere varan ne tartışmalar, ne çatışmalar, ne suçlamalar yatabileceğini de düşünmüyor mu? Sosyalist savaşımda bir dönemin tarihidir şöyle bir değiniverdiği şey... Hem de yalnız ülke içi koşullarla açıklanamayacak... Yola yanlış çıkılmış baştan. Doktor'un yadsınılmayacak büyük yanlarına gelince de bir aferinle geçiyor. İşçi sınıfının varlığı sorunu, bunun sonucu parti soru-

nu, hele Türkiye'nin emperyalizmle ilişkisini doğru koyması sorunu, komprador yutturmacasına düşmemesi sorunu... Daha böyle epeyi şeylere değinmiş Belge. Ben de bir tane ekleyeyim bunlara: Tek satır yazının kelle fiyatına olduğu bir dönemde bütün bunları açık açık yazma, yayınlama sorunu... Finans-kapital üzerinde ısrarı da bilimsel sayılmazmış diyor Belge; peki Türkiye'nin emperyalizmle ilişkisini nasıl doğru koyabilmiş Doktor, orasına bir açıklık getirseydi iyi ederdi... Diyeceğim, asıl can alıcı noktalar ortadayken Doktor'a, içtimaiyatçı Mehmet İzzet'e yanaşır gibi, kariyer akademik'in kitap raflarından yaklaşmak Marksolog tutumudur... Yaklaşılandan çok yaklaşanı açıklar. Sözgelimi, bugün spekülatif görülen *Tarih Tezi* yazıları kaynayıp gitseydi polis aramalarında –niceleri kaynayıp gitti–, ondan artakalacaklar çok önemli, her bakımdan saygın bir tarih mirasıydı gene de... Değer bilecekler için tabii, saygı duyabilecek durumda olanlar için... Doktor Hikmet, *Tarih Tezi*'nden Türk toplumundaki savaşıma gelmemiştir, toplumda yürüttüğü savaşın pratiğinden *Tarih Tezi*'ne açılmıştır. Bu açılmanın doğruluğu, eğriliği her vakit tartışılabilir. Ama onun, daha kırk yıl önce, bugünlere varacak bir serüvene parmak basarak Türk toplum yapısını en doğru biçimde, açık seçik ortaya koyma yeteneği ve bu uğurda bin bir belayı göze alıp savaşın en önüne atılması yiğitliği gözden uzak tutulmadan... Bireysel bir yiğitlik de değil, bir örgüt disiplinine inanarak. İşin üzerinde önemle durulması gerekli yanı bu bence... Bu konuda genç kuşakların öğreneceği epey şey olduğu kanısındayım. Şurasını belirleyeyim ki, Doktor'u yıllar yılı tanımama, büyük saygı duymama, bir ara birlikte çalışmış olmamıza karşın yanılmazlığına, "Tek"liğine inanmadım hiçbir gün. Demin de söylediğim gibi, bir tarihsel çizgi üstündeki yiğit, olağanüstü yetenekli bir adam olarak gördüm her zaman. Ne "azgın", ne de "bağnaz"dı doktor. İnsan'dı her şeyden önce. Özel hayatındaki tutum ve davranışlarına hemen de en uygun görünümdedir Baba tipi...

Üslubundaki saldırgan acılık, yalnız ömrünce itilip kakılmış, inkâr edilmiş olmasından değildir. Ezilmiş sınıfların öfkesini de simgeler. Kendi tipinin değil, yörenin, toplumun eleştirileridir romandaki konuşmaları; yüzde yüz katılırım. O konuşmaları aşan düşüncelerinde de anlayabildiğim kadarıyla benimsediğim, savunduklarım, tartışmaya açık gördüklerim, kavrayamayıp zaman zaman karşı çıktıklarım olmuştur. Ama yineleyeyim ki, Doktor'u yargılamak, geçmişi, yarım yüzyılı aşkın savaşım tarihimizi yargılamamızın ancak bir parçasıdır. Hem de bütünün en iyi yansıtan bir parçası belki de...

Doktorculuk'tan tiksindiğim gibi inkârcılıktan, hele bu acı savaşım tarihini, daha doğru dürüst anlayıp öğrenmeden geçmişe sırt çevirmek küstahlığından da nefret ederim. Son yıllarda çektiğimiz acılardan çoğunun temelinde bu yatıyor kanımca... Bugünkü savaşımı, devrimci gelenekten, birikimden yoksun bırakmak, budalalığın en büyüğü... O da iyi niyetle ya da bilmezlikle yapılmışsa... Doktor'un deyimi ile "susku kumkuması"nı, üç beş yıl önce bozsaydı daha çok teşekkür borçlu olacaktık Murat Belge'ye... Gene de bir şeydir... Şunu kesinlikle açıklayayım ki, Doktor Hikmet'in de bütün heybetiyle içinde bulunduğu, toplumumuzdaki köklü bir tarihsel akıma inanmış, bunu dosdoğru ve bütün girdisi çıktısıyla kavrama çabasındaki bir fikir emekçisinin ürünüdür *Bir Gün Tek Başına*... Ne öğrendimse o yolda öğrendim, ne yapmak istiyorsam o yolda yapmak istiyorum...

Militan: *Bazı eleştirmenler romanın sinemadan çok etkilendiği konusunda birleşiyorlar. Bu konuda söyleyecekleriniz olacak mı?*

Vedat TÜRKALİ: Sinema emekçisi olduğumun bilinmesi önyargı ile hemen bir şeyler söyletiyor çoklarına bu konuda. Açıklık bekleyen bir yanı var işin. Bir defa anlatımda, üslupta var sinema. Sonra karakterlerin çiziminde var... Bir de olayların, olaycıkların kurgusunda var... Bu üçü üstünde de

duralım biraz... Devinimli resimlerin bir düzlemde sergilenmesidir sinema. Ölçü insandır sinemada, bakış açısı da insandır. Sergilemenin aracı kamera aygıtı da tarihin en zeki aygıtıdır!... Önündekini de tanır ardındakini de!... Anlatan ne kadar saklansa anlatılandan ayıramaz kendini. Sözgelimi eleştiri boyutunu derinleştiren bir öğe olarak anlatının kendi de olayın içindedir, hem de varlığını hiç sezdirmeden. Resmin boyudur bu, ışıktır, çevredir, aksesuardır, oyundur, mizansendir ve asıl önemlisi de *Kamera Açısıdır*... Yani bütün bu olaylara nerden nasıl baktığınız... Etkin bir eleştiri aracı olması bundan geliyor sinemanın. Düzyazıya uyguladım bunu; anlatımda yaptığım bu kadar. Birinci, ikinci, üçüncü tekil kişiler ağzından anlatılanları yan yana, iç içe sıraladım. Yeni görünen bir anlatım biçimi çıktı ortaya. Sinema tümceleri çıktı... Birinci, üçüncü tekil kişiler ağzıyla anlatım eskidir, çok yapılmıştır. Ben buna ikincil tekil ağzını kattım. Böylece, planlar, karşı planlar, genel planlar vb... dizisinde kendi içlerinde kişiler, hem karşıt açılardan, hem de dışardan eleştirisel bir bakışla görülür oldular. Hem çok nesnel, hem de çok öznel olmanın diyalektiği çıktı ortaya. Romanda yaşayanlar, yaşadıklarını içlidışlı anlatırken bizi de kattılar işin içine. Bu sinemadır işte. Hem dışında kaldık işin, hem içine girdik. Romanın daha başlangıçta okuru yakalaması bundandır sanırım. Özdeşleme de oluyor bir tür, kendini de buluyor okuyan... Kişilerin çizilmesi konusunda başlangıçta konuştuklarımıza sinemayla daha da açıklık getirebiliriz sanırım. Gösterdiklerimizden sorumluyuzdur sinemada biliyorsunuz. Sanatın, seçmeye, beğenmeye, çevreden aldıklarınızı "yapay" bir birleşimle yansıtmaya görevli olduğunu tanıtlama aracıdır sinema. Gerçek gerçeği bile yansıtmaz bazı. Sinema da bir sürü deneyle yapılmıştır biliyorsunuz. Sözgelimi bir dinamit patlaması olayı gerçek olarak çekilmiş, gereği kadar etkili olamamış, dinamit patlaması olayını yansıtmamıştır da, flaşlarla, özel olarak hazırlanmış bir sahne daha etkili olmuş-

tur. Bugün de ileri sinema tekniğinde önemli yer tutan, özel hazırlanmış efektler vardır biliyorsunuz. Toplumdan, yaşamdan aynen, "bütün çamuruyla" koparıp aldığınız bir tip, yalnız sizin istediğinizi değil, kendini bile yansıtamamıştır bir bakarsınız ki... Bilincimizle vardığımız sınıfsal doğruların savaşımı yolunda "yapay birleşim"dir dediğimiz, gerçeğin de özüdür bir bakıma... Şematikliğe düşmeden, gerçeğin istenen bütün boyutlarını etkili biçimde yansıtan simgelerle anlatmadır varılan. Sinema özünde epiktir, sözü doğru görünür bana. Epik anlatımın en güçlü aracı, en somut da örneğidir hiç değilse... Tiyatroda biliyorsunuz, dramatik, epik diye kesin bir ayırım yapıyoruz bugün. Bizim, geleneksel tiyatromuzun da içinde olduğu göstermeci tiyatrolar ve bugünün epik tiyatro anlayışı, sanatta simgelemenin vurucu gücünü; derinliğine, genişliğine etkileme özelliğini gösterir açık seçik... Romanda yapılan da budur bir bakıma... Öyle ki sözgelimi romandaki öteki tiplerin hangi kişilerden alındığını söylediğim birçok arkadaş düş kırıklığına uğradıklarını söyledi. Kaba gerçekçilikle anlatsaydım o kişileri, hiç de doğruları yansıtmış olmazdım oysaki. Çizdiğim kişinin doğruluğu gerçekliliği, içinde yaşadığı kişiliğinde yansıyan bir dünyanın nasıl değiştirilebileceği tarihsel doğrusuna yararlı olduğu kadar gerçektir, doğrudur benim için. Şematikliğe, yapaylığa düşmeden yapılmaya çalışılan bir yapay birleşimdir!... Hem gerçek, hem de simgedir demek ki... Sözgelimi Baba tipini bile yalnız Doktor Hikmet içine hapsetmemek için fizik yapısını hayli farklı, hatta zıt çizdim...

Militan: *Romandaki Baba tipi için bizim söyleyeceğimiz şu: işçi sınıfıyla bütünleşmiş bir aydın kişinin çizimidir. Bu Baba olur, bizim elli yıllık sosyalist mücadele tarihimizde tanıdığımız başka biri olur, romanın dokusunda önemli bir şey değiştirmez.*

Vedat TÜRKALİ: Öyledir ve öyle olmalıdır. Bu özellikle romanın sonunda iyice ortaya çıkar sanırım. 27 Mayıs'ın bir

gün öncesinde yeni bir savaşa kararlı yürüyen Günsel'in karnındaki bebek de simgeseldir sözgelimi... Kenan'la Günsel'in karışımıdır gelecek olan... Rauf Mutluay iyi sezinlemiş romandaki bu yanı, güzel alıntılar vardı yazılarında... Romanın sinema olan üçüncü yanı, kurgusudur demiştim. Kolay okunmasında bu da önemli bir öğe oldu sanırım. Fazlalıkları, çizmişim diyor Mehmet Doğan; ben daha kolay bir yol tuttum, fazlalıkları hiç yazmadım!... Görüntünün tartımını temposunu zedeleyecek, sürekli çelişkilerden, çatışmalardan doğan devinimi aksatacak hiçbir ekin yapıya sokulmasına izin vermez, bir sinemacının zevki... Ben de bunu yapmaya çalıştım olayları bağlarken... Birikimlerden doğan sıçramaların birbirini izlediği olaylar sergisidir ortaya konan. En çok da ikili sahnelerde belirgindir sinema görünümü. Hele Günsel'le Kenan'ın, Kenan'la Nermin'in çekiştiği, çatıştığı, sevişti̇ği sahnelerde. Sözgelimi ikinci bölümün birimindeki Kenan-Günsel ilişkileri hemen her şeyiyle, tekli, ikili, yakın, uzak resimleri, oyunları, mizanseni ile açık seçik sinemadır. Konuşmaları bile sinema diyalogudur. Progresist diyaloglardır. "Hadi bir tokat da buraya vur" der Günsel. Kenan, "Nermin'le yattım ben..." der... Bir çelişkiden yeni bir duruma sıçramanın tramplenidir. İnsanın iç ve dış dünyasındaki çelişkileri kavrayıp yansıtmakta sinemaya en yakın yetenekteki romancılar, üstünde uzun konuştuğumuz Stendhal'ler, Balzac'lar, Dostoyevski'lerdir kanımca. Bir Stendhal'in, Dostoyevski'nin sinemayı görmediğine, bilmediğine bir türlü inanamam!...

Militan: *Kenan tipinden 27 Mayıs sonrası devrimcilerine kalan şeyler nelerdir sizce?*

Vedat TÜRKALİ: Yanıtlaması oldukça güç. Tanışılacak bir konu. Önce Kenan'ın kendi kalmıştır demin konuştuğumuz gibi. Küçük burjuvazi'den ortaya dökülen savaşımcı tiplerin çoğunda bir şeyler kalmıştır Kenan'dan. Hem duygulu, hem duygusal yanlarıyla. Gözü kara atılım ve çöküşe varan buna-

lımlarıyla... Yeni dönem ayrı bir çalışma, araştırma ve yargılama konusudur bence. İzin verirseniz şimdilik kapatalım da, gönlümce çalışma olanağı bulursam ilerde gene bu konuya döneriz umarım ki...

Politika ve Sinema Emekçileri*

Gazetemizin Ağustos (3-4) sayısında açılan bir soruşturmaya, Görüntü Yönetmenleri Derneği'nin verdiği yanıtlar arasındaki şu açıklamaya bilmem siz de takıldınız mı?

"3. Derneğimizin faaliyetleri arasında politika yoktur, politika ile ilgili bu soruyu cevaplandıramayacağız." Çoğu sinema emekçisi de bu 3. soruyu yanıtsız bırakmış. Soru şuydu biliyorsunuz: "Türkiye Sineması'nın durumu ile Türkiye'nin politik yapısı arasında nasıl bir ilişi var açıklayabilir misiniz?..."

Öyle anlaşılıyor ki, Görüntü Yönetmenleri Derneği'ndeki arkadaşlarımız örgütlerini politikaya öylesine kapalı tutmak istiyorlar ki, güncel politika dışına, genel planda yanıtlanabilecek bir soruyu da karşılıksız bırakmayı yeğliyorlar.

---

* *Yeni Türk Sineması*, Sayı 7, Aralık 1976.
(Bu yazıdaki şimdi çıkarılmış olan "Kara Beyinli" deyiminden ötürü Vedat Türkali'ye sansüre hakaretten 9 ay hapis cezası verilmiştir.)

Arkadaşlarımız siyasa dışı bir derneğin siyasete karışmasının yasal sakıncalarını düşünerek böyle bir tutumu gerekli görmüşlerse, hemen söyleyelim ki, siyasa dışı bir derneğin de ülkenin politik yönetimine ağırlık koymasında, üyelerinin yurttaşlık görevini yerine getirmesi için yöneticilere etkili baskı öğesi olmasında yasal hiçbir sakınca yoktur. Tersine bu tutum ileri, bilinçli her derneğin anayasal hakkı, vazgeçilmez insanlık görevidir. Ülkemizdeki güncel olayları izleyenler bu doğru davranışın sayısız örneğini basında da sık sık görüyorlardır. Çeşitli siyasa dışı kuruluşlar (ilerici sendikalar, çeşitli dernekler) ülkenin politik yönetimine ağırlıklarını koymak için sürekli uğraş içindedirler; yasal hiçbir sakınca da görülmemektedir. Ancak şunu söyleyeyim ki, sinema emekçilerimizi az çok tanıyan biri olarak biz bu tutumun böyle bir nedene bağlanma olasılığını zayıf buluyor, daha çok siyasal eylemden çekingenlik diye alıyoruz. Ülkemizin bugünkü durumunda, konunun olağanüstü ciddi ve önemli güncelliğinden ötürü tartışma gündemine sokulmasını yararlı buluyoruz.

Kuşkusuz hiç kimse, bir başkasının siyasal inançlarını bölüşmeye ya da benimsemeye zorlanamaz. Arkadaşlarımızın çeşitli siyasal inanışlarda olmaları, ayrı siyasal kuruluşlara, partilere yakınlık duymaları, giderek bu partilere eylemle bağlanmaları tartışma götürmez haklarıdır. Ülkemizde de geçerli olduğu varsayılan burjuva demokrasilerinde çeşitli siyasal örgütlerin varlığı toplumun sınıfsal varlığının doğal sonucudur. Bizim görevimiz, bu çeşitlilik içinde, emekçi sınıfa yararlı olduğuna inandığımız siyasal örgütlerin desteklemesi için emekçi arkadaşlarımıza gücümüzün yettiğince uyarılarda bulunmak, bilinç düzeylerinin yükselmesine çaba göstermektir. Sabrı, hoşgörüyü elden bırakmadan. Bütün uğraşlara karşın bazı kişilerin siyasal olaylara ilgi göstermemesi de bir noktaya kadar anlaşılır bir şeydir. Ancak Görüntü Yönetmenleri Derneği gibi, sinemamızın uyanık, bilinçli olmasını beklediğimiz aydın bir kesiminin, ülkemizin bugün-

kü koşullarında kendi kendini siyasa dışı bırakması ya da böyle bir neme lazımcı tutumla emekçi sınıflara düşman yöneticilerin ekmeğine yağ sürer olması doğal karşılanabilir mi?

Yakın bir anımızdan söz edeceğim. Bir bölge işletmecisi, sansürce ilk kez reddinden sonra *Kara Çarşaflı Gelin*'i gördü; dolgun bir para ödeyerek işletmesine aldı. Merak edip sordum; ikinci kez sansürden nasıl olsa geçeceği inancındaydı. İkinci, üçüncü reddinden sonra şaşkına dönmüştü işletmeci. Aynen şöyle diyordu: "Ben sağcıyım, Adalet Partiliyim. Filmi de görüp aldım. Bu filmde ne var da reddediyorlar, anlamıyorum. Partiye de güvenim kalmadı artık." Bu filmde bir şey olmadığını, biliyorsunuz, Danıştay da doğruladı.

Çelişkili görünse de bugünkü Türkiye'yi çok iyi yansıtan tipik bir olaydır bu. Bugün Türkiyemiz, sağcı bir siyasal partinin yönetim doğrultusundan çoktan çıkarılmış, değil demokratik ortam için gerekli insanca hoşgörünün, yasanın bile egemen olmadığı bir karanlık döneme sürüklenmiştir. Düpedüz faşizmdir bu... Hangi partide olursa olsun, iyi niyetli, sağduyulu, namuslu vatandaşın tepkisi de doğaldır.

Bir ülke için karabasandır faşizm. En ileri yetenekleri, en parlak sanat ve düşünce ürünlerini silip süpüren, ülkenin onur kaynaklarını kurutan bir karabasan. Hele yaratıcılık süreci kolayca denetlenebilecek sinema için tam bir yıkımdır. Almanya'da Nazizmin, İtalya'da İspanya'da faşizmin, Amerika'da McCarthyizm'in koca ülke sinemalarını nasıl perişan ettiğini göz önünde tutarsak, yeni yeşermeye başlayan ulusal sinemamız için ne korkunç bir tehlike olduğunu iyi kavrarız.

(.....)

Şimdi, siyasa dışı kalma çabasındaki bütün arkadaşlara soralım: Siyaset yoluyla başımıza geçmiş, biz sinema emekçilerinin günlük ekmeğine kadar el uzatmış bir kuvvet her şeyimize egemenken, sürekli biçimde bize karşı, bizim bütün emekçilerin çıkarlarına düşman yeminli bir politika yürütürken, biz sinema emekçileri nasıl siyasa dışı kalabiliriz, bu bir;

böyle bir çaba kimlerin işine yarar, bu iki; siyasal çaba göstermeden memleketi ve sinemamızı bu beladan nasıl kurtarırız, bu da üç...

Hiçbir arkadaşımızın iyi niyetinden kuşkuya hakkımız yoktur. Ancak aramıza kötü niyetlilerin de karışabileceği, emekçi arkadaşlarımızın sınıfsal, ola ki mesleksel çıkarlarına zıt yollara sürükleme çabasına kalkışabilecekleri unutulmamalıdır. Prodüksiyon asistanı arkadaşımız Ziya Güçlü aynı soruşturmaya verdiği yanıtta, "Türkiye'de dönen filmler beyazperdeye aktarılmalıdır" diyor. Ağzına sağlık, ne güzel diyor. Hepimizin istediği budur Türkiye'de. Ancak bu dönen filmleri önce biz, hem de temelinden, dosdoğru kavramak zorundayız. Bu yol da ancak siyasal bilinçten geçer. Biz siyasetle uğraşmayız deyip, kafamızı, devekuşu gibi toprağa gömmekten değil...

Sinema Yürüdü*

Gerçekten beklenmeyen bir şey oldu: Türkiye Sinema Emekçileri İstanbul'dan Ankara'ya üç günlük yürüyüşlerini başarıyla tamamladılar. Kendine özgü bir üretim alanı olan sinemamız öylesine karmaşıktır, çelişkilerle doludur ki, olay, biz sinemada çalışanlara bile çoğu kez inanılmaz düş gibi geliyor.

Gerçi bazı yöneticilerin zekâ düzeylerinin bu başarıya katkıda bulunduğu söylenebilir. İzmit yolunda senarist Bülent Oran'ın dedikleri, olayın bu yönünü güzel yansıtıyor: "Beni hiçbir güç Üsküdar'a geçiremezdi. Üç günlük yürüyüşe sevinerek katılıyorum. Görsün, anlasın millet, ahlaksız kimmiş!..." Ancak, olay salt bu tepkiye bağlanamaz.

Yeni sansür tüzüğü öylesine maddelerle donatılmıştı ki, değil onurlu bir sanatçının, mesleğe azıcık olsun saygı duyan

* *Cumhuriyet*, 26 Kasım 1977.

bir sinemacının bile ilgisiz kalması, giderek başkaldırmaması düşünülemezdi. Sette görevli polisin denetimi altında film çekmek, izin vermeyeceği sahneleri çekmemek aklın alacağı şey değildir. Aslında, bilinç düzeyleri üstün olsa en büyük tepkiyi yapımcılardan beklemek gerekirdi; bu tüzüğün uygulanması sinemada kapitalizmin iflası demektir. Bin bir güçlükle aşacağınız senaryo sansüründen sonra yatırım riskini göze alacağınız milyonluk bir film çekimi, kamu düzenini bozuyor gerekçesi ile her an durdurulup yasaklanabilir. Değil yasa devletinde, aşiret düzeninde bile kolay sindirilir şey değildir bu. Bin bir riskle dolu sinema girişim alanına bu koşullarda yatırım yapmaya kalkışacak kaç akıllı kapitalist çıkabilir? Gerçekten meraka değer.

Emekçisinden yapımcısına kadar herkesi köleleştirmek için tüzük hazırlayanların bir türlü kavrayamadıkları gerçek şudur: Sinema endüstriyel bir sanattır, kölelik düzeninde yaşatılamaz.

Olayın, temeldeki itici güçlerinden biri de sinema emekçilerinin yürekler acısı durumlarıydı. Derdini anlatmakla talihsizdir sinema emekçisi. Bugünkü kaçış sinemasının seyirci yığınlarında yarattığı düş, sinema emekçilerinin sömürülerini de perdeler. Yığınlar, beyazperdenin ünlülerine öylesine koşullanmıştır ki, onların parlak yaşamlarıyla sinema emekçilerinin korkunç sömürülerini birbirinden ayırt ettirmek kolay iş değildir. Bu yüzden çoğu kez kamu desteğinden yoksun kalır sinema emekçileri. Toplumumuzdaki dengesiz kazanç koşullarının bir minyatürü olan sinema alanımızda, emekçi haklarını güvence altına alan hiçbir yasa uygulanmamıştır bugüne dek. Bazı prodüktörlerin Danıştay'dan nasılsa çıkardıkları çarpık bir kararla, emekçiler sendika kurmak hakkından da yoksun bırakılmışlardır. Birlikte yürüyüş söz konusu olunca emekçi kesiminde bol kazançlı oyunculara karşı ilk ağızda bir güvensizlik görülmesi doğaldı. Durumu sömürmek isteyenlerin kışkırtmasıyla şiddetli tepkiye dönüşmesini ön-

lemek de kolay olmadı bu güvensizliğin. Ancak varılan çözüm sinemamız için birçok yönlerden yararlı oldu. "Sansürden bana ne? İyi filmden bana ne? Ben alacağım haftalığa bakarım" diyen, setteki yanlış kafayla, "Benim parlak resmim milyonların sevgilisidir, yoluma bakarım" deyip emekçilerin sorunlarını umursamayan çarpık sinema anlayışı yenilgiye uğratıldı; en azından önemli biçimde geriledi. Sinemamızda Yürüyüş'le elde edilen en önemli tarihsel kazanç belki de budur. Sinemamızın yaratıcı emekçileri olan emekçilerle sanatçılar, çabalarının, giderek çıkarlarının ikiz ve ortak olduğunu sezinlemeye başladılar; tam bilince varanların sayısı da küçümsenemeyecek kadar çoğaldı. Yalnız başarılı eylemler değil, üstün sinema yapıtları da ancak bu coşkulu dayanışmanın bilinçli işbirliğinin ürünleri olabilir. Sinema emekçilerinin sınıfsal kurtuluşları kadar, kişisel çıkarları da bu bilinçli işbirliğiyle orantılıdır. Dünya sanat pazarlarında saygınlık kazanacak Türk Sineması yapıtları emekçiye de, sanatçıya da çok şey kazandırır.

Yürüyüş'ün ilk girişiminin yüksek kazançlı oyuncu kesiminden gelişi toplumumuzdaki ileri eylemlere aydınların öncülük etmesi geleneğinin sinema alanındaki görüntüsü sayılabilir. Bu kesimin, toplumumuzdaki gelişmede payına düşen sorumluluğu kavraması, bol kazanç içinde çürütüldüğünün bilincine varması, kısaca gerçek sanatçı kişiliğine kavuşması diye nitelendirilecek bir girişimdir bu. Bugüne dek sadece magazincilerin renkli sayfalarında boy gösteren ünlü oyuncuların, Fatma Girik'lerin, Meral Orhonsay'ların, Cüneyt Arkın'ların, Tarık Akan'ların, Hakan Balamir'lerin, daha bir sürü ünlü sinema sanatçısının böyle bir soylu eylemin hazırlanışında arkadaşlarını yüreklendirmek için toplantılara koşmaları, yürüyüşten kaçacakların kapısına kara çelenk konacağına dair bildiri imzalamaları, günlerce basın toplantıları yapmaları, kamuoyu oluşturmak için gazete gazete dolaşıp bir sürü yazar, çizer, düşünüre Türk Sineması'nın

özgürlük, emekçilere sosyal güvence sorununu anlatma uğraşı göstermeleri, sonra üç gün üç gece boyunca durup dinlenmeden, yürüyüşün başarıyla gelişmesi, onurlu biçimde bitmesi için işin amigoluğuna kadar her yere koşturmaları, yalnız bizim ülke ölçülerine göre değil dünya ölçülerine göre de yürekten saygıyla selamlanacak bir olaydır.

Yeni sansür tüzüğünün yıllardır uyur görünen Yeşilçam'da böylesine bir fırtına koparması ilk bakışta anlaşılır gibi değildir. Türkiye'nin nesnel koşullarından bu sokak da yalıtılamazdı. Çıkarılan tüzükle oynanmak istenen oyun açıktır: Ağır mali baskılarla küçük film üreticilerini silip süpürmek, alanı tekelci bir avuç yapımcıya bırakmak, toplumumuzda egemen tekelci kesimin faşist dikta hazırlığında bu bir avuç yapımcının çıkar ortaklığıyla sinemaya faşizmi egemen kılmak. Şimdilik sadece maskesi düşürüldü bu oyunun; kara saldırıya karşı daha kazanılmış tam bir zafer yok ortada. Üç günlük yürüyüş parlak başlangıcıdır bu savaşımın. Yazgısı da Türkiye'nin yazgısına sıkı sıkıya bağlıdır. Bu savaşımda sinema içinde güvencenin, umudun kimler olduğu, kimler olamadığı da açık açık ortaya çıktı. Yapımcı kesimin çoğunluğu bu kırımın ilk kurbanları olmalarına karşın olaya ürkek bakmaktan öteye gitmediler. Yürüyüşe katılan birkaç yapımcı, mesleğin onuruna öteden beri sahip çıktıkları bilinenlerdir. Sinemamızın özgürlük ve sosyal güvence içinde gelişmesi için bundan böyle sürdürülecek eylemlerde kalabalık küçük yapımcı kesimin ürkü, korku duvarını aşarak, bir parçasıyla onun da sayılan bu haklı davayı desteklemesi istenir ve beklenir. Yürüyüş boyunca hiçbir siyasal slogan atılmamasına, özellikle bundan kaçılmasına karşın olayın, kaçınılmaz biçimde kendi içinde taşıdığı siyasal ağırlık yadsınamaz. Sinema emekçileri çok sade, çok ağırbaşlı, her türlü siyasal farfaradan uzak bir yol tutmakla hem aralarında sımsıkı birleşme olanağı buldular, hem de denebilir ki daha etkili oldular. Birçok kara düzencinin de hevesi kursağında kaldı.

Yineleyelim, özetleyelim: Özgürlük için, emekçilerin sosyal hakları için sinemada girişilen savaşım, toplumumuzda yürütülen ileri savaşımın bir parçasıdır. Bugüne dek çoğu aydınlarımızın, pek de haklı olmayarak, kuşku ile baktıkları Türk Sineması, emekleme dönemini geride bıraktı; kalktı ve yürüdü. İleri aydınlarımıza da düşen bir görev vardır bu konuda: Olayı doğru kavramak, doğru değerlendirmek, Türkiye Sinema Emekçilerine güçleri yettiğince, her alanda destek olmak. Türkiye Sinema Emekçileri iyi niyetli bütün insanlarımıza öteden beri sesleniyor: Lütfen sinemamıza sahip çıkınız! Çünkü bu sinemanın 11 milyon seyircisi var. Çoğu da abece'yi bile sökemeyenlerden.

Türk Sineması'nda Düzen Değişikliği*

Düzen değişikliği doğal ki, düzenin sosyoekonomik yapısının doğru kavranmasıyla başlar. Sinema dendi mi tatlı bir düş gibi güzel filmlerden söz etmek varken, okura, seyirciye bu konular üstüne düşünmeyi önermek hiç de çekici değildir. Ne yapalım ki güzel filme giden yol da bu tatsız soruṇların çözümünden geçer. Her sinema gibi bizim sinema düzenimiz de içinde oluştuğu toplumun açık seçik damgasını taşır. Tarihin en eski, en geri sistemi tefeci-bezirgân yapımızla, tarihin en yeni, en geri sistemi, finans-kapitalizminin, Batı Uygarlığı adı altında, kilisede imam nikâhı ile gerdeğe girmesinden oluşmuş bir ucubedir bizim sosyoekonomik yapımız. Kültürümüz, sanatımız, denebilir ki bütün yaşamımız, alaturkalığımız, alafrangalığımız yüz elli yıldan bu yana, bu

* *Cumhuriyet*, 10 Aralık 1977.

ucubenin çarpık çocuğu gibidir. Tekelci finans kapitalizminin baskısı ile yamru yumru edilmiş toplumumuzda, kapitalizmin ileri görevli aşamasında tarih alanına çıkardığı kavramlar, özgürlük, yasallık, özgür girişim, giderek vatan millet kavramları bile, egemen güçlerin salt bir yutturmaca olarak yinelediği boş sözcükler olarak kalmıştır. Ancak güçlenen emekçi sınıfların sahip çıkmasıyla anlam kazanmıştır bu kavramlar. Birbirine tam karşıt iki eylem biçimi içerir bu yapı: Bir yanda tekelciliğin, ülkeyi kiralama, vatanı satma, milleti emperyalizme bağımlı kılma özgürlüğü, yasallığı, demokratik hakları çiğneme, özgür girişimi, yarışımı yadsıma, halkımızı emekçi yığınlarımızı işsizlik, pahalılık cehenneminde kahretme çizgisi; öte yanda buna karşı emekçi halk yığınlarının bütün ilerici güçlerle birlikte yürüttüğü özgürlük, bağımsızlık, yasallık, demokratik haklar uğruna savaşım. Türkiye'mizin yazgısını bu savaşımın, sonucu belirleyecektir.

Gelelim sinemamıza. Sinemamızda büyük sermaye birikimi olmamıştır. Artıdeğer yığını işletmeci denen aracılar, tefeciler, sinemacılar (arsa-mülk sahipleri ya da kiracıları), ithalatçılar, karaborsacılar, star denen, sistemin parlak resimlerince kapışılıp talan edilmiştir bugüne dek. Yapımcı denen sinema kapitalisti çoğu kez bu öğeleri semirten bir yağmada payına düşenle güçbela gününü gün eden zavallı bir özgür girişimcidir!...

Görülüyor ki bizim eski tefeci-bezirgân yapımız sinemada da kapitalist gelişmeyi engelleyegelmiştir. Tarihsel asalak öğelerimizle ortakça kapışılanlar da sürekli biçimde sinema dışına çıkarılmıştır; hana hamama, apartmana yatırılmıştır. Kazandıklarını mirasyedice harcayıp tüketen hovardalara haraç yediren bir sömürü alanıdır Türk Sineması. Kanı sürekli dışa akıtılır...

Büyük sermaye birikimi olmayınca büyük tekelci kurumların varlığı da söz konusu olmaz kuşkusuz. Gerçekten de sinema alanımızda, başka alanlarda egemen olan ölçüde bü-

yük şirketler, holdingler görülmez. Yalnız, tefecilik, aracılık, ithalatçılık, karaborsacılık, sinemacılık gibi işleri de birlikte yürütüp palazlanan bazı yapımcılarla, yağmada uyanık birkaç girişimcinin büyük kentlerde, özellikle İstanbul'da, büyük sinema bağlantılarını ellerinde tutanların tekelinden söz edilir. Kendileriyle ortak büyük tekeller oluşmayınca, ülkemizin tekelci egemen güçleri ellerinin altında Sansür Kurumu ile denetlerler sinemayı. Sansürde uygulanan tüzük tekelci ideolojiyi somutlaştırır. Polis kafasıyla uygulanan tüzükteki bir sürü kaypak madde elini kolunu bağlar sinemacının, her şeyi yasaklar. Halkınızı gönlünüzce sevemezsiniz, emekçilerin dertlerini yansıtamazsınız, insancıl duyguları işleyemezsiniz, ileri bir düşünceyi savunamazsınız. Sansür Kurumu'nun yasalara da, Anayasa'ya da aykırı olduğu, bir sürü hukuk otoritesince sürekli yinelenir; egemen güçler gene de bildiklerini okurlar.

Hemen de kural gibidir, emekçi halk yığınları ayılıp da zafer çanları çalmaya başlayınca faşizme geçer tekelci sermaye. Yani "en şoven, en geri öğelerinin açık, terörcü diktatörlüğü" başlar. Bizde de pusuda beklemektedir faşizm. Demokratik güçlerin yürekli, yiğit direnci olmasa bir anda zindana çevirebilir Türkiye'mizi. Görülen, bilinen şeylerdir bunlar. Gözden kaçan önemli nokta şu ki, tekelci kara baskı, başka alanlarda kıramadığı devrimci direnci, sinema alanında kolayca aşmış, yeni tüzük uygulamasıyla tam faşizme geçmiştir bugün. Ara sıra nasılsa ışık sızdıran çatlakları, delikleri de iyice tıkadıktan sonra başka yeni tüzük, küçük üreticileri silip süpüren yeni mali baskılarla faşizmle işbirliğine yatkın dar bir çıkarcı kesime sinema alanını tekelci biçimde açmaktadır.

Sinema emekçilerinin tarihsel yürüyüşüne karşı, Yeşilçam içindeki bu çıkarcı kesimin elebaşılarından biri geçen hafta bir dergide şöyle diyor: Ayağı yere basmayan bir eylemmiş yürüyüş. Sansüre teşekkür bile borçluymuş sinemacılar... Salt

birkaç filmini sansürden geçirmek pahasına göze alınmış bir kişilik özverisi sayılmamalıdır bu sözler. Bu çıkarcı kesim sansüre gerçekten borçludur. Tekellerini oluşturacak koşullar sansürün küçük üreticileri kırımından doğacaktır. Sansür kurumuyla aralarında el altı bir organik bağ da gerekmez. Aynı soydan iki nesnenin tam bir rezonans'la, halkımızın ünlü deyimine uygun biçimde, uygun yerde, birbirlerini bulmaları olayıdır bu. Gerçekten namuslu sinemacılara öğürtü vermesi de doğaldır.

Demek ki ülkemize özgü durum sinema alanımızda da açık seçik ortaya çıkmıştır. Ülkeyi uyutarak soymak yolundaki tekelci egemen güçlerle tam ortalık peşindeki, halkı afyonlayan kaçış sinemacılarıyla gerçek Türk Sineması'na sahip olmanın sorumluluğunda, bilincindeki sinema emekçileri, sanatçıları, ileri yapımcılar, ülkemizin yazgısı için verilen savaşımda karşı karşıyadırlar bugün. Sinemanın da yazgısını belirler bu savaşım. Tekele özenen yapımcı tiplerinin, sinema sanatıyla ulusal sinemamıza evrensel saygınlık kazandırmak gibi duygularla da alışverişleri yoktur. Sinema onlar için salt çıkarları (bir adım ötelerini göremedikleri için hem de salt günlük çıkarları) açısından önemlidir. Yüreklerinden hiçbir şey katmazlar ürüne. Biraz çokça para verin de alın yakın, isterse başyapıt olsun, elindeki filmi; umurlarında değildir. Bu kimlikteki kişilerin sinema yapıtlarını doğrayan, yasaklayıp yok eden sansüre kölelik etmeleri de yadırganmaz. Tek becerileri harçayıp ziyan etmektir sinemamızın yaratıcı emekçilerini; çoğunu yokluk içinde süründürerek, kimini varlık içinde çürüterek...

Sinemada gerçek düzen değişimi, Türk toplumunun ileri değişimine bağlıdır kuşkusuz. Yapımından dağıtımına bütün süreçlerde sömürüden arınmış bir sinema düzeni uzun vadede beklenecek bir olgudur. Ancak bilinçli sinema emekçilerinin bugünkü aşamada da yükümlü oldukları önemli görevleri vardır.

Sinemamızın yaratıcı emekçilerinin ekmeğine de, özgürlüklerine de düşman kara sansürün aramızdaki beşinci kollarına, özellikle tekelci yapımcı tiplerine amansız bir savaş açmak başta gelen görevdir belki de. Namuslu yapımcıların, ilerici küçük üreticilerin yeri de emekçilerin yanıdır bu savaşta. Onları bilinçlendirip kazanmak, yaratıcı emekçiler için ileri bir eylem biçimidir. Sinema emekçilerini, sanatçılarını, tarihsel yürüyüşte birlik, dayanışma içinde tutan ileri anlayış, bu savaşın yürütülebileceği tek örgüt içinde, Türkiye Sinema Emekçileri Sendikası içinde de egemen kılınmalıdır. Türk Sineması'nın yazgısını bu savaştaki bilinç düzeyinin yüksekliği belirler. Halkı uyutan talancıların, tekelcilerin sinemasına da, halkı yücelten yaratıcı emekçilerin sineması son verebilir ancak. Emekçilerin, sanatçıların elindedir üretim. Üç beş sinemayı ellerinde tutmayı marifet sayan tekelci yapımcılar film yapımına kalkışınca, birlik, dayanışma içinde yaratıcı, emekçiler, Türk Sineması'nın gerçek sahipleri hep birlikte, büyük bir keyifle "Sen oyna yavrum, sen oyna.." türküsünü tutturdukları gün sinemamızda yeni bir dönem başlayacaktır.

Otobüs Filmiyle İlgili Soruşturmaya Yanıt*

Saygı duyduğum bir yazar arkadaş, düşüncemi bir gazetede okumuş, "Nasıl seversin *Otobüs* filmini" dedi, "yanlış yansıtıp küçük düşürtüyor halkımızı." Bırakın bizim onurlu, en azından "açlığa talimli" Anadolu insanımızı, hangi ülkeden olursa olsun, iki üç gün aç kalmış insanların çöp tenekesine itiş kakış atlaması gerçek duygumu rahatsız edecek biçimde ters göründü bana da. Hele, seks kulübünden çıkarken kaptığı et parçasını, öldürülünceye kadar dövüldüğü anda bile, ağzındaki ciğeri bırakmayan hırsız kedi gibi yemeye çalışan işçi tipi, itici biçimde yanlış geldi. Ulusal onuruma değil, sağduyuma aykırı geldi her şeyden önce. Hangi milletten olduğunu düşünmeme bile sıra kalmadan. Gene de sevdim *Otobüs* filmini. Çünkü bence bu ya da benzeri yanlışlar, abart-

* *Milliyet Sanat*, Sayı 256, 19 Aralık 1977.

malar değil, başka yönleri belirliyor filmin kimliğini. Bana sorarsanız filmde öncelikle vurgulanan çökmekte olan kapitalist uygarlığın, çirkin, bencil, bireyci yüzüdür. Ya da ben böyle algıladım diyeyim. Ama daha da önemlisi bence filmin, yanlışları aşan bir sinema gücü taşımasıdır. Konunun sadeliği, öykünün yalınlığı içinde, tiplerin seçimi, oyun yönetimi, ışıklandırma, merceklerin kullanılışı, montaj, resim niteliği bakımından, dahası gerçekten yetenekli, usta işi kamera çalışması ile üstün başarılı bir sinema ürünüdür bence *Otobüs* filmi. Bu niteliğe ermiş sinema yapıtları eksiklerini bağışlatır. Ölçüsüz abartmalar, giderek yanlışlar bile gerçeği yadsımaz, bakarsınız simgesine dönüşür gerçeğin; gerçeklerle gerçeklerin simgelerini böylece, çarpıcı bir uyumla (siz isterseniz buna uyumsuzluk deyin!) sarmaş dolaş çıkıverirler seyircinin karşısına. Şaşırtıcı olurlar. Ola ki, sanatın kuralı aşması, doğruları bile aşması olayıdır bu. Hani güzel bir sözü vardır halkımızın; eğri gemiyle doğru sefer, derler. Onun gibi... Doğru sefer oluşu, gene de yalnız biçimsel güçlerinden gelmez. Yer yer yanlışa da götürmüş olsa, el atmak yürekliliğini gösterdiği temel gerçeğin güçlülüğünden beslenir böyle yapıtlar.

Bazı alınganlıklarımız, diyelim yürür merdivenden inip çıkmasını bile beceremeyen insanlarımızı görüp bizi toptan aptal sürüsü sanacaklar gibi ulusal tedirginliklere düşmemiz pek yersiz görünüyor bana. Seyirci, hele Batılı seyirci, hiç değilse büyük kesimi, bu denli hafife alınmamalıdır. İlk karşılaştığı apayrı bir dünyanın ileri tekniği, şaşırtıcı konforu ile çarpılıveren saf insanın güldürücü tepkileri, çevreye uyumsuzluğu, yabancılaşması doğaldır. Bu doğal şaşkınlığı yaşayan insanlara en küçük insancıl bir ilgi göstermeyen, bencil, tüketici, kendine dönük, soğuk, sağlıksız insan tipi doğal değildir; kapitalist çöküntünün aşağılık ürünü bir tarihsel kategoridir. Film, yöresine ironi ile (acı alayla) bakarak bu çelişkiyi yansıtıyor bana sorarsanız. Hem de pek büyük sözlere kalkışmadan.

Bir Türkiye sinema emekçisi olarak da övünç payı çıkarıyorum bu sinema olayından. Burnundan kıl aldırmayan bir aydın kesimimizin tepeden baktığı Türk sinemasının dış koşullardaki ürünüyle başarısıdır bu. Hem de bu aydınlarımızın ayıla bayıla izledikleri Batı sinema dünyasının ünlü sinema arenalarında vuruşup çok engeli aşarak kendinden aylardır söz ettirdiği, çeşitli ödüllere hak kazandığı...

Atina'ya Barış Yolculuğu*

1

Akdeniz'de Barış, Güvenlik ve İşbirliği Konferansı 9-12 Şubat tarihlerinde Atina'da yapıldı. Çağrılı elli kadar Türk barışseveri arasında ben de vardım. Yurtdışına ilk çıkışım bu. Bizim Türkiye Yazarlar Sendikası'nın ağırlığı olmasaydı pasaport almakta daha bir süre beklerdim sanırım. Neyse, hareketimizden bir gün önce pasaportumu veriyorlar ve ilk gittiğim ülke aklımdan hiç geçirmeyeceğim Yunanistan ve Atina oluyor. Biz kırk kadarız otobüste. Kızlı erkekli gençler çoğunlukta; coşkulu türküler, şarkılarla biz bir iki yaşlıyı eritiverdiler aralarında. Sınırı gece geçiyoruz. Hızla giden otobüste çevreye bakıyorum, karanlıkta bir türlü bulamıyorum Yunanlı olanı. Çoğu kez otobüsle, gece yaptığım Bodrum

* *Milliyet*, 23, 24, 25 Şubat 1978.

yolculuklarından birindeyim! İki yanlı akıp giden aynı kırlar, yamaçlar, tarlalar, ağaç sürüleri; ara sıra evler, kulübeler. Karanlıktan diyorum, sabaha anlarsın Yunanistan'da olduğunu. Yolculukta, hele otobüste uyuduğumu hiç bilmem. Günlerce bekleyişin yorgunluğundan mı, yaşlandık da ondan mıdır? başım sarkmış önüme, kalakalmışım. Gözümü açıp sallanan otobüste şaşkın şaşkın iki yana bakınıyorum: İzmir'e giriyoruz! Selanik diyorlar; ayıyorum o zaman: Yunanistan'dayız. Kentin trafiğine karışmış otobüsümüzden dışarı bakmıyoruz. Dizi dizi beton yapılar, markaları bile bizimkilere yakın özel arabalar, otobüsler, bizimkilere pek benzeyen sıra işyerleri, yoğun sabah trafiğinde giysileri, tipleriyle tıpkı bizimkiler gibi koşturan halk kalabalığı neden ille de Selanik oluyor da, İzmir ya da Ankara değil?... Ara sıra haçlı kiliseler çıkıvermese karşımıza, bu soruyu Selanik'ten Atina'ya kadar, sanırım 500 kilometrelik asfalt yol boyunca her geçtiğimiz köy, kasaba önünde sorup duracağız. Bu yol yeni yapılmış, paralı. Yunanistan'ın büyük kentlerine uğramadan geçiyor, dümdüz iniyor Atina'ya. Yalnız, nerde bizim Anadolu yollarındaki trafik? Paralı olduğundan mıdır, nedir, araçlar pek seyrek. Bilmedik de takıldık önce; Yunanistan'da kimse bir kentten ötekine gitmiyor olmalı dedik! Çevredeki bitki örtüsüne, köylere, çiftliklere bakıyorum, kendimi güneybatı Anadolu yollarında sanmaktan alamıyorum bir türlü. Genel kanı bu. Tarlalarda çalışan şalvarlı köylü kadınlara kadar her şey bizden. "Bir işe yaramadı aldığım pasaport" diyorum, "Türkiye'den çıkamadık daha." Gülüşüyorlar.

Akşam saat 17 sularında Atina'ya girip de kentin anayollarına dalınca anlıyoruz bizden biraz ötede bir dünyaya vardığımızı. "Gördünüz mü ayrımımızı?" diyor bir arkadaş gülerek. "Bizim kentler, en büyükleri bile, oluşma durumunda; burası yerleşmiş oturmuş, son biçimini almış." Doğru. Selanik de öyleydi aslında. Trafiği çözümlenmiş, bakımlı, tertemiz kentler.

Yunanlılar bizi konferansın başlamasından bir gün önce istemişler. Bir Türk-Yunan özel dostluk toplantısı ile başlayalım demişler. Britanya Tiyatrosu'nda bir kalabalık saatlerdir bekliyormuş bizleri. Otobüsümüzün gecikmesi, gece geleceğiz sanısıyla, bazılarının dağılmasına neden olmuş. Yerleştiğimiz Grand Hotel'de dinlenmeye kalamadan, elimizi yüzümüzü yıkayıp yeniden bir otobüse doluştuk. Bizi dostça karşılayan kızlı erkekli görevlilerin hemen hepsi Türkçe biliyor; çoğu Türkiye'den gitme Rumlar. Birkaçı Yunanlı, fakat annesi, babası ya da dedesi Türkiye'den gitme. Evlerinde Türkçe konuşulurmuş. Hiçbirinin yapmacık değil yaklaşmaları; içten. "Göz hasmını tanır" der bizim halkımız; göz dostunu da tanıyor. Biliyoruz bütün Yunanistan'ın böyle olmadığını. Kör olası kem gözler dünyanın çoğu yerinde olduğu gibi burda da var. Görevimiz barış; Yunan'ı da, Türk'ü de, bütün halkları da bu kem gözlerden korumaya çalışmak...

Britanya Tiyatrosu'ndaki kalabalıkça topluluk da dostça gösterilerle karşılıyor bizleri. Alkışlıyorlar, çiçekler veriyorlar. İki yandan resmî temsilciler konuşmalar yapıyor. Sonra sanatçılar geliyor sahneye. İlk çıkan Haris Aleksiyu, Anadolu halkıyla, Türklerle kardeşlik üstüne yakılmış türküler söylüyor. Yunanlıların ünlü sazı buzukiyi ilk kez görüyorum. Bizim utla tambur arası bir şey. Ustaca çalıyorlar belli ki... Çeşitli sazlar eşliğinde, pırıl pırıl bir ses, içtenlikli söyleyiş, az rastlanır bir kadın sıcaklığıyla, büyük gösteriler yaratıyor salonda, her söylediği Haris Aleksiyu'nun. Maria Dimitriyadis çıkıyor ardından. Nâzım'ın şiirlerinden yapılmış şarkılar okuyor. Nâzım Hikmet adının her söylenişi zaten başlıbaşına bir olay, bir coşku fırtınası yaratıyor Atina'da; ilk kez orada karşılaşıyoruz bu coşkuyla. Maria, gerçekten üstün düzeyde bir ses sanatçısı. Sesiyle, usta söyleyişiyle, yüreği ve papatya bakışlarıyla hem huzur, hem hüzün veriyor insana. Her iki sanatçı da faşist cunta döneminde korkunç işkenceler görmüşler. Beş yıl hücrede tutmuşlar Maria'yı, sürekli dövmüşler. Bir ara ruh sağlı-

ğını bile yitirmiş işkencelerden. Haris Aleksiyu ise daha az çileli değil. Babası Trabzonlu bir Rum'muş Haris'in. Türklerle kardeşlik türküleri söylermiş sürekli. Yakalanmış, işkenceler görmüş, mahkemeye verilmiş Türk casusu diye! Çekmediği kalmamış. Tek suçları, halkı sevmeleri bu insan sanatçıların. Gözlerinin ta içlerinden gülerek, dostça bakıyorlar bize. Diyorum, göz aldatmaz; içtenlikle bakıyor bunlar. Sonra bizim gençler çıkıp koro biçiminde bazı şarkılar, türküler söylediler; doğal ki amatör işi. Bunlar bile coşkuyla karşılanıyor. Kalkıyoruz tiyatrodan. Yemeğe çağrılıyız Yunanlı barışseverlerce. Rumca bir şeyler söylüyorlar salondan ayrılanlara. Buluşma yerini bildiriyorlar ola ki; iki sözcüğü anladık sadece: Taverna, Dimitri... Yetmez mi? Demek ki Dimitri'nin tavernasında buluşacağız deyip gülüşüyoruz. Otobüsle gidiyoruz Dimitri'nin tavernasına. Kapıda iriyarı, babacan, yaşlı bir Yunanlı karşılıyor, kollarını açıp gülerek, "Hoş geldiniz" diyor, "ben Odemisli Dimitri. Anadolu'dan..." Orta büyüklükte bir Rum meyhanesi tıklım tıklım doluyor bizim gidişimizle. Duvarda, tavana yakın sıra sıra fıçılardan reçine şarapları dolduruluyor sürahilere. Mezeler tanıdık, yüzler tanıdık. Sımsıkışık masalarda, iskemlelerde yüz yüze, yan yanayız. Yunan barışseverlerle. Türkçe bilenler var, İngilizce konuşma olanağı var, gülerek, herkes kendi dilinden türküler söyleyerek anlaşma olanağı var. Bu da yetmiyor, masalar kalkıyor kapı yakınından; kol kola, omuz omuza oyunlar başlıyor. Çeşitli Balkan, Anadolu oyunları... Ne güzel oynarlarmış meğer bizim çocuklar da. Onlar da bizimkilerden geri kalmıyorlar. Buzuki sesleri, şarkılar, türküler arasında bir gece ki Savaş Tanrısı Mars'ı hırsından çat diye çatlatacak coşkuda. Karşımda orta yaşlı, Karamanlı Rum tipinde sakallı biri oturuyor; bizim gençlerden birkaçıyla İngilizce tartışmaya dalmışlar, bütün bu eğlence çılgınlığı içinde. Bilmem ne konuda Marx doğru söylemiş mi, söylememiş mi? Yunanlı kesinlikle Marx'a karşı çıkıyor. Mesleği mi? Dinler uzmanıymış. Bizdeki İlahi-

yat Fakültesini bitirenlerden bir tür. Dört dil biliyormuş. "Ben barışçıyım" diyor, "Marxçı değilim. Karşıyım Marx'ın düşüncelerine." Uzun uzun anlatıyor neden Marksizme karşı çıktığını. Dönüp oynayanlara tempo tutuyor. Ara sıra eğlenceyi bölen karşılıklı konuşmalar yapılması sanki tüm yabancılıkları silip süpürüyor. Çevrede oturanları gösteriyorlar. İşgalde vuruşanlar, yıllarca cezaevlerinde yatanlar, işkencelerden sakatlanmış kişiler, genç barış militanları, dinciler, dinsizler, kızlı erkekli Yunanlılar, Türkler her şey, herkes sımsıcak yürekle kaynaşmış. Rumca bağırıyorlar: "İrini, Filiyya, Alileggi", "Barış, Dostluk, Dayanışma." Biz de bağırıyoruz var gücümüzle. Bitmese bu gece. Gece bitiyor. Otele döndüğümüzde anlıyorum; meğer ne çok yorulmuşuz. Keşke biraz daha yorulsaydık. Kim icat etmiş bu uykuyu?... Böyle başlıyor bizim Atina barış gezimiz.

2

9 Şubat Perşembe akşamı 18'de açılacak Akdeniz Barış Konferansı. Öğlene doğru kent turuna çıktık otobüsle. Rehberimiz İngilizce açıklamalar yapıyor, bir arkadaş çeviriyor: Omonya Alanı, eski kral sarayı (şimdiki parlamento), Britanya Oteli, Büyük park, Atina Üniversitesi, Zeus Tapınağı kalıntıları vb... Akropol'e çıkıyoruz. Pire'ye kadar bütün Atina kuşbakışı. Gerçekten güzel kent. Ayrıntılarıyla anlatıyor rehberimiz. Akropol tepesinin hemen dibine yakın, aşağıda kara kiremitli damlarla göze çarpan bölgeyi gösteriyor: Plaka. 1870'lerden bu yana tek çivisine dokunulmamış Atina mahallesi. İki Osmanlı cami, Bizans kalıntısı duvarlar, çok eski devirlerden kalma rüzgâr yönünü saptama kulesi, daha başka anıtsal yapılar, birkaç katlı, bizdekine benzer eski Rum evleri... Atina'nın eğlence mahallesi yapmışlar burayı. Meyhaneler, lokantalar, tavernalar, lokaller, gece kulüpleri, çeşitli mağazalar... Sonradan sokaklarını dolaşınca daha iyi anlıyoruz bu mahalleyi korumanın Atina'ya neler kattığını. Özellikle yazın

turist kalabalığından omuz sökmezmiş bu sokaklarda. Şimdi tenha diyorlar! Maria Dimitriadis'in lokaline gittiğimiz gece sokaklar insan seliyle kaplıydı, zor geçtik. Turistik her şeylerini çok akıllıca değerlendirmiş Yunanlılar. Atina göklerine kurulmuş Dor, İyon sütunları üstündeki Akropol, kente egemen tepede, gerçekten görkemli. Manolis Glezos'un Alman işgali altındaki Atina'da gamalı haçlı Nazi bayrağını indirip Yunan bayrağını çektiği bayrak direğini gösteriyor rehberimiz: Akropol tepesinin kente egemen bir köşesinde. Resimler çektiriyoruz. Şubatta tam bir bahar tatlılığı yaşıyor Atina.

Otele dönüp konferansın açılışına hazırlanıyoruz. Akşam altıya doğru Politeknik okulundayız. Anımsayacaksınız: Cunta döneminde kırk kadar öğrencinin öldürüldüğü Atina Teknik Üniversitesi burası. Anfi biçiminde büyük bir salona giriyoruz. Akdeniz milletleri temsilcileriyle dolu salon. Yerimizi alıyoruz. Kapıda verdikleri ufak alıcıların kulaklıklarıyla konferansı çeşitli dillerde izleyebiliyorsunuz. Genellikle İngilizce konuşuyor delegeler. Arapça, Fransızca konuşanlar da var.

Önce Dünya Barış Konseyi Başkanı Romeş Şandra açış konuşmasını yaptı. Delegeler sırayla çıkmaya başladı. Bizim başkanımız Mahmut Dikerdem çıkacak. Türkiye adı söylenir söylenmez, inanın abartmıyorum alışılmışın üstünde bir alkış başlıyor salonda. Özellikle arka sıraları kaplayan Yunanlı dinleyicilerin heyecanlı katkısıyla, öteki delegelerde de daha bir ilgi uyandıran boyuta varıyor bize sevgi gösterisi. Konuşmalar... Alkışlar... Açılış bitti. Çeşitli komisyon çalışmaları başlayacak yarın. Atoma, nötron bombası yapımına karşı savaşım, Filistin sorunu, Kıbrıs sorunu, işçi sorunları, çevre kirlenmesi sorunu, kültür sorunları gibi bölümlere ayrılmış çalışmalar. Atina'ya giden en kalabalık grup biziz. Her komisyonda yeteri kadar arkadaşımız var.

Cuma günü Atina Sinema-Televizyon Sanatçıları Sendikasında bekliyorlar bizi. Arkadaşlarla birlikte saat 14'te gidi-

yoruz sendikaya. Haa bir de, Atina'daki barış güvercinimiz Teta Papadopoulou adlı, dünya tatlısı bir gazeteci hanım. Bizimle ayrı ayrı röportajlar yaptı daha önce, *tanea* adlı gazetenin sanat sayfasında yazarmış.

Sendikadakileri harıl harıl grev hazırlıklarında buluyoruz. Grev televizyon yönetimine karşı. İşlerinde, ücretlerinde yasal bir düzen olmamasına, yabancı, kötü ürünlerin Yunan televizyonunu kaplamasına karşı iyi yapıtlar yaratma olanağına kavuşmak isteği ile greve gidiyorlar. Bize benzer bir durumları var. Türkiye Sinema Emekçileri'nin İstanbul-Ankara yürüyüşünü anlatıyoruz onlara. Emekçilerin sosyal hakları için, özgürlük içinde iyi ürünler yapılması koşulunu elde etmek için yürüdüğümüzü, bugün daha ileri bir aşamaya vardığımızı, bu konuda umutlar taşıdığımızı söylüyoruz. Büyük ilgi gösteriyorlar. Bir hanım oyuncu Türkçe konuşmaya başlıyor. On yıl kadar önce İstanbul'dan gitmiş. Anneannesi Üsküdar'daymış şimdi. Adını getiremeyince "Üsküdarlı Marika" diyorum, gülüyor. Gene dostlar içindeyiz. Akşam 16'da Britanya Tiyatrosu'nda karar toplantılarını yapacaklarmış, gelir misiniz? diyorlar. Gitmez olur muyuz? Britanya Tiyatrosu tıklım tıklım akşam 16'da. Salona girip yerimizi alıyoruz. Biraz sonra sunucu bizleri eylemlerini desteklemek için toplantılarına katılan Türkiye Sanat Emekçileri olarak tanıtınca bir kıyamet kopuyor. Kalkıp selamlıyoruz salonu. Alkış... Alkış... Atina'da rastladığımız İstanbullu arkadaşımız bayan Sula Buzis'in çabucak Yunancaya çevirdiği bildirimizi veriyoruz toplantı divanına... Salon gene kalkıp oturuyor alkışlarla, gösterilerle. Birbirini izliyor konuşmacılar. Yalnız dikkat ediyorum kimi yöneticilerde bir tedirginlik var gibi. Soruyoruz, Teta anlatıyor: Tek tek söz alacaklarmış sanatçılardan; bazılarının burada atıp tutmasına karşın yarın gidip televizyonda çalışacaklarından korkuyorlarmış. Ülkeler ne çok birbirine benziyor Tanrım!... Bu arada kazancı çok yüksek star'lardan gelen destek bildirileri okunuyor. Kulağıma çarpıyor: Aliki

Vyuklaki? diyorum. O, diyorlar gülerek. Bu bildirilere alkışlar biraz geçiştirme gibi geliyor bana. Yalnız o gece ünlü oyuncular bir kadın bir erkek, ikili ekipler hâlinde sokak sokak dolaşıp Atina duvarlarını grev afişleriyle donatıyorlar.

Benzemeyen yanlarımız da pek çok galiba. Şu anda kırk kadar tiyatro çalışıyor Atina'da. Hepsi de dolup boşalıyormuş. Yunanistan'ı bilmem ama Atina'da sanat düzeyinin gerçekten yüksek olduğu söz götürmez. Bir görevle otelde bağlı kaldığımız için yazık ki gidip göremediğimiz Aristofanes'in *Barış* adlı yapıtının sergilenmesini anlata anlata bitiremedi bütün arkadaşlar. Böyle şey görmediklerinde birleştiler. Ertesi gün gitmek istedik biz de, yazık ki sadece bizler için bir kezlik oynamışlar. Sinemalarda daha Paris'te, Londra'da gösterilmemiş, çoğu kez bize hiç getirilmeyen ünlü, nitelikli filmler oynarmış. Günümüz o kadar az, yapılacak iş o kadar çoktu ki bir sinemaya bile gidemedik. Kaçırdığıma yandığım en önemli şeylerden biri de bir Karagöz gösterisi oldu. Barış komisyonlarından birine gelmiş Yunanlılar, acele Türk delegasyonundan kişileri aramışlar. Dağılma sırası olmalı, ancak bir arkadaşı rastlatabilmişler. Büyük bir evecenlikle o geldi, anlattı bizlere. Bir okula götürmüşler arkadaşı; okul çocuklarına Karagöz gösteriyorlarmış. Karagöz Yunanlı, Hacivat da Türkmüş. Bunları birbirine düşüren bir canavar yılan görünüyormuş perdede: Bu da emperyalizmmiş. Bir dizi serüvenden sonra Karagöz'le Hacivat birleşip aralarına giren bu canavarı temizliyorlar, sevinçle sarmaş dolaş oluyorlarmış.

Gerçekten insancıl bu eğitim biçiminin Yunan Sağı'nı sinirlendirdiğini söylemeye gerek var mı? Bizim sağın azgınlarına bakın, onların da ne olduğunu anlarsınız. Fakat barışçıl akım yalnız Yunan Solu'nun tekelinde değil. Kültür Komisyonu'nda yanımda oturan Yunanlı eğilip yakamdaki kokarta bakıyor. "Türk?" diyor. "Evet" diyorum. "Biz dost" diyor. Elimi sıkıyor büyük sevgiyle. Adresini veriyor. Atina'ya bir dahaki gelişimde beni mutlaka evinde konuk edeceğini

söylüyor. Ayrılırken bastırarak yineliyor bu çağrısını. Hangi partiden olduğunu soruyorum merak edip. Merkez Birlik Partisi (EDİK) diyor. Venizelist'miş. Sonradan soruşturuyorum bu John Bogdanos'u, Atina'nın ünlü bir mimarıymış. Barış akımı çeşitli mesleklerden, çeşitli siyasal eğilimde kişilerce oluşturuluyor belli ki. Son geceki yemeğimizde masa başında oturan papazı da yadırgamıştı önce bizim arkadaşlar. Vaftiz edecek bizi diye gülüşüyorlardı. Bir konuşma yaptı papaz gerçekten saygı duyduk adama. "Aldığınız kararları lütfen uygulayın, biz de size yardımcı olacağız. Bizim dinimiz barış ve kardeşlik dinidir, düşmanlık değil" dedi. Ey bizim hacılarımız, hocalarımız, gerçekten inanmış din adamlarımız, bizim dinimiz ne dini? Sizler nerdesiniz?

3

Karşılaştığımız her kesimden halkta Cunta'ya karşı yürekten bir nefret görülüyor. Çekilenler unutulmamış. İşgalde Almanlar bile girmemişler Politeknik Okulu'na, olay çıkmasın diye. Günlerce kuşatmış Cunta'cılar burayı. İçerdekiler diretmiş; radyo yayını yapmışlar dışarıya. Karşıdaki büyük Akropol Oteli'nin üst katından, çevredeki öteki yüksek yapılardan sis bombaları atmışlar okula, makineli silahlarla taramışlar. Sonra tanklar gelip saldırmış kapıya; iki öğrenciyi ezerek okula girmişler. Ölü sayısı kesin bilinmiyor; 35 ile 40 arasında diyorlar. Günlerce kan ağlamış Yunanistan, özgürlük uğruna yitirdiği evlatları için.

Otelin salonunda çok yaşlı bir hanım geldi ziyaretimize. Acıyla yuğrulmuş onurlu bir ana yüzü. Cunta yönetimince iki çocuğuna kıyılan Athena Panagulis. Papadopulos'u öldürmeye kalkıştığı savıyla önce oğlu Aleksandros Panagulis'i tutukluyor Cunta. Toprak altındaki mezar biçimi bir hücrede beş yıl tutuyorlar, işkence ediyorlar. Annesiyle bir iki kez görüştürüyorlar; o da, bulunduğu toprak altından sadece gözlerini göstermek biçiminde. Uluslararası Kızıl Haç'a da görüşme

izni vermiyor Cunta. 10-17-20 günlük sürelerle üç kez açlık grevi yapıyor Aleksandros. Emekli bir subay olan babasıyla annesini de dört ay süreyle tutuklayıp işkence ediyorlar. Tutuklu baba ölüyor. Athena'yı bırakıyorlar. Cunta Aleksandros'u dünya demokratik güçlerinin baskısı karşısında salıvermek zorunda kalıyor. Bir süre sürgünde yaşayan Aleksandros cunta yıkılınca ülkesine dönüp milletvekili seçiliyor. Cuntayla işbirliği yapmış olanları araştırırken politik bir cinayete kurban gidiyor. Öteki oğlu Yorgo Panagulis sınırdan Türkiye'ye kaçıyor, Suriye'ye geçiyor. Cunta ajanları bırakmıyorlar peşini, bir gemiye binerken ellerine geçiyor Yorgo bu cellatların. Biçimi belli değil ama, onu da öldürüyorlar. Sonunda Cunta devriliyor. Acılı annenin üçüncü oğlu Statis Panagulis, PASOK'tan (Papandreu'nun Pan Elenik Sosyalist Partisi) milletvekili seçiliyor. Bütün bu serüveni yaşayanlar belki biraz sola eğik, ılımlı, liberal bir ailenin yiğit, namuslu insanları. Büyük acıların sınavından geçmiş bu yaşlı anneye, bütün bu çilelere nasıl katlandığına biraz da şaşarak bakıyorum. Bizim acılı annelerimizi görüyorum onurlu yüzünde, gözlerim dolacak gibi oluyor. "Ölenlerin benim çocuklarım olması önemli değil, başkalarının çocukları da olabilirdi. Ya da benimkiler Politeknik'te de öldürülebilirlerdi" diyor Athena anne. "Barışı, özgürlükleri koruyalım, kimsenin çocukları öldürülmesin" diyor. Kalkıp elini öpüyorum yürekten saygıyla.

Bütün Yunanlılar Türkleri seviyor savına kalkışmak düşten de öte budalalıktır doğal ki. Ancak Yunan Halkı'nın ezici çoğunluğunun Barış'tan yana olduğunu, savaş istemediğini söylemek sanmam ki düşçülük olsun. Savaşçıl duyguları, Yunanistan'ın egemen güçleri bilinçli biçimde pompalıyorlar. Sağın, bunda öncülük ettiği de açık. Resmi çevreler Barış Konferansından hiç de hoşnut görünmüyorlardı. Nezaket gereği bir kokteyl verdi sanırım Basın Yayın Bakanlığı. Herkes, Akdeniz'de barış için gelmiş bütün delegeler ordaydı. Sadece Yunan resmi kişileri yoktu. Çağrıcısı oldukları bir şölende bile

Barış Delegeleri ile bir arada olmayı istemediler. Bir genç Yunanlı üzüntüyle anlatıyor: "Bir zamanlar Bulgarlarla yaratmaya çalıştılar düşmanlığı, şimdi o işi kapattılar, Türklerle başladı" diyor.

Halkın davranışları da siyasal eğilimine göre biçimleniyor kuşkusuz. Geleceğimize yakın bir şeyler alalım diye çıktık. Hatıra eşyası satan dükkânları dolaşıyoruz. Paramız da pek yok: Elimde 100 drahmilik kâğıt para beğendiğim bir şeye bakıyorum; etikette 130 drahmi yazıyor. "Daha ucuza olmaz mı?" diye İngilizce soruyor bir arkadaş. Adam, olmaz diye sertçe çeviriyor başını. Elimde drahmi "Ne edeceğiz, para da yok" diyorum. Adam birden dönüp bakıyor. "Türko, para yok" diyor. Çekip alıyor elimdeki yüzlük drahmiyi, hatıra eşyasını çıkarıp tezgâhta paketlemeye başlıyor. Bir başka adam beliriyor yanımızda: "Türko kardeş" diyor. Paketi yapan Yunanlı işini bitirip verirken üzgün bir bakışla söylenmeye başlıyor: "Türko iyi, politika abdaal... Yunanlı iyi, politika abdaal... Biz kardeş" diyor. Pek duygulanıyoruz hepimiz. Çıkıp birkaç adım ötedeki bir başka mağazaya giriyoruz. Yakamızdaki barış rozetine takılıp kalıyor karşımıza çıkan genç Yunanlının gözleri. Türk olduğumuzu öğrenince bakışları daha da tatsızlaşıyor. "Türkiye'de komünistler sokaklarda adam öldürüyor değil mi?" diyor İngilizce. Şaşırıyoruz, öldürenlerin faşistler olduğunu söylüyoruz. Güvensiz bakıyor yüzümüze, "Biz biliyoruz..." diyor. Bunlara da bildirenler var demek.. Soğuk ayrılıyoruz mağazadan.

Belli ki her yerde olduğu gibi sağın azgınları besliyor, emziriyor savaş, düşmanlık, saldırganlık duygularını. Yunan solu bütünüyle yeni toparlanıyor. Pasok'un daha kalabalık görünümüne karşın Yunanistan Komünist Partisi'ni solun en güçlü örgütü sayanlar var. Gariptir, Türkiye'den gidenlerin büyük kesimi Yunanistan'da Komünist Partisi'ne yaklaşmış. Hatta, Atina'da Keseryani (Kayserililer demekmiş) adlı bir koca mahalle var, buradan gidenlerin oluşturduğu, ezici çoğunluğu

Komünist Partisi'ne oy veriyormuş. Son seçimde %92 olmuş bu oran. Sağ partiler daha çok taşradan, geri, kırsal bölgelerden sağlıyorlarmış oy çokluğunu. Kültür ve sanayi bölgeleri de solun temel kaynakları. Yadırganmaz.

Sağcı egemen güçlerin halkı kandırıp oyalamak için bir dış düşmana her vakit ihtiyaçları olacak. Barışa, dostluğa yanaşmaları kolay değil. Tek umar, halka, gerçekten halktan yana güvenmek gene de... Her ülkede.

Son gün, kapanıştan sonra akşam 18'de bizdeki Spor Sergi Sarayı gibi bir basketbol salonunda düzenlenen eğlenceye gidiyoruz. 5-6 bin kişilik coşkulu bir kalabalık yeri göğü inletiyor. Artık biz de öğrendik sloganlarını. Biz de katılıyoruz bağırmalarına, onların diliyle: İrini, Filiyya, Alileggi... (Barış, Dostluk, Dayanışma.) Konuşmalar yapılıyor. Yunanistan'ın Nâzım Hikmet'i Yannis Ritsos şiirler okuyor. Sevgiden öte bir şey Yunan halkının ozanlarına bağlılığı; tapmak dense yeri. Nâzım Hikmet adı geçtikçe de aynı coşku. Çeşitli sazlar çalan, şarkılar, türküler söyleyen gruplar çıkıyor birbiri peşi sıra. Ataol Behramoğlu, "Ne Anlatır Yunan Şarkıları" adlı şiirini okuyor. Olağanüstü, sürekli dostluk gösterisi. Maria Faranduri çıkıyor ve başlıyor bıkmak yorulmak bilmeden gerçekten görkemli sesi ve söyleyişiyle türküleri, şarkıları sıralamaya. O söyledikçe halk coşuyor, halk coştukça o söylüyor... Yalnız unutulmaz değil, inanılmaz bir gece yaşıyor 5-6 bin kişi iç içe, omuz omuza, yürek yüreğe... Sesler kısıldı bağırmaktan: İrini, Filiyya, Alileggi. Ara sıra yakaladığımız durulma anlarında kendi dilimizi duyuruyoruz var gücümüzle bağırarak: Barış, Dostluk, Dayanışma... Hemen ardından binlerce insanın dostluk gösterisi izliyor bağrışmamızı.

Ne denli yorulduğumuzu eğlenceden sonra götürdükleri yemekte bile anlayamıyoruz. Saat gecenin 12'si gene reçine şarapları, gene mezeler, kızarmış etler, gene karşılıklı konuşmalar. Sabahın ikisine doğru çıkıyoruz memlekete doğru yola koyulmak için. Kapıdaki otobüse binerken herkes kucaklaşıp

vedalaşıyor birbiriyle. Kendini tutamayıp hıçkırarak ağlayanlar var. Bizi unutmayın diyorlar. Coşkudan bitkin, ayrılıktan hüzünlü bir otobüs dolusuyuz artık Atina'dan Selanik'e doğru karanlıkta yol alan. Bütün bu olayları yaşadıktan sonra Selanik Belediye'sinin, salonlarında onurumuza düzenlediği gerçekten içtenlikli toplantıyı olağan buluyoruz. Yalnız, Selanik'te yaşadığım, gerçekten renkli bir anıyı anlatmadan geçemeyeceğim: Çay içmeye bir kahveye giriyoruz. Türk olduğumuzu görünce, iriyarı yaşlı bir adam köşeden kalkıp yaklaşıyor bizimkilere, buyur ediyor bizim gençler. Beni gösteriyor. Tatlı bir Balkan Türkçesiyle, "Ben buldum arkadaşımı" diyor. Yaşına yakın gördüğü bana yaklaşıp karşıma oturuyor. Kosta'ymış adı. Niçin geldiğimizi anlatıyorum. Seviniyor. Babası Osmanlı döneminde jandarma subayıymış. Türk tanıdıkları 920'lerde Türkiye'ye göç etmişler. "Karacabey'in İrfaniye Köyü'ndeydiler" diyor. "Kıbrıs harekâtına kadar mektuplaştık, sonra kesildi." Gelmek istermiş Türkiye'ye çekiniyormuş. "Gel, çekinme" diyorum. Eğiliyor kulağıma, "Bizde de var bir sürü kafasız, yok intikam alacak Türk'ten... Yenecekmiş... Beyin yok..." diyor. "Benim var dört oğlum, gitse harbe de birisi dönmese... İsterlerse dünyayı versinler bana, ne yapayım dünyayı? Oğlum gitmiş.." Haklısın Kosta, diyorum. Hiç kimse istemez çocuklarının ölmesini, onun için geldik buralara diyorum. "İyi ettiniz bey" diyor. "İyi ettiniz... Ah bizdeki kafasızlar." Ya bizdeki kafasızlar diyorum içimden.

O dünya güzeli Kavala'yı gündüz gözüyle görerek geçiyoruz. Kavalalı tütün işçisi arkadaşlarımın kulaklarını çınlatıyorum. Övdükleri kadar varmış. Sınırdan girince ilk işimiz günlerdir görmediğimiz bir gazete aramak oluyor. 13 Şubat 1978 tarihli *Günaydın* Gazetesi, geçiyor elimize. Sayfanın tepesinde bir yan başlık: Yunan Dışişleri Bakanı Averof, "Bu yaz Türk-Yunan ilişkileri için tehlikeli olabilir" demiş. Selanik'te Kosta'yı anımsıyorum birden. Ah Kosta, şu işleri kafasızların elinden bir kurtarabilsek.

Vedat Türkali ile Bir Söyleşi*

Sorular: ATAOL BEHRAMOĞLU

— *Yazılış tarihlerine göre elimizdeki en eski şiiriniz "Barselona'dan Mektup." Bu ilk gençlik şiirinizde, galiba on sekiz yaş şiiri, daha sonraki şiirlerinizle karşılaştırdığımız zaman, henüz kendinize özgü bir ses bulamadığınız görülüyor, içerikte ve söyleyişte, öykünme ölçüsünde Nâzım Hikmet etkisi var. 1938 tarihini taşıyan bu şiirinizden sonraki şiir, "İstanbul", altı yıl sonrayı, 1944 tarihini taşıyor. Yazıldığı dönemin elden ele dolaşan bir şiiri olduğunu bildiğimiz "İstanbul" şiirinde, belki yine Nâzım Hikmet'in açtığı büyük çığırın içinde olmakla birlikte, dar anlamda Nâzım Hikmet etkisinden önemli ölçüde çıktığınız, daha sonraki şiirlerinizde daha da belirginleşen*

* *Sanat Emeği*, Sayı 2, Nisan 1978 (Vedat Türkali, *Bekle Bizi İstanbul - Bütün Şiirleri*, Ayrıntı Yay., 2016 kitabında da yayımlanmıştır).

özgür bir sesi bulduğunuz kanısındayım. Artık bir öykünmenin ya da hevesin şiiri değil bunlar: Nâzım Hikmet'in başlattığı büyük akımın içinde, fakat kendine özgü bir toplumcu şairin şiirleridir. Bu özgünlükleri şöyle özetlemeye çalışacağım: Özellikle ilk üç şiirinizden sonra, uyak kullanmaya fazla gerek görmeden ve hatta şiirin biçim yanıyla fazla uğraşılmamış izlenimi veren, çoğalta çoğalta, destansı, akıp giden bir söyleyişiniz var. Sanki şiir alıp sizi götürüyor. Bir konuyla sınırlı değilsiniz. Bir duygu içindesiniz ve o duygu sürüklüyor sizi. O anda düşündüğünüz, gördüğünüz, sezdiğiniz, anımsadığınız, algıladığınız her şey, şiirin yapısı içine girerek bütünleşiyor. Bu bakımdan, bütün şiirlerinizi birlikte okuduğumuzda sanki tek bir şiiri, tek ve büyük bir şiiri okumuş olduğumuz duygusuna kapılıyoruz. Şiirlerinizin görebildiğim en genel ve özgün özelliği bu. Bir başka özelliğiniz, şiirin nerdeyse dizginsizce akıp giden genel yapısına karşın, tek tek dizelerin kendi içlerindeki tutumluluğu, özlülüğü. Bu düşüncemi "Hücreye Mektup" adlı şiirinizdeki şu dizelerle örneklemek istiyorum: "Günlerce günlerce uykusuz / Bir onulmaz yerinden yakalanmış / Yüreğim parça parça / Başkaldırmış yüreğim ateşler içinde / Yüreğim külhan ortasında yanmış / Bir büyük kanlı yarışmada / Birdenbire yüzüstü kapaklanmış..." Aynı şiirin bir başka yerindeki şu dizelere bakalım: "Ölüm yaşayanlara çok şeyler öğretir / Masalın mübarek olsun şeytan / Kaf dağından masal getir Hint'ten Yemen'den getir / Yurttan civan delikanlıları / Gözlerini bağla yad ellere götür..." Gerek dizelerin özlü söylenişinde, gerek kullanılan sözcüklerde, gerekse bu her iki alıntıdaki uyaklarda, Nâzım'dan daha başka kaynakların, belki halk şiirine yakın kaynakların izleri olduğunu düşünüyorum. Elimizdeki en son şiiriniz olan "İşte Özgürlük"teki "Zenginin zalimin gül benzi solsun / İstanbul dediğin İstanbul olsun..." dizeleri bu kanımı pekiştiriyor... Yine, en güzel şiirlerinizden biri olan "Hücreye Mektup"ta, hemen hemen her kıtanın sonuna gelen "karım" sözcüğüyle, başka bir örneğine rastlamadığım özgün bir uyum sağlanıyor şiirin bütününde. Bu uzunca açıklamalara bağlı

olarak, şimdi şunları sormak istiyoruz size: "Nâzım Hikmet ve Sanat" adlı kısa fakat çok özlü yazınızdan büyük ve bilinçli hayranlığınızı bildiğimiz Nâzım Hikmet'in şiiriyle, kendi şiirleriniz arasındaki bağıntıyı nasıl görüyorsunuz'? Şiirinizi besleyen başkaca kaynaklar konusunda düşünceleriniz nelerdir?

Sözünü ettiğin yazı, aklımda yanlış kalmadıysa, "Önce her şey Nâzım Hikmet'ti" tümcesiyle biter. Bugün de böyle düşünüyorum; kendimi de böyle bildim. İnandığımız doğruların yörüngesinden sapmadan sanatta yaratıcılık görevini sürdürmek, çocuk denecek çağlarımızda, Nâzım'dan öğrendiğimiz şeydi bizim. Yaşadığım iyi kötü günler inandıklarımın ayrıntılarından kuşku yok ki çok şeyi değiştirdi; hiçbir gün kendimi bu "anayol'un dışında düşünmedim, bilerek sapmadım bu yoldan. Yalnız –varsa– şiirimin değil, kişiliğimin de kaynağında Nâzım'a olan hayranlık önemli yer tutar. Sana bir talihsizliğimi söyleyeyim: Eski kuşaktaki devrimcilerden tanıma olanağı bulamadığım birkaç kişiden biridir Nâzım. O günün gizlilik koşullarında kendisini görme olanağı bulamadım bir türlü.

Bizim devrimcilik tarihimiz, en genel çizgileriyle bile henüz ortaya konmamıştır. Nâzım'ın siyasal savaşım çizgisi de gizlidedir daha. Doğrusu bilinmeyince de, her konuda, herkes için yakıştırmalar, işine gelenlerin işine geldiği biçimde yaptıkları abartmalı övgüler, aşağılayıcı suçlamalar çok önemli doğrularmış gibi yutturulur. Sakın günümüze özgü bir şey sanılmasın bu; oldum bittim böyle olageldi. Baskı koşullarının doğurduğu, çoğu kez de görevli kışkırtmacıların becerikli biçimde dürtüşledikleri bir şeydi bu. Devrimciler katında, siyasal çizgide en ağır suçlamalardan en yüceltici övgülere kadar her türden yaklaşım biçimine hedef olmuş biridir Nâzım da... O çelişkili savları bir yana bırakarak diyeceğim ki, devrimci sanatımızda Nâzım'ın, kendinden sonraki kuşakları emziren dev kişiliği bence her türden tartışmanın ezici biçimde üstündedir. Fukara işçi mahallesinin lisede okuyabilen çocuğu olarak ileri yolda ilk adımlarımı atmaya da, o yolda

yapabileceğim en yararlı iş olduğu inancıyla devrimci şiirler yazmaya da Nâzım'la başladım. Başka kaynaklar diyorsun. Bence, devrimci yoldaki görevli, işini en etkili, en ustaca yapmakla yükümlüdür. Nerde okuduğumu anımsayamıyorum, pek sevdiğim bir söz kalmıştır aklımda bu konuda söylenmiş: "Bizi iyi savunamayacak avukatı neyleyeyim?" gibi bir şey... Çoğaltalım bunu istersen: Bizi düşmana yendirten kötü asker devrimci generali, kurduğu köprü yıkılıveren cahil devrimci mühendisi, uçağımızı dağa çakan devrimci acemi pilotu vb neyleyeyim?... Devrimci ozandan beklenen de girdiği sanat alanındaki savaşı ustalıkla, alnının akıyla kazanmasıdır. Şiirin ustalığı her türden şiirin tadına, keyfine, ustalığının, becerisinin sırrına varmakla; yani her türden şiirde dilin, sözcüklerin sonsuz kullanılma olanaklarının incelenmesi, sezinlenmesi, kavranılmasıyla kazanılır. Çeşitli şiir kaynaklarını izlemek, çeşitli denemelerden yararlanmaktır ustalığa varmak için tutulacak yol. Sözgelimi ben Yahya Kemal'i de, Cemal Süreya'yı da, Şeyh Galip'i de, Erdal Alova'yı da içten ilgiyle okurum. Melih Cevdet'in, sözcükleri seçme, bağdaştırmadaki, bir anıt duvarına çalışır gibi, akılcı ustalığına şaşıp kalmışımdır. Hilmi Yavuz'un geçmişten gelen şiir sesini imbikten geçirerek sunmakta gösterdiği ustalığa hayranlıkla bakarım. Nasıl ki Divan Edebiyatı'nın o paha biçilmez dizelerine, o dizeleri kurmaktaki akıl almaz ustalıklarına yürekten saygı duymuşumdur; çoğu dizeleri günlerce dilimden düşürmediğim olmuştur. Ama bilirim ki benim yolum başkadır. Devrim için gerekli olduğuna inandığım şeyi açık seçik söylemekle yükümlü saymışımdır kendimi. Ancak böyledir diye başka bütün yolları suçlamaya kalkmak da aklımdan geçmez; bağnazlık sayarım böylesini. Devrime, devrimci sanata gerçekten zarar getirdiğine yüzde yüz inanmadıkça doğal ki... Yalnız, böylesine ahkâm keser gibi konuşurken, ilk söyleyeceğim sözü sona bıraktım galiba. Hiçbir savım yok ozanlıkta. Bu şiirleri de, biliyorsun, belki bir döneme tanıklık edecek

belgeler diye, biraz da sizlerin üstelemesiyle yayımlıyorum. Birçokları da kaybolup gitti; en az kalanlar kadar tutar kaybolanlar. Belki de iyi etmedim diyorum bugün önemseyip saklamamakla. İçtenlikle söylüyorum, belki de ondan bıraktım şiiri, ozan olmadığımı anladım. Darısı kimilerinin başına! Ama tam bırakamadım da şiiri. Özellikle epik oyunlarımdaki türküler bir tür şiir özentileridir! Bir şiir tutkulu su deyin isterseniz; hevesi kursağında kalmış bir şiir tutkulusu. Ah keşke ozan olabilseydim...

— *"Sanata Güzel" adlı yazınızda, inandıklarından değil, çıkarları için gerçeğin yanında görünen küçük burjuva sanatçılarına çatıyorsunuz. Siz 1950'lerde hapisteyken, hatta daha öncelerden, Nâzım Hikmet'in hapse atıldığı yıllardan sonra, böyle küçük burjuva "gerpekçi" yazarları ortaya çıktı. Bunların ortaya çıkışında, Nâzım Hikmet'le başlayan büyük toplumcu gerçekçi edebiyat hareketini durdurma amacının payı sizce nedir? Bu küçük burjuva edebiyat çevrelerinin size ve şiirlerinize karşı tutumu ne olmuştur?*

Hele bugünkü ilericiler ortamımızda sanki pek eksikmiş gibi, durup dururken yeni çelişkiler yaratmanın sadece zarar getireceğine inandığım için, izin verirsen, somut ayrıntılar üstünde durmayacağım. Zaten deminki soruna verdiğim yanıtta da bu konudaki yaklaşım biçimimi açıkladım. Ama şunu söylemekte yarar var: Nâzım, (.....) yiğit bir sanat savaşçısı olarak bizim egemen güçlerimizi, deyim yerindeyse, kudurtmuş, deliye döndürmüştür. Zindana atmakla yetinemezlerdi. Onun bıraktığı sanat edebiyat boşluğunu doldurmakla da görevli sayıyorlardı kendilerini. Yalnız unutulmasının değil, çürütülmesinin, yadsınmasının da yollarına baktılar sürekli. Kolay iş değildi becermeye özendikleri şey. Gelişmekte olan gürbüz bir sınıfın görkemli sesini, çökmüş Osmanlı gazelli Yahya Kemal'le, (.....) Behçet Kemal'le ya da benzerleriyle; olmadı, hoşgörüyle karşılayıp türeyip üremesine alan açacak-

ları ileriye özentili küçük burjuva sanatıyla örtbas etme yollarını denediler. O da olmadı doğal ki...

Ama yeni yetişen kuşaklardan bir süre olsun kopardılar Nâzım'ı, yeraltına ittiler. Ancak (.....) arayan, yürekli kişiler, sanatçılar için var oldu Nâzım uzunca süre. Bütün bu olumsuz, olumlu çabalar gene de bir birikim yaptı edebiyatımızda. Ürkü, baskı ürünü bu birikim halk sevgisi taşır, çarpıcı bir sadeliğe, yalınlığa yönelmiştir deyişinde; ara sıra göz kırptığı da olur ileri, devrimci kavgaya. Ağır politik baskıdan baş alabilse ola ki daha da bir şeyler diyecektir... Ne diyecektir? Konumuz Nâzım da onun için soruyorum. Örgütlü, gerçekten ileri bir kavganın, geleceğe egemen bir (.....) kavganın sanat sorumlusu Nâzım'la, birkaçı bir araya toplanmış da olsa tek başlarına ürkek ürkek yakınanları can kulağınızla dinleyin bakalım; başka söze gerek kalır mı?...

Bana karşı tutumları ne oldu? diyorsun. Yazdığı birkaç parçayı ancak altmışına doğru yayımlama olanağı bulan bir kişiye karşı kimin ne tutumu olur? Ayrıca ben kimseden tutum beklemedim. Sadece "İstanbul" şiiri elden ele dolaştı, gizlice. Arif Damar (Barikat) 946'da Beşiktaş'ta İşçi Sendikaları toplantısında okumuş. Çok etkili olmuş dediler. Bildiğin gibi askerdim; böyle bir toplantıda bulunamadığım için, uzaktan uzağa üzülmekten başka bir şey gelmezdi elimden. Sonra "Karar" şiirini çıkardımdı cezaevinden dışarıya, yazıldığı günlerde. Beğenilmiş diye duydum. Gene de pek öyle ilgi görmedi. "Sansaryan Hanı 953-54 Yılları"nı yolladım, sanırım ürkü uyandırdı sadece. Baskı korkunçtu memlekette. Sonra birilerinden bir haber geldi. "Artık bugün şiir başka türlü yazılıyor" demişler. Aslında Nâzım'ı susturup içeri attıklarından beri şiir başka türlü yazılıyordu memlekette...

— Küçük burjuva sahte gerçekçilerinin, sol söz söyleyip sağ estetik konumda duran yazar ve eleştirmenlerin bugünkü tutumlarıyla dün toplumcu gerçekçi edebiyatımıza saldıranların tutumları arasında bir koşutluk olduğu kanısında mısınız? Öte

yandan, toplumcu gerçekçi çizgideki arkadaşlara, sanatlarını siyasal inançları ve eylemleriyle bütünlük içinde götürebilmeleri konusunda neler söylemek isterdiniz?

Deminden beri söylediklerim bu sorularından çoğuna yanıt sayılır bir bakıma. Yalnız çok önemli bulduğum bir noktayı belirleyeyim. Sanatçı, önce devrimci olmanın bilincini taşıyorsa, gerçekten ağır bir sorumluluk vardır omuzlarında. Yaratıcılığında öfkeli olabilir; katı, acımasız yargılarla karşısına alabilir eleştirip taşladığı sanatçıları, onların yapıtlarını eğilimlerini. Ama sadece yaratıcılık ânında... Kendini yanlışlardan korumanın uyanıklığı için; başkaldırmayla, yadsımayla ola ki yaratıcılık yeteneğine, tutkusuna güç, hız kazandıracağı için... O kadar... Ama toplumdaki ileri savaşımın eri olarak sorumsuz saldırılara, emekçi sınıfların çıkarı için oluşturup sürdüreceği ileri bağlaşma ve dayanışmalara zarar getirebilecek ataklıklara, temelde bireyciliğe kayabilen davranışlara düşmekten kesinlikle kaçınmak zorundadır. Sanatta verdiği savaşın haklılığını ortaya koyacağı yapıtla kanıtlar; hırçın, ölçüsüz, çoğu kez gereksiz, ilerici birikimi bölüp parçalayıcı polemiklerle değil. Gerçekten yıkılası putlar olmasına karşın, Nâzım nice yıllar sonra, "Putları yıkalım!" diye yaptığı çıkıştan ötürü, halkça sevilmiş yazarları gereksiz biçimde ve ölçüde karşıya itmiş olmakla suçlamıştır kendini. Sonunda bir deneme alanıdır sanat alanı. Çevreye hoşgörü ile, giderek yararlanmaya çalışarak bakıp, ama yaratıcılığında kesinlikle ödün vermeden görevini sürdürmektir devrimciliğe yakışan tutum. Ne güzel demiş eskiler: "Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz." Hiçbir yaratıcılığı küçümsemeden, olup biteni dürüstlükle, dosdoğru saptayarak, giderek, sanatı için o denemelerden de yararlanmanın yollarına bakarak, uyanık, eleştirici, ama yaygarasız ama sarkıntılığa kalkmayan, alçakgönüllü tavırdır devrimci sanatçı tavrı bence. Ortaya gerçekten yararlı, önemli yapıtlar koyma çabasında olmaktır.

Savunmalar*

* Vedat Türkali, *Savunmalar,* Cem Yay., 1989.

Önsöz

Düzyazılardan, konuşmalardan, söyleşilerden, çeşitli yargılamalardaki savunmalardan oluşan bu kitaba uygun adı bir türlü bulamıyordum. *Cem Yayınevi* sahibi Ali Uğur, *Savunmalar* olsun deyince de karşı çıktım. Yalnız savunmalar yoktu ki kitapta. "Sizin tüm yazdığınız savunma!" deyince duraladım, aklım da yattı yavaş yavaş. Kitabın adı da *Savunmalar* oldu böylece. Sonuca varmamda etkin olan, kitapta yer almış bir iki yazıyla da *ilgili* bazı olayları anlatayım.

24 Mayıs 86 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan "Sinema Günlerinin Ardından" adlı yazıdaki bazı tümcelerin değiştirildiğini, yazıyı okurken göreceksiniz. Uzun söze girmeden, olayı olduğu gibi yansıtacak belgeleri sunuyorum. Bu değiştirme olayı nedeniyle gazetenin ikinci sayfa sekreteriyle aramızdaki yazışmalar şunlar:

25 Mayıs 86 İstanbul
Sami Karaören,

Haftalarca bekleyişten sonra, yaptığımız telefon konuşmasında, "Sinema Günlerinin Ardından" adlı yazımın yakında yayımlanacağını, dokunulacak bir yan bulunmadığını söyleyip bana güvence verdin! 24 Mayıs'ta çıkan yazıyı okuyunca da başımdan kaynar sular indi. Böyle bir davranışı kendine nasıl yakıştırıyorsun?

Dördüncü sütunda, birinci paragrafın sonunda, bozup eklediğin *(iki milyon: Eh, şöyle böyle, ama hani başka ödüller? Bizim koca finans dağlarımız Türk Sineması için bir şeyler düşünmeli değil miydi? Bu sorumuz ayıp mı kaçtı dersiniz?)* yavşak tümceler senin ağzına uygun düşebilir. Benimkine uymuyor. Benim bu konudaki sözüm, sana gönderdiğim yazıdaki gibi, şöyledir.

"... Türk Sineması'na ayrılan da, Eczacıbaşı Holding'in verdiği iki milyonluk ödüldür. İki milyon da sinemanın bahşişi bile değildir. Bizim koca finans dağlarımız Türk Sineması için tavşan bile doğurmadı desek pek mi ayıp kaçar dersiniz?"

Yukardaki tümcelerin, bir düzeltme ya da açıklamayla gazetede çıkmasını bekleyeceğim. Olmazsa başka bir yol aramak zorundayım.

Fethiye'nin Kaya Köyü'nden Enstitü çıkışlı Sami Karaören, sana gerçekten dostluk duygularıyla bağlı bir yazar arkadaşını kırıp yıkma pahasına, Eczacıbaşı Holding'e, finans dağlarına gölge düşmesin diye, gönüllü kolculuk görevi üstlenmekten –ne alıyorsun demiyorum!– ne zevk alıyorsun?

Özal'lardan, Süleyman'lardan, Paşa'lardan yakınmak nemize bizim? Bir satır yazıdan korkan, yazarın en doğal hakkına saygısızca el atan sansür kafası bizde oldukça...

Telefondaki dostluk gösterin kulağıma, gülen yüzün gözlerimin önüne geldikçe –hadi midemden söz etmeyeyim– senin adına utanıyorum. Dilerim bir daha karşılaşmayız.

Sevinip övünebilirsin, yılda bir iki yazımı basmak külfetinden de, dostluğumdan da kurtuldun. Bu yazıyı da artık, kendi yöntemin, biçemince düzelterek okuyabilirsin...

Vedat TÜRKALİ

28.5.86
Sami Karaören Cumhuriyet *Gazetesi Yazışleri Müdürü*

Vedat Türkali Bey,
Böyle bir kişi olduğunuzu bilsem hiç yakınlık, dostluk kurar mıydım'? Sorup araştırmadan hakaretler yağdıran, gaddar, acımasız, insanlıktan, sevgiden uzak bir kişi olduğunuzu nerden bilebilirdim!
Mektubunuzdaki, o bir müfteriyi, çocuk yerine konan bir delikanlıyı azarlar tavrınıza da diyecek yok.
Ben 62 yaşında, kendine göre ne yaptığını bilen bir kişiyim, işim iyiliklerle, sevgilerledir. Sizin üslubunuzla yanıt vermeyi kendime yakıştıramıyorum.
Sonsuza değin görüşmemek üzere kalın sağlıcakla...
Mektubunuzu geri yollamak sanırım en doğrusu...

İmza

26 Haziran 86 Bodrum
Sami Karaören,

Mektubunu, benim sana yazdıklarımla birlikte yayımlayıp okurun yargısına bırakmak kararında olduğum için yanıtsız bırakmıştım. İstanbul'dan ayrılacağım günlere rastladığı için o işle pek uğraşamadım. Yazıları gönderdiğim biri, seni ilginç bulmadığı için basmamış. Ben öyle düşünmüyorum. Senin gibileri, ibret olacak biçimde, vitrine çıkarmakta yazarlığımız

açısından yarar var. İlerde bir yazımda, bir kitabımda yerini uygun biçimde alman için belgeleri saklı tutuyorum. Bir yazıyı küstahlıkla değiştirip yazarın düşündüklerinin tam tersini yayımlamanın hesabını eninde sonunda vereceksin. Şimdilik, hakkımda kullandığın "... gaddar, acımasız, insanlıktan, sevgiden uzak..." sözcüklerini suratına çarpıyorum. Umarım bir terbiyesizlik daha etmezsin...

Vedat TÜRKALİ

Olay bu. Gösterdiğim tepkiyi gereğinden ağır bulacak biri çıkar mı bilmem? Bunca zaman geçmesine karşın, duyarlılığımdan hiçbir şey yitmedi, eksilmedi; olayı hep aynı kızgınlıkla karışık tiksintiyle anımsıyorum. İşin bir öncesinin olması da beni etkiliyor olabilir; onu da anlatayım.

Cumhuriyet gazetesinde, ikinci sayfada ara sıra, daha çok sinema üzerine yazılarım çıkardı. Sayfa sekreteri Sami Karaören'le yakınlaşmamız bu yazılarla başlamıştı. Halit Refiğ'in, Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı* adlı romanından TRT için yaptığı film yaktırılınca, "Film Yakıldıktan Sonra" başlıklı bir yazı yazıp Karaören'e yolladım. *Yorgun Savaşçı* filmi yapılacağı sıra, yapıma karşı çıkan İlhan Selçuk'un yaklaşımına da bir sitem seziliyordu yazıda. Karaören gönderdiği yanıtta, bugünlerde İlhan Selçuk'un bu konuda yazı yazacağını, benim yazımı ancak ondan sonra yayımlayabileceğini bildirdi. Beklemeye başladım.

İşin burasında bir açıklama yararlı olur sanırım. Çizgisini tutarlı bulduğum, sevip okuduğum bir yazardır İlhan Selçuk. Yalnız bu filmin yapımı sırasında yazdığı yazılarla tutumu, üstümde şaşırtıcı etki yapmış, anlaşılmaz, giderek inanılmaz görünmüştü bana. Hangi nedenlere dayanırsa dayansın filmin yapımına engel olmaya kalkışılmasının savunulur bir yanını bulamamıştım. Ülkenin roman doruklarında Kemal Tahir'in bir romanının, işinin ustası bir sinemacı eliyle –hele TRT'nin

doğru dürüst edebiyat yapıtlarına daha el atmadığı o günlerde– filme çekilmesi, sinemamız, sanat, düşün yaşamımız için, engellenmesi değil desteklenmesi gerekli bir kültür kazanımı sayılmaz mıydı? Demokratik tavır, böyle bir film ekrana çıkarılırken eleştirilere de yer verilmesi isteği olabilirdi. Filmden önce bir tartışma, bir açıkoturum gibi. Filın üzerine, dolayısıyla Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı* ile ilgili görüşlerinizi, eleştirilerinizi söylemek, olmadı uzun uzun yazmak, sanat-düşün ortamımıza katkısı küçümsenecek bir olay mıydı? Bu düşündüklerimi, epey sonraları karşılaştığımızda, Sayın Selçuk'a da söyledimdi. Pek karşı çıkmamış, "Olabilir" yollu bir şeyler demişti yanlış anımsamıyorsam. Karaören'in İlhan Selçuk'tan beklediği yazı bu olaylara değin olmalıydı. Yazı da çıktı o günlerde.

Bir süre sonra, bir kokteylde karşılaştık Karaören'le; yazının birkaç gün içinde yayımlanacağını muştuladı. Takıldığı bir yer olup olmadığını sordum. Önemli bir şey yokmuş; şöyle bir iki dokunma yapmış sadece! Kalabalıkta bir şey diyemeden kalmıştım. O gece gözüme uyku girmedi. Sabah erkenden gazeteye gittim; o da yeni geliyordu, kapıda karşılaştık. Kaygılarımı söyledim. Nereye, nasıl dokunduğunu görmek istiyordum. Acı gülümsemelerle biraz da taşlayarak yakındı. Arkadaşlar, onun durumunu hiç düşünmüyorduk. Gazetenin iç dengesi üstüne sorumlulukları vardı onun. Yarı şaka takılmalarla çıktık odasına. Yazıyı çıkarıp önüme koydu. Şöyle bir dokunduğu yerleri görünce gözlerime inanamadım. Derin bir de soluk aldım; ya atlasaydım da yazı böyle çıksaydı!...

Yorgun Savaşçı'nın, TRT'ce daha yapımına başlanırken engel olmaya çalışanlara da sitem içeren yazının sonuna, Karaören'ce şu anlamda tümceler eklenmişti: "Vaktinde yapılan haklı uyarılar göz ardı edilip böyle bir filmin yapımına izin verilmiş, böylece de devletin parasal kayıplara uğramasına neden olunmuş..." Bunları ben söylemiş oluyordum. Yani

tüm yazı boyunca savunduklarımın tam zıddıyla bitiriyordum sözümü! Zekâ düzeyi de hayli düşük bir orostopolluk... Güç tuttum kendimi. "Verilmiş sadakamız varmış!" dedim. "Eğer böyle çıksaydı kötü şeyler olabilirdi." Yazıyı geri almaktan başka yol yoktu. İlle o tümceler kalacak diye diretiyordu Karaören; iç dengeyi koruması gerekliydi! (Daha sonra, Eczacıbaşı Holding'i kayırıcı düzeltmeye kalkıştığında gazetenin hangi iç dengesini kollamıştı acaba?...)

Serinkanlılığımı yitirmemek için güç tutuyordum kendimi. "Peki, İlhan Selçuk'a gösterin yazıyı" dedim. "Sanmam ki o karşı çıksın." "Gösterdim" dedi. Göstermiş! Okumuş İlhan Selçuk. "Vedat bize söz hakkı tanımıyor!" diyesiymiş!... Tam o sıra odaya giren bir müzik sanatçısı, yapıtlarına radyoca konan sansürden yakınmaya başladı. Gazetenin bu konuda desteğini sağlamaya gelmiş! Güldüm. "Boşuna uğraşıyorsunuz!" dedim. "Sansürcülerin girmediği yer yok bu ülkede." Sözlerimden bir alınıp dertlensin Karaören! "Yani ben sansürcü mü oluyorum?" dedi. "Evet" dedim; başka ne diyecektim ki? Bu senin yaptığın, bir yazarın yazısına, söylemediği şeyleri gizlice ekleyip düşündüklerinin tam zıddını söyletmek, sansürcülüğün çok aşağılarında bir iş demeliydim aslında; demedim. Yukarda yazışmalarını okuduğunuz sonraki olay, söylenmesi gerekli bu sözü söylemememden kaynaklandı belki de... Sonunda, bir tavırla, eklediği tümceleri sinirli biçimde karaladı Karaören. Yazı yayımlanınca baktım, kendi eklediği tümcelere koşut başlık kalmıştı. Okuyanlar takılmışlarsa, içerikle ilgisiz "İnceleme, uyarı zamanında yapılmadığı için..." sözlerinin nasıl bir yorumla başlığa çıkarıldığını çözememiş olmalılar.

Daha çok gençler için anlatıyorum bunları. Deneyimlerden yararlansınlar; ne umulmadık yerlerde, nasıl sinsi tuzaklarla karşılaşacaklarını bilsinler...

Bir başka olay.

Frankfurt Üniversitesi'nin çağrılısı olarak '87 yılının Haziranı'nda ülkeden çıktım. Avrupa'nın çeşitli kentlerinde konuşmam için yapılan çağrılara uyarak dolaşıp duruyordum. Bir kentteki konuşma sırasında Atillâ Dorsay'ın *Cumhuriyet*'teki yazısına nasıl yanıt vereceğimi soruyorlar. Önce anlamadım. *Cumhuriyet*'te, bir yazı yayımlamış Atillâ Dorsay, *Yeşilçam Dedikleri Türkiye* üzerine, onu sorarlarmış. Gazeteyi getirip gösterdiler. Tam bir saldırı. Hem de meydan okuyan bir saldırı. Yazısını, "Bakalım yanıtları bir yerlerden gelecek mi?" diye bağlıyor Atillâ Dorsay. Düşüneyim, dedim. Ondan sonra gittiğim çoğu konuşmalarda aynı soru çıktı karşıma; Atillâ Dorsay'ı yanıtlamayacak mıydım? İstanbul'a açtım, onlar da yanıt bekliyorlardı. Artık borç olmuştu. Sonunda, çağrıldığım Zürih'te yazdım yanıtı; sağ olsun, ev sahibi arkadaş da hemen temize çekti, postaladık. Oh, savunmamı yapmış, bitirmiştim bu işi. Ne kolay! İstanbul'la konuşuyorum; haftalar geçti, yazı çıkmıyor. Atillâ Dorsay'a vermişler beklediği yanıtı; sevindiğini, gazeteye koyduracağını söylemiş! Sürüp giden bugün, yarın'lardan sonra yazının çıkmayacağını bildirmiş. *Cumhuriyet* gazetesine "saldırı" varmış, o yüzden koymuyorlarmış... Uzatmayayım, gazetenin yöneticileriyle, aylar ayı süren bir "savaş" başladı aramızda. Sözler verildi, geri alındı. Yazıyı düzeltmem istendi; yapmayacağım anlaşılınca gene savsaklandı. Ancak aylardan sonra çıkabildi yanıt yazısı. Sonradan öğrendiğime göre, Nadir Nadi'ye yansımış iş; Sayın Nadi'de, beni eleştiriyor diye yazı koymamak olur mu? demiş; yol açılmış böylece. Yayımladığının ertesi, Atillâ Dorsay'ın "Yanıt'a Yanıt" adlı ikinci yazısı çıktı. Okunması için, özellikle onu da aldım kitaba. Eleştiri sayıyor saldırılarını, benim eleştirilere dayanamadığımı da belgelerle kanıtlamaya çalışıyor; bu arada, nasıl ettimse gözlerini yıldırdığım tüm eleştirmenleri de yardıma çağırıyordu. Nerdeydiler, niye yetişmiyorlardı? Tam bir Haçlı kışkırtması. Kimse yardımına

koşmadığı gibi, yanıt vermek de aklımdan geçmedi. Yalnız, piyasaya sürdüğü, Yılmaz Güney'e haksızlık edildiği yolundaki yersiz, ancak kurnazca savı ara sıra dikilir oldu karşıma. Özellikle Yılmaz Güney mitosu yaratmakta çıkar umanların başvurdukları bu araç da istediklerince etkili olmuyor. Karmaşalar içinde Türkiye; çöl değil. Bir romandaki sıcak sevgi dolu eleştiriyi, dahası, temelde işlenen asıl sorunsalı kavrayıp algılayacak okur sayısı, bu düzeyde yetenekten yoksun olanların hele hele kötü niyetlilerin epey üstünde.

Türkiye'ye döndüğümden bir süre sonra karşılaştığımızda elini uzattı Atillâ Dorsay. Olup bitenden üzgündü; unutmamızı istiyordu bu tatsız olayı. Yüz yirmi bin okur önünde yapılan şeylerin, birkaç kişi önünde özür dilemeyle kapatılmasını istiyordu! Elini sıkmadım. "Yazdıklarından ötürü değil, aydına yakışmayan tavrın için bağışlamıyorum seni" dedim. Anlamamıştı. Açıkladım: "Yazımı uzatmadan yayımlatmak senin görevindi. 'Yanıt bana gönderilmiştir. Ya basarsınız ya da benden yazı beklemeyin bir daha...' derdin, olur biterdi. Aydın tavrı budur bence..."

Onu düşünememişti!...

Çok şey mi bekliyorum aydınlardan?

Aslında hiç de şaşılası yanı yok bu işlerin. Toplumsal kimliğimizi oluşturan burjuva kültür dağarcığımız yürekler acısı; çağdaş devrimci kültürümüzse çok yanlı baskılarla –sırasında görevlilerin usta işi kışkırtmaları, çarpıtmalarıyla– yamru yumru edilmiş, nerdeyse yozlaşacak. Karışık yeller ortasındaki alışveriş'li dünyada öyle şaşkın dönenip duruyor ki insanlarımız; yaşlımız da o, gencimiz de... Bu cadılar hamamından kurtulmadıkça sanırım ne doğru yönümüzü bulabileceğiz, ne sağlıklı sınıfsal doğrultumuzu... Ne çok örnek var bu acılı yargıyı doğrulayan...

Almanya'da, çağrılı olduğum kentlerden birinde, sanat-kültür konulu konuşmamın sonunda, gençten biri, epeyi parlak, keskin devrimci saldırıya girişti. Yanıtladım. Geçici de olsa bir tedirginlik gezinmişti salonda. Konuşmadan sonra sordum yöneticilere, hangi fraksiyondandı bu soldan gazel okuyan. Her toplantıya gelip benzeri çıkışlar yaparmış. Fraksiyon sanmışlar onlar da. Sonunda saptamışlar; iyi saatte olsunlar'danmış!

Ne oyunlar oynandığını iyi kötü bilmeme karşın, böyle genç bir görevlinin, böylesine terminolojik inceliklerle sanatsal yorum ustalığına şaşmadım desem yalan olur. Becerilerini artık yalnız politik değil, kültür sanat alanlarında da yürütüyorlar demek. Çeşitli grupların, fraksiyonların içinde bu türden yetkinler cirit atıyor olmalılar... Ancak bu tür kolaydan tanılarla yetinilmesine karşıyım gene de. Ortaya atılan düşüncelerin önce hangi toplumsal ya da bireysel gereksinimi karşıladığını anlamak zorundayız. Tanıda yanılma payımızı da özenle düşünüp elimizden geldiğince hoşgörüyle de bakarak. Herkesin geçim kaynağını tastamam nerden bileceğiz?

Bir dergide çıkan bir yazıda, beni Yılmaz Güney'i kıskanmakla suçluyormuş akıllının biri. Gösterdiler, güldüm. Beni seven bir arkadaş, "Bu terbiyesiz, geri zekâlı..." diye başladı hemen. Bana göre temelde yanlıştı bu çıkışı. Adamın zekâ düzeyi yazısından belli diyelim. Ama bu saldırıyı terbiyesizliğine bağlamak niye? Bence sorun o değil. Bunu yazanın kafasındaki Yılmaz Güney, *salt kıskanılacak* bir olgu. Sorun, bu! Politik, sanatsal, kültürel mitoslarla dolandırarak kıyıyorlar bugün halklara. Bir mitos oyunu da gerçek değer olan Yılmaz Güney üzerinde oynanıyor; onu gerçekten sevenlerin uyanık olması gerekir. Yılmaz Güney sevgisiyle uzaktan yakından ilgisi yoktur; bazı işbilirlerin mallarına sürüm kazandırmak için yutturmaya kalkıştıkları oyundur bu. Yasaklarla, abartılmış övgülerle yaratılır mitoslar. Aslında bu iki tavır bir

kılıcın iki keskin yanı gibidir. Halkların boynunu bu iki yanı keskin kılıçtan kurtarmak, kılıcı halk düşmanlarının elinden almaktır asıl devrimcilik görevi. Bu da önce, olaylara önyargılardan kurtulmuş, nesnel, sağlıklı bakacak kadar kültür donanımı gerektirir. Her eline kalem alanın harcı değildir. Eksik kültür birikimiyle sanat yapıtı üretilebilir; eleştirmen olunamaz. Yeterli bir sanatsal, deneyimsel, düşünsel birikim isteyen bir iştir o.

Birileri görevlendirmiyorsa, hiç kuşku yok ki kışkırtıyor, yüreklendirip şımartıyorlar; geleceğimiz demek olan bu çocuklara kıyarak ülkeye de yazık ediyorlar. Öykülere, filmlere konu olan bir olgu vardır Anadolu'da. Çıkar hesaplarıyla, beş altı yaşındaki çocukları erişkin kızlarla evlendirirler. Yatağını ıslatmaktan öte bir şey yapamaz oğlan. Üstesinden gelemeyecekleri sorunların koynuna atarak, sorumluluk duygusundan yoksun uyanıklar, kendi çıkarları uğruna o duruma itiyorlar bu çocukları da. Gerçeği görecek yetenekli gençler, günü geldi mi, yatağı ıslatanları uyaracaklar nasıl olsa. Ben iyimserim...

İş yapıyorsanız yolunuzu bekler birileri. Yürüyorsanız ayağınıza takılacaklardır. Çoğaltılabilir bu örnekler. Sağdan, soldan, ileriden, geriden, hangi yönden gelirse gelsin, bir ortak yanları vardır; düzeyleri birbirine yakın ya da koşut bilinçli, bilinçsiz saldırılardır bunlar; sizi savunmaya zorlarlar.

Sağ olsun Ali Uğur! Uyarısı yararlı oldu. Yetmişime vardığım bugünlerde, geçmişe bakıyorum, şu ya da bu biçimde savunma çabasıyla geçmiş. Yanlışa karşı doğruyu, çirkine karşı güzeli, haksıza karşı haklıyı, sömürüye karşı emeği... Böyle gidecek elimden geldiğince. Mutluyum.

Vedat TÜRKALİ
Mart 1989

Film Yakıldıktan Sonra...

Bir sanat yapıtını yakmak şaşılası bir olay. *İnceleme, uyarı zamanında yapılmadığı için* milletin görsel hakları çiğnenmiş, milyonlarına kıyılmıştır.

Evliya Çelebi anlatıyor: "... Kadızadeli fırkasından geçinen nâmerd... (sözünü ettiği adamın ne aşağılık olduğunu belirten bir sürü sıfat sıralıyor burda) iken, ... bir sihrâsâr şehnameyi mezâd-ı Sultanî'den bin altı yüz guruşa alıp üzerine yazdırır. Herif-i nâzarif haymesine (çadırına) varup 'Tasvir haramdır' diye cümle sahaifde (sayfalarda) olan tesaviri (resimleri) berbad idüp gözlerin çıkarır. O suretlerin nergis misal gözlerini etrâk bıçağıyla hâk ederken (kazırken) her varakı (yaprağı) delik deşik etmiş. Bazı tesvirleri boğazladım zu'miyle (sanısıyla) bıçakla boğazlarından çizmiş. Hele o musanna (sanatla işlenmiş) çehrelerini, nâzik libaslarını (giysi-

lerini) ağzındaki mekruh balgam ve tükrüğüyle telvis etmiş (pisletmiş). Görmeli tabiatı ki böyle bir zikıymet (böylesi değerli) kitabın her varakını üstad ancak bir ayda hâsıl etmiş iken... Ertesi gün dellâl akçesini talep etmeye vardıkta... kitabı açar bir de ne görsün: ... 'Bire ümmet-Muhammed bu Şehnameyi görün bu zalim neylemiş?...' diye feryad eder. Herif-i nâzarif der ki: Eyi vardım hoş ettim, nehyi münker eyledim. (Nehy anilmünker, şeriat yasaklarını, uygulama anlamına gelen bir Arapça söz. Herif ona dayandırıyor.) Hemen bir suret alıkoydum, o da benim Tire'deki oğlanıma benzediği için..."

Evliya Çelebi'den bu parçayı çok eskilerde okul edebiyat kitaplarına da almışlardı. Kırklı yılların ortalarında bir askeri lisede öğretmenliğim sırasında, sınıfta bu parça üstünde çalışma yapılırken, öğrencilerden biri, "Bu adam Türk değildir efendim!..." demişti. Tam açıklayamıyordu ya, böylesi yobaz, böylesi güzele düşman birinin Türk olmasını kanına yedirememişti. Benzerlerinin her ulusta bulunabileceği üzerine bir şeyler söyledim. Bizde çıkmaması için sınıfça dilekte bulunduk, dersi mutlu sonla kapadık. Bu asker öğrencinin içten tepkisini, ordunun toplumumuzda ileriden yana konumunun bir belirtisi diye almıştım, o gün dersi öyle kapatmıştım. Üstünden kırk yıl geçti. O öğrenci, sınıfta tartışmaya katılan öteki öğrenciler nerdedirler şimdi; ne iş yaparlar? Bu dersi anımsayacaklar mıdır, bilmem. Halit Refiğ'in filminin yakıldığını duyunca aklıma hemen, Evliya Çelebi'nin anlattığı olayla, o günkü dersimiz geldi

Biliyorsunuz, TRT, Halit Refiğ'in, Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı* adlı romanından yaptığı büyük filmi yaktırmış. Her karesini üstadın ancak bir ayda yarattığı filmin nergis misal gözlerini yakıp kül etmişler. İyi edip, hoş eylemişler, nehyi münker kılmışlar.

Kendini Türk sinemasına adamış, usta bir film yönetmeni oluşu her türlü tartışmanın üstündedir Halit Refiğ'in. Hepsi

bir yana, Türk sinemasına, özellikle aydın kesimde büyük saygınlık sağlayan, televizyona yapılmış en beğenilen filmi, *Aşk-ı Memnu*'yu imzalamış sinemacıdır. Tutkuyla bağlı olduğu Kemal Tahir romanından yaptığı filmi de merakla, sabırsızlıkla bekliyorduk. Stüdyoda filmden birçok kısımlar görmüş olan senarist dostum Bülent Oran'a sormuştum. *Aşk-ı Memnu*'dan sonra Halit'in bu filminin etkisi ne olur, diye. "Gördüğüm kadarıyla *Yorgun Savaşçı, Aşk-ı Memnu*'yu, sinema yapıtı olarak, rahat dörde katlar" demişti. Film üzerine bildiğim bu. Bir de filmde oynayan arkadaşların güvenli sözleri...

Desem inanmayacaksınız; ben bu yakılma olayını yadırgamadım! Türk sinemasına yapılan haksızlıkların, acımasızlıkların, edilen kötülüklerin ne ilk, ne sonudur bu, sadece tepe noktasıdır. Aydınların, hele ilerici aydınlarımızın bile, sinemamıza yaklaşımlarındaki terslik, anlayışsızlık kolay açıklanamaz. Bir Türk filmindeki sıradan, olumsuz bir tiplemeye, sözle karşı çıktıkları Sansür'ün mantığıyla, bizim meslektaşlarımızın arasında böyleleri yoktur savıyla saldırılara kalkışmaları; *doğru dürüst bir film yapılma olanağı belirince, sevinip destekleme ne söz, "Devlet televizyonunda (devlet televizyonunda yanlışa yer verilmediğini bilmeyen mi var?...) bu yanlışa yer verilemez" yargısıyla kendilerine çok önemli görünen nedenlerle önleme çabasına düşmeleri,* işi bir gün bu noktaya getirecekti. Kızgınlıkla yazılmış görünecek bu satırların sakladığı acıyı, sinemaya emek vermiş kişiler herkesten iyi anlayacaklardır sanırım. Değerli romancı Adalet Ağaoğlu, birlikte katıldığımız, sinemayla ilgili bir açıkoturumda kafamıza yerleşmiş "Sansür Hücresi"nden söz etmişti, hep anımsarım. Ne etsek ayağımıza takılıyor o sansür hücresi. Salt kendimize istiyoruz özgürlüğü; başkası için söz konusu oldu mu, en akıllımız bile ayağa fırlıyor. Bu tutarsız davranışın en büyük acısını da yıllardır sinemamıza çektiriyoruz.

Bir Başka Olay

Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa*'sını yönetmen Yücel Çakmaklı TRT filmi yapıyordu, onu da rafa kaldırmışlar. Yakılan film için *Nokta* dergisinde, "Yazık olmuş" diyordu Tarık Buğra. *Yorgun Savaşçı* gösterilmedi, *Küçük Ağa* da gösterilmesin diyesiymiş kimileri. Tarık Buğra şöyle yazıyor: "... Bu oyun sökmeyecektir. Çünkü *Küçük Ağa,* roman olarak da, film olarak da bu millete moral ve güven verecek, gerçek benliğini tazeleyecek bir tarihi gerçeği saptırmadan, kişisel yorumlarla çarpıttırmadan anlatır." Dolaylı biçimde *Yorgun Savaşçı'yı* suçlayarak kendi filmine özgürlük istiyor Buğra. Bilemiyor ki, Kemal Tahir için var olmayacak özgürlük, eninde sonunda, onun için de var olmayacaktır. "Tarih gerçeğini saptırmak, kişisel yorumlarla çarpıtmak" suçlamaları da garip benzerlikler taşımıyor mu?

"Düşüncelerine Karşıydım, Ama..."

Kemal Tahir'in düşüncelerine nasıl karşı olduğumu kendisi de bilirdi, çevre de bilir. Söyledim de, yazdım da... Halit Refiğ'e eleştirilerim çoğu kez taşlamaya kadar varmıştır. Kemal Tahir, romanımızın ulu tepelerinden biri, Halit de sinemamızın ustalarındandır. Bu gerçek değişmez. *Nokta* dergisinin yansıttığı kadarıyla, *Yorgun Savaşçı* için düzenlenen raporun içeriği, bir filme sağlıklı yaklaşımdan çok, kızgınlıkla yazılmış, kışkırtıcı jurnal izlenimi veriyor. Bütün savlar doğru da olsa, binlerce metrelik koca film gene de böyle suçlanamaz. Belirtilen terslikler, yanlışlıklar, olsa olsa, bazı sekanslardaki çekimlerden, diyaloglardan çıkarılıyordur. Yönetmenden: 1) Yeni bir kurgu istenebilir, 2) Ek çekimler önerilebilir. Olmadı, film korunmaya alınır, saklanır; ilerde yeniden tartışmaya getirilir. Yakmak uygar tepki değildir, Osmanlı celallenmesidir: "Urun, koman, tez boğun!..."

Rahmetli Kemal Tahir kıs kıs gülüyordur mezarında, "Ben size Osmanlı'dan kurtulamazsınız demedim mi?..." diye.

Şimdi buyrun hep birlikte, film yakmak şudur budur diye, istediğimiz kadar bağırıp çağıralım. Tarihte kitap yakanlar ardından insan da yaktılar. İlk film yakan ülke biz olduk, deniyor. Alnımızdan bu lekeyi silmenin bir yolu var mı?...

Şehname olayının sonunu Evliya şöyle anlatıyor: "Delâl-ı bi-mecal Melek Ahmet Paşa'ya gelip durumu ayrıntılarıyla bildirir '... Paşa, Şehnameyi gördükte ah idüp erbab-ı divana gösterdi. Huzzar-ı meclis (meclistekiler) herife lanet okudular...' Paşa, 'Tiz o Tireli Hacı'yı getürsünler didikte...' Herif-i sahiptelvisi (pisliklere bulanmış herifi)... Paşa'nın huzuruna getirdiler. Paşa, 'Bire âdem, niçün bu kitabı böyle ittin?' deyince, herif dedi ki: 'Ya o kitap mıdır? Papaz yazısıdır. İyi ettim. Nehyi münker iderek bozdum.' Paşa, '... Ben icra-yi hükümet iderek mezzadda iki bin guruşa çıkmış kitabı bozmayı sana göstereyim. Al şunu aşağı!...' dedi. Herif her ne kadar, 'Ben kapıkulu yeniçerisiyim' dedi ise de cellâtlar aman virmeyüp bin değnek urarak... mâl-i miri için bin altı yüz guruş da tahsil idüp... ordudan taşra sürdüler... Cümle ordu halkı biçareyi teşyi iderek maymuna döndürdüler..."

Melek Ahmet Paşa yöntemine özlem duyacak çağda değiliz. Bir sanat yapıtı yakılmış, milletin görsel hakları çiğnenmiş, milyonlarına kıyılmıştır. Yapanların yanına kalmamalı. Bir sinema emekçisi, bir yazar, hepsinden öte de bir yurttaş olarak dilekçe vermek istiyorum, nereye vermeliyim?

Sinema Günleri'nin Ardından

Emeği geçenler sağ olsun, güzel günler yaşattılar sinemaseverlere. Çeşitli ülkelerden, kaynaklardan gelen ellinin üstünde film, son derece de iyi düzenlenmiş, aksamayan bir uygulama içinde gösterildi, ilgiyle seyredildi, tartışıldı, değerlendirildi. Durgun sinema sanatı yaşamımıza devinim kazandıran bu yararlı etkinlik çok yönden övülmeye de, sevilip sayılmaya da değer. Biz olaya bizim sinemamız açısından bakmaya çalışacağız.

Sinemamıza Kazandırdıkları

Sinema Günleri'nin sinemamıza kazandırdığı birinci şey ilgidir; özellikle sinemamızın eksikliğini duyduğu aydın ilgisi. Sinemaya yeni yeni eğilme gereksinimi duyan sanatçıların, yazarların, ozanların sayısı, böyle bir etkinliğin çekici parlak-

lığıyla artacak görünür. Gösterilen filmlerin, yalnız seyircilerin değil, sinema adamlarımızın, yaratıcılarımızın eğitilip gelişmesine, çevrenlerinin açılıp genişlemesine etken olduğu da söylenebilir. Gerçi video çıkalı sinema emekçilerimizin film görgüsü Beyoğlu'ndaki birkaç sinemaya bağlı değil artık; dışarıdaki sinema olaylarını daha çabuk izlemek olası bugün. Ancak her istenenin, hele pazara çıkmamışsa bulma olanağı yoktur. Çoğu ülkelerde olduğu gibi bizim sinemamızın beğeni ölçüsü de Amerikan pazarlama sinemasının değerleriyle sınırlıdır. Bu sınırı kırma çabasındaki bir Ali Özgentürk sineması, bugün, çok yıllar önce bu yolda atılıma girmiş Atilla Tokatlı'nın *Denize İnen Sokak*'ı gibi aforoza uğramıyorsa, ülkemizdeki bu değişiklikte -Özgentürk'ten kaynaklanan çoğu etkenler yanında- Sinema Günleri gibi etkinliklerin payı olduğu da yadsınamaz.

Nasıl umutsuz koşullarda yaratma savaşı verdiklerini yakından bildiğim için, sinemamızın yaratıcılarına hep saygı duymuşumdur. Kimi Fuma, kimi Lodz (Vuç okunurmuş!) sinema okullarında, kimi Sorbon'da eğitim görmüş sinemacıların en ileri teknik olanaklarla, güçlü paralarla yaptıkları filmlerin yanında, bizim de bir Ziya Öztan'ımızın bulunmasından onur duydum bu kez de. TRT kıskacında yapılmış filminden değil, gelişmiş, öğünülesi düzeye varmış sinemasal anlatım ustalığından söz ediyorum Öztan'ın. Anlatılan romana, filmin önemli boyutlar kazandıran gücünü de belirtmek gerek.

Elini kolunu ne denli bağlasak, yine de, Türk sinemasının yeni sıçramalara aday olduğu kanısındayım. Türkiye'mize inandığım gibi... Sinema Günleri'nin bu sıçramalara ne desteği olabilir, onu düşünelim biraz. Şu andaki yaklaşım, açıkça söyleyelim, bir gönül alma olayıdır Türk sinemasına. Sinema Günleri'ni düzenleyen İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı'nın kurucularını, üyelerini, onur üyelerini, olayı destekleyen kurumları, kuruluşları yazmaya kalksak yerimiz yetmez. Aklınıza

gelen bütün bellibaşlı finans kurumlarının, holdinglerin, büyük ortaklıkların, tanınmış, saygın kişilerin katkısı, korumasıyla gerçekleştirilen hayli pahalı bir etkinliktir bu. Sözgelimi, salt ânında çeviri yapanlara ödenen para beş milyondan az olmasa gerek. Türk sinemasına ayrılan da, Eczacıbaşı Holding'in verdiği iki milyonluk ödüldür. *İki milyon da sinemanın bahşişi bile değildir. Bizim koca finans dağlarımız Türk sineması için tavşan bile doğurmadı desek pek mi ayıp kaçar dersiniz?*

Değerli jüri üyeleri bu iki milyonu da büyük bir hakkaniyetle üçe böldüler!...

Bütün bu etkinlikler güzeldir. Ancak yararlı yanları olsa da, salt başkalarının ürettiği filmleri seyredip keyiflenmek, belki de ancak bizde kalmış alafranga, hem de pahalı bir özenti görünümü verir. Bu tür etkinliklere kalkışan her ülke doğal ki, önce kendini düşünür. Reklamını, propagandasını, kazanacağı uluslararası saygınlığı, turistik, kültürel kazançlarını vb düşünür. Yalnız kuşkusuz ki önce de kendi sinemasını düşünür. Şimdi eğri oturup doğru konuşalım. İstanbul Sinema Günleri'nin böyle bir izlenim bıraktığı söylenebilir mi?

Sinema iki şeye dayanır: *Paraya, kafaya...*

Kapitalist ülkelerde de, sosyalist ülkelerde de para sorunu yoktur sinemanın; düzenleri doğrultusunda çözümlenmişlerdir. Filmleri, gelişmiş teknikli endüstri ürünüdür. Biz atölye dönemi yaşıyoruz denebilir. Olsun, nice atölyelerden ne başyapıt filmler çıkmıştır. Bizim sinemamız da yokluklar içinde neleri kanıtlamış bir sinemadır, biliyoruz. Parası yoktur yalnız. Şimdi sözü oraya getiriyorum. Sinema Günleri'ni gerçekleştiren finans büyükleri diyelim üç yüz milyon toplayıp bu işe ayırsalar. Sinema Günleri'nde bir jüriyle ödüllendirilen, yönetmenlerden beşine, sözgelimi altmışar milyonluk bütçeli film yapma hakkı kazandırılsa. Bu filmlerin kârları yönetmene bırakılıp, anapara, döner sermaye olarak geri alınsa.

Bu olay, gereğinde yeni para destekleriyle kurumlaşarak sürüp gitse, sinemamız için nasıl bir atılım kaynağı olabilir

düşünebiliyor musunuz? Kabataslak söylediğim; akla şöylece geliveren bir öneridir bu. Biçimi, uygulaması konusunda daha iyi görüşler öne sürülebilir. Üç yüz milyonu gözlerinde büyütecekler de vardır, bu önerime alaylı gülecekler de, biliyorum. Bu para bizim finans dağlarımız için hiç çok değildir, olabilirlik de taşır. Zaten nasıl olsa, sonunda bu işe ayıracakları parayı vergiden düşerek bize ödetmenin yolunu da bulurlar!... Özel teşebbüsümüz kültüre, o arada sinemaya katkıda bulunmak istiyorsa işte bir yolu... (Kendim için istemediğime göre "bir yüzü kara" da sayılmam herhalde...).

Benzer uygulamaları TRT'den beklemek hakkımızdır ya; hangi TRT'den?

Sinema Günleri'nden akılda kalan bir yabancı sinemacının sözleri var bir de: "İstanbul Sinema Günleri daha çok yasakladığı filmle anımsanacaktır." Bu da sinemanın kafa yanı! Kafadan korkulur ülkemizde. Bu korkunun en ağır bedelini de, sansür biçiminde sinema öder. Taslakken bu konuda bir iki şey getirecek gibi gösterilen Sinema Yasası'nı iktidar tam yüzüne benzeterek çıkarmıştır. Sözümona "çağdaş" yaptıkları sansür –uygulamadaki ara sıra hoşgörülü görünümüne kanmayalım– eskisinden de katı biçimde vardır. Bu alanda asıl savaşımı yürütmesi gerekli kişiler, Türk sineması yaratıcılarıdır. Onlarınsa bir örgütleri bile yok bugün. Bu örgütün yokluğu yalnız bu konuda değil, Sinema Yasası'nın getirdiği tek olumlu şey, kesilecek paralarla oluşturulacak fonun Türk sinemasına yansıması konusunda da duyulacaktır. Belki de, o fonun iyi kullanımı sinemamızı bugün düşlenemeyecek yerlere vardırabilir. Hem de kimseye el açtırmadan... Sinema Günleri şimdilik bunları düşündürdü bize...

Romancının Özgürlüğünün Getirdiği Ahlaksal Sorunlar

Atillâ DORSAY'ın yazısı

Vedat Türkali'nin son romanı Yeşilçam Dedikleri Türkiye'*yi oldukça gecikmeli, çok değerli Rauf Mutluay'ın deyimiyle* "yaz okumaları" *sırasında elime alıp bitirebildim. Bu romandan oldukça keyif aldığımı söylemeliyim.*

Türkali'nin o bilinen anlatım ustalığına, kişilerini kanlı canlı kılma özelliğine, bireysel öyküleri ülkenin en zor, en belalı dönemlerinin fonuna (Bir Gün Tek Başına'*da 27 Mayıs öncesi,* Mavi Karanlık'ta *12 Mart sonrası) yerleştirme becerisine yeni bir örnekti bu kitap da... Amacım kuşkusuz alanımı (ve haddimi) aşıp bir roman eleştirisine girişmek değil. Ancak* Yeşilçam Dedikleri Türkiye'*de özellikle ilk yarıda bana ilginç gözüken, keyif veren şeylerin, belli bir yerden sonra, tam tersine tedirginlik verici boyutlara ulaştığını fark ettim. Ve bu tedirginlik, ro-*

manı bitirirken de, onu izleyen günlerde de beni bırakmadı. Bu yazı, bu tedirginliği ortaya dökmek ve yanıtlar aramak gereksiniminden doğdu.

Belli Bir Dönem

Vedat Türkali, romanında Yeşilçam'ı anlatıyor. Çok iyi bildiği, içinde uzun yıllarını geçirdiği bir çevre. Ve baştan beri, romanı belli bir döneme oturttuğu izlenimine kapılıyorsunuz. O dönem de 1960'ların başları gibi gözüküyor. En azından başlarda... Türkali'nin bilinen usta betimlemesiyle çok canlı kılınan tipler, özellikle bu dönem izlenimini yaratıyor ve doğruluyor. Adana'dan gelen, başı bir aralar yasayla derde girmiş, sürekli bembeyaz dişleriyle gülüp duran, çirkin, ama kendine özgü bir etkileyiciliği olan, silaha düşkün ilerde hep iyi şeyler yapmayı tasarlayan genç oyuncu, Şahin Doğu, elbette Yılmaz Güney... İçerde birkaç yılını geçirip çıkmış, düzeltmenlik, çeviri filan derken senaryoya, ondan da iyice sinemaya bulaşan aydın tipi, Gündüz, herhalde Türkali açısından oldukça özyaşamsal öğeler taşıyor... Gündüz'ün senaryolarıyla ayakları yere basmaya başlayan, gerçek anlamda sahip olmadığı bir siyasal/toplumsal bilinci çevre etkisiyle zaman içinde edinen, kurguculuktan yönetmenliğe sıvanan Refik de, Türkali'nin ilk döneminde işbirliği yaptığı Ertem Göreç değil mi? En azından sinemayı, Yeşilçam'ı biraz bilen bir okurun bu kişileri tanıması, adlandırması, gözünde somutlaştırması kaçınılmaz oluyor. Ve böylece 1960'ların Yeşilçam'ının roman biçiminde yazılmış bir izdüşümünü keyifle, ilgiyle okumaya başlıyorsunuz.

Sonra işler biraz karışıyor. İlaç holdingi sahibi sanatsever bir zengin gözetiminde bir Sinema Derneği kuruluyor. Batı filmlerini, yabancı başyapıtları gösterip yeni kuşakları eğitiyor, bu arada da Yeşilçam'la arası iyiden iyiye açılıyor. Böylece 1965-66'lara, o dönemin ünlü tartışma ortamına geliyorsunuz. Refik ilk birkaç filmini yapıyor. Şahin Doğu bir türlü silah ve feodal davranış tutkularını asıp "iyi" bir şeyler yapmaya geçe-

miyor. Ama birden ilk şokunuzu yaşıyorsunuz: Türkali, sinemamızı saran "porno filmler" akımından söz etmeye başlıyor. Bu akım 1974-75'lerde ortaya çıkmamış mıydı? Yazar, o arada İsmet Paşa'nın ölmüş olduğundan söz ederek sizleri doğruluyor (Aralık 1973). Ama o ne? Birden "sinemacılar yürüyüşü"nden söz ediliyor (Kasım 1977), hatta bir ara Maraş olayları söz konusu oluyor (Aralık 1978). Ve sonralara doğru, Şahin Doğu, kendisini tahrik eden bir devlet görevlisini öldürerek elini kana buluyor (Yılmaz Güney Olayı: 1974). Böylece, 1960'lardan başlayan, olsa olsa birkaç yılı kapsadığı izlenimi edinilen roman, bu hoplama zıplamalarla 1970 sonlarına dek gelip dayanıyor. Üstelik, bunca bilinen olaylar dizisinde ilkel bir kronolojik sıraya bile uyulmaksızın...

Romancı "Özgürlüğü"

Şimdi... Romancının elbette sonsuz (gerçekten sonsuz mu) özgürlüğü var. Gerçek tiplerden esinlenme, onların kimi özelliklerini yapıntı (fiktif) kahramanlar yaratmak için kullanmak hakkı var. Toplumsal tarihi adım adım izlemesi de gerekmiyor. Sonuçta yazılan bir tarih kitabı değil, bir romandır. Yine de:

Türk toplumunun son çeyrek yüzyılını böylesine yakından etkilemiş olayları, hem de adlarını vererek, somut biçimde roman malzemesi olarak kullanan bir yazar, daha dikkatli, özenli olmak zorunda değil midir? Eğer roman gerçekten bunca yıla yayılıyorsa, bunu okura duyuramamak, geçen zaman duygusunu verememek de, başka yönden bir eksiklik sayılmaz mı?

Kişi ve Kurumlar

Türk toplumunun bunca yakından tanıdığı bu toplumu yaptıklarıyla şöyle veya böyle etkilemiş kişileri çok belirgin özellikleriyle almak, örneğin Yılmaz Güney'in hık demiş burnundan düşmüş bir Şahin Doğu yaratıp, onun serüveninin ancak bir bölümünü kullanmak, çok önemli bir bölümünü,

Doğu/Güney'in sinemacı olarak yaptıklarını, yarattıklarını ise öykü dışında, deyim yerindeyse, sahnenin dışında bırakmak, romancı özgürlüğü gerekçesiyle mazur görülebilir mi?

Daha da önemlisi: Vedat Türkali, romanının birçok yerinde, yine toplumumuz açısından önemli kimi kurum ve kişilere eleştiriler, hem de çok ağır eleştiriler yöneltiyor. Bunların arasında, adları açıkça verilmemekle birlikte, belirgin olarak Cumhuriyet *gazetesi ve onun başyazarı, Eczacıbaşı kardeşler ve sahip oldukları ilaç sanayii, Sinematek Derneği, bu derneğin bir zamanlar ki yöneticisi Onat Kutlar vb kişi kurumlar var. Bu kişi kurumların eleştiriden uzak olduklarını, eleştirilemeyeceklerini söylemek istemiyorum elbette... Ama bu tür eleştiriler ciddi ve açık biçimde, örneğin bir anılar toplamında, gerekirse belgeleriyle yapılmalı. "Romancı özgürlüğü" görünümü altında her türlü sorumluluktan da kaçarak böylesine ağır eleştiriler getirmek, en azından "dürüst" bir davranış mı? Savunulabilir mi?*

Velhasıl Yeşilçam Dedikleri Türkiye*'nin gündeme getirdiği ve bu romanı aşıp daha geniş bir düzeyde tartışılması gereken sorular var. Ve (ne yazık ki) edebi düzeyde değil, moral (ahlaki) düzeyde sorular bunlar. Ben, bunların üzerine gitmeyi, bu soruları sormayı görev saydım. Bakalım yanıtları bir yerlerden gelecek mi?*

Vedat Türkali'nin Dorsay'a Yanıtı

ZÜRİH- Atillâ Dorsay, kentten kente dolaştığım, bir yerde uzun süre kalmadığım için 17 Temmuz'da *Cumhuriyet*'te çıkan "Romancının Özgürlüğünün Getirdiği Ahlaksal Sorunlar" adlı yazını çok geç okuyabildim. Arası epeyi uzadı. Daha da uzatmadan romanda, seni tedirgin ettiğini söylediğin "ahlaksal sorunlara" geçelim.

1. Tanılarla ortaya çıkıyorsun. Şahin Doğu, Yılmaz Güney'dir. Refik, Ertem Göreç oluyor. Gündüz Bey de "sinemaya bulaşan" aydın tipi olarak Vedat Türkali'den özyaşamsal öğeler taşıyor. (Epeyi yılların sinema emekçisiyim. Sinemaya "*bulaşmadım*". Ama ara sıra bana böyle "*bulaşanlar*" olmuştur. Yazıda karşılaştığımız ilk ahlaksal sorun da bu oluyor galiba!)

Bu tanıları doğru sayıp Yılmaz Güney konusundaki, "... *Doğu/Güney'in sinemacı olarak yaptıklarını, yarattıklarını ise öykü dışında bırakmak romancı özgürlüğü gerekçesi ile mazur*

görülebilir mi?" sorusuna ben de şöyle bir soru ile yanıt vereyim: Dürüst bir gözlemci tavrı içinde Güney'in sinemada yaptıklarının, yarattıklarının savunucusu görünümü ile çıkıp sinemaya *Otobüs Yolcuları, Kızgın Delikanlı,* hele hele *Karanlıkta Uyananlar* (ki romanda bir türlü yapılamayan "İlaç Dosyası"nın başarıyla yaratılmış benzeridir) gibi ürünler vermiş bir Ertem Göreç'e, sinemaya iyi kötü emeği geçmiş bir Vedat Türkali'ye romanda bu yanları ile yer verilmemesini aynı duyarlılıkla karşılamamak, eleştirmen özgürlüğü gerekçesi ile mazur görülebilir mi?

Bu tür kaygılara hiç gerek olmadığını romanı biraz dikkatlice okuyan herkes anlayabilir aslında. *Yeşilçam Dedikleri Türkiye* ne Yılmaz Güney'in, ne de tanıyla ortaya çıkarılabilecek şunun ya da bunun romanı değildir. Yeşilçam'ın romanı da değildir. "Yeşilçam Dedikleri Türkiye"nin romanıdır. Şunu da ekleyelim. Sağ olsaydı Yılmaz, Atillâ Dorsay'ın, Vedat Türkali'ye karşı kendisini savunmasına o güzelim gülüşüyle ne gülerdi kim bilir?

Bir sanat yapıtında bilinen kişilere yer verilmesi bütün dünya yazınında çağlar boyu görülegelmiş bir olgudur. Hepsi bir yana hiç değilse sinemada *Yurttaş Kane* olayını bilirsin. Orson Welles, ünlü yapıtında, açık açık basın tröstü kralı Hearst'ü anlatır. O kadar ki adamın Welles'i öldürme planları kurduğu bile söylenir.

2. "*Annachronism*", olayların tarihsel sırasında değişiklik yapmak, yazarların, sanatçıların, gereğinde başvurdukları bir yoldur. Bu değişikliklerin bir saptırmayla zararlı, tehlikeli bir yanlışı kanıtlama için yararlanılmamışsa karşı çıkılmaz. Yeşilçam *Dedikleri Türkiye*'de olaylar gerçek zamanda değil, "*roman zamanı*"nda verilmiş, böylece yirmi yıllık bir sürenin daha kısa bir zaman parçasında akışı sağlanmış, başka bir deyişle; olayların zaman sırası değil, öz ilişkileri öne alınmıştır. Bu yolla doğruyu çarptırmak, bir yanlışa varmak da düşünülmemiştir. Meraklı bir araştırmacı, iyi niyetli ise, hemen

ortaya çıkaracağı bu gerçeği, romanın, pek aksamayan dokusuna övgü olarak da kullanabilir. Halk ne güzel demiş: "*Aynı çiçekten arı bal alır, yılan da zehir.*" Romanın roman olarak başarısı üstüne övgülü sözlerinden sonra bu konuda bir kez daha düşün istersen.

3. "*Daha da önemlisi*" diye başlıyor sondan bir önceki paragraf. Demene gerek yoktu; *Cumhuriyet,* Eczacıbaşı sözcüklerini görünce kişi hemen işin önemini de anlıyor, ardındaki dürtüyü de. Bunu da anlayışla karşılıyorum! Bazı zorunlu bağlılıkları vardır insanların!

Sözünü ettiğin o başyazarın bugünkü konumuna hiç kuşkun olmasın benim de saygım var. Hem de kişisel hiçbir çıkarım olmadan! Ama bir zamanlarına değil. Okumasını bilenler için roman salt o bir zamanları da getirmiyor gündeme; geçmişte bize acı veren bir davranışa karşı bugünkü tutumumuzun tartışmasını açıyor. Romanda duygusal öğesi ağır basan koşut bir öykü, bu tartışmaya boyut kazandıracak biçimde işlenmiştir. Yaşlı bir devrimcinin en ağır koşullarda karısını elinden alan bir siyasal komiser, yeni dönemde ilerici kimlikle çıkmıştır karşısına. Okur, Gündüz'ün, geçmişine bakarken kurtulamadığı katı, duygusal tutumuna bu öykü ile daha nesnel bakabiliyor. Duygularını yenemese de Gündüz sonunda açıklıkla, gazete konusunda, şunları söylüyor Nihat'a: "... Bazı doğruları bir zaman görmemek zorundasın! Geniş bir bağlam içinde aldın mı, o doğru, o gün doğru değildir." Goşist, sekter tavırlara karşı bir uyarıdır bu sözler. Geçmiş bir tarih doğrusuna en sivri görünen suçlamaları yaparken saldırıyı değil, bir anlamda savunuyu içeriyor roman. Başyazarı savunmak gibi bir sorunum da yok. Salt saldırmayı düşünmediğim gibi...

Cumhuriyet gazetesi için de durum buna benzer bir bakıma. Belleğimde şu tümceler var: "*Cumhuriyet* gazetesi ilerici filan da değil! Geçende birini konuşuyorlardı, o komünisti sakın sokmayalım bu gazeteye diye!..." Belki senin de bildiğin

umarım unutmadığın bu tümceler, kanımca doğru bir eleştiriyi içeriyor. "Komünist" sözcüğünün yarım yüzyılı aşkındır ülkemizde baskısı sürdürülegelen resmi tanımına, yorumuna, bundan kaynaklanan tavırlara, uygulamalara son verilmedikçe; değil ülkede, kurumlarda da demokrasi olmaz. Komünist olmamak, giderek komünizmi sevmemek değildir bu, sağlıklı demokrat olmamaktır. Kendimi bildim bileli izlediğim *Cumhuriyet*'in bugünkü belirgin tutumu da, bu sağlıksızlarla sağlıklıların pamuk ipliğine bağlı dengesi ile sürüp giden bir görünümdedir. Ülkenin tüm aydınlar topluluğu gibi... Romanda alınan gazetenin benzerliği de buradan kaynaklanır. *Cumhuriyet*'in bugünkü önemini de bilirim. Gazetede çıkan bir yazımı saygısızca bozup yayımlayan bir sayfa sekreteri ile hesaplaşmamı –salt *Cumhuriyet*'i karşıma almış görünmemek için– bir kitabımın yeni çıkacak baskısına kadar ertelemeye katlandığımı da söyleyeyim. Avukat dostlarımın üstelemesine dayanamasam, yasa yolu ile düzeltme isteyebilirdim.

4. Adını ettiğin holdinge gelince, iş iyice değişiyor. Ülkeyi yağmalayan, yağmalatan tekellerden hiçbirine karşı sorumluluk bağım yok! Ne kadar sanatsever-sporsever görünümde olurlarsa olsunlar. Dünyaya o mantıkla baktınız mı, bir sürü sanat fonları olan, kurslar, burslar dağıtan kültür, sanat etkinliklerine destekler veren Fullbright'ları, Ford'ları, Rockefeller'ları, Shell'leri daha bir sürü dev tekelleri de başka türlü almanız gerekir. Roman bu konuya yeterli açıklık getiriyor kanımca. Belli ki dürüstlük üstüne düşüncelerimiz de temelden ayrılıyor. Türkiye'de, dünyada, ilaç olayını yıllarca inceledim. Hem de bilgisine, görgüsüne, namusuna güvendiğim bir sürü uzman kişinin de yardımıyla. Ne adı geçen holdingcilerin, ne de şunun bunun kişilikleri ile özel bir sorunum, alıp veremediğim yok. Kimilerini tanımam bile. (Sözgelimi, bunlardan biriyle uzaktan yakından bir çıkar ilişkim olsa, bu konuda tek satır yazmamayı namuslu olmanın birinci koşulu sayardım!...) Ama ciddi bir araştırmanın götürdüğü doğru

sonuca da yüz çeviremem. Yazdıklarım, öğrendiklerimin çok azı. Çünkü salt ilaç sorununu da anlatmıyorum. Türkiye'yi anlatıyorum. Yeşilçam *Dedikleri Türkiye*, kılı kırk yaran bir titizlikle salt doğruları anlatıyor. Hem de senin kavrayamadığın, aklının alamayacağı bir dürüstlükle anlatıyor. "*Romancı özgürlüğü görünümü altında*" hiçbir sorumluluktan da kaçmayarak. Senin biçeminle sorayım ben de: Eleştiri adı altında –diyelim romandaki savların yanlışlığı kanıtlanıp gösterileceğine– böylesine saldırgan suçlamalara kalkışmak, "*En azından terbiyeli bir davranış sayılabilir mi?*" Hele bu işin nasıl yapılacağı konusunda akıl vermeye kalkmak, gülünç biçimde haddini aşmak olmuyor mu?

Katıldığım tek savın bu konunun ahlaksal bir soruna dönüştüğü!... Yılmaz Güney resmini basıp altına, sevenlerini kışkırtıcı biçimde yazılar dizmek, ahlaksal bir sorundur! Ama asıl önemlisi, özgürlüğü dilinden düşürmeyip bir yerine dokundu mu sınırlarını tartışmaya getirmek gerçekten ahlaksal sorundur. Ne çekiyorsak bu ikiyüzlülükten çekiyoruz.

Sinemanın Hoşgörülü Yurttaşı

Mezarının başındaki konuşmamda şöyle dedim Süreyya Duru için: "Ben bir dostumu, sinema bir yönetmenini, Türk toplumu pırlanta yürekli bir yurttaşını yitirdi."

Onu oldukça yakından tanıyan Bekir Yıldız, yurttaşlığı konusundaki yargıma da yürekten katıldığını söyledi. Süreyya Duru'yu tanıyıp da bu yargıyı paylaşmayacak kimsenin bulunacağını pek düşünemiyorum.

Uzun yıllar birlikte olduk, sözü edilen çoğu filmlerinde çalıştık Süreyya Duru ile. Bir bakıma çok kolay, bir bakıma güç işti benim için onunla çalışmak. Bana bırakıyordu, gönlümce kurup yazıyordum senaryoyu. Güçlük ondan sonra başlıyordu. Onun bir ön katkısı olmadan yazdıklarımı tek tek anlatmak, benimsetmek, giderek çekebileceği düzeyde özümsetmek aylar süren bir sorun oluyordu bazı. Yaptığımız filmlerin çoğu toplumsal içerikliydi. Dünya görüşümüz, sınıfsal

konumumuz, olaylara bakışımız birbirinden o kadar ayrıydı ki ortak bir yan bulup birleşmek uzun çabalar gerektiriyordu. Sonuçlar da hiçbir gün tam doyum getirmedi bana. Senaristle yönetmenin çelişkisini bilenler bunu bir bakıma doğal sayarlar. Bizimkisi bunun ötesindeydi denebilir.

Süreyya Duru'nun filmografisinde özel yeri olan iki film, *Bedrana* ile *Kara Çarşaflı Gelin* sinemamız için de olaydır kuşkusuz. İki film de festivallerde başarılar kazandı. Hele *Bedrana*'nın aldığı CIDALC Ödülü önemsenmeyecek bir olgu değildir. Sınıfsal ideolojik konumu belli Malkoç dizileri üreten Yeşilçam estetiğine yıllar yılı koşullanmış bir kişinin bu başarısı nasıl açıklanmalıdır? Güneydoğu insanının acılarını böylesine bir duyarlılıkla duyurabilmek gücünü nerden alıyordu Süreyya Duru? Salt Bekir Yıldız öykülerinden, Vedat Türkali senaryolarından mı kaynaklanıyordu bu? Kesin biçimde, içtenlikle söyleyeyim ki hayır... Kaynağın ne denli payı olsa da salt "sokma akıl"la sinema yapılamaz. Öykücü, senaryocu bizlerin katkımız, çabamız kadar, kuşkusuz en az o kadar yurttaş Süreyya Duru'nun, ülkesinin insanına toplumsal sorumlulukla bakan, sevecen, sıcak yürekli kişiliğinden güç kazanmış, belki de asıl gücünü oradan almıştır bu filmler.

Yeniliklere açık, gerçek alçakgönüllü, hoşgörülü yaklaşımı onu tanıyanların sevgisiyle birlikte çok şey kazandırıyordu Süreyya Duru'ya. İçten içe birikimlere dayalı bir gelişme, olgunlaşma sürecinde vardığı aşamalar, belki hemen açık seçik görülmüyor, ancak bir davranışı, beklenmedik bir çıkışıyla sevindirerek ele veriyordu kendini! Acı tatlı hiçbir eleştirime, takılmama kızdığını, ters tepki gösterdiğini anımsamıyorum. Saldırıyı bile kızgınlıkla değil her koşulda yardımcısı olan sağduyusuyla karşılamayı biliyordu. Bitip tükenmeyen kahkahaları ayrı bir silahıydı sanki. Kavgasını böyle yürütüyordu denebilir. Baskı dönemlerinde yaptığımız filmler sansürce sürekli engellendi. *Kara Çarşaflı Gelin, Güneşli Bataklık* ancak yıllar süren Yargıtay serüveninden sonra gösterime çıkabildi.

Çoğu yerde *Güneşli Bataklık* tehditlerle ya erken kaldırıldı ya da hiç sokulmadı sinemalara. Ekonomik yıkıma götüren bu kara saldırıları, nasıl onurlu bir dirençle ödün vermeden karşıladığını unutamam. Yaptığı bir sinemacı için gerçekten kahramanlıktı. Bir gün bile ne yakındığını gördüm, ne övündüğünü, ne de küskünlüğe kalkıştığını. Şu ya da bu biçimde toplumsal etkinlikler için başvuruldu mu önce yalancıktan bir takılır, "Biliyorum başımıza gelecekleri zaten!... Bizi de götüreceksiniz!..." yollu şakadan sonra hemen yerini alırdı. Yeşilçam'daki bütün ileri atılımlarda Süreyya Duru imzası vardır.

"Laf değil; Süreyya Duru gerçekten önemli bir boşluk bıraktı Yeşilçam'da. Ataerkil görkemli görünümü içinde dünyaya, çevresine dengeli, hoşgörülü bir duyarlılıkla bakan bu ileriye dönük sinemacıyı, bu iyi yürekli yurttaşı, değerbilir kişiler hep sevgiyle, saygıyla anacak; ülkemizin demokratikleşme sürecinde çok da arayacaklar.

Ankara'nın Kalesi, Bir de Şenliği

Bir kez daha anlaşıldı ki, kanına sinema virüsü karışmış "deli"lerle kimse baş edemez! "Hey gidi deli gönlüm dedi / Akıllı mutlu sabırlı deli gönlüm / Ya istiklâl ya ölüm dedi" der ya Nâzım, aynen öyle işte! Aynen öyle bir sinema delisi de Ankara'da yaşar. Hem ne deli!... İşinden ederler, cömert bir yürekle yıllarca bilgi, ışık dağıttığı üniversitedeki kürsüsünden kovarlar, kitaplarının üniversitedeki dağıtımını durdururlar... Ne yılma, ne uslanma adamda! Dedik ya deli bir kez; hem de kanına sinema virüsü bulaşmış Mahmut T. Öngören adında umutsuz vaka!

İşte bu deli, iki yıl önce Bilar'a başvurur, Ankara'da bir film şenliği yapalım diye! İyi olur da, nasıl yapılır! Sinema, hele şenlik demek para demektir. Hesap, kitap, bu işin olamayacağı anlatılır kendine. Deli sözden anlar mı? Durmadan yeniler başvurularını. Başkalarını karıştırır işe. Şenliği düzenleyen-

lerden Mülkiyeliler Birliği Başkanı Sayın Alper Aktan diyor ki: "Önce nasıl yaparız filan diye diretiyorduk. Sinemaydı, filmdi derken bir de baktık..." Evet, bir de bakmışlar ki hain Mahmut Tali Öngören virüsü bunlara da bulaştırmış! *Bilim ve Sanat* dergisi dersen, bir sürü iflah olmaz deli de orda... Bakmışlar başka çare yok, el ele baş başa verip Türkiye'de sinema sanatı alanına yeni umutlar getiren Ankara Film Şenliği'ni başlatma kararını vermişler. Kim mi bunlar? Bilar Anonim Şirketi'nden Halûk Gerger, Mülkiyeliler Birliği Başkanı Alper Aktan, Genel Sekreter Ülkü Orbay, İstanbul Şubesi Yönetim Kurulu'ndan Savaş Dizdar, *Bilim ve Sanat* dergisinden İlhan Alkan, Mümtaz İdil, Ankara Üniversitesi'nden Yönetim Bilimi Dalı Profesörü Oğuz Onaran. Bu işe gönüllleriyle koşanlar; Aysan Sümercan, Ömer Tunçer, Bahriye Topallar, Op. Dr. Ahmet Boyacıoğlu, Cemil Turan. Genç kızlarımızdan, delikanlılarımızdan oluşan bir dolu adsız yiğitler... Söylemeye gerek var mı, hangi düğün Kambersiz olmuş Türkiye'de? Başlarında da, yılların zincirden boşanmışı Aziz Nesin!...

Burda bir durmam gerekiyor. Mülkiyeliler Birliği'nden hemen özür dilemek boynumun borcu oldu benim! Mülkiyeli dendi mi, kafamda "Önce Mülkiye, sonra Türkiye" diyen bağnaz, okumaz, okusa da bir şey anlamaz ya da kokmazbulaşmaz bürokratlar dolanmaya başlardı. Başkan Alper Aktan'a kuşkuyla bakıyorum belli etmeden. Benzer bir yanı yok. Adam önce Türkiye diye tutturmuş. Sanatıyla, sinemasıyla özgür düşüncesiyle çağdaş, uygar Türkiye. Çevresindekiler desen yürek birliği ile aynı koşturma içinde. Sağcılık, solculuğa da bağladıkları yok bunu; adam olmanın, dünyada adam diye yüz akıyla dolaşmanın tek yolu diye almışlar. Ne diyeyim; sağ olsunlar! Benim dar kafalılığımı da bağışlasınlar!... E, bizler eskidik artık; Türkiye'de özellikle bazı kimselerdeki değişimi yeterince değerlendiremiyoruz demek!... "Anladık, yeldeğirmeni de, suyu nerden geliyor" demiş adam!

Suyu dedikse, sinema şenliği ölçülerine vurdunuz mu, birkaç kovacık. Sağdan soldan topladıkları otuz beş milyon; giderleri kırk milyon gibi. Hadi bu yılı geçtik; gelecek yılda ne yapacaklarını şimdiden düşünüyorlar. İnanıyorum ki bu coşkuyla nasıl olsa dağları delip suyu akıtacaklardır...

Sinema şenliklerimizin en eskisi Antalya Film Şenliği. Genellikle kapanın elinde kalmasına, üstüne sürekli hükümet gölgesi düşmesine karşın gene de yararlı sayarız. Sinemamız için hiçbir şey yapılmadığı, eski yıllardan beri iyi kötü yinelenir durur. Her yıl sanatsal bir devinim getirir sinemamıza, ikincisi; İstanbul'da yıllardır akıllıların yaptığı sinema şenliği: İstanbul Sinema Günleri. Yalnız kalabalık seyirci yığınlarının değil, en büyük, en güçlü finans endüstri-ticaret kurumlarının parasal, yüreksel desteğiyle hesaplı kitaplı yürütülüyor. Çalışıp çabalayıp çok güzel, çok yararlı işler yapageldiler yıllardır. Kültürümüze, sinemamıza önemli katkılar sağladılar. Bu yıl başlayan Ankara Film Şenliği'nin bir özelliği var ki, bana ayrı sevinçler, ayrı umutlar veriyor. İlk temeli atılan ödül kurumu, salt ilk filmlerini yapan "genç"lere yönelik! Yaş sınırı yok ya, ilk filmini yapanı genç saymamak olur mu? İşin en önemli yanı bu bence. Akademi Kitabevi 1979-80 yıllarında genç yazarların, çoğu dosyadaki yapıtlarına ödül dağıtmaya başladığında önemi pek de yeterince kavranmamıştı. Bugün ozan, öykücü, romancı, oyun yazarı, en azından on imza var ki edebiyatımıza Akademi Kitabevi'nin genç yazarlara verdiği ödülleri alarak girdiler. İlk günler kuşkuyla, biraz da küçümseyerek bakanlar da olayı bugün saygıyla değerlendiriyorlar. Gerçi sinemanın ayrı koşulları var. Bir ödül bir sinemacının doğuşuna edebiyattaki ölçülerle ağırlık koyamaz. Ama ne de olsa yol açar, özendirir, öykündürür, yararlar sağlar, sinemaya değerler kazandırır. Yalnız burda söylemeden edemeyeceğim bir nokta var. Özellikle bizim sinemada her vakit olduğu gibi bu kez de unutulan şey; senaryo. Neyleyelim, burda da atlanmış!... Yapımcıya, yönetmene ikişer buçuk milyon ödül dağı-

tıldı; senaryoya parasal bir destek yok! Olmaz. Olmayacağını herkesten iyi de değerli sinema kitapları yazarı Mahmut Tali Hoca'mız bilir. Sinemamızın en sıkıntı çekilen, en de sıkıntı çektirilen alanı senaryo, senaryoculuktur. İyi film iyi senaryoyla başlar. Özellikle genç sinema yaratıcıları dediniz mi, akla hemen iyi yönetmenlerle iyi senaryocuların iş-gönül birliği gelir. Bu eksikliğin önümüzdeki yıl giderileceğini umarız, bekleriz.

Sözü edilmeye değmez ufak tefek aksaklıklar sayılmazsa (hele bir başlangıç için hiç sayılmamak gerekir), etkinlik gerçekten başarılı yürütüldü. Şenlik boyu izlediğimiz kadarıyla uzun boylu bir sızlanma duyulmadı içeride. Önemli yakınma şenlik dışındaydı. Öğrenciler bilet paralarını yüksek buldukları için filmleri izleyemediklerini söylediler. Haklıydılar. Dileriz önümüzdeki yıl bunun da bir yolu, umarı bulunur.

Soylu bir sanat-kültür etkinliğini kurumlaştırmak için Ankara'da temel atanların elleri, kolları, kafaları yürekleri dert görmesin.

İstanbul mu?

SALTUKNAME'de şöyle diyor: ... Hasan, Şerif'e eyitti: "Bu şehirde niçin âdem komadın?" Şerif eyitti: "Ya Hasan! Bu dârulfesaddır. İblis yere gökten inicek bu yere bastı. Ol da her devirde bir yere geçer. Fesâddan hâli değildir. Andan korkarım Müslümanları bu nuhs yerde komağa. Kâfirlerin girv fesadı ola derim." Sözü edilen fesat yuvası kent İstanbul'dur. Şerif de, kâfirleri kırıp kenti ele geçirdiği hâlde haraca bağlamakla yetinerek çekip giden yiğit Saltuk'tur!

Galiba her dönemde de biraz çekinilmiş, korkulmuş İstanbul'dan. İnsanları ayartan şeytan kent olmuş. Anadolu'da yolunu sapıtan kızlar İstanbul'a kaçardı eskilerde. İstanbul'a giden erkekten de umut kesilir! "Yârim İstanbul'u mesken mi tuttun / gördün güzelleri bizi unuttun" diyor, yanık Anadolu türküsü. Ben unutmadım ama, liseyi bitirip 937'de İstanbul'a bir geldim; o geliş... İstanbul'dan, zorunlu oldu da yola çıktım

mı, daha Pendik'e giderken hüzün çöker içime. Ya dönemezsem! Biliyorum Anadolu insanlarınca ayıplanacağımı. "İstanbul Dukalığı" diye taşlamalı bir deyim dolaşırdı bir zamanlar; biz de dukalık devrimcisi oluyoruz demektir! Belgesi, kanıtı da var!... "Hey sen ne güzelsin kavgamızın şehri" demişim İstanbul şiirinde. Genç kuşaklara anlatmak da kolay değil. Koca ülkenin karanlıkta yüzdüğü 1944 yılında, devrimci eylemlerin odaklaştığı İstanbul'un, hele Anadolu'daki bir geri kasabadan bakan genç devrimciye nasıl özlemle ışıdığını belki de roman anlatır anlatabilirse, bir iki dize ne yapsın?... 951'de İstanbul'daki tutuklu hücresinden de şöyle görünmüş Türkiye: "Dışarda alabildiğine bekleyen topraklar / Sanki uyuyor bir koca ülke / Bir delikanlı gibi uyuyor / Dışarda bir tek ağaç altında yüzükoyun / Çıplak ayakları toprağa batmış / Bir delikanlı uyumakta / Dünyayı kucaklar gibi / Kollarını iki yana uzatmış / Toprağı dinliyor / Birden kalkacak." Sonraki yıllar ayağa kalktı o delikanlı, gördük. Nereye vuracağını, nereye varacağını bilemedi yalnız! Gene yatırmak istiyorlar ya, boşuna...

Çağlar boyu edebiyatımızda hep var olagelmiş İstanbul. Daha Bizans'ken *Dede Korkut*'ta, *Saltukname*'de başlıyor bildiğim kadarıyla. İstanbul'un en İstanbullu hemşerisi Evliya Çelebi ile başlıyor bana sorarsanız! Açıp açıp keyifle okuduğum kitap, İstanbul'u kıyı bucak saya saya bitiremeyen *Seyahatname*'nin ilk ciltleridir. Kantarın topuzunun kaydığı yerlerde siz inanmasanız da o inanarak anlatmıştır; işin tadı da burda. Gazelinden kasidesine, mesnevisine, tezkiresinden şehrengizine, bütün divan edebiyatında pek çok ozan, yazar söz etmiştir İstanbul'dan. Osmanlı vakanüvisleri tarihe nasıl bakmışlarsa biraz öyle bakmışlardır İstanbul'a! Tanzimat'la başlayan yeni dönem edebiyatımızda yeterli olmayan bir yeri vardır İstanbul'un. Edebiyat-ı Cedide'nin İstanbul'u, dışarıyı bilmenin umarsızlığında, içine kapanmanın korkulu acısını yaşar. Halit Ziya'nın burjuva özlemi, Mehmet Rauf'un cinsel itilimli duyarlılıklarla gözlerini yer yer İstanbul'a dikmeleri

yeni sayılsa da, asıl ileriye dönük olan, Fikret'in daha yolunu bulamamış karamsar kızgınlığıdır. Fikret'in köhne İstanbul'unun toz toprak içindeki sokaklarında, "Ne yapsam, neyle kurtarsam şu imdat isteyen halkı" diye, Kâbe yolunda medreseli derviş(!) gibi yana yakıla dolanıp duran Mehmet Akif vardır edebiyatımızda bir de. İstanbul hemşerisi Evliya'nın yerini Ahmet Mithat Efendi almaya kalkarsa da gücü yetmez. Arkadan yetişen Hüseyin Rahmi, Ahmet Rasim, bir bakıma Osman Cemal kentlerini yansıtmakta daha beceriklidirler. Edebiyatımızın değişen evreleri, çeşitli kişileri için bir sürü şey söylenebilir buna benzer. İstanbul'a bakışta, bir anlamda temel değişikliğin Yahya Kemal'le başladığını görmezden gelemeyiz. Sınırlıdır, ama tutarlıdır; Batı burjuva kültürünün özel merceğiyle algılanan tarih anlayışına, giderek savına, bilincine dayanır bu yaklaşım. Tanzimat'la başlayan düalizm'in kültür, sanat çatlağını kaynatıp, yüzyıldır alaturkalıkla alafrangalık arasında sallanıp duran Osmanlı düşününü, aydınını, kendi özgeçmişi ile yeni bir çevrene yöneltme çabasıdır bu. Yahya Kemal'in İstanbul'u da böyle oluşur edebiyatımızda. O eksende yapılabileceklerin en güzelini de, bana sorarsanız, *Beş Şehir*'in İstanbul bölümü ile Ahmet Hamdi Tanpınar yapmıştır. Yer yer hoş sesler verse de, sinsi, ürkek *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, kahramanları düş İstanbul'unda hayalet gibi dolaşan *Huzur* romanlarıyla değil, İstanbul'u doğrudan anlatan bu yazısıyla ustadır Ahmet Hamdi Tanpınar. Bir de o "Bitmeyen senfonisi!" *Mahur Bestesi*'yle. (Nasıl üzülürüm bu romanın –olabilirmiş gibi– sözgelimi, on dokuzuncu yüzyılımızın sonlarında yazılmadığına! Ne güçlü bir edebiyat kalıtına konacaktık!...) Sorun, dünyaya, tarihe, insana bakışla belirleniyor kuşkusuz. Yanılmıyorsam, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde "İnsanlığa, çağa damgasını vuran" Freud'dan, Bergson'dan söz eder Tanpınar. Dünyasının sınırlarını çizer böylece. Çağa damgasını vuran düşünürlerin kimler olduğunu, hele Bergson'un hiç olmadığını –daha doğrusu kimlere

damgasını vurduğu– biliyoruz. Bergson'un damgasını yiyen Tanpınar'ın, yaşadığı dış "nizam"ı kavrayamamanın tedirginliğinde iç "nizam"ını arayan, kaçak düşler içinde İstanbul'a sığınma serüveni de tartışmaya değer yapıtlar bırakmıştır. Halit Ziya, Yakup Kadri, Halide Edip, Reşat Nuri romanlarında şu ya da bu biçimde yansıtılan İstanbul, öznel'likle tarihsel nesnelliğin kesiştiği bir düşün alanıdır Tanpınar'da; ya da yapmak istediğidir bu. Toplumdaki insanın geçmişe kök salmış sorunsalını, çoğu kez Enderun musikisinin, akılcı Osmanlı mimarlığını bile gölgeleyen, gizemli bulanıklığında irdelemeye özenir. Alındıkları toplumsal sınıfları bile örnekleyemeyecek öyle yapay, giderek Tanpınar'ın bütün edebiyat becerilerine karşın, öyle yüzeysel kişiliklerdir ki bunlar, tarihsel kökenli insan gerçeğinin irdelenmesine aracı olmak bir yana, canlı yaşamın bile dışına kayıverirler. Tanpınar, tutkuyla sevdiği, bir dönem Rusya'sının sınıfsal çelişkilerinin hummasında yanıp pişmiş Dostoyevski değildir ki, yanlış, ters bir tarih felsefesinden başyapıtlar çıkarabilsin. Proust'ta yakınlığı bilinse de, *Huzur*'un kendini evin holüne asan Suat'ı, nasıl silik bir Dostoyevski kahramanıdır! Nuran'ın Mümtaz'a mektubundaki şu tümceyi –eski bir Yeşilçam'cı olarak!– hep gülerek okumuşumdur: ("Ne yapalım Mümtaz; kader istemiyor! Aramızda bir ölü var. Bundan sonra beni bekleme artık! Her şey bitmiştir" diyordu.) Bu kadar çok şey bilen bir romancı, yapmak istediğinden nasıl bu kadar uzağa düşer?... Kendinde pek yaşamayan insanlarıyla birlikte İstanbul da böylece, o günün gerçek İstanbul'u olmaktan çıkar, tarih kalıtının "edebi" biçimde saptandığı demirbaş albümüne dönüşür.

Ancak, edebiyat dilimizin oluşup gelişmesinde, Edebiyatı Cedide tökezlemesini de, Türkçülerin nasyonalist popülizmini de aşan biçemiyle Yahya Kemal-Ahmet Hamdi Tanpınar çizgisinin işlevselliğini unutmamak gerekir.

"Keten Göynek" bir Anadolu türküsündeki şu dizeler nasıl bir İstanbul özlemini, hayranlığını dillendirir: "Bu dil bu-

ranın deel! / Bu dil İstanbul dili nineler!..." Hiç değilse bir kez Ruhi Su'dan dinlemelisiniz bu türküyü. Bir döneme kadar edebiyatımız da İstanbul'la sınırlı kaldı. Tanzimat'ta, Edebiyat-ı Cedide'de, Fecri Âti'de tek tük rastlanan Anadolu, önemli olgu sayılıp altı özenle çizilir. Daha çok da İstanbul'dan atanan memurlarla gidilip onlarla yaşanan, onlarla gözlemlenen Anadolu'dur bu. Yakup Kadri'nin *Yaban*'ına, *Ankara*'sına, kadar özellikle romanlar İstanbul ağırlıklıdır. Ağırlığı Anadolu'ya kaydıranlar, Kurtuluş Savaşı yıllarında İstanbul'dan gelenlerdir bu romanlarda da. Başkentin Ankara oluşu, Kemalizm'in halkçı ulusalcı politikası, yazarı, çizeri düşünürüyle aydınları Anadolu'ya döndürmüştür artık. Türkçülerin, Fecr-i Âticilerin, Genç Kalemler'in iç içe girdiği, sonraları yerel renkleriyle Köy Enstitüsü çıkışlı yazarların karıştığı bu dönemi ayrıntılamadan, edebiyatımızda önemli bir aşama yaratacak yeni bir olguya parmak basmak gerekir.

İnsana, insanın toplumdaki, tarihteki konumuna yepyeni, dosdoğru, gerçekten tutarlı bakış açısıyla Nâzım doğmuştur edebiyatımıza. "Kurtuluş Savaşı Destanı"ndaki Şoför Ahmet'in, Anadolu'daki kavgayla İstanbul özlemini kaynaştıran yapısı edebiyatımızda bir geçişi de simgeler gibidir. İstanbul da, Anadolu da, akılcı, bilimsel bir dünya görüşünün ışığında ayrımcı yabancılaşmalardan kurtulabilir artık. Şudur sorun: Ya daracık, rahat çıkar mazgalından ya da Harran'daki, Çankırı'daki, Boğaziçi'ndeki insanın sınıf, tarih konumunu en geniş, en insancıl açıdan doğru görüp doğru saptayarak bakarsınız dünyaya, o tutarlılığa, o bütünlüğe eriştiniz mi, İstanbul'da liman işçisi Haşim'i ya da Anadolu'nun Yayalar Köyü'lü Yakup'unu almışsınız; "Çıtıpıtı dilleri, pamuk gibi elleriyle" vatanı elden çıkarmaya koşan İstanbul beyzade, paşazadelerini ya da Anadolu zahire borsasında Koyunzade Şerif Bey'i anlatmak istiyorsunuz, sağlıklı ortak ölçeklere vuruldukça özgünlükleri daha iyi belirecek canlı gerçeklerdir tümü de. Böylece bölge ayrımlarının üstüne çıkar Nâzım'ın

kişileri. Ama belalı yoldur bu. Bağışlanmaz bir suça götürmüştür bu yol Nâzım'ı! Sözgelimi, Alman, Goethe; İngiliz, Shakespeare; Fransız, Hugo; Rus, Puşkin'le tanınıyor diyelim uygar sanat-edebiyat dünyasında; Türk de Nâzım'la tanınır. Emekçi sınıfların, özellikle işçi sınıfının militan ozanıdır o da. Egemen güçlerin sindiremedikleri, bağışlayamadıkları da budur. Sınıfsal Salierizm! Salieri gibi inceden örmüyorlar düşmanlık ağını, kabaca saldırıyorlar. Cezaevlerinde dolaştırılan Nâzım için İstanbul bitmeyen bir özlemdir. "... Nâzım Hikmet kulun / Yanağından öpmüş gibi olur İstanbul'un." "Ben bir ceviz ağacıyım Gülhane Parkı'nda / Ne sen farkındasın bunun ne polis farkında" ... Sayısız dizeler bulabilirsiniz. Dokuz parçalık bir şiirdir "Şaban Oğlu Selim ile Kitabı." Koca bir İstanbul romanıdır! Bütün renkleriyle İstanbul'un görüntülendiği buruk acı bir roman. Bu sekiz on sayfalık anlatı-şiir'i okurken film gibi seyrederim hep: Kurgusu usta işi, renkli film. Yeşili acı, mavisi puslu, kırmızısı yiğit, alacakaranlığa batırılmış, bekleyen bir İstanbul. Bilmem gücüm yeter miydi? Ne çok isterdim o şiirin filmini yapmayı. Yahya Kemal de Cihangir'den, Park Otel'den bakar aynı dünyaya. Okuyun; iki insanın yüreklerindeki insancıl ısı ayrımını siz de duyacaksınızdır yüreğinizde. Kayırmalara kalkmanıza da gerek yok; ikisi de ustadırlar çünkü.

Yahya Kemal - Ahmet Hamdi Tanpınar - Abdülhak Şinasi Hisar İstanbul'uyla Yakup Kadri Anadolu'sunun seçkin azınlık ürünleri, Reşat Nuri'nin küçük burjuva popülizminin duygulu romanları çeşitlilik kazandırmıştır edebiyata; ancak yeni doğrultuyu çizecek olan, Nâzım'la gelen yeni dünya, yeni insan anlayışıdır. Sabahattin Ali'nin çıkışı bu dönemi özellikle küçük öykülerde başlatır. Nâzım içeri atılmıştır. Kentteki sınıfsal sorunlara giden yollar yasaklıdır. Kırsal bölgelerdeki insanların acılarından söz etmek yöneticileri daha az ürkütmektedir. Küçük öyküleriyle, *Kuyucaklı Yusuf* romanıyla en güzel örneklerini Sabahattin Ali'nin verdiği köy-kasaba ede-

biyatı, köy enstitülerinde yetişen yazarların da yetişmesiyle öylesi yoğunluk kazanır ki, devrimci yazarlık salt Anadolu, özellikle de kırsal bölge insanının yoksulluğunu yansıtmaya indirgenecektir nerdeyse! Bir bakıma da acıma, acındırma edebiyatıdır bu. Romanında İstanbul'un ayrı bir yeri olan Kemal Tahir'i bu akıma tepki diye almak çok mu ters olacaktır, bilmem. Kırsal kesim-kent karışımındaki insanlarıyla Orhan Kemal'in edebiyatımıza yüreklice atılımı da bu dönemde başlar. Edebiyat yapıtlarımıza tarih gelişimi içinde bakılınca hemen görülür ki, Orhan Kemal, seçkinlerden, özenle, kimi kez özentiyle seçilenlerden kurtarıp insan'ın iklimini, coğrafyasını, giderek tanımını, dar, küçük sınırların ötesine taşırmış, tarlada, fabrikada, üretimde, çarşı-pazarda, sokakta, evdeki sıradan insanların dünyasını içeren geniş bir alana yaymıştır. Kurma, yapılama, anlatı becerisi şu ya da bu yazarla karşılaştırılırken bu ileri konumu görmezden gelinemez. Nâzım'la başlayıp Sabahattin Ali ile süren yolun, Orhan Kemal biçeminde gelişmesidir bu. Bu dönemde İstanbul'un keyfini de, bir İstanbul gezgini Sait Faik çıkarır! Öyle ki, uzun yıllar, köy öyküsü dendi mi Sabahattin Ali, kent (İstanbul) dendi mi Sait Faik gelir akla! Bu tanım bir bakıma kavgacı, devrimci yazarla; duygulu, kaçak küçük burjuva yazarı ayrımına kullanılır olmuştur. İkisi de güzel öyküleriyle zenginleştirmiştir edebiyatımızı. Özlemlerle, devrimci sözcüklerle meyhanelere doluşan yazar-çizerlerin karma takımını bu iki yanlı kazanım mı getirdi edebiyata?

Yaşama, insana, tarihe diyalektik kavrayışın tutarlı bütünlüğü ile bakma aşamasına varmış edebiyatımıza, Orhan Veli - Oktay Rifat - Melih Cevdet üçlüsü de, yeni bir duyarlılıkla bu kazanım döneminde girer. Orhan Veli'nin İstanbul şiirleri (İstanbul İçin, İstanbul Türküsü, İstanbul'u Dinliyorum, Galata Köprüsü...) pek ünlüdür. Bazıları bestelendi de. Bana sorarsanız Oktay Rifat'ınkilerin tadı başka. Bir gün Nurullah Ataç'ın, ünlü kıs kıs gülüşüyle şöyle dediğini çok iyi anımsı-

yorum: "Orhan Veli diyor ki: 'Biliyorum tuhaf karşılayacaksınız ama, Yahya Kemal'in son şiirlerinde bizim etkimiz görülüyor!...'" Biz de saf saf üstüne gitmiştik Ataç'ın, bu savı doğru buluyor mu, diye. Saçmalamayalım gibisine gözlerini kaydırıp alaylı bakmıştı bize de. Bu ozanların Yahya Kemal'e de, İstanbul'una da ilgisiz kalmadıkları, o şiire duyarlı oldukları bellidir. "Dilde Yahya Kemal'in şarkısı şehnameleşir" diyor Orhan Veli –belki de yarı alaylı– "Efsane"sinde. "Lâkin artık o hayal âlemi bir efsane." O "efsane"yi en güzel şiirleştiren de Oktay Rifat kanımca: İstanbul görünümlü sayısız dizelerini değil de şu sonne'sini alayım:

FATİH'İN RESMİ

Ayasofya kubbesinde ak bir bulut,
Baktım, gitti gider. Bal rengi teşbihim Kehribar günler, düştü yaprak ve umut,
Güz yağmuru indi camdan düğüm düğüm. Benimdi savrulan kaftanlar, benimdi
Atların boynu, yerinde yeller eser!
Surların taşlarına sürdüm elimi,
Benimdi İstanbul, burçlar bana benzer. Altın sahanlarda aş yedim, su içtim
Altın kupalardan, zorlu Tuna'dan geçtim,
Ben Sultan Mehmet, Avni, tuğlarla yüce.
Bir resimde kaldım cüce, ben değilim,
Sarığım, soğuk kürküm, kokusuz gülüm,
Ararım, aranırım yerde delice.

"Şerefli kubbeler iklimi Marmara'yla Boğaz / Üzerlerinde bulutsuz ve bitmeyen bir yaz..." diyor Yahya Kemal. Oktay Rifat da "Öyle değil böyle!" diyor gibi!... "Ve İhtiyar Yalının", "Nara Benzerdin"; daha niceleri...

Sözü uzattık; bu konumdaki edebiyatımızda yerini saptamış İstanbul sevdalısı bir roman yazarıyım ben de...

Ne yapsam, halkımın demokrasi, özgürlük kavgasına bir katkım olsun diye yapmak isterim. İstanbul'un ağırlıklı yeri

vardır romanlarımda. Ancak insana, bütün Türk toplumunun tarihsel gelişimi, bütünlüğü içinde bakmaya çalışırım. Bildirilerim, çağrılarım bu gelişime, bu savaşıma yöneliktir. Salt tarih-coğrafya cenneti İstanbul'un tadını çıkarmaya değil...

Sosyoekonomik gelişim yedi milyona vardırdı İstanbul'u. Anadolu, Trakya'sıyla bütün Türkiye İstanbul'a akıyor. Gelenekleri, görenekleriyle, yaşam biçimleriyle 67 il yürüyüp gelmiş, bölge bölge ayırmış kenti. Yeditepe üstüne kurulu denirdi, şimdi 67 tepe üstünde oturuyor İstanbul! İstanbul-Taşra ikiliği tarihte kaldı. Köy-kent emekçilerinin birleşimidir bu. Dayandılar İstanbul kapılarına Fatih gibi; fabrikalarla kuşattılar! Hele bir kaynaşsınlar, bakalım ne olacak?

"Sen bize layıksın" diye bitirmişim İstanbul şiirimi. Şimdi İstanbul, biz ona layık olalım diye bekliyor. Türkiye'ye layık olmaktır bu; edebiyatımızın onurlu yoludur.

Aslında bu yazı burda biter. Ama ben gene de büyük İstanbullumuz Evliya Çelebi ile bağlayacağım yazımı. IV. Murat Bağdat Seferi'ne çıkarken, "İstanbul'un neresinde ne var, tümüyle yazılsın" diye hatt-ı şerif yayınlar. Dönüşte alay köşkünün önünden hepsini geçirip seyredecektir. Evliya Çelebi'nin anlattığına göre, "Yalnız meyhaneci mel'unlar ordunun içinde olmayalar!" der. Nazikçe de uyarır: "Yazınızda yanlış bulunursa yazanları dört pare ederim!..." diye.

Hay devletli Sultanımız, sen ne adaletli imişsin! Şimdiki devletliler yazılarında doğru olanları bin pâre etmeye kalkarlar!...

Yolumuz Sultanımızca ne güzel çizilmiş arkadaşlar! Doğruları yazacağız, meyhanecileri de aramıza sokmayacağız!...

11 Mart 1988, İstanbul

Sinemada Roman-Romanda Sinema

Bugün yapacağımız şey söyleşi. Ben önce konuşayım bu konularda, roman, sinema falan... Fazla uzatmamaya çalışacağım. Daha sonra sizlerin sorularınızla açarız.

Sinema çok önemli bir konu. Bana sorarsanız, o kadar önemli ki, belki ilerde sanat tarihini inceleyecekler, hani nasıl bugün bazı tarihçiler İsa'dan önce, İsa'dan sonra diye bir ayırım yapıyorlar; belki sinemadan önce, sinemadan sonra diye ayıracaklar. İsa, biliyorsunuz, tanrı ve tanrının oğlu olduğu için mezardaki ölüye, "Lazarus kalk oradan çık" demiş. Lazarus da çıkmış. Bugünkü aklımızla inanılacak şey değil. Ama, sinema bunu yaptı. Yani insana, kalk yürü dedi ve insanı yürüttü. Bu bakımdan da galiba çok daha önemli bir tarihsel olay.

Burada söyleyeceğim şeylerin çoğu bildiğiniz şeyler olacak. Yani ortak bilgilerimizi burada yenileyeceğiz. Bir de şuna

dikkatinizi çekeceğim; bilmenize karşın –hepimizde öyledir o– çok bildiğimiz konularda bile, tartışmalar insana yeni şeyler getirir. Düşünme fırsatı verir ve çok bildiğimiz bir olayın bizim gözümüzden kaçmış, göremediğimiz ne kadar boyutları olduğunu öğretir.

Şimdi, sinema gözün bir yanılgısına dayanmış teknik olarak. Yani insanoğlu doğaya bir oyun oynamış. Gözün bir kusuru var. Retinadaki cismin imgesi, saniyenin onda biri kadar süre, cisim çekildikten sonra da orada kalıyor. Yani diyelim bir kalemi göz görüyor, ben göz önünden çektiğim anda o imge hemen kaybolmuyor. Göz onu varmış gibi görmekte devam ediyor. Bu bir kusur. İnsanoğlu bu kusurdan yararlanmış. Ne yapmış? Gözün önüne birbirini tamamlayan çeşitli biçimlerde resimleri yan yana getirmiş. Göz o kaybetmediği, hep var zannettiği imgeleri birbirine bağlayarak, devinimli görmüş bu resimleri.

Oysa devinim diye bir şey yok aslında. Hani Yunan felsefesinde Zenon'un oku var; hem gidiyor, hem gitmiyor diyalektiği, burada o görülüyor. Ve sinema böylece çıkmış ortaya. Sinema bir bakıma bu doğuşu ile yeni bir çağ açmış diyoruz... Fakat kusurlu doğmuş; sermayeye bağımlı doğmuş. Çünkü sinema endüstri ile beraber doğduğu için, her endüstri gibi pazar gereksiniminde. Yani bir endüstri ürünü elde etmek için, belli bir para yatırmak zorundasınız, onu yatıracak kişiler kim olursa olsunlar bunun karşılığını bekliyorlar. Yani bir pazara gereksinmeleri var.

Parasal sorunlar ortaya çıkınca, insanlar için çekici olabilecek konular aranmış ve çok ilkel olan sinema, o zaman, kendine göre konular bularak onları işlemeye başlamış. Fakat bulunan yeni anlatım aracı, yeni dil, sürekli gelişme içerisinde artık eski konularını, dayandığı yapıtları beğenmez, sevmez olmuş; devamlı bir gelişme göstermiş. Ve bu arayışlar içerisinde, sinema tarihini okuduğunuz zaman göreceksiniz, ilk zamanlar büyük tiyatro eserlerine itibar etmişler, tiyatro eser-

lerini filme almışlar, hep pazara para getirecek ürünler üretmek, çıkarmak için. Fakat sonra anlaşılmış ki, tiyatro çıkar yol değil. Yavaş yavaş başka yapıtlara ve romanlara yönelinmiş.

Şimdi burada biraz duralım. Niye acaba romanlara? Romanla sinemanın çok yakın iki yanı var. Bir defa sinema, insana ve doğaya çeşitli açılardan bakabilme fırsatını, teknik olanağını vermiş. Örneğin tiyatroda bunu bulamazsınız. Şimdi siz oturuyorsunuz ve bana bakıyorsunuz. Oturduğunuz köşeden görebilirsiniz. O köşedeki arkadaş başka görüyor, bu köşedeki başka görüyor. Bunu değiştirmek elinizde değil. Sinema işte bunu elde etmiş. Aslında bu duygu insanlarda öteden beri var. Yani, olayları, insanları, doğayı, çevreyi çeşitli açılardan görme isteği. Örneğin, ilkel resimler var. Bizim Siyahkalem vardır, belki görmüşsünüzdür, atı çizer, atı bir açıdan çizmez. Orada artık doğa değil çizerin istekleri, iç dünyası ön plana çıkar. Çeşitli açılardan görürüz. Atın ön ayakları ve sağrısı verilir, bir de bakarsınız ki, perspektif kurallarına uymayan, anatomiye de uymayan bir başka açı onun yanına konmuştur. İşte sinema insanoğlundaki bu farklı açılardan görmek özlemini karşılayabilmiş. Bu romanda da vardır. Romancı insanlara ve eşyaya istediği açıdan yaklaşabilir, onu anlatabilir.

Aslında sinema çok yeni bir olay değil. Bütün sanat tarihinde sinema var. Daha eskilerde, örneğin dini resimlerde bu özlem var. Hani dedik ya, kalksın yürüsün insanoğlu; devinim isteği... Zaten nasıl tanımlıyoruz. Devinimli resimlerin bir düzlem üzerinde sergilenmesidir sinema. Bu devinimli resmi insanoğlu hep özlemiş ve farklı açılardan bakma isteği bütün sanatlarda egemen olmuş. Örneğin, *Parma Manastırı* var, belki okumuşsunuzdur. Stendhal'ın. *Parma Manastırı*'nda büyük bir kule var. Romanda var ama, Parma'da hiçbir zaman öyle bir kule olmamış, Stendhal yaratıyor onu. Neden? Çevreye yukarlardan, çok daha geniş açılardan bakmak, yeni görüş açıları kazanmak için. Çevreni genişletmek için. Sinema

duygusu yaratabilmek için yapay olarak oraya bir kule kuruyor. Tam açıklayamayacağım ama Beethoven'in *9. Senfoni*'de insan sesine başvurması da sinema arayışı gibi gelir bana. İçinde vurgulanan anlatı öğeleriyle, somut insan sesine geçmek, görsel bir boyut aramak sanki... Michelangelo'nun *Musa* heykeli var biliyorsunuz. *Musa* heykelinin parmağının birinde bir zedelenme var derler. Rivayet o ki, bitince baktığı zaman Musa'ya, elindeki çekici atmış, "Yürü!" diye bağırmış Michelangelo. Bu da sinema. Örneğin ben görmedim ama söylüyorlar, dini resimler, Karahoça'da bulunan Mâni resimleri var; onun önünde birtakım insanlar, papazlar birtakım mucizeleri anlatırlarken canlılık duygusu vermek için, o mucizeleri canlandırmak için birbirini sürdüren, tamamlayan resimler sıralarlarmış. Moğol resimleri de var öyle, katlanabilir resimler yapmışlar, aynı nitelikte.

Denebilir ki, yalnız edebiyatta değil, bütün sanat tarihinde, sinema, yani devinimli resim, insanlara çeşitli açılardan bakabilmek, insana çeşitli açılardan, ayrıntılı yaklaşabilmek özlemi ağır basmış. En çok da romanda var bu olanak. Sinema önce bir basit dil olarak bulunmuş. Kamerayı koymuşlar, olayları izlemeye başlamışlar. Bir rastlantı olarak, Rus çarı ile, bilmem ne prensi buluşunca, sinema filmleri çekilmiş, farklı farklı yerlerdeki o çekimleri bağlamışlar birbirlerine, bakmışlar ki montaj diye bir olay var. Yani farklı çekimlerin yan yana getirilip yapıştırılması olayı, montaj, sinemaya yeni bir etkinlik getiriyor. Sinema dili oluşmaya başlamış. Nasıl ki, mağaradaki adamın konuşması, sonra yazıyı bulma olayı, tabletlere geçirmesi, tabletlerden hiyerogliflere geçirmesi, sonra parşömenin bulunması, kâğıtlara geçirilmesi nasıl yazı dilini geliştirmişse, sinema olgusu da, tekniğin her gelişmesi ile, yani merceklerin gelişmesiyle, ışıklandırma sisteminin gelişmesiyle, efektlerin, seslendirmenin gelişmesiyle sürekli değişmiş, gelişmiş, bir şeyler kazanmış. Sinema dili oluşmuş. Bugün de durmamıştır. Sinemanın galiba geleceğinde, holog-

ram dedikleri şey, üçboyutlu sinema var. Paris'te dört buçuk dakikalık bir film de yaptılar. Biz fotoğraflar gördük. İnsanı gerçekten çarpıyor. Resme derinlik veriyor. Hatta ben inanmadım, gittim: Bir acuze resmi var, kocaman burunlu bir cadı kadın, tırnakları uzamış, bu gerçek kabartma resim dedim, elimi önünden geçirdim baktım ki, ışın. Yani öyle bir olay yok. Ve sinemanın geleceği bu belki de. Bu tabii birçok şeylerin geleceği. Belki de bir Louvre Müzesi Ankara'da hayalet müze olarak oluşacak. Yani bütün o yapıtların aslı Paris'te olacak ama, bütün tabloları siz burada görebileceksiniz. Bu sinemaya da tabii başka boyutlar getirecek. Sinemanın demek ki, sürekli dili gelişmiş, grameri gelişmiş. Peki bu gelişme sırasında sinema kimden neler almış? Bunun ayrıntıları çok uzar, teknik bir olay hâline gelir. Fakat, bildiğinizi sandığım bazı şeyleri yine tekrarlayacağım ben.

Sinemada şunlar vardır: Kurgudan söz ettik. Sonra, çekimler, yani planlar var. Dekupaj var. Elipsis var. Kısaltmalar. Eksiltme diyoruz biz ona. Sinema bir olayı şöyle anlatır: Kamera konur, kamera diye seslenir yönetmen, bir mizansen içerisinde devinim başlar. Stop deyinceye kadar sürer; belli bir şerit elde edilir. Bir plandır bu. Sonra, kamerayı bir başka yere götürür yönetmen. Yani bir başka açıdan olayı, belki daha yakından, belki daha çaprazdan, belki daha yukardan seyretmek için. İsterse kameraya devinim verir, bir şerit daha alır. Böyle, böyle oluşturur. Bunu yaparken de, yukardan, aşağıdan bakılır, kaydırmalar yapılır, yaklaşmalar, uzaklaşmalar yapılır, mercekler değişir, ışık koşulları değişir. Kamera önündekiler mise en scene'le farklı durumlara geçerler uygun devinimle gereğinde, bütün bu değişiklikler o sinemacının eline aldığı şeritleri de etkiler. O şeritler farklı farklı anlatım gücü taşır. Sonra onları birbirine bağlarlar ve bağladıkları zaman sinemanın tümceleri çıkar ortaya; olayı anlatır, yansıtır, duyurur. Bütün bu işlemlerdeki becerisi ölçüsünde etkileyerek...

Aslında bunlar sinemacıların birtakım rastlantılarla buldukları şeylerdir ama, büyük sinema düşünürleri tarafından edebiyatın eski yapıtlarının, romanın, şiirlerin yapıları düşünülerek, uygulanmış, uyarlanmış şeylerdir. Roman da aynı şeyi yapar. Bir romancı da diyelim ki, bu odadaki insanları anlatacak; sözgelimi, Mülkiyeliler Birliği salonunda şu kadar insan vardı, salon çok doluydu der. O ne demektir? Kamera bjr yerden, tepeden herkesi görüyor demek. Sonra, kapının yanında kolları şöyle bağlı bir genç adam duruyordu der. Ne demektir o? Yani sinemada onun anlatımı? Kamera bize onu yakından gösteriyor demektir. Bu tür bir mantık içerisinde düşündüğünüz zaman, romancının yaptığı işlerle, romancının yaptığı çalışma biçimi arasında, çok yakınlık bulacaksınız.

Sinemacı, elinde bir tekst vardır diyelim; bu teksti aldı, geldi, burada çekim yapacak. Burada çekim yapacağı yeri bir görür önce, senaryosunu okur, bunu nasıl buraya uyarlayacak, düşünür; sonra kalemi eline alır ve çizer. Demin anlattığım resim boylarının kararını verir. Yani önce bir genelden göreceğim, ondan sonra kapıdaki şu kişileri göreceğim, sonra ayrıntı olarak ön sıradaki insanları göreceğim. Ve çizer, resimlere ayırır. Buna dekupaj teknik denir. Yazar da buna benzer dekupaj yapar. Yani bir bakıma, romandan alınma şeylerdir bunlar.

Sonra elipsisler yapılır. Yani, eksiltmeler yapılır. Size bir örnek vereyim; filmde bir yangın var. Adamın diyelim ki, kitaplığı yanıyor ve çocuğu da var orada. Bunu siz gördünüz ama, adam yok orada. Birisi fırladı, oradan, çıktı. Sinemacı onu kitaplığı yanan adamın karşısına çıkardı. Düşünün bakalım, iyi bir sinemacı tutup da bu bizim gördüğümüz şeyleri, o giden haberciye ayrıntıları ile anlattırmaya kalkar mı? O yangın olayını adeta simgeleyen çok kısa bir iki laf ettirir. Ve o, başına yangın felaketi gelmiş adam, fırlar, sanki olan biten her şeyi öğrenmiş gibi. Neden o? Çünkü biz onu biliyoruz. Seyirci olarak biliyoruz, bildiğimiz bir şeyin de o adam tara-

fından hemen kabul edilmesini isteriz. Ve inanırız ona. Buna eksiltme elipsis denir. Romanda da böyledir bu. Bir romancı da eğer özel bir maksadı yoksa, daha önce anlattığı bir olayı, ikinci kez, bir başka kişiyle karşılaşan kahramanına ayrıntıları ile anlattırmaz. Bu elipsistir.

Demek ki, romanda olan şeylerin çoğu sinemada da var. Sinema da bunlardan yararlanmış. Ve sinema farklı açılardan bakmak, yaklaşmak konusunda, bir öykücü, bir romancı kadar özgür değilse, henüz daha teknik olanakları elvermiyor demektir. Bugün artık en soyut duygular en somutlaştırılamayacak düşünce sistemleri anlatılabiliyor. Ne ile anlatılabiliyor? Özel efektlerle, özel ışıklandırılmalarla ve o ışıklandırılmalar içinde uygun devinimleri bulmakla, davranışları yakalamakla. Ve onlarla bir Dostoyevski, bir Kafka verilebiliyor. Bir yabancılaştırma olayını verebiliyorsunuz. Orson Welles'in *Dava* filmini görmüşsünüzdür; edebiyatın yaptığını, Kafka'nın yaptığını ustaca, bu dediğim araç gereçlerle sinemaya aktarmıştır Welles.

Sinema tarihine bakarsanız, evvela büyük romanları alıp sinemalaştırmışlar. Demin baştan da dediğimiz ticari kaygılarla. Burada da iki yol tutulmuş. Birincisi, büyük bir romanın adeta satır satır resmi çekilmiş. Örnekse, *Harp ve Sulh* Bondarçuk'un. Bondarçuk dört ciltlik romanı adeta okutur size, ayrıntılarına kadar, sayfa sayfa... Soruyorlar, diyorlar ki, acaba siz bunu çekerken biraz değiştirme gereği duydunuz mu? Diyor ki, aman ne haddime, bütün Rus halkı onu ezbere bilir, sonra beni mahvederlerdi diyor. İşte bir anlamda ünlü yapıtlardan sinema yapmanın sakıncaları da budur. Yani her vakit siz belli bir baskı altındasınızdır. O da sinema yapmak mıdır, değil midir, bu tartışılır. Çünkü sinema aslında bu tür romanları veya yapıtları alıp aktarmak için değil, bu tür romanlardan da yararlanarak, yani romancadan, tiyatrocadan, şiirceden, sinemacaya birtakım uyarlamalar yapmaktır. Yani kendinizi hiçbir zaman bir sinemacı olarak, böyle bir yapıtın

biçimsel baskıları altında duymak istemezsiniz. Bu da ayrıca tartışılacak bir konudur. Hangi yol daha iyidir? Bir romanın tematiğine dayalı özgün sinema yapmak mı, yoksa o romanın aynen yinelenmesi mi? İki yol da vardır. İki yol da kendine göre büyük etkiler yaratmıştır; büyük yapıtlarını vermiştir denilebilir. Ama aslolan özgün sinemadır.

Şimdi isterseniz sinemanın bir gelişmesinden daha söz edelim. Video olayından. Sinema çok güçlü bir sanat. Sinema sanat tarihinde bir dönüm noktası, bir dönemeç. Fakat sinemanın şöyle bir diyalektiği var. Sinema salonunda film seyrederken adeta karanlık odada bir illüzyona kapılırsınız. Bu illüzyonun etkisi bugün övülür olmuştur. Sanki sinemanın vazgeçilmez öğesi gibi alanlar, savunanlar var. Ben onlardan değilim. Evet, bir salonda, büyük bir ekranda, belli bir karanlık içerisinde, illüzyonla seyretmenin keyfi, tadı var. Ama, bunun getirdiği birtakım sakıncalar da var. Özellikle ticari sinemada. Nedir bunlar? Sinemalarda en büyük sorun, seyirci kitlesinin kazanılmasıdır. Yani boş salona oynamamak. Elverdiğince çok seyirciyi salona çekmek. Salona çekilecek seyircinin de, karanlık odadaki sabrı, hele hele, evinden ayrılmış, trafik derdiyle uğraşmış, boğuşmuş, sinemaya gelmiş insanın sabrı sınırlıdır. Onun için belli bir illüzyona giren seyirciyi mutlaka sımsıkı kavramanız gerekir. Yani illüzyonu katmerleştirmeniz gerekir! Sinemanın seyirciyi çekici nitelikte olması, seyrederken seyirciyi sıkmaması şarttır. Brecht'in dediği gibi, eğlendirme öğesini küçümseyemeyiz: Tiyatroda da böyle, sinemada da. Ama bu, karanlık odada, kapalı salonlarda yapılan sinema olgusunda işin dozunu kaçıracak biçimlere gelmiştir ve sinema, seyirci bulayım diye, yatırdığım büyük paraları batırmadan seyircilerden bunun acısını çıkarayım diye, sinemanın sanat olma niteliklerini çürütücü gelişmelere yönelmiştir.

Özellikle temposunu ve ritmini görülmeyecek boyutlara getirmiştir. Biliyorsunuz, her romanda bir tempo vardır, bir

ritim vardır. Bir romancı romanını okutmak için, zamanlamayı iyi kullanmak zorundadır. Yani sizi ben sayfalar dolusu okumaya mahkûm edemem, belli bir süre sizi ancak oyalayabilirim. O süre içerisinde siz bir şeyleri sabırla okursunuz. Yalnız romanda şöyle bir şey var; okumazsanız ne olur? Romanınızı kapatırsınız, başucunuza korsunuz, aradan bir zaman geçer, yine okursunuz. Ama sinemada bu yok. Yani sinema salonunda bu yok. Sinema salonunda ne var? Filmin temposunu, ritmini düşürmüşseniz, seyircinin ilgisini kaybetmişseniz, seyirci salondan çıkar gider. Seyirci salondan çıktı mı, başka seyirciler de bir daha gelmez. Yani, sinemanın geliri düşer. Sinema buna dayanamaz. Çünkü sinema parasız olmaz. Mesela bir ressam bir simite tuvalini boyar veya bir şair yarı aç yarı tok yazar. Ama parasız sinema olmaz. Bugün en kötü bir film 70-80 milyon istiyor. Siz dünyanın en büyük, en dâhi sinemacısı olun, eğer sizin adınıza birisi bir 80 milyon yatıramayacaksa, hevesiniz kursağınızda kalmıştır. Kimse sizin sinemacı olduğunuza bile inanmaz, ortada bir yapıt yoktur çünkü. O yapıtın olması buna bağlı. İster istemez seyircinin ödediği parayla kayıtlıdır sinema. Bu yalnız kapitalist ülkelerde değil, sosyalist ülkelerde de böyledir. Yani bir eser yarattınız, bir film yaptınız, diyelim ki film iş yapmadı, gişesi zayıf... Kritikler beğenir de, halk anlamadı derler. Ama sürgit olmaz bu iş. Sen ne dâhi adamsın, senin filminden kimse anlamıyor demezler! Para gidiyor, kolay değil... Seyircinin bu verdiği paraları kazanmak için sinema, tempoyu sağlıksıza vardırmıştır.

Şimdi video diye bir olgu geldi. Video karanlık odadan kurtardı. Adeta Brecht'in o beyazperdesini getirdi beyazperdeye!... İllüzyon öğesini de araladı sinemadan. İllüzyon öğesi çok kuvvetli bir öğe sinemada. Size bir öykü anlatayım. *Danton* filmi oynuyor. Fransız İhtilali'ne ait bir film. Danton'a bunu haber veriyorlar. Danton hemen emirnamesini yazıyor. Vakit yok; alıyor emri kendi koşuyor. Koşuyor. Bir yandan giyotin

hazırlanıyor, paralel montaj içerisinde. Halk büyük bir heyecan içerisinde. Salon başlıyor bağırmaya, Danton koş! diye. Çığlık çığlığa millet, yetişti, yetişemedi filan... Bir ihtiyar hanım, o da çok heyecanlı, koş Danton koş diyor... Süleyman oğlum sen de koş! diyor, yanındaki torununa! Sanat eserine böyle bir illüzyonla bakılmaz. Akıl öğeleriyle seyirci olmak, istenen şey odur. İşte video biraz da bunu getirdi. Ama tekrar ediyorum, bir büyük ekranda seyretmenin ve toplu seyretmenin tadı başka. Video ne yaptı? İstediğiniz zaman filmi seyredersiniz, tıpkı kitap gibi kapatabilirsiniz, biraz sonra devam edersiniz; üzerinde düşünürsünüz. Tıpkı romanda olduğu gibi... Bir daha seyredersiniz, bu da önemli bir olay. Video olaya bu boyutları getirdi. Bugün belki biraz keyfimizden fedakârlık gerektiriyor. Yarın öyle de olmayacak, belki evlerimize duvar camlar takacaklar. Gidiş onadır ve sinema rahatlığı içinde seyredeceksiniz. Bakın bu neyi getirdi? Dikkat edin bakın, sinemalarda iş yapmayan, yani ritmi, temposu, dörtnala bestseller roman gibi olmayan; yani, doğru dürüst düşüneceğimiz, seyredeceğimiz filmler videoda çok daha ilgiyle seyredilir oldu. Yani iş yapmaz denilen filmler videolarda, televizyonlarda geniş kitlelerin hayranlıkla izlediği filmler oldu. Sinemanın büyük yapıdan hiçbir zaman öyle galopan, dörtnala, soluk soluğa, hiç fırsat vermeyen biçimde değildir. Hani *007 James Bond* filmleri vardı. Örneğin perde açılıyor, adam cumhurbaşkanının odasından çıkıyor, göreve gidiyor, kapıda, tak, tak, tak, etraftaki adamları vuruyor. Neymiş, onlar karşı tarafın casusuymuş! Bunlar çok küçük, adi oyunlar ama, saf seyirci bunlarla yakalanıyordu devamlı. Ve bu yöntemle, sinema sanatı bir yere varamazdı. Video bu bakımdan da bir şeyler getirdi sinemaya.

Şimdi biraz da ben romancı olarak sinemadan neler almaya çalıştım, onları anlatayım sizlere:

Sinema romandan çok şey aldı. Ben bir bakıma davacıyım! Ben o aldıklarını sinemadan geri almak istiyorum. Benim

verdiğim kavga o. Aldı ama, kabul etmek gerekir ki, iyi kullandı aldıklarını. Diyelim elipsisi, diyelim montajı, diyelim ritmi, diyelim dekupajı aldı. Bunların hepsini romancılar da kullanıyordu. Ama ne vakit ki, sinemacılar çıktılar ve bunu demin olumsuz yanlarını söylediğimiz iki üç saatlik bir zaman içerisinde, karanlık odadaki, salondaki seyirciye anlatmak için kullandılar; en güzelini kullandılar. Yani aksamayan bir yapı, aksamayan bir ritim ve tempoyu elde ettiler; bunun inceliklerini öğrendiler. Şimdi ben diyorum ki, artık sırası, yani sinemanın bizden aldıklarını biz geri alalım bunlardan ve biz kullanalım o ustalıkla!...

Buraya nerden vardım? Roman yazmaya kalktığım zaman önemli bir engel vardı; biliyorsunuz Marx, Engels zamanında denmiş ki, artık o büyük, uzun romanlar yazılmaz, çünkü sanayi devrimi oldu, insanların böyle Balzac romanları gibi cilt cilt romanlar okumaya vakti olmaz. Bunda bir gerçek payı var tabii...

Ben roman yazacağım. *Bir Gün Tek Başına* romanını; kısa yazayım dedim. Kısa yazayım diye olmuyor. Romancı uzun yazayım, kısa yazayım diye yola çıkmaz ki... Bir şeyler anlatmak istiyordur, anlatacağı şeyin kısa olma olanağı vardır ya da yoktur. Zorlayamazsınız... Uzun yazmam gerek, şart... Eee nasıl yazacağım? Uzun yazı okunamıyor, sıkıcı... Acaba ben herhangi bir yöntem uygulayabilir miyim ki, hem uzun olsun, hem de okuyabilsin okur? O zaman bir sinema emekçisi olarak, yaptığım işleri gözden geçirdim. Neden sinema seyirciyi tutabiliyor? Acaba ben sinemadan neleri kullanabilirim, bunu bir gözden geçireyim dedim. Sinema, bütün sanat kollarının adeta laboratuvarıdır da. Her sanat yapıtında üç boyut vardır. Birincisi, sanat yapıtının içerisinde olan şeyler. Bir roman okuyorsunuz, romanın içerisinde kişiler; kişilerin yaşamı, varoluş biçimleriyle bize verdikleri şeyler, ikincisi ona bizim bakış açımız. Yani okurun bakış açısı, algılaması başka bir boyuttur. Üçüncüsü, o sanat yapıtına o içeriği koyan, yaratı-

cının, yazarın bakış açısı. Bu üçlü boyut sinemada çok açık seçik görülür. Sinemacı, yaratıcı olarak, yani bir yönetmen, kendini yapıtına koymaya çalışıyor. Ne ile koyar? Kendi biçemiyle; montajıyla, ışığıyla, kamera devinimleriyle, diyalogları kullanmasıyla, mise en scene'iyle koyar. Tam koyabilir mi? Yaratıcıyla yapıtı arasındaki çelişki tam çözüme varmış mıdır? Ölçüsü nedir bunun? Seyircinin algılaması mı? Fakat o koyduklarının hepsi orada, o aldıkları görevi, yönetmenin istediği gibi seyirciye iletme konusunda yerine getirirler mi? Çünkü, öteki boyut, alıcı, seyredici boyut başlar; eldeki yapıda, onların arasındaki ilişki başlar. Daha netleşsin diye bir örnek vereceğim: Ünlü bir Fransız sinemacısı vardır. Afrika'ya gidiyor. Afrika'da hiç sinema görmemiş bir kabilede sinema gösterisi yapıyorlar. Yerliler çok memnun. Soruyorlar, nasıl, güzel mi? Hemen hemen çoğu bayıldık diyorlar; arkada bir beyaz tavuk vardı, ne güzel koşuyordu diyorlar! Şaşırıyor bunlar, farkında bile değiller beyaz tavuğun. Merakla tekrar bakıyorlar ki, gerçekten de arkadan bir beyaz tavuk geçmiş. Dikkat çekici bir deneme. Demek ki, her zaman yaratıcının koyduğu içerikle, seyirci boyutunun ilişkisi aynı olmuyor. Farklı bir şey var. Yazarlıkta da öyledir. Birçok anımı anlatabilirim. Her yazdığım tümcenin sorumlusuyum. Dikkatle yazarım ama, bazılarını da unuturum, aklımda bile kalmamıştır. Gelir sözgelimi aklı başında bir okur, ah bayıldım falan yerdeki, filan sözünüze. Ben o sözü evet söylemişimdir ama onun verdiği önemi vererek söylememişimdir. Bir anlamda birbirinden bağımsız, ancak zorunlu ilişki içinde üç ayrı boyut, üç "kimlik", üç "kişilik" söz konusudur! Bu üçlü ilişkinin bir köşesindeki seyirci, seyirci olmaktan çok daha yakın bir konumdadır önünde olup biten olaylara. Tanıktır; sırasında dediğim gibi ondan da öte katılımcıdır. Sinema yapıtı sanki her seferinde seyirci ile birlikte yeniden yapılır! Karanlık salonda yoğunlaşan yanılsamadan ne denli arınsa da seyircinin kendini gözünün önünde oluşup gelişen olayların çekici et-

kisinden kurtarması kolay değildir. Perdede olup bitenleri yaşayan kişileri seyirci çoğu kez gerçek kişilikleriyle algılamaya hazırdır. "Yılmaz Güney şunu yaptı", "Adama bir yumruk attı John Wayne", "Elizabeth Taylor'un bir köpeği var..." vb diye anlatıldığını biliriz filmlerin... Seyirci yığınları buna eğilimlidir. Bu duygu ile de seyrederken yargılar, önerir, kızar, lanetler, sever, katılır... Bu ikili ilişkiyi gücü yettiğince düzenleyen, en azından elinden geldiğince etkilemeye çalışan da yönetmendir, filmin yaratıcısıdır. Sinemanın yukarda saydığımız teknik olanaklarını becerisi ölçüsünde kullanarak. Mise en scene; alıcı, oyuncu devinimleri, çeşitli merceklerle değiştirilmiş resim boyları, ışıklar, efektler, müzik... vb ile... Demek ki, bir anlamda kendini kuşatan üçlü bir sarmal içindedir sinema seyircisi.

Romanda bunları denedim ben de. Sinemanın bu üç boyutunu ben de kullanmaya çalışayım dedim. Benim romanlarımı okuyanlar varsa içinizde, şöyle bir anlatım özelliğini göreceklerdir; birinci, ikinci, üçüncü şahıslar karmaşık olarak iç içedirler. Romanda, aldım, yaptım, ettim, aldın, yaptın, ettin veya aldı, gördü, vurdu edimleri iç içedir. Yani birinci, ikinci, üçüncü şahıslar birlikte, iç içe konuşur. Birinci şahıs, ekrandaki kişilerdir, onu temsil eder. Yapıyor, ediyor veya yaptı etti diye anlatan kişi vardır, o yönetmenin, yaratıcının bakış açısıdır. Yani bir anlamda ben anlatıyorumdur romancı olarak. Bir de yine ikisi ile karmaşık olarak yaptın, aldın, gördün, niye böyle yaptın diye adeta hesaplaşan, sorgulayan bir ikinci kişi sürekli o anlatımın, biçemin içinde döner durur. O da okurun bakış, okuyuş, görüş açısıdır. Böylece sinemanın üçlü diyalektiğini romanlarıma uygulamaya çalıştım. Bu üçlü hal bir sinema olayı gibi değil, bir video olayı gibi, yani karanlıkta bir yanılsama içerisinde seyredilen bir film gibi değil, ama daha aydınlık bir yerde, rahat seyredilen bir film gibi seyredilir olmalarını sağlasın diye yaptım. Ayrıca, her yazdığımı önce ben "görmeye" çalışırım. Bir yeri anlatacaksam

yönetmen gibi girip iyice inceler, "canlandırırım" kafamda! Orda yaşatacağım kişilerin nasıl yürüyüp gezindiklerini, birbirleriyle ilişkilerinin nasıl olduğunu "görmeye" çalışırım. Sonra da tıpkı bir yönetmen gibi, dekupaj yaparım; resim boylarını, neyi, ne ölçüde, ne biçimde anlatıp "göstermeye, gördürmeye" çalışacağımı düşünürüm. Böylece betimlemelerin süreleri, tümce boyları; kimlerin neyi, nasıl konuşacakları bile aşağı yukarı bellidir. Betimlemeden çok tanımlama vardır bu anlatımda. Bu kurgulamayla anlatının temposu, ritmi de sinema ölçüleriyle belirlenmiş olur. Görsel öğeleri ağır basan bir anlatı çıkar ortaya. Tıpkı sinemadaki gibi mise en scene'e dayalı bir anlatı. Denecektir ki edebiyat böylece, "görsele dayanmayan" önemli bir yanını yitirmiş olmuyor mu? "Hafifletmek" değil midir bu edebiyatı? Bu kuşkunun roman için yersiz olduğuna inanıyorum, bir. Bir de... gereğinde, görsele çevrilemeyen düş ve düşün öğelerini de dışlamıyorum. Ancak insanı en iyi anlatan şeyin "davranışları" olduğuna inanırım. O da "gösterilebilir."

Bunlar romanda yapmak istediklerim. Sonuç, başarılı olup olmadığım, sizlerin, okurların tartışacağı bir şey.

"Sinemada Roman, Romanda Sinema" dendi mi bunları düşünüyorum ben.

Ruhi Su İçin

Talihe inanmasak da talih sözcüğünü sık kullanırız. Kimi kez yakınma, kimi kez de sevinme, övünme nedenimiz olur. Bir rastlantı ya da birtakım rastlantılar yaşamımızın akışını etkilemiş, bize acılar ya da mutluluklar vermiştir. Rastlantılar, beklemediğimiz, elimizde olmadan karşılaşmak durumunda kaldığımız durumlar yadsınamaz. Doğada da, toplumda da vardır bunlar. İnsan olma kavgamız, iyi rastlantıları doğru değerlendirip yararlanmak olduğu kadar, kötü rastlantıların değişmez yazgı olmasını önleme savaşımızdır belki de. Ruhi Su'nun talihinden söz edeceğim. Nasıl bir talihti bu?

Önce şunu tartışmasız kabul etmek gerekir ki, doğuştan talihli bir insandı Ruhi Su. Doğanın bir cömertliğiyle, kuşaklar boyu kolay rastlanamayacak güzellikte bir sese sahip olarak doğmuştu. Salt doğanın verdiği ile kalsaydı geniş insan kala-

balıkları arasında yitip gidebilirdi kuşkusuz. Ruhi Su'nun ikinci talihi bu güzel sesi, üstün bir eğitimle değerlendirme, geliştirme fırsatı bulabilmiş olmasıdır. Öksüz, yoksul bir kasaba çocuğunun, sahipsiz halk yığınları arasından sıyrılıp Musiki Öğretmen Okulu'na, Devlet Konservatuvarı'na, Devlet Operası'na geçebilmesi, çoksesli Batı müziği zevkine yükselmesi, hele yarım yüzyıl öncesinin Türkiye'sinde imrenilecek, giderek kıskanılacak bir talihtir.

Üçüncü, çok önemli bir talihi daha var Ruhi Su'nun. O güzel sesinin, o sesten kaynaklanan sanat yapıtlarının, ölümüyle birlikte yok olmasını önleyen teknik olanaklar çağında yaşamış olmasıdır. Tarihte nice güzel, büyük seslerden bugün sadece söz edilebilir. Ruhi Su, o dev, o görkemli sesiyle, ışıl ışıl türküleriyle, deyişleriyle, giderek özel görüntüleriyle, yaşadığı günlerdeki gibi aramızda bugün. Bugünkü, yarınki kuşaklar, kasetleri, plakları, videokasetleriyle görerek dinliyorlar, dinleyecekler Ruhi Su'yu. Hepimizin, bütün toplumun da güzel talihidir bu.

Bütün bunlar önemli, çok önemli olmakla birlikte, Ruhi Su'yu bu basit şema içine sığdırıvermeye kalkışmak, onu pek iyi kavramamak olur. Ruhi Su olgusunu algılayabilmek için galiba asıl talihsizlikleri üzerinde durmak gerekir. Nedir talihsizlikleri?

Bildiğiniz gibi, yoksul halkımızın arasında doğmuş Ruhi Su. Ülkenin emperyalist paylaşımlar, kıyımlar, kırımlar içinde kıvrandığı bir dönemde, onun çektiklerini bölüşmüş daha çocuk yaşında. Fransız saldırısında Adana'daki anılarından söz ederdi sık sık. "Kaç kaç" dedikleri bu dönemde yoksul halkın ne acılara katlandığını görmüş, yaşamış, ondan da öte hiç unutmayacağı biçimde içine sindirmişti bu acıyı. Talihsizliği talihe çevirmenin ilk adımlarıydı bunlar. Yanık sesli bu çocuğa türkü söyletir kadınlar. Ruhi Su sesine, ilk halk aşısı böyle başlar demek ki. Talihsizlik içinde büyük bir talihin doğuşudur bu...

Geri bırakılmış bir ülkede doğmuş olmak, dileyelim bir başka talihsizliğidir Ruhi Su'nun. Onun da tarihsel kaynaklı bir büyük talih yanı var. Binlerce yıl boyu çeşitli kavimler, halklar yaşamıştır bu topraklarda. Onların bıraktığı, birbiriyle sarmaş dolaş seslerin, oyunların, deyişlerin, türkülerin kalıtıyla yüklüdür Anadolu. Modern kapitalist çağlara yüzyıllar önce geçiş yapmış çoğu ülkelerde ezilerek yitip gitmiş olan böylesi yöresel değerler, toplumsal gecikmemizden ötürü varlığını sürdürüp koruyabilmiş, böylece çağdaş sosyal estetik bilinç düzeyiyle yaklaşılarak değerlendirilme olanağı doğmuştur. Yaşamı boyu Ruhi Su, her gün yeni bir şey kazandırmıştır halkın içinde bütün canlılığı ile sürüp giden bu tükenmez hazineden. Bu da hem bizim, hem de Ruhi Su'nun bir başka güzel talihimiz olmuştur.

Bir talihsizliği daha var Ruhi Su'nun. Ülkeyi, halkı karanlıkta tutmakta çıkarı olanlar, sesinden ürktüler. Halkın sesiydi bu. Hapse attılar. Cezaevlerinden çıkarılmayan Nâzım'ın ülkesinde yaşadığının çoktan bilincindeydi Ruhi Su. Hapse girmekle yolu değişecek değildi. Tersine, ezilen, soyulan, sömürülen halk için ülkenin kurtuluşu yolunda kavga verenlerle daha yakın olmuştu böylece. Devrimci işçilerle, ülkenin birçok devrimci savaşçısı ile yan yana, baş başa olmak da mutluluk, derinliğine gelişip olgunlaşmak açısından talihti de bir bakıma. Tarihsel, sanatsal Ruhi Su olgusunun dokusunda temel kazanımlarla yüklü bir cezaevi döneminin de büyükçe bir payı var kuşkusuz.

Demek Ruhi Su'nun sağlıklı bilinç düzeyindeki sanatsal coşkusunda, yaratıcılığında bütün talihsizlikler talihe dönüşüyordu. Yolunu kesen tüm ağır koşulları halk için kazanımlara döndürmenin savaşını vermektir devrimcilik, devrimci sanatçılık. Yaşamının her aşamasında da görülen bu, Ruhi Su'nun.

Bir karınca sabrı, titizliğiyle birikimler peşinde, sanatı için nasıl ödünsüz uğraş verdiğini, nasıl inançla direndiğini, sa-

natını nasıl savunduğunu cezaevinde onunla birlikte olanlar çeşitli anılarıyla çok iyi anımsarlar. Birini anlatayım izninizle. Adana Cezaevi'nde Raşit adında bir meydancımız var. Cinayetten yatan bir köylü çocuğu. Bir gün baktım mutfakta Ruhi çekmiş Raşit'i, mırıl mırıl bir şeyler söyletiyor. Sokulup kulak verdim. İçinde "ceren" sözcüğü geçen bir türkü söylüyordu oğlan. Sesi de, söylediği de birbirinden umut kırıcıydı benim için. Kalktım hemen. Ruhi günlerce çalışıp durdu Raşit'le. Bıkmadan yineletiyor, yazıp çiziyordu. Ceren türküleriymiş saptadığı; bir iki hafta sonra dinletti bize. Anımsadıkça bugün bile şaşıyorum; ne nefis türkülerdi Raşit'in o bet sesiyle duyduğum berbat şeyler. İnsanın balçıktan yaratıldığına o gün inandım ben! İnsanı yaratanlar da sanatçılardı.

Büyük ustanın, Ruhi Su'nun üstün yetenekle, halk sevgisi dolu coşkulu yürekle topraktan çıkardıklarını arıtıp bize sunmasının örneği bu bence. Ses, söz hazinemizi, türkülerimizi uzmanlıkla aramış, bulmuş, saptamış, çoksesli müzik bilinciyle zevkiyle arıtmış, yorumlamış, bizlere sunmuştur. Yarının çoksesli Türk müziği yaratıcılarına da yol açmıştır böylece.

Bütün bunların üstünde önemi çok büyük bir talihi daha belirtip vurgulamak gerekir olguyu tüm gerçeği ile ortaya koyabilmek için. Yaşamı boyu verdiği kavgalarda Ruhi Su'yu yürekten destekleyen, ödün vermezliğini, en ağır koşullarda paylaşarak gücüne güç katan eşi, yoldaşı Sıdıka Su'dur O da...

Böylece de, ülkemizin, halkımızın, bütün insanlığın güzel, onurlu, görkemli talihi olur Ruhi Su.

Değiştirilemez tek acı talih ölümdür. Şu anıt-gömütünde ölümü de güzelleştirdi Ruhi Su. Ölümü aşmış yatıyor. Düşmanlarının hiçbir talihi yok. Aşamazlar. "Ölüm vurdu damgasını alınlarına / Çürüyen diş / Dökülen et / Bir daha geri dönmemek üzere yıkılıp gidecekler.." Güzel ülkemizde, bu güzelim dünyada Ruhi Su'nun dev sesi, onurlu sesi, halkının sıcak yüreğindeki ışıltılarıyla tüm insanlık için yankılanarak çağlar boyu sürüp gidecek.

Vedat Türkali'yle Yeni Romanı *Yeşilçam Dedikleri Türkiye* Üstüne Konuşma

Aziz ÇALIŞLAR

Çalışlar: *Önce çok önemli gördüğüm bir konuya değinmek istiyorum. O da özellikle 1980'lerden sonra ülkemizde yaşanan toplumsal olaylara edebiyatın ne derece tepki gösterebildiği. Olumlu ya da olumsuz çok önemli siyasal, toplumsal olaylar yaşandı. Bu çalkantıların izleri hâlâ sürüyor. Genelinde baktığımızda, edebiyatımızda birkaç örneği dışında böyle büyük kapsamlı roman boyutlarında bu olaylara olumlu ya da olumsuz bir tepki gelmedi. Oysa sizin bu romanınızda ben ilk kez bu boyutlarda bir yapıtta bir tepkiye tanık oluyorum. Yani, son yıllarda yaşadığımız çok keskin çelişme ve çatışmaları belirten, dönemin içinden gelen bir roman. Bu bakımdan, isterseniz önce bunun üzerinde duralım. Bir yazarın toplumsal olaylar karşısındaki üretken tavrı. Toplumsal olaylar ile edebiyatın ya da*

romanın içeriği arasındaki koşutluklar. Bu çerçevede ne diyebiliriz? Hiç kuşkusuz, toplumsal olaylar eninde sonunda, yapıtlarda kendi bir yansımasını bulur. Ancak, ben kendi adıma, son yıllarda bizim edebiyatımızın bu açıdan üzerine düşeni yapmadığına inanıyorum. Acaba, bu konuda neler söyleyebilirsiniz?

V. Türkali: Aklıma şimdi Andre Gide'nin bir sözü geliyor: Aklımda kaldığı kadarıyla, "Bir ölüm zirvedir, ama birçok ölüm zirvelerden oluşan düz bir ova yaratır, onun için savaşlar üzerine iyi edebiyat yapılmaz" diyor. Biz galiba o ovaya vardık, yani acının bir zirvesine değil. Zirvelerin yarattığı bir düzlük içinde bulunuyoruz. O kadar çok dramatik yoğunlaşma oldu ki, bir anlamda kanıksandı bu. Tabii, bu ne savunu, ne bir özürdür. İkinci nokta, biraz sabırsızlık gösteriyoruz gibi. Çünkü, daha 1986'dayız. Demek ki, bu olaylar, şu son 8-10 yılın olayları. İlle günü gününe bir yaratıcılık beklemek fazla acelecilik olmaz mı? Ayrıca da, haddim olmayarak belirteyim, çünkü sen beni yüreklendirici sözler etmiştin, *Mavi Karanlık* da, zannediyorum, böyle bir romandır diye. Yani, içinde bulunduğumuz ortama tepki niteliğindedir.

A. Çalışlar: *Bir önceki romanınızda da aynı siyasal ortamın izlerini, yankılarını buluyoruz.*

V. Türkali; İyi bir fırsat oldu, onu da açıklayayım. *Mavi Karanlık* romanını ben çok zor yazdım. Tam mehter takımı adımıyla, iki ileri bir geri yazdım. Sürekli sildim. Çünkü her yazdığım şeyin yasaklanması kuşkusuyla karşı karşıyaydım. Acaba bunu söyleyebilir miyim? Acaba bu yasağa girecek mi, girmeyecek mi? Çünkü o günkü koşullarda, hatırlıyorsunuz, terminoloji yasaktı bizim memlekette. Yani, birtakım siyasi terimleri kullanamazdınız.

A. Çalışlar: *Kuramsal yazılarda ben de çok sıkıntısını çektim bunun.*

V. Türkali: Aklıma Hüseyin Cahit'in anıları gelir hep. Pierre Loti'nin *İzlanda Balıkçısı* romanını çeviriyor. O sıralarda da Abdülhamit dönemi, burun kelimesi yasak. "Gemi burnu döndü" diyemiyor. "Gemi karaların denizlere uzandığı en sivri noktayı döndü" diyor. Aynı yöntemle '80'de roman yazdım. O kadar bunaldım ki, sonra kitabın başına birçok arkadaşın bin bir türlü yorumlara uğrattıkları o meşhur tümceyi koydum. Orda biliyorsun, ilerde bu romanı bir daha yazabilirim diyordum. Yazacağım şey belki toplasanız yarım sayfayı bir sayfayı geçmeyecektir, belki daha fazla olacaktır, bilmiyorum, ama hiç değilse bazı şeylerin rahatlıkla adını koyarak yazabileceğim. Şimdi böyle bir ortamda bu siyasi kavganın yansımasını vermek çok zordur. Sözcükler yasak, dediğin gibi.

A. Çalışlar: *Sizin roman, özellikle sinema dünyamızı içine alan bir roman. Bugün için düşündüğümüzde, sinema alanında da son yılların izlerini ya da yankılarını taşıyan bir yapıt kolay kolay göremiyoruz. Sinemada sansür belki çok daha ağır olduğu için, bu doğrultuda ürün vermek isteyen yönetmen arkadaşlarımız bu tür isteklerini gerçekleştiremiyorlar.*

V. Türkali: Yılmaz Güney'in bazı filmlerini, sözgelimi bizim ta 1965'lerde yaptığımız *Karanlıkta Uyananlar*'ı bugün yapamazsınız. Hatta, *Kızgın Delikanlı*'yı bile çekmek kolay değildir. Çünkü '61 Anayasası yok. Bu yeni Anayasa'dan kaynaklanan, yeni değiştirilmiş yasalar da, biliyorsunuz, aslında özgürlüğe paydos demiş durumda. Yani, şunları konuşabiliyorsak, bununla idare edin diyorlar; özleminizi bildirin, ama o özleminize sizi kavuşturmayacağız, o fırsatı vermeyeceğiz diyorlar. Demin siyasal roman dedin. Aslında her roman siyasaldır. Sözgelimi *Gulliver Cüceler ve Devler Ülkesinde* de, siyasal bir romandır. Tabii, siyasal denince, bizde hemen belli siyasal terimler kullanılarak, belirli siyasal partilerin çizgisinde bir yaratıcılık anlaşılır ki, herhalde onu düşünmedin sen.

A. Çalışlar: *Nasıl psikolojik roman denir, toplumsal roman denir, işte o anlamda siyasal roman demiştim.*

V. Türkali: Belki o anlamda, doğru siyasal çizginin koşutu yaratıcılıkla üretilmiş bir roman, demek gerekiyor.

A. Çalışlar: *Son zamanlarda, özellikle gazeteci arkadaşların son yıllardaki siyasal olaylara ilişkin kitapları çok geniş bir ilgiyle karşılandı. Belgesel nitelikli kitaplar. Tabii, edebiyat bu kadar belgesellik içerisinde, çok çabuk cevap vermeyebilir olaylara. Ama, gene de bu kadar uzağında kalmamalı, diye düşünüyorum. Sizin dediğiniz düşünce sınırlamaları söz konusu. Ama bugün, diyelim, şimdi aklıma geldi.* Resmi Tarih *adlı Arjantin filmi, hiç de o kadar siyasi karşıtlıklara ya da düşüncelere gitmeksizin, bir toplumun sıkıntılı dönemini çok iyi yansıtabiliyor.*

V. Türkali: Ama biliyorsun, Arjantin cuntası devrilmeden yapılamadı o film. Son demokratik değişimden sonra yapılabildi. Cunta benzeri, cunta uzantısı demokratik oyunların oynandığı bir ortamda nerde olursa olsun böyle bir film yapamazsınız.

A. Çalışlar: *Ama, demin sözünü ettiğim gazeteci arkadaşların kitaplarında, sizin belki romanınızda söylemek istediğinizin ya da herhangi bir siyasi romanın çok üzerinde yargılamalar ya da değerlendirmelerle karşılaşıyoruz.*

V. Türkali: Tabii, o doğru. Acaba buradan şuna gidilebilir mi? Galiba Türkiye'de özgürlükler, özgürlüğe karşı yasaların yorumlanıp uygulanması da yerine, saatine ve adamına göre oluyor. Bazı kişilerin yazılarına bakıyoruz. Beğenerek, severek de okuyorum. Acaba, bunu sen, ben yazsak, aynı tepkiyle mi karşılanır? Yani, ben Türkiye'de herkese eşit uygulamalı bir yasallık olduğuna hiçbir zaman inanmıyorum. Birçok uygulamalar da bunu gösteriyor.

A. Çalışlar: *Ben daha çok şunu söylemek istiyorum: Bundan birkaç ay önceki bir edebiyat dergisinde, sayın eleştirmen Mehmet Fuat'ın da, bir değerlendirmesi vardı. Kendisine sorulan bir soru üzerine, "1970 ya da 1980 gibi dönemler, bizde ünlü şairlerin şiirlerine pek etki etmemiştir" diyor, aklımda kaldığınca. Tabii, güncel birtakım olayların hemen şiire ya da edebiyata girmesi düşünülemez. Onların mutlaka romancı ya da yazarın imbiğinden, bilincinden süzülmesi yedirilmesi gerekiyor. Bu çok açık bir gerçek. Ben daha çok şu konuya değinmek istiyorum: Acaba bizde, edebiyat ile toplumsal ve siyasal olaylar arasındaki ilişkinin kesilmesi mi isteniyor? Sanki edebiyat, daha çok psikolojik ya da entelektüel sorunlara eğilirse (kaldı ki ben sizin kitabınızın da "entelektüel" bir kitap olduğuna inanıyorum), romanda daha çok metafizik ve absürd anlamda entelektüel sorunlar bireye ilişkin sorunlar olarak işlenirse, o edebiyat ve romanlar bizde sanki daha değerliymiş gibi görülüyor da, daha toplumsal-entelektüel sorunların ya da siyasal-entelektüel sorunların işlendiği romanlara ya da yapıtlara o gözle bakılmıyor.*

V. Türkali: Bu tahliline katılıyorum. Bunun altında tabii bir suçlama yatıyor. Bu suçlamaya da katılıyorum. Ama bunu pek fazla savunduğunuz zaman da galiba bizim edebiyatımızda biraz yalnız kalıyorsunuz. Birtakım antagonizmalar çıkıyor ortaya. Yani karşınıza alıyorsunuz insanları. Oysa biz ne kadar tutumumuzda sert, katı gösterilmek istensek de öyle insanlar değiliz ve olmamak da istiyoruz. Hani ılımlı, uyumlu bir ortamda arkadaşlarımızla birlikte bir yaratıcılık yapalım sevdasındayız. Birlikte bir özgürlük savaşı yürütelim isteğindeyiz, özlemindeyiz, ama olmuyor. Çünkü bir yerde bakıyorsunuz ki arkadaşlarınıza o dediğimiz, demin sizin gayet ustalıkla görüntüsünü çizdiğiniz yaratıcılık alanı yeterli oluyor. Yani o özgürlük ona yeterli oluyor. Ben biraz daha ileriye götüreceğim suçlamayı, sözgelimi, benim bu tür özgürlük hakkını kullan-

mam da yadırganır oluyor. Yani, işin tadını kaçırdı anlamında karşılanıyor.

A. Çalışlar: *Benim söylemek istediğim şey de orada. Yani, yaratıcılık bilinci ile sanatta ideoloji arasındaki ilişki. Diyelim, Rus aristokrat resminde, halk aşağılandığı için, peyzaj yapılamıyor. Çünkü, peyzaj yaptığınız anda, manzara çizdiğiniz, kırsal kesime girdiğiniz anda, köylüyü de çizmek zorundasınız. Ama köylü, aşağılanmış bir adam olduğu için, o resme giremiyor bir türlü.*

V. Türkali: Hatırlar mısın, *Mavi Karanlık*'ta bir yer vardır. Bahçenin resmini yaparken, "Özendim de, bahçıvanı da köşeye koydum girmiyor adam efendim, resmi bozdu" der.

A. Çalışlar: *Nitekim Nâzım da, Kemal Tahir'e yazdığı bir mektupta, aşağı yukarı, "Sarhoşluk şiirleri yazıldığı zaman çok güzel şiirler oluyor da, ayıklık şiiri yazılınca çok kötü karşılanıyor" der. Demek, aslında, tema çok önemli. Sanki, edebiyata giden temalar var, bir de edebiyata gitmeyen temalar var. Bunların seçiminde bir çatışma çıkıyor.*

V. Türkali: Dediğin gibi, metafizik bir kafayla yaklaşılıyor galiba. Edebiyata bakış açıları da bu yüzden böyle oluyor belki. O analiz çabaları da, metafizik bir analiz oluyor. Ve doğal ki, çok gerçekdışı, giderek benim inancıma göre kolay kolay çağdaş bir güzelliğe, bir yaratıcılığa gidilemeyecek bir yol tutulmuş oluyor. Ama ben gene de, o yolda yaratıcılık yapanların da sonuna kadar yaratıcılıklarını savunuyorum. Onların özgürlük içerisinde bu işleri yapmalarını istiyorum. Galiba bütün dramımız da onların bizim için böyle bir özgürlük savaşımına hazır olmamaları. Onlar bizi dışlamaya çalışıyorlar. Siyasal baskı da ağır bastı mı, hemen kaçışma eğilimi gösteriyorlar. Biz onlardan değiliz gibisine. "Edebiyat da zaten onların yolu yordamıyla yaratılabilecek bir şey değildir, onlar ucuzuna gidiyorlar! Biz daha soylu, gerçek sanatsal edebi

eserler veriyoruz!..." İşte benim de galiba en çok tutunduğum bu "edebi" tavır. Onun için ben çok şükür "edip" değilim.

A. Çalışlar: *Bunun üzerinde biraz durmak gerekiyor. Yani, seçtiğiniz romanın tematiği ve yaratım bilinci ile anlatım arasında ya da roman tekniği arasında bir ilişkiden söz etmiş oluyoruz burda. Edebi olmayan bir romanı biraz açabilir misin? Hani, tıpkı Nâzım'ın söylediği yolda, şiirin "şairane" olmaması gibi. Yardımcı olabilir miyim bilmiyorum? Benim romanda teknik olarak rastladığım bazı özellikler var. Bunlar belki de sizin o edebi olmayan, tırnak içinde edebi olmayan roman dediğiniz yapının özellikleri mi? Sözgelişi, romanınız diyalog ve monologlar üzerine kurulu. En çok dikkat ettiğim şey de betimlemenin olmayışı.*

Bir iki anısal betimleme dışında, hemen hemen hiç betimleme yok. Bütün roman, yani 600 sayfalık roman, diyalog ya da monologlarla, iç monolog dediğimiz kendi kendine düşüncelerle geçiyor, bunun üzerine kurulu. Bilirsiniz, bilinç akımı dediğimiz teknikler, romanda iç monologlara, iç düşünmeye dayanan tekniklerdir. Tabii, Batı'da, modernist romanda bunun uygulanış biçimi başka, diyelim, gerçekçi yazarlarda başka. Bilinç akımının kullanılması hiçbir zaman gerçekçi yönteme karşı değildir, ama kendi bilincinizin olaylarını ya da durumlarını gerçekliğin yerine koyarsanız, işte o zaman, gerçekçi bir yazar olmaktan çıkarsınız: Yani bunlar, romanı biçimlendirme araçları, dolayısıyla, yöntemin kendisiyle çelişmez. Bunlar birtakım teknikler. Teknik ile yöntemi birbirinden ayırt etmek gerek. Ama bizde roman deyince, betimleme akla gelir daha çok. Bunlara rastlayamıyoruz bu romanda. Teknik anlamda tabii.

V. Türkali: Gerçekten benim de vurgulanmasını istediğim yere geliyoruz. Roman bir anlatıdır. Fakat benim için salt anlatı değildir. Bence romancının tavrı anlatmak kadar, giderek anlatmaktan daha çok, göstermektir. Ben buna biraz gene

tırnak içinde sinemasal roman dedim yarı alaylı. Sinema görsel bir sanat ve bütün sanat alanlarına yeni bir bakış açısı getirmiştir. İnsana bir bakış açısı getirmiştir. Romanın da sinema sanatından yararlanmaması, etkilenmemesi, düşünülemezdi. Ben kendi ölçülerim içerisinde bunun peşindeyim, bunu yapmaya çalışıyorum. Ve çok iyi ifade ettin, ben bu işe, "edebi" betimlemelerle varılabileceğine inanmıyorum. Özellikle romanda. Roman insanları anlatıyor her sanat gibi. Ben insanı bulanıklığından kurtararak açık seçik, ne olarak ortaya koymak çabasındayım. Ama insanoğlu hiçbir zaman dört dörtlük bir netliğe kolay kolay kavuşmaz. Hayat karmaşalarla yürür. O anlattığımızı sandığımız insanda bile anlatamadığımız o kadar çok düğümler kalır ki. Benim için edimler, eylemler ve davranışlar var. Böyle bir anlatımı karalayan, gölgeleyen her şeyden kaçarım. Biçemde süsler, süslemecikler en korktuğum tuzaklardır. Niye "edip" değilim anlatabildim mi?

A. Çalışlar: *Evet, romanınızda devamlı olarak edimler var, tavırlar var, bakışlar var, hayata bakışlar var. Saptadığım bir özellik de romanda sahicilik duygusunun okurda uyanması.*

V. Türkali: İnsanlar gördüğüne inanıyor da onun için.

A. Çalışlar: *Romanda bir yaşanmışlık duygusu baştan sona kadar sürüyor. Yani yaşanmamış bir şey yok gibi geliyor. Bu yazarın kendisinin yaşaması anlamında değil. Dediğim gibi, insanların edimleriyle ya da hayata bakışlarıyla, tavırlarıyla kurulan bir sahicilik var. Sizin "edebi" olmayan yaklaşım ya da roman dediğiniz şey, biraz da bu mu? Romanın bütünlükle sahicilik üzerine kurulmuş olması mı?*

V. Türkali: Evet, önemlisi gerçek yaşamı, gerçek yaşam içerisindeki insanoğlunun boyutlarını anlatmaya çalışmaktır. Yani sadece kupkuru bir hayatı yansıtmak değil. Çünkü yaşam gerçeği ile sanat gerçeğinin farklı olduğuna inanıyorsak, o

zaman salt bir yansıtma görevi değildir yaptığımız. Yeni bir sentez gerekli. Sözgelimi, bu roman, *anakron* bir romandır. Sinemayı anlatıyorum. Aslında, 25 yılın olayları var orada. Geçenlerde bir arkadaş geldi. "Sinema yürüyüşü dediğiniz zaman falan zamandır o zaman para birimi şöyleydi, tarihsel aykırılıklar var" dedi. Ben bunu bilerek yaptım. Çünkü benim yaptığım, yapay kolajla yan yana getirilmiş olaylardır. Zaman atlamaları var ama bütün olarak yaratacağı izlenim tek bir roman zamanı içindir. Sanatsal zaman işlemiş oluyor, yoksa gerçek zaman değildir bu. Bu da daha çok sinemanın yaptığı bir şeydir çoğu kez.

A. Çalışlar: *Burada şu konuya girebiliriz: Romanda ya da sanat yapıtlarında, özellikle sizin bu romanınızda güncellik ile gündelik arasındaki ayrım. Gündelik olan şey, çok tikel bir düzeydir. Güncel olan ise, daha tipik bir şey. Burada, kendine özgü ayrıntılardan sıyrılmış bir tipleşmeye, tipikliğe doğru gitme vardır, özele doğru gitme vardır. Bu anlamda baktığımızda, sizin bu romanınız oldukça zengin öğeler taşıyor. Nasıl zaman atlamaları, tarih atlamaları, tek bir roman zamanı düzleminde birleşirse, burda birçok roman kişisi de öyle. Kimisi, bence, çok gündelik ya da daha doğrusu, tikel olarak saptayabileceğimiz kişiler, ama ötekiler, çok daha harmanlanmış bir bileşim içerisinde. Burada ister istemez şu soru akla geliyor: Acaba, romanda, güncellik ya da gündelik ölçüleri ne denli olmalıdır? Çünkü, şöyle bir şey var: Diyelim romanda geçen bir kişiyi tanıyoruz, o zaman, bu söz konusu kişiye yapmadığı bir şey yaptırılıyorsa, sahici olmama durumuna düşülebilir. Ama, tipiklik içinde olursa, yani gündelikten çok güncellik içindeyse, kendine özgü tikel özelliklerden sıyrılmış, özel bir roman kişisiyse o zaman böyle düşünmeyebiliriz.*

V. Türkali: Romancı olarak benim görevim, romanı çevremizdeki birçok tiplerden süzüp ayıklayarak, birtakım tipik karakterler yaratmaktır. Yani, salt tipler olarak kalmamalıdır,

tipik karakterler olmalıdır. Tipik karakterler olduğu zaman onlar artık sanatsal yaratıklardır. Ve o tipler artık sanatsal boyutlar içerirler. Her yazar çevresindeki kişilerle bir etki-tepki, bir alışveriş içerisindedir. Aktüel olanı tabii ki kullanacaktır. İlle de sadece düşlemde varolan şeylerle yetinemez. Çevresindekini alacaktır, hatta öncelikle almalıdır. Bence yazarlık orada başlar. Eğer siz o aldıklarınızı sadece çevrenizdeki tipler olarak oraya yapıştırıveriyorsanız, ondan ötesine gücünüz yetmiyorsa, sanatsal açıdan başarısızlık olur bu. Ama aldığınız tipler, tipik karakterler hâline geliyorsa, o tipleri aşıyorsa o zaman başarılı bir iş yapmış olursunuz. Sözgelimi, en soyut gibi görünen *Gulliver'in Seyahatlerini* alalım; cüceleri, devleri. Biz biliyoruz, bu İrlandalı yazar, İngiltere'ye karşı birtakım siyasal fikirleri olmuş bir papaz. Soyluları, İngiliz yönetimini taşlamış. Bunları birtakım simgelerle, alegorilerle anlatmış, hatta herkes biliyor, filanca şu adamdı, feşmekân filancaydı. Tolstoy'da da vardır, Balzac, Dickens, Dostoyevski için de durum böyle. Fransızların bir zamanların ünlü, İkinci Cihan Savaşı'ndan önceki dönemde varolan Havas ajansının 19. yy başlarındaki ilk kurucusuyla ilgili notlara, çalışmalara rastlanmıştır, Balzac'tan kalan belgeler arasında... Ama, onların, bütün bir çevreden alınanların, bir sanat merceğinden süzülerek yapıta oturtulmasıdır söz konusu olan. Benim *Mavi Karanlık* adlı romanımda şöyle bir şey oldu: O kadar illüzyona kapılıyor ki bazı insanlar! *Mavi Karanlık*'ta bir ressam tipi vardır Özgür diye. Özgür, orada yaşayan bir arkadaşa benzetilmiş. O da o kadar inanmış ki, bir gün bana geldi, "Abi ben sana filan lafı, öyle söylemedim, böyle söyledim, niye öyle yazdın?" dedi. Tabii, ayrıca okurun birtakım yakıştırmaları da var. Şimdi bu romanda da bugün çok saygınlığı olan bir ünlü yazara taş atıldığı inancıyla fiskoslar, daha şimdiden küsmeler, küsüşmeler olduğunu duymaya başladım. Aslında, romanın bütününü zahmet edip biraz dikkatlice okusalar görürler yaşamın akıp giden diyalektiği içinde olumsuzların

olumluya dönüşünü bir eski devrimcinin dramıyla sergileyip vurguluyor roman, hem de devrimciye bazı gerçekleri kabul ettirerek. Sözgelimi, Komiser Atıl örneği. Bir anlamda birinci olaya koşut bir öykü. Ben bu konuda çok titizlenmiş değilim. İlla benzerlik olmasın, bu benim yapıtıma zarar getirir kaygısıyla yazmıyorum. Benim tavrım şudur: Roman bittiği zaman okur hangi yargılara varacaktır, okur neleri kavramış olacaktır. Okur kendi iç dünyasıyla ya da çevresiyle neleri tartışmaya getirecektir. Okuyanlardan sadece birinin değindiği, romanda sövgüler olduğu savına da değineyim. Ben aynı eleştirileri *Bir Gün Tek Başına* adlı romanımda da almıştım. Bu roman için çok küfür olduğu iddiasıyla, rahmetli Behçet Necatigil, ki *Milliyet* jürisinde üyeydi, bana o yüzden oy vermedi biliyor musunuz? Demiş ki, "Valla roman güzel ama, ben içinde bu kadar sövgü olan bir romana oy vermem, kusura bakmayın." Ne diyeyim, bu tür ahlaksal titizlikler gösterecek arkadaşlara önerim, sövgüleri bir kalemle çizip romanı öyle okumaları. Kitaplıklarına da öyle yerleştirmeleri. Kimsenin kişiliğiyle bir sorunum yok. Benim elimde geniş belgeler var. Mesela ilaç sorununu ben 15-20 senedir araştırıyorum. Daha önce "İlaç Dosyası" diye bir filmin peşindeydim. O yetmedi, roman için araştırmalar yaptım. Bu işin uzmanlarıyla, sanayicisiyle, çeşitli kesimlerden insanlarla anketler, röportajlar yaptım. Belli noktalara gidiyorsunuz sonuç olarak. O insanlar hakkında olan bilgimi de sömürmedim. Sömürmeye kalksam, bende dosyalar dolusu belge var. Çoğu ilaç şirketlerinin dosyası var elimin altında. Çok ılımlı koydum. Çünkü sorunum Türkiye'yi yansıtmaktı. Yazdığım bir "ilaç romanı" da değildi. Belgeleri sadece gereği kadar kullandım. Romandaki insanlar bu belgelerin ışığındaki edimleri, eylemleri, davranışları yaklaşımlarıyla oluşuyorlar.

A. Çalışlar: *Türkiye ile Yeşilçam arasındaki ilişikliğe geçelim. Ama önce, sözünü ettiğiniz küfür'le ilgili şunları söyleyebiliriz: Biliyoruz ki, birçok roman vardır, özel bir dile sahiptirler, yani*

belli bir ağız kullanırlar. Diyelim, bizde birçok hikâye ve roman, Güneydoğu Anadolu ağzına göre yazılmıştır. Diyelim, Ahmet Rasim, İstanbul ağzı kullanmıştır. Kemal Tahir öyle idi, biliyorsunuz, Orta Anadolu deyişini kullanırdı. Ancak, bilindiği gibi, roman çokseslilikiir. Yani, toplumdaki dilsel renkliliği en ince ayrıntısıyla vermek durumundadır. Bu bakımdan, küfür ya da belli bir ağız ya da deyiş biçimini de içerir. Hatta, Yeşilçam'ın kendine özgü bir argosu vardır. Yani, normal konuşurken bile o terimler içerisinde konuşulur. Burada bir art niyet çıkarmak değil, romanın özellikle dilsel yapısına ilişkin olarak düşünmek gerekir. Komanın bu tür bir dili olması ile romanın kendi konusu ya da teması arasında bir çelişki mi vardır? Oraya bakmak lazım. Bence, bu, Yeşilçam ortamı içerisinde ya da roman kişilerinin ortamı içerisinde ters düşmüyor. Burda, yaşamsal planla, yaşamsal hakikat ile sanatsal hakikat, sanatsal düzlem arasındaki ilişkiyi konuşuyoruz aslında, deminden beri. Güncellik ile gündelik arasındaki ilinti derken de bu böyleydi. Kişileri ele aldık, yine aynı şey çıktı karşımıza. Nitekim, bir romancı olarak bir sorundan hareket ediyorsunuz, bu sorunu deştiğiniz zaman karşınıza, söylediğiniz gibi, birtakım insanlar geliyor. Şimdi bu insanı anlatmadan nasıl anlatacaksınız? Soyut bir kişi mi yaratacaksınız? Tani, o insan o insan olmazsa, her insan onun o insan olduğunu gene anlayacaktır. O işi öyle yapan başka bir insan yok ki ülkede! Şunu demek istiyorum: Tikel bir durumda, yaşama göndermelerin olması zorunluluğu vardır. Başka türlü imkânsızdır bu tür bir romanı yazabilmek. Nitekim bu bakımdan romanın yapısında Türkiye ile Yeşilçam arasında bir koşutluk kuruluyor. Bir iç içelik var. Adeta birbirinin alegorisi gibi. Yani, bugün Türkiye üzerinde filmler çevriliyorsa, o zaman niye bir film Türkiye üzerine çevrilen filmlerin filmi olmasın? Sizin de aslında yapmaya çalıştığınız, ortaya koymak istediğiniz şey de bu. Yapıtın kendi yapısı içinde hayatla sanatın iç içeliği. Burada iyice belirgin bir biçimde karşı karşıya daha doğrusu iç içe görüyoruz Türkiye-Yeşilçam

paralelliğini. Bunun üstünde, isterseniz, duralım biraz. Çünkü yapı olarak, romanın kendi yapısı olarak bizi bunun üzerinde konuşmaya götürecek birçok özellikler var. Örneğin, romanın sonu adeta bir sıfır noktasında bitiyor, diyebilirim. Yani, Türkiye'de geçen olaylar ile romanımızdaki olaylar, o şekilde gelişiyor ki, romanın sonunda birbiriyle çakışıyor ve orada tek bir zaman ânı hâline gelerek bitiyor. İsterseniz biraz açalım bunu?

V. Türkali: Tekelci yapımızın kıskacında, dışa bağımlı bir ülke Türkiye? Serbest teşebbüs falan filan hepsi palavra aslında. Tefeci bir yapı. Aracılara, tefecilere fırsat veren bir yapı bu. Ve büyük tekelci sermayenin sultasıyla büyütülen değil şişirilen bir toplum yapısı bu. İşte görüyoruz. İflasları başladı, "İyi iyi, kamburlar vardı, onlar gidiyor" diyorlar. Bunun çevirisi şudur: Tekelci sanayi gruplarının karşısında ufak tefek pürüzler vardır. Kişisel teşebbüsleriyle ayakta durmak isteyen sanayici grupları, şunlar bunlar vardır. Bunları da düzeltiyoruz ve bizim temel yapımıza uygun bir biçime doğru gidiyoruz, demek istiyorlar...

A. Çalışlar: *Burada bir parantez açmak istiyorum. Bizde çok yanlış anlaşılıyor özgürlük sorunu. Aslında, bu tür bir toplumsal yapı içinde, sonsuz bir özgürlük, sonsuz bir tutsaklık anlamına gelir. Bu denli bir mutlak liberalizm, yani mutlak bir ekonomik özgürlük de aslında tam tersini getirir. Çünkü en güçlü olanlar en özgür olanlar olacaklardır sonunda, en güçsüz olanlar da en özgürlüksüz olanlar. Bu bakımdan bizde ne liberalizm, ne özgürlük kavramı hiçbir zaman doğru olarak düşünülmemiştir aslında.*

V. Türkali: Olamaz zaten, gecikmişiz. Zaten bu liberalizm değil ki? Liberalizm aşamasını burjuvazi tarihe gömmüş, bırakmış gitmiştir. Yeryüzünde 80-90 yıldır tekelci bir aşama yaşanıyor. Şimdi biz böyle bir kaos içerisinde tutmuşuz bir

ülkede liberal ekonomi uygulamaya kalkıyoruz. Emperyalizme uydu bir ülke ekonomisi yaratmak demektir bu. Birçok yerlerde oldu, bizde de oluyor, belli. Ne yapıyor ileri sanayi ülkeleri? Emperyalist ülkeler? Kendilerine bağımlı, kendi tekniklerinin daha gerisinde bir tekniğin pazarlandığı daima ipin ucu kendi ellerinde olabilecek nitelikte bir gelişmeyi öngörüyorlar. İşte her an denetimlerinde yürüyor. Bunun Türkiye'de birtakım ortakları var, temsilcileri var, büyük sanayici grupları, büyük banka çevreleri, büyük tekel grupları var ve bunların kurdukları sanayi var. O sanayi ve patentlerle "know-how"larla dışarıya bağımlı bir sanayidir. Böyle bir sanayi, böyle gecikmiş bir ülkede tutunulan bu sözde liberal tutum, hiçbir zaman beraberinde siyasal anlamda bir liberalleşmeyi getirmez. Getirmiyor da nitekim, sürekli baskı, sürekli işkence, şu bu. Şimdi, niye ilaç sanayini ele aldık? Bu dediğimiz ekonomik yapının en tipik örneklerinden biridir, ondan. Artı, bir de çok insanca bir alanda, bir ülkeye ve insanlarına ne kadar insanca olmayan bir biçimde yaklaşıyor. Onların en insanca sorunlarını nasıl hiç olmaması gerektiği biçimde karşılama yollarını tutuyorlar.

A. Çalışlar: *Evet, tipik bir belirti olarak ilaç dosyasını aldım, diyorsunuz. Ama, örneğin, silah kaçakçılığı çok daha vahim boyutlardaydı. Bu da ele alınabilirdi ilaç dosyası yerine.*

V. Türkali: İlaç sanayi Türkiye'de çok geniş bir sanayi alanı olarak var. Ve bizim finans-kapitalin beslendiği, semirdiği bir sömürü alanı olarak var. Endüstri alanı olarak var. Oysaki henüz daha özel teşebbüs elindeki bir silah endüstrisi bugün için söz konusu değil. Ancak Türkiye'yi belli yerlere doğru güderek götürmek için, belki anayasayı değiştirmek, ağır kanunlar çıkartabilmek için, halkın nasılsa elde ettiği hakları elinden koparıp alabilmek için, Türkiye'de oynanan bir oyun biçiminde ilaç kaçakçılığı sorunu var oldu. Ama bu roman

onu anlatmıyor. Bu roman bünyesel bir olayı anlatıyor, yansıtmaya çalışıyor.

A. Çalışlar: *Zaten belli bir toplumsal-ekonomik kesiti, daha doğrusu kesimleşmeyi vermeye çalışmışsınız. Diyelim, Zühtü Bey küçük dükkân sahipliğini temsil ediyor ya da küçük iş sahipliğini, bir anlamda küçük burjuvayı da diyebiliriz. Onun dışında işçiler var, ilaç sanayi içerisinde. Bir de tabii, büyük ilaç fabrikaları ve sanayiciler var. Size çeşitli toplum kesimlerini verebilmeye olanak tanıyor İlaç dosyası.*

V. Türkali: Bir de o ilaç sanayicileri dediğimiz kesimin içerisinde, aslında, hani şema olarak çok tekrarlanıyor ya, milli burjuvazi var. O ilaççı Ramiz Bey, milli burjuva olma çabasında ve ne kazıklar yediğini de görüyoruz. Bunu ben uydurmadım, çoğu belgesel nitelikte şeyler bunlar.

A. Çalışlar: *Hatta, geçtiğimiz yıllarda gazetelere de oldukça yansıdıydı, büyük tartışmalara yol açtıydı. İlaç işverenleri sendikası gazetelere ilanlar vermişti kendisini bir yerde aklamak için.*

V. Türkali: Zühtü Bey'e dokunalım mı biraz? Zühtü Bey'in temelde bir küçük burjuva olduğu doğru ama bir ayrı rengi var galiba. Ben onu özellikle belirtmeye çalıştım. Bir Osmanlı hovardası. Ve bizim toplumumuzda adeta bir çözelti olarak veya bir çökelek olarak birtakım sinmiş yargılar vardır. Belli bir antikomünizm, geçmişe, geleneksel şeylere kuru bir bağlılık filan, dar bir dünya. Kafaları çok dar insan tipleri olan, çeşitli mesleklerde insanlar vardır. Bunu bir eczacı olarak aldık. Balkanlar'dan gelmiş bir eczacı olarak. Zannederim ki, edebiyat kişisi olarak da renkli oldu. Ben adama fazla hoşgörülü, biraz alaylı yaklaştım. Adam gene de yaşamın acımasızlığına çarptı.

A. Çalışlar: *Zühtü Bey'de aklıma gelen bir soru: En sonunda Romanya'ya, oradan Almanya'ya, oradan da Yunanistan'a gidiyor. Niye bu geziyi yaptırdınız Zühtü Bey'e?*

V. Türkali: Üç türlü teste uğrattık Zühtü Bey'i. O antikomünizm önyargıları içerisinde bir sosyalist ülkeye yolladık. Oradaki tavrını saptattık. Oradaki uyumsuzluğunu gördük. Yapay kalmışsa suçlu sayarım kendimi. Doğal olarak hikâyenin bünyesinden, anlatımdan kaynaklandığı savındayım. Sonra, kişiliğin mayalanmasında etken olan Almanya'da bir yıllık öğrenimi var. Gençlik anılarına gitti. Dikkat edersen, o geziler sırasında terslikleri biraz daha fazla çıkar ortaya; adamın ne kadar uyumsuz, ne kadar dünyadan habersiz olduğu. İstanbul'da giydiği giysilerle, hayatıyla birlikte gidiyor oralara. Böylece dış ülkelerde çelişkileri daha fazla çıkıyor ortaya. Sonra Yunanistan'da bir geçmiş zaman öyküsüyle belli bir senteze, bir sonuç sentezine varıldığını zannediyorum.

A. Çalışlar: *İlaç dosyasını ele almanız gerçekten çok önemli. Türkiye'de yalnızca roman alanında değil, gazetecilik alanında da bu gibi konular deşildiği zaman kim bilir daha ne dosyalar ortaya çıkacaktır. Diyelim, bir petrol dosyası, bir maden dosyası, hele silah dosyası, bunun da bir filmi yapılmadı daha...*

V. Türkali: İstersen hepsine birden Türkiye dosyası diyebiliriz.

A. Çalışlar: *Tabii, Türkiye dosyası bu aslında. Şunu sorsam size: Romanda sözü edilen ilaç dosyası filmi bugün yapılabilir mi acaba, ne dersiniz?*

V. Türkali: Sanmıyorum. Çünkü sinemada aynı engeller sürüyor, tabii. Sansürün biçimi değişti, ama özü değişmedi. Yapılmamasının bir nedeni de şu: Böyle bir film büyük bir mali risktir. Parasal büyük bir yatırımdır. Yapıldıktan sonra

da bir sansür heyetince reddedilme olasılığı ortadayken, bu olasılık ister büyük, ister küçük olsun kim bu parayı yatırabilir? Böyle bir film, en mütevazı bütçeyle, 80 milyon ister. Aslında hakkını vermek istersek, 100-150 milyon gerektiriyor, ama kim yatıracak bu parayı?

A. Çalışlar: *Şöyle sorabilir miyim? Sizin bu romanınız, film olabilir mi?*

V. Türkali: Olur, neden olmasın. Ancak senaryosunu düşünmek gerekir önce. Senaryo da başka bir olaydır. Şöyle bir şey de oluyor: Kimileri kendi kafalarındaki roman tanımına uymayan bir yeni roman karşısındalar, görüntü değeri ağır basan, hani "sinemasal" diye anlatmaya çalıştığım, vasıflandırdığımız roman karşısında kalıyorlar ve romanı okudukları kadar belki biraz daha fazla bir film seyrettikleri izlenimini ediniyorlar, yapmak istediğim de bu. Buna bir film de diyemiyorlar. O zaman ne kalıyor sinemanın yazarlık öğesi olarak? Senaryo geliyor akıllarına. Bu bir senaryodur, diyorlar. Senaryo değil, ama sinema yapıtı gibi, gösteri öğelerini içeren, gösteri öğelerine dayanan, filmlik bir romandır bu. Böyle bir romandan senaryo yapmak, ne güç iştir bilen bilir.

A. Çalışlar: *Yine roman anlayışına gelmiş bulunuyoruz. Bugün birçok türlerin birbirine geçiştiği metinlerden söz ediliyor artık. Çok daha serbest bir anlatı tarzıyla karşılaşıyoruz. Dolayısıyla, bu romandı, roman değildi tartışmalarını, edebiyat alanında yeniden ele alıp, kuramsal açıdan iyice irdelemek gerekiyor. Aynı şey, bence, sinema için de söz konusu. Nitekim, sizin bu romanınıza sinema anlayışlarının mücadelesinin bir romanı da diyebiliriz. Bugün Türkiye'deki sinema anlayışlarını nasıl değerlendirebiliriz, sizce? Sözgelişi, romanda birtakım yönetmenler açısından, senaryocu yazarlar açısından, sinema kurumları açısından birtakım farklı sinema anlayışlarının var olduğunu ve çatıştığını görüyoruz. Bunlar*

arasında karşıtlıklar sürüyor. Böyle bir şeyin olması da çok doğal aslında. Bugün için nasıl değerlendirebilirsiniz bizdeki bu sinema anlayışlarını?

V. Türkali: Gerçekten ilginç bir yere geliyor konuşma. Her sanat olayı, hepimiz biliyoruz ki, günün tarihsel koşullarına bağımlıdır. O sanat olayı içerisinde sivrilmiş kişiler de o koşulların dışına pek kolay kolay çıkamazlar. Sözgelimi ben sinemasal roman derken neyi kastediyorum ve niçin onun üzerinde duruyorum? Benim bugün iki sorunum var: Bir, insanlara yararlı olduğuna inandığım, iki, insanları daha iyi tanıyabilmemize yararlı olduğuna inandığım bildirileri, biçemi araştırıyorum. Bulduğum öyle bir biçem olmalı ki, inandığım doğruları çok sayıda insana iletebilmeliyim. Bir şair arkadaşım var, benim için 3-5 bin okur yeter, diyor. Daha fazlasına gideyim diye bir çaba göstermem, diyor. Ben çok sayıda insana iletmekten yanayım. Ancak böylece sorumluluğumuzun, taşıdığımız yükümlülüklerin gereğini yerine getirmiş oluruz. Öteki bencil yaratıcılık yoludur bence. Öteki türlü yaratıcılık olmaz mı? Olur! Beş bin kişiye de şiir yazılabilir. Ancak anlayan anlasın diye resim de yapılabilir. Ama benim yolum o değildir. Ben sinemadan yararlanmak istediğim zaman bu kaygılarla yaklaşıyorum işe, artı, gene baştan da söylediğim gibi, bu biçim içerisinde inandığım şeyleri, ama sanatsal ölçülerle koymaya çalışıyorum. Sadece birtakım doğruları söylemek, propaganda yapmak, birtakım şeyleri reklam aracı yapmaktan uzak durmaya çalışıyorum. Yeteneklerim ölçüsünde, yani yaratıcılık gücüm ne kadarsa o kadar. Benim salt bir iyi niyetle yaklaşmam da yeterli olamayacaktır, şüphesiz. Yalnız ben böyle değilim. Her çağın sanatçısı böyledir. Şimdi senin soruna gelelim: Sinema da böyle. Türk sineması hangi tarihsel koşullar içerisindedir bugün, nasıldır; dün hangi tarihsel koşullar içinde yaşıyordu? Bunu iyi gözlemlemek gerekir ve bu koşullarda sinemaya girmiş bir adamın yükümlülükleri nelerdir? Neye yararlı olma tavandadır? O zaman

hangi araçları nasıl kullanacaktır? Türk sineması bizim yapımız gereği, teknik bakımdan geri kalmış bir sinemadır. Tefeci ve aracıların elindedir. İthalatçıların elindedir. Ve bir türlü endüstri olamamıştır. Endüstri olamamaktan gelen teknik kusurlar içerisinde filmler üretilir. O bakımdan, bırakın şöyle ya da böyle film yapmak, kusursuz, eli ayağı düzgün film yapmak bile başlıbaşına bir hüner hâline gelir. Bir de unutmayın ki, başımızda terör aracı olan sansür vardır. Hep olagelmiştir. Türkiye'de sinema alanına demokrasi hiç gelmemiştir. Ancak birtakım demokratik korsanlıklar olmuştur. Şu ya da bu yolla, sansürden birtakım filmler kaçırılmıştır. Hiçbir zaman sinema emekçisi, istediği filmi yapma olanağı bulamamıştır. Bugün durum daha da ağırdır. Sinemada bir şeyler yapmaya çalışan arkadaşlarımız vardır. Fakat çoğu ya tek başınadır, ya ekip kuramazlar kolay kolay, ekip kursalar kolay para bulamazlar, para bulsalar nasıl bir ortamda bunu seyrettireceklerdir? Onun için, Batılı anlamda bir biçem bile oluşmaz bizde kolay kolay. Bir Orson Welles üslubu, bir de Hitchcock üslubu, bir Antonioni üslubu, bir Bergman. Bütün bunlar bu üsluplar, yalnızca kişisel beğenilerle oluşmuş üsluplar değildir. O üslupları yaratan toplum koşulları da bu işte etkendir. Yani endüstriyle, örgütlenme biçimiyle, bütün ideolojik üstyapısıyla. Bizimkiler, bütün dünyadaki zengin sinema birikiminden birtakım özlemlere yenik düşerler ve o özlemler içerisinde, öykünen filmler yapma yolunu tutarlar. O zaman da, ayağı yere basmayan şeyler çıkar ortaya. Genel durum budur. Ancak son yıllarda yadsınamayacak bir birikim olduğu, sinemamızda da önemli kımıltılarla yürekli atılımlara girişildiği yadsınmaz. Sağlıklı gelişimdeki edebiyatımıza koşut, ondan güç kazanma çabasındaki yaratıcılıklar sinemamızı yeni bir aşamaya götürüyor denebilir. Çok ağır, çok güç koşullarda...

A. Çalışlar: *Yani, şunu söylemek istiyorsunuz diyebilir miyiz? Bugün sinemanın istenildiği gibi gerçekleştirilmesinin karşısın-*

da bir özgürlüksüzlük yatıyorsa eğer, ancak sinema bu özgürlüksüzlüğü vererek, bunun sinemasını yaparak kendini gerçekleştirebilir.

V. Türkali: Yapabilirse, becerebilirse.

A. Çalışlar: *O zaman, romana da, genelinde sinemayla, edebiyatla bir arada alırsak, sanata da düşen şey şu oluyor: Özgürlüğün yollarını daha çok açmaya çalışan yapıtlar ortaya koymak. Ancak o zaman çağdaş olabiliriz.*

V. Türkali: Evet, aynen katılıyorum.

Aynı Kaynaktan Güç Alan Yeni Sayfa

Çağatay Anadol

— Efendim, izlediğinizden eminim. Yakın bir zaman önce Türkiye İşçi Partisi ile Türkiye Komünist Partisi birleştiler ve Türkiye Birleşik Komünist Partisi adı altında yeni bir program oluşturdular. Bu, birlik doğrultusunda atılmış önemli bir adımdı. Daha sonra da Türkiye Sosyalist İşçi Partisi ile TBKP arasında ortak programa varma amacıyla görüşmeler başladı. Bu görüşmeler şu anda olumlu bir sonuca varamadı. Ben sizin gerek bu birleşmelerin kapsamını yeterli görüp görmediğinizi gerekse de birleşmede dikkat edilmesi gereken ve Türkiye'nin özgünlüklerinden kaynaklanan öğelerin ne olabileceği konusunda görüşlerinizi almak istiyorum.

— Halkımın yetmişine varmış yazarıyım Çağatay. Hiçbir siyasal kişisel hesabım, tutkum, hiçbir siyasal konuma karşı

özlemim yok. Bugün hiçbir siyasal örgütle organik bağım da yok. Kendimi bildim bileli solun içindeyim. Yıllardan beri de, Türkiye'deki bütün sol devinimi doğru tarih çizgisi içinde, tam boyutlarıyla öğrenip saptama uğraşındayım. Olabildiğince de nesnel davranmaya çalışıyorum. Bilimsellikten sapmak yarar sağlamaz, zarar verir inancındayım. Bir romancı olarak da bu bilimsel yöntemi tarihçi kadar nesnel kullanmanın gerekli olduğunu bilir, savunurum. Vardığım noktalar üzerinde tartışalım seninle. Birleşmek öteden beri solun ortak isteği. Ama nedense bu kadar çok istenmesine karşın, bu kadar çok da ayrılık oldu. Galiba bugün sağlıklı bir birleşme önce bu ayrılığın nereden kaynaklandığının doğru tanısına varmakla olasıdır. Aslında dünyada solda bir çeşitlilik, bir parçalanma –bunların bir kısmı tabii belli kaynaklardan, maksadı kışkırtmalara dayanan ayrılıklardır– var. Ama bizdeki bunu aşıyor, aştı. Fazla uzatmadan çok ayrıntılarına girmeden, kabataslak da bakılsa şu görülür: Türkiye'de belli bir tarihe kadar Marksistler sol tek bir örgüt içindedir. Bu da taa '20'lerden başlayan ve '25'e kadar düşe kalka kimi yasallık çerçevesi içinde, kimi yasadışı bazı açılımlar ve atılımlarda bulunmuş '25'te Takrir-i Sükûn Kanunu ile yeraltına geçmek zorunda bırakılmış Türkiye Komünist Partisi'dir. Marksist solun bu tek partililik görünümü '46'ya kadar devam eder. Bu arada tek tük, Troçkistlikle suçlanan grupçuklar, fraksiyonlar, hizipler duyulur, duyulagelmiştir. Ama, bunlar bir karşı örgüt biçiminde ortaya çıkmamıştır. Parti içi en büyük devinim olarak Nâzım muhalefeti (İşçi Muhalefeti de denir buna) görülür. O da Komintern'in kesin tavrı, kararıyla durdurulmuştur. Marksist-Leninist özden ayrılmak ya da ödün vermek söz konusu değildir orda da. Örgütsel uygulamadaki ayrılıklardır... İlk kez '46'da, biliyorsunuz Esat Âdil Sosyalist Parti'yi kurdu ve o zaman da aman parçalanmayalım, birlikte çıkalım isteği yaygındı. Buna karşın galiba o gün de olamazdı bu. Esat Âdil'in Sosyalist Partisi ile Şefik Hüsnü'nün kurduğu Türkiye Sosya-

list Emekçi Köylü Partisi arasında pek de fark yok, birleşmelidirler deniyordu ama Amerikan yardımı söz konusu olunca Esat Âdil, düzenin partileri doğrultusunda Amerikan yardımını destekleyiverdi. Birleşmenin olamayacağının açık kanıtıydı bu. Sonra biliyorsunuz '46'da partiler kapatıldı. '51 Tutuklaması oldu. Bu tutuklamada TKP büyük bir darbe yedi. Ve '60'ta, 27 Mayıs'tan sonra yeni bir demokratik dönem başladı. Yalnız, Türkiye hiçbir zaman işçi sınıfının kendi siyasal örgütünü korkusuzca kurup geliştirdiği bir demokratik ortama kavuşamadı. Biz buna tekel demokrasisi diyoruz, İkinci Dünya Savaşı bitince demokrasi cephesinde yer alabilmek için çoğulcu bir sisteme gerek duyuluyordu, daha başka etkenler de bir araya geldi ve biz çoğulculuğa geçtik. Ama bu çoğulculuk hiçbir zaman demokratik bir çoğulculuk biçimine dönmedi. Ve bu oyun oynanageldi. Devletin resmi görüşünün izni ölçüsünde bir demokrasiydi bu. Ne sağcı ne solcuyduk ve iki ucun aşırılıklarına bu demokrasi kapalıydı! Mantığı da şuydu: "Onlar demokrasinin düşmanıdır, bunlara demokratik haklar tanınmaz." (Bugün kimilerinin 163. Madde'ye karşı tutumları da tek yanlı olarak bu Kemalist mantığa dayanıyor demek!...) Kemalist devinim anti-klerikal bir atılımla çıkmıştı ortaya. Hakkıydı, yerindeydi herhalde bu. Hilafet kaldırılmıştı, fetva kurumu kaldırılmıştı, tekkeler kapatıldı, şeriata karşı anayasal birtakım hükümler, medeni kanun, vb konuldu. Bunlar ileri, reformcu hareketlerdi. Feodal yapıdan kapitalist burjuva düzenine geçmek için yasal atılımlardı bunlar. Tarihsel bir gecikme içinde ve bu doğrultuda gelişme çabasındaki sosyoekonomik yapı demokratik hakları da bir sürü baskılarla alabildiğine daralttığı bir kanal içerisine sokmuştu. Bizim bu demokrasimiz de bu ekonomik, sosyal yapının daha iyi gelişmesinin en uygun biçimi oluyordu. İşçi sınıfının siyasal örgütlerine hak tanınmadı. Ama sosyal gereksinimlerle bütün dünyada çok geçerli olan ve doğal olan düşüncelerin Türkiye'ye ağır ağır girip yerini almasına da engel olunamadı. TKP ya-

saktı, komünizm yasaktı. Komünizm sözcüğü devletin resmi tanımına göre bir baskı aracı olarak kullanılıyordu. Özellikle 27 Mayıs Devrimi'yle ortaya çıkan kuşaklar bu ileri ideolojiyi öğrenmek için dört bir yana saldırdılar. Şimdi burada biraz durmak gerekir. 141-142. Maddeler çok kurnazca düşünülmüş maddelerdir. Bu maddeler yıllarca yalnız bugünü yasaklamadı, dünü de yasakladı. Ve böylece, sonuçta bugün burjuvazi kendi geçmişiyle ilgili bütün tarih deneyimini, bütün dünyanın geçirdiği deneyimi çok iyi bildiği hâlde, Türkiye İşçi Sınıfı için kendi geçmişi tam bir karanlık içindedir. Kuşaklar ortaya çıktığı zaman her şeyi yeniden keşfetmek gibi bir durumla karşılaşırlar, kendinde birikimi yoktur, kurumlaşma yoktur. Deneyim, zaten, kurumla başka kuşaklara geçirilir. Ve sürekli geçmişinden, tarihinden habersiz, aynı yanlışları yineleyen, bir çeşit körebe oynayan, iyi niyetlilerin bile kolayca bir yere varamayacağı insanlar ülkesidir Türkiye. Bu bir, ikincisi öyle bir korkulu ortam yarattı ki, çoğu aydınların düşünce yeteneğini yamru yumru etti. Adam devletin en üst katlarına çıkar, gene de ödü patlar "komünist" diyecekler diye. Rektörü, profesörü, bakanı, generali bile... Hele sola özenenlerin... Dünyanın en korkak sosyal demokratları Türkiye'dedir belki de bu tedirginlikle. Düşünce kısırlığımızın altında bu korku yatıyor... İşin bir başka yanı da şu: Yıllarca Türkiye'de işçi sınıfının örgütlenmesine, kurumlaşmasına izin vermeyenler Türkiye'ye kötülük ettiler. Şu anlamda kötülük ettiler: İşçi sınıfının en küçük hakları olmadı. Bu ülkede nice yıllar sendika sözcüğü, grev demiyorum, aşırı suç sayıldı. Azgın solculuk sayıldı. Ve işçi sınıfı en küçük haklarını elde edemeden ilkel bir sömürüye uğradı. Bu sömürü Türkiye'nin endüstriyel bakımdan geri kalma nedenlerinden biridir. Biliyorsunuz, ya mutlak artıdeğer elde edilir ya da nispi artıdeğer elde edilir. Nispi artıdeğer elde edilmesi için teknik araç gereçlerin geliştirilmesi gerekir. Bir ülkede sınıfsal baskı yaratan terör varsa ve mutlak bir artıdeğeri sürgit elde etmesi mümkünse

adamın, bedava insan çalıştırır, endüstriyi geliştirmez. Türkiye'nin durumu bu olmuştur.

— Burada acaba hareketin kendi kusurları nedir? Örneğin, sürekliliğini '51'den sonra koruyabilmiş midir? Türkiye İşçi Partisi'nin oluşumunda ne ölçüde dirijan olabilmiştir.

— Ben de ona getirecektim. Yakınma hiç de yerinde bir şey olmaz. "Efendim düşman bize bir türlü izin vermiyor ki onu iktidardan düşürelim, kendi ideolojik örgütümüzü kuralım ve gereği gibi güçlenelim" bu, biraz komik bir yakınma olur. Peki biz ne yaptık, ne yapmadık?

TKP tarihini çok iyi bilmiyoruz. Komintern dönemi gizlilik içerisindeydi. Son duyduğumuza göre Komintern belgeleri bütün ülkelerin partilerine dağıtılacakmış. Umuyoruz ki ilgili kurum bunları açıklayacaktır; biz de göreceğiz. Fakat kabaca bildiğim şu: Türkiye'de '25'ten sonra ve '36'ya kadar, on bir yıl, yeraltında birtakım idealistler acı, kanlı, aslında umutlu, görünüşte umutsuz bir kavga yürütmüştür. Türkiye koşullarını bir legal parti olanakları içerisinde tanımak, anlamak, savaşım yürütme olanağı verilmedi bunlara. Ama gene ana çizgi olarak bildiğimiz, duyduğumuz, öğrendiğimiz kadarıyla doğru çizgiyi sürdürdüler. Başlangıç döneminde yeni Cumhuriyet, antiemperyalist bir savaş vermiş, yeni kurulmakta olan bir Cumhuriyet ve yeryüzünde ilk kurulan Sosyalist Ülkeyle tek dost Cumhuriyet. Biliyorsunuz Sovyetler Birliği'nin etrafı "Sıhhi Kordon" diye düşman ülkelerle çevrilmişti, tek dost ülke Türkiye Cumhuriyeti idi. Kemalist Türkiye idi. 1925'te TKP Ankara'nın ilerici atılımlarını destekliyordu. Sözgelimi Doğu'daki Kürt başkaldırmasında Kürt halkının varlığı, gereksinimleri özenli biçimde, altı çizilerek belirtiliyor, ama, emperyalist oyunlara araç gibi gördüğü şıhların, ağaların hareketine karşı Ankara destekleniyordu. Buna karşın Ankara yöneticileri Takrir-i Sükûn Yasası'nı çıkarır çıkarmaz hiç ayrım gözetmeksizin sola da saldırdı. Sağa da sola da vurdu.

Komünist Partisi '36'ya kadar böyle devam etti. Bu gizlilik döneminde bildiriler dağıtıldı, 1 Mayıs Bayramları için mitingler yapılmak istendi, fabrika kapılarında bağırıp çağırıp kaçmalar, ajitasyonlar. Fakat bunlar her zaman ağır fatura çıkaran eylemlerdi. İşin ilginç yanı her zaman Sovyetler Birliği ile Kemalist Ankara arasında bir kıyımık gibi rahatsız edici olmaya başlamışlardı. İki taraf da birbirlerini kollamak zorundaydılar. Bu oyun oynandı, iyi oynandı kötü oynandı; böyle oynandı. Ve '36'da Komintern dünyada gelişen savaş tehlikesine karşı biliyorsunuz genel bir durum muhasebesi yaptı ve dünyayı ikiye ayırdı: Savaştan yana olan ülkeler, savaşta çıkarı olmayan ülkeler. Türkiye savaştan çıkarı olmayan ülkeler arasında kabul edildi, böyle değerlendirildi. Ve Türkiye Komünist Partisi de o zaman ünlü desantralizasyon kararına uğratıldı. Bu desantralizasyon kararı Türkiye Komünist Partisi'ne gerçekten çok zararlı olmuştur. Ondan önceki dönemde işler çok iyi gidiyordu da, çok başarılıydı da ondan sonra kötü oldu diye bir ayrım doğru değil belki, ama bu bir kargaşa yarattı. O zamanki muhalifler, demin sözünü ettiğim tek tük gruplar vardı, o zamanki TKP yönetiminden hoşnut olmayan muhalif gruplar Şefik Hüsnü Komintern'den kovuldu diye yaygara kopardılar. Olay o değildi, açıkça söylemek gerekirse olayı çok ayrıntılı olarak bugün de biliyor ve değerlendirebiliyor değiliz, ama görünen odur ki Stalin'in o günkü politikası TKP'nin bildiğimiz klasik yollarla kavga yürüterek Ankara'yı Sovyetler'e antagonize etmesi tehlikesini önlemeye çalıştı. Ticari, tarihsel bağlarını kullanarak Türkiye üzerine her türden oyunu tezgâhlayacak Alman faşizminin saldırısı gündemin başındaydı o günler. Doğal olarak bu şimdi tartışılabilir. Bir komünist partisiyle Sovyet devlet politikasının bu kadar iç içe, paralel olması yerinde miydi, değil miydi? Unutmamak gerekir ki o gün dünya komünistleri için tek ölçü vardı, Dimitrov'un da dediği gibi, "Sovyetler Birliği'ne karşı tavır!" Çünkü biliyorsunuz tek umut oydu. 180-200 milyonluk

ve düşman bir dünya ile kuşatılmış ilk sosyalist ülke. Ve onun en yaşamsal noktasında karnının altında yer almış olan, Kafkas petrollerine yakın, bütün emperyalist iştahları kabartan petrollere yakın ve egemen bir devletin dostluğu çok önemliydi Sovyetler Birliği için. Türkiye'nin egemen güçleri de bu durumu akıllıca ve kurnazca değerlendiriyordu.

— Efendim, bu bir faaliyete son verme olarak yorumlanabilir mi?

— Desantralizasyon kararı şu, buna separat karar da denir. O zaman tek parti olarak Cumhuriyet Halk Partisi vardı biliyorsunuz. Ve o zaman Türkiye Komünist Partisi artık, bir merkeze bağlı, örgüt bütünlüğü içinde çalışan ve bildiğimiz komünist sloganları yineleyen, ajite eden bir örgüt olmaktan çıkmış, savaş karşıtı, barıştan yana, antifaşist, demokratik, insan haklarını savunan ve bu savunusunu eylem olarak legal birtakım örgütler içinde sürdüren bir demokratik örgüt durumuna gelmişti. O zamanın örgütleri neydi? CHP idi. Halkevleri idi, spor kulüpleri, bazı esnaf ve meslek dernekleri idi, öğrenciler vb idi. Onlar arasında yapılıyordu. Aslında bu sloganlar, o gün bütün dünyadaki komünist partilerinin, beliren faşizm, savaş tehlikesine karşı kullandığı şeylerdi. Ama onlar bunu disiplinli, güçlü bir işçi partisi yapısından ödün vermeden, partiyi güçlendirmek için kullanıyorlardı. Bizimkiler ise bunu daha "liberalce" yorumlayıp partinin merkezcil yapısını gevşetmek biçiminde aldılar. O günlerde merkezi oluşturan Hasan Âli-Eczacı Vasıf'la Doktor Hikmet arasındaki çatışmalarda bu yorum ayrılığının etkili olduğu söylenebilir... Biraz da herkes kendine göre desantralizasyon yorumu yaptı galiba. Zeki Baştımar'ın Eyüp'te evine çağırıp görüştüğü iki Halk Partisi müfettişine gizli işlerle uğraşmayacağına söz vererek Ankara'da Başbakanlık Kitaplığı'na atanması da bir desantralizasyon yorumudur!... Kimileri için de sırra kadem basmanın ilk basamağı oldu! Hasan Âli Ediz gibi...

Zaten kabul etmek gerekir ki ancak sayılı bazı merkezlerde adeta gettoya sıkışır duruma gelmişti TKP. Devinim, bazı işçi grupları içerisinde polisin yoğun denetimi altındaydı. Bunları söylerken o dönemde verilen savaşımın ne gereksizliğini savunuyorum ne de yiğitliğini yadsıyorum. O dönemde gerçekten çok önemli işler de yapılmıştır. Daha demokratik bir yayılma olanağı doğmuştu yeni dönemde de.

Daha sonra Komintern lağvedildi. O dönemde faşizmin saldırısına uğramış olan Sovyetler Birliği insanlığın, tarihin tek umuduydu. "Sovyetler Birliği'nin bir an için olmadığını, kabul etsek dünya işçi sınıfı giderilmeyecek bir kayba uğrar." Bunu Türkiye'de ancak bir komünist söyler denebilir değil mi? Oysa söyleyen Guy Mollet'dir. Yani bu kadar ortak yaygın bir yargıdır bu. Bu dünya için de geçerli bir şeydi, yalnız işçi sınıf için değil bütün bir insanlık için geçerliydi. Ayrıca bizim herkesten çok kaygılanmamız gerekirdi. Sovyetler Birliği eğer Stalingrad'da yenilip de Almanlar Kafkaslar'dan inselerdi Türkiye, Alman Gauleiterleri ile yönetilen aşağı ırktan insanların bulunduğu bir sömürge durumuna getirilecekti. Böyle bir dönemde, '44 yılında, TKP harekete geçti. Ve biliyorsunuz Reşat Fuat, parti gene sekreteriydi, "En Büyük Tehlike" adlı bir broşür çıkardı. O günün bütün yurtseverlerini uyarıcı nitelikte bir broşürdü bu.

— *Faris Erkman imzalı.*

— Evet, Faris yiğit bir arkadaştı. O benimsedi ve polisi ben yazdım diye atlattı. Ve orada, Türkiye'de savaşa Almanların yanında girmeyi savunanlar demaske edildi. Bu yeterli değildi. O zaman '44'te biliyorsunuz Reşat Fuat askerdeyken birliğine dönmedi ve '44 Hareketi'ni başlattı, tutuklandı. '45'te İleri Gençler Birliği Mihri Belli'nin demokratik gençlik örgütü tutuklandı. Ben bunlara yeni romanımda şöyle bir değiniyorum, bir tarihçe olarak. '46'da savaş bitmişti, demokratik bir dönem başlamıştı(!). '46'da, yukarda değindiğimiz Şefik

Hüsnü'nün Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kuruldu ve bir yıl sonra kapatıldı. Burada bir şeye değineceğim. Bir özeleştiri yapalım. TKP gizli çalışmayı ne yazık ki doğru dürüst beceremedi ve her defasında yüzüne gözüne bulaştırdı. Bu da bir gerçek. Hiçbir gizli devinim uzun süreli olmadı. '27, '29 büyük tutuklamalarını geçelim hadi... '44'teki hareket çok kısa sürede, söylemeye dilim varmıyor ama, gene genel sekreter arkadaşın bir yanlış davranışıyla yıkıldı. Reşat Fuat tutuklandı. Hareket bir dönem kesintiye uğradı. İl Sekreteri olan Sebati Selimoğlu çok dürüst, namuslu arkadaşımızdı; önce o tutuklanmıştı. Tutuklulukla birlikte baskı başladı tabii. Reşat nerededir? diye. Devrimcilikte bir yöntem vardır: Yakalanan insan belli bir süre, üç gün konuşmaz; üç güne kadar da saklanana düşen, bulunduğu yerden ayrılmaktır. Garip bir şey. Üç gün diretti. Gittiği zaman Reşat'ı orada buldu. Reşat'la konuşmuştum; Reşat, Sebati'nin tutuklandığını duyduğu zaman evden çıkmış, üç gün beklemiş, gelmediler diye geri dönmüş. Bu çok kaba bir yanlış. Bağışlanır gibi değil. Ne oldu biliyor musunuz? En azından Sebati Selimoğlu, arkadaşını ihbar eden duruma düştü. Bundan daha trajik bir şey olamaz. Şimdi '46'yi alalım; yeri geldi de açıklıyorum. '46'da ben Doktor Şefik Hüsnü ile uzun zamandan beri gizli örgüt ilişkileri içerisindeyim. Askerdim o zaman. Şefik Hüsnü '46'da artık gizlilik yöntemlerine gerek kalmadığını söyleyip açık açık buluşmaya çağırıyordu beni. Artık korkulacak bir şey olmadığı inancında ve savındaydı. "Doktor dedim, Marshall Yardımı alıyorlar, Truman Doktrini var. Mutlaka bir polis baskısı gelecek." Evet, inanılacak gibi değildir ama, üç dört kez yinelememe karşın Doktor'a bunları kabul ettiremedim. Kafasını inatla sallıyor "Hayır" diyordu. "Bütün bunları CHP kanalları gözdağı vermek için yayıyorlar, böyle bir şey olamaz" diyordu. Ve '46'da polis geldi, Doktor'un evini bastı, en gizli belgelerini bile eliyle koymuş gibi çekmecesinden aldı götürdü. Doktor Missouri ile gelen demokrasiye gerçekten inanır-

mış(!). İşte o sarı defter hikâyeleri filan. Ağabeyi vardı üst katta, Hakkı Bey, Hakkı Değmer, "Doktor" demiş, "bana vereydin, benim kata bile gelmediler." Şefik Hüsnü'nün açık açık evine giden ben o tutuklamada nasıl gözden kaçtığımı anlayabilmiş değilim. Belki Doktor'a karşın bir ölçüde önlemi elden bırakmamam, belki o sıralar İstanbul'da olmamam, belki başka rastlantılar. Yoksa '51'de olan '46'da olacaktı... '51 Hareketi'ni alalım. '51 Olayı'nın üçüncü tutuklanan kişisiyim. Genel Sekreter Zeki Baştımar. Ben askerim ve biliyorum ki benim adım poliste geçti, polis beni biliyor. Askeri okulda öğretmenim.

— O sırada yüzbaşı mıydınız? Sizi hep Yüzbaşı Abdülkadir olarak biliriz biz.

— Evet yüzbaşıydım. Çok iyi biliyordum beni bildiklerini, çok tutuklama atlatmıştım, her keresinde bir taraftan adamlar işi sezmişler. Tam dokuz kez Zeki Baştımar'la kavga ettim. "Zeki", dedim, "biz kesinlikle izleniyoruzdur. Şakaya gelmez bu iş. Ya bu işi tam gizli yapalım ya da açık olsun. Örneğin sen gel benim evime ya da bir kahvede oturalım. Sorulduğunda da yadsımayalım ilişkimizi. Edebiyat meraklısıyız, Nâzım'dan söz ettik deriz. Ne yaparlar bana? Olsa olsa meslekten atarlar. Size de bir şey olmaz." O zaman da '51 yılı basın veryansın etmiş "Kökleri kazınacak Moskova'nın uşakları, kızıl köpekler, Kremlin'in plakları" diye yazıp duruyorlar. "Peki bütün gürültü kime?" "Kim gelir akla, sen gelirsin" diyorum. "Kesinlikle izlenmiyoruz, ben şöyle bir baktım mı izlenip izlenmediğimi hemen anlarım" diyor. Hiç unutmuyorum, polise alınıp da daha ilk sorguda, "Zeki Baştımar'ı tanımıyorum" dediğim zaman sorgulamayı yapan kişilerin gözlerindeki sevinç parıltısını, kendilerini tutamayıp "yeraltı yerüstüne çıktı" diye ellerini ovuşturmalarını da hiç unutamıyorum.

— Hem Şefik Hüsnü'de, hem Zeki Baştımar'da aynı refleksizliği bir nedene bağlıyor musunuz?

— Vallahi ben bağlayamadım, siz bağlayabilirseniz bağlayın. Bence gizli çalışmaya hazır değildik. Olup biteni doğru değerlendiremiyorduk demek. Ve doğal olarak duruşmada izleme raporları ortaya çıktığı zaman gördük ki adım adım izlenmiş Zeki Baştımar. Bütün örgütün gece buluşmaları filan, hepsi izlenmiş ve adeta şema çıkmış ortaya. Bu arada bir talihsizlik oldu. Doktor Sevim geldi Fransa'dan. Sevim'i de ben tanırdım. Zeki, Sevim'i görmek istiyordu. Görüştürmek bana düştü. Ben de kabullendim. Ben götürdüm Sevim'i. Kızı alıyor yanına, gidiyor açık kahvelerde dolaşıyor. Kulağı da ağır işitir Sevim'in. Bağıra bağıra konuşuyor. Sevim diyor ki, "Aman bizi izlemesinler." "Yok, yok" diyor Zeki, "ben hemen anlarım." Ve buna TKP'nin belgelerini veriyor. Kızı giderken yakaladılar. Polis konuşmalarını bile saptamış, "sen ona bunu dedin, o sana bunu dedi" denilince kız şoke oluyor. Zeki 170 sayfalık ifade verdi ve bazı konularda da Tevfik Dilmen'i kullandı. "Bunları ben bilmem Tevfik Dilmen bilir" diye üstüne yıkarak, adamı da ihanete itti.

Bütün örgüt çöktü, 168 kişi tutuklandı. Bütün Merkez Komitesi toplantıları ortaya çıktı. Aşağı yukarı TKP tarihinin en rezil tutuklaması değerli Genel Sekreterimizin sayesinde gerçekleşti. Ben bunu Zeki'nin yüzüne karşı da, Reşat Fuat'a da söylediğim için burada da yineliyorum. Zeki'ye polis ya da polis'in adamı derler, elimi basarım polis değildir. Ama hiçbir polis müfettişi Zeki Baştımar kadar TKP'ye zararlı olmamıştır. Doğal olarak bu durum bir ayrılık yarattı. Türkiye'deki bu karmaşık durumda, dışarda bir kişi var, İsmail Bilen denilen dış büro temsilcisi. Meydan ona kalmıştı. Cezaevinden çıktıktan sonra Zeki kaçtı, yukarıya gitti. Bir süreliğine Genel Sekreterliği aldı. O dönemi daha iyi anlamak istiyorsanız İhmalyan'ın anılarını da okumalısınız, yakında çıkacak.

— Hangi yayınevi basıyor?

— Cem Yayınevi. O dönemi çok güzel anlatıyor. Ondan sonra İ. Bilen dönemi başladı.

— Burada bir şey sorabilir miyim? Reşat Fuat'ın çevresinde ve günümüzde de belli bir bütünlüğü olan bazı ağabeylerimiz, Zeki'nin yurtdışına çıktıktan sonra oluşturduğu yapının TKP olmadığını, Zeki'nin böyle bir yetkisi olamayacağını söylerler ve hatta bazı ihraçlar dolayısıyla da, "Biz üyesi olmadığımız yeni bir partiden ihraç edilmiş olduk" derler. Bununla ilgili bir bildiğiniz varsa onu da rica edeceğim ama bir de şöyle bir değerlendirme olabilir. Zeki belki yetkisini aşmıştır fakat yetkisi olan insanların da dükkânı beklemek gibi bir aktivite içerisinde olduklarına dair bir bilgi yok. Reşat Fuat hapisten çıktıktan sonra hareketi tekrar toparlamak için üstüne düşeni yaptı mı, beklemeyi mi tercih etti?

— Sorunuz gerçekten ilginç, yanıtı kolay da değil. Bu arkadaşların savlarında haklı olmalarını çok isterdim. Ama bütün dünya komünist partilerince, özellikle Sovyetler Birliği'nce tanınan, bütün uluslararası kongrelere, konferanslara, toplantılara TKP olarak çağrılan bir örgütün yasallığını çürütmeye böyle bir sav korkarım ki yeterli olmaz. Hele bu savda olanlar alternatif bir örgütle ortaya atılıp bu kurumlara başvurarak doğru örgütün kabulü için resmi bir çaba göstermemiş ya da gösterip de kabulünü sağlayamamışlarsa... Doğru olan şu savdır bence: TKP'nin başına haksızca oturtulmuş kişilerin sosyalist parti legalitesini çiğneyerek aldıkları kararlar geçersizdir... İşte bunun hesabını sormak, partiyi bu ellerden kurtarmanın yollarını aramak gerekirdi. Doğruları yılmadan açıklayarak... Galiba TKP'nin yıllardan beri oluşmuş geleneği, Moskova'da bulunan ve diğer kardeş partilerle ilişki kuran bir insanı temsilci kabul etmek gibi bir eğilim içindeydi. Türkiye'de de o ağır baskı döneminde yapılacak başka bir

şey yoktu. Ancak kendi aralarında bazı insanlar birtakım ilişkileri devam ettiriyorlardı. Yeteri kadar güçlü müydüler; dediğiniz gibi dükkâna sahip çıkacak nitelikte miydiler, değil miydiler? Bu tartışılacak bir konu. O zaman ne kalıyordu? İ. Bilen'in dış büro temsilcilik savıyla kaldığı ve kardeş partilerce de tanınan konumunun bir anlamda sineye çekilmesi. Ayrıca İ. Bilen gökten inmedi. O da buradan gitti. Ben İ. Bilen'i tanımadım ama tanımıştan beter oldum. Kimlerden mi tanıdım? Reşat Fuat'tan tanımdım, Halil Yalçınkaya'dan tanıdım, Mihri Belli'den tanıdım, Doktor Hikmet'ten tanıdım, Martel Şükrü'den tanıdım, Emin Sekun'dan tanıdım, Ekber Babayef ve diğerlerinden tanıdım. En azından on, on iki kişiden tanıdım ki bunların bir kısmı yaşamının son gününe dek çevresindeydiler.

Bir dönemin ibret diye gösterilecek tipi. Bütün TKP tasfiye edilir ve bir tek o kalır. Haksızlık etmemek gerek. Bugün bir anlamda da İ. Bilen bir günah tekesi durumuna düşürülmüş gibi oluyor. TKP'nin geçmişinde birtakım yasasızlıklar, sosyalist legaliteyi bozmalar olagelmiştir. Ve bunun herhalde çok önemli bir kısmı İ. Bilen'in marifeti olarak düşünülebilir ama tek suçlusu, sorumlusu budur denirse buna da inanmam. Bu dönemler karanlıktır, "glasnost" döneminde belgeler açıklanacaktır. O zaman her şey daha iyi görülecektir. Baytar Cevdet'in öldürülmesi olayı vardır. Hain olarak. Biz bunun kimden kaynaklandığını bilmiyoruz. Birçok kimse sürülmüştür Stalin Dönemi'nde, öldürülmüştür. Bunların altında ne yatar bilmiyoruz. Daha birçokları tasfiye edilmiştir. Martel Şükrü 15 yılını sürgünde geçirmiştir. Bütün bunların tek sorumlusu İ. Bilen'dir, başka da kimse yoktur sözü, bana, tarih gerçeğine yabancı gibi görünür. Yalnız şu bir gerçektir ki hayatta kalabilen, kalabilme becerisini gösteren tek adamdır. Ve bunun herhalde o dönemdeki ahlaksal faturasının çok ağır olması gerekir. İşin bir başka yönü de bu adam, aşağı yukarı 40-45 yıl yurtdışında kalmıştır. Türkiye'yi bilmez. Yalnız adı-

nı ettiğim arkadaşlardan duyduklarım değil, ortada olan yapıp ettikleri açık seçik ortaya koyuyor adamın kimliğini. Örneğin Doktor Hikmet'i tutup sınırdan dışarı çıkarması. Üstelik kanserli adamı. Zeki, "Laz'ın halt yemesi, ben izindeydim, orada olsaydım yaptırmazdım" demiş. Fakat dikkati çekerim gerçekte bu, Sovyetler Birliği için de parlak bir tablo değil. Yani yetmiş yaşında, kanserli ve bütün yaşamı cezaevinde geçmiş, kavga yürütmüş, Marksizme yerel, özgün yaklaşımıyla tanınmış, yiğit, özverili bir komünisti sınırdan içeri sokmuyor. O sınırlar ki nice casuslar fink atıyorlar, tek Doktor Hikmet'e dar geliyor ve bu da bir tek adamın sözüyle oluyor. Bu, bir tek adam suçlu değil. İ. Bilen konusunda çok uyarılar yapılmıştır. Ama Sovyet Bürokratı dünyanın en sorumluluktan çekinen insanıdır. Neden İ. Bilen'in yeri sarsılamamıştır. Çünkü ilişki kurduğu bürokratlar kolay kolay o sorumluluğu alamazlar. Yeni gelen adam ya polisse, ya ajansa! Öteki zaten babadan devraldığını sürüp gidiyor! Yeni kişinin sorumluluğunu üstlenemezler. Bu sorumluluğu ancak Türkiye'nin kendi örgütü üstlenebilir. Garip, karmaşık ama bir o kadar da basit, dramatik bir dönemdi. Türkiye'de parti içi yasallık, partinin demokratik legalitesi hiçbir zaman sağlıklı bir şekilde işlememişti ağır baskı koşullarında. Sosyalist legalitenin bozulması sorunu devrimci devinimin temel sorunlarından biridir. Stalinizmin belki devinimine getirdiği en büyük kötülük budur. Bu legalite olmayınca o zaman genel sekreterin, bu makamı eline geçirmiş kişinin bireysel savları doğrultusunda bir legalite oluşur. Ona uyanlar, ona uymayanlar ayrışması ortaya çıkar. Ona uymayanlar parti düşmanı olurlar, hain olurlar, Marksizmden sapmış olurlar ve biliyorsunuz Stalin dönemindeki suçlama Troçkist olmaktır. Adam, "Ben Troçkist değilim" der. "Hayır sen Troçkistsin" der. Bu bir ortaçağ suçlaması hâline gelmiş. En ufak bir eleştiride küsmeler, suçlamalar, tavır koymalar olagitti. Doğaldır ki işler onu yürütenlerin niteliğiyle de ilgili. Oradaki insanlar yetenekli, gerçekten olgun kişilerse

işin uygulaması da daha başka türlü oluyor, aptallarınki de çok başka... Zeki burdan kaçınca ilk yaptığı iş Reşat'ı suçlamak ve Reşat'ı partiden atmak, atmaya kalkmak olmuştur. Yakında çıkacak olan İhmalyan'ın anılarında göreceksiniz, bir sürü insanı da partiden atmıştır.

— *Saik nedir efendim? Niçin böyle yapıyor?*

— Hegemonya kurmak için, parti benim demek için. Bak bir örnek vereyim: İçerdeyken adam basit bir olaydan, bir çamaşır olayından kavgaya tutuştu. Ve hiç unutmuyorum. "Hayır" diyor, "ben bana karşı söylenmesine bir şey demiyorum partiye düşmanlık yaptı!" Böyle aptalcasına kadar düşer sırasında bu benmerkezci tavır...

— *Bunu söyleyen kim?*

— Zeki. Biz uydurmuyoruz ki bunları. Bu aptallıkları yaşadık biz. Bu her düzeyde bütün dünyada olageldi. Stalinizmin harekete getirdiği en büyük kötülük budur. Aslında bugün gündemde bu işler biliyorsunuz. Glasnost filan da geldi. Demokratik çokseslilik deniliyor. Lenin bu çokesliliği parti içinde demokratik disiplinle düzenleyen biriydi. Ama Lenin'di o. Demokratik merkeziyetçilik komünist partilerinin kolay kolay vazgeçemeyeceği bir örgütleme yöntemidir. Ama hem demokratik, hem santralizasyon olmak koşuluyla. Stalinizm, demokratik adı altında despotik bir santralizasyon yöntemidir. Birçok örgüt olmadığına göre Sovyet toplumu, tek umudunu Komünist Partisi'nin demokratik işleyişine bağlamıştı. Stalinizm bu demokratik işleyişle çıktı. Bunun en kötü, taklit uygulamaları da bize geldi. Zeki gibi adamın elinde, yeteneksiz ve hırslı bir adamın elinde bu durumlara kadar düştü. Bu bir şeyin başlangıcı oldu. TKP ilk kez çok açık bir şekilde geçmişinden koparılmaya başlandı. Reşat Fuat dışlandı, özellikle İ. Bilen Doktor Hikmet'i dışladı. Doktor Şefik Hüsnü dışlandı ve ondan sonra, İ. Bilen zamanında, bu açık seçik

şöyle kondu. Her şeyi yapan İ. Bilen'di. Yani eskilerden, ulu önder İ. Bilen dışında kim varsa karalandı, yadsındı. Dikkat ederseniz burjuvazinin 141-142. Maddelerle yapmak istediğinin, yani bizi geçmişimizden koparmak isteğinin çok namussuzca yapılmış bir benzeridir bu. İşte bizim TKP'nin dramı burda yatar bence. Bu dram nasıl işledi? Aslında bunlar bir avuç azınlıktı. Türkiye ile doğru dürüst ilişki bile kuramıyorlardı. Zaten bu yetenekte de değildiler. Fakat Türkiye arıyordu. Türkiye devrimci potansiyeli kaynıyordu. O dönemleri siz de yaşadınız, biliyorsunuzdur. O arada Türkiye'deki bir grup gittiler ve TKP'nin tabelasını buldular.

— 1970'ten sonra.

— Evet. Ama şimdi oraya gelmeden önce Türkiye İşçi Partisi'ne bakalım. '60'tan sonra yeni bir dönem başladı. Aslında yeni dönemde ortaya çıkanlar, Behice Boran içinde olmak üzere hepsi, TKP döneminin ya çalıştığı, ya yetiştirdiği ya da bıraktığı insanlardı. Bunlar önce yasal birtakım baskılardan kaçmak gerekçesiyle, reddi mirasta bulundular. "Bizim geçmiş TKP ile bir ilişkimiz yoktur" derken görünüşte polisin baskısından örgütü kurtarma çabası içindeydiler. Ancak ne kadarı bundandı ne kadarı "biz bu hareketin başlatıcılarıyız, asıl başlatıcıları biziz"den bunu ayırmak kolay değildi.

— TKP ile geçmişte bağıntısı olmuş insanların TİP'e yönetici olarak gelmelerinde sanıyorum ki bir TKP etkisi yok.

— Hayır. Bildiğim kadarıyla yok. O zaman Reşat Fuat ile yakındılar Behice Hanım. Behice Hanım eski sevdiği arkadaşlarının onayı olmadan böyle bir işe girmezdi.

— Ama eski sevdiği arkadaşlar da Parti'den dışlanmış. Parti'yle bağ Reşat Fuat ile kurulamazdı.

— Aslında biz onların atmalarına itibar filan etmediğimiz için, yine, bu arkadaşlara partinin insanları gözüyle bakıyor-

duk. Doğal olarak Behice Hanım da böyle bakıyordu, ancak tam net karara varılamıyordu. Bir çeşit idare-i maslahatçılık oluyordu. Zeki'nin orada aldığı kararların, burada, Mihri'ye karşı duydukları tepkinin etkisiyle iyice koparmaya gidiyorlardı da denebilir. Reşat'ın o günler "Bunlar ihanete gidiyorlar" yollu yazısı bu kopma noktasının belgesi sayılabilir. TKP'nin, Türkiye İşçi Sınıfı örgütünün başına şöyle bir çorap örülmüştü. Bir, zaten egemen sınıflar 141-142. Maddeler ile öteden beri devinimi kökünden kazımak için uğraşıyordu. İki, '60'tan sonra ortaya çıkan hareket baştan haklı olarak belki, yasallık için eski ile hiçbir bağının olmadığını söylüyor. Ve üç, dışardaki insanlar da kendi hırslarıyla, önce Zeki başlıyor, sonra İ. Bilen, öğrencilik yıllarından tanıdığımız '46 Tutuklaması'nın zavallı bir döküntüsü Aram Pehlivanyan'ı (A. Saydan) da yanına alarak devam ediyorlar, devinimi geçmişinden koparıyorlar. Bu Türkiye Marksist-Leninist işçi deviniminin en dramatik tarihsel olgusudur. Bu üç noktadan yediği darbe sonucu yeni kuşaklar geçmişlerini bilmiyorlardı, giderek bilenler de suçlama biçiminde, taşlama biçiminde biliyorlardı. Ve bu yüzden de bulundukları tarihsel ânı sağlıklı biçimde saptayamadılar. O zaman ne oldu? Yeni dönem genç kuşaklar, yeni çıkmış birtakım adamları gördükleri ve onları beğenmedikleri bu kargaşa ânında kendi bayraklarını açtılar. Ve dünyanın hiçbir yerinde görülmeyecek olan çeşitlilikte sol parçalanmalar oldu.

— Ortalık bayraktan görülmez oldu.

— Bir bayrak olmadığı için bayraktan görülmez oldu. Bu solun trajedisidir. Gelelim '70 sonrasına. Durum daha da azdırarak sürüyordu. Parçalanmalar daha da artmaya başlamıştı. Bu oluşmuş her kafadan bir ses çıkan sol fasıl heyetine, yasal olanakları ele geçirdik diye bir darbukayla koşturarak siz TSİP'liler de karıştınız. Türkiye'den kopan bir grup da gitti İ. Bilen'in çevresinde toplandı. Ben buna Leipzig Okulu

diyorum. Bunların büyük bir kısmı artlarından duyup tanıdığımız dürüst çocuklar, iyi insanlar. İnsan bulunduğu kaba göre insandır. İ. Bilen gibi yedi denizin süprüntüsü bir adamın yanında, ipi koparmadan, yaşlılığını da göz önünde tutarak burası bize kalacaktır hesabı içerisinde ilişkiyi sürdürdüler. Bu ilişkinin sürdürülmesi bir yönüyle iyi oldu. Derlenip toparlandılar, canlanma oldu. Böyle bir canlanmaya herkesten çok İ. Bilen'in gereksinimi vardı. Sosyalist ülkeler kamuoyu önünde legalitesini bu genç kişilerin Türkiye ile kurdukları bağlarla sağlama alıyordu artık. Böylece de yapılması zaten kaçınılmaz olan V. Kongre hazırlandı. Konferanslar düzenlendi, yayınlar yapıldı. Ancak temeldeki çürümüşlük geçmek, iyileşmek şöyle dursun daha da artıyordu bir yandan. Komünist devinimin, örgütlenmenin temelinde yatan arkadaş dürüstlüğü, açıkyürekliliği, hiçbir çıkar oyununa dayanmayan özverililik ve ayrım gözetmeksizin yanlışa sapan kişileri eleştirme yolu tıkanmış, onun yerini İ. Bilen çevresinde toplanıp, onun sözünden çıkmamaya özen gösteren İ. Bilen doğrultusunun gözü kapalı militanları almıştı. Lenin'in bir sözü vardır, "Tarihte birçok siyasal partiler görülmüştür ama batmıştır onlar. Biz batmayacağız çünkü bizim, kendi kendimizi eleştirme yöntemimiz var" yollu. Stalinciliğin yaptığı en büyük kötülüklerden biri bu içten, yürekli eleştiri yolunu kapatıp Genel Sekreter'e yaranmak, dalkavukluk yolunu açmasıdır. Stalin'in çok kötü bir karalaması olan İ. Bilen gibilerin çevresinde kendini eleştirecek, açıkyürekli birilerini yaşatması beklenir mi? Çoğu kişileri de uzaklaştırmıştır bu yüzden. Kişisel hiçbir sorunum olmayan bu adamın üstünde niye bu kadar duruyorum? Açık seçik öğrendiğim hem gülünesi, hem acınası, kişiliğinden ötürü. Adam bir psikolojik fenomen. Zaman olsa da size attığı palavraları, uydurduğu yalanları anlatsam gülmekten kırılırsınız. Birini söyleyeyim sözgelimi. Türkiye'nin Kore'ye asker gönderdiği günlerde TKP adına verdiği raporda İskenderun'da gemilerden kaçan on binlerce askerin dağlara

çıkıp hükümete karşı gerilla savaşına başladıklarını bildiriyor, öteki kardeş partilere. Düpedüz atıyor adam, kuşkuyla karşılanıp da soruşturmaya kalktıklarında, da, "Doğrusunu nerden bileyim ben, araştırsınlar" diyor. Daha neler neler.

Şefik Hüsnü'nün bu İsmail için söylediği bilinen "kırk yalan" sözünü anımsarım hep. Nâzım Hikmet'e ettiklerini İhmalyan'ın anılarında okursunuz. Bu ahlakdışı ortamda birtakım işler yapılmak istendi. Ben bu dönemi de fazla suçlamayacağım, bu çocukları da. Yalnız o dönemde çok iyi biliyorum Türkiye'de bu işe acı günlerde büyük emekler vermiş namuslu devrimcilerin adı geçtiği zaman küstahça kafalarını çevirmeleri, alaylı biçimde tavır almaları, geçmişin birçok devrimcilerine ustalarının ağzıyla saldırmaya kalkmaları çürümüşlük belirtileridir. Bu terbiyesiz tutumun bireysel bir ahlak sorunu olmadığını, TKP'ye büyük zararlar veren yadsımacı tutumun örnekleri olduğunu da bilmemiz gerekir. Geçmişi bilmeden, kazanılmış eski deneyimlerden yararlanmadan, Türkiye'yi doğru dürüst tanımadan, ülkede yapmaya kalkıştıklarının 12 Eylül'le nasıl sonuçlandığını da hepimiz gördük...

Şefik Hüsnü'ye bile ancak Maocular sahip çıkmıştı. Onu yakından tanımış bir kişi olarak, "mezarında ters dönmüştür Doktor!" diye düşünmüşümdür hep. Sosyalizmin de Sovyet halkının da başına bela kesilen, bugün her ileri atılıma dişini gösteren kimi Sovyet bürokratlarının bir maşası oldu bu İsmail. Öyle bir maşa ki çıkarları için o bürokratları da maşa gibi kullandı. Türk sol devrimci akımını parçalamakta en büyük etkenlerden biridir, İ. Bilen'in ettikleri. Hep düşünmüşümdür CIA adına görevli birisi daha iyisini nasıl yapabilirdi? Bugün bazı toplantılarda slogan atan gençlerin, "İ. Bilen yoldaşın çocuklarıyız" diye çıkmaları bana Moskova'da gördüğüm Gürcü yönetmen Tingiz Abuladze'nin *Pişmanlık* filmini anımsatır. Buralarda da oynayacak sanırım. Resmi kurumların yiğit ve ulu bir yönetici diye şatafatlı bir törenle gömdükleri

bir parti kodamanını olayların içyüzü anlaşılınca oğlu da lanetler. Dayanamaz sonunda, bu adamın toprakta yatacak yeri yoktur diye mezardan çıkardığı leşini kurda kuşa yem olsun diyerek uçurumdan aşağı fırlatır. Benim bu gençlere yürekten önerim şunun, bunun, İ. Bilen'in çocuğuyuz diye çıkmasınlar; emekçi halkların çocuğu olsunlar. Hele böyle bir sahtekâr soytarının ölüsünü sırtlarına vurup ülkemize getirmeye hiç kalkmasınlar. Tarihin kanalizasyonuna fırlatıp atsınlar onu. Biz ülkemize Nâzım Hikmet'in kutsal naaşını, onun çok sevdiği halkının toprağına vermek için getirmek savaşındayız. Onların yeri de ancak bu savaşın içi olmalıdır.

Demek ki biz bu durumda birleşmeye kalkıyoruz. Bu durum neyi yarattı? Bu durum çeşitli fraksiyonlar yarattı. Doktorcular ayrı oldu, bir doktorculuktan seksen tane şey çıktı. Doktor Hikmet'i iyi tanıyan bir insanım. Ona büyük saygı duyarım. Hiçbir zaman doktorcu olmadım. Ondan çok şey öğrendik. Çok büyük yakınlık, hayranlık duyuyorum. Hâlâ layık olduğu yere konulmadığını düşünüyorum. Ve TKP içerisinde uygar bir yiğitlikle en bağımsız biçimde özgün düşünen bir devrimci olduğuna inanıyorum. Reşat büyük saygı duyduğum gerçekten yiğit bir devrimcidir. Ondan da çok şey öğrendik.

Hepimize çok şeyler öğretti o. Şefik Hüsnü'nün nasıl seçkin bir kafa olduğunu anlamamız için sadece, 923 yılında *Vazife* gazetesinde yayımlanmış, yeni kurulmakta olan Cumhuriyet'e, yapılan Anayasa'ya yönelik özlü eleştirilerini okumanız bile yeter. Eski arkadaşlarımızın tümünde çok iyi nitelikler vardı; eksiklikleri de vardı elbette ki. Ama tümü de bu çorak ülkede yaşamlarını büyük özverilerle işçi sınıfına adamış yiğit, büyük insanlardı. Aslında ben kahramanlıklara inanırım, kahramanlara inanmam! Kimleri nasıl yutturmaya kalktıklarını gördük. TKP'nin bugün yapacağı ilk iş kendi geçmişiyle çok dürüst, çok yiğitçe ve çok yüreklice hesaplaşmaktır. Gelelim yine birleşme konusuna. Ben bu birleşik sözünü sevmem. Birleşik

sözü, içinde bir ayrılığı taşır. Birleşik kaplar, Birleşmiş Milletler gibi. Bugün demokratik yeni bir açılma dönemine karşın –ki bütün komünist partilerin gündemindedir biliyorsunuz– ben yine de bir komünist partisinin içinde fraksiyonlar, hizipler, parçalar taşıyan bir örgüt olabileceğine inanmıyorum. Bugünkü dönem onun yanında birlikte çalışacağı başka siyasi kurumlara hoşgörüyle bakması dönemidir. Ve onlarla işbirliği yapması, iktidara kadar, iktidarda da demokrasi yolunda da, sosyalist uygulamada da yürümesi dönemidir. Ama kendi içerisinde bir Marksist-Leninist parti, demokratik santralizm, ancak gerçekten demokratik olan santralizm öğesinden özveride bulunamaz. Bu böyle olduğu zaman da birleşik sözcüğü bana ters görünür, parçalı kalmanın mayasını oluşturur gibi gelir bana. Zannediyorum ki bu biraz TİP'in üstelemesiyle olmuştur. Benim önerim birleşme olduktan sonra hemen bu sözcüğü kaldırmaktır. Türkiye Komünist Partisi yeterli bir ad gibi geliyor bana. Birleşme için önce bu demokratik yöntemde çok geniş bir tartışma ortamına girmemiz gerek ve eski değerleri alıp doğru yerine koymamız gerek. Hatta yukarda o kadar ağır konuştuğum İ. Bilen'in bile ayrıntılarına dek yerini saptamamız gerek. Başta da söyledim, günah tekesi hâline getirilmesin. O dönemin bütün pisliği bir adama bağlanamaz. Kesinlikle bunda ilişki kurduğu Sovyet makamlarının da büyük bir sorumluluk payı vardır taa baştan beri. Bürokratik mekanizmanın ortak sorumlulukları içerisinde ve başka kişilerin de belki bilmediğimiz payları vardır. Yepyeni bir sayfa açmak gerekir. Türkiye'yi çok iyi tanımak zorundayız. Türkiye'de sınıflararası ilişkileri, Türkiye işçi sınıfını, Türkiye halkını. Bugün Lenin'in her ülkenin kendi iç koşullarını hesaba katma yöntemi her zamankinden daha çok geçerlidir. Kendi insanımızı tanımak, kendi formülümüzü bulmak ve yolumuzu ona göre çizmek birinci görevimizdir. Seylan Komünist Parti Sekreteri'nin Moskova'da bir sözünü duymuştum. Bir kongrede diyor ki, "Sovyet yoldaşlara büyük

saygı duyuyoruz ama biz onların düştükleri yanlışlara düşmek istemiyoruz." Bu çok önemli bir tanı bence. Türkiye'de böyle bir hareket başlayacaksa başkalarının yanlışlarını yinelemek yolunu tutmayalım, o yanlışları görelim, gerekirse söyleyelim, en başta da kendi yanlışlarımızı bugüne dek bütün bir geçmişi göz önünde tutarak ortaya koyalım. Ve bunu yaparken de lütfen hiç kimseye karşı, ne iyi anlamda, ne kötü anlamda önyargılarla yola çıkmayalım. Ama bu kolay mı? Zor! Hele bizim gibi burjuva demokratik geleneği bile doğru dürüst oluşmamış ülkelerde insanlarımızın bu davranışlara ulaşmaları gerçekten zor.

— Burada size bir eski ağabeyimiz olarak sormak istediğim bir şey var. Bilebildiğim, değerlendirebildiğim kadarıyla '50 öncesi hareketin ideolojik mirasında bir bozukluk var. Bana öyle geliyor ki Kemalizmi belli amaçlar için destekleyen ama ondan farkının altını da çize çize gelen bir hareket olmak yerine, Kemalizmin bir versiyonu gibi gözüken bir ideolojik miras sanki tarihimizde ağır basıyor. Ve belki günümüzde sosyal demokrat olmakla komünist olmak arasındaki bulanıklık da böyle bir mirasa yaslanıyor. Hiçbir ülkede en ağır koşullar altında bile bu kadar yoğun bir sosyal demokratlaşma görülmüş bir olgu değil. Veya stratejiler çizerken burjuvazinin bir bölümünü de ille yanımıza almak, onunla bir ittifak kurmak şeklindeki çaba da böyle bir gelenekten bağımsız değil sanırım. Sizin düşüncenizi almak isterdim.

— Şimdi bak Çağatay, yukardaki konuşmada buna açıklık getiren bir yan var. Kemalizm, demin de dediğim gibi Bolşeviklerle omuz omuza bir politika idi. Uzun bir süre. Gene de araya bir uzaklık konmuştur sürekli. Reşat söylerdi, Vorolişof geldiğinde sokaklara Türk-Sovyet bayrakları asılırmış arabalar geçtikçe arkasından hemen bayrakları toplarlarmış. Böyle bir politika yürütülmüştür. Kemalist Ankara yöneticileri Sovyetler'i gücendirmek istememişlerdir. Bunlar Sovyet düş-

manlığı istemiyorlardı. Sovyetler de bir Türkiye düşmanlığını, doğal ki, istemiyorlardı. Bugün de istemiyorlar, hiçbir zaman istemediler. Fakat o günün karmaşık gelişmeleri içerisinde iş başka yönlere kaydı. Ankara'nın yürüttüğü içte komünistlere baskı, dışta Sovyetler'le dostluk politikasını Amerikan hükümeti bile örnek almıştır. Eisenhover'ın danışmanlarının Sovyet ilişkileri için Türkiye'yi örnek gösterdiklerini duymuş muydunuz? '36'lara kadar iki taraf birbirlerini idare etmişler, görmezlikten gelmişlerdir. Diplomasinin ünlü "Karşındakinin zihnindekini söyletmeme" kuralı yürütülmüştür sürekli. Bu bir dönem böyle gitti. Şefik Hüsnü söylemişti. İsmet Paşa'yı eleştirmekte biraz ileri gittikleri zaman, Sovyet yetkilileri bunları uyarırlarmış, "Fazla ileri gitmeyin ötede daha kötüleri var" diye. "Sizin bilmediğiniz şeyler var" gibi. Gizemli biçimde sustururlarmış. Bu neyi gösteriyor? TKP'nin bu iki devlet arasındaki ilişkiyi kollama zorunluluğunu gösteriyor. Bir üçlü oyun oynanıyor. Fakat '36'dan sonra separat kararı yani CHP içinde çalışma kararı çıkınca sizde bırakılan izlenim doğmuştur. Kemalistlerin ileri tavırlarını desteklemek, antifaşist bir çizgiye çekmek, ona demokratik, barışçı yönde yorumlar yapma çabaları görülür. '45 Tutuklaması'nda Mihri Belli'nin İleri Gençler Birliği savunmasını açın okuyun, Kemalist bir savunmadır. "Biz Kemalistler" der. Ve o gün "ben komünistim" diye çıkanlar hain olarak karşılanırdı. Provokasyon yapıyor, gereksiz sekterliklerle zarar getiriyor diye suçlanırdı. Sözünü ettiğiniz izlenim buradan kaynaklanıyor olsa gerek. Stratejide burjuvazinin bir bölümünü ille yanımıza alma sorunu uzun ayrıntılı bir tartışmaya götürür bizi. Şu anda buna girmeyelim istersen. '50 öncesi devinimin ideolojik kalıtından söz ederken böyle bir tartışmanın kesinkes gerekli olacağını da sanmıyorum. Devrimsel sorunların ağır bastığı, ekonominin çıkmaza saplandığı bir ülkede asıl çözümlerden ürkmenin sosyal demokrat devinimleri besleyip abarttığı da bilinen bir şeydir. TKP'nin buradaki durumu ta-

rihsel görevinin zamanında yeterince sahibi olamamasıdır. Bunları da konuştuk.

— Birliğe dönersek şöyle bir durum var. Demin dediniz, tek bayrağın yokluğunda birçok bayrak açıldı. Bu doğru bir tespit. Birçok bayrak var, hatta belki o kadar atomize oldu ki tek tek kişilerin elinde de birer bayrak var. Yani hareketin iki partisini birleştirdim de bu iş hallolsun gibi bir yalınlıkta değil durum. Gerçekten çok geniş kesimleri kapsayan bir tartışma gerekiyor. Böyle bir tartışma program taslağını birlikte oluşturma amacıyla yürütülebilir mi? Burada birliğe ulaşılır mı?

— Bir kez bir-iki-üç birleşmek değil, dört-beş-altı birleşmek de yeterli değil. Bugün dediğim gibi olaylara çok nesnel bakmak gerekiyor. Şuna inanıyorum ki Türkiye'de devrimci işçi devinimini benimsemiş, Marksist insanların kendi geçmişlerine baktıkları zaman kaynaklarının tek olduğunun bilincine varmaları birinci koşuldur. Bu bakımdan ben bu devinimi, işte bu devinim çizgisini benimseyenleri şu partiden, bu partiden gelmiş diye ayırmıyorum. Ayrılmasının da büyük tehlike olduğuna inanıyorum. Geçmişin muhasebesi yapılırken bunun sadece bir kişiye, bir gruba düştüğüne ve o grubun da bunu yapması durumunda "işte bak suç sizdeymiş" gibi bir suçlamaya hedef olacağına da inanmıyorum. Bu Türkiye'nin ortak kalıtıdır. Ve hiç kimse buna tek başına sahip çıkamaz. Geçmişte başlayan, taa '20'lerde başlayan hareket '51'e kadar gelmişse bu hareketin içerisinde yanlışları, doğruları, büyükleri, küçükleri ile bir bütünlük olduğuna inanıyorum ben ve '60'tan sonra çıkan hareketler, eğer bunlar Marksist-Leninist, inanmış, dürüst kişiler veya kişilerin oluşturduğu örgütlerse, bu geçmiş herkesin ortak geçmişidir. Ben bunun tapusunun hiç kimseye, hiçbir tek örgüte verilmesinden yana değilim. O zaman sorun çok daha kolay çözülüyor. Bugün yeni sayfa dediğimiz dönem herkesin ortak bir tarih bilinci içinde aynı kaynaktan güç almaları dönemi demektir. Ortak bir program

da ancak böyle bir eleştirel birlik içinde oluşturulabilir. Geçmişteki yanlış, doğru bütün deneyimlerin, ışığında, Türkiye sorununa doğru, gerçekçi bakışın ışığında.

— 141-142. Maddelere karşı mücadelenin 163. Madde'ye karşı mücadele ile birleştirilip birleştirilmemesi konusunda düşüncelerinizi almak isterdim.

— Ben bunları ayırmıyorum. Bu ülkede yıllardan beri 141-142-163 oyunu oynanıyor. "Ne sağcıyız, ne solcuyuz, aşırı uçlara karşıyız, bizim demokrasimiz budur" oyunudur. Demin bir sayfa açmaktan söz ediyorduk. Türkiye'de de yeni bir sayfa açmak zorundayız. Önce gündeme şu soru geliyor: Biz nasıl bir demokrasi istiyoruz? Eğer bu günümüze kadar yürürlükte kalmış olan ve ufak tefek rötuşlarla egemen sınıfların bundan sonra da yürürlükte tutmak istediği bir tekel demokrasisi savunacaksak, bilinçli ya da bilinçsiz bir oyuna düşürülmektir bu. Bu tekel demokrasisinin pekâlâ bugün 141-142'yi rötuşlamalarla veya giderek kaldırmakla yürütülmesi de olasıdır. Parti mi istiyorsunuz? "İşte komünist partimiz de var?" diye bir gösterişle bunu bir süre de böyle yürütmek istemeleri, her an baskı altında, büyük şehirlerde belli tabelaları asmış, halktan kopuk, ürkünün, paniğin egemen olduğu bir ortamda, kurulmuş bir kurum, bir dükkâncık şeklinde tutmak istemeleri ilk akla gelen şeydir. Ya bunu benimseriz ya da tekelci demokrasinin tam zıddı olan gerçek bir demokrasiye geçmenin savaşını veririz. Bunun yolu nedir? Bunun yolu da halkımızın tam bir vicdan özgürlüğüne, tam bir siyasal özgürlüğe kavuşmasıdır. İşte biz bunun için 141-142-163. Maddelere karşı birlikte savaş yürütmekten yana olmalıyız. Bu 163. Madde kapsamındakilerle salt bir diplomatik pazarlık sorunu değildir. Önce bir anımdan söz edeyim. Beşiktaş'ta bir toplantıda konuşma yapıyorduk. Gündem buydu. Çok tipik bir olay oldu orada. Abdurrahman Dilipak, "Ben" dedi, "sizin 163. Madde'nin kalkmasını istemediğiniz hâlde

de 141'in kalkmasını istiyorum." Ben de Abdurrahman Dilipak böyle söylemeseydi bile, zaten inancım oydu, baştan beri şunu savunuyordum, dedim ki ben de, "Çok memnunum, hiçbir ortak yanımız olmayabilir inançlar bakımından ama ben de öyle düşünüyorum, 141-142'nin kalkmasını istemeyen, 163'ün kapsamındaki kişilere de ben haklarının verilmesini istiyorum." Bu demokratik bir tutumdur. Abdurrahman Dilipak'ı tanıdım. O bütün bir İslami kesimi temsil etmiyor. Ama iyi bir eğilimi temsil ediyor, inançları var adamın, somut şeyler söylüyor, "Biz bu ülkede termonükleer üslere karşıyız" diyor. Bu somut, önemli bir adımdır, "Latin Amerika'da Sandinistleri destekliyorum" diyor. Bu somut, önemli bir adımdır. "Amerikan emperyalizmine karşıyım" diyor. Bu somut, önemli bir adımdır. Ben bu adamın karşısına artık birtakım somut şeylerle çıkarım. İmzaysa imza, yürüyüşse yürüyüş. Öneririm en azından. İlk tanıştığımızda demişti ki; "Vedat Bey Türkiye'de bir oyun oynanıyor." Cümleler adamın cümleleri. "Bugün komünist bir tarafta, şeriatçı bir tarafta; halk böyle ayrılmıştır. Birisi camiye girip de bağırsa, 'yürüyün, komünistler bilmem nerde *Kuran*ları kanalizasyona attılar, camileri yakıyorlar' hiç düşünmeden satırı alıp gidecek bir sürü kişi vardır. Öbür tarafta da yobazlar bizi kesecektir, Menemen Ayaklanması'nı unutmayın diye titreyen solcular vardır" dedi. "Bizim önce birbirimizi tanımamız, ne olduğumuzu, ne olmadığımızı öğrenmemiz gerekir" demişti. Beşiktaş'taki konuşmaya özellikle Abdurrahman Dilipak'ın çağrılmasını da ben istemiştim. Fakat Beşiktaş'ta garip bir şey oldu; kendi arkadaşlarım, Aziz Nesin ve Profesör Sadun Aren gündemin dışına çıkarcasına döndüler adama, "Sen şeriatçısın, biz seninle aynı şekilde düşünmüyoruz" dediler. Bir çeşit saldırıya geçtiler ve hava ona döndü. Sorun o değil. Biz önce bizim gibi düşünmeyen karşıtımız olan insanların yasal haklarını savunmak durumundayız. Bu arada gerçek laisizmi de savunmak zorundayız. Bu bir gerçekçi tutumdur. Yıllardır söylüyoruz; Türkiye'de

herkes kendisi için özgürlük ister; karşısındakinin özgürlüğünü savunan olmadı. Dramımız budur. 163. Madde aslında neyi tutuyor? Bazı kişilerin, grupların, hem de çok fanatik grupların birtakım inançlarını açıklamalarını, örgütlenmelerini yasaklıyor. Ama bence asıl tehlike bu değil. Asıl tehlike sağın bu dinsel ideolojik temeli üzerinde en büyük sömürü mekanizmasını kurmuş olan finans gücünün iktidarıdır. Türkiye'nin gerçekliği budur. Bütün resmi ağızlara karşın Türkiye hiçbir gün laik olmadı. Bugün de Milli Eğitim ve Gençlik, Spor Bakanı Hasan Celal Güzel, "Biz 2000 yılında bir elinde *Kuran*la uzaya gidecek gençler yetiştirmek istiyoruz?" diyebiliyor. Bugün Anadolu gizli gizli tarikatlarca parsellenmiştir. 163. Madde'nin kalkması bugün olsa olsa fanatik birtakım grupları şeriatı yaşama geçirme düşüncelerini açık açık savunmalarını sağlayacaktır.

İslam monolitik değildir. İslam çeşitli çıkar gruplarının kendilerine göre yorumlara kalkıştıkları bir düşün ve ibadet alanıdır. Tarih boyunca mezhepler kavgasıyla çalkalanan bir oluşum da görülür. Bugün İslam tarihine Marksist açıdan yaklaşanlar ve onda bugünün çağdaş işçi sınıfı iktidarına destek olabilecek biçimde öğeler bulanlar da var, öte yandan onu emperyalizmin uşaklığına yarayacak biçimde birtakım dogmalarla ortaya sürecek güçler de var. İslamiyet bugüne kadar gelişmiş kapitalist bir ülkenin dini olmadı. Vatikan, biliyorsunuz, hisse senetleriyle doludur ve dünya finans-kapitalinin merkezlerinden biridir. Dünyaya en çok misyoner dağıtan, emperyalizmin öncüsü olarak ideoloji yayan bir kurumdur. Böyle olmasına karşın Güney Amerika'da birçok Katolik Papazlar fukara halkın yanında dağa çıkıp gerillla savaşlarına katıldılar. Bugün kimi aydınları Hıristiyanlığın, İslamiyet gibi bağnaz olmadığını savunabilmeleri bu dinin kapitalizmle verdiği savaşta aşırı bağnaz yanlarını törpülemiş ve çağa uyma zorunluluğunda kalmış olmasındandır. Bizde hep bağnaz din adamlarından söz edilir. Sözgelimi İstiklal

Savaşı sırasında ulusal devinimi sosyalistler adına destekleyen Şeyh Servet'in adı pek anılmaz. İslamiyet öğretimi bugün iki kaynaktan yürütülüyor. Biri El Ezher Üniversitesi Mısır'da, ki bu daha çok İslamiyeti sağ ve dogmatik biçimde yorumlayanların kurumudur. Bir de Buhara Medreseleri var. Onlar da Marksist bir ülkede, dini inançlarına uygun bir yorum getiriyorlar. Bunların dışında çeşitli yorumlar da var. İslam bir bütün değil. Ama niye ben İslamiyeti en katı yobazın malı olarak göreyim de, tek temsilcisi olarak onu alayım karşıma? Bugün şeriat diyorlar. Şeriat da bilinmiyor. Şeriat, biliyorsun, Mekke, Medine'nin kanunları. Bu kanunlarda bugüne uymayan maddeler var. Uymayacaktır da. Türkiye'de demokratik haklar olduğu zaman bu yobaz taifesi seçimle gelecek, şeriatı anayasa hâline getirecek. Turgut Özal Semra'nın üstüne üç eş daha alacak, papatyalar çarşaf giyecekler. Öyle mi? Veya Zeynep Hanım bir şeytana uyarsa recm edilecek, taşla öldürülecek. Aklınız alıyor mu bunları? Hırsızların elini kesmeye kalkacaklar! Peki o zaman eli kesilmemiş yönetici nasıl bulup da başa geçirecekler? Aslında bu yıllarca uygulanan solu da, sağı da umacılarla bastırıp ezme yoludur. Bölerek yönetme yöntemidir bu. Sağ demokrasi dedi mi; "Komünistlere de yasal hak tanımamız gerekir. Tanrı korusun, gelip kapılarınıza şapkayı asarlar!" Sol demokrasi dedi mi, "Şeriatçılar gelir sizi keserler" diye ürküyle yönetilmiştir ülke yıllar boyu. Şeriatın bir maddesi var. Şeriat toprak mülkiyetini dine aykırı buluyor. Toprak Allah'ındır, kişinin mülkü olamaz. Bu konuda Prof. Ebul'ula Mardin'in açıklanmayan büyük bir tezi olduğunu da duymuştum. Valla bir şey söyleyeyim mi? Şeriat gelsin, bütün toprakları gaspedenlerin ellerinden alsın, milletin malı yapsın ben abdest alıp günde beş vakit namaz kılmaya hazırım! Halkını çok seven bir insan olarak Aziz Nesin de kalıtsal bir yetenekle bizim bu cemaatimizin imamlığını yapar! (Öyle bir ülkedeyiz ki ister misin bu şakamızı da ciddiye alanlar çıksın?) Şaka bir yana bu işin çok ayrıntısı var. Kısaca şunu söyleyeyim

163. Madde kalktığı zaman şeriat hemen gelecek başımıza çöreklenecek de; iş bu duruma gelmişse zaten geçmiş olsun! Ama bu olmaz. 163. Madde kalktığı zaman ne olacaktır? Egemen güçlerin elinden gizli bir silah alınmış olacaktır. Bunu rezerv olarak saklamak istiyorlar. Hani korkuyoruz ya sağcıları kışkırtırlar filan diye. İşte bu gizli silahı kışkırtırlar ancak. 163. Madde'nin yasakladığı o en bağnaz kitle var ya, onların hakları bugünkü gibi kısıtlı tutulursa gereğinde onlar kışkırtılır. Bir tarihsel gerçek hep gözden kaçmıştır. İlk kez Milli Selamet Partisi ile birlikte egemen partiler İslam kitlelerini blok hâlinde sola karşı kendi saflarında toplama gücünü yitirdiler. Ve ondan sonradır ki '74 Seçimleri'nde Adalet Partisi iktidar olamadı, Ecevit Erbakan'la birlikte iktidara geçebildi. Ama Ecevit'in tarihsel yanlışı, bu birlikteliği yürütme becerisini gösterememesidir. Biz saçımızı başımızı yolduk bu birlik bozulmasın diye, bunu ben Erbakan sütten çıkmış kaşıktır anlamında demiyorum ama Türkiye koşulları o gün bu işi yürütmeyi gerektiriyordu. Erbakan ve arkadaşları öbür tarafla işbirliğine itildi. Bunda da doğal olarak provokasyonlar, işte "Aman efendim sen Atatürk'ün partisisin laisizm elden gidiyor, bunlar yobazdır" kışkırtmaları, belki asker tehditleriyle el altından tezgâhlar etkin oldu. Çünkü ordu Kemalisttir biliyorsunuz, nasıl Kemalist olduklarını da, o baştakileri de gördük 12 Eylül'den sonra! Bunların da belki ürkütmesiyle, baskısıyla birliktelik bozuldu. Birlikteliğin bozulması ile bütün devlet mekanizması en sağ, en gerici güçlerin MHP'lilerin filan egemenliği altına girdi. Bu konu çok ciddi düşünülmesi gereken bir konudur. Bugün o noktaya geldik ki, gerçek bir demokratik yeni dönem için savaşım vermezsek ve egemen güçlerin elinden bu rezervi, bu gizli silahı alıp halkın ortasına çıkarmazsak demokrasiye yazık olur. Bu adamlar ortaya çıktıkları zaman, işte o zaman yeni işbirlikleri dönemi başlayacaktır. Ben şeriata karşıysam onun yasaları değiştirmesini engellemek için o zaman belki de gerçek Kemalistlerle işbir-

liği yapacağım. Şu partinin, bu partinin ne idiğü daha açık seçik belli olacak. Komünist Partisi'nin bayrağını, amblemini astığı bir Türkiye'de dinamit fıçısı gibi bekletilen gizli silah dediğimiz fanatiklerin bayraklarına da kesinlikle izin verilmelidir. Bu açıklığın getireceği olası çatışmalardan çok, gizli tutulacak maşaların kışkırtılmasından korkmalıyız. Ben böyle düşünüyorum. Ayrıca hani İran'ı örnek veriyorlar, İran bize hiç benzemez. İran'da adeta Papalığı andırır bir ruhbanlık kurumu vardır. Bütün İran saraylarını muhalif imamlar tehdit etmişlerdir. İmamlar ve mollalar korkunç biçimde güçlüdürler. Tudeh'in son kongrelerinden birinde bu gündeme gelmiş, İmam'a karşı olanlar ve Şah'ı yıkmak için İmam'la işbirliğinden başka yol yok diyenler tartışmışlardır. Nurettin Kianuri, Parti'nin Genel Sekreteri, şimdi yediden yetmişe bütün yakınlarıyla cezaevinde olan, belki de öldürülmüş olan, Nurettin Kianuri bu ikinci tezi savunmuştu. Ve bunlar İmam'ı Şah'a karşı desteklediler. Şah'ı yıktılar. Şah yıkılmalıydı, ama ondan sonra güllük gülistanlık olmayacağı belliydi, asıl yanlış ondan sonra başladı. Ona da girmek istemiyorum. Ama Şah'ı devirmek için başka seçenek de yoktu. Şah'ı yıkmamaları gerekirdi denilebilir mi? Bu ne tarihi bilmektir, ne diyalektiği bilmektir, ne politikayı bilmektir. Bu işin bizimle ilgili yanı şudur. Bir, biz ne şeriatı işbaşına getirelim diye dil döküyoruz, ne de şeriat yandaşlarıyla silahlı bir işbirliği yapıyoruz. Biz yurttaşlarımıza haklarını vermenin yollarını arıyoruz. Yineliyorum bizde ne imamet kurumu gibi, ne de mollalar gibi halkın sosyal düşüncelerine egemen bir kurumlaşma vardır. Demokratik dönem yalnız 141-142-163. Maddeler sorunu da değildir. Anayasanın değişmesi sorunudur. Artı Türkiye'nin tam laik olmasıdır. Türkiye hiçbir zaman tam laik olmadı. Türkiye sürekli dini, devlet denetimi altında tutan bir ülke oldu. Sonunde ne oldu? Devleti bu adamlar sinsi sinsi ele geçirdiler, bugün senin benim verdiğim parayla adamlar din okulları, imam hatip okulları açıyorlar. Her türlü dini kurum

bağımsız cemaatlerce yönetilmelidir. Bugün milyonlarca Alevi yurttaş var. Bunlar büyük bir vicdani baskı altındadır. Devlet bunları kabul etmiyor. Köylerine Sünni imam yollanıyor. Sözümona laik olan devletin uygulamadaki resmi mezhebi Sünni. O zaman açık açık, Alevisi, Sünnisi cemaat örgütlenmelerine gidecektir. O zaman emin olun bugün monolitik olarak gördüğümüz o din cephesinde ne çıkar çatışmaları, ne ayrılıklar, giderek ne inanç tartışmaları çıkacaktır. Gerçek demokrasi de budur. İşçi sınıfı da o ortam içerisinde haklarını savunacaktır. Ve asıl önemlisi de nedir biliyor musun? Halk kitleleri de yığınsal olarak kendi vicdanları doğrultusunda gerçek örgütlerine korkusuzca sahip çıkacaklardır. Bugünkü baskılı ortamda böyle bir demokratik yaşam olası değildir. Ancak tekelci demokrasi olur. Bugün şunu da görmemiz gerekiyor. Şeriat adına yargılayan kişi sınır bile tanımadan ölüm kararı çıkarabiliyor. Demek ki, dünyanın neresinde olursanız olun eğer böyle bir bağnazlık olgusu varsa güvencede değilsiniz. Bu bizim kendi ülkemiz insanını tüm haklarına kavuşturarak, en demokratik ortamda eğitme yolunu açmamızı zorunlu kılar. Bugüne kadar yapıldığı gibi baskılarla örtbas edilerek patlama noktasına vardırılmasını savunmamızı değil. Ortadaki açık tehlike, gizlenen örtülü tehlikeden daha az zararlıdır.

— Biz burjuva demokratik devrimini, ülkemizde ne kadar yarım yamalak olmuş olursa olsun bir ilerleme olarak görüyoruz. Dolayısıyla cumhuriyet fikrinin de sahiplerindeniz. Laik cumhuriyet fikrinin sahiplerindeniz. Size katılıyorum. Bugünkü laik bir cumhuriyet değil aslında, laik bir devletmiş gibi görünüyor. Dolayısıyla cumhuriyet fikrine sahip olduğumuz için Cumhuriyet'ten vazgeçmenin özgür bırakılacağı bir yapı bizim modernleşme, ilerleme doğrultusundaki görüşlerimizle çelişiyor. Tarikat özgürlüğü, dinsel olarak toplanabilme, giderek bir partide örgütlenme özgürlüğünü büyük ölçüde kullanıyorlar. Yani 141-142. Maddelerin bizi yasakladığı ölçülerle kıyaslan-

mayacağı düzeyde kullanıyorlar. Devletin din esaslarına göre şekillenebilmesine cevap veren bir kanuni değişiklik olsun mu? Tartışılan şey bu.

— Sözünü ettiğin kazanımı gereğinden çok önemseyerek abartmak Kemalist yaklaşımdır bence. Kemalist yaklaşımı ben ayıplamıyorum da. Tarihsel bir görevi vardır. Fakat bugün artık o Kemalizmin, uzun serüveninin nereye geldiği biliniyor. Bunu bir kazanım saymak, bugün için kazanım saymak yerinde midir, değil midir? Sorun bir yanıyla bu. Altını çiziyorum, biz bunu cumhuriyet feda edilsin ya da şeriat gelsin diye değil, aslında gelmesin diye istiyoruz. Bu konuda atladığımızı sanıp bizi naif göstermek de çok naif bir demagoji olur. Demokratik olmayan yollardan, bizim haklarımız da elden gidecektir, hiçbir zaman demokratik bir düzene kavuşamayacağız diye kaygılanıyoruz. Sorun budur. Ayrıca bir de şu var. Şeriat yandaşları da illegal oldukları zaman daha az sorunlu daha başıboşturlar. İddialarını daha gizli savunurlar ve provokasyona daha elverişlidirler. Demokratik bir ortama çıktığı zaman bir şeriatçının hesaba katması gereken bir kamuoyu, yasa engeli olacaktır. Bu güçleri demokratik bir ortama açtığımız zaman bunların çoğunun çeşitli tartışmalarla parçalandığını göreceksiniz.

— *Vedat Bey, son bir soru: Bütün bu konuştuğumuz şeyleri, devrimci tarihimizle ilgili anılarınızı daha ayrıntılı biçimde yazmayı düşünüyor musunuz?*

— Anılar biçiminde yazmayı bugün düşünmüyorum. Ama, sözgelimi, bu yıl çıkacağını umduğum *Tek Kişilik Ölüm* adlı romanımda, geçmişle ilgili birçok olaylar, tam bir belge niteliğinde, giderek bir romanın sınırlarını da zorlayacak yoğunlukta yer alıyor. Aslında herkesin de bir şeyler yazıp bırakması gerek. Çoğu eski büyüklerimiz, belki o günkü koşulların zorunlu sonucu, birçok değerli bilgiyi kendileriyle

birlikte alıp götürdüler. Yeni bir aşamadayız bugün. Çeşitli kişilerin kendi açılarından yapacakları açıklamalar, bir tür karşılıklı denetim yoluyla yanlışlarımızı, yanılgılarımızı saptamamıza yarar, tarihimize ışık tutar. Namuslu kişilerin iyi niyetli sergilemelerinden söz ediyoruz, ne idüğü belli kişilerin pisliklerinden değil kuşkusuz. '51 Tutuklaması'nda, Harbiye'de bir açlık grevi olayı vardır. Ne idüğü bellilerden birinin ağzından çıkanları belge diye almışlar bir kitaba! Açlık grevi beş gün sürmüş! Yalan! Kızlar başladılar önce, bir arkadaşlarının aralarından alınıp yeniden Müdüriyet'e götürülmesi nedeniyle. Tam on beş gün yattılar açlık grevinde. Erkekler bölümünde hayli tartışmalardan sonra yatıldı. Onlar da iki gün sonra, iki grup hâlinde, bir gün arayla yatıp on üç, on iki gün kaldılar grevde. Şekerli sular içilmiş şişelerle! Kaba yalan! Hiç kimse sigaradan, sudan başka hiçbir şey yemedi, içmedi. Şekerli su içmek olgusu bilinmiyordu bile o zaman. Zorla beslenme, serum takma gibi, yönetimin sözünü ettiği işlemlere bile, uluslararası antlaşmalar gösterilerek karşı çıkıldı. Kimilerinin Troçkistlikle suçlandıkları savı ise tam herze. Neyse; Belki asıl sorun, ne idüğü bellilerden medet umup belge devşirmeye kalkışmak, kolayca yapılabilecek sorup soruşturma zahmetine bile katlanmadan bu zırvaları yaymayı devrimci marifet saymak! Çağ atladık deniyor; bu da bizim bilmediğimiz, devrimcilikte çağ atlamak olmalı!...

— Verdiğiniz bilgiler ve yaptığınız değerlendirmeler için çok teşekkür ediyoruz. Romanınızın yayımını da merakla bekleyeceğiz. Sağ olun.

Türkiye Yazarlar Sendikası Davası Savunma Metni*

Sayın Başkan, Sayın Yargıçlar,

Arkadaşlarımızın savunmaları savcının suçlamalarının geçersizliğini ortaya koydu. Bazı noktalara biraz daha açıklık getirmekte gene de yarar var.

Sendikamızın amaç maddesinde, "Madde 3. –II. Hukuki, sosyal, kültürel, ekonomik temel hak ve özgürlükleri korumak, –III. Tam bir söz ve yazı özgürlüğünün gerçekleşmesi ve korunması için her türlü yasal mücadeleyi yürütmektir" dendiğine göre bu yoldaki etkinliklerimizde, söz ve yazılarımızda suç olduğu savı akla, mantığa, temelinde ters düşer.

Bu sav biraz da, kanımca, yazarlarımızı, Türkiye Yazarlar Sendikası'nı gereği kadar tanımamaktan kaynaklanır. Türkiye Yazarlar Sendikası, bütün üyeleri sendika yönetimine katıla-

* 13.10.1982.

cak yönetici niteliğinde belki de tek sendikadır. Siyasal inançları çeşitli bu yazarlar topluluğunun sürekli denetimi, gözetimi, kılı kırk yaran işleyişi altında yapılır bütün işler. Yönetimde, bu yazarlardan birine ya da birkaçına ters düşecek bir eğilim ânında tepki görür. Basında yazılar çıkar, istifalar başlar. Politik tutkuların doruğa vardığı dönemlerde bile böyle bir olguyla karşılaşılmamışsa, Türkiye Yazarlar Sendikası, parçalanmayan tek örgüt olarak bütünlüğünü koruyabilmişse, yöneticilerin bu gerçeği bir an için bile gözden uzak tutmamalarındandır. Böyle bir sendika yönetiminin yasaları çiğnemesi, illegal yönetime geçmesi nasıl akla gelebilir. Koca bir dönemde, bu sendikanın üyesi yazarların hiçbiri yapılan işlerde yasadışılık görmemiş, yapılan işleri onaylar tutumuyla izlemiş, aradan uzunca bir süre de geçtikten sonra, savcı suç savıyla ortaya çıkmıştır. Bir ülkenin bütün bir yazar topluluğunun suç görmediği etkinlikleri, sözleri, yazıları, savcının suçlu bulması hiç de talihli rastlantı sayılamaz.

Kaldı ki, o dönemde etkinlikleri, konuşmaları, yazıları, o dönemdeki hiçbir resmi görevli de suç saymamıştır. Toplantılar resmi izinle ve hükümet komiserinin gözetimi, denetimi altında yapılmıştır. Bu görevliler oraya süs için değil, gerektiğinde suç duyurusunda bulunmaları için gönderilmişlerdir. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası'nın amir hükmüdür bu. Sendikamıza hiçbir suç duyurusunda, uyarısında bulunulmamıştır. Bu durumda bizim kendiliğimizden bir yazarı, bir konuşmacıyı suçlamaya ya da yapacağı konuşmayı, yayımlayacağı yazısını önceden denetlemeye kalkmamız, hiçbir yazarın hoşgörüyle karşılayıp sindiremeyeceği, bizim de kalkışmayı bile aklımızdan geçiremeyeceğimiz onur kırıcı bir davranıştır.

Suçlamalara geçelim: Barış Derneği davasının iddianamesinde yer almış birkaç satırlık konuşmamı savcı nedense suç kanıtı gibi, bizim iddianamemize de sokmuştur. Bu konuşmanın tamamı, *Sanat Emeği* dergisinin (5 Nisan 1980 tarih,

Cilt 5, Sayı 26) Olaylar-Yorumlar sütununda yayımlanmıştır. Fotokopisini takdim ediyorum. Savcıların suç görüp soruşturma açmadıklarını yinelemeye gerek yok sanırım. Şunu da hatırlatayım: Basın Yasası'nın koyduğu 6 aylık süre, 12 Eylül Harekâtı yapıldığında henüz dolmamıştı. Yani bu konuşma hiçbir dönemde suç sayılmamıştır. 8-9 Mart 1980 tarihinde, yapılan sempozyumdaki konuşmam, "İletişim" sözcüğünün yaygın biçimde kullanılan güncel yorumuna dayanır. Basın, televizyon, giderek sinema, her türden sanatsal etkinlikler, edinilmesi gerekli, zorunlu her türden bilgi bu geniş anlamda, iletişim'in kapsamına girer. Eğitim de bir tür iletişimdir aslında. Türkçe'mizde bu durumu özlü biçimde anlatan bir deyim de vardır: Bir kişinin bilgisizliğini iyi eğitilmediğini anlatmak için, "Adamın dünyadan haberi yok..." deriz. Bugün, bütün insanlık, bütün insanların tastamam ve dosdoğru biçimde dünyadan haberli olmasının yaşamsal ölçüde zorunluluğu olduğu bir tehlikeli dönem yaşıyor. Her an patlayabilecek bir termonükleer savaşın dünyayı cansız, radyoaktif kitleye dönüştürebileceği saklanamayan bir gerçektir. Temiz bomba, yeraltında, nükleer savaşa dayanıklı villa yapımı bu kıyametten kimilerini kurtarma çabalarıdır. Böyle bir savaşa karşı yeteri kadar sığınak, korunak bulduklarına inandıkları gün nükleer tetiğe basacak, kendinden sonra tufan kafasında, manyak yönetici de yeteri kadar var dünyamızda. Sempozyumdaki konuşmamda bu gerçeklerden söz ettim. Halkımıza, yazarlar olarak sesimizi duyurmakta çektiğimiz sıkıntılara değindim. Radyoya, televizyona yazarlar için kısıntılar, yasaklar uygulanıyordu. O arada sözünü ettiğim kâğıt sorunu temel sorunlarımızdan biridir. Kâğıda sorumsuzca zam yapmak, porno, seks, sosyete dedikodulu magazinlerle edebiyat yapıtlarının kâğıdı aynı fiyata satın almaları, halkımızı beyinsel bir açlığa, en azından eksik bir beslenmeye mahkûm etmektir. Kitap satışları, fiyat yüksekliğinden ötürü, gün günden düşmektedir ülkemizde. Çözülmesi gereken ulu-

sal kültür sorunudur bu. Kâğıdı, edebiyat yapıtları için pahalı kılmak, kitabı, okumayı yasaklamanın en etkin, en pratik yoludur. Okumayan, dünyadan habersiz yaşatılan topluluklar, gözü bağlı, serüvenlere, ulusal çıkarlarına uymayan oyunlara her vakit daha kolay sürüklenir olmuşlardır. Toplumu, halkını aydınlatmak sorumluluğunu taşıyan yazarın kaygılarıdır bunlar. Eğitim sorununa gelince, orduyu, milletin çocuklarını eğiten subayların, astsubayların eğitimi konusuna değindim. Şöyle dedim: "... Yukardan beri saptadığımız gibi, ülkemizin ulusal çıkarları silahsızlanmadan, barış içindeki bir dünyada yaşamadan geçtiğine göre silahsızlanma için eğitim dendi mi de hemen akla, halk çocuklarından oluşan ordumuzun eğiticileri, subay ve astsubayların, bu asker eğitimcilerin nasıl eğitildiği sorunu gelmelidir. Tarihsel başkomutanı, 'Hayat'ı millet tehlikeye düşmedikçe harp bir felakettir' diyerek saldırgan, emperyalist savaşlara karşı çıkmışsa, 'Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır, bu satıh bütün vatandır' diyerek savaşı, yurdunu, kendi özvarlığını savunan halkın savaşı diye tanımlamışsa, o komutanın ilkelerine uymakla yükümlü bir ordunun da serüvenci yollara kapalı, silahsızlanmanın, barışın tarihsel önemini, gereğini, ağırlığını kavramış bir eğitimden geçmesi zorunludur. Fukara milletimizin büyük özverilerle oluşturduğu askeri okullarda temel eğitim, militarist, şoven koşullandırmaya doğru değil, demokratik, insancıl, gerçek vatansever duyguları geliştirecek, ulusal kültürümüzü doğru özümlemiş bir eğitim, öğretim yönünde gerçekleştirilmelidir..."

Bu sözlerimi mahkemeniz önünde de yineliyorum. Neden suç sayıldığını da anlamış değilim. Zaten iddianameye bütünlüğü içinde yer verilmemiştir ama, alındığı kadarıyla da suç oluşturmaz. Bir yanlış anlamayı önlemek için konuşmamı şöyle bağlamışım: "Sözlerimi, silahlanmayı vatanseverlik gereği sanan ya da böyle yutturmaya kalkışan kişilere yanıt olmak üzere bir anekdotla bitireceğim, İkinci Dünya Savaşı'nın en

karanlık yıllarında, o zaman genç antifaşist bir yazar olan Andre Malraux'ya bir gazetecinin, savaşı kimler kazanacak? diye sormasına Malraux şu yanıtı vermişti: Savaşı istemeyenler. Bizim de bugün barışa, silahsızlanma çabalarına düşman, savaş heveslilerine söyleyeceğimiz budur..."

Malraux'un sözleri, dünyayı kana bulayan, kendi uluslarının da felaketini hazırlayan Hitler'lere, Mussolini'lere karşıydı. Bizim kendi tarihimiz de acı derslerle doludur. Birinci Dünya Savaşı'nda, savaş yanlısı iki general, Enver ve Cemal Paşalar, Alman emperyalizminin kuyruğuna takılıp koca bir imparatorluğu parçalamışlar, yüz binlerce vatan evladını yabancı emeller uğruna buza ve çöle gömmüşlerdir. Savaşa karşı olduğu bilinen tek general Mustafa Kemal'in ise girdiği bütün savaşları kazandığı tarihçe saptanmış bir doğrudur. Yakın geçmişi acı gerçeklerle dolu bir millet olarak bellekle-rimizi canlı, uyanık tutmamızda sayısız yararlar vardır. Termonükleer savaşın bütün insanlığı tehdit ettiği bir dönemde, biz Türk yazarlarının bu konuda uyarıcı olma görevimiz, tarihsel bir sorumluluk, yükümlülük taşır. Bugün, en karışık çıkarların düğüm noktasındaki bir ülkeyiz. Yüzyıllardan beri haçlı kafasıyla koşullandırılmış Batı kamuoyuna, nükleer savaşın ilk kurbanı olarak Müslüman Türkleri, Türkiye'yi sunmak, emperyalizm için en kolay oynanabilecek oyundur. Birkaç hidrojen bombası, varlığımızı tümüyle haritadan silebilir. Biz Türkler, Urartular, Hititler, Asurlular gibi tarihin karanlıklarına gömülmüş kavimlerden biri hâline getirilebiliriz. Kutsal Papa'ya suikastlar düzenleyen Türkler imajı da böyle canice bir planı destekleyecek niteliktedir. Şimdi savcıya soralım: Değil yalnız askeri okullarda, bütün okullarda, temel eğitim, militarist, şoven koşullandırmaya doğru değil, barışın tarihsel önemini, gereğini, ağırlığını kavramış, demokratik, insancıl, gerçek vatansever duyguları geliştirecek, ulusal kültürümüzü doğru özümlemiş yönde olmalıdır demek mi

vatanseverliktir ya da aksini istemek mi? Bunun hangisi bu millete karşı işlenmiş suçtur ya da suç kabul edilmelidir?

Nâzım Hikmet Sorunu

1919 doğumluyum. 64 yaşındayım. Biz altmışla yetmiş arasındaki kuşaklar iyi hatırlarız, ilkokuldan yükseköğrenime kadar bütün okullarda, Türkçe edebiyat kitaplarımızda Nâzım'ın şiirlerine, sanatına yer verilirdi, sanatının özellikleri anlatılırdı. Atatürk'ün ağır hastalığına kadar sürmüştür bu dönem. Bu şiirleri Atatürk'ün de okuduğu, sevdiği söylenirdi. Hatta kendisini meclisine çağırdığına dair de hikâyeler anlatılırdı. Belki de yakıştırmaydı bunlar. Ama yakışan bir yanı olmalıydı bu rivayetlerin çıkması için. Yakışan yanı nedir acaba? Bizce Nâzım'ın sanatında, Atatürk'ün toplumumuzda yapmak istediği şeylerin temel çizgisine koşut olan, onunla çakışan iki büyük yan vardır.

I. Nâzım, insan yaratıcılığını, çalışan insanı, emeği yücelten, kutsayan, bunları en yüksek değerler olarak işleyen en büyük şairdir edebiyatımızda. Dönemin gerçekten büyük başka şairleri, "Bir acem bahçesi, bir seccade..." diye şiir yazarlarken, "... Ağzı gemli, eli kalemli efendiler, / Köylünün toprağa hasreti var Toprağın hasreti makinalar..." diyen bir şaire, toplumunu Doğulu miskinlik batağından çıkarıp atılım yaptırma çabasındaki bir devlet adamı, "Türk, öğün, çalış, güven!" diyen bir lider doğal ki yakınlık duyacaktı. Bunu bugün böyle anlayan savcılar da var. Arkadaşlarımızın fotokopisini sunduğu bir belgede, savcı, soruşturmaya gerek olmadığını bildirirken, Nâzım'ın emek şairi olduğunu söylüyor.

II. Nâzım, bizim edebiyatımızda, ahlaki idealizmin doruğuna yükselmiş büyük sanatçılar, şairler zincirinin çağdaş halkasıdır. İnançlarından ödün vermeksizin, bütün siyasal, yönetimsel baskılara karşı başını dimdik tutarak yaratıcılığını sürdüren sanatçılardır bunlar. Bazıları hayatlarını da vermişlerdir bu yolda. Nesimi, Pir Sultan gibi. Bazıları sürgünde,

zindanda geçirmişlerdir yaşamlarını. Namık Kemal, Mehmet Akif gibi. Gene çok büyük birçok ozanımızın, Tevfik Fikret'in yaşamını küskünlük, ama umutlu bir bekleyiş içinde geçirdiği, yapıtlarını bu umutlu bekleyişten kaynaklanan güçle yarattığı bilinir. Nâzım'ın da temsilcisi olduğu, bu yaşadığı devre dalkavukluğa tenezzül etmeyen, dürüst sanatçı tavrı, ahlak biçimi, Mustafa Kemal'in yaratmaya çalıştığı yeni Türk toplumunda geçerli olması istenen ahlaki değerler tablosuyla çelişen hiçbir yan taşımaz. "Ragıp, müdâheneyle riyadır zamanede / Dünyayı sanma cevr-ü sitemdir harâb eden." Memleketi harap edecek ölçülere varmış dalkavukluk, riyakârlığa karşı, gençliğe ünlü hitabesiyle topluma ahlaki idealizm aşılama yolunda olduğunu açık seçik gördüğümüz bir büyük yenilikçi Nâzım gibi bir gerçek sanatçıyı, bu ahlaki tutumdan ötürü, ters karşılayamazdı. Nâzım'ın şiirleri, o dönemde, okul kitaplarında yer almış, oyunları oynanmış, kitapları yayımlanmış, gazetelerde, dergilerde yazıları çıkmıştır. Asım Bezirci tarafından mahkemenize verilen belgede gösterildiği gibi, Nâzım'ı, bu yapıtlarından ötürü zaman zaman suçlamaya kalkışanlar, tam dokuz kez, mahkemelerden tersyüz edilmişlerdir. Bu memlekette siyasal baskı heveslileri vardır ama, hâkimler de vardır. Biz var olmakta devam edeceğine de inanıyoruz.

Bu bağımsız mahkemelerin kararları şunu kanıtlamaktadır: Nâzım Hikmet'in sanat, edebiyat yapıtları suç araçları değildir. Bunları okumak, okutmak, tanıtmak, yaymakla; şair, sanatçı Nâzım Hikmet'e böylesi bir yaklaşımla suç işlenmiş olmaz. Bizim de sürekli göstermeye, söylemeye çalıştığımız gerçek budur. Sendikamız çatısı altında bundan öte bir etkinlik ne yapılmış, ne düşünülmüştür. Sendikayı suça sürüklemeye yelteneceklere, geniş yazarlar topluluğu bir anda dünyayı dar ederdi. Ya da çoktan parça parça olurdu bu sendika.

Ataol Behramoğlu'nun belirttiği önemli bir gerçek üstünde de durmak gerekir. Nâzım'ın şiirleri siyasal inançlarından

ayrılmaz dedi. Doğrudur. Yaratıcılık sorunu, estetik sorunudur bu. Nasıl ki, inançları uğruna kellesini veren Nesimi'nin şiiri tasavvuf inançlarından, Sivas'ta asılan Pir Sultan'ın şiiri Alevilikten, Namık Kemal'in şiiri pan-İslamist, Osmanlı düşünce yapısından, Akif in şiiri Arap tarihi kökenli İslami heyecanından ayrılmaz. Türk askerinin kahramanlığını anlatırken Akif, "Bedr'in aslanları ancak bu kadar şanlı idi" diyor. Bu benzetmenin kabuğuna takılıp Akif'e kızanlar vardır. Hak verebilir miyiz bunlara? O zaman "Enelhak", "Ben Allahım!" sözü için Nesimi'yi öldüren yobazlara, Pir Sultan'ı astıran Hızır Paşa'ya, Namık Kemal'e zulmeden Abdülhamid'e hak vermeye gider bu. Oysa bütün bunlar, yüzyıllardan beri ve bugün toplumun vicdanında lanetlenmektedirler ve lanetleneceklerdir. Çünkü kıydıkları kişiler, onların düşman bildiği düşüncelerin, inançların üstüne çıkmışlar, sanatsal yaratıcı olmuşlar, şair olmuşlardır. Tarih, bu sanat gerçeğini görmeyenleri lanetliyor.

Heinrich Heine, geçen yüzyılın ortalarına kadar yaşamış komünist bir Alman şairidir. Ülkesinden kaçmak zorunda kalmış, yaşamını gurbette, İngiltere, Fransa'da tamamlamıştır. Siyasi saldırganlara karşı koruyucularından biri, ünlü Alman devlet adamı Alman Birliği'nin kurucusu sayılan Bismark'tır. Şöyle der Bismark: "Bu baylara, Heine'nin, Alman dilinin çok büyük bir şairi olduğunu, Goethe kadar büyük bir şair olduğunu, bu gerçeği nasıl anlatmalı?"

Yüz elli yıl kadar sonra bugün bizler de aynı soruyu sormak zorunda kalıyoruz: Nâzım'ın Türk dilinin büyük bir şairi olduğunu, Yunus gibi, Fuzuli gibi büyük bir şair olduğunu, bu gerçeği sayın Savcı'ya nasıl anlatalım? Heine'yi savunan Prens Bismark'ın, sosyalist, komünist olmadığını, karşıtı olduğunu da ekleyerek...

Bu gerçeği, şairin şair olarak düşünülmesi gerçeğini, bu ülkede anlayan, yerleştirmeye çalışan da Atatürk'tü. Nâzım'a olduğu gibi, Mehmet Akif e de hoşgörülüydü. Laik devletin

temelinin atıldığı o günlerde, şeriatçılara, şapkaya karşı çıkanlara nasıl sert davranıldığını biliyoruz. Aynı kafayı taşıyan Akif'in ise, şapkayı protesto için vatanını terk edip Arap illerine yerleştiği yıllarda bile, şiirleri okul kitaplarındaki yerini korudu. Şairliğine saygı gösterildi. Çağdaş, uygar tutum budur. Hangi türden olursa olsun, akıllı yöneticileriyle bugün devletler, sanatçıları, yazarları, şairleri karşılarına almamaya özen gösterirler. Bu konunun tartışması geçen yüzyılda bırakılmıştır. Sözgelimi, bir iç savaştan çıkmış Franko İspanya'sı, kanlı bıçaklı siyasal düşmanı Picasso'nun tablolarını, müzelerindeki saygın yerinde bırakmıştır. Gerici siyasal baskının en ağır bastığı McCarthy döneminde bile, Amerika'da kimse, Howard Fast'ın, John Dos Passos'un, Arthur Miller'in, John Steinbeck'in, Ernest Hemingway'in yapıtlarını kitaplıklarından kaldırmayı düşünmemiş, bu sanatçılara yapılacak bir saygı töreni aklı başında hiç kimse tarafından suçlama konusu yapılmamıştır. Howard Fast Amerikan Komünist Partisi üyesidir. Passos'un Troçkist olduğu söylenir. Ötekiler de solun çeşitli kademelerindeki yazarlardır. Gene Amerika'nın en büyük şairi diye tanınan Ezra Pound, Mussolini'ye casuslukla suçlanmıştır. Ne Pound'un şiirleri, ne de onun tutkunları bu suçlamadan bir zarar görmemişlerdir. Bu örnekler dünyanın her yanındaki ülkelerden alınıp sıralanabilir. Bizim, Yazarlar Sendikası olarak bütün davranışlarımız bu uygar yaklaşımdan kaynaklanır. Dünyadaki saygınlığımız da burdan gelir.

Türkiye Yazarlar Sendikası, Balkan Yazarlar Birliği'nin üyesidir, Afrika-Asya Yazarlar Birliği'nin üyesidir. Avrupa Yazarlar Birliği'nin kurucu üyesidir. Uluslararası kongrelerde, seminerlerde, toplantılarda Türk yazarları, ülkelerini onurlandıracak biçimde temsil ediyorlar, büyük saygıyla karşılanıyorlarsa, bu yalnız yazarlık güçlerinden değil, bütün dünyada geçerli tek şey olan çağdaş değerlere, ilke olarak titizlikle bağlı kalmalarındandır. Vatansever yazar olmanın da gereği budur. Beş kıtada, her dinden, her dilden, çeşitli siyasal

görüşte insanların taparcasına sevdikleri, yücelttikleri Nâzım Hikmet'e sahip çıkmayacak bir Yazarlar Sendikası bu memlekete onur kazandırmak şöyle dursun, ciddiye bile alınmaz. Bütün dünya yazarları da, politikacıların dümen suyuna gitmekle suçlayacakları biz Türk yazarlarının suratına tükürürler. Biz vatan sevgimiz ve yazarlık onurumuz gereği, fani politikacılar ne derlerse desinler, ne yaparlarsa yapsınlar, Atatürk'ün temelini atıp yerleştirmeye çalıştığı çağdaş uygar tutumdan hiç kimselere ödün vermemekte kararlıyız.

141-142'ye, DGM'lere, İdamlara Karşı Olma Sorunu

Amaç maddelerimize göre bunlara karşı çıkmak görevimizdir bizim. Ayrıca vatandaşlık hakkımızdır. 141-142'ye karşı çıkıp Anayasa Mahkemesi'ne gönderen Askeri Mahkeme, Anayasa Mahkemesi'nde olumlu oy kullanan bir sürü yargıç, DGM'lerin yasasını iptal eden Anayasa Mahkemesi üyeleri suç işlemişler midir ki, biz de suçlu olalım?

141-142. Maddeler faşist rejimini korumak için Mussolini'nin icat ettiği, yıkılınca da İtalya'da geçersizleşen, bugün hiçbir demokratik ülkede var olmayan maddelerdir. Hukuk maddeleri değil, lastik, nereye çeksen gider, siyasal baskı maddeleridir. Ülkemizde en çok, acımasızca, Demokratlar tarafından kullanılmıştır. İstanbul'da ünlü 6/7 Eylül Olayları'ndaki suçlarını örtbas etmek için bir sürü masum vatandaşı, komünistlik suçlamasıyla, olayları yarattıkları saviyla tutuklatıp kışlalara doldurdular. Atadıkları sıkıyönetim komutanı Orgeneral Nurettin Aknoz'un, "Sokaklarda salkım salkım asılı adamlar görmek istiyorum!" dediği, adli müşavir bir askeri hâkimin bu yüzden istifa ettiği, Yassıada Soruşturmaları sırasında ortaya çıktı. Zamanın muhalefet lideri olan İsmet İnönü'nün, Meclis'te yaptığı tarihi konuşmada iktidarın haksız, adaletsiz tutumunu açıklaması, "Suçlu sizlersiniz. Masum vatandaşlara yıkamazsınız bu suçu" diye karşı çıkmasıyla planlar bozulmuştu. Tarihin hazin cilvesi: Yassıada'da

aralarında Nurettin Aknoz Paşa'nın da bulunduğu tutuklu Demokratlar için savcının hazırladığı iddianamede, Vatan Cephesi olaylarından ötürü 141. Madde'ye de yer verilmişti. Bir dönem acılara katlanmış aydınlardan hiçbiri buna da sevinmedi. Çünkü bu da bir hukuki davranış değil, iktidarı ellerine geçirenlerin hukuk dışı baskılarıydı. Bu maddelerle ilgili verilmiş kararlardan daha nice acı örnekler çıkarılabilir. Bu memleket çok şeyler görüp geçirmiştir, hiç kuşkumuz yok ki daha çok şeyler de görüp geçirecektir. 141. Madde'nin "Sosyal bir sınıfın diğer sosyal bir sınıf üstünde tahakkümünü veya bir sosyal sınıfı ortadan kaldırmayı..." ifadesine dayanarak, ilerdeki bir iktidarın neler yapacağı da kestirilemez. Sözgelimi, bankerlik olayı ile, bir gecede bütün varlıkları elinden alınmış, intiharlara, çıldırmalara sürüklenmiş yüz binlerce küçük ya da orta tasarruf sahibi vatandaşın bu felaketinin sorumlusu olarak, bugünün mali, ekonomik politikasını yürütenler için, "Sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmak..." suçlamasıyla, 141. Madde'den, ilerde bir dava açılırsa biz hiç şaşmayacağız. Bir yasada bulunması gerekli açıklıktan yoksun bu maddeler konusunda en anlamlı belirlemeyi, bu davadaki tutumlarıyla, sayın savcımız yapmışlardır. Etkinliklerimizi, sözlerimizi, yazılarımızı incelemişler, günlerce soruşturma yapmışlar, 141-142. Maddelerin ihlal edilip edilmediği konusunda bir karara varamamışlardır. Bu sorunun çözümünde mahkemenizin yardımını istemektedirler. Saygıyla karşılanması gerekli bir hukukçu tavrıdır bu. Ancak insaf edilsin, meslekten bir hukukçunun çözemediği bir sorunu biz yazarlar nasıl çözebiliriz, hangi yazımızın, sözümüzün, etkinliğimizin bu maddeleri ihlal ettiği konusunda kesin karara nasıl varabiliriz? Biz aydın kişilerin içinden çıkamadığı bir konuda basit vatandaşlar ne yapacaklardır? Görülüyor, gelmiş geçmiş uygulamalarıyla da biliniyor ki bu maddeler hukukla değil, politikayla ilgili, kimi, nasıl, ne zaman çarpacağı belli olmayan "iyi saatte olsunlar" maddelerdir. Biz bu maddelere karşıysak

politikacı olduğumuzdan değil, politik baskılara uğramamak, politikaya, politikacılara bulaşmamak için karşıyız. Özgürlüklerimizi savunduğumuz için karşıyız.

DGM'lere karşı tavrımız konusunda mahkemenize bir belge sunmakla yetineceğim. O zamanki Yargıtay Birinci Başkanı Cevdet Menteş'in 7 Eylül 1978'deki bu yargı yılı konuşmasında, bizim de katıldığımız düşünceler yer almaktadır. Bu zat, son günlere kadar Adalet Bakanlığı görevinde de bulunduğuna göre, bu düşünce ve sözlerinden ötürü soruşturmaya da uğramamıştır, suçlamaya da. Yazarlar neden suçlanıyor?

"İnsan"ı temel konu edinmiş yazarların idam cezasının kaldırılması için, bir hukukçular örgütünün, İstanbul Barosu'nun yaptığı girişimi destekleme kararı neden, nasıl suçlanabilir? Bu sav, sendikamızın her yaptığında suç arama eğiliminden doğmuş olsa gerek. Çeşitli zamanlarda, yerlerde düzenlenmiş en masum toplantıların, etkinliklerin (sözgelimi, Sanat Kuruluşlarının Birliği –ki bu toplantıların birçoğu İstanbul Vilayet Salonu'nda, valinin başkanlığında yapılmıştır–, Sinema ve Edebiyat İlişkileri, Edebiyat Eğitimi ve Edebiyat İlişkileri vb gibi) iddianamede suç kanıtı gibi gösterilmesi bu kaygımızı haklı gösteriyor.

Ayrıca, bir sürü yasal etkinliklerimiz sıralanmış, bizden suçsuzluğumuzu ispatlamamız istenmektedir. "Beyyine külfeti müddeinindir." Önce bizim neden, nasıl suçlu olduğumuzun açık seçik ispatlanması gerekmez mi? Kanımızca bu durum, bize kıyılamadığından değil, ortada bir suç olmamasındandır.

Bir Mayıs'lara Katılma

Bir Mayıs, işçilerin ulusal ve uluslararası dayanışma günüdür. O gün bütün demokratik ülkelerde, törenler, yürüyüşler yapılır. Bilim insanları, sanatçılar, hukukçular, yazarlar, birçok

ünlü devlet ve hükümet adamları yürüyüşlere katılırlar, konuşmalar yaparlar. Bu törenler topluma dinamizm kazandırır. Yeni isteklerin, yeni düşüncelerin halka sunulmasında, kamuoyu oluşturulmasında yararlı olur. Böylece toplum, patlamalarla, korkuları kanlı iç savaşlarla değil, demokratik gelişmelerle, insancıl birikimlerle yenileştirilmeye, geliştirilmeye, ileri aşamalara götürülmeye çalışılır. Her Bir Mayıs'ta Tokyo'dan, New York'a, Londra'dan Roma'ya, Berlin'den Lizbon'a, Stockholm'den Paris'e, dünyanın bütün uygar kentlerinde yürüyüşler, törenler düzenlenmesinin anlamı budur. Toplumsal patlamalar, kanlı iç savaşlar, bu ülkelerde değil, toplumun gereksinimi olan bu tür kurumlaşmaların yasaklandığı yerlerde görülmüştür.

Bugün biri kalkıp, "Sosyal sigorta istemek hainliktir" dese, aklından zoru olduğuna hükmedilebilir. Oysa bu istek yıllarca önce, ilk kez işçiler tarafından ortaya atılmış, Bir Mayıs alanlarında çeşitli ülkelerde tartışılmış, slogan olarak yinelenmiş, sonunda bütün uygar toplumlarca sindirilmiş, giderek kurumlaşmasına çalışılmıştır. Bizde de bugün, Sosyal Sigortalar Kurumu, yalnız işçilerin değil, çeşitli tabakalardaki emekçi halkın yararlandığı temel kurumlardan biridir.

Hiçbir sosyal güvenceye kavuşmamış yazarların biricik sendikasının, bir zamanlar yüz binlerin katıldığı yasal toplantılardan yararlanmak, amaç maddeleri doğrultusundaki isteklerini kamuoyuna duyurmak istemesi en doğal hakkı değil midir?

Şimdi bir noktaya değinmek istiyorum. Arkadaşlarımız dediler ki, yapacağı her eylemi ayrıntılarıyla deftere yazmış, imzalamış, yasal kurumlara başvurup bildirmeden tek adım atmamış; istendiğinde bu defterleri resmi makamlara eliyle götürüp teslim etmiş, yasadışı, gizli örgüt nerde görülmüştür? Bu yerinde söze, en son konuşmacı olarak, izninizle ben de, mahkemenizce de görülen bir özelliği daha ekleyeceğim.

Çıkarıldıkları mahkeme huzurunda, bütün yapaklarını ayrıntılarıyla, gönül huzuruyla, tevile, inkâra, örtbas etmeye kalkışmadan anlatan, yasadışı, gizli örgüt nerde görülmüştür?

Geçen duruşmada, siz sayın yargıcın, Yazarlar Sendikası'nın gereğine olan inancınızı belirtmeniz, bizim için bir güvence kaynağı oldu. Biz yazarlar ne yaptıksa, bu gerçeğin ağır sorumluluğunu omuzlarımızda taşımanın bilinciyle yaptık. Böyle gerekli bir toplumsal kurumu yasadışına sürüklemenin tarihsel vebali kuşkusuz ki büyüktür. Sendikamızın yönetimi konusunda yazar arkadaşlarımızın kılı kırk yaran titizlik göstermelerinin anlamı da budur. Biz gerekeni yaptığımız inancındayız. Aynı esirgeyici titizliğin salt yazarlarca değil, ülke kültürüne saygılı her vatandaşça gösterilmesi zorunluluğuna da inanıyoruz. Dileğimiz, Türkiye Yazarlar Sendikası'nın kapatılması gibi, ağır sorumluluk taşıyan tarihsel bir vebale hiç kimsenin mahkûm olmamasıdır.

Vedat TÜRKALİ
(Abdülkadir PİRHASAN)

Aydınlar Dilekçesi Davası Savunma Metni

Ankara
Sıkıyönetim Komutanlığı
1 Sayılı Askeri Mahkemesi

Sayın Yargıç,

Hepimizin bildiği gibi bu dava, herkesi şaşırtan değişik bir tarihsel değerlendirme ile başladı. Dilekçeyi verdiğimizin ertesinde, Cumhurbaşkanı Kenan Evren, tarihin vatan haini diye damgaladığı bir devlet başkanını, Sultan Vahdettin'i, bugüne dek hiç duymadığımız bir biçimde aydın olarak nitelendirdikten sonra, radyolarda, televizyonlarda, yanıt hakkı ellerinden alınmış aydınlara en ağır saldırılara girişince ardından neyin geleceği kestirilebiliyordu. Beklenen de hemen geldi. Vahdettin aydın olunca, dilekçe de bildiri oldu!...

Soruşturmada da söyledim, huzurunuzda bir kez daha yineleyeyim, biz bu savın ciddiliğine hiçbir gün inanmadık. Savcının inandığından da kuşkuluyum. Bu savın en basit mantık ölçüsüne uyar yanı yoktur. Türkiye'mizin acı gerçeklerini, daha o zaman, bilmeyen duymayan mı kalmıştı ki, bu kadar seçkin kişi toplansın, bildiri düzenleyerek dağıtmaya kalksınlar! Ülkenin bunca aydını böylesine hafife alınamaz. Yazılan şey, her türlü yasal gerekliliği tastamam yerine getirilerek verilmiş, pullu, imzalı bir dilekçedir. Bilinenleri bildirmek değil, bilinenlerin değiştirilmesi doğrultusunda istek ve uyarılarda bulunmak için –kişilere değil– yetkili, sorumlu makamlara verilmiştir. Orada oturan herkese kaçınılmaz biçimde tarihsel sorumluluklar yükleyen makamlara...

Tarihin şu ya da bu ânında, şu ya da bu fırsattan yararlanarak oraya gelmiş kimilerinin böyle bir sorumluluk bilincinden uzak oldukları görülebilir. Sıradan yurttaşa, hele aydına mutlaka düşen görev, bu sorumluluğunu o sorumlu kişi ya da kişilerle paylaşmış duruma düşmemek için kaçınılmaz görev, uyarıda bulunmaktır. Böyle bir makama uyarıda bulunmanın akla gelebilen ilk aracı da dilekçedir. Aydınlar da sadece bu görevlerini yerine getirmişlerdir. Aydınları böyle bir uyarıya zorlayan ülke gerçekleri üzerinde, dilekçede yer alan ayrıntılara girmeden önemli bir iki noktaya değinmeyi yararlı görüyorum. 12 Eylül'den sonra Anayasa değişikliği ile neler getirildi ülkeye? Rastgele değinelim: Adaletin bağımsızlığına gölge düşürüldü. İşçi sendikaları sendika olmaktan çıkarıldı, işçilerin hemen bütün haklan ellerinden alındı, kolları, kanatları kırıldı. Üniversiteler medreseleştirildi, en azından yüksekokul durumuna düşürüldü. Kariyer Akademik'teki bilim insanları ya kovuldu ya da bağımlı kılındı. Emekçi halk yığınlarının, gençlerin, öğrencilerin örgütlenme hakları sınırlandı, giderek yok denecek kadar kısıtlandı. Basın olduğunca susturuldu, çoğu acı gerçekleri yazamaz duruma sokuldu. Cezaevlerinde, karakollarda sonu gelmez işkenceler

yapıldı... Peki, bütün bu olumsuz tablonun altında yatan gerçek nedir? Neden, bunlara gerek görüldü? Biraz dikkatli ve namuslu bir göz, gerçek nedenleri hemen görüp anlayacaktır. Sadece çevresine şöyle bir baksa, sadece basına yansıyan olup-bittileri şöyle bir görse bile... Aslında her şey doğaldır Türkiye'de! Bir avuç azınlık için her şey yerli yerine oturtulmuş, çok dar bir zümrenin çıkarları doğrultusunda işler tezgâhlanıp yoluna konmuştur. Milletin üstüne çökmüş multimilyarder, trilyoner birkaç yüz aile, halkın nesi var, nesi yoksa, dış ortaklarıyla birlikte soyup soğana çevirecekler, geniş yığınları iyice mülklerinden edip, bütün gücü daha da ellerinde toplayacaklar, endüstri, endüstri ötesi gelişmesindeki bir dünyada bu yol, bu yöntemle Türkiye'nin de pay kapmasını sağlayacaklardır!... Enflasyonu aşağı çekiyoruz yalanı ile ülkenin kanını sürekli bu tekel kuyularına akıtmak, zam üstüne zam yaparak ülkeyi gün günden bitkin düşürmek, doğaldır bu ortamda. Rüşvet, vurgun, yağma, talan, baskı, işkence hepsi doğaldır. Kimsenin konuşmasını istememek de doğalın doğalıdır. Bir tek doğal olmayan şey vardır, o da buna demokrasi adını koymak. İşte bu doğal değildir. Hem de dünyayı kendimize güldürecek kadar doğal değildir.

İmrenip özendiğimiz Batık ülkeler, adına ilkel birikim denilen bu kanlı soygun oyununu, yüzyıllarca önce, çoğu kez de başka ülkelerden çalıp çırparak kendi ülkelerine taşımak yoluyla, özgür atılımlı, görece bir özgürlük ortamında oynayıp bitirmişlerdir. Yüzyıllarca sonra bizdeki bu çirkin oyun, kendi fukara halkımızın sırtından, işçinin, memurun, emeklinin, köylünün, milletin en büyük çoğunluğunun derisi yüzülmek pahasına, hem de çalınıp çırpılanlardan, yabancı ülkelere aslan payı aktarılmak biçiminde, yani bu çirkin oyun daha da dayanılmaz bir çirkinliğe dönüştürülerek, doğal ki vatanımızın bağımsızlığı sözde bırakılarak ve doğalın doğalı ki en kanlı baskı yöntemleri ile oynanmak istenmektedir.

İmrendiğimiz, özendiğimiz Batı'da bugün, bir yanda aynı sömürüyü, soygunu yürütmek isteyen tekelci gruplar, onların borusunu öttüren siyasal kuruluşlar varsa, karşısında emekçi sınıfların, katmanların haklarını savunan komünist, sosyalist, radikal, çeşitli siyasal örgütlenmeler de vardır. Acımasız sömürü için işveren sendikaları varsa, karşısında, sömürüye savaş açmış işçi sendikaları da vardır. Rotary Kulüpleri varsa, her türden halk dernekleri de, yönetim ağırlığını koymak için yasal savaşım yürütür. Oyunu kurallarıyla oynayacaksak çağın oyunu budur. Ancak iki otomobili olan ailelere özgürlük tanıyan bir dünya görüşüyle, Türkiye'mizin böyle bir demokratik aşamaya varacağını beklemek de düşçülüktür.

Batılı bir dışişleri bakanı, bizim dışişleri bakanımıza, "Sizde komünist partisi kurulmadıkça demokrasiden söz edilemez" demiş. Bu Batılı bakanın, komünistlikle bir ilgisi olduğu sanılamaz. Belki de karşısındadır o düşüncelerin. Ama belli ki demokrasinin karşısında değildir. Ama belli ki, öcülerle, umacılarla yönetilen bir toplumda demokrasi olmayacağının bilincindedir. Ayrı ayrı, çoğu birbirine karşıt çıkarlar peşindeki, çeşitli katmanlar ve sınıflardan oluşan bir toplumda özgürlüğü hem de yasalarla ayrıcalıklı biçimde parçalamanın bunalımlara neden olduğu, sancılı yıkıntılara, çöküntülere düşüldüğü; sanatta, bilimde, düşün alanında, giderek ekonomide gerilemeler başladığı, çağdaş uygar dünyanın, tarihsel sağduyusuna yerleşmiş ortak bir yargıdır bugün; Batılı bakanın bizim sayın bakanımız için pek şaşırtıcı olan sözlerinin anlamı da budur. Karşısında olduğunuz düşüncelerin, özellikle de onların yasal haklarını savunmuyorsanız, böyle bir ortamda, ne demokrasiden yana, giderek ne de güvenlik içinde sayılamazsınız. Bir gün sizi suçlamak çıkarında olanlar, o yasaklanmış düşüncede olup olmamanız hiç önemli değil, salt ellerindeki yasak silahından yararlanmak için suçlayacaklardır sizi. Yakın tarihimiz bunun çok sayıda, çoğu da gülünç örnekleriyle doludur... Mareşal Fevzi Çakmak'a komünist

suçlaması gibi... Bu yasakların ekonomik gelişmeyi de önlediğine gene en iyi örnek bizim toplumumuzdur. İşçi sınıfımızın en ilkel haklardan yoksun bırakılarak amansız sömürüldüğü uzun yıllar boyu, Türkiye hiçbir ekonomik, teknik gelişmeyi başaramamıştır. İnsan emeğini sınırsız, sorumsuz biçimde yağmalayanlardan, teknik gelişmeyi sağlayacak yatırım risklerine kalkışmak beklenemez. Ancak örgütlenip haklarını arayan bir işçi sınıfı, emeğini, becerisini kiraladıklarına, zorunlu biçimde sorumluluklar yükler; o emeğin, o becerinin verilen süre içinde daha verimli kılınması için teknik gelişmeleri izlemek, uygulamak zorunlulukları yaratır. Toplumları geliştiren itici güç de budur. Kurbanlıklar gibi sımsıkı bağlanmış ucuz kişiler sunduğumuz yabancı sermaye de, hiç kuşkumuz olmasın, çağın gerisinde kalmış tekniği ile gelecektir ülkemize; cicili, endüstri gelişmesi görünümündeki Türkiye, ilerlemek ne söz, aslında çağın daha da gerisine düşecektir. Kurbanlık olarak sunulan yalnız işçiler değil tüm ülkedir. Anayasal kısıtlamalarla ülkemize oynanan oyun da budur. İşte ben, bu nedenlerle, ülkesine, halkına tarihsel sorumlulukla bağlı bir yazar olarak, karanlık bir gelişle, görece ileri bir anayasa yıkılarak yerine oturtulan '82 Anayasası'nın getirdiği tüm karanlık gidişlere karşıyım; dilekçeyi bunun için imzaladım. Halkımın, vatanımın kendine yakışır bir anayasaya "Kırk katır mı, kırk satır mı" yeğlemesine düşürülmeden, kendi özgür istemiyle, er geç kavuşacağına inanıyorum. O güne kavuşuncaya dek böylesi her dilekçeyi imzalamaya her gün, her zaman hazırım. Dilekçeyi imzaladığımız günlerde bir bölüm aydınlar, artık Türkiye'de dilekçe verme olanağının bile var olmadığına inanıyorlardı. Bizler tersini savunduk, verilebilir dedik. Dilekçe mi, bildiri mi? gibi yersiz, anlamsız tartışma bir yana, şimdi asıl soru şudur: Türkiye'de o gün ve o günden bugüne sürüp gelen bu dava nedeniyle bugün, dilekçe verilebilir mi, verilemez mi? Biz verilebilir olduğuna inandığımız için karşınızdayız. Savcı verilemez oluşunu sa-

vunanlardan yana, onların haklı olduğunu kanıtlamaya çalışıyor. Karar sizindir. Eğer verilemez olduğu sonucuna varılırsa ne olacaktır? Bizler, ülkenin bunca yıl yaş yaşamış aydınları, bu ülkede dilekçe bile verilemez olduğunu hâlâ anlayamadığımız için cezaya müstahak görülüyoruz demektir. Cezamızı çekeriz. Saygılarımla...

Abdülkadir Pirhasan
(Vedat Türkali)

Barış Derneği Davası Sorgu İfadesi Metni

Sayın Başkan, Sayın Yargıçlar,

İddianamede yer alan, genel ve şahsımla ilgili suçlamalar inandırıcı dayanaklardan yoksundur.

11. sayfada, son fıkrada, "... Bu derneğe üye olup derneğin illegal faaliyetler içerisinde olduğunu bildiği hâlde bu faaliyetlere iştirak edip Barış Komitesi'nin faaliyetleri durduruluncaya kadar üyelik durumlarını devam ettiren şahısların suç işlediği kanaatine varıldığından..." deniyor.

Bu kanaate nasıl varılıyor.

Bu kanaate nasıl varıldığını bu iddianameden anlama olanağı yok. Biz diyoruz ki, "illegal", yasadışı anlamında bir sözcüktür. Toplumda yasaları koruyan kurumlar, sorumlular bulunduğuna göre, her an denetim altındaki açık, *yasal örgütlerle değil, gizli yapılır illegal eylem.* Bu yüzden de sözcük

daha çok, "gizli", "yeraltı" anlamına gelir. Oysa Barış Derneği yıllar boyu, açık etkinliklerle, her türden yasal işlemi yerine getirerek var olmuş bir kurumdur. Var olduğu sürede de hiçbir kovuşturmaya, soruşturmaya uğramamıştır.

Aslında bu doğru söze karşı verilecek mantıklı bir cevap yok. İddianamede de yok. Suç işlediğimiz kanaatine nasıl varıldığını anlamak için, bir başka yere, iddia mantığına uygun yargıya varılmış Birinci Barış Davası Kararı'na bakmak gerekiyor.

Geçen duruşmalardan birinde Sayın Savcı, bu davanın açılmasının neden bugüne bırakıldığını açıklarken, Birinci Barış Davası'nın Yargıtay sonucunun beklendiğini, ordaki eğilime göre davayı açtıklarını söylediler. Böylece de davamızın, Birinci Barış Davası ile ayrılmaz bağını vurgulamış oldular. Deliller dosyamızın bile ortak olduğu bu davanın yargılarına bakmak bizim için de görev oluyor demektir.

Bizi suçlayan mantık şu: "... Faaliyet çok uzun bir zamana inhisar ettiğinden böyle bir faaliyetin hakkında yapılacak adli soruşturma da tabiatı ile birtakım özellikler arz edecektir. Zira suç ani fiille işlenmiş bir suç değildir." Birinci Barış Dünya Davası Kararı, sayfa: 726. Eklenmiş başka açıklamaların da yardımıyla şu anlama varmamız gerekiyor olmalı: Suç, bir ani olaydan kaynaklanmamış uzunca bir süreç içinde oluşmuştur. Aksi durumda hemen akla gelebilecek "... devlet tarafından bir tuzak kurulması kesinlikle mevzuu bahis değildir." (Aynı Karar, aynı sayfa.)

Bu iddia temelinden sakattır. Bir derneğin faaliyetinden doğacak suç, kimyasal bir oluşum gibi, uzunca bir süreç içinde tamamlanmaz. Yoğurt mayalamak, sirke ya da şarap yapmak, turşu kurmak değildir ki bu, sonuca varmak, uzunca, belli bir süre beklemek koşuluna bağlı olsun. Derneğin faaliyetlerinin biçimleri bellidir. Ya yazıyla olur ya da konuşma biçiminde. Yani, ya basın aracılığıyla yapılır ya da bir salonda toplanıp konuşmak, resim, film göstermek biçiminde olur.

Toplantıları vardır, yayımları vardır, kongreleri vardır. Bunların hepsinde de suç işlenip işlenmediği ânında saptanabilir. Öyle olduğuna inanıldığı içindir ki, bütün bu faaliyetler, iktidarlar tarafından, günü gününe izlenir, gözetlenir, denetlenir, yayınlar savcılığa gider, toplantılara hükümet komiserleri gönderilir vb... Eğer bunlar vaktinde yapılmamışsa, ağır bir ihmal suçudur. Eğer maksatlı biçimde görmezden gelinmişse vatandaşa tuzak hazırlamak gibi bir suç oluşmuş demektir; bu daha da ağırdır. Yani, bir yasal derneğin faaliyetler zincirinin ayrı ayrı her halkasında suç aramak, varsa bulup adaletin gereğini yaptırmak her dönemde iktidarların, devletin sorumlu kurum ve kişilerinin görevidir. Suçlar, iddianın ve bu kararın aksine, her eylem ânında aniden oluşabilir. Yasaları, suç oluştuğu anda harekete geçirmek gerekir. Kaldı ki, aynı mantık, aynı yerde, şu çelişkili saptamayı da yapmış: "... 3.4.977-12.9.980 tarihleri arasındaki takriben üç buçuk seneye inhisar etmekte olup kuruluşunda aynı maksat ve faaliyetler içerisinde bulundukları faaliyet raporunda bizzat kendileri tarafından açıkça belirtilmektedir. Dolayısıyla Dernekler Kanunu'na göre yerine getirmiş oldukları birtakım şekil şartları sadece bu esas maksat ve faaliyetlere bir örtüden ibaret olup..." (Aynı karar, 725.)

Yani daha kuruluşunda belliymiş bu derneğin suç işlediği! O hâlde?... Savcılık nerdeymiş o günlerde?...

İhmal suçu mu oluşmuştur, yoksa vatandaşa tuzak kurma suçu mu?

İkisi de değil! Bakın, iddianın mantığı ne diyor: "... TCK'nin Devlet aleyhine işlenen cürümlere ilişkin maddelerinin işleyemez hâle getirilmiş olması ve keza bu maddeleri işleyemez hâle getirecek olan ilerici dedikleri hâkim ve savcıların belli görevlerde kadrolaştırılmış, yerleştirilmiş olmasıdır." (Aynı Dava Dosyası, 727.) Neden buymuş(!)!... Böyle bir şeyin gerçekleşmesinde bir iki yer yetmez; demek bütün Türkiye Adliyesi çapında oynanmış bu oyun(!)!... Suçlamanın sınırına

bakınız!... Bu ülkede, yüz elli yıldır yürütülen düşünce özgürlüğü mücadelesinin son halkalarından biridir bu dava. Bize göre olay da budur; savcının iddialarının altında yatan gerçek de budur. Türkiye'de her zaman, asıl suçluları görmeyip, suçsuzlara saldırarak, "Sokaklarda salkım salkım asılı adamlar görmek istiyorum" diyen Nurettin Aknoz Paşaların hizmetindeki adliyeciler de olmuştur, bu sözü duyar duymaz istifa eden askeri hukukçular da. Genellikle iktidarlarla, vatan kaygısıyla bir şeyler düşünmek, yapmak isteyen kişilerin, aydınların arasında, tarihimizde sürüp gelen bu mücadelede herkes, kendi kişiliğine uygun bulduğu yanda yerini almakta özgürdür. Bugün suçladığımız, 141. ve 142. Maddeler de iktidarlara, yandaşlarına ölçüsüz olanaklar sağlamaktadır. Ancak, bir davanın mantığı kişisel suçlamayı aşar da bütün bir devlet yapısına saldırı niteliğine dönüşürse, artık o, adaletin mantığı değil, bir karşı ihtilalin mantığıdır. O zaman da mahkeme ve muhakeme, kendi deyimleriyle, "şekil şartlarına riayet" biçimine dönüşür.

Savcının hakkımdaki iddiaları şunlar:

Barış Derneği Üyesi Olmak.

Evet, Barış Derneği üyesiyim. Bundan onur duyuyorum.

Derneğin 3-4-5 Nisan 1980 Tarihlerinde Yapılan İkinci Genel Kurul Toplantısı'na ve Toplantıda Alınan Kararlara Genel Kurul Üyesi Olarak Katılmak, Onur Kurulu Üyeliği'ne Seçilmek.

O tarihlerde yapıldığını anımsadığım genel kurul toplantılarının bazılarında bulunduğum doğrudur. Hangi toplantılara katıldığımı, hangi kararların alınışında bulunduğumu anımsamıyorum. Bildiğim şey, bulunduğum hiçbir toplantıda suç niteliğinde bir karar alınmadığıdır. Barış Derneği'nin bulunmadığım hiçbir toplantısında da, o günkü yasalara göre, suç oluşturacak bir karar alındığına inanmıyorum. Dernek, yasalar çerçevesinde savaşa karşı çıkan, barışı savunan yasal bir kurumdur.

Onur kurulu üyeliğime gelince, önce beni bu onura layık görenlere, sonra da bana bunu müjdeleyen Sayın Savcı'ya teşekkür ederim. Bu sevindirici haberi ilk kez Savcı'dan duyuyorum. Daha önce hiç kimse, hiçbir makam bu konuda bana hiçbir haber vermedi.

Barış Derneği'ni Temsilen Yunanistan'a Gitmiş Olmak.

Evet. Gittim. Bunun niye suç olduğunu da anlamış değilim. Anımsadığım kadarıyla, o dönemde, hükümetin, Dışişleri'nin de haberli olduğu bir gidişti bu. Bu da doğaldı. Bir ülkenin, uluslararası toplantılarda, panellerde, seminerlerde, forumlarda, sempozyumlarda temsilciler bulundurup etkinlikler göstermesi ulusal çıkarları gereğidir. Ülke çıkarlarına bağlı akıllı yönetimler bu fırsatları değerlendirmeye bakarlar. Dar kafalı engellemeler ülkeye yarar sağlamaz. Siz gitmezseniz o toplantılar yapılmayacak değildir. Atina'daki uluslararası önemde bir toplantıydı. Toplantının konusu olan, Akdeniz'de barışın savunulması, nükleer savaşa karşı önlem alınması, milletimizin, vatanımızın yaşamsal çıkarları açısından ağırlık taşıyan bir konuydu. Böyle bir toplantıya dernek üyesi olarak katılmasam, yurdunu seven, halkına borçlu bir yazar olarak katılmak isterdim. Katılmamızın ülkemiz yararına olduğuna en basitinden bir örnek vereyim. Bazı gayretkeş Yunanlarca, ilk büyük toplantının yapıldığı Atina Politeknik Üniversitesi girişinde düzenlenen *Kıbrıs'taki Türk Mezalimi Resimleri Sergisi*, Türk heyeti başkanı Sayın Mahmut Dikerdem'in karşı çıkışıyla kaldırılmış çeşitli ülkelerden gelen binlerce seçkin kişiye, Türkleri suçlayan etkin propaganda yapılması önlenmiştir. Dar kafalı yaklaşımlar ancak ülke düşmanlarını sevindirir.

Ayrıca Barış Derneği'nin Birçok Toplantılarına Katılmış, Konuşmalar Yapmış, Bu Konuşmalarda Komünizm ve Sovyetizm Propagandası Yapmış Olmak.

Ben bu toplantılarda iki kez söz aldım. Birincisinde hazırlıksız, bir istek üzerine konuştum. Kısa bir konuşmaydı bu,

yerini, zamanını da tam anımsayamıyorum. İkincisi UNESCO adına yapılan bir toplantıdaydı. Türkiye Yazarlar Sendikası adına bir bildiri okudum. Başka hiçbir yerde, hiçbir biçimde bir konuşma yapmadım.

Sözünü ettiğim birinci konuşmada söylediklerim şunlardı: "Barış hareketi dar ideolojik kalıplara sokulmaz. Salt şu ya da bu sınıfın ya da katmanın ya da grubun malı değildir. Bütün insanlığındır. Çünkü bugünkü nükleer savaş bütün insanlığı, giderek insan varlığını, ondan da öte canlı hücreyi tehdit ediyor." Özü buydu konuşmamın. Dünyadaki barış çabalarından bir iki de örnek vermiştim. Sözgelimi papazlarla dinsizlerin, sağ-sol farkı olmaksızın politikacıların aynı içtenlikle, aynı sorumlulukla yan yana barışı savunduklarını söyledim. Çünkü patlayacak bir nükleer bomba ayırım yapmaksızın herkesi kül yığınına çevirecekti. Hiroşima, Nagazaki'de olduğu gibi. Kaldı ki bugünün nükleer bombalarının yıkıcı gücü yanında o günküler şarapnel sayılıyor.

Savcının komünizm, Sovyetizm propagandası dediği bunlar mıdır?

UNESCO'nun iletişimle ilgili toplantısında, Türkiye Yazarlar Sendikası adına okuduğum bildiri o günkü basında aynen çıktı. Ek olarak sunduğum bu bildiri için, ne 12 Eylül'den önce, ne de –soruşturma zaman aşımına uğramadığı hâlde– 12 Eylül'den sonra soruşturma gereği duyulmadı. Ayrıca, son günlerde aklandığımız Türkiye Yazarlar Sendikası Davası dosyasında da bu bildirinin bir kopyası durmaktadır. Bildirinin özünü veren bir iki paragrafı izninizle okuyorum:

"Türkiye Cumhuriyet Ordusu, emekçi halk yığınlarımızın ödediği vergilerle beslenen millet çocuklarınca oluşturulmuş bir ordudur. Eğitmenler söz konusu olunca akla hemen bir orduyu eğiten subaylar, astsubaylar kadrosu gelir. Yukardan beri saptadığımız gibi ülkemizin çıkarları silahsızlanmadan, barış içindeki bir dünyada yaşamadan geçtiğine göre silahsızlanma için eğitim dendi mi de akla hemen halk çocuklarından

oluşan ordumuzun eğiticileri, subay ve astsubayların, bu asker eğitimcilerin nasıl eğitildiği sorunu gelmelidir. Tarihsel başkomutanı, '*Hayat-ı Millet Tehlikeye Düşmedikçe Harp Bir Cinayettir*' diyerek, saldırgan, emperyalist savaşlara karşı çıkmışsa, '*Hatt-ı* Müdafaa Yoktur, Sath-ı Müdafaa Vardır, Bu Satıh Bütün Vatandır' diyerek, savaşı, yurdunun, kendi özvarlığını savunan halkın savaşı diye tanımlamışsa, o komutanın ilkelerine uymakla yükümlü bir ordunun da serüvenci yollara kapalı, silahsızlanmanın, barışın tarihsel önemini, gereğini, ağırlığını kavramış bir eğitimden geçmesi zorunludur. Fukara milletimizin büyük özverilerle oluşturduğu askeri okullarda temel eğitim, militarist, şoven koşullandırmaya doğru değil, demokratik, insancıl, gerçek vatansever duyguları geliştirecek, ulusal kültürümüzü doğru özümlemiş bir eğitim, öğretim yönünde geliştirilmelidir. Bu konuda ülkenin bütün gerçek vatanseverlerine düşen görevin yerine getirilmesinde gerekli uyarıların, başvuruların, etkinliklerin yapılmasında Türkiye Yazarlar Sendikası kendine düşen görevin bilincindedir. Bilincinde olmayı sonuna kadar sürdürecektir."

Savcının komünizm, Sovyetizm dediği şey yoksa bu mu oluyor?...

Hiçbir zaman tanıtlayamayacağı bu asılsız savı neden ortaya atmıştır savcı? Yanıtı apaçık: Kanıt bulamamasından, bizi ille de suçlamak zorunda olmasından...

Şimdi bir önemli noktaya değinelim. Sovyetizm propagandası ne demektir? Eğer barış isteklerinin, Sovyetler'in barış politikasına bir paralellik çizdiği söylenmek isteniyorsa, bu nasıl bir suçlama oluyor? Bir ülkenin çıkarları, tarihin şu ya da bu ânında bir başka ülkenin çıkarlarıyla paralel olabilir. Buna sevinip yararlanmaktır akıllıca olan. Bu vatansever tutum bu devletin kuruluşunda vardır ve böyle bir suçlama bu devletin kurucularına saygısızlıktır en azından. Rus emperyalizmine hizmet gibi hiç de yakışık almayan sözler sarf ederken sayın savcılık makamı, Ankara'nın Milli Kurtuluşçu vatanse-

verlerine bu yollu gerekçelerle idam fetvası veren Dürrizade'leri, Vahdettin'leri, Damat Ferit'leri, onların ihanetlerinden bu milletin çektiklerini unutmuş gibidir.

Barış Derneği'ndeki Üyelik Durumunu Dernek Faaliyetlerinden Men Edilinceye Kadar Devam Ettirmiştir, deniliyor.

Doğru. Ettirdim. Dernek bugün yeniden faaliyete geçse hemen başvurup üyeliğimi yeniletirim. Bu bir inatlaşma, nispet verme değil, yurduma, halkıma olan sevgimin, bağlılığımın, bir yazar olarak tarihe karşı sorumluluğumun gereğidir. İnsanlık, tarihinin en tehlikeli dönemini yaşıyor. Yıllardan beri bütün dünyada, birçok bilim insanının, yazarın, çizerin, düşünürün, aydınların, giderek aklı başında askerlerin, Batılı birçok ünlü generalin uyarıda bulundukları bu tehlike konusunda şimdi bizde de yayımlar başladı. Bir suretini sunduğum Prof. Dr. Tolga Yarman'ın yazısı bu tehlikeyi şöyle özetliyor: "Sekiz dakika sürecek bir kıyamette, dünya nüfusunun %60'ı hemen, geri kalanı da bir süre sonra donarak, acılar içinde yok olacaktır. Yeryüzünde depolanmış –20.000– nükleer silahtan yalnız 200'ü dünyayı yok etmeye yetiyor."

Bilimsel bir saptamayla tehlikenin gerçek yüzü bu.

Ama biliyor ve inanıyorum ki, çeşitli tarihsel nedenlerle, coğrafyamızdan gelen siyasal konumumuz sonucu her ülkeden çok bizim yurdumuz, bizim halkımız tehdit altındadır bugünkü koşullarda. Söylemeye bile dilimiz varmaz ama iki hidrojen bombası bizi millet olarak haritadan silebilir. Tarihin karanlıklarına gömülmüş milletler, kavimler gibi yok olup gidebiliriz yeryüzünden. Kutsal Papa'ya suikast yapan barbar Türkler imajı, Haçlı kafasıyla koşullanmış Batı dünyasını bize karşı duygusal bir tepkiye her an hazır tutmaktadır. Tıpkı İkinci Cihan Savaşı'nda Nagazaki ve Hiroşima'nın kurban edilmesi gibi, karşı yana gözdağı verilmek, insanlığın kurtuluşu olmayan bir kayıptan kurtarılması gerekçesiyle, böyle bir savaşı ibretleyici biçimde örneklemek yoluna gidilse, hiç kuş-

kumuz olmasın, ilk kurban edilecek ülkelerden biri, belki de birincisi biz olabiliriz.

Mahkemenize, gene bugünlerde basında yer alan bir küçük haberi sunuyorum. Fransız Haber Ajansı AFP'nin Brüksel'den verdiği haber şu: Ermeni Bilim Ekibi denen ne idüğü belirsiz bir örgüt, ellerindeki üç atom bombasını Türkiye'nin üç büyük kentine, İstanbul, Ankara, İzmir'e atmakla tehdit ediyorlar ülkemizi.

Tarihte, teröristlerin atomla tehdit ettiği ilk ülke biz oluyoruz demektir. Bu bir rastlantı mıdır? Türkiye'ye karşı olmaya her an hazır bekleyen bir kamuoyu potansiyeli hesabının bu rastlantıda hiçbir payı yok mudur? Dünyanın içinde kıvrandığı böyle bir dönemde, tarihten ibret almasını bilmeyen, insanın kıstırıldığı nükleer çıkmazın boyutlarını kavramakta yetersiz, dar görüşlü yöneticiler elinde olmak her millet için talihsizliktir. Asıl büyük tehlike de budur.

İçtenlikli, yurtsever kaygılarımızın mahkemenizce anlaşılacağına, gereği gibi değerlendirileceğine inanıyorum. Saygılarımla.

18 Şubat 1985 Abdülkadir PİRHASAN
Matbaacı Osmanbey Sok. 67/6
Beypazar Apt. OSMANBEY

Barış Derneği Davası Savunma Metni

Sayın Başkan, Sayın Yargıçlar,

Savcının, Esas Hakkındaki Mütalâa adı altındaki politik saldırısını okudum. Sayfalar dolusu sözlerinin özü, anlamı şudur: Doğrular şunlardır, benim söylediğim bu doğruların karşısında düşünenler cezalandırılmalıdır.

Söze onun doğrularından başlayalım: Tarih anlayışını sergilerken bir yerde şöyle diyor savcı: "Osmanlılar, Avrupa devletlerinin geçirdiği Rönesans ve reform uyanışını yaşayamamış, yöneticilerin bağnazlığı, cehaleti yüzünden çağın gerisinde kalmıştır. Bu durum devletin günden güne gerilemesine yol açmış, çöküntünün zeminini hazırlamıştır."

O tarihsel dönemin ayrıntısını yansıtmasa da, sonuç açısından özünde doğrular taşır bu yargı. Yalnız o dönemde değil, tarihimizin çoğu dönemlerinde, yöneticilerinin bağnazlığı,

cehaleti yüzünden çok şey yitirmiştir bu ülke. Savcıya hemen şunu anımsatayım ki bütün o dönemlerde de yöneticiler ne bağnazlıklarının, ne de cahilliklerinin farkında olmuşlardır. En az savcımız kadar, en doğrusunu, en yurtsevercesini yaptıkları inancıyla yapmışlardır ne yapmışlarsa...

Türkiye, yalnız Rönesans aşamasını kaçırmamıştır. Ülkemizin toplumsal gerilemesi yalnız buna bağlanamaz. İnsanlık tarihi, daha doğrusu ileri Batı, Rönesans'ın akılcı aşamasıyla varılan yeni bir devrimler çağı da yaşamıştır. Fransız Büyük Devrimi ile bütün dünyaya yayılan, adalet, eşitlik, özgürlük, insan hakları, hukuk devleti gibi düşünceler, kavramlar da uzun yıllar boyu, kabaca yasaklanmış, savcının deyimiyle bağnaz, cahil yöneticilerin emrindeki bağnaz ve cahil savcıların baskılarıyla ülkemize, halkımıza, bu ileri, aydınlık düşünceler de haram edilmiştir. Bugün de bu davayla sürüp gelen yüz elli yıllık özgürlük savaşımı tarihimizde, nice değerli yazarımıza, sanatçımıza, düşünürümüze, aydınımıza, ileri politikacımıza nice acılar çektirilmiştir. Hiç kuşku yok ki, ülkeye bütün bu kötülükleri edenler de, ülke için en doğruyu, en yurtseverce davranışla yaptıklarına inanıyorlardı ne yapıyorlarsa...

Dünya yeni bir dönem yaşıyor. Tarihin gündemindeki en ağırlıklı sorun sosyalizm sorunudur bugün. İsteyin, istemeyin, bir buçuk milyarı aşkın ülkeler topluluğu, yeni bir toplum biçiminde, yeni bir tür insan ilişkilerinin temelini atma savaşımını yürütüyor. Karşısında da olsanız, yadsınamaz toplumsal, tarihsel önemi küçümsenemez bir olgudur bu. Geçmişte, her yeni, ileri düşünceye karşı kör bir dirençle çıkmanın bağnazlığından acı dersler almış ileri toplumlar, bu yollu bütün düşüncelerin özgürce açıklanması, kamuoyunda en demokratik biçimde tartışılması için gerekli ortamı koruyup yaşatmakta büyük titizlik gösterirler. Halkın bu yolda her türde örgütlenmesini yasaklamanın topluma zarar getireceğini bilirler. Batılı bir dışişleri bakanının, bizim dışişleri bakanımıza,

siz de komünist partisi olmadıkça demokrasiden söz edemezsiniz demesinin anlamı budur. Kuşku yok ki bu yabancı bakan komünistliğinden söylemiyordur bunları; ola ki komünizmin karşısındadır bile... İşte bu nedenle, tüm Batı dünyası ülkelerinde, Finlandiya, İsveç, Norveç Danimarka, Felemenk, Belçika, Lüksemburg, İngiltere, Yunanistan, İtalya, Fransa, İspanya, Portekiz'de her türden partinin yanında komünist partileri de vardır. Kimseye, şunu şöyle düşünüyorsun, ülkeyi şu yola götürmek istiyorsun diye ceza kesmeye kalkılmaz. Halk yığınları, bu açık tartışma ortamında doğruları görür, tartar, yeğlemesini yapar. Olaylar, görüşler, düşünceler, çok yönlülükleri içinde özgürce sergilenir. Demokrasi budur. Şimdi bizden bir örneğe geçelim. Bakınız savcı, Esas Hakkındaki Mütalâa'sının 42. sayfasında ne diyor: "Gerçekleri söylemekten neden çekmelim? Bugün Sovyetler Birliği'nde gerçek anlamda ne bir barış, ne de özgürlük vardır. İnsan hakları da çiğnenmektedir; her büyük ve güçlü devlet gibi sömürgecilik de yapılmaktadır... Sovyet Rusya'da bugün fert, komünist devletin emir kuludur. Devlet ne emir verirse vatandaş bunu yapmak zorundadır. Söz hürriyeti, toplantı hürriyeti, hatta düşünme hürriyeti yoktur. Orda egemen olan sanıldığı gibi proletarya diktatörlüğü de değildir. Orada egemen olan Komünist Partisi diktatöryasıdır... İşte fikir özgürlüğü, düşünce hürriyeti diye diye (Yaşasın Sovyet Rusya-Barış, özgürlük Sovyetler'de var) sloganları ile bağıranların, bağırtanların, dünya barışının kalesi, insanlık simgesi olarak gördükleri ve gösterdikleri Sovyet Rusya'nın gerçek yüzü..."

Bir sayfaya yakın yazının özeti bu. Ne savcının, ne de sıradan yurttaşın, bu düşüncelerini söylemesinde çekinilecek hiçbir şey yoktur ülkemizde. Söyler, özgürdür! Ancak biri kalkıp bu taşlayıcı sözlere karşı çıktı mı, sözgelimi, Sovyetler'in barış isteklerinde içten olduklarını, Reagan Amerikası'nın sorumsuz, saldırgan nükleer barışı savunduklarını söyleyip onlarla bu konuda dayanışmanın ülkemiz, milletimiz için

hayırlı olacağını söylemeye kalktı mı, suçtur! Savcı hemen dikilecektir karşısına. Savcıya göre, sadece onun söylediği biçimde düşünürseniz yurtsever olacaksınız, karşısında düşündünüz mü yurt haini... Sözünü hayranlıkla ettiği Rönesans'ta yeniçağın öncüsü, düşünür Giorano Bruno'yu Roma'da yaktırarak cezalandıran savcı da, hiç kuşkusu olmasın sayın savcımız kadar inanıyordu, hem de içtenlikle inanıyordu en doğru, en yurtseverce şeyi yaptığına... O dönemde bağnazlar, yobazlar en kanlı biçimde karşı çıkmadılar, Rönesans da kolaylıkla oluverdi mi sanıyor sayın savcı? Tarih bunun sayısız örnekleriyle doludur.

İki kez Sovyetler Birliği'ne gittim. Yazarlar Birliği'nin, Sovyet Sinemacılarının çağrılısı oldum. Çeşitli yerleri gezdim, çok şeyler gördüm. Sevdiğim, beğendiğim yanları da oldu, eleştirdiğim yanları da. Dönüşte yazmamı isteyenler oldu; yazmadım. Nedeni buydu işte. Onurlu bir yazar kimsenin şakşakçısı değildir. Halkına, ülkesine doğruları bildirmekle yükümlüdür. Gerçek bir yazar gerçek bir yargıç gibidir; salt vicdanına danışır, vicdanının emrindedir. Gezileri yazmadım, yazamadım. Çünkü ülkemizde Sovyetler Birliği'ni eleştirmek, giderek, savcının yaptığı gibi taşlamak serbesttir; egemen yöneticilerce ödüllendirilir bile. Gördüğünüz şeyleri övücü bir dille anlatmaya kalktınız mı suçtur. Sayısız da örnekleri var bunun. Savcımız da görevini bu yolda sürdürüyor. Çünkü egemen güçlerin istediği, ülkemizin, halkımızın sol gözünü dünyaya kapatmak, yalnız sağ gözüyle bakmasını, olup bitenlerin derinliğine inemeden, salt bir düzlem biçiminde algılanmasını sağlamaktır. Bir kez daha dikkat çekeyim; burada önemli olan bizim ülkemiz, ülkemizin, halkımızın, yanıltıcı bir ilkelliğe düşmeden doğruları sağlıklı olarak öğrenmesi, bu karmaşık dünyada aldatılmadan doğru yolu bulmasıdır; sorun Sovyetler Birliği'nin övülmesi, yerilmesi değildir.

Denecektir ki savcı ne yapsın? TC Yasası'ndaki maddeleri uygulamakla yükümlüdür, görevini yapıyor. Bu, Esas Hakkın-

da Mütalâa'yı okuyuncaya dek ben de öyle düşünüyordum. Ama şu iddialarıyla savcı hiç de öyle salt bir yasa görevlisi durumunda değil. Olaylara yaklaşımı, değerlendirmesi belli bir temel felsefeye dayalı. Tarihe, dünyaya öyle bakıyor. Kendisine sorarsanız komünizme, Sovyetizme karşı kutsal bir inanç savaşı içindedir. Bakalım acaba öyle midir? E. H. Mütalâa'nın 10. sayfasının orta paragrafında şöyle diyor savcı: "... Aynı cepheden gruplar, dernekler ve bunların parlamentodaki temsilcileri hükümete karşı şiddetli bir kampanya açacaklar, bir taraftan hükümeti faydasız parlamento kavgaları ile müspet iş yapmaktan alıkoyacak, *Diğer Taraftan da Mevcut Düzenin Kalkınmayı Sağlayamayacağı Fikrini Yayacaklardır*. Hükümet bu kör dövüşü içinde acze düşecek, otoriteyi elden kaçıracaktır. İşte bu kargaşalıklar sırasında meydana gelecek durumlar değerlendirilecek ve durumun uygunluğuna kanaat getirilince iktidar alınacaktır."

Diyor ve böylece kendini de ele vermiş oluyor... Aslında bu sözlerin tümü, tek partili baskı dönemlerinden beri polis raporlarında yinelenip duran antikomünist tekerlemelerdir. Bu baskılı polis kafasının altında yatan gerici, demokrasi düşmanı tutum, kokuşmuş bir ekonomik düzenin ayakta tutulması için yürütülegelen bu şantajcı tutum, aklı başında herkes tarafından apaçık görülebilir. Ortadadır ki, savcının büyük heyecanla çizdiği dramatik tablo, aslında düzeni değiştirmek için, soldaki muhalefet partilerinin tutacakları en doğal yoldur. Bugün sol bir çizgide birleşecek SHP, DSP, onlara bağlı dernekler, örgütler, gruplar, parlamentodaki temsilcileri, varolan düzenin, öteden beri söylendiği gibi, kalkınmayı sağlayamayacağı fikrini doğal ki yayıp duracaklardır. Elbette ki hükümeti sıkıştıracaklardır. Hükümet pes etti mi de, savcının deyimiyle, "... bu kargaşalıklar sırasında!..." aslında böyle bir politik durum oluşup da, kamuoyunu da yanlarına aldılar mı, bu soldaki partiler iktidar olacaklardır. Düzeni değiştirmeye, daha adil bir düzeni kurmaya çalışa-

caklardır. Hiç değilse öyle olacağı varsayılır. Doğal bir demokratik süreçtir bu. Gerçek demokratik ülkelerde böyle bir iktidara, komünist partileri de katılabilir ya da destekçi, arkacı olurlar. Böyle bir olasılığı, bir umacı masalı gibi yutturmaya kalkmanın, ülkenin başına gelecek felaket gibi sunmanın komünist olmamakla hiçbir ilgisi yoktur. Kesinlikle yineleyelim, düpedüz antidemokratik bir şantajdır bu. Açıkça görülüyor ki, savcı, bu yağma, vurgun düzenini, en demokratik yoldan değiştirmeye kalkışacaklara da saldırmak için gönüllü biçimde fırsat kollamaktadır. Yani milletin dünyaya bakan sol gözünü salt perdelemek değil elinden gelirse oymak hevesindedir. Görülüyor ki, şu açık tavrı, bu dar görüşüyle savcı, Cumhuriyet'in, devlet'in savcısı değil, belli bir ekonomik çizgi üzerinde ülkeyi yağmalatan iktidar felsefesinin savcısıdır. Bu tür umacı masallarıyla insanları yıldırıp susturma çabası, tutumu bakınız nasıl ölçüsüzlüklere varıyor; 6. sayfadaki şu tarih anlayışına, Türk toplumunu yargılayıp değerlendirmesine bakınız: "Türkiye'de komünizmi hâkim kılmak, bu şekilde Türkiye'yi de hegemonyası altına almak Sovyetler Birliği'nin en önde gelen siyasetlerinden biridir. Ancak Rusya Türkiye'ye silahlı müdahalede bulunmaz, fakat beş on kişi (biz ihtilal yaptık, bize yardım edin) diyecek olsa Sovyet ordusu derhal yardıma gelebilir." Kendini bu tür sağlıksız düşlere kaptıracak geri zekâlı beş on kişi belki her ülkede bulunabilir, ama bir devletin savcısının bunu iddianamesine geçirme hafifliğine kalkması anlaşılabilir, giderek sindirilebilir bir şey değildir. Koca bir tarih birikimiyle elli milyonluk Türkiye, aşiret toplumu, aşiret devleti midir ki, ani bir baskınla çadırlar ele geçirilsin, sürülere el konsun!... Milletine, ülkesine, ülkesinin görkemli tarihine böylesine güvensizlikle ortaya çıkmaya bir cumhuriyet savcısının gönlü nasıl razı olabiliyor? Savcının bu kaygısında hiç de içten olmadığını biz de pekiyi biliyoruz. İktidarın savcısı için asıl sorun, ülkenin başına birilerinin çağrılarak gelmesi değil, hiç

de çağrılmadan oraya gelip yerleşmişlerin, ulusal çıkarının tam bilincine varacak halkımızca oralardan uzaklaştırılmasıdır. Demokratik örgütlenmelere, bu arada Barış Derneği'ne olan öfkesinin altında yatan budur. Bir ülkeyi, dış tehlikelerle ürkütüp bastırmak, her yerde görülegelmiş bir eski Makyavelist yöntemdir. Sözgelimi komşumuz Yunanistan'daki egemen güçler de, sıkıştılar mı, Türkler gelecek yaygarasını koparır, kullanırlar. Türk halkıyla kardeşlik, barış isteyen, İstanbul'da verdiği konserlerle halkımıza dostluk elini uzatan değerli sanatçı Teodorakis, bu çevrelerin nasıl saldırısına uğradı, savcı da görmüştür. Barış yanlısı koca dev sanatçıyı vatan haini saydılar, öyle duyurmaya kalkıştılar ülkelerinde. Teodorakis'in bir Türk casusu olduğuna, Türkiye'nin, Türklerin, Yunanistan'da duyurulmaya çalışıldığı gibi, barbar, saldırgan sürülerden oluştuğuna inanıyor mu savcı? Yalnız, kabul etmek gerekir ki, oradaki meslektaşlarının bizim savcımızdan önemli bir farkı var. Yunanistan'da hiçbir makam, Teodorakis'in düşüncelerini, görüşlerini özgürce açıklamasına, kendini suçlamaya kalkanlara –Başbakan Papandreu da dahil– en ağır biçimde yanıtlar vermesine engel olmadı. Ne burda, ne Yunanistan'da söyledikleri için, soruşturma açmaya, cezaevine atmaya kalkışanlar olmadı. Teodorakis'in ülkesinde bulduğu özgürlüğü, yasal anlayışı, biz Türkiye yazarlarına, düşünürlerine, aydınlarına haram edenler bu ülkeye iyilik ettiklerini mi sanıyorlar? En azından, demokrat dünyada Türkiye'nin saygınlığına gölge düşürülüyor. Özgürlükten yana bütün insanlık karabasan gibi düşünüyor ülkemizi. Bizi öyle düşündürmekte çıkarı olanların ekmeğine de bol bol yağ sürülüyor. Savcının içtenlikle, iyi niyede yanılgıya düştüğüne inansam, saygı duyduğu Rönesans'tan sonraki dünyaya ışık tutan akılcı Descartes'ın *Doute methodique*'ini salık verirdim! Yani bilgi sanısıyla saplanılmış kör inançlardan kurtulup doğrulara varabilmek için, eski deyimle "Usûli şüphe", bilimsel kuşku yöntemini uygulamasını önerirdim. Yazık ki iyi niye-

tine inanamıyorum savcının. İnanmamak için bir sanık olarak haklı nedenlerim var. Savcı beni şunlarla suçluyor:

1. "3-4-5 Nisan 980 tarihlerinde yapılan İkinci Genel Kurul Toplantısı'na katılıp Genel Kurul'da alınan kararlara katılmış, kongre sonunda Onur Kurulu'na seçilmiş..."im.

İddianamede yer verilmiş bu savı soruşturmada yanıtlamıştım. Yineleyeyim. İşlerimin ağır basmasından sözü edilen toplantılara yazık ki, savcının iddia ettiği gibi katılamadım. Kararlarda da bulunmadım. Savcı neye dayanarak üsteleyip duruyor? Onur kuruluna seçildiğimi bana savcıdan başka hiç kimse bildirmedi. Bu konuda aydınlatıcı kanıtlarını savcı neden ortaya koymuyor?

2. "Sanık ayrıca 8-9 Mart 980'de Barış Derneği'nce düzenlenen (Silahsızlanma İçin Eğitimde Kitle İletişimi) konulu sempozyuma katılıp konuşma yapmıştır. Bu konuşmada yer yer ideolojik kesitler bulunmaktadır" diyor savcı. İddianamede "Bu konuşmada komünizm, Sovyetizm propagandası yaptığım" söyleniyordu. Bu kez yumuşatılmış! Ayıp değil ya ben gene anlayamadım! Bir konuşmada, "yer yer ideolojik kesitler bulunması" ne demektir? Türk Ceza Yasası'nda, ideolojik kesit diye, bilmediğimiz bir suç türü mü var? Sözlükte ideolojik sözcüğüne baktım, şöyle diyor: "İdeolojik: İdeoloji'yle ilgili, ideoloji'ye bağlı." İdeoloji sözcüğü de şu anlamlara geliyor: "1) Bir öğretiyi oluşturan temel düşünceler ya da topluma yön veren düşünce dizgesi, ideoloji. 2) Düşüncelerin doğuş ve gelişmesini inceleyen yöntem..." Benim suçum bunların hangisiyle ilgili, neden söylemiyor savcı? Kanıtlarıyla birlikte açık seçik suçumu ortaya koymuyor da "yer yer ideolojik kesitler bulunuyor" yollu bulanık bir söz dizisine sığınıyor. Ya bu sözcüklerin anlamını bilmeden kullanıyor ya da suçsuz olduğumu söylemeye bir türlü dili varmadığı için. Bu durumlardan hangisini savcılık makamına yakıştırabiliriz? İzninizle bu sözcüklerin nasıl kullanılacağını ben savcıya göstermeye çalışayım: "Bu Esas Hakkındaki Mütalâa antide-

mokratik bir ideolojiye göre düzenlenmiştir, yer yer faşizme özenen ideolojik kesitler içermektedir." Bu tümce doğrudur. Sözcükler de yerli yerinde kullanılmıştır.

Aslında bu kadar üstelemeye de gerek yok. Sözü edilen toplantı, Birleşmiş Milletler'in Kültür-Sanat yan kuruluşu olan UNESCO'nun işbirliğiyle yapılmıştır. Toplantıda Türkiye Yazarlar Sendikası adına yaptığım konuşma o gün bir dergide yayımlandı. Soruşturma konusu olmadı. 985 yılında yayımladığım *Bu Gemi Nereye* adlı kitabıma aldım. Soruşturma konusu olmadı. Dahası, önce de söylediğim gibi, Türkiye Yazarlar Sendikası davasında aynı yazı tartışıldı ve aklandık. Bunları soruşturmada da söyledim. Savcının hâlâ bu konu üstünde durup üstelemesi nasıl yorumlanabilir?

3. Savcı beni bir de Atina'ya gittiğim için suçluyor. Şöyle diyor: "Bizce yurtdışında Dünya Barış Konseyi'nin şemsiyesi altında düzenlenen toplantılar tamamen Sovyet Rusya Komünizmi'ne hizmet eden amaçlı olduğundan, bu toplantıya katılan sanığın suç işlediği kanaatına varılmıştır." Savcının suçlayıcı yorumlarının boşluğunu yeterince belirttiğime inandığım için bir kez daha yinelemiyorum. Yalnız şunu söyleyeyim; kimsenin şemsiyesi altında bir yere gitmedim. Bütün öteki arkadaşlarım gibi ben de yol paramı, otel paramı, bütün harcamaları kendi kesemden yaparak Atina'ya gittim. İstanbul'dan çıkışımızdan, dönüp sınırdan girişimize kadar bütün yolculuğu "Atina'ya Barış Yolculuğu" adı altında 23-24-25 Şubat 1978 tarihli *Milliyet* gazetesinde bir yazı dizisi olarak yayımladım. Aynı yazıları *Bu Gemi Nereye* adlı şu kitabıma da aldım. Ne yazılarımın çıktığı o günlerde, ne de 985'te yayımlanan bu kitaptan ötürü hiçbir biçimde suçlanmadım. Vaktinizi almamak için huzurunuzda okumuyorum. Fotokopilerini ek olarak sunacağım. İnceleyeceğiniz umudundayım.

Barış Derneği'nde gönlümce, yeterince çalışamamamın üzüntüsünü her vakit duymuşumdur. Savcı Atina'ya gitmemin suç olduğunu söylüyor. Bense, hiç değilse, halkımıza bazı

doğruları yazıp bildirmek fırsatını bulduğum için bu geziye seviniyor; hiç değilse bu kadarcık bir şey yaptığımdan ötürü, ülkesine karşı sorumlu bir yazarın gönül huzuru, vicdan rahatlığı içinde kararınızı bekliyorum. Saygılarımla.

Abdülkadir PİRHASAN (Vedat TÜRKALİ)
Matbaacı Osmanbey Sok. 67/6 Osmanbey

Yanıtlar*

* Vedat Türkali, *Yanıtlar,* Cem Yay., 1992.

Düşünüp bir şeyler söyleyenlerle karşılıklı konuşmayı, tartışmayı, birlikte irdeleyip doğrulara varmanın sağlıklı yolunu görmüş, sevinmişimdir. Konuşma, yazılarıma eleştirel bir yaklaşıma dayanıyorsa ilgim artar. Kalıcı belge niteliği kazanacağından, yazışmaya dönüşmüşse, daha da yararlı olur kuşkusuz. Karşılıklı konuşma, iki yanı gerilime götürmüş olsa da doğru düşünce özü, toz duman içinde yitip gitmemek koşuluyla...

O dertten kurtulmak kolay değil bu ülkede.

Savunmalar adlı kitabımın önsözünde şöyle demiştim:

"... İş yapıyorsanız yolunuzu bekler birileri. Yürüyorsanız ayağınıza takılacaklardır... Sağdan, soldan, ileriden, geriden, hangi yönden gelirse gelsin, bir ortak yanları vardır; düzeyleri birbirine yakın ya da koşut, bilinçli, bilinçsiz *saldırı*'lardır bunlar; sizi savunmaya zorlarlar."

Evet, gene aynı oyun karşısındayız. *Yanıtlar* onun için zorunlu oldu. *Savunmalar*'ın eki sayılabilir bu kitap. *Tek Kişilik Ölüm* adlı romanımla ilgili saldırılara verilen gerekli yanıtları içeriyor geniş bir bölümüyle.

II

1990'ın ilk günleri yayımlandı *Tek Kişilik Ölüm*. Londra'daydım, (bugün de Londra'dayım; elimdeki romanı, *Güven*'i bitirmeden dönmeyi düşünmüyorum) kitabın nasıl karşılandığını gelen haberlerden öğreniyordum. Nesnel tanıtım yazıları görülmeye başlamıştı dergilerde. Emin Karaca'nın *Birikim*'de çıkan eleştirisi üst düzeyde bir yaklaşım örneğiydi romana; sağ olsun, sevindiriciydi. İşin burda kalmayacağını biliyor, bekliyordum. Çağatay Anadol'la yaptığımız konuşma *Görüş* dergisinde yayımlanınca saygılı, saygısız, sövgülü, sövgüsüz öyle tepkilerle karşılaşmıştım ki, böyle bir romana ne gözle bakılacağı anlaşılmaz da değildi, beklenmedik de. En saygılılardan birisi şöyle diyordu mektubunda: "Söylediklerinizde doğru yanlar varsa bile bunu söylemek size düşmez. Gerekirse parti açıklar, biz de öğreniriz." Hele bir bayanın İhmalyan'ın anılarına kızgınlığı görülecek şeydi! Beni bu yüz-

den de suçluyordu. Böyle bir işe aracı olmakla çok kötü bir iş yapmıştım. Bu olmuş bitmişleri kurcalamakta neydi umup beklediğim?

Perşembenin geleceği çarşambadan belliydi, diyeceğim. Çok bekletmediler. Mete Çubukçu adlı bir gazeteci İstanbul'dan *Nokta* dergisi adına açıp, roman üzerine konuşma yapmak istediğini söyledi. *Sokak* adlı bir dergide, *Tek Kişilik Ölüm*'le ilgili bir yazı çıkmıştı; konuşma isteği biraz da bu yazıdan kaynaklanıyor olmalıydı. Faksladılar; imzasız, ilkel bir saldırı yazısı. Biçemdeki zekâ kısırlığı bilinen, seçkin birini düşündüremeyeceği için yazarının tanısı kolay değildi. İstanbul'la bir iki telefon konuşmasından sonra o da anlaşıldı. Derginin yayın koordinatörü İpek Çalışlar'ın marifetiymiş.

Üzülmedim desem yalan olur. Kimseden teşekkür beklemiyordum. Ama, genç kuşaktan birinin yaşamadığı, bilmediği bir konuda söylenenleri dinleyip doğrusunu anlamaya, öğrenmeye çalışacağına, böylesine gözü dönmüş yan olmaya kalkışması üzüntü vericiydi. Bu sataşmanın ardında başka birilerinin, bizim eski siyaset loncasının işsiz kalmış zanaatçılarından kimilerinin kışkırtması varsa daha da kötüydü. En üzüldüğüm şeyle, öz kimliğinin dışına itilmiş bir gençle karşı karşıyaydım.

İlk tepkim ağır bir yazıyla karşılık vermeyi düşünmek oldu. Tez ayrımına vardım yanlışımın. (*Sokak* dergisi o sayıyla battığı için yanıt verme olanağım da olmayacakmış zaten!) İvmeye gerek yoktu. Bir süre beklemekti doğrusu. Sırada birileri daha olmalıydı. Şöyle bir iki satırlık bir önyazı göndereyim dedim İpek Çalışlar'a: "*Sokak*'ta gizli çalışmaya kalkarsanız böyle mikrop saçarsınız! Yazık, gençsiniz de daha. P.S. Benim İngilizcem iyi gidiyor, sizin Türkçe ne durumda?"

İlk tümceleri göndermeyi gönlüm elvermedi. İstanbul'dan verilen bilginin yanlışlığını, dergideki yazıyı ola ki bir başkasının yazmış olacağını düşünmüş olmamdan mı kaynaklandı, bilmiyorum. Gönderdiğim karta sadece P.S.'deki sözleri yazdım.

"Kırk Yıllık Kin" başlığı taşıyordu *Sokak*'taki yazı. Vedat Türkali kırk yıllık kinini küsmüştü *Tek Kişilik Ölüm*'de. Yazının tümünü buyrun, kendiniz okuyun en iyisi:

İbret Belgesi 1
Türkali'nin Paslı Süzgecinden TKP 40 Yıllık Kin

Vedat Türkali'nin Tek Kişilik Ölüm *adlı belgesel romanı, bırakınız komünistleri, liberalleri bile çileden çıkaracak kişisel saldırılarla dolu.*
Romancı olarak kahramanlarını betimlemekten aciz olan Türkali, işi "cinsel-ruhsal sağlıksız" gibi sıfatları kullanacak kadar ileri götürmüş.

Eski tüfeklerden Vedat Türkali'nin son romanı Tek Kişilik Ölüm *değişik ürpertilerle okunan bir kitap. İdam cezası yemiş Levent'in öyküsü. Levent, pişmanlık getirmiş bir komünist baba ve TKP'den kovulma bir anadan doğma. Karı koca yıllar önce fikir ayrılığı yüzünden boşanmışlar. Levent'in görüş kapısında bütün bir TKP tarihi, Vedat Türkali'nin paslı süzgecinden aktarılıyor.*

"Yaşamı gizli kavgada geçmiş devrimciye anı yazma yolu kapalıdır; ne biçimde olursa olsun düşmana belge vermek sayılır. Belgesiz de tarih olmaz. Gerçek tarihi olmamak, kötülerin işine yarıyor daha çok" diyor romanın kahramanlarından biri. Sayfalar ilerledikçe "kötülerin işine yarama" cümlesi kafanıza tak tak ediyor. Çünkü roman (roman olarak da pek başarılı olduğu söylenemez, ama bu kısmına edebiyatçılar karar versin) bu sözlerden sonra, Türkiye'nin komünist diye bilinen eski tüfeklerine kötülük kurşunları ata ata sürüp gidiyor. Okurken yer yer her şey bilinsin izlenimine kapılıp yutkunuyorsunuz ama sonra irkiliyorsunuz. Ayıplıyorsunuz. Çünkü çizilen gerçek insan portrelerinin ortak yanları hep kötü olmaları, hep hata yapmaları, budalalıkları ve polise öyle ya da böyle hizmet etmeleri çizgisinde bütünleniyor. Merak ediyorsunuz. Türkali, 40 yıllık kinini yazıya dökmek için niye bunca beklemiş'? Bilgiler ne kadar doğru, ne kadar yanlış diye kafanızı kurcalarken, yanlış olduğuna karar veriyorsunuz. Çünkü insanlar eğrisiyle doğrusuyla sergilenmiyor. Eleştiri filan da değil yapılan. Sadece kişiliklerine mızraklar saplanıyor. Daha doğrusu pislik atılıyor. Artık yaşamayan, yaşıyorsa da bu satırlara cevap vermeyi zül kabul edecek zor durumdaki insanlara üzülüyorsunuz. Türkali'nin kaleminden kurtulan tek bir kişi var: Dr. Hikmet Kıvılcımlı (Ölmeden önce o da beter bir anı-kitap yazıp okuyanlarını şaşırtmayı becermişti). Kitap bitince ondan da nefret ediyorsunuz. Bu kadar kindar bir kalemden kurtulduğuna göre, al birini vur ötekine diyerek. Senarist ve romancı Vedat Türkali'nin kitap kahramanlarına çizdirdiği portrelerden birkaçını ibretlik olarak yayımlıyoruz.

Şefik Hüsnü

"Şefik Hüsnü'yü düşünüyordu. Arkaya taralı, seyrelmiş ak saçları altındaki geniş alnı, üstdudağı ileri kaydırmış kırmızı kılcal damarlı burnu, tıraşlı yanakları, sade, temiz giysilerin

'de kazandırdığı saygın, ağır başlı konumu, küçük yumuşak elleri, ince parmakları ucunda biraz uzunca kesilmiş pembe tırnaklarıyla, güler yüzlü görünüm içinde, bir emekli büyükelçi ya da benzeri bir yüksek bürokrat değil de, komünist parti önderi olduğuna kolay inanılmazdı. Konuşmaya başlayınca, söylediklerinin özü olmasa, sözcükleri özenle seçişinde, ağır ağır söyleyişindeki o soylu, diplomatça biçem daha da artırabilirdi kuşkunuzu! Ya o tam bir Fransız vurgulamasıyla kullandığı Fransızca sözcükler! Mürebbiyelerle yetişmiş, öğrenimini Fransa'da sürdürmüş, Selanikli sivil paşaoğlu. Karısı da Leokadiya adında Polonyalı bir Katolik... Harbiye Cezaevi'ndeki bir bayram görüşmesinde Doktor, çıkıp, soylu bir salon adamı inceliğiyle elini öperken görmüştü en son, yaşlı kadını, Fransızca konuşuyorlardı. Boyalı saçları, sürmeli gözleri, kırış kırış pudralı allıklı yüzü, rüküş giysileriyle gerçekten garip görünümlü kadına 'Deli Saraylı' adını takmıştı Doktor Kerim alçağı... Koskoca Şefik Hüsnü'nün karısı, 'Benim aptal kocam, hükümete inandı da başına bunlar geldi', gibisine sözler ediyor! Bağışlanmasını mı, ne istiyor kocasının! 'Ah bu önderlerimizin karıları!' derdi Doktor Kerim. Doktor da bütün Katolik yortuları bilir de, Kadir Gecesi'ni bilmez. Bırak onu Doktor daha Üsküdar'ı bilmez..."

(Bu Şefik Hüsnü'ye ilişkin biyografik bölüm. Karısının elini öpen ve Kadir Gecesi'nden habersiz bir başkan tanımı irkilmek için yeterli ipuçları zaten. Bir de Şefik Hüsnü'nün polisteki tutumuna yönelik değerlendirmesini okuyun Türkali'nin...)

"Diretmede bir destan da Şefik Hüsnü yaratmıştı 46'da. Başında bir polisle on altı gün bir taburede oturttular hiç uyutmadan. Konuşturamadılar. Sonunda gerek de kalmadı konuşmasına; çevresindekileri işkenceyle gereği gibi öttürüp istediği her şeyi almıştı polis."

(Pembe tırnaklı güler yüzlü emekli büyükelçi görünümlü diye tanımladığı Şefik Hüsnü'nün tabure üstünde 15 gün konuşmadan oturmasına bir anlam veremiyor Vedat Türkali.

Anlam verse bile saygı duymuyor. Kelamı açık: "Sonunda gerek kalmamış konuşmasına!")

Mihri Belli

"Ayranı yok içmeye, en iyi adamını komşu Balkan'a gönderir savaşmaya! Kimsenin gönderdiği yok; kendisi önerip dağa çıkmış besbelli. Gözü kara küçük burjuva ve aydın serüvenciliği."

"... Edirne'de eğitimine Yahudi okulunda başlatılmış, kentte sözü geçer, feodal kökenli bir küçük burjuva aile çocuğu. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda yararlılıklar göstermiş Urfalı Avukat Hayrullah Bey'in biraz kabadayı oğlu Mihri Belli. Boğaziçi Amerikan Koleji'nde okurken hocaları, son sınıfta burs bulup Amerika'ya gönderirler sınıfın bu elebaşısından kurtulmak için, kendi alaylı anlatışıyla. *(Bilgi olsun diye hatırlatalım, Türkali şu sıralar İngilizce öğrenmek için Londra'da bulunuyor.)* Bulaşıkçılık, garsonluk, gemilerde tayfalık, boksörlük, tarlalarda ırgatlık, benzeri daha bir sürü işe girer çıkar. Bu arada nasılsa ekonomi eğitimi de yapar. Güney'de Amerikan Komünist Partisi ile ilişki kurup bir süre çalışır. Kendi deyimiyle Parti'ye, vaftizi orda yapılır! Bu vaftizle girer TKP'ye de. 'Kadir Gecesi'ni bilmeyen, değil Anadolu'yu, Üsküdar'ı tanımayan biri daha." *(Nedense takmış kafasını Kadir Gecesi'ne.)*

"... Duruşmada okunan Mihri'nin izleme raporları sayıca Zeki Baştımar'dan pek de aşağı değildi. Ciddi bir örgütte, polise yardımcı olmaktan ikisi de kurşuna dizilir demişti eski bir partili. Falakaya direnmekle bitmiyor..." *(Falakaya direnmesinden de hoşnut değil sanki yazar.)*

"... Şefik Hüsnü çoktan ölmüş, Zeki dışarı çıkmış (Baştımar), Reşat da (Baraner) çeviriyle karnını doyurmaya çalışıyor. *(Çok ayıp!)* Mihri'ye gelince. Başka kimse yok mu, niye Mihri'den söz ediyorum? Var, olmaz olur mu! Kimler yok ki... Ama ben Mihri'den söz edeceğim yine. Süleymaniye'ye mahya asmaya kalkıştıklarını duyduğumda sevinmiştim. Reşat duyunca

Ankara'da cezaevinde alaylı gülmüş önce. Bayrak demişler ona, Süleymaniye'ye kızıl bayrak asmaya kalkmış Mihri! Sonra o deneyimci önlemci tutumuyla, 'dışardaki koşulları bilmiyoruz' deyip kapatmış, dedilerdi."

"... İşin yüksek düzeyde teori yanı da bulunacak ki tadı olsun. Burda da Mihri'nin ustalığı işe yaradı. Ortalığın karışması için her şey birebir artık. Sosyalist devrim mi, demokratik devrim mi diye bir tutturdular ki... Kavga iyice azdırılınca yüzlerce genç kalkıp ölüme yürüdüler. Önce Mihri'ye takıldılar; baktılar olmuyor, alıp başlarını gittiler dağlara doğru." *(Ölüme yürüyenlerin sorumlusunu da bulmuş Türkali!)*

Sevim Belli

"Bir iki ameliyattan geçmiş özürlü kulağıyla ağır işiten, Paris'te uzmanlık çalışmasında bir genç doktor bayandı Sevim Tarı. Kır kahvelerinde, sokaklarda parti buluşmaları yapıp durmaya başlamış Zeki (Baştımar), kızla. Polis adım adım peşlerinde; burunlarının dibinde. Sevim tedirgin, çevreden bir şeyler duyumsuyor. Birkaç kez de uyarıyor Zeki'yi, herif oralı değil. Sevim'in kulağı ağır işittiği için yüksek sesle konuşma zorunluluğu da var. Ne konuştularsa dinleyip saptıyor polisler. Koynunda TKP'yle ilgili bir sürü gizli belgeyle vapura binerken çevirdiler Sevim'i; '51 Tutuklaması başladı."

"... Gazinolarda, sokaklarda kızı polis ağına düşürdüğü günler, Sevim'in çevreden kuşkulanıp artık böyle açık yerlerde değil, bir evde buluşmaları önerisini kendisine yapılmış cinsel çağrı diye yorumlamıştı Zeki; ahlaksızlığının kanıtı diye anlatmıştı Kerim'e cezaevinde. 'Ruhu sağlıksız biçimde çirkin bu herifin' diyordu Kerim. Bu cinsel-ruhsal sağlıksız adamla cinsel sağlıklı Mihri Belli'nin kurbanı olmuştu Doktor Sevim de! İstanbul güvenliğindeki hücrelerde, iki yılı bulan tutuklulukları sırasında ilişki yolunu bulup Mihri Belli'nin Sevim Tarı ile sevişmeleri her türden sömürüye açık bir kart vermiş-

ti kördüğüm olmuş içtepilerle dolu Zeki Baştımar'ın eline." Yazarın, Sevim Belli'ye olan saldırganlığı romanın genel havasından anlaşıldığı kadarıyla o dönem yaşamış lider karılarına olan öfkesinden geliyor sanki... "Ah şu bizim önderlerimizin karıları" diyor ya... Reşat Fuat Baraner'in eşi Suad Derviş için yazdığı şu satırlar da pek fena sayılmaz. "Reşat askere dönmeyip gizli çalışmalar için ortadan kaybolunca, karısı Suad Derviş, iki göz iki çeşme *(sanki ağlamak ayıp)* kapı kapı dolaşmaya başlar 'kocamı öldürdüler' diye. Kocasıyla buluşup kaldığı yere 'gizli gizli' taşınmaya başlayınca da sevinç içinde! *(Sanki bu da ayıp)* Böyle bir değişimin ayrımına varmamışsa gerçekten enayiymiş polis!"

Ve Reşat Fuat Baraner

"Kadıköy'de bir yakınlarının İskele'ye yakın evinde kalıyordu 'gizlideki' Reşat. Akşam rakı sofralarında eş dost da eksik olmuyor! İstanbul İl Komitesi Sekreteri Sebati Selimoğlu polise alınınca birkaç gün ayrılmış evden, 'üç gün sonra da' gelmediler diye dönmüş sıcak yuvasına! Tanıyordu Reşat'ı; öyle rahatına düşkün biri de sayılmazdı. Neydi bu yaptığı peki! Ulusal aptallığımız olsa gerek! Hem de nasıl aptallığımız!"

Ve kitap böyle sürüp gidiyor. Aptallar, polis yardakçıları, Kadir Günü bilmeyenler... vb vb. Ama bütün anılar ve dedikodular insanların kişilik haklarına saldırı olarak kitaba girmiş. Tabii ki hiçbir kişi ya da kurum eleştirinin üstünde değildir. Yaşayanların övgü kadar eleştiri dolu anılarını yayımlama hakları da vardır. Ama bu hakkı kişisel karalamaları yazmak için bu denli düzeysiz kullanmaya hiçbir "eski tüfek"in hakkı yoktur. Zamanlaması pek doğru seçilmiş olsa bile...

Arabaşlıkla resim altlarında da şunlar vardı:

"*Türkali'nin Paslı Süzgecinden TKP – Vedat Türkali'nin* Tek Kişilik Ölüm *adlı Belgesel Romanı, Bırakanız Komünistleri, Liberalleri Bile Çileden Çıkaracak Kişisel Saldırılarla Dolu, Romancı Olarak Kahramanlarını Betimlemekten Aciz Olan*

Türkali, İşi 'Cinsel, Ruhsal, Sağlıksız' Gibi Sıfatları Kullanacak Kadar İleri Götürmüş. – TKP Önderlerinden Reşat Fuat'ın Polise Düşmesi Türkali'ye Göre Ulusal Aptallıktan Kaynaklanıyor. Karısı Suad Derviş'ten İse Şöyle Söz Ediyor: İki Göz İki Çeşme Kocasını Arardı. Onu Öldürdüler. (!!... İçten söylüyorum; ben bir şey anlamadım bundan siz anladınız mı?) – *Mihri Belli Gençlerin Dağa Çıkmasına Neden Olan Fareli Köyün Kavalcısı.*"

Resmimin yanına koyduğu yazıyla da yazgımı belirliyor sonunda: "*Vedat Türkali Kitabıyla Baş Başa Kalacak.*"

Bir de yanlamasına konmuş *Cumhuriyet* gazetesi başlığı klişesi. Kupürde şunlar: "*Demokrasiye Kanlı Tuzak. Cinayetler Bütün Yurtta Nefretle Karşılandı. Basına Sıkılan Kurşun Demokrasiyi Hedef Alıyor!!!...*"

Yaygarayı şiddetlendirmek için yüksek düzeyde zekâ ürünü bir yöntem olmalıydı bu da...

Yanıt

İpek Hanım'ları, benzerlerini ben de bu tür marifetleriyle baş başa bırakmayı çok isterdim. Zamanımın ne de olsa kısıtlandığı şu günlerimde bunlara vakit ayırmak, biliyorum büyük kayıp. Neyleyeyim ki Türkiye hâlâ kalp mallarla tehlikeli biçimde adam dolandırılan sahtekârlar cenneti. İnancım o ki, devrimcilik, genç kuşaklardan alacak davasına kalkmak değil, yaşanılmış doğruları tam bir açıkyüreklilikle sergileyip, önce tarihe olan borcunu ödeme yükümlülüğüdür. Özellikle böyle bir toz duman ülkesinde.

Romanı okumamış bile olsanız, yazıdaki alıntı'lara biraz dikkatlice eğildiğinizde –aralarından başını uzatıp mahalle karısı edasıyla fit koyan İpek Hanım'ın sözlerine kulak asmamanız koşuluyla– görebilirsiniz ki, açık seçik sıralananlar yaşanmış olaylardır. Bütünlüğe varmanız için doğal ki kitabın

tümünü okumanız gerekir. "Yazarın Sevim Belli'ye saldırganlığı(!)..." demiş İpek Hanım; ordan alacağım.

Sevim Belli, bu yargıyı nasıl karşılamıştır bilemem ama, o dönemdeki herkes anlattıklarımın saldırganlık mı, yoksa sistemli biçimde, özellikle Zeki Baştımar'ca düzenlenmiş bir sürü çirkin saldırıya, kara çalmaya karşı, yaşanmış gerçeklere dayalı bir vicdanlı savunma mıdır? ayırabilirler. Sevim'in polisle siyasal, cinsel, her türden işbirliğiyle suçlandığı günlerin bayraktarlığını üstlenmiş kişilerin açıklamalardan tedirginlik duymaları anlaşılabilir de, yıllar sonra ortaya çıkan birinin, hiç bilmediği bir konuda bu tür çarpık yorumlara kalkması pek doğal sayılmamalı.

Olanları olduğu gibi anlatmaktan öte, Sevim Belli'yi savunmak gibi bir çabam da yoktu. Yıllar önce olmuş bitmiş şeyleri ısıtıp yeniden ortaya sürmenin ne yararı var diye de düşünmem. Doğrular her vakit doğrulardır. Her koşulda söylenmeli, saptanmalıdır. Ne denli örtbas edilse, yaşamın engin diyalektiğinde dönüp duran doğruların günü, saati geldi mi nasıl bir dinamizmle su yüzüne fırlayıp ne beklenmedik şeylere yarayacağını kimse kolay kestiremez. Şaşmaz eleştiriler, doğruların dosdoğru anlatılıp gerçeğin tam yansıtılmasından güç alan eleştirilerdir. Çabam bu temel inanışıma dayanıyordu *Tek Kişilik Ölüm*'ü yazarken. Romanda bir yanıyla tartışmaya getirdiğim, Lenin'in devrimci parti modelinden çıkılarak emekçi yığınların tepesine çöreklenmiş belaya dönüştürülen Stalinci önderlik kurumuydu.

Komünist partilerinin başına tiranlar olarak oturtulmuş genel sekreterler, Lenin adına türetilip üretilen Stalin sahtekârlığının irili ufaklı acentalarıydılar. En açık doğruları savunsa bile, hiç kimse haklı olamazdı bunlara karşı. Bu tek kişinin sultasıyla da bitmiyordu. Bir üst konuma geçip tepeye bir adım dana yaklaşmak tutkusuyla yanıp duran bir sürü kişinin yarattığı baskılar, tepedeki zorbayı bile, bir umarsız karanlık içinde kendisinden çözüm beklenen tek umut kapı-

sına dönüştürüyordu. Bunları herkes biliyor artık. Özellikle, komünist partilerinin iktidar oldukları ülkelerde bu yolla yenilmiş nanelerin yarattığı yüz karası, sancılı sonuçları içimiz kanayarak seyrettik, ediyoruz.

Türkiye'de nasıl uygulanmış ne sonuçlar vermişti bu sistem? Yaşadığım, gördüğüm kadarını sergileyerek yansıtmaya çalıştığını buydu.

Yineliyorum: Tarihsel, gerçek kişilerle ilgili olaylar, ağızlarından çıkmış sözler, konuşmalar, asıllarına –en küçük bir ikirciklilik duyulduğunda kitaba alınmamak koşuluyla– tastamam bağlı kalınarak verilmişti.

Dikkatli bir okurdan, saptanan katı doğrularla bunlara, kendi durumları gereği tepkilerini belirten roman kişilerinin ağır konumlarından kaynaklanan duygusal sözlerini, karşılıklı çelişkiler içinde çatışıp duran değer yargılarını ayırması beklenirdi; *acı içinde kıvranıp duran bir anneyle bir baba vardı önümüzde.* Bunu beceremeyeceklerin çıkması da, anlayışsızlıklarıyla utku kazanmış gibi şişinenlerin ortaya fırlayıp inciler döktürmesi de yadırganacak bir durum değildi. Beyin kısırlığının bilinen yolu, yöntemidir bu. Hem kel, hem fodul dedikleri...

Görüyorsunuz ki çok iyi niyetle bakıyorum olaya. İpek Çalışlar'ın, benzerlerinin ettiklerini, kafalarının değil, siyasal, kişisel ahlaklarının düzeyine bağlayan çok sayıda eşi dostu da dinlemeyerek...

Bakın ne işlere yarıyor sözcükler! Düzey deyip şöyle buyuruyordu İpek Hanım: "... Tabii ki hiçbir kişi ya da kurum eleştirinin üstünde değildir. Yaşayanların övgü kadar eleştiri dolu anılarını yayımlama hakları da vardır. Ama bu hakkı kişisel karalamalar yazmak için bu denli düzeysiz kullanmaya hiçbir 'eski tüfek'in hakkı yoktur."

Yazabilirsiniz diyor anladığım; ancak İpek Hanım gibilerin beğeni düzeyleriyle sınırlı olduğunuzu unutmadan!

Düzeyi yüksek bir kişi daha. Yalçın Küçük'tü sanırım. *Görüş* dergisinde Çağatay Anadol'la yaptığımız bir konuşmada. İ. Bilen için söylediklerimin düzeyini düşük bulmuştu! Diyorum ya, hep de bu düzeyi yüksek kişiler beni bulur!...

Düzeyim, elinden geldiğince doğruları yansıtmaya çalışan birinin düzeyidir. Kokuşmuş gerçekler önünde, etten, sinirden oluşmuş bir kişinin kimisinde dayanamayıp sövmek zorunda kalmasını hiç de düzey düşüklüğü diye görmem. Nâzım, *Bedrettin*'de, "... Bilmem kaçıncı tuğuna ettiğim Bayezit Paşa!..." der. Bu okkalı sövgüyle Nâzım ya da şiiri bir şey mi yitirmiştir düzeyinden? Çağımızın bilmem kaç tuğlu vezirine (diyelim bir İ. Bilen'e), umarsız kalınca sunturlu bir sövgü gönderen kişinin de düzeyi düşmez. Ama işin aslını kolayca araştırıp soruşturarak doğruyu yazmak varken, ne idüğü belli birinin yalanlarını kitaba alıp bir tutuklanmadaki tüm namuslu devrimcileri karalayan kişi, hele bu yoldaki uyarıyı göz önünde tutup da yanlışı düzeltme yolu arayacağına, işi ağız kalabalığına getirme oyunuyla saldırmaya kalkışmışsa, palavrası ne denli büyük olursa olsun, düzeyi düşük kişidir (Yalçın Küçük'le ilgili yazıda göreceğiniz gibi).

Yaşamı boyu görüp saptadıklarına dürüstçe tanıklık savıyla çıkan, kendini bunca yıl bütün açıklığıyla ortaya koymuş bir yazara böylesi ilkel tepki göstermiş İpek Çalışlar'ın düzeyini değerlendirmeyi de size bırakacağım. Daha sözüm bitmedi.

Sevim diyorduk, ordan alayım gene. Bakın, bugüne dek hiç sözünü etmediğim bir olay var: '51 Tutuklaması'nın üçüncü gözaltına alınan kişisi olan beni *ihbar eden* Sevim Tarı'dır (Belli)!... Niye mi hiç sözünü etmedim bugüne dek? Bu savın doğruluğuna inanmıyorum da ondan.

Gözaltına alındığımızda tanıştığımızı yadsıyorduk Zeki'yle. İkili buluşmalarımız için geçerli olsa da, bizden önce gözaltına alınan Sevim Tarı (Belli) üçlü buluşmalarda benim varlığımı açıklamış, biçimsel olarak beni *ihbar* etmiş olduğu için

bu yadsıma çürüyordu. Görüleceği gibi, pek kolaydı bunu bu biçimde söyleyip Sevim'i suçlayarak devrimci afur tafura kalkmak. Ama ben biliyordum ki işin aslı başkaydı. O *aslını* atlayıp bu yolu tutmak, değil devrimciliğe, insan olmaya bile engel bir davranıştı. Çeşitli kez açıkladığım gibi, '51 Tutuklaması'nın ülkedeki "geldi-gelecek" havasını tek kestiremeyen (ya da kestirdiği hâlde, üst üste yapılan tüm uyarılara kulak tıkayıp!), polis izlemelerine yol gösterircesine aldırmazlıkla gizli örgüt buluşmalarını yürüten Zeki'nin bağışlanmaz temel suçu ortadayken, deneyimsiz bir genç kızın kafasına balyoz gibi inmiş olayların şokuyla şaşkınlık içinde, polis raporundaki saptamayı yadsıyamayışını, Yenimahalle'deki Zeki Baştımar'la buluşmaya benim götürdüğümü kabul etmesini suçlama konusu yapmayı bir gün bile kimseye hak görmedim. Konuyu yeniden irdelemeye getiriyorsam, bir anlamda eski dönemdeki çoğu sorunların özü burda yatıyor da ondan.

Zeki Baştımar, dışarda, içeride yediği bunca herzeye karşın, şuna buna çirkef atarak dik durmaya çaba gösterirken bir geleneğe güveniyordu. Genel Sekreter'di; onu suçlamak Parti'yi suçlamak demekti. Hep böyle olagelmişti bu işler. Ardından fiskos edilmiş olsa da, daha önceki hiçbir çalışma döneminde Genel Sekreterlerin hiçbirinden yediği nanenin hesabı sorulmamıştı, sorulamazdı. Onun talihsizliği, ağır yanlışlarından ötürü çok sayıda kişinin polisin kucağına düşmüş olması, giderek TKP'nin örgüt olarak çöküp yıkılması da değildi; kolay diş geçiremeyeceği kişilerin karşısına dikilmiş olmalarıydı. Yoksa bütün yaptıkları Zeki'nin de yanına kalır, haklı biçimde eleştiri getirmiş kişilerin tümü ya hemen susturulur ya da bir kalemde silinip Parti'yi yıpratmaya çalışan hayınlar listesine dizilirlerdi. '51'de olan, '44'le, '46'da olanlardan hiç de ayrı şey değildi aslında. Harbiye Cezaevi'nde, dışardaki "parti çalışmaları" sırasında buluşmalara, hiçbir önlem almadan, polise yol gösterir gibi giden tutumu yüzünden Zeki'yle

takıştığımızı öğrenince Dede Ahmet (Merkez Komitesi üyesi Ahmet Fırıncı), aramıza getirdikleri Şefik Hüsnü ile eski ilişkimizi bildiği için, "Keşke gidip durumu Doktor'a söyleseydin. Niye gitmedin?" dedi bana. Gülümsedim. Anlamıştı ne düşündüğümü; ses çıkarmadı. '46'da Şefik Hüsnü'ce yapılmış aynı yanlışın o da tanığıydı.

Genel Sekreter'lik zırhı öylesine işine yaradı ki Zeki'nin, tüm ağır topların salvosuna karşın, çekip dışarı gidince Parti mührü rahatlıkla teslim edildi kendisine; bilinen olayların birbirini izlemesini kimse önleyemedi. Komünist Partilerinin ortak yapısal kusurları bunlar. Ancak, bizde onu da aşan bir şey vardı gene de. Başta Genel Sekreter olmak üzere, tepeye oturmuş kişilerin eleştirilmezliğinin yanı sıra, anlaşılmaz beceriksizlikleri, başkalarınca görülüp saptanmış, en göze batar yanlışları bile ayırt edememeleri, sürekli yinelemeleri anlaşılır şey değildir. '44 Tutuklaması'nda Reşat Fuat'ın, romanda anlatıldığı biçimde polise budalaca açık vermesinden Şefik Hüsnü şöyle söz eder: "... Mart '44 Tevkifatı'na takaddüm eden devrede en kıymetli arkadaşlarımızdan birçoğu tecviz edilemeyecek birçok uluorta harekette bulunmaktan çekinmemişler ve kolayca önüne geçilebilecek birçok teknik hatalar irtikâp etmişler..." *Nokta* dergisine verdiğim yanıtlarda göreceksiniz bunları. Sonra aynı aptallığı '46'da kendisi yaptı. Sunturlusunu da Zeki Baştımar yaptı '51'de. Romanda acılıkla "ulusal aptallığımız" denilen budur. Başka ne dersiniz? *Nokta* dergisinin sorularına verdiğim yanıtlardan bir tümceyi –dergice çıkarılıp yayımlanmamış bir tümceyi– de ekleyerek alıyorum: "... Her örgütlenme girişiminin ömrü bir yılı ya bulmuş, ya bulamamış! *Egemen güçler bu başarının keyfini bizim ilkel polisimizin dehasına mı borçlu?* O günlerin polisinin..."

"Türkali'nin kaleminden kurtulan tek bir kişi var: Dr. Hikmet Kıvılcımlı" diye alıyor bir yerde İpek Hanım, şöyle diyor: "Ölmeden önce o da beter bir anı-kitap yazıp okuyanlarını

şaşırtmayı becermişti. Kitap bitince ondan da nefret ediyorsunuz. Bu kadar kindar bir kalemden kurtulduğuna göre, al birini vur ötekine diyerek."

Anlayışsızlığına böylesine güvenle bağlanmış birine denecek söz yoktur ya, salt okura yararlı olmak için açıklık getireyim.

Romanda üzerinde yoğunlukla durulan dönem, benim de içinde bulunduğum '40'lı yıllar dönemidir. Hikmet Kıvılcımlı cezaevindeydi o yıllar. TKP adına bir girişimde bulunması söz konusu olamazdı. Biz de daha tanışmamıştık bile (*Nokta*'nın soruları arasında bu da vardı. Nedense çıkarmışlar. Kitaba aslındaki biçimiyle alıyorum).

Ayrıca romanda Doktor Hikmet Kıvılcımlı ile ilgili önemli bir eleştiri de var: "Doktor Hikmet, ayrıntılarını hiç bilmediği bu konuyu gene hiç tanımadığı, olayın kilit adamlarından Tevfik Dilmen'i parmağına dolayarak, abuk subuk yakıştırmalara, yorumlara kalkışmıştı bir yazısında uzun uzadıya." Bu sözler, Doktor Hikmet'in yüzüne karşı yakın çevrenin tanıklığı içinde yaptığım eleştirilerin bir parçası gibidir. Bu kitaptaki "Sol İçinde Solcu McCarthyizm" adlı yazıda da benzer örneğini göreceksiniz. Eleştiriye açık, kasıntısız alçakgönüllü insan tavrı belirtilir romanda Doktor Kıvılcımlı'nın. Ötekileri de, onu da tanıyan herkesin tanıklık edebileceği yerinde bir övgüdür bu. '30'lu yıllarda, Parti içindeki çalışmaları da nesnel biçimde yansıtılmaya çalışılmıştır.

Kısacası, sevdiklerim-sevmediklerim ayrımıyla değil gözümün gördüğü, aklımın erdiğince nesnel olma çabasıyla vermeye çalıştım gerçek kişileri.

Kırk Yıllık Kin'ime gelince... Ne kırk yılı; adiliklere, alçaklıklara, yalanlara, sahtekârlıklara kin duymadığım günüm mü oldu ki yaşamım boyunca? Kendimi bildim bileli böyle bu. Böyle de gider.

II

Şimdi size, Frankfurt'ta çıkan *Yazın* dergisinin Kasım 1990 tarihli 9. sayısındaki bir konuşmayı sunuyorum.

İBRET BELGESİ 2

Zihni Anadol'la Söyleşi Konuşan: Engin Erkiner

"Sosyalist Memleket Maalesef Kendi Milleti Tarafından Müstemleke Hâline Getirilmiş."

Dünyada hangi tür parti olursa olsun, hangi tür siyasi hareket olursa olsun, hepsinin yazılı bir tarihi var. Bu tarihte eksikler, yanlışlar olabilir ama yazılı tarih var. TKP'nin ise bir dönem için Türkiye'de tarihi yok. TKP üstelik Türkiye'nin en eski siyasi partisi. Bu tarihin bir yerde kopması yani yazılı

belgelerin olmaması neye bağlıdır? Bu durumu ağır baskılara bağlayamayız, çünkü başka partilerin tarihinde aynı durum vardır. Neden o zaman?

Bizim tarih kopmuyor. TKP'nin tarihi kopmuyor. TKP'nin tarihi 1959'a kadar var. 1921'de Mustafa Suphi'nin öldürülmesinden sonra, Şefik Hüsnü partiyi omuzladı ve 1959'da ölümüne kadar görevini sürdürdü. Ondan sonra gene sürdü. Reşat Fuat'ın ölümüne kadar sürdü. Ondan sonra gene devam etti. Zeki Baştınar buraya geldikten sonra, bunlar eski TKP'nin devamı olarak ortaya çıktı. Kendi başlarına, asıl TKP'nin başkanını ve merkez yönetimini likide etmişler. Bu bir şey ifade etmiyor, bir Zeki Baştımar var orada. 1951 Tevkifatı'nda kendi başına ayrılmış. Yani ayıp olmasın ama dayanamayanlar bir tarafa gelmiş, dayananlar bir tarafa. Asıl parti o tarafta. Tek başına parti olmaz. Zeki'ye tesadüfen teşkilatlandırma başkanlığı verilmiş. O da mührü alıp gitmiş, yıllarca bağırıp çağırmış Leipzig'de. Yönetime başka adamlar getirmiş. Asıl TKP memlekette duruyor. Ve onlar kendi başlarına bir tarih yaratmaya kalkmışlar.

Anılar yazılmamış. Konuşmalar müdüriyette kalmış. Beyannameler orada kalmış. O zamanki mücadele yöntemleri, konuları, günün şartlarına göre TKP'nin takip ettiği program yok edilmeye çalışılmış, ama elimizde var. Mesela 1944 Tevkifatı'nın gerekçeli hükmü var elimizde. 1951 Tevkifatı'nın gerekçeli hükmü var. Bunlar bir tarihtir. Bunları yok saymaya imkân yok. Veysi ile (V. Sarısözen) konuşurken, "1930'dan sonra belge yok" dedi. Halbuki ben varım, kitap yazdım. Kitabı ben uydurmadım. Orada gerekçeli hükümden parçalar var. 2 Nolu Askeri Mahkeme'de Reşat'ın (R.F. Baraner) müdafaası var. Öbür arkadaşların müdafaaları var. Bunların hepsi gerekçeli hükümde var. Mahkeme bunu yaksa dahi, bazan 10-20 sene geçtikten sonra böyle yapıyorlar, bizde de var. Buraya kadar gelmiş tarih. Hâlihazırda parça parça yazılan anılarda tarihi parçalar var. Bu tarih demek değil. Ben kitabı-

mı tarih olsun diye yazmadım. Yaşadığımız o 1940-50 dönemi arasındaki mücadele hayatımızı vermeye çalıştım. Bu bir parça. Oradan TKP'nin programını, tüzüğünü, günün şartlarına göre yapmış olduğu mücadelenin mahiyetini çıkarabilirler. İlerde tarih yazılırsa, tarihin bir parçasıdır bu. Bu mevcut olduktan sonra 1940-50 arasını kimse inkâr edemez. Mihri (M. Belli) yazmış, o da tarihin bir parçasıdır. Topçuoğlu yazmış. Şefik Hüsnü'ye küfretmiş ama yazmış. Belgeler müdüriyette kalmış olsa bile, parça parça TKP'nin bir tarihi mevcuttur. Ama Zeki Baştımar'ın Leipzig'e gelmesinden sonra tahrif ediliyor. Yeni baştan parti oluşturulmaya çalışılıyor ve bu biziz diyorlar. Kongre yapıyorlar. O kongreyi nasıl yapar? Üç kongre var. Birinci kongre Bakû'de oluyor, ikinci kongre 1925'te Beşiktaş'ta oluyor, üçüncüsü 1932'de Hasköy'de yapılıyor. Bir de Viyana'da Şefik Hüsnü'nün bir toplantısı var, Ondan sonra kongre olmuyor, ama parti devam ediyor. Sonradan gelenler 4. Kongre, 5. Kongre diye kongre yapıyorlar. Parti Türkiye'de, merkez yönetimi Türkiye'de, bunlardan sağ olan insanlar var. Bunları tanımadan kongre yapılması gerçeğe aykırı oluyor. 5. Kongre'de İsmail Bilen, "Falan adam beni iyi temsil eder" diye isim de veriyor. Bunu biz eskiler tanımıyoruz. Bunlara muhacerat grubu diyoruz. Yani TKP'nin tarihi var.

Bu tarihe ilişkin Eski Tüfekler *diye bir kitap çıktı. Değişik insanlarla yapılan söyleşiler bunlar. Arkasından Mihri Belli'nin anılarının başlangıcı çıktı. İhmalyan'ın* Bir Yaşam Öyküsü *çıktı. Sonra da Vedat Türkali'nin* Tek Kişilik Ölüm*'ü çıktı. Bunlar nasıl değerlendirilebilir?*

Mihri hareketin içinde, kendi bulunduğu çerçevenin içinde anıları verdi. Ben o anıların içinde pek yokum. Mihri illegal çalışmış, gençlerle çalışmış. Biz de *Türk Solu*'nun içindeydik. Hatta Doğu'da oradaydı. Ömer Özerturgut, Bora Gözen, Şevki Akşit, Şaban Ormanlar; bunlar yiğit adamlar.

Gazetede çıkan bölümlerini okudum, hepsini okuyamadım. Boz Mehmet (M. Bozışık) bana "Mihri benim için şöyle demiş, böyle demiş" diye çok şikâyette bulundu. Kürkçü itirazda bulundu. Anılar böyle çıktı.

Vedat Türkali'ye gelince, o Türkiye solunun en kötü örneği. Türk solunu inkâr eden bir kitap. Bir sağcı bile o kadar kötü bir kitap yazamaz. Ne kadar geçmiş varsa hepsini inkâr etmiş. "Mücadelemiz boşunaymış" diyor. Şefik Hüsnü'nün portresini karikatürize ediyor. Reşat'ı öyle. Ne kadar değer varsa çiğniyor. Vedat Türkali mücadele tarihimizde kendi idam fermanını kendisi imzaladı. Bitti o iş!

İhmalyan'da ben iki şey tespit edebildim: Yazı hayatına girmeye çok hevesli. Yalnız Nâzım'ı seviyor. Nâzım da bunu okşamış. "İhmalyan Amca'dan Masallar" diye bir küçük masal yazmış. Bu sebeple partide Nâzım'dan başka kimseyi görmüyor. Nâzım'a müthiş bir tutkunluğu var. Ötekilerin hepsi sıfır. Parti birinci derecede değil onun için. Birinci derecede onun Türk yazın tarihinde temayüz etmeyi öne alıyor. Bu bakımdan İhmalyan'ı ayırmak lazım. Dikkatli okursanız, İhmalyan'ın bütün fikri yazar olabilmektedir. Bunun dışında ne kadar şey varsa o da kötülemiş. Aram (A. Pehlivanyan) Türkiye'de de böyleydi. Her zaman muhalefetti. Bir kahve için hapishanede ortalığı karıştırdı. Reşat'ın kahvesi için ortalığı karıştırdı. Beyanname çıkar. "Böyle beyanname olur mu? Muska gibi" der. Muhalif olsun da ne olursa olsun.

İhmalyan'ın Laz İsmail için burasıyla ilgili olarak anlattığı olaylar ise doğrudur.

Eskiden kitap yazmış insanlar var. Mesela Şefik Hüsnü'nün Türkiye'de Sınıflar*'ını okuduk. Reşat Fuat'ın* En Büyük Tehlike*'sini okuduk. Suad Derviş'in ise bize ulaşan bir yapıtı çıkmadı. Suad Derviş o zaman tanınmış bir romancı. Üstelik Suad Derviş; Halide Edip, Sabiha Sertel, Behice Boran'la birlikte Türkiye'nin yetiştirdiği en büyük kadınlardan birisidir.*

Halide Edip sonra kalır onlardan. Mandacıdır Halide Edip. Suad Derviş, Sabiha Hanım'dan da eskidir. Suad Derviş'in babası Derviş Paşa'dır. Üniversitede kimyager. Özel ders alıyor. 14 yaşında bir roman yazıyor. Romanı meşhur Fransız yayınevi Garimar'a gönderiyor. Yayınevi altı ay sonra cevap yazıp beklemesini istiyor. Suad Derviş, "O genç kız heyecanı içinde bu bana dokundu. Romanı geri istedim" der. Evlerine Nâzım gelip gidiyor. Bir şiirini Nâzım güzel bulup edebi bir dergide yayımlayınca hem hoşuna gidiyor, hem ağlıyor. O tarihten sonra eserlerini yazmaya başlıyor. Çeşitli gazetelerde çalışıyor. Reşat Fuat'la evlendikten sonra partide birlikte çalışıyorlar. O sırada *Niçin Soyvetler Birliği'nin Dostuyum?* diye bir kitap yazıyor. Reşat Fuat'la yazıyor ama kendisi imza atıyor. Çeşitli gazetelerde yazılar yazıyor. Aranan bir gazeteci. Fransa'da romanları yayımlanıyor. Kendi ifadesine göre Fransızcaya tercüme edilen ilk Türk romancısı oluyor. Ona "Türkiye'nin Gorki'si" diyorlar. Çeşitli ödüller alıyor. *Yılların Gölgesi* diye bir kitabı Alman gazetelerinde yayımlanıyor. Büyük isim yapıyor. Birçok romanı var. *Ankara Mahpusu, Hiç, Cemile* ve sayamadığım kadar romanları var. Sonra 1944'te beraber tevkif ediliyoruz. Sekiz ay kadar tutuklu kalıyor. Reşat Fuat'a ağır ceza veriliyor. Ben 3,5 sene yedim. Reşat Fuat 9 sene yedi. Fransa'ya gidiyor. Kız kardeşi Hamiyet Hanım var Avrupa'da. Onunla beraber kalıyor. Türkçedeki romanlarını kız kardeşi Fransızcaya çeviriyor. Reşat Fuat çıkınca ülkeye geliyor. Gayet mütevazı bir hayat yaşıyorlar. Reşat Fuat çıktıktan sonra tercüme bürosu açıyor. Suad Hanım romanlarını yazıyor ama gazeteciler almak istemiyorlar. Bu sefer başka isimlerle yazıyor.

Suad Hanım gerçekten çok popülerdi.

Sabiha Hanım, legal basında çalışıyor ve çok başarılıdır. Aşağı yukarı Türkiye'de 1924'ten 1945'e, yani Tan Matbaası parçalanıncaya kadar etkin, neredeyse tek gazeteci oluyor bizde. İnsan haklarını, işçi haklarını, sigortayı savunuyor, faşizme karşı mücadele ediyor. Beş yazar birden ona karşı

hücuma geçiyorlar: Peyami Safa, Nadir Nadi, Hüseyin Cahit, Ebuziya Velit, hatta Neyzen Tevfik bile. Hepsine tek başına o kadın cevap veriyor. Baş edemiyorlar. Nihayet Hüseyin Cahit "Kalkın Ey Ehli Vatan" diye bir başlık atıyor. Üniversitedeki faşist gençler CHP'nin desteğiyle Tan Matbaası'na saldırıyorlar. Makineleri parçalıyorlar. Sabiha Hanım'ı arıyorlar. Bulsalar çırılçıplak soyup, kırmızıya boyayıp Babıâli'de dolaştıracaklar. Haber alıyorlar, kaçıyorlar.

Sabiha Hanım 1948'den sonra memleketten ayrılıyor. Bakû'de ölüyor.

Bizim mücadele tarihimizde iki tane büyük kadınımız var. Suad Derviş ve Sabiha Sertel. Naciye Hanım da var, Bakû'de kongreye katılmış. Bir de Neriman Hikmet var. Evini satarak *Yeni Edebiyat* dergisini çıkarıyor. 1940'taki tek edebiyat dergisi. İçinde Reşat Fuat, Nâzım Hikmet, Abidin Dino, Orhan Kemal, Suad Derviş var. Antifaşist cepheyi oluşturacak bütün yazarlar orada. Reşat Fuat'ın yazdığı makalelere zaman zaman Suad Derviş, kendi imzasını atıyor. 1944 Tevkifatı'yla o dergiyi de yakıyorlar.

Truva Atında İlk Akşam *ve* Kırmızı Gül ve Kasket*'ten sonra başka kitap var mı sırada?*

Halen yayınevine verdiğim bir kitabım var. Bu tarih sıralamasına göre değil. Haliç'teki döküm adamlarını, inşaatçıları, kunduracıları vermişim. Bunlar sanat çerçevesi içinde yapılan röportajlar. Değerlendirmeler var. O devri anlatan işçi yaşamına ait parçalar var. 1950-1960 arası dönem.

Unutamadığım olaylar var. Kadıköy'de birleşik partinin kuruluşu var. Davetliydim, gittim. Sinema sahnesinde yalnız Behice Hanım bayrak gibi dalgalandırıldı. Onunla TKP'yi başlattılar. Çok dokundu bana, çok üzüldüm. Ne Mustafa Suphi'nin, ne Şefik Hüsnü'nün, ne Reşat Fuat'ın adı var. Ben onlarla çalıştım. Onlar benim silah arkadaşım partide. Ertesi gün de Dr. Hikmet'in (H. Kıvılcımlı) ölüm günü vardı.

Topkapı'da, oraya gittik. Onlardan kimseyi bulamadık. Orayı dolduran adamların bir tanesi oraya gelmedi. Zaten o toplantıda konuşulurken de hiçbirisinden söz edilmemişti.

Tamamen bir inkâr var. Türk mücadele tarihini kendileriyle başlatmak, Behice Hanım'ı bayrak yapmak. Burada İsmail yapmış. Teferruatlı anlatmaya gerek yok, biliyorsunuz. Aynı kadro oraya geliyor, eskilerini inkâr ediyor. Her şeyi kendileriyle başlatmak istiyorlar ama bunu başaramazlar.

Bakın buradaki bir olayı anlatayım: Bir Türk işçisi, Halit, beni dolaştırdı. Gelsenkirchen'e gittik. İstasyon yakınında kocaman bir sütun. Sütunun büyük kısmını Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın afişi kaplamış. Çok duygulandım. Dayanamayıp okşadım afişi. İsmail yok ortada. Onun Almanya'ya sokmadığı adamın afişi var, o yok. İsmail tarihin dibine gitmiş. Bu yeter bana.

Kitabımın adını *Nereden Nereye* koydum. Bundan sonra ömrüm vefa ederse, 1960'dan sonra olanları yazmaya çalışacağım.

Benim yazdıklarım tarih değildir. Tarihin bir kırıntısı olabilir. Gelecekte tarihi yazan bir heyet bundan istifade edebilir. Bazıları tarih yazdığını iddia ediyor. Olmaz, tek başına bir adam tarih yazamaz. Bir araya gelinir, namusluca değerlendirilir, Türk mücadele tarihi öyle verilir. Benimki anı olur.

Çok az vesika var. Bazıları da kapalı. Sovyetler'de birçok vesika var. Mesela Reşat Fuat kurye olarak Türk parti faaliyetlerini Komintern'e götürüyor. Kendisi anlatıyor. Motora bindik, diyor. Fırtınayla boğuşarak Romanya'ya varıyor. Saat gece yarısını geçmiş. Malinovski nöbetçi orada. Uyanmış. "Ne bu yoldaş" demiş. "Bunun sabahı yok muydu?" Şimdi bu orada kayıtlı. Reşat Fuat'ın götürdüğü TKP'nin faaliyetleri hakkında rapor bu. Şefik Hüsnü'nün raporları var. Mete Tunçay çok gitmiş, istemiş, vermemişler. Yani Türkiye'deki mücadelenin 1932'den sonra tarihi yoktur denilemez. Hepsi var. Belgesi var. Yoktur denilemez.

Yurtdışına ilk defa çıkıyorsunuz. On günde çok fazla bir şey görülmez ama gördüğünüz kadarıyla izlenimleriniz nasıl?

Evvela beni davet eden arkadaşa teşekkür ediyorum. Burada namuslu, birbirine bağlı arkadaşlar gördüm. Hangi gruptan oldukları beni ilgilendirmiyor. Toplantılara canı gönülden geldiler. Beni çok iyi karşıladılar. Eski devrimci abilerine, taş devrinden çıkmış abilerine gerçekten hürmet ettiler. Bazı toplantılardaki sorular gerçekten heyecanlı oldu.

Türkiye'deki aktiviteyi burada göremedim. Toplumsal koşullar da böyle gerektiriyor. Türkiye'de her gün ayakta insanlar. Yaşam şartları onu icap ettiriyor. Burada çalışmayan bile sosyal yardımdan bir fon alıyor, o onu idare ediyor.

Gittiğim bazı yerlerde öyle içten karşılandım ki, sanki evlerine misafir gelmiş gibi karşıladılar. Bu kadarını Türkiye'de göremedim. Çok mütehassis oldum.

Yaşam şartlarına gelince; burada halkı kolay kolay kaldırmak mümkün değildi. Yatacak yeri var, evi var. Çalışmasa bile sosyal yardım onu geçindiriyor. Rahatlar herhalde. Sokaklarda pek adam da göremedim. Sonra bir gece bir yere gittik. Güzel binalar, büyük sokaklar, meyhaneler ve insanlar içip eğleniyorlar. Kabuğuna çekilmiş insanlar, muayen bir saatten sonra oraya arı gibi yığılıvermişler. Bağırıp çağıranlar, eğlenenler... Demek ki bir alım kabiliyeti, bir yaşama kabiliyeti var bunlarda. Türkiye'de bu yok. Türkiye ayakta. Mecbur ayakta olmaya. Ekmek için ayakta, konut, iş, yaşam için ayakta. Devamlı ayakta. Burada tabii ki bunu bekleyemem ben. Bu kadar muntazam çalışan veya sosyal yardım alan insanın bu kadar meselesi olmaz.

Doğu Almanya'ya gittik. Orası da enteresan. Müstemleke durumuna gelmiş. Türkiye'de öyle lanse ediyorlar. Birleşik kaplar vardır. İki Almanya böyle birleşik kaplar gibi eşit hâle gelecek deniyor. Oysa arada uçurum var. Gördük ki, Doğu Almanya satılmış. Güzel haşmetli, gotik binalar. Soruyorum.

"Burada kimler oturuyor?" İşçiler oturuyormuş ama satılacakmış. Kim alacak? Parası olan. Para Batı Almanya'da var. Batı Almanya orayı istila edecek. Hatta bir bölümünü almış bile. Bir kapalıçarşıya gittik, geziyoruz. Kitaplara baktım. Hayk arkadaş, "Burası eskiden Rus kitabeviydi" dedi. "Şimdi Alman kitabevi olmuş" adam vermiş parayı almış. Yine Leipzig'de Goethe'nin *Faust*'u yazdığı bir yer var. Mefisto, yazıyor. Orada lüks bir kahve var. Burası eskiden halk kahvesiymiş. Hemen Batılı almış orayı, üst sınıf pahalı bir kahve hâline getirmiş. Halk şimdi oraya gidemiyor. Bunun gibi tezatlar gördüm. Üzülerek söylüyorum; yıllarca gururla baktığımız sosyalist memleket maalesef kendi milleti tarafından müstemleke hâline getirilmiş. İnsanlar gördüm orada. Renklere baktım, renkleri atmış. Elbiseleri öyle. Yollarda gidişleri üzgün. Demek ki şimdiden okkanın altına gittiklerini anlamışlar.

Batı bütün araçlarıyla yüklenmiş, sonunda oylarını vermişler Hıristiyan Demokratlara. Şimdiden kara kara düşünmeye başlamışlar. Benim tespitim bu.

Çok teşekkür ederiz.

Ben de teşekkür ederim.

Yanıt

Nasıl tarihsel önemde biri olduğunu kendi ağzından duydunuz büyük yazarımız Zihni Anadol'un. Ben bu önemli kişiyi ilk kez Sultanahmet Cezaevi'nde gördüm, tanıdım. İlginç bazı anılarım var benim de. Birini anlatayım.

Demokrat Parti'nin azgın baskısı altında yapılan '57 Seçimleri sırasıydı. Doktor Hikmet Kıvılcımlı başkanlığında kurulan Vatan Partisi'nin kimi üyeleri tutuklanıp bizim de bulunduğumuz Sultanahmet Cezaevi'ne getirilmişti. Bunlardan biriydi Zihni Anadol. Daha Doktor'un Güvenlik'te sürdürülen soruşturması bitirilip Cezaevi'ne gönderilmeden kimileri, bu arada elebaşı olarak bu tarihsel yazar Zihni Anadol, Doktor Hikmet aleyhine kazan kaynatmaya başlamışlardı. Kendilerine gerekli uyarıda bulunulup susturulmaya çalışıldı. Görünürde önlendi de. Ancak Doktor aramıza getirildikten sonra da bunlar düzenciliklerini el altından yürütme

çabalarını hep sürdürdüler. Oyunun elebaşısı da bu tarihsel Zihni Anadol. Yakındıkları, Doktor'a uyup bu seçim kampanyasında ortaya atılmış olmalarıydı. O seçimin ne mene oyun olduğunu, kendilerini neyin bekleyeceğini Doktor Hikmet Kıvılcımlı da biliyordu onlar kadar. Ancak, halkla yüz yüze gelme olanağına, korkulara, kaygılara kapılarak yüz çevirmeye kalkışmayı Kıvılcımlı'nın devrimci anlayışıyla uyuşturup bağdaştırabilmek düşünülecek şey değildi. Bunları söylüyordu Doktor da. Başlarına gelebilecek her şeyi hepsine açık açık anlatarak atılmıştı ortaya.

Parti'de adını yıllarca bir efsane gibi duyduğum, yıllar yılı sürmüş cezaevi serüvenini yürekten saygıyla izlediğim Doktor Hikmet Kıvılcımlı ile ilk kez yüz yüze geliyordum ben de. Tüm eleştirileri akıl almaz sabırlı bir hoşgörü içinde dinleyen, bıkmadan, usanmadan, ayrıntılara kadar inerek her tür soruyu inandırıcı biçimde yanıtlamaya çalışan, doğru bulduklarını, kimden gelirse gelsin, hiç sallanmadan benimseyen açık, dürüst, kasıntısız demokrat kişiliğine hayranlık duymaya başlamıştım. Yıllardır özlemini duyduğum böyle bir *lüks*'e pek alıştırılmamıştık biz. En açık doğrular için bile nice anlamsız çatışmayı göze almak zorunda bırakılmıştık. Kıvılcımlı için cezaevinde kurulmak istenen sinsi kumpasa, salt bir yaşlı, büyük devrimciye oynanan çirkin oyun diye değil, böylesi dürüst bir insana karşı kalkışılan aşağılık bir davranış olarak tepki duyuyordum içimde. Yüzüne gülerek sinsice yürütülen her şeyin ayrımına varmıştı Doktor. Acılı bir alayla gülümsedi bir gün, "Keratalar" dedi, "ben onları bir seçimle mebus, bakan yaptıramadım diye kızıyorlar galiba!... Vaat etmiştim çünkü!..."

Bir iki kişi oturmuşlar bir köşede; şarkı, türkü söylüyorlar bir gün. Ünlü şarkıya başladılar; "aman doktor / canım cicim doktor" diyecekler. Korobaşı bu tarihsel yazarımız, bir kurnazlıkla sözleri değiştirip "*canın çıksın doktor*" diye zırlamaya başladı. Sırıtık suratı bugünkü gibi gözümün önünde. Dik dik bakışları üstüne dikilince ürküp aynı sırıtık suratla gargaraya

kalkışması da... Olmuş, bitmiş şeyler ya, şimdi niye anlatıyorum bunları?

Ne diyor Zihni Anadol? "*... Gelsenkirchen'e gittik, istasyon yakınında kocaman bir sütun. Sütunun büyük kısmını Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın afişi kaplamış. Çok duygulandım. Dayanamayıp okşadım afişi...*"

O afişe sürdüğü eli yanmamışsa bu adamın, hiç kuşkum yok mezarında Doktor Kıvılcımlı duymuştur böyle bir acıyı!

Dayanılması güç olan işte bu tür utanmazlıklar. İ. Bilen gibiler açık açık ettiler pisliklerini, kimilerinde o yürek bile olmuyor.

TKP için belge yok diyenlere nasıl dikelmiş konuşmasında, gördünüz. Yiğitleniyor, "Ben varım" diye. Gerçekten de, Türkiye'mizde epeyi var böylelerinden. Her türden gelmiş rezilliklerini cilalayıp pazarlama olanağına da kavuştular, niye olmasınlar? Dedik ya sahtekârlar cennetidir Türkiye.

Sapla samanı iyice karıştırmış, baştan aşağı zırva bir konuşma üzerinde, biliyorum, çok durduk; gene de şu noktanın gözden kaçırılmamasını isteyeceğim: "*Vedat Türkali mücadele tarihimizde kendi idam fermanını kendi imzaladı. Bitti o iş!...*" diyor.

Yazara yapıtından ötürü uygun bulunan idam fermanına gülüp geçiyoruz bugün. Sosyalist sistemi cehenneme çeviren nice pisliklerin temelinde, sırtını devlet gücüne dayamış bu tür soytarılıkların yattığını unutmamalıyız. Nice özveriler pahasına kurulup yaşatılmaya çalışılmış, tarihin en güzel ürünlerini bu ahmaklıklara kurban ettik. Nice *Tek Kişilik Ölüm* kitabı yasaklandı böyleleri yüzünden. İşkencelere uğradılar, kamplarda, cezaevlerinde ölüp gittiler. Ya da süründürüldüler. Hem de sosyalizmi kurmak adına. Hem de bu biçim büyük devrimcilerce!...

Bir zahmet, *Yazın* dergisinin 16 Mart 1991 tarihli sayısında yayımlanan bu tarihsel devrimcimizle ilgili yanıtımı okuyuverin.

Açıklama

Derginizi izlemek olanağı bulamadığım için Zihni Anadol adlı kişiyle yapılmış konuşmayı, bazı genç arkadaşların uyarısı, konuşmanın fotokopisini getirmeleriyle yeni gördüm. Bu kişinin *Tek Kişilik Ölüm* üzerine söylediklerine bir diyeceğim yok; kendi düşünceleridir. Yanıt vermem de gerekmez. İsteyen kitabı da açar, okur, konuşmayı da; doğru bulduğu yanı tutar. Benim uğraşım, genç kuşaklarımızın bizler gibi, yalan dolu ninnilerle uyutulup büyütülmemesine, tek doğru yoldan, eleştirel yöntemden ödün vermeksizin düşünmelerine bir şeyler katmaya yöneliktir. Gördüklerimi, doğru bildiklerimi yeni kuşaklara bu yolda aktarmaya, tarih denen büyük yargılamada üstüme düşen yeminli tanıklığın gereklerini yerine getirmeye çalışıyorum. Kimsenin (bu zatın da!...) idam fermanını imzalamam!...

Devrimci akıma nasılsa sürtünmüş, günahı boyundan büyük kimi dervişlerin, kerametlerini yaymak için ortalarda dolaştıklarını anımsatıp uyanık olunmasını salık veririm. Bizden söylemesi...

Açıklamamı derginizin uygun bir köşesinde yayımlayabilirseniz sağ olun.

Başarı dileklerimle.

8.1.91, Londra
Vedat Türkali

III

Şimdi biraz da başka biriyle, 8 Nisan 1990 tarihli *2000'e Doğru*'da, "Türkali'nin Sunturlu Suçlamaları" başlıklı bir yazı yayımlayan Hulusi Dosdoğru ile söyleşeyim diyorum önünüzde. Önce yazıyı okuyalım gene.

İBRET BELGESİ 3
Türkali'nin Sunturlu Suçlamaları

Vedat Türkali'nin *Tek Kişilik Ölüm* adlı son kitabının sunuşu şöyle: "Salt düşlemeye dayanmayan bu romanda, gerçek kişilerle ilgili olaylar, konuşmalar, aslına tastamam bağlı kalınarak, belge niteliğinde verilmeye çalışılmıştır. Bol belgesel kullanılmış bir film deyin isterseniz."

Doğrusu bu tanımlama konuya açıklık getirecek yerde, işi büsbütün karıştırıyor. Böylece buna belgesel ya da belgelik yanı

ağır basan bir roman diyemiyoruz. Önce kitabın roman olup olmadığı belli değil. Sonra da belge diye sergilenen, eski TKP yöneticileri hakkındaki salkım saçak suçlamaların gerçek belge niteliği taşıyıp taşımadığı.

Vedat Türkali'nin daha önce yayımlanmış. Bir Gün Tek Başına *adlı romanı "tek"li. Eğer rastlantı değilse her iki roman adında "tek"e yer verilmesi enteresan... Yazar, Nazif'in kişiliğinde evirip çevirip, okurun sabrını tüketinceye kadar, hep bireyi, bencilliği, yalnızlığı, tek başınalığı savunup duruyor. Toplumcu bir yazarın böylesi bireyciliği benimsemesini, doğrusu ilk bakışta yadırgıyor insan. Yanlış anlaşılmasın. Kişilik ve kişiliğin analizi başka, bireycilik başka şeydir. Elbet roman her şeyden önce bireyin serüvenidir. Rasgele bir serüven de değil. Drama düşmüş bireyin olağanüstü serüveni... Ama asla roman, bireyciliğin serüveni olamaz. Oysa kitabın ilk yarısını boylu boyunca kaplayan Nazif, bireyciliğin, bencilliğin bunaltıcı labirentlerinde öylesine kendini yitirir ki, böyle birinin yüzünü yıllar yılı görmediği, hiç tanımadığı, hiçbir şeyi ile ilgilenmediği oğlunun idam cezası karşısında, birden drama düşmesi, hiç inandırıcı değil.*

Bir de yazar, Nazif'in bencil, kişilikten yoksun kişiliğinde, TCK'nın 141. Madde'si karşısında, Pişmanlık Yasası'na sarılmanın savunmasına girişir. Bu devinim, bu insanlıktan kopuk kısırdöngü, kitabın yarıdan çoğunu kör topal dolduruyor.

Öteki yarıda, idamlık devrimci delikanlının eski devrimci annesi Dr. Gülşen'in, TKP yöneticileri ile ilgili sunturlu suçlamaları belge niyetine yer alıyor.

Burada sergilenen suçlamaların tümü, belgeden çok, birtakım dedikodulara, mışmışlara, küçük burjuva hamlığından kaynaklanan didişme ve çekişmelere dayanıyor.

Kitapta yer alan italik harflerle dizilmiş bölümlerse, bulunduğu binanın –kliniğin– beşinci katından atlayıp canına kıyan, bunalımlar içinde bocalayan bir eski tüfek ruh hastasının (İlyas Tartan) baştan sona dengesiz, tutarsızlıklarla dolu notları...

Son hesapla Tek Kişilik Ölüm, *yazarının sunuşta belirttiği gibi değil. Olsa olsa bu çelişkilerle dolu kargaşa içinde, eski TKP yöneticilerine yönelik roman maskesi altında bir suçlamalar yığını. Onların da bir ikisi dışında hemen hepsi dünyadan, ellerini eteklerini çoktan çektikleri için, bu suçlamaları yanıtlamaları olası değil! Hazretin çalakalem pişmanlık yasasını, hangi mantıkla olursa olsun, savunmaya kalkışması da, toplumcu geçinen bir yazar için yadırgatıcı doğrusu. Yansız kritiği anlarım ama, insafı, hoşgörüyü hiçbir zaman elden bırakmamak koşuluyla. Bu biraz "Sen de mi Brütüs?"e dönmüş.*

Bir türlü anlayamadığım şu: Vedat Türkali, bu kitabında bencilliği, hayınlığı ille de haklı çıkartmaya çok çabalamış. Denize düşüp canını kurtarmak için bir sala yapışan birinin, kurtulmayı garantilemek amacıyla yanındakini denize itelemesini, dönüp dolaşıp kişinin doğal savunması olarak nitelendirmeye çabalıyor. Bu çok bencil, insanlık dışı, yabanıl tema kitabın birkaç yerinde "Sal hikâyesi" olarak geçiyor, aslında o tahta parçası, ikinci bir insanın da kurtulmasını sağlayacaksa ne diye onu tekmeleyip, itmeli ki?

Kitabın arka kapağında yer alan Mete Tunçay'ın tanıtım yazısı da bu suçlamaların "hınk" deyicisi.

Bilindiği üzere, Vedat Türkali, yazarın, yazın yaşamına yoğun olarak başladıktan sonra, yazılarında kullandığı takma adıdır. Eski sol çevrelerde Yüzbaşı Abdülkadir olarak bilinir. 1951 Tevkifatı'nda sanırım, Kuleli Askeri Lisesi'nde edebiyat öğretmeniydi. TKP'nin illegal dönemi çalışmalarında, kuşkusuz kısır çekişmeler, birtakım beceriksizlikler, altüst oluşlar, yararsız karşılıklı suçlamalar, çamur atmalar olmuştur. Bütün bu olumsuzlukların faturasını, en acı bir biçimde kendisi de dahil eski tüfekler ödemiştir. Ama bütün bu saçmalıkları, uluorta suçlamalar yığını hâlinde vermeye kalkışmak, en azından Yüzbaşı Abdülkadir'e düşmemeliydi. TKP'yi eleştirirken, insan önce kendini sigaya çekmesini bilmelidir. "Önce iğneyi kendine, sonra çuvaldızı başkalarına batır" diye boşuna dememişler.

Üstelik Vedat Türkali'nin sergilediği suçlamalar daha önce de söylenip, yayımlanmıştır. Bir orijinalitesi de yoktur. Öyleyse bu aşırı gayretkeşlik niye? Yapılmak istenen TKP'yle kıyasıya bir hesaplaşmaysa, bu roman paravanı ardına sığınarak yapılmaz!

Yanıt

Dergideki yazını görünce anımsadım; sahi bir de sen vardın Doktor Hulusi! Yazdıklarını okuyunca bir burukluk, bir hüzün duydum içimde. Daha önce *Eski Tüfekler* adlı soruşturmaya verdiğin yanıtları okurken tanıdığım bu duygu iyice kuşattı beni. Nedenini açıklamak için yazına giriyorum uzatmadan.

Böylesi yüksek düşünce, az rastlanır kavrayış ürünü bir eleştirinin tümü üzerinde konuşmak kolay değil; bir iki noktaya değinebileceğim ancak! Sözgelimi, romanı parmak ısırtan yorumlamalarını, bireycilik, bireyin dramı, toplumcu yazarlık üzerine kamu yararına sunduğun yüce sözlerini bir yana bırakacağım. *(Rahmetli Kemal Tahir'den kalanlar epeyi parlaktır bu konularda, sen de bilirsin! Bu kalıta katkıda bulunmak savında değilsindir umarım!)* Şu kadarını ekleyeyim; hüznümün bir nedeni bu erişilmesi gerçekten güç, romanı anlama,

yorumlama biçimin! Oysa sen, bildiğim kadarı, sıradan bir okurdan öte, eli kalem tutmuş, yazarlık hevesi epeyi eskilere dayanan birisin. Daha devrimciliğe kalkışmadığın eski günlerde, *Yücel* dergisinde, biraz gülümseyerek okuduğumuz "Libido" şiirini bile anımsarım. Bir iki de kitap yayımlamışsın. Okuryazarlığa harcanmış bunca emekten sonra, bu uzun yollardan geçmiş birinin, romanda, kör kör parmağım gözüne geliştirilmiş, "Pişmanlık Yasası"nı tiksinerek taşlama temasını, özgün bir yorumla tersine çevirebilmesi, doğrusu, pek kolay rastlanamayacak bir yetenek sorunudur. Ne de olsa geçmiş yakın çevremizden birisin. Özellikle gençlere karşı bu duruma düşmenin, ister istemez hepimizi inciten bir yanı oluyor. Anlayışı kireçlenmiş kimselerin sanısına karşın, eskilerden kalmış olumlu kalıtı, yalana başvurmadan gençlere yansıtma çabasında biriyim. Geçmişteki hiçbir olumluluğumuza gölge düşmesin isterim. Ama katı gerçekler önünde elimden ne gelir? Bak senin sıradan okuru bile şaşkına çeviren biçimde yorumladığın o ana temayı bir gençlik dergisinde nasıl açıklayıvermişler. *"Romanın çarpıcı sonunda idama giden herhalde Levent değil Nazif'dir.* Tek Kişilik Ölüm *onun adıdır çünkü." Silgi,* Sayı 4, Mart 1990.

Senin payına biraz utanmaktan başka ne kalıyor bu durumda?

Şöyle diyorsun: *"Bir türlü anlayamadığım şu: Vedat Türkali, bu kitabında bencilliği, hayınlığı ille de haklı çıkarmaya çok çabalamış. Denize düşüp canını kurtarmak için bir sala yapışan birinin, kurtulmayı garantilemek amacıyla yanındakini denize itmesini, dönüp dolaşıp kişinin doğal savunması olarak nitelendirmeye çalışıyor(!)."*

Gençlerden aldığın yanıtı saygıyla okumanı salık veririm.

Asıl hüzün verici noktaya geliyorum şimdi. Şöyle sürüyor yukarda, alıntıdaki sözlerin: *"Bu bencil, insanlık dışı, yabanıl tema, kitabın birkaç yerinde 'Sal hikâyesi' olarak geçiyor. Aslında o tahta parçası, ikinci bir insanın da kurtulmasını sağlayacaksa, ne diye onu tekmeleyip itmeli ki?"*

Bunca iri savla ortaya çıkan biri olarak sal öyküsünü böyle yorumluyorsun demek! *"İkinci bir insanın da kurtulmasını sağlayacaksa"* biçiminde, koşulu değiştirme yetkisini kim veriyor sana? Hayır, sadece bir kişi kurtulabilecektir. Öyle bir durumdasın; ne yaparsın? Yan çizmeye kalkmadan, açık seçik yanıt ver; evet, ne yaparsın? Aklına hiç mi, yoldaşını kurtarmak için kendini sulara bırakmak gelmiyor? Gerçek devrimcilik senin bir türlü aklına gelmeyen bu davranış biçimini temelinde içerir Doktor Hulusi. Romanda işlenen tema bu. Yabanıl olan, romanda işlenmiş bu tema değil, onu sezinlemek beceresini bile gösteremeyen ilkel kafalardır. Bağışla, sal olayına ancak, *Tek Kişilik Ölüm*'le yok olup gitmeye yazgılı Nazif gibiler senin baktığın gibi bakarlar.

En insancıl özveriye dayanır devrimcilik. Marksist-Leninistler, komünistler tarihin tanıdığı en insancıl özverili devrimciler olarak çıktılar oraya. Sayısız komünist; devrime kendinden daha gerekli olduğuna inandığı yoldaşı için öylesine bir özveriyle her şeyini verdi. Edebiyatta, çeşitli sanat yapıtlarında işlenmiş temadır bu. Malraux'un *İnsanlık Durumu*'nda Katof, lokomotif ocağında yakılmayı göze alır; sakladığı zehri iki genç insana verir. Yeni bir dünya kurma kavgasını bu yapıda kişiler yürütebilirdi. Saldaki tek kişilik yer üzerine doğru dürüst düşünmeye bile gözü kesmeyenler, ne yürek, ne kafa yapıları böyle bir özveriye elverişli olmayanlar değil. Bu tipler, sosyalist devinime, köşe kapmasını iyi bilen aşağılık bürokratlar kazandırdı sadece. Birincilerin kurduğunu içten içe çürüterek yiyip bitiren, ağızsız dilsiz yığınların tepesine çökmüş asalaklar sürüsünü yarattı.

Doğal ki ceza hesapları da yoktur gerçek devrimcinin. Sözgelimi, bir dönem üzerinde konuşurken, *".. Bütün bu olumsuzlukların faturasını, en ağır biçimde kendisi de dahil, eski tüfekler ödemiştir"* yollu değerlendirmeleri yadırgar. Çektikleri cezayı değil, yaptıkları yanlışları düşünüp yinelememenin, kavgayı daha etkili yürütmenin yollarını arar gerçek

devrimciler. *"TKP'nin illegal dönemi çalışmalarında, kuşkusuz kısır çekişmeler, birtakım beceriksizlikler, altüst oluşlar, yararsız karşılıklı suçlamalar, çamur atmalar olmuştur"* diyerek bir dönemi en sunturlu biçimde suçladıktan sonra, gönül rahatlığı içinde köşeye çekilip örtbas etmeye kalkmazlar. En azından gelecek kuşakların o çamurlu yoldan sakınması için çaba harcarlar. Hiç değilse, "sana mı kaldı?" gibisine çaba harcayanların yolunu kesmeye uğraşmazlar. Bu iş böyle olur bizim bildiğimiz, Doktor Hulusi; sen ne dersin?

Eski Tüfek Sosyalistler soruşturmasında söylediklerine de takılmıştım.

'46 Tutuklaması'nda çözülenleri anlatıyor, bu arada kendi direncinden söz ediyordun. Ne anlattıkların, ne onlar üzerine kurduğun yargılar bunca yıl sonra bile nesnel görünmüyordu.

Doktor Şefik Hüsnü'nün polise yakalattığı belgelerden söz ederken, *"Bu defter ve içindekiler konusunda bundan başka bilgim olmadı. Nail gibi, Müdüriyet'teki ifadelerinde çözülenlerden birkaç kişi de bu sarı defteri bahane etti"* diyorsun.

Birinci tümce hiç inandırıcı değil. Nasıl haberin olmaz ki, yargılamanızın gerekçeli kararında, koca koca alıntılar yapılmış o belgelerden. Romanda o alıntılardan yararlandım ben de.

Bu yaptığın Şefik Hüsnü'yü sevmek mi oluyor şimdi? Tarihsel bir yanlışı örtbas etmek devrimcilik gereği midir?

'51 Tutuklaması'nda Harbiye Cezaevi'ndeyiz. Yargılamalar sürüyor. Aslında hiç de asık suratlı olmayan, nazikçe gülümseyen Şefik Hüsnü'nün yüzüne bir karaltı çöktü o günler, durgunlaştı. Sonunda açıklama gereği duydu bahçede dolaşırken konuşma arasında. Yüzünü kıpkırmızı eden sinirli gülümsemelerinden biriyle, *"Kötü oldu" dedi. "O kararı çıkarttılar bugünlerde, elden ele dolaşıp duruyor."* Sözünü ettiği '46 Yargılaması'nın kararı idi. Kim getirmişti bilmiyorum. (Ayrılık çatışmaları başlamıştı. Zeki'lerin marifeti olabilir!) Karar cezaevinde okunuyordu o günler. Şefik Hüsnü'nün polise kaptırdığı belgelerden söz ediliyordu.

Uzatmayayım; diyeceğim, Şefik Hüsnü de ayrımındaydı düştüğü ağır yanlışın, çevredekiler de.

Şimdi sen, bunca yıl sonra, Şefik Hüsnü'den çok Şefik Hüsnü'cülüğe kalkışarak devrimcilik yaptığını mı sanıyorsun? Daha kolayı da var. *'"Müdüriyet'teki ifadelerinde çözülenlerden birkaç kişinin... bahane ettiği... bu sarı defter'* polis uydurmasıdır. Böyle bir şey yoktur" da diyebilirsin. Buna inanmaya hazır kişiler de var bu ülkede. Kime yarar sağlar bu?

Pek yakın tanışıklığım olmadı Nail Çakırhan'la. Ama, '46 Tutuklaması'nda acılardan geçtiğini, falakadan tırnaklarının döküldüğünü herkes gibi ben de biliyorum. Ne nedenle olursa olsun, poliste ifade vermiş olması gene de savunulamaz diyelim. Doktor Şefik Hüsnü'nün, sözü geçen yanlış tutumuyla polise kaptırdığı belgelerin işkencecilere kolaylık, bir anlamda destek sağladığını nasıl örtbas edebilirsin? Kime yararı olur böyle bir tutumun? Daha doğrusu, kime yararı oldu o günkü yanlış tutumumuzun? '51'de aynı haltı, hayınlık düzeyinde yineledikten sonra, eksi örneklere yaslanıp daha da küstahlaşan Zeki Baştımar'dan başka!...

Müdüriyet'te karşılaştığın olayı ayrıntılarıyla öyküleyip yiğit direncinden söz ediyorsun. Nail Çakırhan'ı suçlamaların var.

Göze batan bir çelişki görülüyor konuşmanda.

"Sorgu Nail'den başlamış, o bülbül kesilmiş ve iddiasına göre de konuşana kadar dayaktan tüm ayak tırnakları sökülmüş" diyerek işkence olayını kuşkulu gösteren de sensin; yüzleştirmede, *"Savcı bana sorduğunda: Siz Nail'i insanlıktan çıkarmışsınız. Edilgenleştirmişsiniz. İzin verirseniz bu hâle gelesiye, her şeyini dağıtmış olan Nail'e sizin de toplantılarda bulunduğunuzu söyleteyim"* diyen de sen.

Ettikleri insanlık dışı pislikleri gizleme çabasıyla, acılara batırdıkları insanları bir de yalancılıkla suçlamak, her dönemde geçerli olagelmiş polis marifetidir. İşkence yapıldığı senin sözlerinden de açık seçik belli olan arkadaşına polisi mutlu

edecek biçimde saldırıya kalkman kolay anlaşılabilir bir şey değil. Bağışla, poliste Nail'i mi, yoksa Doktor Hulusi'yi mi insanlıktan çıkarmışlar? diye sorası geliyor insanın!...

Yiğit direnişinden söz ediyorsun Müdüriyet'teki. Tevfik Dilmen'i tanık gösterip polislere de onaylatıyorsun bunu. Polis, "Hulusi'nin ağzından söz alınmaz!" diyesiymiş Tevfik'e. Vallaa bravo!... Böyle sıkı bir devrimci olduğunu polise bile onaylatmak kolay şey mi?

Ben gene bir noktaya takıldım. Anlattıklarından da, Karar'ınızdan da anladığım, bildiğim kadarıyla da, sen Demokratik Cephe örgütünde yer aldığını –hiç de zorunlu olmadığı hâlde– poliste kabullenmiş birisin. Ne denli yumuşatsan belli ki, polis senden istediğini almış sonunda.

Herkes bilir ki, polis araştırma, soruşturmasının ereği, kişinin gizli örgüt bağını, yargının cezalandırabilmesi için açığa çıkarmaktır. Baskılar, işkenceler bunun için yapılır. Kendi açıklaması olmasa bile birlikte suçlandığı kişilerin ifadeleriyle cezalandırılmış nice kimse vardır. Senin örgüt bağını, daha önce dört arkadaşın açıkladığına göre, polis sana ille de, gereğinde işkenceye de başvurarak, bir şeyler söyletmek, suçu benimsetmek zorunda değildi. Bunu sen de bilirsin. Yani, senden önce işkenceden geçirilmiş arkadaşlarından epeyi ayrı bir durumun olmuş söylediğine göre. Çözülmüş bir olay için seni kim, niye, ne için tehdit etsin. Sorgu yargıcının, sizi Nail Çakırhan'la yüzleştirdiği sıradaki tavrından da belli zaten. Buna karşın kabullenmişsin durumunu!... Devrimci direnç savına biraz ters düşmüyor mu bu? Bizim '51 Tutuklaması'ndaki birini anımsattın bana. Anlatırken bugün bile acılıkla gülümserim. Tütün işçilerinden, çok sevimli, biraz safça bir Ahmet vardı. Sorgu yargıcı, soruşturmaya alır almaz adi bir oyun oynamış buna. "Gel bakalım Ahmet!" demiş. "Üst kademeler senden hiç memnun değiller. Kaytarıyormuşsun sen diyorlar!..." Ahmet'çik durumunun yumuşadığı inancıyla atılmış hemen. "Duğru sülerler Hâkim Bey, kaytarırdım" demiş.

"Beraat beklerim!" diye dolanıp dururdu. Sen de sadece bir iki toplantıya şöyle bir katıldığını mı söylemişsin ne? Ona da senin gibi ufak bir ceza verdilerdi. Bir de Müntekim Öçmen'le Faris Erkman'ın tutumları var, anlattığın, "Arkadaşımızdır, ardından söylediklerimizi yüzüne karşı yineleyemeyiz!..." diyesi imişler poliste! Faris'i tanımadım –ona da uyduğunu sanmıyorum ya–, Müntekim Öçmen'e uyar bir yanı olduğunu da sanmıyorum, bu polisle pazarlıkçı tutumun. Başka bir anlatış biçimi olmasın bu olayın?

'51'deki tutumunsa ayrı bir üzüntü konusu olmuştu arkadaşların arasında. "İtirafçı"ların yanına konulmayı kendin isteyip yeğlemiş olacağın savıyla oldukça ters yorumlara kalkanları susturmak kolay değildi. Yorumlar bir yana, bugün açıklamandan anlaşılıyor ki "itirafçı"ların yanına gitmeyi kendin istemişsin gerçekten. Ama bilmeyerek!... Her ne hal ise... Geçmiş gitmiş şeyler!...

Konuşmandaki bir nokta, Tevfik Dilmen üzerinde duracağım gene de.

"Tevfik Dilmen'in duruşmalardaki heyecanını görecektiniz, savcıya bazı konuları atladığı için kızıyor, önceden uyarmıştım, dinlemedi, diye kendi kendine hayıflanıyordu. Sanıkların daha fazla ceza almasını istiyordu" diyorsun!...

Bu sözlerin bizim çevrelerin geniş kesiminde, ola ki iyi kabul görecektir. Ben kuşkuyla karşılıyorum. Bana biraz, o günler içine düştüğün durumu yumuşatma çabası göründü bu kez de.

Kırk yılı geçkin bir süre var ki, Tevfik Dilmen'i ne gördüm, ne de duydum. Yaşayıp yaşamadığını bile bilmiyorum. Ama, döneminde onu biraz tanımış, ilişkilerini biraz bilen biriyim. Bildiklerime pek uymuyor; bırak ki, duruşmalar sırasında salondaki tutumuyla da benzerliği yok söylediklerinin. Doğrudan seni ilgilendirdiği için bir noktayı açıklayacağım.

Örgüt bağını, '46'daki geniş tutuklamalar yüzünden yitirmiş bir devrimcinin Parti ile yeni bağlantısını senin aracılığınla

kurmak zorunda kaldığını –nasıl öğrendiği bir yana– biliyordu Tevfik Dilmen. Söyleseydi sen de, o yoldaşın da en azından sıkıntıya düşerdiniz. Sakladı. Ya da o yoldaşın sakladığına inanıyor. Tevfik Dilmen'in olayı polise gizlice söylediğini, senin de gizlice korunduğunu düşünecek değil ya.

Görüyorsun ki, ilerisini gerisini düşünmeden konuşma bir yarar sağlamıyor. Hele bu konularda, enine boyuna düşünüp taşınmadan, olayın her yanını ölçüp tartmadan senin deyiminle "çalakalem" yazılamayacağını da anımsatayım sana. Bilesin ki *Tek Kişilik Ölüm* bu bilinçle, ötesi o büyük sorumluluk duygusuyla yazılmıştır. *2000'e Doğru*'daki yazında savladığın gibi, "*... sergilenen suçlamaların tümü, belgeden çok, birtakım dedikodulara, miş mış'lara*" değil, yaşanmış, doğruluğuna kesinkes inanılmış, gerçek olgulara dayanıyor.

Evet, bir de sen vardın Doktor Hulusi.

Kuzum, nerelerdeydin bunca yıldır sen? Konuştuklarımız kırk yıl öncesinin olayları. Neler yaşandı bu son kırk yılda. Partiler, dernekler kuruldu. Dalga dalga kuşaklar, gereğinde akıl almaz özverilerle sayısız eylemlere kalkıştılar. Özgürlük için, bağımsızlık için, barış için, demokrasi için siyasal, toplumsal, mesleksel örgütlenmeler (atılımlar, tutuklanmalar, imza kampanyaları, yürüyüşler) birbirini izledi ülkede. İyi yaptılar, kötü yaptılar; namuslu herkes bir şeyler yapmaya çalıştı elinden geldiğince. Nerelerdeydin sen büyük devrimci arkadaş? Hiçbir gün görünmedin ortalarda. Dolgun maaşla köşesine çekilmiş devlet emeklisi gibi, büyüklerine dil uzatıldığını sandığında bir yerlerden çıkıverip şuna buna sataşmaktan öte bir işe bulaştığına tanık olan yok pek. O ki yazılanları da beğenmiyorsun, bari otur sen de bir şeyler yazsana hazret. Görelim bakalım doğrular neymiş? Ama dediğim gibi, atmakla bir yere varılamayacağının tam bilincini taşıyarak. Yani, kılı kırk yaran bir titizlikle. Yani, şu yaptıklarına benzetmemek koşuluyla.

Kemal Tahir demiştin ya, yakınlığınızı bildiğim için, ona takılıyorum bir de. Biraz tanımış biriyim Kemal Tahir'i. Kar-

şı çıkma, aykırı görünme tutkusundan kaynaklanan ölçüsüzlükleriyle ağzını bir açtı mı, hele devrimci geçmişimizle ilgili konularda, TKP'nin sözü de geçmişse, söylenmedik söz bırakmazdı rahmetli. Çevre de bilir bu konularda nasıl takıştığımızı. Yakınında bulunduğuna göre senin de sık sık tanık olduğun durumlar olmalı. Yerinde eleştirileri bile iyi karşılamadığına göre Kemal Tahir'in o coşkulu –kimi kez de gerçekten ipe sapa gelmez– saldırılarına kim bilir ne güç göğüs germişsindir!...

Yalnız, bir Kemal Tahir'i anma törenindeki konuşmanı epeyi şaşkınlıkla dinleyişimi anımsarım. Kenter Tiyatrosu'ndaydı sanırım. Ordaki kaç kişi anlamıştır bilmem; genellikle TKP'li gençlerin o yıllar buluşup eğlendikleri Burgaz Adası'ndaki Kalpazankaya'yı simgeler gibi alıp eski TKP'lilere örtülü taşlamalara kalkışmıştın. Bir anlam verememiştim doğrusu. Körle yatan şaşı kalkar dedikleri, Kemal Tahir'den bir şeyler kaptığın belliydi. Kendine yakın bir yan bulmuş olmalıydın o taşlamalarda. Yalnız roman konusunda kaptıklarınla kalacak değildin ya...

Lütfen, kişiliğinin o yanını da koy ortaya, inandığın doğruları açık açık tastamam söyle diyorum bir de. Şalt romanda kalmasın!... Biliyorsun, halkımıza da en çirkin gelen şey iki din taşımaktır. İkiyüzlülüğün en aşağılığı, en bağışlanmazı bu çünkü.

IV

Sayın Emin Karaca'nın, yukarda sözünü ettiğim güzel yazısında bir yere takılmıştım. "Romana yedirilmiş TKP tarihi" diyordu. Çok genelde doğru sayılabilirdi belki. Ama, benim tarihsel olanı romana *yedirmek* gibi bir çabam olmadı. Tersine, tarihsel olanı bütün katılığı, çiğliğiyle, roman dışı niteliklerini göze batıcı biçimde roman olaylarının içine koymaya özen gösterdim. Roman yapısındaki düşsel olaylar, yoğun acılı duygu dokusu içinde gelişirken, kaynayan suya atılmış buz kalıpları gibi somut tarihsel olaylar, kişiler, yolunu kesip birden karşısına dikiliverir okurun. *"Benim yaşamım romandır!..."* sözünü çok duymuşsunuzdur. Bizim "romanımız yaşam" oluveriyordu böylece. Doğal yaşamından kopmuş ağır duygusal örgünün baskısı altındaki okuru sarsan bir tür yabancılaştırma yöntemidir bu. Uyandırıp yaşama çekmektir. Somut, tarihsel olaylar bitince roman yine kendi çizgisine

döner. *Böylece,* Tek Kişilik Ölüm, *roman gibi başlayıp sürer; bir ara somut gerçek olaylarla başkalaşır, romana döner gene, roman gibi de biter sonunda.* Tarihsel *an*'larla o *an*'ları kapsayan süreçlerdeki yıkılışlara neden olan kişisel yanlışların saptanıp yansıtılmasıyla, özellikle '40'tan sonraki TKP tarihinin önemli kesitleri alınarak bir tür eleştirel şema çıkarılmıştır. Tarihte kaçırılmış fırsatların getirdiği zarar kolay giderilemiyor. Hele ders alınması bilinmemiş de, kayıplar üst üste binmişse. Değerlendiremediğimiz fırsatların acısını o günleri yaşayarak çekmiş birileri olarak bize düşen, neleri, nasıl kaçırdığımızı açık seçik ortaya koyup içtenlikle sergilemektir. Geçmişi cicili boyalarla süsleyip yeni kuşaklara göz bağcılık etmek devrime de, demokratik gelişmeye de zarardan başka bir şey sağlamaz. Tüm çabam, uğraşım bu temel inancıma dayanır. Bu inancın ürünüdür *Tek Kişilik Ölüm.*

Komünistler olarak, yukarda sözünü ettiğim örgütsel koşullanmamızın dışında, bir de bizim toplumumuzun demokratik birikiminin yeterince oluşmamışlığı, mitoslarla avlanmaya yatkın sosyopsikolojik yapımız, biliyordum, böyle bir çıkışı kolay sindiremezdi. Yadırgamadım tepkileri de; beklediğim şeylerdi.

Eskilerden sağduyusuna güvendiğim bir arkadaşın telefondaki sözünü unutmuyorum. *"Söylediklerinin çoğu doğru"* diyordu. Yanlışları sordum, bulup bir şey söyleyemedi. O da biliyordu tümünün doğru olduğunu. Gene de burukluk vardı sesinde. Belli ki doğruların katı yüzünü sindiremiyordu bir türlü. Öyle iyi anlıyordum ki. Yazarken aynı burukluğu, belki de çok daha içimden, çok daha büyük ölçüde ben de duydum. Güle oynaya yazdığımı sanmasın kimse. Keşke bu olaylar, yaşanmamış olgular yıkıcı ağırlığıyla çökmemiş olsaydı geçmişimize. Katı gerçekleri söyleyebilmek için yüreğinize basmak, kaçınılmaz bir yükümlülükle acıya batmak zorundaysanız işiniz kolay değildir. Her şeye karşın çekici yanları vardır anıların. İyi anımsamak isteriz geçmişimizi.

"Nerde o eski enginarlar!" öyküsü... Böylece işiniz daha da güçleşir. Bütün bunlara karşı tepkiler, bu konularda duygulu, duyarlı kişilerden değil, görüldüğü gibi, geçmişi sömürme yolunu tutan uyanıklardan geldi daha çok. Ürküye kapıldılar; kitaptı, soruşturmalara yanıttı diye şişirerek saygınlık ticaretine kalkışanların geçerli sürüm kaynakları gidiyordu ellerinden. Kuşkusuz salt kaba çıkar değil, bir özel duyguyla da bağlıydılar bu eski günlerine. Yaşamları boyu sahip oldukları, yaptıkları, yapacakları tek değerli şeyleriydi o günlerden ellerinde kalanlar. Doğal ki tepkileri de ona göre oldu.

'36'lardan, TKP'nin desantralizasyon dönemi öncesini biz yaşamadık. Sonraki dönemde yaşadıklarımı, gördüklerimi, saptadıklarımı, ne olayın biçiminde, ne söylenmiş sözlerde en küçük bir değiştirmeye kalkmadan, aslının tıpatıp aynı olarak yazıp vermeye çalıştım. Duyduklarıma gelince. Özellikle yaşamadığım dönem üzerinde duyduklarımda da, çeşitli kişilerden gelenleri karşılaştırmalı olarak aktarmaya, elimden geldiğince nesnel olanı bulup ortaya koymaya çaba gösterelim. Doğruluğu tartışılabilir kimi şeyleri de öylece koydum; bir bilen çıkar, düzeltir ya da tartışmaya getirir diye. Sövüp saymadan öte kimse oralı olmadı. Sözgelimi, Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın *murakıp, müterakkip* dediği Vedat Nedim - Şevket Süreyya tayfası için "Menşevik Merkez Komitesi" deyimini kullandım.

Onun da güvenli değildim doğruluğuna. '44 Yılı'na kadar giden eskilerde. Doktor Şefik Hüsnü'den duyduklarıma dayanıyordu çünkü. Kimi sorularla karşılaştığım için bir olaya açıklık getireyim yeri gelmişken.

'45 Tutuklaması başlayıp da arkadaşlar alınınca, ben daha önce kararlaştırıldığı üzere, Parti bağını kurmak için verilen adrese gittim. Emin Sekun'un (Tornacı Emin) eviydi gittiğim. Beni tanımadığı için, akıllıca bir önlemle soğuk, söylediklerimi anlamaz karşıladı. Biliyordum Emin'in beni tanımadığını. Üç gün kadar sonra yeniden geldiğimde kucaklaştık.

Donakaldım verdiği haberle de. Şefik Hüsnü çağırtıyordu beni. Ayrıntıları geçiyorum. Böylece başladı Şefik Hüsnü'yü tanımam. Birçok geceler geç saatlere dek konuştuğumuz evinde, TKP'nin geçmişiyle ilgili anlattıklarının içinde, yukarda sözünü ettiklerim de var. Doktor Şefik Hüsnü ile görüşmemizden her dönüşümde şaşkın, umarsız, ne yapacağımı bilemeden kıvranıp dururdum; edindiğim bunca önemli, gizli bilgileri unutacağım diye. Sıcağı sıcağına Merih'e, karıma anlatıyordum kimilerini. Yazarak saklayamazdık. Bir yakalanırsak yaşamımızın sonuna dek, en sevdiğimiz kişilerce bile lanetlenmekten kimse kurtaramazdı bizi. Polise çıkardı adımız. Önlem olarak, uzun yıllar boyu aramızda sık sık yinelememize karşın neler silinip gitti belleğimden. Bir sürü gizin ortaya döküldüğü, çeşitli yayımların üst üste yığıldığı bu dönemin kuşakları bizim o kaygılarımızı anlayabilirler mi? Sanmıyorum.

Evet, ikircikliydi belleğimde kalanlar. Buna karşın, Doktor Şefik Hüsnü'den duyduklarımı, gene çok saygı duyduğum Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın yazıp söylediklerine yeğledim. Dediğim gibi, doğruyu bilenlere kışkırtma ya da çağrı olacağı umuduyla. Ancak bu yeğlemede, TKP'nin yayımladığı *İnkılap Yolu*'nun 1930 tarihli, 1-2 birlikte sayılarının "Fırkaya Dair Tezler" başlıklı yazısında, genel biçimde de olsa o dönem için "menşevik" tanısına yer verilmiş olmasının da payı vardır. "Kuyrukçuluk", "Menşeviklik", bu yolda kullanılmış birçok başka terimler gibi, Rus Sosyal Demokrat Partisi'nden çıkan Bolşeviklerce suçlama aracı yapılmış sözcüklerdir; bizdekiler de onların benzetmesine dayanır. Tarihle ilgilenenlerin, tanıları saptama savıyla kimi dönemlerde silah gibi kullanılmış bu sözcükleri, bunların yerindelik ölçülerini günü geldiğince tartışacaklarını sanırım.

Herkesin bildiğini bir kez daha yineleyelim: Tarih kitabı değil, romandır *Tek Kişilik Ölüm*. Ancak, tarihle ilgili söylediklerinin belge niteliği taşıması gereğine yürekten inanmış

bir yazarın romanı. Bu inancıma bağlı kalmak için her çabayı harcadım elimden geldiğince.

Dünyanın bin bir sorunla çalkalandığı bir dönemde, dertleri başından aşkın bir Türkiye'de, özene bezene anlattıklarımızı gereksiz, anlamsız bulanlar çıkabilir. Doğru değil bence. Yukarda birkaç örneğini gördüğünüz kırmızı sarıklıların pisliği tarihin en ileri sisteminin içine etmiştir. Daha neler de edebilir kim bilir?... Bir İpek Çalışlar'ın, bir Doktor Hulusi'nin, bir Zihni Anadol'un, ilerdeki sayfalarda tanışacağınız bir Yalçın Küçük'ün (bir bakın, çevrenize, kadınlı, erkekli kim bilir daha ne adlar koyabilirsiniz buraya! Yukarda sözünü ettiğim, İhmalyan'ın anılarına bile dayanamayan bir zavallı mirasyedi Hanım ağa da, tayfaları da içinde...) verin ellerine iktidar olanaklarını, o parlak beyinlerinin kıskacında gelişecek mutlu toplumu düşünün! Tutamayıp tümünüzün Allah... diye başlamak geliyor insanın içinden... Yazık ki, Allah'a da kalmadı işler; tarih tümümüzün belasını öyle bir verdi ki... Bakmayın zevzekliklerine; sümüklüböcek gibi kabuklarına çekilir onlar. İş gene bizlere, tarihe, insana duydukları saygıyla eleştiri silahını elden bırakmayanlara düşecektir. Doğrulardır gücümüz. Tarihin gücü bitmez.

Sorular-Yanıtlar

Vedat Türkali ile Söyleşi

1. Niçin böyle bir kitap? Niçin bunca yıl beklediniz?

TKP'nin kendi kendini, söylencelerin üstünde, somut gerçeklere dayalı eleştiriden geçirmesi gereğine inandığım için yazdım bu kitabı. Ülke koşullarının böyle bir yargılamaya çeşitli yönlerden uygun gününü bekledim denebilir.

2. Kıyasıya tepkilerle karşılaşabileceğinizi düşündünüz mü?

Temel kaygım, yapılmasına zorunlu gözüyle baktıklarımı doğru dürüst yapmak oldu. Yersiz eleştiri, diyelim saldırı, gerçeğin, doğrunun gücü karşısında nasıl olsa yenik düşer diye düşünürüm...

3. Söylediklerinizden kuşku duyanlar çıkmayacak mı?

Yanılgılarımı gösterecekler şimdiden sağ olsunlar. Tam doğrulara böyle böyle varacağız "Ah benim insanlarım" der Nâzım; "Yalanla besliyorlar sizi / Oysaki açsınız / Etle ekmekle beslenmeye muhtaçsınız" der. Ben bu dizeleri, "... doğrularla beslenmeye muhtaçsınız" diye yinelerim. Devrimci örgütlerin en büyük belaları, günün resmi tarihçiliğine kalkışan kıt zekâlı dalkavuklardır. Tarih dalkavuklardan hoşlanmaz.

4. Nasıl bir yöntem uyguladınız?

Özellikle '40'lı dönemlerde kaçırılmış "an"ların eleştirel saptanmasıyla, önemli tarihsel aşamalara dayalı bir şema veriyor *Tek Kişilik Ölüm.* Devrimci girişimlerin yıkılıp kesilivermesinde nesnel koşullar kadar öznel *etkenlerin,* kişisel sorumlulukların payını göstermeye çalışıyor. İsteyen sövüp sayabilir, ama roman doğruları yansıtıyor. Okuyun şu satırları: "... Mart 1944 Tevkifatı'na takaddüm eden devrede en kıymetli arkadaşlarımızdan birçoğu tecviz edilemeyecek birçok uluorta hareketlerde bulunmaktan çekinmemişler ve kolayca önüne geçilebilecek birçok teknik hatalar irtikâp etmişlerdir. Gizlilik kaidelerini çok defa ayaklar altında çiğnemişlerdir." Şefik Hüsnü söylüyor bunları. Sözü edilenler Reşat Fuat, Suad Derviş'tir *başta.* Yalan mı söylüyor? Aynı Şefik Hüsnü'nün bu olaydan iki yıl sonra, '46'daki uyumasını da okudunuz romanda. Ben yalan mı söylüyorum? *Yukarıya aldığım satırlar,* Şefik Hüsnü'nün aramada polise kaptırdığı notlardan çıkarılmıştır, iznini almadığım için adını açıklamayacağım bir eski partili arkadaşın daha yayımlanmamış anıları var. Alıntı yapıyorum. Olay '46'da Sultanahmet Cezaevi'nde geçiyor. "... Şefik Hüsnü hakkında Dede (TKP Merkez Komitesi Üyesi Ahmet Fırıncı) şunları söyledi: Bütün emareler yakında bir tevkifatın olacağını gösteriyordu. Doktor'a gittim, durumu anlattım. Eğer saklanacak bir vesika varsa elinde ver

saklayayım dedim. Doktor, *bende saklanması gereken hiçbir vesika yok* dedi. Anamızı ağlatan şeylerden biri de onun evinde bulunan vesikalar. Utancından kimsenin yüzüne o da bakamıyor. Şimdi de yatağına büzülmüş, gece gündüz kitap okuyor. Hani defalarca demesem içim yanmayacak." Herkes ağızbirliği etmiş yalan söylüyor da '44'te, '45'te, '46'da, '51'de, her örgütlenme girişiminin ömrü nasıl olmuş da bir yılı ya bulmuş, ya bulamamış? *Egemen güçler bu başarının keyfini bizim ilkel polisimizin dehasına mı borçlu?* Kuruluşu en eskilerden biri olan TKP'nin yıllar yılı niye bu denli güdük kaldığını, halkıyla bir türlü bağ kuramadığını salt düşmanı suçlayarak değil, kendimizi kıyasıya eleştirerek düşünüp taşınmazsak daha çok belalar bekler bizi.

5. Ne yarar umuyorsunuz bu açıklamalardan?

Aklıma şunlar geliyor: 1. Bugüne dek haksız saldırıya uğramış kişileri savunuyor. Sözgelimi, Sebati Selimoğlu nerdeyse hayın diye yayıldı '44 Tutuklaması'nda. Romana almadığım bir gerçeği açıklayayım: Reşat Fuat, gizli yayını kabullendiğinde İl Sekreteri olan Sebati'ye çok sayıda bülten verdiğini söyler. Günlerce işkence altında Sebati'den çok sayıda bülteni kimlere dağıttığının hesabını sordular. Bu ağır olaydan söz edildiği hiç duyuldu mu? Reşat'ın yanlışı tümüyle Sebati'ye yüklendi. Tavır, bırakın devrimci dürüstlüğü, insanlıkla bağdaşır mı? *Bir örnek bu.* 2. Gerçeklerin örtbas edilip kimilerinin kayırılması deneyim kazanımını önler. '46'da Şefik Hüsnü'nün uyumasının Parti'ye neye mal olduğunu bilip eleştirenler, Doktor'un *gerçek* yiğitlikle on altı günlük direnişi gösterilerek susturulmasa, *Doktor* içtenlikle özeleştiri yapmak zorunda bırakılsa, '51'de aynı yanlışı zor *yinelerdi* Zeki. Ters yol tutuldu mu ne acılar pahasına yapılmış kahramanlıklar da boşa gidiyor. Kahramanlıkları küçümsemiyor roman, bu boşa gidişin ağıtını yakıyor. Altını çizerek belirteyim: Anlatılan kişiler, sözgelimi Şefik Hüsnü, Reşat Fuat... salt parmak basılan

yanlışlarıyla açıklanabilecek *yalınkat* kimseler değiller. Tarihte ağırlıkları, anlatılması gerekli *bir sürü* büyük yanları var. Her vakit yürekten sevgi, saygı duyarım. Sıra onlara da, sevdiğim, bağlılık duyduğum sözü edilmesi gerekli daha bir sürü yiğit arkadaşa da gelecek. *Ben bir yargılamada namusum üzerine yeminli tanıklık ettim sadece.* Yalnız TKP'nin değil bir anlamda tüm komünist partilerinin hastalıklarıdır değinilen. Eski bir TKP'li olmaktan her *vakit* onur duymuş Marksist-Leninist bir yazarım. Yetmiş yıllık sersemliklerimizi bir bir saymadan, örtbas edip yeni kuşakların gözlerini boyamaya kalkışırsak yazık olur diye düşünüyorum.

6. Hikmet Kıvılcımlı konusunda daha ılımlı olduğunuz söylenebilir mi?

Birisi de Nâzım'ın kayırıldığından söz etti. Doğru değil. Üzerinde yoğun durduğum '40'larda cezaevindeydi Doktor Hikmet. TKP adına bir girişimi olmadı bildiğim.

7. Romanlarınız arasında sıralama yapacak olsanız Tek Kişilik Ölüm*'ün yeri ne olur?*

Her *romanımın* kendine özgü yeri, konumu olduğunu sanıyorum. *Roman tanımına, alışkanlıklarına karşı çıkan bir yanı var bu kitabın.* Belge niteliğinde somut, gerçek olayların, *düşler, duygular* bölünerek dokuya yerleştirilmesi var. Bir tür "yabancılaştırma". Kimileri yadırgayabilir.

8. Niçin Londra'dasınız?

Yetmişimi geçtim. Oysa, *Güven,* yaşamım boyu yazmayı kurduğum roman, ortada daha. Yıllarımız (varsa!) sayılı artık. İstanbul'un çağrı, ziyaret, telefon, politika, toplantı, olay, insan trafiğinden kaçmasam işimi bitirememekten korktum. Bir engel çıkmazsa kitabımı bitirmeden dönmeyi düşünmüyorum.

İbret Belgesi 4
Türkali Geçmişini Değiştiriyor

Yalçın Küçük

Görüş dergisini daha önce okuduğumu hatırlamıyorum; ancak bu dergide Vedat Türkali'nin bilinen geçmişinden ayrılma işaretleri verdiğini duydum. Avrupa'da konuk kaldığım arkadaşımın evinde yeni Görüş*'ü görünce okudum.*

Okumamın ilk sonuçlarını yazıyorum.

İnsanlar, geleceklerini değiştirmeyi düşlemelidirler.

Sınıflar, geleceklerini değiştirmek için taktiklerini de değiştirirler.

Sınıfların gücü insanlarda bulunmuyor. Kendi tarihini değiştiren insan tahrifçi konumuna düşüyor ve çevresinde bir güvenilirlik bunalımı yaratıyor. Bu yazı bu anlamda bir uyarı olarak ele alınmalıdır; uyarma görevimi sürdürmem gerektiğini anlıyorum.

Meydan, herkesin kendi tarihini istediği yönde çarpıtabileceği ölçüde boş değildir; artık anlaşılması gerektiğini düşünüyorum. Üstelik bir eski tüfekler mezarlığında yan yana yerler rezerve edebilmek için gösterilen aşırı pahaları da anlamıyorum.

Önce bir aktarma yapmak istiyorum. Görüş *dergisinin Nisan 1989 tarihli sayısında Vedat Bey'le yapılan söyleşiden aktarıyorum:* "Şimdi burada biraz durmak gerekir. 141-142. Maddeler çok kurnazca düşünülmüş maddelerdir. Bu maddeler yıllarca yalnız bugünü yasaklamadı, dünü de yasakladı. Ve böylece, sonuçta bugün burjuvazi kendi geçmişiyle ilgili bütün tarih deneyimini, bütün dünyanın geçirdiği deneyimi çok iyi bildiği hâlde Türkiye işçi sınıfı için kendi geçmişi tam bir karanlık içindedir." *Bu aktarma ile ilgili olarak öncelikle söyleyeceğim şudur: Kimse kendi eksikliğini başka yerde aramamalıdır! Vedat Bey, kendisinin ve kuşağının eksikliğini başka yerde aramaya çabalıyor.*

Bu söyleşide Vedat Türkali, merkezinde Vedat Türkali'nin bulunduğu bir Türkiye komünist hareketleri tarihi taslağı vermek istiyor. Olabilir; herkesin hakkıdır. Ancak daha önce neredeydi veya 141-142 kalktı mı? Bugün de 141 ve 142 yürürlüktedir ve Türkali, Zeki Baştımar ve İsmail Bilen ile Komintern ve Stalin'e küfür düzeyine yaklaşan benim Vedat Bey'e yakıştıramadığım bir biçemle, bir tarih yazabiliyor. 141 ve 142 bunları telaffuz etmesine engel sayılmadığına göre, daha önce neden yapmadı ve Türkiye işçi sınıfı ile genç kuşakları karanlıktan kurtarmak için neden bu kadar gecikti? Vedat Bey kendi eksikliğini başka yerde aramamalıdır. Bir başlangıç olarak bu önermeyi tekrarlamak gereğini duyuyorum.

Vedat Bey'in biçemini de beğenmediğimi açıklamak durumundayım; "namussuzca", "sahtekâr soytarının ölüsü", "zavallı", "CIA adına görevli birisi", *bu nitelemeler, Türkali'nin Türkiye komünist hareketleri tarihini süslüyor. Türkiye'nin bu tür süslemeleri geride bırakması gerektiğini düşünüyorum.*

Ayrıca Türkali'nin tarihçesini mertliğe de uygun bulmuyorum. Zeki Baştımar bir yana, İsmail Bilen'in Türkiye'de parlatıldığı bir zaman oldu; başkaları var, ancak ben Bilen'in en çok parlak olduğu bir zamanda İsmail Bilen'in etkisine karşı çıktım. O zaman Vedat Bey ne yapıyordu? Bu dönemleri suskun geçirdikten sonra, İsmail Bilen'in bir iki yardakçısının uygun gördüğü bir zamanda, benim türümden İsmail Bilen politikalarını hep eleştiren bir kimseyi bile rahatsız edecek bir içerik ve tek yanlılıkla tarih düşmeyi doğru bulmuyorum. Bunlar, genç kuşaklara aydınlık getirmiyor ve üstelik "iyi örnek" de olmuyor.

Eski Tüfekler Mezarlığında Yan Yana Yerler Rezerve Edebilmek İçin Gösterilen Aşırı Çabaları Anlamıyorum.

Eski kuşaklar, ne yazık ki, aydınlık şanslarını yitirdiler. Eski tüfekler, olabilirlerse, yeni gelenlere örnek insan olmak durumundalar.

Devam ediyorum: Türkali'nin yeni görüşleri Vedat Bey'in ilk tarih denemesi de olmuyor. Vedat Türkali'nin Bir Gün Tek Başına *romanı, önemli ölçüde otobiyografik çizgiler taşıyor, romanı yazmanın kolaylıklarından yararlanarak yazılmış bir tarih denemesini andırıyor. Ancak bu romansı tarih denemesinin ortasında bir büyük devrimci ve bilge kişi yer alıyor; Türkali, romanında, tarihi, Raşit Ataşlı'nın tılsımlı değneğiyle harekete geçen bir olaylar dizisi olarak gösteriyor. Bir başka çalışmamda, Raşit'in, anlam yakınlığıyla Hikmet'ten ve Ataşlı'nın da yine bir anlam akışı ile Kıvılcımlı'dan geldiğine işaret ettim. Türkali, Türkiye'de çok önemli bir tarih kesitinde anahtarı, büyük bir bağlılık ve sevgi duygularıyla Doktor Hikmet Kıvılcımlı'ya veriyor.*

Şimdi ise şunları yazıyor: "Demek ki biz bu durumda birleşmeye kalkıyoruz. Bu durum neyi yarattı? Bu durum çeşitli fraksiyonlar yarattı. Doktorcular ayrı oldu, bir Doktorculuktan seksen tane şey çıktı. Doktor Hikmet'i iyi tanıyan

bir insanım. Ona büyük saygı duyarım. Hiçbir zaman Doktorcu olmadım." *Bu sözleri kuşkuyla karşıladığımı yazmak durumundayım; Türkali'nin Şefik Hüsnü'nün yakını olduğu ve Hüsnü'yle* "senli benli" *konuştuğu yolundaki iddialarını da kuşku ile karşılıyorum. Öyle sanıyorum,* "Bir Doktorculuktan seksen tane şey çıktı" *diyen Türkali'nin, bu yeni çıkan* "Doktorcular" *tarafından kendilerinin bir parçası sayılmaması, bu yeni görüşün formülasyonuna neden oluyor. TKP'nin geçmişini Şefik Hüsnü'de toplama çabaları da yeni yönelişi anlatıyor.*

Burada iki görüşümü art arda yazmak istiyorum.

TKP tarihinden İsmail Bilen'i çıkarıp Şefik Hüsnü'yü koymakla TKP'ye teorik bir zenginlik getirmek mümkün değildir.

Şefik Hüsnü ise TKP tarihinde en sağ eğilimlerden birisidir. Şefik Hüsnü'den daha sağ olan, İsmail Bilen'in yetiştirmesi ve halefi, TKP'nin son genel sekreteridir.

Sıra Türkali'den aktarmalardadır ve Nâzım Hikmet'le başlıyorum.

"Parti içi en büyük devinim olarak Nâzım muhalefeti (işçi muhalefeti de denir buna) görülür. O da Komintern'in kesin tavrı, kararıyla durdurulmuştur. Marksist-Leninist özden ayrılmak ya da ödün vermek söz konusu değildir orda da. Örgütsel uygulamadaki ayrılıklardır."

Vedat Türkali, burada, Kemal Tahir'i hatırlıyor; açıkçası köylüce uyduruyor. Daha açıkçası çarpıtma gereği duyuyor.

Bir: Vedat Bey bunları nereden çıkarıyor ve biliyor; Nâzım "Troçkist" *suçlamasıyla partiden atıldığı zaman Türkali, on iki, on üç yaşında bir çocuktur. Kişisel olarak bilmesi mümkün görünmüyor.*

Ayrıca Türkiye işçi sınıfı için geçmişin karanlık olduğunu, Vedat Bey söylüyor. Vedat Bey'in gözlerinin karanlıkta bir iki noktayı çok iyi gördüğünü mü düşünmek gerekiyor?

Şunları da yazıyor: "TKP tarihini çok iyi bilmiyoruz. Komintern dönemi gizlilik içerisindeydi. Son duyduğumuza göre Komintern belgeleri bütün ülkelerin partilerine dağıtılacak-

mış." *Bunları ancak Kemal Tahir'in dünyasından çıkan birisi yazabilir; çünkü, bir belgenin yayımlanıp yayımlanmayacağı "duyulmaz", okunur. Üstelik Komintern belgeleri hem sanıldığı kadar gizli değil ve hem de Türkiye Komünist Partisi, Komintern içinde hiçbir zaman bir önemlilik kazanamıyor.*

Yayımlanmış çok önemli çalışmalar var. Buradan bir açıklık çıkabiliyor. Bu açıklık hem bir aydınlıktır ve hem de Türkali'yi doğrulamıyor.*

İki: Nâzım Hikmet ile Şefik Hüsnü arasında "örgütsel uygulamada ayrılıklar" *değil, tam ideolojik aykırılıklar var. Hüsnü, sağda, Nâzım ise soldadır.*

Üç: Nâzım'ın tasfiyesi Komintern inisiyatifi ile değil Şefik Hüsnü'nün Nâzım'ı Komintern'e "Troçkist" *olarak rapor etmesi ile gerçekleşiyor. Bu sırada Komintern resmen soldadır ve alttan alta bir sağ muhalefet Komintern'i esir almak üzeredir. Marjinal olmakla birlikte Hüsnü'nün de bu sağ muhalefet içinde yeri olduğunu düşünmek gerekiyor.*

Burada parantez açarak bir ahlak ve vicdan sorununu ortaya koymak, bu arada Nâzım ile ilgili bir ikiyüzlülüğü açıklamak istiyorum.

Devlet, Aydın Üzerine Tezler'*in beşinci kitabımın nitelemesiyle, iki Hikmet'i, biraz da yalnız bırakıldıkları için tepeleyebildi. Nâzım Hikmet önce Doktor Hikmet daha sonra ve "sol" oldukları için TKP'den atıldılar ve kurda yem olarak ortaya konuldular. Bir sürüden daha kişilikli davranamayan sol aydınların çoğu ya da tümü ve kendisini tasfiye etmiş TKP, iki Hikmet'in Harp Okulu ve Donanma Davaları ile uzun yıllar için hapse konmalarından çok rahatsız olmadılar ve biraz da mutlu oldular.*

Hikmet ve Hikmet'i önce arkadaşları ortaya koydu. Nâzım ve Doktor'u sonra devlet hapse koydu.

Şimdi açıkça yazıyorum: İkiyüzlülüğe, artık son verilmesini istiyorum. Kim ve hangisi, en azından İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar, Nâzım'ı ve Doktor'u hatırladı, bir tek mektup

gönderdi, üç kuruş havale etti, bir gün görüşmeci oldu? Dino, Türkali, Aybar, Sargın, İleri, Çelenk, Aren, Nesin hepsi hayattalar; bir anı, bir kanıt, bir tanık çıkarmak durumundalar. Başkalarının çıkardıkları ve benim kullandığım kanıtlarda ise yer almıyorlar.

Aktarmayı sürdürüyorum: "Ve '36'da Komintern dünyada gelişen savaş tehlikesine karşı biliyorsunuz genel bir durum muhasebesi yaptı ve dünyayı ikiye ayırdı: Savaştan yana olan ülkeler, savaştan çıkarı olmayan ülkeler. Türkiye savaştan çıkarı olmayan ülkeler arasında kabul edildi, böyle değerlendirildi. Ve Türkiye Komünist Partisi de o zaman ünlü desantralizasyon kararına uğratıldı." *Bu aktarmada yer alan* "desantralizasyon" *sözcüğü* "tasfiye" *veya* "likidasyon" *sözcükleri için kodlama işlevini görüyor. Neden gerek duyuluyor; bilmiyorum. Ancak artık 1930 yıllarının ikinci yarısında TKP'nin kendini tasfiye ettiği daha genel kabul görüyor.*

Devam ediyorum.

Dört: Türkiye Komünist Partisi'nin kendisini tasfiye serüveni, Topçuoğlu'nun anılarındaki kuşku çeken ifadeler bir yana ilk kez Türkiye Üzerine Tezler*'in ikinci kitabında ortaya atıldı. Bir türlü deprem etkisi yaptı ve yaşlılar sustu, genç kuşaklar ise hayal kırıklığı yaşadı. Tezlerin diğer kitapları ilk formülasyonu açtı ve netleştirdi. Beş: Vedat Bey, "Türkali Tarihçesi" üzerinde çalışırken,* Tezler*'den yararlanmışa benziyor. Ancak henüz benim "Komintern Üzerine Tezler" yayımlanmadığı için hatalar yapıyor. 1935 yılından sonra Komintern cephesinde önemli bir gelişme yok; 1935 yılında yapılan Yedinci Kongresi ile Komintern, kuruluş amaçlarının tam tersi bir çizgiye geliyor. 1935 yılında Komintern sağ bir politika ile sonunu ilan ediyor. Bu sağ politikada başrol Thorer ile Hüsnü'nün yardımcılığını yapmış olan Dimitrov'a düşüyor; Hüsnü'nün de yardımcısına yardımcı olabilecek bir ideolojik yapıda olduğundan kuşku duyuyorum.*

Altı: Pek çok parti ve pek çok partili Komintern'in sağ çizgiye çekilmesine karşı mücadele etti ve sağ politikayı kabul etmedi. Sağ politikayı kabul etmemek için tasfiyeye razı oldu. Sağ çizgiyi en ucundan uygulayabilmek için kendi kendisini tasfiye etmedi.

Yedi: İki Hikmet, TKP içinde sol eğilimlerin temsilcisi oldular. Nâzım Hikmet önce tasfiye edildi ve sağ politikaları çok sonra benimsemiş göründü. Doktor Hikmet, Yedinci Kongre'den sonra bir muhalefeti göze alamayarak sağa doğru çok keskin bir dönüş yaptı. Ne zaman tasfiye edildiğini henüz tam olarak saptayabilmiş değilim; ancak Doktor'un bunun tarihini bildiğini ve ölümcül hastalıkla sosyalist ülkelerden sınır dışı edilinceye kadar önemsemediğini düşünüyorum.

Son aktarmalara geldim. Türkali, "TKP ile geçmişte bağıntısı olmuş kişilerin TİP'e yönetici olarak gelmelerinde sanıyorum ki bir TKP etkisi yok?" *diyor. Bu sorudur ve Vedat Bey, şu cevabı veriyor:* "Hayır. Bildiğim kadarıyla yok. O zaman Reşat Fuat ile yakındılar. Behice Hanım eski sevdiği arkadaşlarının onayı olmadan böyle bir işe girmezdi." *Bu cevaba katılmıyorum.*

Sekiz: Sovyetler Birliğinde yazılan bazı "kitaplar" TİP'in 1962 yılında yeniden kurulduğunu ileri sürdüler. Ben bunu, önceleri, Sovyet uzmanlarının bilinen dikkatsizliği olarak yorumladım. Şimdi değiştiriyorum. Bu tarih Zeki Baştımar'ın, Alias Yakup Demir'in TİP yönetimine "mutemed" adamlarını koyma zamanını gösteriyor.

Zeki Baştımar'ın en "mutemed" adamı Sadun Aren'dir. Profesör Aren 1962 yılında henüz TİP'e resmen girmemekle birlikte fiilen TİP içinde yer alıyor...

Dokuz: "Aslında yeni dönemde ortaya çıkanlar, Behice Boran içinde olmak üzere hepsi, TKP döneminin ya çalıştığı, ya yetiştirdiği ya da bıraktığı insanlardı." *Vedat Bey, bu cümlelerle Nihat Sargın'ın Behice Boran'ın yaşamında hiç kimseye söylemediği ve iddia etmediği TKP üyeliğini ilan edişini yalanlıyor. Sargın, Behice Hanım ölünce, hiçbir TKP kaynağında*

ileri sürülmeyen ve arşivlere bakarak şimdiye kadar yazılmış doğruya en yakın tarihçeyi ortaya koyan H. Erdal'ın bile görmediği bir büyük sırrı açıklıyor; Türkali, seçtiği sözcüklerle buna karşı çıkıyor. Katılıyorum.

On: Baştımar'ın Ankara'da bir "aydın çevresi" vardı. Behice Boran ve Niyazi Ağırnaslı'nın da, iki isim veriyorum, içinde olduğu bu çevreyi Zeki, hem '51 Tevkifatı'nda ve hem de daha önce kayıtlarda korudu. Bunları "saklıyordu". Partinin aydın çevresi olarak tutuyordu.

On Bir: Baştımar'ın TKP Genel Sekreteri olarak Sadun Aren'i hazırladığına inanmıyorum. Aren, bu çevreden TKP üyesi olan önemli isim olarak kaldı. '51 Tevkifatı'ndan hem komünizmi reddederek ve hem de Zeki'nin özenli ifadesiyle kurtuldu.

Başında Baştımar olduğu sürece TKP'nin TİP operasyonu Sadun Aren tarafından yürütüldü.

On İki: On beş milletvekillik giriş sağlandığında, Aybar, Boran ve Aren, hikmetin kendilerinde olduğunu düşündüler vekâletten kurtulma yolları aradılar. Bu triomvira'dan Aybar'ın TKP bağlantısından haberi olduğunu söylemek bile tartışmalıdır. Boran ise sürekli bir inattan çok her dönemin inadına sahip oldu ve "TİP havası" Behice Hanım'ı daha çok doldurdu. Sadun Aren ise görüş değiştirmekte en az güçlük duyabiliyordu.

On Üç: Mihri Belli'nin yükselişini durdurabilmek için Aybar'ı harcama mesajının ilk önce Aren'e geldiğini düşünüyorum. Baştımar, bu operasyonu Aren ile sahneledi. Behice Boran, Aybar'a muhalefete en zor ve en geç katılan oldu. Her zaman böyle oluyor; sonunda Aybar muhalefetinde herkesi geride bırakıyor.

Şimdi daha iyi düşünüyorum: Sosyalist Devrim, Milli Demokratik Devrim zıtlığı, bir yanıyla ve bir yanında Aren ve Boran'ın ve diğer yanında Mihri Belli ve arkadaşlarının bulunduğu bir ifrattır. Kamplar birbirinden, mücadelenin şiddeti ölçüsünde, uzak değildirler. Her iki taraf da kendi özel konumları için bir birikimi tarumar etmekten çekinmediler. Ayrıca ve

daha önemlisi, ne "Sosyalist Devrim" diyenler yeteri ölçüde sosyalisttiler ve ne de "ihtilal" yolunu önerenler ihtilalcinin titizliğine sahiptiler. Her iki taraf da sığ görüşlerin müfrit kavgacısı oldular.

On Dört: Boran, 1970 yıllarında TKP karşıtı çizgisini sürdürdü. Dönüşünün anlatımının ayrı ve önemli dersleri olduğunu düşünüyorum. Başka bir zamanı bekliyor.

On Beş: Aren, 1970 yıllarını hem Boran'ın TİP'inden ve hem de Baştımar'ın yerine geçen Bilen TKP'sinden uzak geçirdi. Bilen, Baştımar'ı da karalıyordu; Baştımar'ın genel sekreter adayının yerini alan genel sekreter ile anlaşması mümkün değildi.

Şimdi Baştımar'ın yetiştirmesi Sadun Aren ile Bilen'in yetiştirmesi Nabi Yağcı'nın yazgıları birbirine yaklaşıyor. Şefik Hüsnü'yü yücelten ve Baştımar ile Bilen'i karalayan bir kampanya aynı zamanda Aren ve Yağcı'yı hedef alıyor.

Şimdi bu noktadalar.

Burada duruyorum.

Göreceğiniz gibi, aşağıdaki yazı Yalçın Küçük'çe yapılmış yukarda okuduğunuz saldırının yanıtıdır. Fakat yazıldığı günler yayımlanamadı. Çevredeki arkadaşların bir bölümü benim böyle bir yazıyı ne yazmamı, ne yayımlamamı doğru görmemişlerdi. Yalçın Küçük gibi birine yanıt vermeye değmezdi. Hele bana hiç yakışmazdı. O da bunu istiyordu zaten. Artık sıfırı tüketmeye başladığının ayrımındaydı; dikkat çekici olmak için yapmayacağı yoktu. Bundandı çırpınışları. Böyle bir yanıt ona bunu sağlayacaktı.

Ben o açıdan almıyordum olayı. Duygusal tepkiyle de yazmamıştım. Kızgınlık bildiren sözcükler değildi önemli olan; onların altında yatan doğrulardı. Özellikle genç insanların kışkırtıldığı bir ortamda, gerekli yanıtları, bu tür inceliklerle esirgemek yararlı, doğru görünmüyordu bana. Ortaya çıkan engeli aşamamanın bir nedeni de, o günler çağrılı olarak

Paris'e gitmek, sonra da çalışmalarımı dışarda, Londra'da sürdürmek kararını vermiş olmamdır.

Üç yıla yakın geçti aradan. *Tek Kişilik Ölüm* yayımlandı iki yıl kadar önce. O kitaba yapılan saldırılara yanıt vermek zorunluluğu ortaya çıkınca, yazı da yeniden gündeme geldi.

Yukarda da söylediğim gibi, "... işin aslını kolayca araştırıp soruşturarak doğruyu yazmak varken, ne idüğü belli birinin yalanlarını kitabına alıp bir tutuklamadaki tüm namuslu devrimcileri karalayan kişi, *hele bu yoldaki uyarıyı göz önünde tutup da yanlışı düzeltme yolu arayacağına, işi ağız kalabalığına getirme oyunuyla saldırmaya...*" da kalkmışsa durum geç de olsa açıklığa kavuşturulmalıydı.

Tarihteki en insancıl devrimci devinimi (Leninizm'i) yozlaştıranların devrim sahtekârları olduğuna şimdi daha çok inanıyorum. Çekilen acılar yetmemiş gibi, yeniden başa soyunmaya kalkışan yalancı pehlivan *"çağ atlamış devrimciler"*i ne önemsememenin, ne bağışlamanın, ne gözden kaçırmanın zarardan başka bir şey getirmeyeceğini hiç aklımızdan çıkarmamak devrimci uyanıklığın bugünkü temel ölçüsü olmalıdır.

Sol İçinde Solcu McCarthyizm*

Okuyanlar anımsar, Çağatay Anadol'la *Görüş*'te yaptığımız konuşmanın sonunda, bir "ne idüğü belli"nin '51'de İstanbul Harbiye Cezaevi'ndeki açlık grevi üzerine attığı yalanları belgeymiş gibi yaymaya kalkışan birinden söz etmiştim. Adını vermediğim bu kişi Yalçın Küçük'tü. Doğal, sağlıklı kişiden beklenen, özür dileyip düzeltme yapmaktır olsa olsa, değil mi? Dergisi *Toplumsal Kurtuluş*'un Temmuz-Ağustos sayısında devrimci kabadayılıkla saldırıya geçmiş. Yukarda sözünü ettiğim önemli olgu üzerine de tek satır yok. İyi oldu ama; kimi gerekli şeyleri söyleme olanağı çıktı.

Çok yıllar oluyor, bir tarihte, *Türkiye Üzerine Tezler* diye, Yalçın Küçük imzalı bir kitap geçti elime. Sorunları yüreklice irdeliyor, kimi bilmediğim konularda kesinkes bilgiler veri-

* *Görüş*, Sayı..., 1989.

yordu! İlgiyle okurken, bildiğim, çoğu içinde yaşadığım olaylardan, olgulardan söz etmeye başlayınca duraladım. Hiç bilmediği konularda, bir küçük noktayı parmağına dolayıp, akıldışı yakıştırmalara kalkıyor, kimi yerde de resmen uyduruyordu. Kitabı bıraktım; daha önce *"öğrettiklerini"* de kuşkuyla koydum bir kıyıya.

İzledim sonraları; hep aynı yol yöntem, aynı yaklaşım, aynı biçem...

Bir rastlantıyla karşılaştık bir gün. Doktor Hikmet Kıvılcımlı konusunda konuşmak için bana gelmek istiyordu. Yolculuğa çıkacağım sıraydı. Yalnızca şunu dedim; *"Şimdi size bir şey söyleyeceğim ya, sakın bunu övgü diye almayın! Doktor Kıvılcımlı'ya benzeyen bir yanınız var: Siz de onun gibi, pekiyi bilmediğiniz konularda bir noktayı parmağınıza dolayıp spekülasyonlara kalkıyorsunuz!"* Kızarıp bozardı, kızdığını belli etmemeye çalıştı, ayrıldık. Bir zaman sonra, *Yol* dergisinde çıkmış, benim adımın da geçtiği bir konuşmasından söz etti arkadaşlar. Alıp baktım, şöyle diyordu; "... Doktor Hikmet'i hiç sevmeyen Aziz Nesin'le onu çok seven Vedat Türkali beni ona benzetirler. Hatta, bir gün Vedat Türkali beni Doktor Hikmet'e benzetince, 'Vedat Bey, siz bunu bana övgü için söylüyorsunuz ya' dedim..." Hemen bir açıklama yazıp *Yol* dergisine gönderdim. Çıktı mı bilmem; *Yol*'un sonraki sayılarını görmedim.

Yukarki benzetmem üzerinde duracağım biraz. Ortaya attığı tezlerin, savların tartışılıp değerlendirmesini şimdilik bir yana –daha doğrusu, yetkililere– bırakıp şunu belirteyim: Doktor Hikmet Kıvılcımlı arkadaş, Marksist düşünmenin dogmatik kalıplara dönüştürüldüğünü, bir tür Marksist Ortaçağ yaratılmış Stalinci Komintern dönemlerinde, Parti disiplininin sınırlarını da zorlayarak özgün düşünce, irdeleme, araştırma uğraşı vermiş, Türkiye'deki Marksist düşünceye tarih boyutunu getirmiş, bunu da en ağır cezaevi koşullarında, her türden yoksulluk içinde gerçekleştirmiş, bu konularda

yazılı, basılı bir sürü yapıt bırakmış tek kişidir. Yaşamının yirmi iki yılını cezaevlerinde geçirmiş, her türden baskıya onurla direnmiş, polis işkencelerinden alnının akıyla çıkmış, yiğit devrimci kimliği de ayrı saygın yanı. Akıl almaz çalışkanlığıyla üreticiliğindeki kusuru, o ağır koşullarda doğal olan belge eksikliğini spekülatif düş gücüyle doldurmaya kalkışmasıdır. Yazık ki zamanla alışkanlığa da dönüşmüştü bu. "Ordu kılıcını attı" bildirisi, yeterli kanıt beklemeyen aceleci tutumun tipik siyasal belgesidir. Bu konuda epeyi örnek verilebilir. Yalçın Küçük'e yaptığım benzetme, Kıvılcımlı arkadaşta var olduğuna inandığım bu eksikliğe dayanıyordu. Böylesi bir taşlamadan bile Küçük, kendisini Dr. Kıvılcımlı'ya –tersini bastırarak öncelikle söylemiş olmama karşın– övgü için benzettiğimi yaymaya kalkmıştı. Marx'ın Napolyon'la yeğeni için söylediğine benzer bir sözü vardı Nurullah Ataç'ın, pek sevmiştim: "Gerçek sanatçıların bir de Hacivat'ları çıkar!" derdi. Küçük de Kıvılcımlı'nın Hacivat'ı onuruna erişebilir olsa olsa. Türkiye'nin ağızsız, dilsiz, uzun çöl yılları boyu, zindan karanlığında en ağır işkenceleri göğüsleyerek yiğit yeraltı savaşı yürütmüş bir gerçek Marksist devrimciyle 12 Eylül döneminin ağzı bol keseden söz üreten "Eylülist" aydın taslağının başka ne ilgisi olabilir? Böyle bir onura kavuşması bile devrimcilik adına önemli ölçüde hoşgörü gerektirir.

Saldırısındaki bir iki noktaya değineceğim. Tarih yazmak gibi bir savım yok. Yaşadığım, gördüğüm, doğruluğuna inandığım şeyleri, bir şey katmadan, eksiltmeden dosdoğru söyleme çabasındaydım. Sırası geldikçe de söyleyeceğim. Yerini, zamanını da ben belirlerim. Bu satırları da yanıt olsun diye değil, salt okurların, özellikle de gençlerin beklentisi olabileceğini düşünerek yazıyorum.

Şefik Hüsnü'nün Türkiye Marksist devrimci tarihindeki yeri bizi aşan nesnel bir olgudur. Onu, hele İsmail'in yerine koymaya kalkmak Doktor'a da, tarihe de saygısızlık olur. Şefik Hüsnü sağdaydı. Nâzım sola geçti. Hikmet korkusundan

sağa kaydı gibi yargılar üstünde de durulmaz. Nâzım olayı sırasında, dediği gibi, ben on üç, on dört yaşındaydım, bilemezdim de; her konuda boyundan büyük laf eden bu adam kaç aylıktı? O konudaki bilgimiz, örgüt içinde duyduklarımıza, bir de belgeye dayanır: TKP'nin, 1930'da yayımladığı *İnkılap Yolu* adlı dergisinin 1-2 sayısında 25. sayfada, "Komintern ve Fırka Vesikaları" bölümünde "Türkiye Komünist Fırkası'nın Dahili Vaziyeti" başlığı altında altı büyük sayfa tutan bir yazıdır bu. "Türkiye Komünist Fırkası'nın Azalarına Kominter'in Açık Mektubu", "Fırkaya Dair Tezler", "Türkiye Komünist Fırkası Azalarına" başlıkları altında durum açıklanır. Suçlamalar: "... İşçi hareketini parçalamak, bölmek... oportünist, satılmış, korkak, Troçkist, hafiye..." olmaktır. TKP'nin ağır yaralar aldığı '27-29 Tutuklamalarının ardından sesini yükseltip yönetime karşı çıkan "Nâzım Muhalefeti"ne saldırıdır. İki yanın temsilcileri, Komintern'de dinlenmiş, muhalefet haksız bulunmuştur öğrendiğimiz. Marksist-Leninist oldukları savına dayanmadan Komintern'e başvurma olası mıdır? Konuşmamda geçen, "iki yan arasında teorik temelde ayrılık olmadığı" savı bu gerçeğe dayanır. "Troçkist" sözcüğü en etkili, en kestirme suçlama yoludur o günlerin. Çatışmanın özü üzerine başka bilgileri, belgeleri olup da açıklayacak birileri çıkarsa, sağ olsunlar; öğrenir, borçluluk duyarız.

Şefik Hüsnü'nün yakını olduğum, onunla "senli benli" konuştuğum iddialarını da Yalçın Küçük kuşkuyla karşılıyormuş! (Ne yaparız şimdi?!) Doktor Şefik Hüsnü ile onun çağrısı üzerine, örgüt ilişkisi içinde yanına gittiğimde babam yaşında biriydi. TKP'nin, o günkü tek devrimci gizli muhalefet partisinin başındaki anıt gibi insandı. Hitap biçimim hep, doğal olarak, "Doktor arkadaş, siz" olmuştur. Cezaevinde de "Doktor arkadaş" derdik. Ne benim içten saygım, ne onun insanlarla ilişkisinde bilinen nezaketi "senli benli" olmak laubaliliğine uygun düşmezdi. Anlattıklarım, olayların özüyle, içeriğiyle ilgilidir. Doğru bildiklerimi kendisine her vakit, en

açık biçimde söylemişimdir. Dediklerimden, biçimsel bir yanlışlıkla, sağlıklı kişiler de böyle ters, "senli benli" izlenimi almışlarsa bağışlasınlar.

TKP ile Komintern üzerine araştırmaları olduğunu söyleyip ortaya özgün tezler atan Küçük, TKP için yaşamsal önemdeki bir tarihsel kararın Komintern'deki resmi adını "desantralizasyon" sözcüğünü ilk kez duyuyor. Bu konuda ben onun bilmem nerdeki yazısından esinlenmişim! (Kırmızı atkını sevsinler!) Bakın ne diyor bir de: "Devlet, *Aydın Üzerine Tezler*'in beşinci kitabımın nitelemesiyle, iki Hikmet'i, biraz da yalnız bırakıldıkları için tepeleyebildi. Nâzım Hikmet önce, Doktor Hikmet daha sonra ve sol oldukları için TKP'den atıldılar. Bir sürüden daha kişilikli davranamayan sol aydınların çoğu ya da tümü, kendini tasfiye etmiş TKP, iki Hikmet'in Harp Okulu ve Donanma davalarıyla uzun yıllar için hapse konmalarından çok rahatsız olmadılar ve biraz da mutlu oldular."

Bu keskin yargının sonuna, o dönemi yaşamış, yaşamamışlardan bir de suçlular listesi ekliyor.

1- Ne Doktor Hikmet'in, ne Nâzım Hikmet'in aldığı cezadan namuslu kimse mutlu olmadı. TKP, resmi bir yazıyla Nâzım'ı akladı. Nâzım'ın sanatına karşı eleştiri yollu söz edenleri bile nasıl susturup sahip çıktığını Genel Sekreter Reşat Fuat'tan dinledim. Salıverildikten sonra Sovyetler Birliği'ne gidip iyi karşılanması başka nasıl olurdu?

2- Doktor Hikmet'in Parti'den atıldığı savı, '29 Tutuklaması'nda poliste direnemeyen Laz İsmail'in, aynı soruşturmada poliste tek sözcük vermeyen Dr. Hikmet Kıvılcımlı'ya karşı duyduğu alçaklık kompleksiyle uydurup öç alma küçüklüğüne dayanır. Şefik Hüsnü'nün Dr. Hikmet'e olan sevgisinin tanığıyım. Dr. Hikmet'le ilgili söylentiyi yaydıkları günlerde, onunla arası pek de iyi olmayan, TKP Merkez Komitesi üyesi Ahmet Fırıncı'ya (Dede) da sordum; yanıtı şu oldu: *"Çıkarıldı dedikleri tarihten çok sonra, Reşat Fuat, Dr.*

Hikmet ve ben Kurtuluş'ta bir evde Parti toplantısı yaptık. Yalan bu sözler."

3- Yardım, destek konusunda da, o günleri hiç bilmeyen Küçük, yine bol keseden atıyor. Bugünkü ölçülere vurulamayacak kesinkes bir karanlık egemendi ülkede. Hele, yasalara komünist yargılamalarının gizli yapılması da konulduktan sonra hiçbir yerde tek satır çıkmaz, kimse olaydan söz etmeye kalkışamaz olmuştu. Basın egemen güçlerin emrinde, tek sesliydi. Sol kişiler, özellikle partililer –gerekli değilse– tanıştıklarını bile belli etmemeye özen gösterirlerdi. Küçük'ün anlayamayacağı bir şey daha var: O günkü ağır koşullarda tehlikeyi göze alarak el altından gizlice destek vermiş, yardım etmiş kişiler de bunu bugün açıklamayı küçüklük sayarlar. O günleri hiç bilmeyen birinin, ilgili ilgisiz ad sıralayarak solcuları suçlamaya kalkışması kaba bir haksızlıktır.

Dengesini iyice yitirip yönü karmakarışık olmuş bir saldırıya karşı örnekleri çoğaltmaya ne vaktim elverişli, ne yerim. Attığı nutuklara da bakmayın; Şefik Hüsnü'ydü, Nâzım'dı, Komintern'di, yok Laz İsmail'e sövülmesiydi, aslında hiçbiri umrunda değil. Baştan da söylediğim gibi, bir marifetinin altı çizilerek kamuoyuna sergilenmesidir onu böyle çileden çıkaran. Çağatay'la konuşmamız şöyle bitiyordu: *"... Belki asıl sorun, ne idüğü bellilerden medet umup belge devşirmeye kalkışmak, kolayca yapılabilecek sorup soruşturma zahmetine bile katlanmadan bu zırvaları yaymayı devrimci marifet saymak! Çağ atladık deniyor, bu da bizim bilmediğimiz, devrimcilikte çağ atlamak olmalı!"*

Bunun yanıtı nerde?

"Köylüce atıyor, Kemal Tahir'ce düşünüyor"muşum! (Her karşılaşmamızda siyasal tavrından, düşüncelerinden ötürü takıştığımızı cümleâlemin bildiği Kemal Tahir her şey bir yana, edebiyatımızın roman doruklarındandır. Tırnağına kurban olası.) Köylüce atmaya dayanamıyor ama *polisçe* atmaları yaymayı görev biliyor. Aynı "ne idüğü belli" kişinin evine

gidip; röportaj yapıyor; onun MİT ajanı olamayacağı yollu bildirisine de hak vererek bu kırk yıllık ne idüğü belliye kefil olup aldatmaya kalkışıyor.

Bu da doğal! Tarihsel Marksist liderliğin kendisiyle başladığı kuruntusunu engelleyen her şeyi yok etme manisiyle, doğru dürüst bilmediği TKP'nin geçmişini yadsımaya varacak biçimde küçümseyen, karalayan, solun değerli kişilerine azgınca saldıran kimsenin, böyle birine yakınlık gösterip destek vermesinde şaşılacak, ne var? Bu adamın da ne idüğü açık seçik belli artık, tanıyı koyabiliriz.

Kurumlar, kişiler olarak soldaki tüm değerlere yalan dolanla saldırıp çürütmeye çalışmak, namuslu kişileri, aklınca, yıldırıp alanı namussuzlara açmak, egemen güçlerin kurnazca hoşgörülerinin gölgesinde, ortalarda serseri mayın gibi dolanıp da deneyimsiz safalak gönlünü çelerek tek başına kahraman kesilmek. Yolu, bu. Yöntemi, sol içinde tipik solcu McCarthyizm'dir. (Azılılarından birinin zimmetine para geçirmekten cezaevini boyladığı, bir zamanlar Amerika'yı kasıp kavuran ünlü şantajcı faşist akım!) Talihsizliği, bugün roman kahramanı bile çıkmaz böylelerinden; Dostoyevski eskitti bunları. Gençlerin sırtında ihtilalcilik oynayan bu solcu McCarthyist, mantarı tüketip elinde oyuncak tabancasıyla ortada kalacak bir gün ya, ne olacaksa ardına taktığı çocuklara olacak...

"Burada duruyorum" diye bitiriyor yazısını, inanmayın, duramaz! Sadi'nin ünlü bir beyiti vardır, pek kullanırdı eskiler: "Niş-i akrep ne ez reh-i kinest mukteza-yı tabiateş inest." Akrebin sokması kötülüğünden değil, doğası gereğidir, anlamına gelir. Doğa'yı burada, sol için yüklendiği, sosyo-politik McCarthyist görev diye alacaksınız.

Biz yaşlandık, bir gün gideceğiz. Düşünüyorum da, kuşaklar boyu katlanılan acılar, alan namuslu devrimcilerin daha sağlıklarında, mezarlık müdürlüğüne kalkışan bu "çağ atlamış devrimci"lere bırakılsın diye çekilmedi herhalde...

Burnunuzu tıkayarak başınızı çevirmek yerine herkes sevabına bir taş atsa kuruyup gidecek bir çirkefi kokuşmaya bırakmak, ne dersiniz, daha mı doğru?

Hayati Tözün'ün (Patriyot) Açıklaması

Görüş dergisinin Nisan 1989 tarihli sayısında yayımlanan Vedat Türkali'nin demecinde, dışardan dayatılan "TKP" denen örgütün başındakilerin Türkiye soluna ne büyük kötülük ettikleri veciz bir şekilde anlatılmaktadır. Bu yarayı deşmekle Türkali'nin yararlı bir iş yaptığı inancındayım.

Açıkça ifade edilmese de Türkali'nin söylediklerinden ayrı gayrı gözetilmeden solda birliği savunduğu anlamı çıkıyor. Açıktır ki sağlıklı birlik ancak solda sağlam ne varsa onunla kurulabilir, devrimci onuruna gölge düşürmemiş olanlarla. Bilen'lerin, Baştımar'ların ekolünden yetişmelerin, zemzem suyu ile yıkanıp bütün pisliklerinden arınmadıkça bu birlik içinde yeri olmamalı.

Demeçte bir yerde, "Devrimcilikte bir kural vardır: Yakalanan insan üç gün konuşmaz" deniyor. Bundan üç gün sonra konuşmak mubahtır anlamı çıkmaktadır. Böyle bir kural yok-

tur. Devrimcilikte kural işkencede konuşmamak, tahkikatı yürütenlerin işine yarayabilecek herhangi bir şeyi söylememektir; ne ilk üç gün içinde ne de sonra.

TKP'nin Kemalizm konusunda tutumuna ilişkin olarak da şöyle deniyor: "Kemalistlerin ileri tavırlarını desteklemek, antifaşist bir çizgiye çekmek, ona barışçı yönde yorumlar yapma çabaları görülür. '45 Tutuklamaları'nda Mihri Belli'nin İleri Gençler Birliği savunmasını açıp okuyun, Kemalist bir savunmadır. 'Biz Kemalistler' der. Ve o gün 'ben komünistim' diye çıkanlar hain olarak karşılanırdı. Provokasyon yapıyor, gereksiz sekterliklerle yarar getiriyor diye suçlanırdı."

Türkali burada yanılıyor. Komünistlerin, tabii karşı tarafın işine yaramayacak şekilde, mahkeme önünde komünist olduklarını, örgütün komünist parti olduğunu, hatta TKP'nin Komitern'in üyesi olduğunu açıkça söylemeleri ve eylemlerini savunmaları, Komintern'ce saptanmış bir ilkeydi. Gizlilik kurallarına ters düşmediği durumlarda bizde de bu ilkeye uyulmuştur.

İleri Gençlik Birliği davasında durum değişikti. Yargılanan örgüt Komünist Partisi değildi. Komünistlerin, sempatizanların hatta sıradan antifaşist nitelikte gençlerin katıldığı bir demokratik örgüttü. İGB kuruluş bildirisinde Kemalist devrimin kazanımlarının korunması ve bununla da yetinilmeyerek günün koşullarının gerektirdiği yeni devrimci adımların atılması gereğinden söz ediliyor, örgüt "ileri Kemalist, antifaşist" olarak nitelendiriliyordu.

Poliste ifadeler buna göre verildi. Mahkemede savunmalar da bu şekildeydi. Gene de bu İGB'lilerin 141. Madde'den mahkûm edilmelerine engel olmadı. Mihri Belli olsun, öteki İGB'liler olsun savunmalarını, "Biz Kemalistiz, biz şuyuz, buyuz" diye yapmamışlardır. Onlar İGB'nin gençliğin sorunlarına çözüm arayan ilerici nitelikte bir demokratik örgüt olduğunu savunmuşlardır. Bir de şu var: Türkali 1946'da Şefik Hüsnü'nün gaflet içinde *olduğunu, "Missouri Zırhlısı ile gelen demokrasi-*

ye kandığını, gelmekte olan tehlikeyi göremediğini söylüyor. Kendisinin ise durumu doğru değerlendirdiği, Şefik Hüsnü'yü devrimci uyanıklık ile bağdaşır bir tutum ve davranışa yöneltmeye çalıştığı ama meram anlatamadığı anlamında şeyler anlatıyor.

Demek ki öğünlerde herkes gaflet içinde değilmiş ileriyi görebilenler de varmış. Bu da bir teselli!

Yanıt
Her Vakit Sevimli Olmuyor Doğrular

Açıklamalarıma kızgınlık duyan kardeşlerime, çocuklarıma, belki de torunlarıma şöyle diyeceğim: Vurması kolay çocuklar, önce dinlemesini bilmemiz gerek...

Çağatay Anadol'la yaptığımız söyleşinin Nisan'da yayımlanmasından sonra, çeşitli yönlerden tepkiler geldi. Boynuma sarılan, kutlama mektupları gönderenler de oldu, küskünlük bildirenler, giderek en ağır biçimde saldıranlar da... Övgüye, yergiye pek duyarlı biri olmadığıma yakınlarım tanıktır. Küskünlük bildiren, saldıranlara karşı kızmak değil, inanılmayacak belki, yakınlık bile duydum içimde! Ben de olsam aynı duygularla sarsılacak, beni bu sarsıntıya düşüren birini ya da birilerini aynı, ola ki daha acımasız biçimde suçlayacaktım. Nerden mi biliyorum? Geçmiş yıllarda aynı duy-

guları yeterince tattım da ondan. Biz, Stalin dönemi devrimciler kuşağındaki kimilerinin, kendilerini bir ölçüde aklama çabasıyla, bugün attıklarına bakmayın; bir yobazın gözü kapalı dinsel bağlılığı neyse, Stalin'e bağlılığımız oydu bizim. Gerçekler açıklanmaya başladığında da yıkıntımız, bir süre tepkimiz o ölçüde oldu. Nice sonra kendimize gelebildik. Her vakti sevimli, cana yakın olmuyor doğrular. Hele tarihsel düş kırıklıklarına dayalıysa... Bu acı gerçeği en ağır biçimde yaşayan, aldatılmış kuşağız biz. Doğruları yayma çabamız da burdan kaynaklanıyor. İstiyoruz ki, yeni kuşaklar, özellikle gençler artık kandırılmasın, yalancı bir masal dünyasından kurtulup salt doğrularla çizsinler yollarını. Bugün kızılsa da, dürüst, namuslu kişiler, içtenliğimizi, doğruluğumuzu ilerde anlarlar. Tarihsel bir söz, *"Vur, fakat dinle!"* der. Açıklamalarıma, kızgınlık duyan bu kardeşlerime, bu çocuklarıma, belki de torunlarıma, şöyle diyeceğim ben de: Vurması kolay çocuklar, önce dinlemesini bilmemiz gerek...

Görüş'ün geçen sayısında yayımlanan bir "Açıklama" var ki, onun üstünde duracağım biraz.

1. *"Dışardan dayatılan TKP denen örgüt..."*

Bu suçlayıcı yargıya katılmadığımı geçen konuşmamı dikkatle okuyanlar anlamışlardır. Şöyle demiştim: *"... Alternatif bir örgütle ortaya atılıp bu kurumlara başvurarak doğru örgütün kabulü için resmi bir çaba göstermemiş ya da gösterip de kabulünü sağlayamamışlarsa... bütün dünya komünist partilerince, özellikle Sovyetler Birliği'nce tanınan, bütün uluslararası kongrelere, konferanslara, toplantılara TKP olarak çağrılan bir örgütün yasallığını çürütmeye..."* bu sav yetmez. Siz ancak kendi kendinize gelin güvey olursunuz!

İsterseniz işe bir başka yanından da bakalım. Zeki Baştımar da, İsmail Bilen de, TKP'nin başına sosyalist yasallığın çizdiği yoldan gelip oturmuşlardır. İkisi de TKP'nin Türkiye'de yaptığı son kongrede, Eyüp-Defterdar'da Zeki Baştımar'ın evinde yapılan IV. Kongre'de seçilmiş (İsmail Diyarbakır, Dr. Hikmet

Elazığ'da, cezaevindelerken gıyaplarında seçilmişlerdir) yasallığı o zamanki en büyük, en yetkili organ, Komintern'ce de onaylanmış, TKP Merkez Komitesi üyeleridir. Bugün, bu nitelikte yaşayan başka bir merkez komitesi üyesi de yoktur. Cooptation'la (Merkez Komitesi üyelerinin uygun gördükleri birini aralarına almaları) getirilmişler, partinin en yüksek karar organı olan kongrelerin onayından geçmemişse, sürgit yetkili olup olmayacakları tartışılır. Merkez komitesine bu yoldan alınanlar biraz *"sıkıntı yaratmaya"* başladılar mı elleri kolları bağlı kapı önünde bulabilirler kendilerini. İhmalyan'ın anılarında bunun acı-gülünç örneklerini görmüşsünüzdür. Zeki'nin merkez komitesinden çıkarıldığı savı da yasal bir saygınlıkla karşılanamaz. Kimselerce de karşılanmamıştır... Dışarıya gider gitmez parti mührünü alıp yerine oturmuştur adam. Çünkü, cezaevine düşen partililer, kim olursa olsunlar, toplanıp böyle bir çıkarma kararı almaya yetkili sayılmazlar. Üstelik adam, mahkeme önünde TKP'nin genel sekreteri olarak savunma yapmış, onu attıklarını söyleyenlerse bu konuda çıt çıkarmamış, savunmalarını sadece, cezadan kurtulmanın teknik hukuk yolları üzerine oturtmuşlarsa...

Her ülkeye, komünist partileri kanalıyla *"dışardan dayatmak"* Stalinciliğin yaygınlaşmasında etken olmuş eski bir Komintern yöntemidir. Bu alışkanlık Stalin'den sonra da, ülke parti yöneticilerinin kişilik yapısıyla ters orantılı olarak sürdürülmüştür. Değil güçlü yığın dayanağı, ülkesiyle doğru dürüst ilişki bağını yitirmiş, sığıntı bir Zeki Baştımar, kırk yıldır ülkesinin semtine uğramamış, ola ki sığıntılıktan başka bir yaşam biçimi olduğunu bile unutmuş bir İsmail, hangi güçlü kişilikleriyle nasıl diretebilirlerdi? Hem niçin, neye karşı diretsinler? Oynadıkları çirkin oyunun desteğini sırtlarını dayadıkları bu güçlerden alıyorlardı. Zeki'nin, İsmail'in, o konuma yasal yollardan gelmiş olmaları, sosyalist yasallığı çiğneyen zararlı tutumlarını hafifletmez, ağırlaştırır. Asıl üstünde düşünülmesi gerekli şey de, kişiyi öylesine sivriltip

örgüt tepesine keyfince kurulmasını sağlayan parti içi demokrasiyi boş söze indirgeyen yapısal sorundur.

2. *"Açıktır ki, sağlıklı birlik ancak solda sağlam ne varsa onunla kurulabilir, devrimci onuruna gölge düşürmemiş olanlarla. Bilenlerin, Baştımar'ların ekolünden yetişmelerin, zemzem suyu ile yıkanıp bütün pisliklerden arınmadıkça bu birlik içinde yeri olmamalı."*

Doğrudur! Zemzem suyundan çıkınca üstüne hacıyağı, gülsuyu da ister herhalde...

Kimi sevgili arkadaşlarımıza üzülerek bildirelim ki, bu türden cafcaflı sözlerle bir yere varılamaz. *"Devrimci onuruna gölge düşürmemiş"* gerçekten ateş parçası nice yiğit çocuklarımız var ki, çoğu cezaevlerinde, bugünkü kafa yapılarıyla – yürekten heyhat!– birlik oluşturamazsınız. *"Bilen'lerin, Zeki Baştımar'ların ekolünden yetişmelerin..."* de içinde bulunduğu, *"Dışardan dayatılan TKP..."* bugün suçlayarak saydıkları özelliklerin ötesinde hesap edilmesi gereken, Zeki'yi de, İsmail'i de aşmış bir somut gerçekliktir. Türkiye'de bu gerçeği dışlayarak da bir yere varamazsınız. Bu çok sevgili arkadaşlarımıza bir kez daha anımsatalım ki, bir şeyler yapmak isteyen kişiler önce ülke gerçeklerinden kopmamaya özen göstermelidirler. Vazgeçilmez koşul budur. Yoksa, daha ilk adımda birliğin değil ayrılığın tohumlarını atarlar.

3. Tutuklanma durumunda, hemen her yerde göz önünde tutulan teknik bir önlemi, *"Üç günden sonra konuşmak mubah tır!..."* anlamına yorumlamak da olasıymış demek! Gerçi böyle algılayan başka biri çıkmadı ya, açıklamayı imzalayan arkadaşın gösterdiği devrimci titizliği anlamamak olmaz! Haklıdır, devrimci konuşmaz. Yalnız, siz gene, böyle bir durumda saklı kaldığınız yeri en güvenilen yoldaşınız biliyor da tutuklanmışsa, değiştirin! Açıklamadaki devrimci tanıma da ters düşmüş olmazsınız. *"... Tahkikatı yürütenlerin işine yarayacak herhangi bir şeyi söylememek..."* diyor. Doğrudur. İçeri düşenin yükümlülüğüdür bu. Dışardakilerin akıllıca görevi

de, içeri düşen kişinin bilgilerini, olanak ölçüsünde, hele böyle saklanmak gibi durumlar söz konusuysa, soruşturmayı yürütenlerin işine yaramayacak biçime dönüştürmektir. Ruhunu Allah'a adamış Müslüman bile, *"Atını sağlam kazığa bağla, sonra Allah'a emanet et!" diyor...* '44'te Reşat Fuat da başvurmuştur bu akıllıca önleme. Konuştuğumuzda aynen şunları söyledi bana: *"Sebati'nin tutuklandığını duyunca çıktım evden. Gidecek hiçbir yerim yoktu. Üsküdar sokaklarında dolaştım. Tanınmaktan korkuyordum. Mihri'yle ilişki kuramadım bir türlü. Üçüncü gün eve döndüğümde polisler geldi."* Acılar içinde, üç gün diretip polisi atlattığı inancıyla eve getiren Sebati'nin mi bütün suç? Adı nerdeyse hayına çıkarılmıştı. Her şey bir yana, o ağır gizlilik döneminde TKP'nin genel sekreterini gereğinde saklayacağı ikinci bir yer düşünülmemiş olması doğal sayılabilir mi? Öneminden ötürü üsteleyerek duruyorum bu konu üzerinde. Bu örgütlenme dönemindeki laçkalık üstüne Şefik Hüsnü'nün de ağır eleştirileri olmuştur. Şöyle der: *"... Mart '44 Tevkifatı'na takaddüm eden devrelerde en kıymetli arkadaşlarımızdan birçoğu tecviz edilemeyecek uluorta hareketlerde bulunmaktan çekinmemişler ve kolayca önüne geçilebilecek birçok teknik hatalar irtikâp etmişler ve gizlilik kaidelerini çoğu kez ayaklar altında çiğnemişlerdir..."* Evet, böyle diyor Şefik Hüsnü. Nerde dediğini de, tüm alıntıların kaynağını vereceğim yazının sonunda öğreneceksiniz.

4. *"Türkali burada yanılıyor"* diye başlayan paragrafta, komünistlerin, Kominternce saptanmış, gereğinde gizliliği bozmayacak biçimde, partili olduklarını söyleyip savunabilecekleri ilkesi açıklanıyor. Gizlilik ilkesi kurallarına ters düşmediği durumlarda bizde de bu ilkeye uyulmuştur, deniyor. Nerde yanıldığımı pek anlayamadım. O karanlık günlerde gizlilik ilkesi kurallarına ters düşmeyen hangi durum vardı ki? '44 Davası'nda kimi arkadaşların savunmalarında, komünist olmaktan onur duyduklarını mahkemede bağıra çağıra söylediklerini biliyoruz. Evet, mahkemede; olan olduktan

sonra!... Yargılamaların açık yapıldığı eski dönemlerde, sözgelimi '29'da İzmir'deki davada, mahkeme salonunda komünist ajitasyonları yapılmıştır. Ancak benim konuşmamda vurgulamaya çalıştığım Separat (Desantralizasyon) Dönemi'ndeki partinin, partililerin genel tutumudur. Bakın bu konuda Şefik Hüsnü ne diyor: "*... inkılâpçılar harpten az evvel kabul etmiş oldukları yeni taktik mucibince teşkilatlarını yok denebilecek dereceye irca etmişlerdi. Buna mukabil tasavvur edilen Halk Partisi'ne, halkevlerine girmek işi...*" o gizlilik koşullarında komünistler adı geçen örgütlere açık kimlikleriyle girmeye kalkışacak değillerdi herhalde. Söylediğimiz budur. İleri Gençler Birliği örgütü de, o dönem koşullarında, yukarki taktik karara uygun biçimde bir oluşumla ortaya çıkmış, ileri, demokratik, antifaşist, bir gençlik örgütüdür. TKP'nin Separat Kararı ile Türkiye'nin egemen örgütlerine kazandırmak istediği kimlik de budur. O tarihte merkez komitesi üyesi olduğunu söyleyen Mihri Belli, mahkemede kalkıp komünist kimliğini açıklayarak savunmaya kalkışsa ne denir, nasıl karşılanırdı?

5. Son paragrafta şöyle deniyor: "*Bir de şu var: Türkali 1946'da Şefik Hüsnü'nün gaflet içinde olduğunu, 'Missouri Zırhlısı ile gelen' demokrasiye kandığını, gelmekte olan tehlikeyi görmediğini söylüyor. Kendisinin ise durumu doğru değerlendirdiğini, Şefik Hüsnü'yü devrimci uyanıklık ile bağdaşır bir tutum ve davranışa yöneltmeye çalıştığı ama meram anlatamadığı anlamında şeyler anlatıyor. Demek ki o günlerde herkes gaflet içinde değilmiş, ileriyi görenler de varmış. Bu da bir teselli!*"

İlk anlamı şu, bu iğneli alayın: Vedat Türkali kim oluyor da, koskoca Şefik Hüsnü'nün göremediğini görüp uyarmaya kalkışıyor!

Değişmesi gerekli kafa bu, önce. Hele sosyalist geçmişte çok önemli kişilerin göremeyip sıradan kişilerin dosdoğru gördükleri önemli o kadar çok şey var ki... Örgütlerin, siyasal

partilerin, sıradan kişilerin düşüncelerini de yansıtan tabana yerleşik demokratik çalışma biçimi aramaları da burdan kaynaklanıyor. Sonra şu anlama geliyor iğneli alayla biten yukarki sözler: Vedat Türkali atıyor. Bu yalanlara inanmayın!

İsmail Bilen'e, Zeki Baştımar'a değin söyledikleriyle, *"Kötülükleri veciz biçimde açıklayıp yarayı deşerek yararlı iş yapan"* Vedat Türkali, Şefik Hüsnü üstüne konuşmaya başlayınca sapıtıp yalanlara kalkışmış!

Şunu açık seçik bilelim ki, biz, karşı köyün evliyasını taşlayanı baş tacı edip bizim köyün evliyasına dil uzatanı kovalamaya kalkan ilkel köylü kafasıyla bir yere varamayız. Herkes kendi tekkesinin mumunu yakar ancak... Gönderilen Açıklama'da imzası olan, olmayan herkese ben de bir kez açıklayayım ki, yalnız Şefik Hüsnü ile değil bilinen bütün kişilerle ilgili söylediklerim her vakit sözcüğü sözcüğüne doğrudur. Belleğimde birazcık ikircikli kalmış şeyleri kesinlikle yayımlamam. Şefik Hüsnü ile ilgili sözlerimin de eksiği var, fazlası yok. Meraklılarına bir teselli daha vereyim. Vedat Türkali uyarı görevini yerine getirirken de yalnız değildi o dönemde; başkaları da vardı. Sözgelimi Ahmet Fırıncı vardı. *"Missouri ile gelen demokrasi"* deyimi de onundur aslında.

Altını çizerek yineliyorum: Yazık ki Doktor Şefik Hüsnü, o günler gaflet içindeydi. Bunları söylerken hiç de mutluluk duymuyorum. Şefik Hüsnü'yü severim, ama hiç kimseyi doğrulardan daha çok sevemem. Gerekirse anlatacağım şeyler de var. Yukarıda kullandığım tüm alıntılar, Doktor'un, aramada polise kaptırdığı, yargılama dosyasına konmuş gizli belgelerden çıkarılmıştır. Hele o günlere göre, daha nice önemli gizleri de içermektedir bu belgeler. Gaflet içinde değildi de, polise armağan olarak sunmak için mi çekmecesinde tuttu bu belgeleri? Sevdiklerimizi akıllıca savunalım. Gerçeklerden de sapmadan...

Atölye Sistemi Kurulmalı

Şehir Tiyatrolarında *"yerli"-"yabancı" oyun* tartışmalarına yönelik görüşlere gazetemizde yer vermiş, bu konuda Tiyatro Yazarları Derneği'nin tavrını da yansıtmıştık. Ancak, Tiyatro Yazarları Derneği'nin üyesi olan, fakat bir süredir hasta bulunan yazar *Vedat Türkali*, hastalığı nedeniyle tartışmanın dışında kalmıştı. Şimdilerde yeni bir roman üzerinde çalışan *Türkali* ile Şehir Tiyatroları ve Tiyatro Yazarları Derneği üzerine konuştuk...

— *Sayın Türkali, Şehir Tiyatroları üstüne yapılan tartışma sırasında hastanede olduğunuz için görüşlerinize başvuramadık...*

— Sağ olun. Hastalığım süresince biraz da üzüntüyle izledim olup bitenleri. Üyesi bulunduğum Tiyatro Yazarları Derneği'nin etkin biçimde yer aldığı bu tür tartışmalar konu-

ya hiç de nesnel yaklaşılmadığı izlenimi veriyordu. Şehir Tiyatroları öteden beri sorun olagelmiştir. Belediye koltuğuna oturan her yönetim keyfince el atar Şehir Tiyatroları'na. Şöyle bir dize vardır eskilerden kalma:

"Çok tel kırılır sine-i tambûr-i cihanda
Nâ ehline mızrâb-ı tasarruf verilirse."

Hemen her yeni dönemde genellikle *"mızrâb-ı tasarruf"* ehil olmayan ellere verilir, tiyatro tamburunda kırılmadık tel kalmaz böylece. Yapılan ilk işleri görüp, bir de *"repertuvar kurulları"* oluşturulacak sözlerini duyunca yüreğim hop etti gene!... Üç yanlı olayın belediye yanına gene değiniriz isterseniz. Tiyatro Yazarları Derneği'mizin 18 Mayıs'ta toplantıya çağırdığı Danışma Kurultayı'na hastanede olduğum için katılamadım. Şehir Tiyatroları konusunda dernekçe ortaya atılan savlar, basına yansıyanlardan, arkadaşların yazılarından öğrendiklerim kadarıyla bana pek inandırıcı gelmedi. Kimi arkadaşlardan daha önce de işittiğimiz düşüncelerinin dernekçe benimsenip duyurulmasıydı. Genel Sanat, Yönetmeni Sayın *Gencay Gürün*'le kişisel söyleşilerde, kimi özel tartışmalarda geçmiş şeylere dayanıyor çoğun. Şehir Tiyatroları'nda, yerli yazarlara yeterince yer verilmediği, destek sağlanmadığı yollu savların neye dayandırıldığını ben pek kavrayamadım. Şu oldu, ilgim, merakım arttı; Şehir Tiyatroları'nda oynanan oyunların sayılarına baktım. Sözgelimi, bu yıl on yerli, on yabancı oyun sergilenmiş. Geçmiş dört yılda da pek büyük bir dengesizlik yok. Yabancı oyunlar listesine baktım. *1973, Hiawatha, Vişne Bahçesi, Katherina Blum'un Çiğnenen Onuru, İki Efendinin Uşağı, Biz Aşağıda İmzası Olanlar, Bin Bir Gece, Aç Sınıfın Laneti, Bir Talan Çemberi* vb aklımda kalan gördüklerim bunlar. Hemen hepsi de bir tiyatro repertuvarına en yakışır nitelikte seçilmiş yapıtlar. Geniş seyirci yığınlarınca da büyük ilgiyle karşılanmış.

— *Biliyorsunuz* Vahşi Batı*'nın yazarı Sam Shepard'dan bir de* Aç Sınıfın Laneti*'nin seçilmiş olması büyük eleştiri konusu oldu.*

— 1987-1988 sezonunda oynanan *Vahşi Batı*'nın ilgiyle karşılanması üzerine ertesi yıl ikinci oyunu *Aç Sınıfın Laneti* de sergilenmiş. Her akıllı tiyatro yönetiminin yapacağı bir şey. Shepard'e gelince son yıllarda sinema, tiyatro dünyasında nasıl bir yeni rüzgâr estirdiğini, bu işleri biraz izleyenler bilirler. Burda da oynanan Wim Wenders'in *Paris-Teksas* ki, Cannes'da ödül aldı, senaryosunun yazarı. Robert Altman'ın *Fool for Love*'ın senaryosu da onun; filmde oynuyor da galiba. Ben görmedim. Tiyatrolarıyla, çeşitli ürünleriyle de Amerika'da, Avrupa'da, özellikle yeniye açık sanat çevrelerinde son yıllarda çok ilgi duyulan biri. Bir şehir tiyatrosu, kentine, ülkesine bu tür yenilikleri yansıttığı için niye suçlansın, (bütün bu oynanan oyunların yalnız seyircilere değil, biz yazarlara da eğitsel yararları var gibi geliyor bana!) kimileri olaya Şehir Tiyatrosu yönetimini savunur yollu bu yaklaşımımın altında kişisel çıkarım olduğunu söyleyeceklerdir, biliyorum. Hemen ordan alayım ben de. Evet kişisel çıkarım var! TRT'den ödül almış, okuyan tiyatrocu dostların övgüler düzdüğü, ancak yirmi yıldır kimsenin nedense oynamaya yanaşmadığı bir yapıtımı, *Dallar Yeşil Olmalı* adlı oyunumu, Sayın Gencay Gürün, yönetmen *Hakan Altıner*'in önerisiyle Şehir Tiyatroları repertuvarına aldı, oynanmasını sağladı. Yönetmen Hakan Altıner'e, Genel Sanat Yönetmeni Sayın Gencay Gürün'e kamuoyu önünde teşekkür ediyorum. Her şeyi küçük çıkar hesaplarına bağlayanlar rahatlasınlar böylece. Ben de beni daha yakından tanıyanlara konuşayım. Türkiye'nin ağır koşullarda yaşadığı üç yıl öncesinde bir gün Sayın Gencay Gürün, bana bir oyunumu oynamak istediklerini söylediğinde şaka ediyor gibi gelmişti. Çevremizdekiler Marksist bir yazarın oyununun oynanmamasını pek doğal buluyor olmalıydılar ki, ne oyunlarımın oynanmamasına, ne de daha önce oynanan

oyunumun bir ihbarla sahneden kaldırılarak –aklanıncaya dek– ağır cezada yargılanmasına yerli yazar hakları konusunda titizlenen çevrelerden bir tepki geldiğini hiç anımsamıyordum. Bu doğallığa ben de koşullanmış olmalıyım demek! Sayın Gencay Gürün'e yukarda ettiğim teşekkürü şimdi asıl yerine koyarak yineleyeyim: Ülkenin bugünden çok daha karanlık, baskılı günlerinde, Marksist bir yazarın oyununa ayırım yapmaksızın, tiyatro ölçülerine bağlı kalarak sahnelenme olanağı sağladığı için, evet salt bu uygar, yürekli, demokrat tavrından ötürü teşekkür ediyorum. Genel Sanat Yönetmenliği'ne getirildiğinde hiç de olumlu önyargılar taşımıyordum hakkında. Bir süre sonra tiyatroya, özellikle işe başladığı beş yıl önceki ağır koşullarda yavaş yavaş kazandırmaya çalıştıklarıyla herkes gibi benim de dikkatimi çekmişti. Olaya bugün daha nesnel bakabiliriz, bakmalıyız diye düşünüyorum.

— Bu konuyu biraz açar mısınız?

— Kanımca o gün en önemli başarı, tiyatro olgusunun toplumun çeşitli katmanlarından kazanılmış ilgi odağı durumuna sokulmasıdır. Bunun yalnız Şehir Tiyatroları'na değil tüm tiyatrolara yararlı olduğunu sanıyorum. Seyirci kazanımı bunun bir yanıdır. Tiyatro salonlarının oyun günleri dışında, sezon sonlarında kültürel, sanatsal çalışmalara açılması, özellikle gençleri toplayıcı etkinliklere (konser, konferans, açıkoturum, söyleşi, film gösterimi, sergi, imza günü) özenle yer verilmesi Şehir Tiyatroları'nda yalnız başlatıldığı karanlık döneme değil, bugüne dek ışık veren olaylardır. Ben, önemli gördüğüm bir başka nokta üzerinde duracağım. Kırk yıldan beri halkımızın sol gözüne kapkara bir bant çekilmiştir. Hele Sovyet toplumuna yönelik yasaklar gülünce kadar gider. Bütün dünyanın ilişkiler kurduğu, koskoca bir sanat, kültür dünyasına kapısı yıllar yılı kapalı tutulmuştur. Bundan da biz zarar görürüz. Ben bu konuda da Sayın Gencay Gürün'e yurt-

taşlık kimliğimle teşekkür borcumuz olduğuna inanıyorum. Yurttaşlarına, hemşerilerine anlamsız biçimde yasaklanmış bir sanat, kültür kapısını araladı. Dostça ilişkiler kurulmasına ön ayak oldu. Bir yazı çıktı *Cumhuriyet* gazetesinde o günlerde. Sayın Gencay Gürün'ün kaç kez Sovyetler Birliği'ne gittiğini, ordan kimleri çağırıp Türkiye'ye getirdiğini suçlayıcı bir biçemle anlatıyordu. Böyle bir yazıyı *"ihbar"* diye algılayarak (çok sayıda kişinin böyle algıladığının tanığıyım), korkudan titreyip kendilerini savunma çabasıyla abuk sabuk yollara sapacak nice *"solcu"*muz var! Ama bu ihbarın Sayın Gencay Gürün'ü değil ürkütmek uzun boylu düşündürdüğünü, hele yolundan saptıracağını hiç sanmam. Sırtında solculuk yükü yok çünkü!... Sanatta, düşünde, politikada bugün en gereksinim duyduğumuz demokrat kişilik budur bence. Adını solcuya çıkarmış, burnu av köpeği gibi komünist kokusu alıp yaygara koparmak için pusuda bekleyen sağ sosyal demokratlarının ikiyüzlü tavrı değil.

— Şehir Tiyatroları üstüne başka diyeceğiniz var mı?

— İstanbul Şehir Tiyatroları öteden beri çeşitli tiyatro eğilimlerinin mozaiği gibidir. Soyut entel tiyatrodan, Commedia Dell'Arte'ye, Darülbedayi'cisinden, Brecht'çi epik tiyatro yanlısına... her telden çalan bir tiyatroda biçem birliğine, oyun bütünlüğünde, uyumuna varmak bile bir sorundur. Başarılı oyunlarda bile çoğu kez göze çarpar bu. Şu ya da bu oyunun başarıyla sahnelenmiş olması tiyatroda ilerleme, gelişme midir böyle bir kurumda, tartışılır. Kusur gibi görünen bu çok parçalı yapısına uygun, eksi yanını artıya dönüştüren bir yönetim, bir çalışma biçiminin uygulanması yolları aranmalıdır kanımca. Yukarda seçilen oyunun istediği kılığa girme çabasındaki edilgin memur oyuncuların değil, eğilimlerine uygun oyunları seçme özgürlüğü içinde yaratıcılığını gösteren, geliştiren etkin sanatçıların toplandığı bir tiyatroyu kurmak gerekir. Bir anlamda, güzel sanatlar akademilerindeki atölyeler biçiminde

çalışma yöntemi gibi. Her yaratıcı kendi tiyatro çizgisini benimsemişlerle ortak bir çalışma, tartışma, dayanışma içinde sanatsal yaratıcılığını geliştirme olanağı bulsun. Çeşitli eğilimler arasında doğurgan bir yarışma ancak böyle bir ortamda oluşur, gelişir. Bu toplulukların kendi anlayışlarına uygun yazarlarla, çevirmenlerle yakın işbirliği, sanatsal, düşünsel *"alışveriş"*, giderek dayanışma yürütebilecekleri bir ortam sağlanmalıdır. (Dernekleriyle değil, yazarların, çevirmenlerin kendileriyle. Ortak mesleksel çıkarların kurumudur dernekler, ortak sanatsal anlayışların değil. Sözgelimi, Tiyatro Yazarları Derneği'nde benim yazarlığıma burun kıvıracak kişiler olabilir. Ben de bazı arkadaşlarımızın oyunlarını bir dakika bile seyretmeye dayanamayabilirim...) Böylece geniş bir sanatsal yelpaze içinde, özgürce çalışan çeşitli eğilimdeki atölyelerin yarışma içinde, demokratik yaratıcılık alanına dönüşür Şehir Tiyatroları. Genel Sanat Yönetmeni'nin görevi bellidir böyle bir kurumda. Atölye temsilcilerinden oluşan yönetim kurulundaki eşitler arasında birinci (primus inter pares) konumunda demokratik eleştirel tutumuyla uyumu, eşgüdümü, tüm çalışmalara her türden gerekli desteği, sağlar. Bürokratik makamlara karşı tiyatro emekçilerinin her türden haklarını savunur; tiyatroyu yapısına en uygun biçimde temsil eder.

— *Belediyeye yönelik eleştirim var demiştiniz.*

— Evet, belediye diyeceğim. Hele sosyal demokrat savındaki belediyeye düşen, bunu kaldırıp şunu oturtmak değil, tiyatroları tez elden demokratik statüye kavuşturup bağımsız, özerk bir kurum olmasını sağlamaktır, bir. Tiyatro salonlarını yedi milyonluk bir kente yakışır sayıya, düzeye çıkarmak, tiyatroyu İstanbul'un geniş kıyı emekçi çevrelerine yaymaktır ki, iki. Tüm tiyatro emekçilerinin yaşam düzeylerini insanca yaşanır bir duruma yükseltmektir, üç. Oturduğu koltuğa güvenip kişilerle uğraşmak ya da tiyatroların tepesine *"edebi repertuvar kurulu"* püskülü takmak değil...

İsmail Beşikçi'de Türk Sorunu

İsmail Beşikçi'nin *Orgeneral Muğlalı Olayı-Otuz üç Kurşun* adlı kitabının sonlarına gelmiştim ki Ahmed Arif'in acı haberiyle sarsıldım. Uğur Mumcu'nun Ahmed Arif için yazdığı "Ahmed Arif bir Kürt şairidir" tümcesini acı bir gülümsemeyle okudum gene de. Kürt sorunuyla ilgili suçlamaların yarattığı etki sonucuydu bu yargı; kuşkusuz Uğur Mumcu da bilir ki, Ahmed Arif Türk şairidir. Karanlık günlerde yiğitlikler göstermiş, namuslu, işinin ustası, dört dörtlük bir Türk şairidir.

Yeni çalışmamın kapsamında olan çoğu konular gibi Kürt sorunuyla ilgili yazılanları da, izlemeye, eski okuduklarımı yeniden gözden geçirmeye çalışıyorum. Bu alanda bugün, kendine özgü ağırlığı olanlar, değerli bilim insanımız İsmail Beşikçi'nin kitaplarıdır kuşkusuz. Ne denli önemli olduğunu yinelemeye gerek yok.

Kemalizm'in sömürgen, kimisinde emperyalist yamağı, diktacı yanının örtbas etme oyunlarına karşı Beşikçi'nin ortaya koyduğu belgeler, bulgular, onlara dayalı savlar tartışma alanına yeni boyutlar getirmiştir. Günün aynı bağlamda temel konusu da yıllar yılı en vahşi yöntemlerle örtbas edilmek istenen Kürt sorunudur. Artık iyice bellidir ki, bu ülkede Kürt sorunu çözülmeden demokrasi sorunu çözülmez. Ola ki demokrasi sorunu çözülmeden de Kürt sorunu çözülmeyecektir.

Kemalizm'in belirgin bir özelliği, imparatorluktan devraldığı ülkeyi "çağdaş uygarlık düzeyine" –Batı kapitalizmine– yaklaştırabilmek için deneme, yanılmalarla yol yordam aramaktır. Ülkeyi uzun yıllar elinde tutan Halk Partisi kurucu, yöneticilerinin düşün-ekin bilgi dağarcığı elverdiği ölçüde...

Dağarcığı Fransız radikalizminin temelsiz ilkeleriyle, Bolşeviklerden esintilerle sınırlı Kemalizm, halkı demokrasiye götüren bir rejim savıyla ortaya çıkmaya, halk egemenliğine dayandığı görünümü vermeye özen göstermiştir. Kapitalist gelişmeyi, cılız burjuvazisi yanında Batı özlemindeki aydın desteğiyle sağlama yolunda başka seçeneği de yoktur.

Bu eklektik yapısıyla Kemalizm, ekonomik konumu gereği bağımlı kaldığı ülkelerdeki akımlardan kaynaklanan yorumlara ister istemez açık, elverişli olmuştur. Dünyada, özellikle Avrupa'da faşizmin, savaş tehlikesinin başlamasıyla da Cumhuriyet Halk Partisi, Kemalizm'i sola, ileriye çekme çabaları gösteren devrimci kesimle, bunlara karşı devlet baskısını kullanan sağ, geri eğilimli güçlerin gizli-açık hırlaştığı, savaşım verdiği, çoğu kez sonuncuların baskın olduğu devlet örgütü niteliğiyle tekelci iktidarını sürdürmüştür.

Kemalistlerin laisizme geçmekle yitirdikleri, imparatorluğun kolaj ideolojisi "ümmet"in yerine, "milliyet"i koymaları, kurmaya özendikleri yeni burjuva yapı gereğidir. Milliyetçiliği Türkçülük olarak almaları da doğaldır. Devlete sahip olma

tarihsel birikimiyle, geçen yüzyıldan bu yana iyi kötü gelişen ulus ideolojisiyle, sanat, edebiyat, düşün, siyaset alanlarındaki çekişmelere, kavgalara dayalı kazanımlarıyla, daha önemlisi de Ankara'da vatan kurtarma savaşı veren yönetici çoğunluğun Türk oluşuyla yeni kurulan devletin yazgısı baştan belirlenmiştir. Kandırılarak ya da çeşitli baskılarla Türk Milli Devleti'nce sindirilmeye çalışılan halkların en kalabalığı da Kürt halkıdır. Şu sözler önemli bir doğruya parmak basıyor sanırım: "Bir devlet tecrübesinden gelen ve 'mazlum ulus' konumuyla, dünya halkları gözünde önemli bir moral değer bulunduran yeni Türk yönetimi, Sovyetler ile emperyalist Batı arasındaki çelişkilerden de faydalanarak konumunu güçlendirmiştir. Türkler Sovyetler'e karşı 'mazlum ulus' konumuyla yaklaşıp destek ararken, Kürtler doğal olarak sorunun dışında bırakılmıştır; Batı'ya karşı yaklaşımlarında ise,, Misak-i Milli sınırlarına hâkim olmak için Kürtler kullanılmıştır."

Daha önce Osmanlı'da da, ya devletçe kesilmiş ya da mezhep çatışmaları içinde birbirine kırdırılmıştır Kürt halk yığınları. Sünni İdris Bitlisi'nin Osmanlı'yı arkalayarak Şiileri bastırması, evleri, ocakları gizlice işaretlenip bir gecede kırk bin Şii'nin kesildiği Yavuz Selim Saint Barthelmysi, Kürdistan tarihinin bilinen olaylarıdır. Belgelerle ortadadır ki Kürtler Kurtuluş Savaşı'nda da kandırılmışlardır. Savaş sırasında edilen vaatler yerine getirilmemiştir. Getirilebilir miydi? Nasıl getirilebilirdi? *Tarihe kızılmaz üzerinde düşünülür.* "Tanrının hikmetine şaşıyorum / Dünyada bütün Kürtler / Neden haklarından mahrum / Neden hepsi ele mahkûm? / ... Araplardan Gürcülere varana dek / Her taraf Kürt kale gibi. / Ama dört bir yandan Türk ve Acemle sarılmış / Kürt halkı her iki yandan / Kaza ve kaderin oklarına nişan..." On yedinci yüzyılın ikinci yansında yaşamış büyük Kürt ozanı Ehmede Hani'nin üç yüz yıl önceki yakınması bu. Kimi halkların yazgısını acı çizmiş tarih! Kürt halkının yazgısı da en acılardan biri kuşkusuz.

Bu bilinenleri yineleyince Beşikçi'nin özen gösterdiği olguları saptama, değerlendirme yöntemine duyduğum saygıyla bir iki noktaya değinmeyi gerekli gördüm.

1. Kürt halkı üzerinde emperyalist paylaşım sonucuna varsa da, Lozan, Osmanlı İmparatorluğu'nun emperyalistçe paylaşımından kurtarılabilenlerle yeni devletin sınırlarını çizme antlaşmasıdır. Kemalistler, bölgeye bir saldırıyla girip paylaşıma katılmamışlar, Kürtlerin de işbirliğiyle tarihten geleni kurtarmaya çalışmışlardır. Paris Antlaşmalarıyla Sevr'de Kürtlere verilen ödün bilinir ki kara gözleri için değildir. Amerika'nın Lozan'a karşı çıkışı da İngiliz, Amerikan petrol şirketleri arasında bölgedeki çıkar çatışmasına dayanır. Aklı başında Kürtlerin o kamptan gelen tatlı vaatlere bel bağlamamış olmalarının anlaşılmaz bir yanı yoktur.

Kemalistlerin burjuva ideolojisi milliyetçiliğe dayalı devlet kurma çabaları (buna bir halkı ulus yapma da denebilir), Hasan Yıldız'ın yukarda verdiğimiz açıklaması gibi, tarihin rastlantılarına denk geldi; beceriklice de kullandılar bunu. Tarihi biraz derinliğine düşünürsek rastlantı demek için epey zorlanırız!

Devraldığı Osmanlı mozaiğindeki tüm Müslüman halklar gibi Kürtleri de, tarih alanına yeni kimliği ile çıkarmaya çalıştıkları Türklük için eritilip sindirilmesi gerekli insan kaynağı olarak aldı Kemalistler. Bu düşünce eskidir. Bu yolda ilk öneriyi yapan Sultan Abdülhamit'tir. İttihatçılar da o politikayı yürütmüşler, ayrıca Doğu'da Ermeni halkının ezilip bastırılması, İngiliz kompradorları olan Ermeni varsıllarının mallarının yağması için Kürt Ağalarını, Beylerini kışkırtıp, kullanmışlardır.

Özetle denebilir ki, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki parçalanmada, yeni filizlenen Kürt milliyetçiliği Kemalist Türk milliyetçiliği gibi Bolşeviklerle işbirliği yapmak akıllılığını gösterememiş, uluslararası asıl güçlü dayanaktan yoksun kalmış, bir kesim de İngilizlerden, genellikle Batı emperyalist

devletlerinden gelecek desteğe bel bağlamıştır. (Özellikle Barzanlıların Amerika'ya gösterdiği yakınlık, emperyalizmin baş militanlarından Kissinger'le flörtleri bugünlerde açıklandı. "Tek güvendiğim Amerika" dermiş Molla Mustafa!... Onların bir Cumhuriyeti olmaya hazırmış!... Yedikleri onca kazıktan sonra...)

Kürt kökenli kimi Osmanlı aydınları ise (İshak Sükuti, Abdullah Cevdet...) Türklerden ayrılmamayı baştan yeğlemişlerdir. *Türkçülüğün Esasları*'nı yazan Gökalp önce Kürtçülüğü denemeye kalkışır, çıkar yol olmadığına inanarak vazgeçer. Osmanlı artığı Müslüman halklar, özellikle de Kürtler çeşitli baskılarla, kanla, gözyaşıyla Türk potasına dökülür.

'20'lerde, Sultan Galiyefçi Tatar devrimcilerinin Başkırlarla bir devlette birleşme isteklerini, "geri kalmış Başkırlar üzerinde egemenlik kurmaya çalıştıkları" gerekçesiyle reddederek Tatarları "emperyalist şovenizm" ile suçlayan Lenin de tuttu Kemalistleri. Petrollere göz diktikleri Kafkaslar'da türlü cinayetler işleyen İngiltere'ye, ilk işçi-köylü devletinin kurulduğu Sovyetlere diş bileyen tüm emperyalist dünyaya karşı, Kürtleri de yanına almış Kurtuluş Savaşı yürüten bir ülke için başka ne yapması beklenirdi?

İsmail Beşikçi'de sözü edilen ırkçılık da ancak bir özel anlamla yerindedir. Yaygın ırkçı tavır, kendi üstün kanının bozulmasına karşı setler, yasaklar koyar; karşı yanı ya da yanları aşağılayıp sımsıkı ayırır, yanına geçmesine izin vermez. Çeşitli ülkelerde, kara, sarı, kırmızı derililere, Yahudilere yapılan uygulamalar gibi. Bilindiği gibi öyle olmadı Türkiye'de. Sözgelimi, egemen güçlerin en titizlendiği ordunun giriş kapısı Askeri Liselere alınan öğrenciler için ırk tahkikatı denen bir araştırma yapılırdı. Soyu sopu incelenirdi tümünün. Müslüman olmayan birileri çıkarsa okuldan uzaklaştırılırdı. Ama asıl araştırılan, soyunda, sopunda "Cumhuriyet'e başkaldırmış birilerinin" olup olmadığıydı; Kürt, Çerkes, Gürcü olup olmadığı değil. Doğu illerinden gelen bir sürü öğrenci ola ki

Kürt kökenliydiler. Geçenlerde öldürülen General Hulusi Sayın da bunlardan biriydi sanırım. Türkçeyi Kürt ağzı vurgulamasıyla konuşan sesi Askeri Lise'deki öğretmenlik yıllarımdan beri kulağımdadır.

Umarım bu sözlerim; bir halkı yok etmeye yönelik tarihsel bir zulmü savunuyorum anlamına yorulmaz.

2. Bir sürü başkaldırmalar, kıyımlar, kırımlardan sonra Kemalizm'in başarıya ulaştığı izlenimi veren bir aşamaya varıldı Türkiye'de. Bu yeni süreç doğru değerlendirilmelidir.

Görünen, demokratik gelişme içinde çalkalanarak düşe kalka giden bir Türkiye'dir. Üniversitelerde, çeşitli eğitim kurumlarında yetişen kuşaklar, kökenlerinden söz etmek gereği duymadan yaşıyorlar, üretiyorlar, yaratıcı alanlarda ürün verip Türk kültürüne katkıda bulunuyorlardı. Sözgelimi Ahmed Arif'le kardeşçe yakınlıklar içinde bulunmuş biriyim; Kürtlere sevecenlikle takılan tekerlemeler söylediğini anımsarım da bir gün Kürtlüğünden söz ettiğini de, sayısız dinlediğim "Otuz üç Kurşun" şiirini Kürtler için yazdığını da O'nun ağzından duymadım. En yakın gördüğü bizlerden korkup saklayacağı bir şey miydi bu? Cemal Süreya Zaza kökenliymiş. Kürt şairi mi diyeceğiz? Ya da Selahattin Hilav'a Kürt çevirmeni, düşünürü mü? Yaşar Kemal Kürt romancısı mıdır? Yılmaz Güney'i de yakından tanıdım. Sonradan tutturduğu bir yoldur Kürtlük savı. Kürt sinemacısı mıdır Yılmaz Güney? Kürt ozanı, yazan, çizeri, sanatçısı Kürtlerden çıkacak kuşku yok ki, Kürtümsülerden değil. Kürt'ü anlamak kolay değil demiş Öcalan. Yürekten parçası olup ateşiyle yanmadıkça hangi halkı anlamak kolay? Onun içinde, onun diliyle yaşamadıkça... Peki, böyledir diye, yukarda adını saydığımız, saymadığımız bir sürü Kürt kökenli Türk sanatçısına, yazarına, çizerine, düşünürüne, –Sayın Beşikçi'nin suçlama biçemiyle– "asimile olarak, Türklere, özellikle Kemalist Türklere sığınıp asıllarını yadsımayla küçültüp aşağılaşmış alçaklar!" gözüyle mi bakacağız? Ters görünmüyor mu bu?

Bu bilinenleri neden yineliyorum? Türkiye'nin vardığı yeni aşamayla ortaya çıkan yapısını özenle doğru belirlemek için. Sayın Beşikçi'nin listelerle sergilediği Türk üniversitelerindeki, sağcısı solcusuyla ünlü profesörlerin, adlarını sıraladığı yazarların, çizerlerin, gazetecilerin, sanatçıların, düşünürlerin, tümü aymaz, geri zekâlı ya da bilimdışına kaçıp gözlerini gerçeklere kapayan şoven vicdansızlar mıdır?

Sonra ne oldu bilmiyorum; gene Uğur Mumcu, Sayın İsmail Beşikçi'nin de bir zamanlar aynı duruma düştüğünü belgeleyen bir yazısından alıntı vermişti. Niye şaşılsın? Pek de doğaldır!...

Vardığı bu yeni aşamada, toplumun kendi iç dinamiğine dayalı, ileri savaşım vermiş kişileri de doğru değerlendirmemiz gerekir. Bugün İsmail Beşikçi kitaplarını yayımlayabiliyor, zindandan çıkabiliyor, toplumda kendini kollayan, savunan kamuoyu desteği sağlayabiliyorsa bu, ilerici Kemalistlerin de şu ya da bu biçimde katıldığı uzun kavgalar sonucu varılabilmiş bir süreçtir. Gözden kaçmaması gerekli bir önemli nokta da şu: Doğru, Kürtler çok partili dönemle biraz soluk alır oldu. '61 Anayasasıyla ilerici akımlar görece bir yasallıkla su yüzüne çıkınca Doğu'daki Kürt halkı da, Türkiye'nin bütünlüğü içinde sınıfsal kökenlerine göre örgütlerde yer almaya başladılar. Ülkenin demokratik gelişmesine gönül bağlıyorlardı. Demokrasiyi çamura batırıp çıkmaza sokmakta yarar bulan o günkü çapsız yönetici kadro (başta '61 Anayasası katillerinin suça azmettiricisi, bugün alanlarda gerdan kırıp demokrasi kabadayılığına kalkan Süleyman Bey) bu doğal yolu (sağ olsunlar!) tarihsel bir ferasetle tıkayınca Doğu'daki Kürt halkı için ulusal biçimde kendi başlarının umarına bakmaktan başka yol kalmadı. Bu bilinç Türkiye'nin demokratik gelişmesine acılı bir ivme kazandırdı. Bu ivmeyle yeni çözümler aranan günümüzde, Kemalistleri tümüyle Evren Paşa - Coşkun Kırca düzeyinde almak da olgulara dayanmak değil, olsa olsa olgulara gözkapamak diye nitelenebilir. Behice Boran'dan,

Mihri Belli'den başlayarak eski, yeni tüm komünistleri de şovenliğe kaymış hayınlar listesine alıyor İsmail Beşikçi. Kapatılan bir partinin Yargıtay'ca onanmış kapatılma nedeni ortadayken, yasal parti kurmak için yeniden çaba gösteren bir liderin, Behice Boran'ın, aynı açığı vermemek, karşı yana silah kaptırmamak için Kürt konusunda susmak zorunda kalması çok mu anlaşılmaz bir şeydir? Devrimcilerin sırasında yüreklerine basıp susarak aşmak zorunda kaldıkları engelleri yok sayıp onları ağır biçimde suçlamak, acımasızlığı bir yana, yanlış olmuyor mu? Gereğinde doğruları yiğitçe söyleyip cezayı üstlenmek kutsanacak tavırdır. Ama Türkiye'nin mayınlı alanlarından geçerken, provokasyona düşme kaygısıyla kılı kırk yararak yasal örgütlenme çabası gösterip yolları açmaya çalışanları tarihsel görevlerinden kaçmış gibi küçültmek olgulara ters düşmek değil midir?

Kemalizm'in, şu ya da bu biçimde Türkiye'yi sürükleyerek vardığı aşamanın tüm boyutları görmezden gelinip olayları salt bir açıdan değerlendirmek, sağcısından Marksist-Leninist'ine, bir toplumun tüm kişilerini, kurumlarını hayınlıkla suçlamak yalnız ölçüsüzlük değil çok da tehlikeli bir yanlıştır. Ezilen bu halkın intikamcı, şoven duygularını kışkırtmaktan, halkları birbirine düşürmekten çıkarı olanları sevindirici kanlı çözümsüzlüklere düşürmekten öte sonuç getirmez. Örnekleri tarihte çok görüldü, bugün de yaşanıyor. Bir adım ötesi "Türklere ölüm!"dür bunun. Tüm halk düşmanlarının bayramıdır. "Kürtlere ölüm!"ü de birliğinde getirir. Yetmiş yıl sosyalist kardeşlik içinde geliştiklerine inandığımız halklar, Kafkaslar'da bir avuç toprak için en şoven duygularla birbirlerini boğazlarken, Çin-Vietnam utanç savaşı, Kamboçya olayları yaşanmışken, halklara eşit haklar verilerek sorunların çözüldüğü söylenen Yugoslavya'nın durumu ortadayken gerçek halk sevgisi taşıyan, halkların kanını esirgeyen kişilerin çok gerçekçi olmaları, sorunun bütün boyutlarını titizlikle göz önünde bulundurmaları gerekir. Özellikle emperyalizmin

Ortadoğu toplumsal deprem kuşağında sallanıp duran ülkelerin sorunlarına çözüm arayanlar için gerçekçi yaklaşım, – evet, antiemperyalist– ancak ne getireceği bilinmez geleceklerin yapay, coşkulu düşlerine değil, yüzyıllar boyu birlikte yaşayan halklar arası bağların doğal güvenilirliğine dayalı, anlaşılabilir somutlukta yol çizmek olmalıdır. Kapitalist restorasyon şenlikleri yaşanan bir dünyada, burjuvazinin ürünü milliyetçilik duygularının baş köşeye geçmesi yadırganmaz. Sonucunda "Kurban Bayramı" beklentileri de!... Sürgit mazlum millet yoktur. Dünün mazlumları bugünün zalimleri oldukları gibi, bugünün mazlumlarından yarın nelerin çıkacağı kestirilemez.

3- Kürt sorununda Türkiye'deki bütün Marksistlerin uyuduğu ya da sorunu görmezden geldikleri savı abartmadır.

Türkiye'ye '40'lı yıllarda gelip TKP'de, desantralizasyon döneminden sonra çalışan Mihri Belli'yi simge diye alarak, TKP'yi salt onun sözleriyle yargılamak doğru değildir. TKP daha '30'lu yıllardaki programında, "... Amele köylü hükümeti kesif halk kitleleri hâlinde yaşayan milli ekalliyetlere, Kürtlere, Lazlara mukadderatlarını serbestçe tayin etmek ve arzu ederlerse devletten ayrılmak hakkını bahşeder" der. Bu sözleri daha sonraki yıllar Dr. Şefik Hüsnü'den de çeşitli kez duymuşuzdur. TKP'nin *İnkılap Yolu* dergisinin Temmuz-Ağustos 1930, 1-2 birlikte sayısında "F" Simgesiyle yayımlanan (Ferdi, bilindiği gibi, Doktor Şefik Hüsnü'nün Komintern'de kullanılan kod adıdır) "Memleket Meseleleri: İkinci Kürt İsyanı" adlı, 6,5 sayfa tutan uzunca makalede de, TKP'nin Kürt emekçi halkının, ezilen ulusal varlığından yana kararlı tutumu yinelenir. "*Ankara Milli Ekalliyet ve İktisat Siyasetleriyle Ektiğini Devşiriyor – İsyan Memlekette Fevkalade Bir İçtimai Gerginliğin ve Sefaletin Mahsulü*" başlıklarının altında ayrıntılarıyla incelemeye alınarak, bu olayın, doğrudan, Sovyetler'le yakın siyasal çizgideki Türkiye'ye, dolayısıyla Sovyetler Birliği'ne, emperyalist İngiltere'ce, kuklası Pehlevi

İranı'nın kullanılmasıyla tezgâhlanmış bir saldırı olduğu savı açıklanır. Emperyalist İngiltere İran'ı, Sovyetler'e karşı, tıpkı Bau'daki Polonya gibi, güneyde yuvalanmış bir kuşatma üssü olarak güçlendirmek, Türkiye'yi de yıpratıp çökertmek çabasındadır. Ağrı Ayaklanması'nın –temeldeki Kürt halkının Kemalist iktidarlarca ezilip soyulması gerçeği önemle vurgulandıktan sonra– o günkü uluslararası siyasal konjonktürde öne çıkarılan yanı budur.

Soruna TKP'ce bu yaklaşımın, Sovyetler Birliği'nin – Komintern'in – siyasal tanısına, Kürt sorunundaki tutumuna esin kaynağı olduğu, giderek onu etkileyip belirlediği savında görünüyor Sayın Beşikçi.

Şefik Hüsnü'nün makalesindeki siyasal yargıya varmak için, Sovyet haber kaynaklarının dışına çıkacağını, hele onlara yol göstericilik yapacağını düşünmek, Sayın Beşikçi bağışlasın, hiç de akla yakın gelmiyor.

Şöyle deniyor Şefik Hüsnü'nün olabilecek yazıda: "Bu mücadelede mürtecilerin peşine gitmekle köylülük feci bir surette yanılıyor, bizzat kendi maksatlarına karşı hareket etmiş oluyor. Fakat onu mazur görmek lazımdır. Bugüne kadar hangi samimi inkılapçı fırka çıktı, ona hakikati anlattı da o dinlemedi? Bu sahada Türkiye Komünist Fırkası da vazifesini yapma fırsatını henüz bulamamıştır."

Yazık ki hiçbir gün de bulamadı. Özellikle Kürt sorununda TKP, başarılı somut bir iş yapma olanağı bulamamıştır. Ne yapılabilirdi? O yılların Merkez Komitesi'nde azınlıklar sorunu temel tartışma konularından biridir. "Bu mesele (Kürt sorunundan söz ediyor. V. T.) karşısında Parti'nin şimdiye kadar takındığı tavır ciddi ve merhametsiz bir eleştiriye değer." TKP Merkez Komitesi üyesi Dr. Hikmet Kıvılcımlı söylüyor bunu da.

Şimdi yadırgadığım şu noktaya değineyim: Beşikçi'nin *Orgeneral Muğlalı - Otuz üç Kurşun* adlı kitabının yazılışı

epeyi eskiymiş ama elimdeki ilk baskısı, Şubat '91 tarihini taşıyor. Yol yayımlarınca Nisan 1979'da basılan Dr. Kıvılcımlı'nın adını verdiğim kitabını Beşikçi'nin görmemiş olması, hiç sözünü etmemesi biraz şaşılası geldi bana. Bu kitap Dr. Hikmet Kıvılcımlı'ca hazırlanıp, '30'lu yılların başlarında TKP Merkez Komitesi'ne sunulmuş öneri-rapor niteliğindedir. Baştan sona Kürt sorununu alır. Altmış yıl önce yazılmış bu kitap gerçek bir Türk Marksist devrimcisinin soruna nasıl ileri görüşle, bilimsel yöntemle, nasıl yiğitçe yaklaştığının, bugünlere de ışık tutan tarihsel belgesidir. Sayın Beşikçi'nin kitaplarında yer alan olguların hemen de tümünü (o günler uzanabildiği belgeler ölçüsünde) içerir.

Demek tablo İsmail Beşikçi'nin saptadığı kadar kara değildir. Türkiye'de tüm Marksistler Kemalistlerin dümen suyuna takılmamışlar, gerçekleri şoven duygularla yadsımamışlardır. Yukarıda değindik; Mihri Belli'yi eleştirirken Komintern'in ona bağlı olarak Sovyetler Birliği'nin Kürt sorununa olumsuz yaklaşımında TKP başındakilerin, Türkiye'den gönderdikleri raporların etken olduğuna inandığını söylüyor Beşikçi! Dersim Ayaklanmasına karşı Rasim Davaz'ın (İ. Bilen) yazısını örnek veriyor. TKP yöneticisi, İsmail Bilen'in, Komintern'e, onun temel kaynağı Sovyetler Birliği'ni elinde tutan Stalin politikasına, Yalova'mızın ünlü devlet görevlisinden daha etkili olduğunu sanmak saflık olur. Stalin'e, Stalin'in Türkiye'ye karşı politikasına ağırlık koyacak TKP içinde başka bir yönetici olduğunu düşünmek de kolay değildir. Her genç komünist gibi ben de önderimiz Dr. Şefik Hüsnü'yü Moskova'da Stalin'in yakınında düşlerdim. Konuşma sırasında bir gün içtenlikle anlattığı bir olay itiraf edeyim ki epeyi şaşırttı, biraz da kırdı beni! "Bir kez gördüm Stalin'i" demişti. "Cumhuriyetlerden gelmiş gençlerle kutlanan bir şölen-törende yakınımızda durdu bir süre.." O dönemde Stalin'le en yakın konuşabilen kişi Ankara Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı, Mustafa Kemal'in baş adamı Tevfik Rüştü Aras'tır. Komintern'in TKP için aldığı ünlü

desantralizasyon kararında, iki devletin çıkarları gereği, bu ilişkiler belirleyici olmuştur diye düşünmek gerçeğe daha yakın görünür. Kararı TKP'ye gelip ilk bildiren Polonyalı yoldaşın (o gün orda olan birinden, Emin Sekun'dan duyduğumu söylüyorum. Sekun kişinin adını da vermişti, notlarımda bulamadım.), "Şimdi size Komintern'in TKP için aldığı kararı açıklayacağım, ama sakın beni Mustafa Kemal'in casusu sanmayın!" diye söze girmesi verilen ödünün ne denli ağır bulunduğunu gösterir. Savaş tehlikesinin, faşist saldırının kapıyı çaldığı bir dönemde, Kemalistleri hiç değilse nötralize etmek zorunluluğuyla göze alınmış gerçekçi bir özveri sayılabilir. Rasim Davaz'ın (İsmail Bilen) sözü geçen yazısı "yukarı"nın aldığı karar ile uyum ürünüdür. Aşağıda (Türkiye'de) sorunları gerçek boyutları içinde saptayıp çözüm peşinde olanlar Kemalizm'in zindanındadır.

Görülüyor ki o dönemler hiçbir olay, ne Türklerin, ne de Kürtlerin dar ulusal tarihleri açısından değil, ilk sosyalist ülkenin korunması, dünya işçisi deviniminin kazanımı açısından değerlendirilmiştir. O günün koşullarında başka türlüsü de düşünülemezdi. Ancak uygulanan bu genel yöntem yalnız Kürtlere değil, Türk emekçi halkının devrimci partisine, TKP'ye de bir anlamda zararlı olmuştur. TKP'nin gelişememesinin nedeni, Kemalist devlete, Stalinist devlet arasında sıkışıp kalmış olmasıdır belki de. Kürt halkının yazgısına koşut bir yazgıdır bu!...

Bütün bu eleştirel değinimlerden sonra ne mi diyeceğim İsmail Beşikçi'ye? Ellerine sağlık kardeşim İsmail Beşikçi diyeceğim. Hepimize (özellikle Kemalist kökenli Marksist solculara!) gerekliydi bu ağır tokat. Her türlü belayı göğüsleyerek yaptın bunu. Seninle aynı ulustan olduğum için onur duyuyorum. Ne mutlu İsmail Beşikçi gibi Türk'üm diyene!

Ölmedikçe*

Yazılar
Konuşmalar
Soruşturmalar

* Vedat Türkali, *Ölmedikçe*, Epsilon Yay., 1999.

Önsöz

Yeni, yayımlanmamış düzyazılarla eskilerden, yeni kitaba alınmasında yarar görülen kimilerinin bir kitapta toplanması söz konusu olunca ad sorunu çıktı ortaya. Seçmeler yapılan üç kitaptan kendime en yakın bulduğum ad *Savunmalar*'dı. Bu kitaba da alınmış Önsöz'ünde nedenini bulacaksınız. Uzatmadan söyleyeyim; polemiğe kaçan yazılar, saldırılara karşı –salt kendimi de değil– iyiyi, güzeli, doğruyu savunmak zorunluluğundan yazılmıştır. Keşke bıraksalar da romanlarımla baş başa kalsam. Biliyorum ki olmayacak; Ölmedikçe kurtuluş yok bu kavgadan.

Vedat Türkali

Aziz Nesin'e Açık Mektup

Sayın Nesin,

16 Ağustos, 1993 tarihli *Aydınlık*'ta, "Şah'ın Ordusu" adlı başyazınızda sözü İran'a getirerek, "Enayi ve zavallı komünistlere göre imamların yardımıyla Şah'ı devirdikten sonra, imamları saf dışı etmek kolaydı" diyor, "Türkiye'de Türk Ceza Yasası'ndaki 141 ve 142. Maddelerin kaldırılması kampanyasına, özgürlük adına ve denge kurmak için sağcılarla birlikte, 163. Madde'nin de kaldırılmasını isteyen ve bunu başaran solcuların, sosyal demokratların, demokrat ve ilericilerin kulakları çınlasın" sözleriyle sağa sola da taş atıyorsunuz. Bu konuda yazılar yazmış, konuşmalar yapmış (kimi sizinle yüz yüze) biri olarak taşın iricelerinden biri de bana çarpıyor. '92 yılının Aralık ayından beri ben de sizin kulaklarınızı çınlatıp

duruyordum. Beni yanıta zorladınız. Yararlı gördüğüm açıklamayı yapma olanağı verdiğiniz için sağ olun!

1- 163. Madde ile İran Humeyni yönetimi arasında bağ kurmanın yersizliğini, olayı tartıştığımız yıllar öncesi, açıklamaya çalışmıştım. Burada yinelemeyi gereksiz buluyorum. İsteyenler, bu konudaki düşüncelerimi, *Savunmalar* adlı kitabımda okuyabilirler. Özetle şunlar söylenebilir: İran Komünist Partisi (TUDEH), Şah dönemindeki son kongresinde, Amerikan emperyalizminin en rezil kuklası Şah'ı devirebilmek için, Humeyni ile güçbirliği yapma konusunu, çok uzun boylu tartışmalardan sonra, başka yol, umar olmadığı gerekçesiyle benimsedi. Savladığınız gibi "mollaları saf dışı etmek kolay" gerekçesiyle değil; Şah'ı devirmenin başka yolu olmadığı için... Şah devrildikten sonra da, olaylar sizin yuvarlayıverdiğiniz gibi, "Humeyni iktidarı alır almaz enayi ve zavallı komünistleri kırdı" biçiminde gelişmedi. Epeyi bir süre birlikte oldular. Komünistler, kaçınılmaz biçimde göğüslediklerı bu yeni süreçte iç kavgayı yürütmek için, gizli devrimci atılımlara kalktılar, yenildiler. İran gibi, bin bir kirli oyunun tezgâhlandığı bir petrol ülkesinde, devrimci eylemleri doğru değerlendirmek kolay iş değildir. O günler ağır basan Sovyetler Birliği etmeninin bu yenilgideki payını sorgulamadan doğru bir yargıya varılamaz. Tam bir gizlilik içinde olup bitmiş böyle bir olay üstüne söz etmek için, bildiğim, elde yeterince sağlıklı belge yok bugün. Ancak, hangi nedenle yenilmiş olurlarsa, olsunlar, işkencelerden geçmiş, yaşamlarını en acı biçimde yitirmiş İranlı devrimcileri, "zavallı", "enayi" gibi sözcüklerle aşağılamanın yakışıksızlığını size anımsatmak zorunda kalmamalıydık. Kişiliğiniz için bir sakınca görmüyorsanız, devrimci savdaki bir gazetenin başyazarlık biçemine, irkiltici biçimde ters düştüğünü de bildirmemiz gerekiyor. Eklememe izin verin; yenilgi, hiçbir yerde devrimcilerin son sözü olmamıştır. İran'da da...

2- 163. Madde konusunu niye yeniden ortaya attığınızı anlamak kolay değil; son yedi sekiz aydır olanlara bakınca pek güç de değil. Türkiye'de hiçbir şeyin bu maddenin kalkmasıyla daha kötüye değişmediğini görmüyor olamazsınız. Ne gerici örgütlenmeler, ne şeriat istekleri, ne de mezhep çatışmaları bu maddenin kalkmasıyla ortaya çıkmamıştır. Türkiye'nin içi-dışı boyunca dinsel örgütlenmeler, çok eski yıllardan beri, gizli-açık vardı; olacaktır da. Bir çelişkiye düştüğünüzün de ayırdında değilsiniz; laikliğin gerçekleşmesi için, dinsel toplulukların, devlet dışı örgütlenmelerini pek yerinde olarak önerip savunanlardan biri de sizsiniz. Bu tür kimi örgütlenmelerden yasadışı azgınlıkların çıkması durumunda TC Yasası'nın bir sürü önleyici, cezalandırıcı maddesi vardır. 163. Madde'nin varlığı, yokluğu durumu değiştirmez. Konya Yürüyüşü, Çorum, Maraş Kırım/Kıyımları olurken 163. Madde vardı; neyi önlemişti? Madde'nin yüklendiği korkuluk görevi, 141-142. Maddelere gerekçe oluşturmasıydı. Halkların demokratik haklarının üstüne yatmak için uydurulmuş, "aşırı sağa, aşırı sola karşı" olma, Kemalist oyununun bekçiliğini yapıyordu. Gereğinde şeriatı da, en sol görünümlü, gizli-açık örgütleri parmağında oynatan dev parasal güçler, devleti bu maddelerin gölgesinde, köstebek gibi oyup durdular. Dinsel çatışmaları özellikle besleyip azdıran karşıtlıkları işine geldiği biçimde, ölçüde kışkırtarak "Parçala, yönet!" yöntemini uygulayan bu karanlık güçlerin elinde, şeriatçısı da, yazık ki, işin bilincine varamamış solcusu da kör bir piyon sadece. İstanbul Sanayi Odası başkanı, 30 Temmuz 1993 tarihli *Milliyet*'te şunu diyor: "Bin aileden oluşan rant lobisi o kadar güçlü ki, hiçbir hükümet üzerine gidemiyor... Aslında her yüz dolarlık yatırım yüz otuz dolar olarak dışarı gitmektedir." Temeli bu, oyunun.

3- "'50'den önce Türkiye'de burjuva yoktu, sonra oldu" tanınız(!) ülke üstüne yanılgınızın bir başka göstergesidir; eskilerdeki, "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz!" ad-

latmacasına dayanır. Ülkemizin yukarda değindiğimiz yapısı, sandığınız gibi, çok partili dönemle ortaya çıkmış değildir. Değindiğiniz '50 sonrası, en parlak ilerici görünüm verdiğimiz dönemlerde, içten içe gelişerek, yıllar yılı, sinsi-açık bir birikimle oluşmuş yapımızın, koşullar elverdiğince vardığı bir aşamadır sadece. Gövdeyi bugün iyice sarıp kuşatmış bu rezil kafes kırılıp parçalanmadıkça Türkiye bir yere varamaz. Sağ-sol diye birbirimizi yer dururuz ancak. Kemalist olmadığınızı ikide bir yineleyip durmanıza karşın, eski günlere özlemle, felaketimize neden olarak ezanın Arapçaya dönmesi, imam hatip okulları açılması, hac izni gibi olguları sıralayıp durmanız, aslında, sağın, bağnazlıkla yaymaya çalıştığı, "kadınlar başlarını açtılar, işimize sağ el, sağ ayakla başlamıyoruz. Namaz, niyaz yok; bet bereket kalmadı. Başımıza gelenler bundandır" savından pek farklı değildir.

Birleştirici bir yayın organına kavuşacağımız muştusu, soldaki iyi niyetli herkes gibi beni de sevindirmişti. Ancak, sizin başyazılarınızla birlikte düş kırıklığına uğradım. Özünde Kemalizm'e bağımlı sol anlayışınız ile ne bir yere varma olasıydı, ne de toparlayıcı olmak. Halkı acılar içinde kavrandıran bunca olay ortadayken, geniş yığınların, çoğu kez saplantıya dönüşen kutsal inançlarına, gereksiz biçimde, uluorta saldırmaya kalkmanız, sağ-sol çatışmasının dinli-dinsiz kavgasına dönüşmüş, "aşırı uçlar" arası bir düşmanlık sorunu olduğu biçimindeki Kemalist yutturmacayı piyasaya yeniden, hem de sol adına sürmeniz, oluşturulacağından söz edilen geniş yelpazenin ne menem bir şey olacağını, asıl önemlisi de kimlerin işine yarayacağını belli ediyordu. Hiç istenmeden beklenen oldu; o yelpazeyi Sivas'ta, halkın en seçkin çocuklarını yakmak için tutuşturdukları ateşi yelpazelemekte kullandılar. Bir sürü beyinsiz, zavallı tutuklandı bugün. Gerçek suçluların onlar olduğuna inanıyor musunuz siz? İstanbul 1 Mayıs '77, Maraş, Çorum Kıyımlarının gerçek katilleri ortaya çıkarıldı mı ki şimdikiler bulunsun? Solun görevi, halkın,

karanlık güçlerce kör inançlarından yedilerek tuzağa düşürülmelerini önlemektir, inançlarına saldırarak o doğrultuya kayıp gitmelerini kışkırtmak değil. Siz de, herhangi bir yazar gibi, tanrıtanımaz düşüncelerinizi, çok gerekli görüyorsanız, yazmakta özgür olabilirsiniz. Solu birleştirme savıyla ortaya atılmış bir yayın organının başyazarı olarak yazılarınızın ana teması biçimine dönüştürmeniz ise tehlikeli zararlar yaratabilecek bir yanlış tutumdur. Ülkemiz bu karanlık gününde, halk yolunda, doğru haberci iki gazeteden birinin, halk düşmanlarına kolaylık sağlar biçimde, bu gerçeğe, özellikle sizin başyazılarınızla ters düşmesi, ciddi üzüntü konusu olmuştur.

4- Türkiye'ye giren bir topluiğnenin bile soyunu sopunu araştıran siz, tanrıtanımaz düşüncelerinizin, ülkemiz için yeni bir şey olmadığını biliyor olmalısınız. Batılılaşma çilemizde önemli bir yeri vardır bu düşüncelerin. İstibdat, özellikle Meşrutiyet Dönemi Osmanlı aydınları içinde ateşli yandaşları olmuştur. Hem onlar, bu alanda donanımlı kişilerdir. Bir iki Batılı dilini çok iyi bilen, bir Beşir Fuad, Baha Tevfik, bir Abdullah Cevdet, bir Celal Nuri, o dönem dilimize çeşitli yapıtlar da kazandırmışlardır. Tıbbiye maddeciliği dediğimiz bu dönem mekanik materyalizmi, düşünce tarihimizde bir aşamadır kuşkusuz. Ancak yazık ki, acıyla seyrettiğimiz trajikomik bir aşamadır. Osmanlı toplumu çatırdayıp dururken aydınların, kanlı bıçaklı düşman, "maddiyatçı-maneviyatçı" parçalanışı içinde, işin özüne inemeyen, sonu gelmez kavgalarla birbirlerini yemeleri, batağa saplanmaları önlemek şöyle dursun, yarı sömürgeleşmiş ülkemizin çökerek parçalanmasını, emperyalist bölüşümün yağma alanı olmasını da önleyememiştir.

Giderek bu çöküşü hızlandırdığından söz edilebilir. Oysa bu tür düşünceler, Batı ülkelerinde, aydınlanma denen, tarihin inanç özgürlüğüne yeni bir çevren açmış dönemi çağrıştırır. Çünkü orda gürbüz biçimde tarih alanına atılmış ileri burjuvazinin desteğindeydi o düşünceler; temelinde tarihin en

sağlam dayanağı, ileri sınıf desteği vardı. Bizde salt başka bir ülkede görüp imrendiklerinin özlemiyle yanıp tutuşan aydınların kavgalarıydı. Değişimin gerçek nedenini kavrayamayan mekanik kafalar, halka karşı yiğitlikleriyle böbürlenen uyumsuzluk örnekleri vermekten öte gidemediler, yazık ki. Su üstünde yüzen köksüz nilüfer yapraklan gibiydiler; kurtarmayı istedikleri halk da, "farmason" deyip uzaktan, çekinerek bakakaldı bunlara. Halkımızın aptallık yüzdesi üzerine tahminlerinizin de özgün bir yanı yok demek; kalıta konmuş oluyorsunuz!

5- Toplumumuzda hiç mi etkisi olmadı sözünü ettiğimiz bu düşüncelerin? Mustafa Kemal, egemenlerin bugün aptalca örtbas etmelerine karşın açıktır ki, bir tanrıtanımazdı; bu akımlardan esinlenmişti kuşkusuz. Kemalist reformların hızlı günlerinde halka yönelik baskılar izlerini taşır bunun. Sömürüden bunalmış halkın tepkisi ise, "Dinsiz-imansız", "Allahsız-kitapsız" sözcüklerini en ağır sövgü biçiminde kullanmak olmuştur! Dinsel akımların örgütlenmeleri daha o günlerden gizli gizli tarikatlar biçiminde başlar. Dışa tam bağımlı bugünkü soygun, sömürü yapısının temelleri de daha o günlerden yükselmeye başlamıştır. "Devrimler"in bekçiliğini yapanlar, iki arada kıvranıp duran bürokratlardır: İman'la bilgi, hırsızlık'la erdemlilik arasında şaşkın, sallanıp dururlar. Bugünkü ar-namus dümdüz dünyamıza o alacalı birikimlerden geçerek vardık; gökten inmedi o. Geniş halk yığınlarımızın, yapısal soygunumuzun bilinciyle vereceği desteğe her günkünden çok bugün gereksinimimiz var. Dinsel inançlarını, karanlık güçlerin maşası olan kara beyinlilerin sömürmesine çanak tutmaktan, her günden çok kaçınmalıyız bugün. Ödün vermek değildir bu, çözümsüzlük yolunu kapatmaktır. 21 Ağustos tarihli *Aydınlık*'ta şöyle diyorsunuz: "... Kendisini hâlâ ilerici sanan ahmakların sayesinde iktidarları hiç de uzak görünmüyor... Ne kalmıştır şunun şurasında? Bir tek ordu. Ordu direniyor. Nereye dek direnebilir Kemalist ordu? Bili-

nemez..." Bu hakaret dolu saldırınıza karşılık olsun diye değil, salt inandığım bir doğruyu belirtmek için, özürler dileyerek bildireyim ki, işsizliğin, yoksulluğun, sömürünün girdabında kıvranıp duran yığınların, duygusal takıntılarına, dinsel inançlarına, onları karanlık güçlerin kucağına itecek biçimde saldırıya geçmek, hiç daha zeki bir tavır değildir. Halkın desteğini yitirince, daha tehlikelisi, kurtarıcı olarak orduya bel bağlama ahmaklığı izler onu. Birbirini tamamlayan iki Kemalist tavırdır bu. Bir konuşmasında, aynı kaygıyı bölüşüyor olmalısınız ki, Evren sizin gibi düşünenlere güvence verir gibi, ilerde yobazlara karşı bir darbe olasılığından söz etti. Eşref saati bekleniyor olmalı! Oyunlar yeterince oynanıp, günü geldi mi, ülkeyi aşırı sağın, hiç kuşkumuz olmasın, onlarla birlikte aşırı solun(!) elinden kurtarmak için, "zinde güçler"in başına geçmeye hazır düzineyle Evren çıkacaktır. Uğur Mumcu'nun öldürülmesi olayı, yürütülen sinsi planın bir parçası görünümündedir. Evren'le, yansıtmaya çalıştığım yakınlığınız, biliyorum, size de üzüntü verecektir. Her yiğidin kendine özgü bir yiyiş biçimi olsa da, Kemalist temel, neyleyelim ki değişmiyor...

6- 20 Ağustos 1993 tarihli başyazınızda muştuladığınıza göre, Selman Rüşti ile Köln'de buluşmuş, konuşup anlaşmışsınız. Kutlanmalı! Gazetecilerin sorularına verdiğiniz yanıtta Rüşti'nin kitabını bastıracağınızı bir kez daha yineliyorsunuz. Oysa Londra'da çıkan *Guardian* gazetesinde verilen haber tam zıddı bunun; koşulların elverişsizliğinden kitabın Türkiye'de yayımlanmasının ertelendiğini bildiriyor. Doğru ise, asıl kutlanası haber bu; yanlış hesap Köln'den dönmüş demek!

Selman Rüşti'nin *Şeytan Ayetleri* olayını, sizden, verdiğiniz söz üzerine, Kürt sorunu ile ilgili kurultay düzenlemenizin beklendiği günlerde, o işin üstüne örtü çeker gibi gündeme getirdiniz. (Hükümetçe durdurulan, yedi ay sonraki girişimden söz etmeyin lütfen! O sürede Özal'ın ölümü de içinde, çok şey değişti Türkiye'de.) Sosyalist ülkelerin havlu atmasıy-

la emperyalist dünya, halklarına yutturacak düşmansız kalmanın sıkıntısını yaşıyor! Ağır vergi, soygun yükünü sürdürmek, silah endüstrisini ayakta tutmak için yeni düşmanlıklar yaratma çabasıyla, yerel, etnik çatışmaları, dinmezhep kavgalarını kışkırtıp körükleme yolunu tutmuştur. En uygun alanlardan biri de bin yıllık geçmişi olan Haçlı-Hilal karşıtlığıdır. Mayasında Haçlılık yatan İslam düşmanlığı, Batılı tarihçilerin, genellikle düşünürlerin, son dönemlere gelinceye dek, ortak başat tutumlarıdır. *Şeytan Ayetleri*'ne, benzeri yayınlara yakınlık göstermeleri doğaldır. Ülkemizde ise bu tür yayınlar, uzunca değindiğimiz, dinli-dinsiz, giderek, Allah'a inananlarla yadsıyanlar arası savaşı yaratmaya yönelik sinsi plana en uygun araç gereç sayılabilir. Yayımlanmasıyla özgürlüğümüze bir katkısı olmak şöyle dursun, halk yığınlarımızın arasına sokulmuş en kanlı tuzağı, oluşturur. Yapacağını, daha ilk adımda, bir ölçüde yapmıştır da. Devletlerarası tuzak yanı da, emperyalizmin açlıkla beklediği, onlar için çok kazançlı bir savaşa gebe Türk-İran gerginliğine önemli katkı sağlamasıdır. Oysa Türkiye'mizde özgürlüklerimiz için savaşılması gerekli, yaşamsal önemde öyle kısıtlanmalar var ki, *Şeytan Ayetleri* kavgasını yürütmeye kalkmak, kolay kolay hiçbir şeytanın aklına gelmez!

Sıraladığım eleştirel düşüncelerimi, denenmiş dostluk duygularıma bağlayacağınızı umuyorum Sayın Nesin. Aynı dostluk duygularıyla bir öneride bulunacağım size.

Daha dün gibi yakın geçmişimizde, bugünlere benzer karanlık dönemde, "Dilekçe Davası" denen ileri atılımın öncülüğünü yapmış olmanın onurunu taşıyan Aziz Nesin'siniz siz. Düşüncelerine saygı duyduğum birçok arkadaşımızla ortak inancımız o ki, ülkemiz bugün de benzer bir görev bekliyor sizden. Bin bir karanlık oyunun döndürüldüğü ülke çatırdıyor bugün; siz de yakınıyorsunuz bundan. Sağlam yurttaşlık bilinci üzerine değil, Türk ulusalcılığı mitosuna dayandırılan şoven yapımız, on beş milyonluk kardeş Kürt halkının, özüm-

leme politikalarına direnişe geçmesiyle sancılar içinde. Acımasız biçimde kan dökülüyor bugün; çevreni kuşatmış kara bulutlar ardında, açık ki, daha da kötü şeyler bekliyor ülkemizi.

İki kardeş halkın, kan dökerek sorunlara çözüm getiremeyeceğine olan inancınızı, '92 Aralık ayında, Kürt Kurultayı için ön konuşmaların yapıldığı günlerden anımsıyorum. Yararsız tartışmalarla gün geçirmeden, bu kanı durdurmak, bu yolda tüm gücümüzle uğraş vermek, insanlık, yurtseverlik görevimiz olduğu kadar, yazarlık sorumluluğumuzun tarihsel gereğidir. Sizden sık sık duyduğumuz, "Biz yazarlar güçlüyüz" sözünü kanıtlama günüdür bugün. Yer yer, demokratik örgütler çerçevesinde, iki halkın kardeşliğini vurgulayan, yasadışı baskılara göğüs geren demokrat kişiler, seslerini gereği kadar duyuramıyorlar. Bu eylemleri, bütün ülke genelinde bir "silahlar sussun - insanlar konuşsun" kampanyasına çevirip silahları susturarak kanı durdurmak için her türden girişime öncülük etmek biz yazarlara, Kürt-Türk tüm yazarlara bu yolda çağrı çıkarmak da arkadaşlarının içten desteğini alacağından kimsenin kuşku duyamayacağı siz Aziz Nesin'e düşüyor.

İki halk arasında koparılmak istenen bağı geliştirip pekiştirmek, tam bir barışçı dayanışmaya dönüştürmek için, önce aydınlar arası başlayan imza kampanyasını geniş yığınlara, imza atmasını bilmeyenlere parmak bastırmak biçiminde yaymak, bu yolda toplantılar, gerekirse yürüyüşler, çeşitli sanat etkinlikleri düzenlemek, hemen yapılması gerekli eylem biçimleridir.

Sorunun nasıl çözüleceği üzerine hiç kimsenin elinde sihirli reçete yok bugün. Sorun karmaşıktır; çözüm yolu, ancak en geniş demokratik ortamda, özgürce tartışılarak bulunabilir. Salt böyle bir ortamın oluşması için düşünülmüş Kürt Sorunu Kurultayı'nı ikiyüzlülükle engelleyenlerin tarihsel sorumlulukları kendilerine bir kez daha anımsatılmalı, kurultayın yapılması için girişimler sürdürülmelidir.

Silahların hemen susması, işkencelerin, yasadışı baskıların durdurulması için, sorumlu tüm kurumlara topluca başvurular yapılmalı, kurum görevlileri, yarınki sorumlulukları konusunda ciddi biçimde uyarılmalıdır. Aynı uyarılar, aynı başvurular toplu biçimde hiçbir önyargıya yer vermeksizin savaşan Kürt önderliğine de yapılmalıdır. Günü geldi mi, dağda vuruşan gençlerimize giderek, onları silah bırakıp yurtlarında uygar, demokratik mücadeleye çağırmak da biz yazarlara düşen görevdir.

Sizin, tüm arkadaşlarımızın bu konuda çok daha değerli önerilerde bulunacağınıza inancımla sözü kesiyorum.

Düşünce yeteneği iyice körelmemişse, yapılmak istenenlerin ülkemiz için yaşamsal önemini, sıradan bir yönetici de kavrayacak durumda olmalıdır. Ama bu konuda iyimser olmak için hiç de çok neden yok ortada.

Söyleşilerimizde genellikle egemen olagelmiş gülmeceli biçemin etkisinden belki de, yazımı bir fıkrayla bitireceğim.

Temel, Amerika'da en yüksek yapının 120. katında, çevreyi kuşatmış sisi –Karadeniz özlemi olacak!– deniz sanıp kendini aşağı bırakıvermiş. Hızla inerken ellinci katta hemşerisi Dursun görmüş bunu. Şaşkınlıkla;

— Temel nasilsun? demiş.

— Şimdiluk iyiyim! demiş Temel de...

Amerikan sisini deniz sanıp kendini koyverenler de şimdiluk iyiler sayın Nesin! Tek başlarına atlamış olsalardı keşke... Gerçek iyilik, sağlık dileklerimle.

Sevim Belli'nin Önemli Sorusu

Boşuna mı Çiğnedik? adlı kitapta anılarını yayımladı Sevim Belli. Anı yönünden pek varsıl sayılamayacak yazınımız için kazanım denebilir. Yazmaktan çok konuşmayı seven bir toplum olagelişimizde siyasal baskıların payı olmalı. Egemenlerin suyunda değilse, kitap dert açar yazarının başına. Para kazandırdığı da pek söylenemez. Solun anıları bakımından iyice yoksul sayılırız. Solun kendi iç sansürü vardır bir de! Yanlış bir konspirasyon yorumuyla çoğu önemli bilgileri alıp birlikte götürmüşlerdir eski devrimci kadrolar. Alanı bugün kimi soytarıların sömürmesi bu yüzdendir.

Kolay değildir anı yazmak. Yaşam boyu kazanılmış birikimi, yolun sonuna yaklaşılan günlerde aktarmak görevi sayıldığı için bir tür, yaşlılıkta yazılır anı. Tıp'taki bir sava göre de insan, geçmişini en iyi, günlük olayları doğru dürüst aklında tutamadığı yaşlılıkta anımsarmış! Anımsamak yetmez, anı

yazmanın temel koşulu dürüst olabilmektir kuşkusuz. "İnsan olana derler ki garezden ola salim. / Nefsinde dahi eyleye icrayı adalet." Yaşlılıkta, günlük tutkuların üstüne çıkabileceği böyle bir erginlik dönemine erişmiş sayılır kişi. Yaşlanmakla herkes varabilir mi bu olgunluğa?

Sevim'in, benimle ilgili anılarına geçerken şunu soracağım önce: Varsayalım ki, benim üzerime söylediklerinin tümü doğru, bugünkü konumumda nasıl bir değişiklik yapar bu doğrular benim?

Düşünsel-sanatsal yaratıcılığın çeşitli alanlarında, şiirde, sinemada, tiyatroda, düzyazıda, ortaya iyi kötü bir şeyler koymaya çalışmış, yaşayıp gördüklerini, bildiklerini, elinden geldiğince aktarma çabasında, emekçi halkına yararlı gördüğü konularda kimi belaları da göğüsleyerek kalem oynatan, yetmiş altı yaşında bir yazarım. Gözü bir yerlerde tutkulu politikacı ya da "devrimci önder" de değilim. Geçmişimle ilgili, şu ya da bu sav, uzun boylu etkilemez bugünümü. Ancak geçmişte verilmiş onurlu kavgaya, bir biçimde katıldım diye, kimseden madalya beklemediğim, toplumdan alacak davasına kalkmadığım gibi, bugünkü konumuma da sığınmam. Hakkımda bildiklerini, ben yaşarken söyleyenler, bana da kimi doğruları anlatma yolunu açacakları için sağ olsunlar.

Anılardaki önemli noktalar üzerinde, alıntılar yaparak duracağım.

1. "Kadir, tahliye olduktan sonra, çok kez, benimle kader birliği etmeye, saflaşmaya istekli olmuştur. Gadre uğramışların kıymeti bilinmeyenlerin saflaşması!"

Dışarda karşılaştığımda, cezaevinde birlikte olduklarımızın Yedinci Fıkra'ya sığınmışların dışında tümüne yakınlık göstermiş, sevgiyle yaklaşmışımdır. Bana kötü davrananlara bile. Salıverildikten sonra Sevim'le yan yana gelip doğru dürüst konuştuğumuz tek olay şu: Mihri tutuklanmıştı. Biraz da çocuğumu eski arkadaşlarımıza yakınlaştırmak düşüncesiyle daha okul çağındaki Barış'ı da alarak bir tür "nezaket ziyareti"ne

gittim Ankara'da Sevim'e. Dertleştik. Artık genç değildi Mihri: Cezaevine düşmesi eskisi kadar kolay karşılanamıyordu. Rahatça girilebilir, birinci katımsı bir yerde oturuyorlardı anımsadığım. Çocukların yaşamları boyu etkisinde kalabilecekleri bir kötülükle yüz yüze gelmeleri olasılığından kaygılıydı. Çin'de o günler alevlenmiş iç çatışmalar konuşuldu. "Politika kötü şey" dedi. "Birlikte yapmadılar mı devrimi? Niye birbirlerini böyle ağır suçluyorlar şimdi?" Bir ölçüde paylaştığım düşüncelerdi benim de. Ama bir şey demedim; dinledim yalnızca. Müdüriyet'ten, Zeki Baştımar'dan söz açıldı. Her şeyi Zeki söylemişti önce! Düzeltmek zorundaydım. Onu Zeki'yle buluşmaya benim götürdüğümü, kendisinin söylediğini anımsattım. Bozuldu biraz, sustu. Bunun dışında oturup konuşmuşluğumuz yok.

"İfade vermiş olmasını rasyonalize etme çabasında kendini desteklemem için ağzımı aramıştır" diyor. Gerçekten üzüldüm. Yaşamım boyu, kimse için aklımdan geçmemiş böyle bir ayak oyununun, bana yakıştırılmış olmasına değil, bir günler değer verdiğim bir arkadaşımın böyle bir düşünceyi kafasında üretebilmiş olmasına üzüldüm. Ayıplamak zorunda kaldığım için de üzülüyorum. Başıma bin türlü bela açmış bir rastlantıdan öte, ne ilişkimiz olmuş bizim Sevim'le ki, hiç kimseyle kalkışmadığım yanlış bir saflaşmayı, hem de çirkin çıkarım için onunla yapmaya kalkayım! İlerde, bu "ifade vermem" konusuna geleceğim ya, nesini biliyordu gizlideki parti ilişkilerimin ki, bu konuda, diyelim tanıklığını, desteğini bekleyeyim? Konumu buna elverişli olanlarla bile "saflaşma" eğilimi gösterdiğim görülmüş müdür? O günlerini unutmuş Sevim kardeşimiz desem, o da değil. Battığı yalnızlığı, öylesine dokunaklı biçimde anlatıyor ki okurken içi burkuluyor insanın! O Sevim Tarı'nın saygınlığından mı medet umacaktım! Tanıdıklarımın güç dönemlerinde, hele haksızlığa uğradıklarına inanmışsam yanlarında olmak ahlak yasamdır benim. Düşünemedim böyle yorumlanacağını. Benim kimi

parti yetkilileri ile, sözgelimi Reşat Fuat'la ara sıra çatışmalarım olmuşsa, eleştiri yapmam, sözümü sakınmamamdan kaynaklanmıştır. Yıllar öncesinden beri parti ilişkisi içinde olduğum Şefik Hüsnü, Ahmet Fırıncı, polisin bilmediği, dışardaki birileri, ne güven duygularını yitirmişler, ne de yakınlıklarını, sevgilerini esirgemişlerdir benden. Biliyorlardı ki, polis benim örgütteki gerçek durumumu bile öğrenememişti. Dört tutuklanmanın serpintilerinden –kiminin ne ağırlıkta olduğunu Sevim'in kaptanı da bilir!– sıyrılarak geliyordum. Arkadaşlarıma her vakit apaçık oldum. Kendime ya da yakınlarıma neyi rasyonalize edecektim de, ne kazanacaktım? Gadre uğramışlık, değeri bilinmemişlik duygusuna, kime karşı düşecektim? En azından eziklik taşır böyle biri. Kimden hangi sözümü sakındım? Ortada bir sorun vardı ama, çok başkaydı o. Ülkeye, ülkemizin emekçi yığınlarına, insan yapımıza onulmaz biçimde yabancılaşmaya uğramış olduğunu gördüklerimden, sözgelimi birine, daha Sultanahmet Cezaevi'nde söylemişimdir, bundan böyle kendisiyle hiçbir biçimde politik işbirliği yapmayacağımı. Sözcüğü sözcüğüne şunları demiştim o gün: "Sen bu ülkenin insanlarıyla hiçbir gün bağdaşamazsın: Hiç kimseyi uzun boylu yanında tutamazsın." Yanılmış mıyım? Kendileriyle "saflaşmaya" gelmedikleri için doğrusu ayıp etmiş sayılırlar ya(!) eski devrimci kadrolardan birkaç ahbap çavuş dışında, kimi toplayabildi bu tipler? Toplayabildiklerini ne kadar tutabildiler? (Patriyot Hayati dışında tabii!) Palavrayla yürümüyor bu iş: Toparlayamadın mı parçalarsın. Başımıza gelen de bu. Dahası, yeryüzü ölçüsünde tarihsel dramımız açıklanmıştı: Uyumsuzluğun, hem temel öğretiye, hem halka yabancılaşmanın, ters düşmenin bize özgü olmadığı, sosyalizmin uluslararası birliğini elinde tutan ama kaynaktaki çürümüşlükten beslendiği de ortaya dökülmüştü.

"Kadir'in evvel ahir, bütün problemi... ifade vermiş olmasıdır... Tekneyi yolundan ettiklerini görmezlikten gelerek mu-

halif rüzgârların şişirdiği yelkenlere üflemiştir hep... Kendisini haklı gösterme tutkusundan kurtulamamış, susmayı ve hiç değilse tavrıyla özeleştiri yapmayı bilememiştir... Usanmadan kaptanlara rota vereceğine hiç değilse kendi gemisine kaptan olup kendi rotasını çizseydi ya. Karaya oturmuş gemilerde olmazdı şimdi herhalde."

Ne diyeyim? Benim kısmetsizliğim! Talih hangi gün güldü ki bize! Susup özeleştiri yapsaymışım, Sevim kardeşimizin yanı sıra benim de onurlu bir yerim olacakmış onların gemisinde! Fıkra ünlüdür: Bir gariban yoksul, kar kıyamet kış günü sığındığı balık ağının deliğinden parmağını çıkarıp çekmiş hemen: "Allah dışarda kalanların yardımcısı olsun!" demiş!

Kaptanlara rota verme işinde de bir terslik olmalı; aklım hiçbir gün ermedi böyle işlere! Beni Kalkavan dedesi Rıza kaptanla mı karıştırdı nedir Sevim kardeşimiz!

Böylesine kara aymazlık, beslendiği küçük burjuva politika çamuruyla yetenekleri körelmiş birilerinde olur ancak. Sevim'i aşar bu iş!

Siyasal örgüt önerilerinin hiçbirine yanaşmadım. Yanlarında yer almamamdan ötürü, dünyaya, benzeri küçük dükkânlarından bakanların kimi takılmalarına, kızmalarına da aldırmadan. Benim gönül verip hep tayfası kaldığım gemi batmadı. Ne fırtınalar aşmış tarih boyu, batmamış. Batmaz da. Emekçi insanlığın gemisidir o. Karaya oturanlar, batanlar, Marksist-Leninist devrimci özü güçlendiren özgürce eleştirinin, gerçek özeleştirinin ne olduğunu yaşamları boyu bir tek gün bile kavrayamamışların, kendini kaptan sanıp yönetmeye kalkıştıkları irili ufaklı gemilerdir. "Tekneyi yolundan ettiklerini görmezlikten gelerek muhalif rüzgârların şişirdiği yelkenleri üflemek" gemilerini batırmış sahtekâr kaptanlar döneminde geçerli en ağır suçlama biçimidir. Milyonlarca namuslu devrimci bu kara çalmalarla kamplarda, iplerde can verdi. Tarihin en insancıl devrimini, Leninist Devrim'i çürütüp çökerten kafa bu. Dedim ya, Sevim'in kafası gibi de gel-

miyor bana. Batan gemiden bir yazgıyla sığındıkları filikadaki kürekçinin kafası olmalı!

Her kiminse: O ki savcılığa kalkışılmış, açıklanmalı. Hangi tekneymiş bu tekne? Tekneyi yolundan eden kimleri görmezden gelmişim? Hangi muhalif rüzgârların şişirdiği yelkenleri üflemişim. Bu muhaliflik, kime karşıymış? "Beyyine külfeti müddeinindir." Ellerinde, özlemiyle kavruldukları devlet gücü olsaydı, böyle bir külfete katlanmadan yaparlardı yapacaklarını. Bu savları kanıtlamak, devletsiz savcımızın şimdi sadece namus borcudur!

"... Kadir'in o zamanki koruyucu, özellikle anlayışlı ağbi tavrı sonraları da devam etmiştir bana karşı." "... Daha başkaları özellikle Hayati Tözün ta İstanbullardan telefon edip cevap vermemi istemişlerdi. Yahu adam beni savunuyor işte, ne istiyorsunuz? diye yanıtlamıştım."

Tümce kalabalığı içine birbirlerinden uzak düşmüş şu iki söz, Sevim'in gerçek düşüncelerini yansıtıyor olmalı. Hem de yukardaki kimi savlarıyla çelişerek, içtenlikle söylenivermiş izlenimi veren bu sözlere zıt öteki savlara geçmeden, onu bu yola kışkırtan biriyle, Hayati Tözün'le ilgili –ölmüşler üzerine konuşmanın tatsızlığını da göze alarak– bir iki şey söylemek gerekiyor.

Hayati Tözün (Nâ'mı diğer Patriyot Hayati!), salıverilip de, kararla yeniden cezaevine getirildiğinde, genel toplantıda tartışılıp *Komuna*'ya alınmamasına oylanarak karar verilmiş tek kişidir. Sevilmemesi, daha çok güvenilmemesindendi sanırım. Ne ölçüde geçerliydi bu kuşku bilemem. Komuna sorumlusunca, yemek sırasında, bir köşede, önüne bir şeyler konarak karnı doyuruldu uzun süre. En çok da bu besleme durumuna katlanmadaki yüzsüzlüğü şaşırtırdı beni. Yakınlık gösterirdi; uzakça kalmayı yeğledim. Aklı başında kimsenin ciddiye almadığı, ortalıkta gezinip onun bunun ayağına dolanan tiplerdendi. 6 Mart 1971 günü Ankara Hukuk Fakültesi toplantı salonunda Dr. Hikmet

Kıvılcımlı'ya, kim öğrettiyse(!), "Senin partiyle, örgütle ilişkin olmadı, dergicilik mergicilik filanla uğraşmış birisin sen Doktor!" diye, yavşak yavşak sataşan kişidir. Devrimci kişilerce kışkırtılmış idiyse, bu onur onlarındır! Yok, rüfailer de karıştıysa, aralarında kırışacaklardır bu onuru! Stockholm'deki Sevim'e İstanbullardan telefon edip dolduruş yapan kişi bu!

Akıllıdır Sevim; salt bu kışkırtmayla böyle bir işe kalkışacağını sanmam. Kendisi de söylüyor direttiğini. Sonunda boyun eğmek zorunda kalmış belli ki. Savı, yargısı, anlatı biçimi –onun ağzından ilk kez duyuyorsam da– yeni değil benim için. Geçen yıl Brüksel'de, Kürt Konferansı'nda karşılaştığımız eşi Mihri'den, dolaylı dolaysız duyduğum şeyler. Söyletene bakacağız yani! Oysa, ben karı koca da olsalar, kişileri kendi öz kimlikleri ile almışımdır hep. Her yerde geçerli olmuyor demek.

Brüksel'de, *Tek Kişilik Ölüm* için Mihri'nin bana dediği de, özünde Sevim'in romanlarım üzerine o incelik dolu tahlillerini okşuyor! Onun kitabını okuyanlar hemen kavgaya girme aşkına kapılıyorlarmış; benimkini okuyanlar da kuşkuya, umutsuzluğa! Ne diyelim, doğrudur inşallah! Bir kitapta devrimci aşka gelip başımıza örmedik çorap bırakmayanları durdurabiliyorsa, ne onur, bizim kitap, görevinin ötesinde iş görüyor demektir! Okurun, devrimciliğe kalkışmadan önce başını, sonunu düşünmesidir iyisi. Bir kitapla umudu kırılıyorsa aman kırılsın, otursun oturduğu yerde!

"TKP'nin Sağırı" başlıklı uzun açıklamaya şaşıp kalmaktan başka ne gelir elden! Brüksel'de Mihri'nin, "Sevim, Kadir'i görürsen söyle ona, benim sağırlığımdan başka şey bulamadı mı yazacak?" dediğini duyduğumda, tepkisinin bu boyutta olacağını, doğrusu düşünmemiştim. Açıklayayım ki, biraz da benim yorumumdu bu. O talihsiz tutuklanmasında, kendisinin de iyi belirttiği deneyimsizliğin şaşkınlığıyla polisçe söylenenlere yeterince diretememesine bulduğum bir gerek-

çeydi. Sevim'in, bu kadar ballandırarak, Yeşilçam senaryosu alayıyla olayı, kılı kırk yaran incelemelere almasını da anlamış değilim! İki kişi arasında kaldığına inanılan sözler, sıradan konuşmalar da olsa, polisçe biliniyor oldu mu, ister istemez şaşkınlık yaratır kişide; gizli sandığı şeylerin de polisçe bilindiği kuşkusuna düşürür. Polisin sık kullandığı, "Biz her şeyi biliyoruz! Arkadaşın anlattı!" yutturmacasına araç gereç olur o sıradan konuşmalar. Etkili de olabilir. Sevim'i savunmaya yönelik bu yakıştırmamda yanılmışım: Özür diliyorum. Polis raporlarını, daha ilk günde doğrulamasının böyle bir gerekçesi yokmuş demek.

"Ne var ki, nerede ise '51-53 Tevkifatı'nda Komünist Partisi'nin başına gelenler hep Sevim Tarı'nın yüzünden olacak... Boyuna lafını eder duruma düşmesi, bu sözü vurgulama konusunda kendisini yenememekten olsa gerek"miş! Söyleyecek söz bulmak kolay değil! Bu kadar sağlıksız yorum nasıl akla gelmiş, bu savın tam tersini söyleyen bir romanın neresinden, nasıl bir alınganlıkla çıkarılabilmiş bu yargı? Anlaması güç. Ne diyeyim, doğru söylemiş Sevim; gerçekten yufka yürekliymişim. Uğradığım bu kaba haksızlık içinde bile, "Neme gerekti benim, kurban edildiğine inandığım 'kızcağızı' savunmak" diyemiyorum. Onun için politikacı olamam ya! Anlayışsızlık duvarına çarpmış görünse de, doğru olanı yaptığım için barışığım içimle. Sinirli bir titizlikle işlenmiş iki sayfalık yazının beni sevindiren yanı, bir gerçeğin bir yanıyla daha açığa çıkması oldu. "... Zeki Baştımar ile Sevim Tarı'nın konuştukları hiçbir polis raporuna geçmemiştir... Görüşmelerde konu edilen hususlardan ancak bazıları başkalarının ifadesi ile ortaya çıkmıştır" sözleriyle yapılan tanıklık, yıllarca Zeki Baştımar'a "polis!" demeyi devrimci marifet sayanların ensesinde patlamış tatlı bir şaplak sayılır!

Şöyle bir olay anlatıyor Sevim: "Polise karşı daha önce hiç tanımadığım Zeki Baştımar ile kısa bir süre içinde herhangi bir makul gerekçe göstermeden defalarca buluşmamızın tevil

edilir bir tarafı yoktu. Üstelik ilk buluşmamız yani beni Kadir'in tanıştırdığı da polisçe saptanmıştı... Örneğin bir gün, tutuklanışımdan bir hafta kadar sonra Şube Müdürü'nün odasına götürüldüğümde Zeki ile Kadir'in ikisini karşımda buldum. Bana daha herhangi bir şey denmesine, benim yanıtlamama fırsat kalmadan,

— Yalan söylüyor! diye fırlamıştı Kadir koca cüssesiyle. Buluşmaları benim açıkladığımı sanıyordu belki de."

Yazık ki, o gün, poliste söyledikleri doğruydu Sevim'in: Daha yazık ki, bugün doğruyu söylemiyor! Hem de gözümün içine baka baka!

27 Ekim '51'de tutuklandı Sevim Tarı. Zeki ile ben ertesi günü, 28 Ekim'de. Beni Beşiktaş İnzibat Karakolu'ndan alıp Birinci Şube'ye götüren Yargıç Albay, Süvari Yüzbaşısı, İnzibat Subayı, Şube Müdürü Ahmet Topaloğlu, Cumhuriyet Savcısı Nejat Bey(?), bir bekleyiş içinde sorgulamayı başlattılar. Zeki Baştımar'la buluşmalarımız, Yenimahalle Tren İstasyonu'nda Sevim'i ona tanıştırmamdı konu. Karımın bir Ankara yolculuğunda tanıştığı arkadaşı olarak Sevim'i biliyordum, o kadar; başka bildiğim yoktu. Bekledikleri geldi biraz sonra. MAH görevlisi Albay Remzi Güvendik olduğunu sonradan öğrendiğim sivil, Kürt ya da Arap kökenli ağzıyla konuşan, tıknaz yapılı, saldırgan kara yüzlü biriydi gelen. Hani bıraksalar, girer girmez atılıp beni güzel bir pataklayacak önce; öylesine kin dolu. Hiç abartmıyorum: Gözlerini belerterek, ağzı köpürür gibi sorgulamaya başladı. Aynı şeyleri soruyordu. Aynı yanıtları aldı. Özellikle "Zeki Baştımar'ı tanımam" sözlerini "yeraltı yerüstüne çıktı" diye, saklayamadığı ötekilerden de coşkulu destek gören bir sevinçle karşıladı. Saygılı gözlemci durumundaki Yargıç Albay, "Sevim Tarı'yı gösterin, budur desin; benim için önemli olan" dedi. Getirip kapıdan şöyle bir gösterdiler Sevim'i. Şaşkın heyecanlı görünüyordu. "Karımın trende tanıştığı Sevim bu!" dedim. Sevim'e duyurmak için yüksekten. Kapıyı kapatma-

larıyla Remzi Güvendik'in, bağırarak üstüme yürümesi bir oldu. Öyle konuşmakla ipucu veriyordum. Sevim'e. Doğruydu; enayi değillerdi ya! "Emrettiğiniz gibi mi konuşacağız?" diye benzer biçimde tepki aldı benden. Birinci Şube'de Sevim'le ilk yüzleştirilmemiz bu!

Gecenin geç saatlerine kadar sürdü bu sorgulamalar. Bir ara, başka bir odaya alıp başımda bir görevliyle uzun süre beklettiler. Daktilo yazdıran birinin sesi geliyordu yandaki bir yerden. Bizim Üç Aylık Bülten'di yazdırdığı. Ellerindeydi demek! Yeniden sorgu odasına aldıklarında yumuşamıştı MAH Albayı! Ötekinden iş çıkmayacağını anlamış olmalı ki, "iyi polis"i oynuyordu o! Çocuklarımı düşünüyordu! "Sizin düşünmenize gerek yok; onları ben düşünürüm!" dememe de bozuldu. Bir açık verdi bu arada; önüme koyduğu Üç Aylık Bülten - TKP ile ilgili öteki belgelerin Sevim Tarı'nın üstünde yakalandığını söyledi. Durumu kavramıştım biraz. Bir jiple Adliye'ye götürüp nöbetçi mahkemeye çıkarttılar. Kısa bir sorgulamadan sonra tutuklama kararı verdi yargıç. Emniyet'e döndük. Sorgulama odasında Komiser Rüştü vardı bu kez. Zeki Baştımar'ı getirip yan yana oturttular bizi. Aynıydı tavrımız: Tanımıyorduk birbirimizi! Arkamıza dizilen, yüzlerini görmediğimiz sivil polisler, verdikleri izleme raporlarını, ayrıntılarıyla anlatmaya başladılar; tümü doğruydu dediklerinin. Neyi tahmin edip Zeki'yle belki on kez tartışmışsak oydu olan. İçimdekini okumuş gibi. "Sen Ankara'dan gelip buraya yerleşirsin de, ben senin peşini boş bırakır mıyım Zeki Bey?" dedi Komiser Rüştü. Kim bilir kaç kez aynı sözleri, hemen de sözcüğü sözcüğüne ben etmiştim! Yanımdaki Zeki'ye dönüp –bağışlayın–, "Gördün mü ulan hıyar!" demenin tam sırasıydı hani!!! "On yıldır Abdülkadir Bey'i, Merih Hanım'ı duyuyorduk; ilk kez karşılaşıyoruz!" diye bize de iltifatını esirgemedi Komiser Bey!

Direttiğimizi görünce, savcı Nejat, "Sevim, niye öyle söylüyor peki? Sizi yüzleştireceğim" dedi. İstediğim olmuştu. Bir

video kaydı gibi, olayı tıpkısıyla önüne koyuyorum Sevim'in şimdi.

Arkadaki kapıdan Sevim'i, benim sağımda oturan Zeki'nin yanına aldılar. Bekleyiş sessizliği çöktü odaya. Savcı, "Anlatın, nasıl oldu olay?" dedi. Sevim çekingen, ürkek, alt perdeden bir sesle olduğu gibi anlattı olayı: "*Yenimahalle Tren İstasyonu'nda buluşmuştuk onunla. Gelen Zeki'yle tanıştırmıştım ben onu.*" İşte *o zaman fırladım ben, "Yalan* söylüyor!" diye. Oturttular yaka paça. İstediğim olmuş, bir sarsıntıyla durumu kavramıştı Sevim. Savcının konuşmayı sürdürmesini söylemesi üzerine duraladı. Umarsızlıkla kısılmış, ezik bir sesle, "Kadir'in bu işle ilgisi yok" dedi. Savcı verdiği ifadeyi anımsatıp, "Niye öyle söyledin?" deyince de, "Bilmiyorum yorgundum" diye kekeledi. Çıkarttılar Sevim'i. O gece, geç saatlerde Harbiye'ye getirildim. Sevim'le, Zeki Baştımar'la bir daha, iki yıl sonra mahkeme salonunda karşılaştık.

Görüldüğü gibi, dört şeyi doğru anlatmayarak işin özünü çarpıtıyor Sevim. Yüzleştirilmemiz, bir hafta kadar sonra değil, onun tutuklanışından bir gün sonra, benimle Zeki'nin tutuklandığımız gün yapıldı. İkincisi, bir değil, anlattığım gibi, iki kez yüzleştirildik. Üçüncüsü, "*Konuşmasına bırakmadan, koca cüssem ile saldırıp "Yalan s*öylüyor" dediğim beceriksizce uydurulmuş; olacak şey değil. Sonuncusu, asıl önemlisi, onun polis raporunu doğrulayarak buluşmayı daha önce anlattığını *Sanmış* değilim; gözlerimle gördüm, kulaklarımla dinledim.

O satırları okurken, Sevim'in anılarında anlattığı, arkadaşlarının gözüne toprak atıp sonra da yalan söyleyerek suçu onlara yıkan, Beylerbeyi yalısındaki küçük, yaramaz kız geldi aklıma; hiç de sevimli görünmedi!

Yararlı bir yanı oldu Sevim'in bu yazdıklarının; Müdüriyet'le ilgili olayları anlatırken, Zeki'nin tümü ile yalan, Sevim'in tümü ile doğru söylediği biçimindeki önyargım için uyardı beni! İlerde bir ara gene değineceğim. Müdüriyet'le ilgili,

Kayıp Romanlar adlı çalışmam için büyük yarar sağladı. Ellerine sağlık!

2. Yaptığım o gürültülü uyarı, salt Sevim'i, elinde yakalanan parti belgelerinden ötürü üstlenebileceği siyasal ilişkiye beni sokmaması içindi. Askerdim, onun da yararınaydı bu. Yoksa "bizi tanıştırdı" savından, yanımızda yaptığı gibi dönmüş de olsa, o mızrak kolay kolay çuvala sığmazdı. Bizim gibi, aylar ayı, çeşitli yerlerde, kiminde gece yarıları, karanlık köşelerde, saatler boyu dolaşıp konuşan kişiler, bunu gerçekten gizli yapmamışlarsa, yadsımaya kalkışmaları, gizli çalışmaya kanıtlık eder; bir polis devletinde; polisi sevindirirdi ancak. Zeki'nin izlendiği, bunu bana da bulaştırdığı konusunda, anlatması uzun sürecek kuşkular taşıyordum. Açık seçik belirtileri vardı kuşkudan öte. Son günlerde o denli açıktı ki olacaklar, çevremde bilirler, okulun verdiği kumaştan, üniforma diktirmedim, nasıl olsa gidiyoruz diye. Sevim Türkiye'ye gelip de Zeki buluşma isteği gösterince içim cız etti. O gün elimde olsaydı, ne o buluşmayı düzenler, ne de Sevim'i görmesine izin verirdim Zeki'nin. Yenimahalle Tren İstasyonu'nu seçen Zeki'ydi. Evi Kaliterya'daydı, buluşmada kolaylık olacaktı ona. Sevim anımsar mı bilmem; Zeki trenden inip de yanımıza gelince, "Temiz misin?" dedim, duraladı bir, "Polis mi?" deyip suratını ekşiterek "Yok canum!" diye tersledi beni. Sevim'e dönüp, "Bak temizmiş!" dedim şakaya vurarak. Neredeyse kavgaya varan konudaki tartışmalarımızda hep aynı şeyi söylüyordu. "Takip edildiğimi şöyle bir baktum mi derhal anlarum!" Oysa bizi, MAH, Birinci Şube, ayrı ayrı izlemiş, önemli gördükleri için, bir de Ankara'dan, Emniyet Genel Müdürlüğü'nden gönderilen özel timce izletmişler. Ben bu izlemeleri, Zeki gibi "derhal!" değilse de, zaman zaman kesinlikle anladım. Ancak ne desem boştu. Sınıra varmıştı bu konudaki çatışmamız; kuruntulu, korkak damgası yemek vardı bir de. Gidişimiz "Mukadderat!"tı artık. Aslında, bir dizi tutuklamadan kurtularak yıllar yılı asker içinde yalıtlanmış,

kısıtlanmış biçimde, boğulacak gibi yaşamak canıma öylesine tak etmişti ki, tutuklanma olasılığı, parti için duyduğum kaygı dışında bir tutsak kampından kurtulup gerçek kimliğime kavuşma yoluydu bir bakıma benim için! Boşuna değildi Komiser Rüştü'nün on yıldan söz etmesi. Birinci Şube'de kulağımın on yıldır, sık sık çınlatıldığını biliyordum! '40 Yılı'nda olmalı; ihbar sonucu, Askeri Tıbbiye'de sıramız, üstümüz aranmıştı, biz birkaç öğrencinin. Sınıf subayı Yüzbaşı, tehdit yollu şöyle bir göründü bana. Sorgulama için, Müdür'ün kapısına çıkarıp beklettiler; bir şey sormadan bıraktılar sonra. Olay kapatıldı. Nedenini on yıl sonra anladım. Olayın soruşturma belgeleri, bizim davanın deliller dosyasına konmuştu. Genelkurmay'a gönderilen ihbar mektubunda, Galata'da, Sovyet gemisinden inen Rus konsolosuna çiçek verdiğimiz yazılıydı! Mektubu yazanların yaptığı asıl aptallık da, "İdareye sormayın; idare acizdir!" diye not düşmeleriydi. Mektubu yazanların, Enver Kerküker, Nusret adlı (Soyadını anımsamıyorum "Askerî hâkim!" diye ad takılmış bir hukuk öğrencisiydi. O ihbar olayı günlerinde, okul müdürü General Hüsnü Külünk'çe, sudan bir bahaneyle sille tokat dövülmüştü bahçede. Görülmüş, görülecek şey değildi. Askeri Tıbbiye'de böyle bir öğrenci dövülme olayı. İdare'nin aciz olmadığını kanıtlama gösterisiydi demek!) iki hukuk öğrencisi olduğu, bizim Almanya karşıtı tutumumuza tepkiyle yaptıklarının anlaşıldığı biçimde düzenlenmişti, olayı kapatan soruşturma raporu. Bu Enver Kerküker askeri yargıç oldu. Bizim dava askerlere geçip de, ben Harbiye Cezaevi'nde, yargıçlar odasına çıkarıldığımda sorgu yargıcı Halil Ölçer'in yanındaydı. Sonraki yıllar avukatlığa geçip MHP'de çalıştı bilmem ne oğlu diye yeni bir soyadıyla anımsadığım.

'44, '45, '46 Tutuklamalarında, kiminde rastlantı sonucu, kiminde arkadaşlarımızın koruyucu diretmesiyle kıl payı kurtulmuştum. '46'da Mihri cezaevinden çıkınca, "kurşunlar burandan, şurandan sıyırıp geçti" diye anlatmıştı. Haig Açık-

göz, Osman İşçi, Tahsin Berkem, Basri Alp, Yusuf Atılgan, Mustafa Göksu, Kenan Uluğ, sorgulamalardan geçen tüm arkadaşlarımdan hiçbiri adımı vermemişler; bir nedenle sorulmuşsa, partili ya da komünist olduğumu söylememişlerdi. Tanıdıkları bir edebiyatçıydım bazılarının. Nuri İyem'in '51 Tutuklaması'nda tanık olarak gelip yinelediği ifadesi vardı yalnız. "Biz TKP'ye giriyoruz, sen de gir bizimle!" biçiminde. Bana o günler dokunmadılar o ifadeyle. Akşehir'deki Maltepe Askeri Lisesi'nde edebiyat öğretmeniydim. İstanbul'dan dönen coğrafya öğretmeni Memduh Utku, üniversiteden arkadaşı, sıkıyönetim savcısı Kâzım Alöç'ten bir haber getirdi bir gün. Evimde arama yaptırabilirlerdi; sakıncalı bir şey bulundurmamalıydım! Yukarda değindim; biz Milli Savunma Bakanlığı hesabına, çeşitli fakültelerde okuyan askeri öğrenciler, Beyazıt'ta Askeri Tıbbiye Okulu (şimdiki Eczacılık Fakültesi) denen yapıda barındırılıyorduk. Statüsü birbirine en yakın iki grup, askeri öğretmen - askeri yargıç adayları öğrencilerdi. Enver Kerküker olayında olduğu gibi, salt düşmanlıklar değil, böyle dayanışmalar da oluşuyordu demek arada! Alöç'ün Memduh Utku'yla gönderdiği haberin bundan mı kaynaklandığını, yoksa başka bir hesaba mı dayandığını kestirmek kolay değildi. Salıverilip de Akşehir'e gelince, Yusuf Atılgan'dan duydum Nuri İyem'in, benim için ifadesini. Akşehir'deki Maltepe Askeri Lisesi, '47'de İstanbul'a taşındı. Galata Köprüsü'nde karşılaştığım Şükriye, Müdüriyet'te yitirdiğimiz, yiğit arkadaşımız Hasan Basri Alp'in karısı, beni şaşkına çeviren bir şeyi daha bildirdi. Gizlideki Basri'nin saklandığı eve götürdüğü tek kişinin ben olduğumu, Basri'nin ölümü olayından epeyi sonra, Emniyet'e ikinci kez götürülüşünde söylemişti. Bir oda dolusu görevlinin önünde kayınpederim Dr. Ertuğrul Bey'in Nişantaşı'ndaki evinde görüşüp kararlaştırdığımızı anlatmış. Görevlilerden biri, evi, Doktor'u tanıdığını söylemiş. Notlar almışlar filan. Polisin benimle ilgili bilgisi sandığımdan çoktu; dokunmadıklarına göre, pusudaydılar demek. Beni seven,

emekli Albay bir öğrencimden, çok yıllar sonra duymuştum. Sonradan general olmuş, o dönemlerdeki okul müdürümüz Cemal Akbulut, Trabzon'da kendini ziyarete giden bizim eski öğrencimiz genç subaylara, "Biz öğretmeninizi biliyorduk: ama o kadar değerliydi ki kıyamıyorduk!" demiş! Gerçi okulda sevilen, değer verilen bir öğretmendim. Kültüre saygılı müdürler döneminde, öğrencilere bir şeyler kazandırma çabasında olduk hep. Kitaplık kurduk okulda. Okul kitapları dışında okuma alışkanlığı edinmelerine çalıştık yarının subay adaylarının. Sahne çalışmaları yapıyorduk çocuklarla. O dönemde, askeri lisede Şekspir, Molyer, Sofokles'ten oyunlar koyduk sahneye, Karagöz, Meddah, Ortaoyunu, Tuluat gösterileri, çeşitli konularda, öğrenciler arası tartışmalar yapılıyordu okulda. İstanbul'a taşındığımızda, son sınıfları Şehir Tiyatroları'na götürüyorduk oyunlar değiştikçe. Beyoğlu'nda bir sinemayı toptan kapatıp, günün sanat olayı sayılan Lawrence Olivier'in *Hamlet*'ine götürdük çocukları sözgelimi. Her fırsatı değerlendiriyor, subay adaylarının sanata, güzele değer veren, akılcı, özgürlükçü, demokratik bir düşünce yöntemini benimsemeleri yolunda eğitilebilmeleri için didinip duruyorduk elimizden geldiğince. O günlerin askeri liseleri için küçümsenir şeyler değildi bunlar. Bütün bu etkinlikleri, edebiyat dersinin laboratuvar çalışması diye sunuyorduk okul yönetimine. Doğruydu da. Öğrenciler coşkuyla çalışıyorlar, gerçekten üstün başarılı oluyorlardı. Askeri Liseler, sivil Milli Eğitim liselerine göre, özellikle kültür derslerinde, düşük düzeyde diye anılırdı o günler. Lise bitirme sınavlarına bir tür denetim görevlisi gibi gönderilen ayırtman öğretmenler, biraz burnu havada, güvensiz gelirlerdi sınavlarımıza. Giderken de gördüklerinden epeyi şaşkın. Otuz kişilik bir sınıfta, Milli Eğitim'den gelen öğretmenin değerlendirmesiyle, hem de kıyasıya yapılmış bir sınavda, 28 kişinin tam not, "10" aldığı görülmüştü. Sevilen, güvenilen öğretmen sayılmamda bunlardı asıl etken.

Dünyada faşist güçlerin açık bir yan olduğu yıllarda, kültürel çabalar yararlıydı kuşkusuz. Savaş bitip de, yeryüzünde yeni saflaşmalar başlayınca, hele bizim ülkede, kavramlar eski anlamını yitirmişti artık. Tüm doğruları gerçek boyutlarıyla açıklamak bağışlanmaz, ağır suçtu. En demokratik haklar, en utanmazca "demokrasi" naraları arasında, en kaba yasaklarla çiğneniyordu. Hırsızlar, vatan soyguncuları, halk düşmanları yanında, düzenin miskin çomarlarıyla, saldırgan çoban köpekleri vardı ülkede. Hep olduğu gibi. Gizli çalışmaktan başka yol yoktu.

Bir anımı anlatayım. Tutuklanacağım günlerdeyiz. Üsküdar alanında, kolunda Kore'de savaşmaya gideceğini gösteren kırmızı pazıbentli, genç bir Teğmen öğrencim, ateşli bir saygı gösterisi ile selamlayıp rap diye dikildi karşıma. "Kore'ye gidiyorum hocam!" dedi. "İnanın ki, hep sizin, demokrasi, özgürlük için söylediklerinizi kulağımda!" Çarpılmış gibi açık kalan ağzımda donmuş sözlerle kalakalmıştım Üsküdar alanında. Pisi pisine ölüme gönderiliyordu bu çocuklar; suç ortağıydım ben de!

Cemal Akbulut'un gerekçesi, ola ki, kendi değerlendirmesiydi. Olaya bu açıdan bakan başkalarının varlığı da düşünülebilir. Karanlık birilerinin pusuda bekledikleri, sürekli gözaltında tutulduğum kesindi. İçinde bulunduğum koşulları her vakit Parti'deki arkadaşlara da bildiriyordum. Tutuklandığımda, MAH şeflerinden Şevki Mutlugil'in poliste Merih'e, "Ellerini ayaklarını öpsünler Sevim Tarı'nın; onlar idama gidiyorlardı" sözleri, bir gerçeği yansıtıyor olmalı. Sevim'in tutuklanmasında Avrupa'da olan İstanbul Polis Müdürü Kemal Aygün'ün dönünce pek hayıflandığı, "Ben olsam bırakırdım kızı, gitsin!" dediği söylenirdi. Bekledikleri Meclis'teki yeni idamlı yasanın çıkması, bu arada izlemelerle bir tür denetimde tuttukları bizlerin, iş yapma çabasıyla iyice kapana girmemizdi. İstediklerine daha tantanalı kavuşacaklardı o zaman. O tarihsel dönemeçte, eşine az rastlanır bir

vurdumduymazlıkla polisi peşlerine takıp yol göstericilik yapanların o ahmakça tutumları, her şeyden önce, TKP'yi yıkıma götürmedeki ağır sorumlulukları açısından tartılmak gerekir. O yıkımın devrimci yapıda yarattığı boşluk, daha sonraki yıllarda yaşanan acılı kargaşanın temel nedenini oluşturdu. Tarihle ilgilenenler bu acı gerçeği görmezden gelemezler.

Tutuklandığımdan bir süre sonra, işe başlamış olan askeri yargıç Halil Ölçer, soruşturmaya almadan önce, Harbiye Cezaevi Müdürü'nün odasında bir tür pazarlık konuşmasına çağırdı beni. Diretirsem, geçmişteki suçlarımı da katacaklardı soruşturmaya, çok ağırlaşacaktı cezam. Hakkımda ifadeler vardı. Yineledi bildiklerimi: TKP'ye girdiğimi Nuri İyem, Hasan Basri'nin gizlideki yerine gittiğimi Şükriye söylüyordu. Aslında bu geçmişin kurcalanmasını ben de istemiyordum. İşin nereye varacağı belli olmaz, hiç istenmeyen biçimde zarar getirebilirdi. Anlamsız direniş ile polisi yeni deliller bulmaya kışkırtmaktansa, Zeki'yle gün ışığına çıkmış ilişkilerimizi, suçu üstlenmeyecek biçimde açıklamak akılcı bir yoldu. Biraz daha beklemekti gene de iyisi. Müdüriyet'te verdiğim ifadeyi, aynıyla Halil Ölçer'e de yineledim sorguda. Soruların kapsamı genişlemişti yalnız; geçmişteki kimi olayları da içeriyordu. Sevindiğim şey, Zeki'den önceki parti bağlantımın çıkmamış olmasıydı.

Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kapatılıp da Dr. Şefik Hüsnü, Ahmet Fırıncı tutuklanınca bir süre koptu parti ilişkim. Başka bir parti kanalı ile içeriden gönderdiği haberde Şefik Hüsnü, hiçbir etkinliğe kalkışmamamızı bildirmişti. Bekleyip duruyorduk biz de. Parti çalışmaya geçince Tevfik Dilmen gönderilmişti buluşmaya. Ankara'dan gelen Zeki, partiyi yeniden çalışır duruma getirmenin çabası içindeydi. Üç yıla yakın bir süre, Tevfik Dilmen'le yürüttük parti ilişkimizi. Ne sayısız sokak buluşmalarıyla, ne de Üsküdar'da, karanlık bir sokakta, bahçe içindeki evimize, geç

saatlerde, zorunlu olarak gelişiyle ilgili tek bir izleme raporu yoktu. Söz dinleyen biriydi çünkü Tevfik Dilmen; titizlenmesi gerekli kurallara özen gösteriyordu. Birkaç ay geçmiş, bir açık çıkmamıştı ordan. Sırasıdır dedim; ifade vermek istediğimi bildirdim Halil Ölçer'e; hemen gelip sorguya aldı beni. "Biliyorum, cezalandırılmam için, aleyhime baskı altındasınız!" diye girdim söze. Beklediğim tepkiyi verdi Halil Ölçer. Yargıçlık onuru üzerine yemin ediyordu ki, kimsenin baskısı altında iş yapacak kişilerden değildi o! Korkmadan anlatmalıydım her şeyi! Öyleyse anlatacaktım ben de! Yeni bir oyunu başlatmıştık böylece!

Ankara'dan tanıyordum Zeki Baştımar'ı. Edebiyat tutkulusuydum. Nâzım'ın şiirlerini alabileceğimi umduğum tek kişiydi Zeki Baştımar. Ona karşı Yahya Kemal'i savunuyordum ya, Nâzım'ın şiirlerini seviyordum aslında. Başıma bir bela gelmesinden korktuğum için, ona da iyi gelen gizli buluşma yolunu tuttuk. Sürekli oyalamasına karşın getirmedi şiirleri. Bana güvenmemişti sanıyorum. Sevim'in geldiğini benden duydu. Buluşturmamı istedi. Yenimahalle'de buluşup da birlikte yürümeye başlayınca Zeki'ce pek istenmediğimi anladım. Canım sıkıldı; işim var diye izin isteyip ayrıldım hemen. Anlattıklarımdan memnun göründü Halil Ölçer. Yemiş miydi? Yese de buydu, yemese de! Söyleyecek başka sözüm yoktu benim. Bu anlatış biçimini, tartışmalarımız sırasında önermiştim Zeki'ye, daha önce. İzlendiğimize, gizlide kalmadığımıza o kadar inanıyorum ki, gerekirse bu biçimde anlatmamızın, yadsımaktan daha az zararlı olacağını savunmuştum. O da, izlenmediğimize, "polisin hiçbir bok bilmediğine" (onun sözleridir bu) o kadar güvenliydi ki, yanaşmamıştı bu yola. Ama iş başkaydı şimdi. O da uyabilirdi ifadeye. Uymuştu da. Olayları benzer biçimde anlatmış, iyice dışlayabilmek için, beni polis sandığını söylemek akıllılığını eklemişti bir de. İfadelerimiz cuk oturmuştu böylece. Cezaevinde karşılaştığımızda ilk dediği bu olmuştu bana.

İlerde anlatacağım biçimde karşısına dikilince de, Cazim Aktimur'dan duyduğuma göre, polisi atlatmak için uydurduğu polislik savını, sinsice yaymaya kalkmış, gerçekmiş gibi. Şaşmadım, cibilliyeti gereğiydi. Bekleme dönemi yeniden başladı. Aylar geçiyordu. Kayınpederim Doktor Ertuğrul'un çevresince tanınan çok yaşlı saygın biri varmış. Şehremini Emin Bey diye. Şevki Mutlugil adındaki MAH görevlisi askeri yargıcın yakını olurmuş. Doktor'a iyilik çabasıyla görmeye gitmiş bu kişiyi. Sonunda Merih'i çağırtmışlar polise. Mutlugil, doğru yola getirmesi için görüşme izniyle bana gönderdi karımı! Kazancımız birbirimizi doğru dürüst görmek oldu Merih'le. Bir de verdiğim ifadeyi yemediklerini anlamış olduk! "Abdülkadir kendini çok akıllı sanıyor; onun karşısında devlet var!" demiş Şevki Mutlugil. "Günlerce, saatler boyu, karanlık sokaklarda Zeki Baştımar gibi biriyle buluşup dolaşmanın ne anlamı vardı: O ki suç değildi yaptıkları? Doğru dürüst oturup konuşacakları bir yer mi yoktu koca İstanbul'da?" Doğru söze ne denir! Kâğıt kalem verildi; şöyle bir şeyler yazdım ben de: "Anlıyorum ki, bana tuzak kurulmuş! Zeki Baştımar böyle tehlikeli biri idiyse, daha ilk gördüklerinde çağırıp uyaramazlar mıydı beni? Kuleli Askeri Lisesi'nde, bunca yıllık öğretmendim: Bilinmez biri değildim ki!" Gene bekleme dönemi başladı. Şubat ya da Mart ayında, yeniden ifadeye aldı beni Halil Ölçer. Çok soğuktu. Zeki Baştımar'la buluşmalarımızda bir şey veriyordum O'na ben; neydi o? Bir şey vermiyordum! "Gazete kupürleri veriyordunuz" dedi. Duraladım. "Göreyim kupürleri" dedim. Mahkemede hesabını verirsiniz gibi tehdit yollu bir şeyler söyleyip yerime gönderdi beni. Mahkeme sözü edildiğine göre bitmiş olmalıydı bu iş! Ancak kupürlerin, ortaya atılması midemi bulandırmıştı. Arama yapıldığında evde yoktuk biz. Bir vapuru kaçırıp gecikmiştik bereket; üstümüz hayli yüklüydü çünkü! İnzibat Yüzbaşısı, inzibat eri, sivil polis, muhtarla birlikte gelip arama yapmışlar. Ortaokuldaki yeğe-

nim Tuncay, "devriyeler bastı evi dayı!" diye karşılayıp güldürmüştü bizi. Tutulan zaptı görmemiştim: Söyledikleri, raflardan bir iki kitap alındığıydı. İyi atlatmıştık olayı. Ev kupür doluydu ya, hiç sözü edilmemişti o güne dek.

Zeki'yle çalışmaya başladığımızda iki iş verilmişti bana, illerle bağlantı görevini üstlenecektim yavaş yavaş. Bültenleri yazacaktım bir de.

Yalnız bir ille ilgili buluşma yapılabildi o süre içinde. Gözlüklü gidiyordum buluşmaya. Gelen genç arkadaş, Müdüriyet'te, önüne atılan fotoğraflar arasında beni hemen tanımış, ama tutmuş ağzını. Kendisine sormadığım için adını açıklamıyorum; beraat etmişti çünkü. O sıkı tutumu çok şey sağladı o gün. Daha güç duruma düşürebilirdi bizi.

Yoğun çalışma bültenler konusundaydı. Olanak ölçüsünde, Türkiye'deki tüm basını izlemeye çalışıyorduk. İşin ağırlığını bildiği için, verileceğini söylediği yardımcıları bir türlü sağlayamıyordu Zeki. Bültenler de aksamamalıydı. Günlük, haftalık, aylık tüm yayınları toplayıp okuyarak kupürler kesmek, onları değerlendirip TKP bültenini kaleme almak, altından kolay kalkılır iş değildi. Merih'ten başka yardımcım yoktu; Barış'a gebelik, doğum, loğusalık günleriydi onun da. Çevreme gelince...

3. Maltepe Askeri Lisesi Akşehir'de iken, Yusuf Atılgan'ın tutuklanıp ayrılmasından sonra, yedek subay Tahir Alangu gelmişti. Halit Aykut denen Okul Müdürü'nden sıkı bir zılgıt yemişti o da; bir toplantıda, çocuklara Fikret'in "Millet Şarkısı"nı okutması solculuk sayılmıştı! O ayrıldı, Behçet Pekmerdol geldi okula. Dil-Tarih'ten bir sürü uyarı da peşi sıra geldi bana. Ordaki arkadaşlar, Behçet'ten sakınmamı söylüyorlardı: Faşist sağcılarla içlidışlıydı Fakülte'de. Kişiliğine hiç güvenilmezdi. Yanıma görevli olarak gönderildiği de düşünülebilirdi. Okul Müdürlüğü'ne aynı günlerde atanan, sözünü ettiğim Cemal Akbulut döneminde, yukarda sıraladığım tüm demokratik etkinlikleri birlikte yürütmeye başla-

mıştık Behçet Pekmerdol'la. Arkadaşlarımızın uyarılarını hiç unutmamakla birlikte, okulda iyi şeylere coşkuyla destek veren bir edebiyat öğretmenini dışlayamazdım. Aynı arkadaşların "güvenilir" diye tanıttıkları, Konya'daki Kuleli'den, Akşehir'e benimle görüşmeye gelen, bir işe yaramaz, genç yaşında alkolik iki "solcu" öğretmeni tanıdıktan sonra, yargılarına güvensizlik duymaya başlamıştım. Behçet Pekmerdol'a karşı ise, bir yanıyla kaygı, kuşku, öte yanıyla iyi, güzel şeylerde birliktelikten doğan yakınlık, sevgi, dengeli, dengesiz gelişip duruyordu içimde. Tanıştığımız '46'dan '51'e kadar geçen zamanda, gizli örgüt ilişkisi dışında her şeyi konuşabildiğim, ailece de yakınlıklar kurduğumuz biri olup çıkmıştı. Bültenler için en yakınımdaki birinden yararlanamıyordum gene de. Bir deneme yapalım dedik. Behçet'i Dil-Tarih'ten de tanıyan, eski günlerde beni uyaranlardan biri, Fransızca öğretmeni Celal Çavaş üstlendi görevi. Behçet'le oturup dertleştiler bir gün. Celal, benim komünist olduğumdan açıp ihbar önerir gibi epeyi yuvarlanmış önünde! Geldiğinde böyle bir işi yaptığından da üzgündü biraz, eski olumsuz yargılardan da! Sanmıyordu kötü bir durumu olduğunu Behçet'in. İlk buluşmamızda Behçet de yetiştirmişti bana olayı. (Müdüriyet'teki ifadesinde yer verdi buna Behçet Pekmerdol: Celal benden uzaklaşmakla ne doğru etmiş; önerisine aldırmamakla nasıl yanlış yapmıştı o!) Behçet'ten yararlanmaya karar verdim sonunda, içimde bir türlü atamadığım bir kaygı vardı; büyük bir sorumluluk altına giriyordum.

Şimdilerde çalıştığım *Güven* adlı roman çok eskilere dayanan bir taşandır. "İtimat" diyorduk o zaman. Akşehir'de, Maltepe Askeri Lisesi'nde öğretmenimiz Yusuf Atılgan'la. Sözcüğün eskidiğini söyleyip "Güven" mi yapsam? dememe çok kızmıştı bir gün. "Sigorta şirketi mi ulan bu!" demişti. Öğeleri aşağı yukarı aynıydı ya, bugünkü çalışmamdan apayrı bir roman taslağı vardı kafamda. İstanbul'a gelince çalışma girişimlerine başlamıştım. Behçet Pekmerdol'la da konuştu-

ğumuz bir konuydu; ortadan yaklaşayım dedim. Gazeteleri tarıyordum romanım için; yardım eder miydi? Sevinerek ederdi. Gösterdim nasıl yapacağını; kimi gazeteleri tarayıp kupürleri getirmeye başladı. Yaptığı işin Parti'nin yayım çalışmasının bir parçası olduğunu kesinlikle bilmiyordu. Bırakın onu, Parti'ce yayımlanan *Barış* dergisinde okuduğu, Hasan Denizli adıyla çıkan yazıların bana ait olduğunu da bilmiyordu. Bir şeyler sezinliyorsa da sormuyordu; kuşku yaratmaktan çekiniyor olmalıydı o da. Öğretmenlik yaptığı Ticaret Lisesi'ndeki, biri kız, üç öğrencisinden övgüyle söz etmeye başlamıştı bir süre sonra; onlardan da yararlanılabilirdi. Nasıl ikircikli günler yaşadığımı bugün bile çok iyi anımsıyorum. O günler önemli haber kaynaklarından biri Moskova Radyosu'nun Türkçe yayınlarıydı bizim için. Tam izleyemiyorduk. Parasını ödeyip bir radyo aldırsak bu yayınları saptayamaz mıydı bu çocuklar? Steno bildikleri için tam bu işe göreydiler. Ancak, Behçet'in sözünü ettiği çocukların neyin nesi olduklarını da bilmiyorduk daha. Zeki'yle konuştuk. Onun da Ankara'dan tanıdığı, bizim yakın çevremizden bir bayan arkadaşın, bu çocuklarla, özellikle kızla ilişki kurmasıyla olayı doğru öğrenir, çalışmayı, yürüyebilecekse, bu yoldan götürebilirdik. Zeki'yle, konuştuk diyorum ya, asıl pay benimdi bu sersemlikte. İçinde bulunduğu koşulları bilen ben öneriyorum bu kişiyi; Zeki ne diyecekti ki? Baba evindeydi bu arkadaş; büyütmeye çalıştığı küçük bir çocuğu vardı. Eşiyle de sorunluydu. Bizim eve gelip gidiyor, güvenilir biri olduğu için, kupür çalışmalarına katılıyordu. Yetmez miydi bu kadarı? Bir de böyle, bulanık, riskli bir işe sokmak niyeydi bu kadını? Aslında, doğum olayı olmasa, eşim Merih'e verilirdi bu görev, ikircikliydim ya, ne akla hizmetse, girdik işe. Bu da benim sersemliğimin yarattığı "mukadderat"tı!

Bugüne dek hiç sözü geçmemiş, kimsenin sorup etmediği bu kupürler nasıl düşmüştü Halil Ölçer'in ağzına? Düşünmeye başladım nerden çıkabileceğini. Söylemişse bile durduk

yerde söyleyecek değildi ya Zeki! O'na sormaları için bile, bu konuda bilgileri olması gerekirdi. Beş kişi biliyordu bu kupür işini; Zeki, ben, Merih, işe koştuğumuz bayan arkadaş, bir de Behçet Pekmerdol. Hemen kıymık gibi saplandı kafama: Bunu polise sızdırabilecek kişi Behçet'ten başkası olamazdı! Kaygılar içinde beklemeye başladım. Yaşamıma acı damgasını vuran olgunun düğüm noktasıydı bu. Biz artık duruşmanın başlamasını bekliyorduk ya, Müdüriyet'ten sızan haberler tatsızdı. Tevfik Dilmen'in polise teslim olduğu söylentisi yayılmıştı. Haziran'da bir sabah, Harbiye'den Müdüriyet'e aldılar beni. Can sıkıcıydı zamanlaması! Okullar tatile girmişti. Müdüriyet'e tanık olarak çağrılırsa, ne halt edeceğini kestirmem hiç kolay olmayan biri, Anadolu'daki okulu kapanınca biliyordum ki, hemen İstanbul'a gelir, en güvenilmez çevrelerde, serseri mayın gibi dolaşıp dururdu. Ne olacağı belli olmayan Tevfik Dilmen belası vardı bir de başımızda! Uzamadan belli oldu o da! Sonradan öğrendiğim, olan, her gece evine taksiyle körkütük sarhoş gelen Üsküdar'daki ev sahibimin, bir gece, karanlık sokakta, bizim evden çıkan Tevfik Dilmen'i her nasılsa görmüş olmasıydı. Soruşturmada, Halil Ölçer'in gösterdiği resimler arasında Tevfik Dilmen'i fotoğrafına şıp diye parmağını basıvermişti. Bir küçük rastlantı ya da özensizlik yılların titizliğini havaya uçurmuş, zaten kayıp gitmiş Tevfik Dilmen de durumu açıklamıştı! Halil Ölçer, Zeki'den önce Tevfik Dilmen'le parti çalışmaları yaptığımızın ortaya çıktığını söyleyince pek şaşırmadım. Beklemediğim, beni diretir görünce, Behçet'in öğrencilerine bağlantı kurdurarak iş verdiğimiz kişinin adını "partili" olarak vermesiydi. Behçet'ten söz edilmiyordu! Kupürlerle ilgili olarak içimi aylardır burgu gibi oyan kuşku, kuşkuyu da aşıyordu artık! Polisin emrinde gibi görünen Tevfik Dilmen'le yüzleştirildiğimizde, hele birlikte çalıştığımız dönem için hiç aslı astarı olmayan o arkadaşın partili olduğu savını, onun da bastırarak yinelemesi tam çıkmaza soktu beni. Başlarda kavgacı, sertmişim de, keşke, tam

kaptan olup sonuna kadar götürebilseymişim bunu, diyor Sevim! Aslında, hep onun gördüğü kavgacı tutumda oldum. Tevfik Dilmen'le yüzleşmede, yargıç onun ifadesini yazdırırken, yüzüne tükürür gibi "pis herif" dedim bana yan yan, kaçamak bakan Tevfik'e. Ya duymadı, ya duymazdan geldi Halil Ölçer. Tevfik duruşmalar sırasında Dede Ahmet'e, yargıcın yanında ona "it" dediğimi mi söylemiş ne! "Pis" sözünü "it" anlamış. Diyeceğim, o duruma düştükten sonra sert olsan ne yaparsın! Ne övünecek yanı var, ne de övülecek, bu kiminde saldırgan, atak tutumumun. Kimi gizliliklerin ortaya çıkmasından kaygılanmam dışında korku duymam için bir neden yoktu çünkü. En gergin anlar içinde, gözdağı bile verilmedi bana. Sırasında ben suçluyordum Halil Ölçer'i, işkence yapıp ifade alıyorsunuz diye. Hep yadsıdı; güvence verdi, böyle bir şey olmadığı, olmayacağı üzerine! İçinde tutulduğumuz hücrelerin de işkence olduğunu söylediğim bir gün, Mussolini'nin yumurta biçiminde yaptırdığı ünlü hücrelerden söz etti nasılsa. "Mussolini'yi ayağından astılar, biliyorsunuz! Siz daha insanca şeyler düşünseniz iyi edersiniz!" dedim. Kızarıp sustu. Sivil olsaydım, daha ilk gününde haşat ederdi beni polis, hiç kuşkum yok. On yıla yakın, askeri liselerde öğretmenlik etmiş, kıdemli yüzbaşı düzeyinde bir kişiyi, yatırıp dövecek, şu ya da bu biçimde işkence edecek bir çatışma dönemine o gün varmamıştı işler. Soruşturmada çıkan bulgular, önemli saydıkları bir giz sakladığım izlenimini de vermiyordu. Polisin kuşkuları olsa da (bir il bağlantısı için ilişki kurduğumuz genç arkadaşın önüne, komiser Rüştü, Halil, Zeki, Mihri'nin yanı sıra benim resmimi de koyup "kesinlikle bunlardan biridir" diye bastırmış sözgelimi), sorgu yargıcına göre neyim varsa ortadaydı. Bir de Halil Ölçer'in Selanikli olduğunu, Selanikli olan kayınpederimin çevresince tanınıp üzerime konuşmalar yaptığını da duydum sonraları. Yumuşaklığında bunun da payı var mıydı? Ne diyeyim? "Adam torpilimizmiş meğer!" diye şakalaştığımız da oldu. Cezaevinden çıktıktan

yıllar geçtiği bir gün, Beyoğlu'nda pastaneden bir şeyler alıyordum. Gözüm yanda bana bakan bir kadınla bir erkeğe ilişti. Şöyle bir döndüm. Halil Ölçer'di. Karısı olmalıydı yanındaki de; kendisi gibi bozalak, kısa boylu, tombalak bir kadın. Yan yana durmuş, eski bir tanıdığa bakar gibi, hem de dostça(!) gülümseyerek bakıyorlar! Hani tam, "Vay efendim, bu ne güzel rastlantı!" diye el sıkışıp kucaklaştığımız durum! Başımı çevirdim; paketi alıp çıktım pastaneden. Bana görevi sırasında hiç de kötü davranmadığına göre, hiç değilse, nazikçe selamlaşacağımızı umuyordu demek; evinde de sözümüz edilmiş olmalıydı! Ordu'ya nasılsa sızmış bir komünist askeri öğretmeni, işi fazla büyütmeden sepetleyip olayı kapatma eğiliminin de payı vardı onun bu yumuşaklığında. Ordu'da komünist çıktığından söz edilmesi hiç de hoşuna gitmeyen bir şeydi üst düzey yetkililerin. Oysa ben, her yumuşak davranışı, bir karanlık planın sinsice uygulaması diye alıyordum, paranoyak bir yorumla! Sorgulamada ne yazdırdımsa kendi istencimle yazdırdım. Önermeleri, acılıkta birbiri ile yarışan bir ikilemin ağır seçenekleri ile yüz yüze kalmıştım. Susarsam, başına olmayacak iş sardığım biri, hukuk deyimiyle hem de "sevk-ü idare"den ağır ceza yiyecekti! Konuşmamın faturası ise bana çıkacaktı. Hem de ne çıkış! Nasıl kıvranıp durduğumu ben bilirim sekiz numaralı hücrede. Oyununa düşürüldüğümüze inandığım Behçet'e karşı nasıl nefret dolu bir düşmanlık duygusu ile kavrulduğumu da.

Yıllardır iyi kötü bir köşesindeydim devinimin ya, sıfır denecek kadar deneyimsiz, bilgisizdim bu konularda. Kafamda, benzeri bulduğum bir olay vardı yalnız; Basri anlatmıştı. Bir tarihte, polisin kışkırtması sonucu yapıldığı saptanan bir eylemde dava düşmüş, polise de iyi bir zılgıt çekerek çocukları salıvermişler! Bu yoldan saldırıya geçmek tek doğru yol! Behçet Pekmerdol'un üstüne yıkmaktı, o namuslu arkadaşımızın sırtındaki tüm yükü! Nasıl olsa adamlarıydı Behçet; kapatmak zorunda kalacaklardı, işin bu bölümünü! O karar-

la attığım adım, ağır bir çöküntüyle yaşamımın dönüm noktasını oluşturdu. Yarım yüzyıla yakın bir zaman içinde düşünmüşümdür zaman zaman; aynı koşullara düşsem, aynı haltı, bugün de eder miydim diye. Kesin yanıt veremiyorum! Yaşamımı bıçak gibi ikiye böldüğü hâlde. Kendi çıkarım için değil, her türden çıkarımı, bir tür enayilikle(!) çiğneyerek yaptım yaptığımı. Hem de yüreğimin en sıcak yerindeki birini rehine koyarcasına bir özveriyle!

Behçet Pekmerdol'un hiç beklemediğim biçimde tutuklanmasıyla ilk tokatı yedim. Neye uğradığını bilmeyecek biçimde şaşkın olmalıydı o da. Nasıl olmasın ki, onunla ilgili ifadem, elini kolunu bağlayacak biçimde vahşi saldırıydı adama. Bir yanıyla da kendime! Birlikte, ama salt benim yönettiğim biçimde (doğrusu da oydu) yapmıştık, bu konuda ne yaptıksa; bu radyo olayında sorumlu kimse yoktu ikimizin dışında. Cezaevinde, büyük bir üzüntü içinde nedenlerini kendisine de anlattım davranışımın. Namusu konusunda yanılmışsam cezanın en ağırını üstlenerek, yapılan yanlışı düzeltmeye çalışacağımı söyledim. Boştu tabii. Bunca acıya karşın, bugün bile ikircikli kalmam, varılan sonuçların tasarladığıma yakınlığından gelir. O bayan arkadaşla ona bağladığımız üç öğrenci aklanıp kurtuldular. Nasıl oldu bu iş? Bu aklama kararının altında Behçet'in kollanması yatar, bana sorarsanız. Kolay olur muydu yoksa? Onlar ceza yese, "sevk-ü idare" maddesine girer, yedi buçuk yıldan aşağı kurtaramazdı Behçet de. Gizli çalışmalar dönemimin tek kurbanı Behçet Pekmerdol oldu böylece. Bana bağlı sıradan üye sayılmıştı. Üç yıl verdiler ona. Yedinci fıkradan yararlandırılıp 9 ayla bıraktılar. "Yatmışlığıyla beraat" dedikleri! Salıverilmişti zaten, savunmaya bile gelmedi. Aklanması çoğu bakımdan söz konusu olamazdı. Onun kurtulması, benim de sıradan üyeliğe düşmem demekti. Zeki'nin yanındaki durumum belli değildi çünkü. Sonunda, Behçet'i yönettiğim için "sevk-ü idare"den beş yıl verdiler bana. Şiddetlenerek altı yaptılar. Askeri Ceza

Yasası'nın 148. Maddesi uygulanarak yarısı katlanıp dokuz yıla çıkarılan cezam, yedi yıl verilen Merkez Komitesi üyelerinin cezalarının da üstüne çıktı böylece. Askeri Ceza Yasası'ndaki 148. Madde'nin uygulandığı tek kişi de ben oldum.

Benim, Müdüriyet'te "ifade verme"m olgusu bu.

"İfade verme" deyimi, ya baskıya, işkenceye dayanamayarak, istenci dışında arkadaşlarını ele vermek anlamına kullanılır ya da paçasını cezadan kurtarma yolunu tutarak, hiçbir baskı görmeden olup biteni polise bildirmek anlamına. İsteyen, güle oynaya, istediği gibi yorumlayabilir şu anlattıklarımı; etkilemez beni. Etkiledi etkileyeceği kadar. Uzun yıllar kalkamadım bu ağır şokun altından. İnanılmayacaktır ya, işkenceye yenik düşmüş olmayı aradığım günlerim olmuştur! Deneyimsiz kasların, sinirlerin, ilk kez yüz yüze geldiği bir acının şaşkınlığıyla yenik düşmesi hem anlaşılabilir, hem de aşılabilir bir şeydir. Bir denemeden geçirmişinizdir kendinizi; ruhsal bir bağışıklık kazanımı olabilir bu, devrimci için. Böyle bir denemeden de geçmemiştim! Çözümsüzdüm. Gövdesel değil, ruhsal bir yenilgiye uğramıştım çünkü. Kendine tüm güvenini yitirmenin çöküntüsü içinde birinin ürkülerini, korkularını, takıntılarını devrimci direnciyle aşma, iyileştirme çabasının –hele bunu, cezaevinin yırtıcı çevresindeki pislikleri de göğüsleyerek yapmak zorundaysa– üstesinden kolay gelinir bir iş olmadığını, tüm acılarıyla yaşayarak anladım. Ne var ki, yalnız kendimi değil, kimi dostlarımı da iyi bir sınavdan geçirme olanağı buldum böylece! Yenik düşmüş de sayılmam sanıyorum.

4. Duruşmalar başladığında, cezaevinde buluştuğumuz Zeki Baştımar'a ayrıntılarıyla anlattım durumu. Kupürlerin Behçet Pekmerdol'ca bildirildiğinden hiç kuşkum olmadığını vb. Dinledi, "boş ver, takma kafanı artık!" yollu bir iki oyalayıcı sözle kapattı konuyu. İstanbul, Harbiye'de, mahkeme katındaki dosyaları incelemeye çıkıyoruz. Daha önce görmüş bir arkadaşın uyarısıyla gidip Zeki'nin *Hazırlık Soruşturması*

ifadesine bakınca gözlerime inanamadım. Zeki'ydi kupürleri söyleyen! Peşine taktığı polislerin bir izleme raporunda, benim ona bir şeyler verdiğim yazılıymış. Emlak Caddesi'nde, gece yarısı karanlığında, uzaktan şöyle bir görmüş polisler, bir şey vermişim ona; ne verdimse anımsamıyorum. Zeki de, hangi şeytan getirdiyse aklına, kupürler verdiğimi söyleyivermiş! Yazdığım bültenleri verdiğimi açıklamamış iyi ki! Aklımdan kesinlikle geçirmeyeceğim bir olasılıktı bu benim. İzlenmeler konusunda eleştirilerime karşın, poliste kale gibi direneceğinden hiç kuşku duymadığımız kişilerdi kafamızda bu adamlar. Moskova'da yetişmiş, yiğit, deneyimli ustalarımızdı! Yeni bir ahmaklığıyla yaşamımı altüst eden bir yanılgıya düşürmüştü bu kalpazan beni; örtbas etmeye yelteniyordu bir de. Gereksiz yere kupürleri söylemesini sindirsem de, gerçeği gizleyip beni atlatmaya kalkmasını yediremezdim kendime. Aşağı indim; koğuşa gidip ranzasında buldum bunu. "Kupürleri söyleyen sensin; bir de benden saklıyorsun değil mi?" dedim. Derisi soyulmuş gibi kırmızı burnu morardı; biraz şaşkın, "Ya sen neler söyledun!" dedi. Hani, insan katil olur dedikleri! "Görüşeceğiz seninle!" dedim. "Yok canuum!" dedi küçümseyerek. Koskoca Genel Sekreter bu: Benden korkacak değildi ya! Reşatlarla çatışma başlamamış; yediği nanelerin kokusu çıkıyorsa da kuyruğu dik tutuyor daha! Reşat Fuat'a gittim. Kupürler olayının Behçet'le ilgili öyküsünü benden dinlemişti daha önce. Avluya çıktık. Zeki'nin hazırlık dosyasındaki ifadesini nasıl örtbas ettiğini anlattım. "Polis demem bu adama ama, hiçbir polis müfettişi Zeki Baştımar kadar TKP'ye zararlı olmamıştır" dedim. Beni durultacak yollu sözler etti. "Bu tür büyük olaylara pek karışmamıştı o; bir daha zor görür bu işleri Zeki" dedi acı bir gülümsemeyle.

Behçet konusunda açık bir yanılgıya düşmüştüm demek; özür dilemek gerekirdi kendisinden! Ancak Behçet, 7. Fıkra'ya sığınıp çoktan çıkmıştı cezaevinden, içerideyken çevresinde de güven uyandırmamıştı. Olayı belki de en doğru biçimiyle

kendisi anlattı mahkemede. Kişiliğini yitirecek ölçüde etkim altında kalmıştı dediğine göre; onun için karışmıştı bu işe. Sanıyorum, okulda bana karşı görevlendirilerek sokulmuştu yanıma. İkiyüzlü bir konuma düşmüştü, bir süre sonra büyük olasılıkla. Tam bu çelişki içindeyken, Yeşilçam'a parmak ısırtan bir melodramatik rastlantıyla da saldırıma uğramıştı benim. Yaradır içimde.

'77 Bir Mayısı'nda, kanlı Bir Mayıs'ta, Beşiktaş'ta, yolun bize ayrılan bölümünde, sinema emekçileriyle yürüyüş sıramızı bekliyoruz. Sağ yandan Taksim'e yürüyor kuruluşlar. Cezaevinden arkadaşımız, tütün işçisi Halil Çalışlar geldi nerdense yanımıza. Kucaklaştık, sevinçliyiz. Ortadaki demirlerin ardından geçenleri seyretmeye başladık. DİSK Kocaeli Bölgesi göründü. Bir de baktım, en önde kolbaşı Behçet Pekmerdol! Halil de görmüştü; "Bak Abdülkadir, kim geçiyor!" dedi heyecanla. O da bizi görmüş olmalıydı, kızarır gibi oldu. Yürüyüp gittiler Taksim'e doğru. "Merak etme!" diye güvence verdi Halil; tanıdıkları varmış DİSK Kocaeli Bölgesi'nde. Kim olduğunu söyleyecekti onlara Behçet'in! Ses çıkarmadan baktım gidenlerin ardından. Yolları, alanları dolduran kalabalıklar içinde neler vardı kim bilir Behçet'e gelinceye kadar! Son yıllarda, güneyde bir tatil köyünde de, bir solcu avukatın sorusuyla karşılaştım; "Behçet Pekmerdol adı ne anımsatıyor?"du bana! "Acı bir olayı!" dedim sadece. Belli ki bir şeyler biliyor ya da bildiğini sanıyordu solcu avukat. "Sosyalisttir Behçet Pekmerdol!" diye bastırarak kendisince taş attı. Solcu polis sendikalarının kurulduğu bir toplumdaki solcu avukata, '51 yılı koşullarındaki komünist partisi ölçülerini anlatmaya kalkmanın da anlamı yoktu, Behçet'in sosyalistliğini tartışmanın da. Sustum.

Hep çektiklerimden söz ettim, ya bu çektiklerimin bana kazandırdıkları! İniş çıkışlara düşmeden sürdürülmüş yaşamın düzlüğü içinde ne öğrenebilir, neyi biriktirebilir insan? Tutuklanmam, o tutuklanmada yaşadığım serüven bugünkü

kimliğimin oluşmasına, hesaba sığmayacak ölçüde katkıda bulundu. Sözgelimi, o ağır şoku yaşamasaydım, ola ki, bugün için acıyarak baktığım, burnu havada, kafası kaskatı, devrimci(!) dangalaklardan biri olup çıkardım; Stalinist yapım pek elverişliydi buna. Başıma vura vura, insanları gerçek boyutları içinde düşünmeyi, değerlendirmeyi öğretti bana o şok, hiçbir şey öğretmediyse! Hele o davada aklanmamı düşünmek bile karabasandır benim için. Emekli Albay edebiyat öğretmeninin neresinden çıkardı yazar Vedat Türkali? Yaşadığım bütün o tersliklerden bugün bir *Kayıp Romanlar* romanını kurabilmişsem kayıplarımı kazanca dönüştürebildim demektir; mutluyum. Lenin'in, "İnsana bir şey öğreten acı, umutsuz savaşımdır" sözüyle anlattığı bu olmalı. Yanlışı rasyonalize etmek diyenler de çıkacaktır bu sözlerime. Desinler! Yaşamın doğurgan diyalektiğidir, yanlışlardan doğrular yaratarak bu yolu açıp düzenleyen, "Yeter ki kararmasın sol memenin altındaki cevahir!" Nerden nereye geldiğimi biliyorum ben.

5. Şimdi yine Sevim kardeşimizin savlarına dönelim. Romanlarımda ya da anılarımda sözünü ettiğim, devrimci geçmişimizle ilgili doğrular konusunda uyarıyor okurlarını! Kompleksime dayanıyormuş yazıp söylediklerim! Diyelim, üstüme yapışıp kalmış böyle bir kompleksim var benim! Kimi doğrulara parmak basma isteğimin, temelinde bu komplekslerimden kaynaklanmış olması doğruları değiştirir mi? Anlattığım olguların doğru olup olmadığıdır önemli olan; benim kimliğim değil. Durduk yerde yalanlar düzen, olmamış şeyleri uydurup anlatan biri mi oluyorum ben Sevim kardeşimize göre? Saldırı ağzıyla yuvarlak sözler edeceğine, lütfen, yeri geldikçe açıkladığım olaylar çerçevesinde, tek tek göstersin bu yanlışlarımı ya da yalanlarımı. Tarihe ışık tutar böylece! Üzülmem; sağ olsun der borçluluk duyarım kendisine. Onu yapmadı mı, çok zararlı bir tutum çıkar ortaya. Geçmişimizi yaralayıp bugünlerimizi de etkileyen önemli yanlışlar, benim gibi "ifade vermiş" bir küskünün uydurmaları, kara çalmala-

rı gibi yansıtılmış olur. Ben zarar görmem, ama doğrular zarar görür. Devrimci vicdan ona izin veremez! Doğrudur dediği; belge sorarlar adama! Çabam, doğru belge bırakmaktır benim de. Sözgelimi, '51 Tutuklaması üzerine bizim söylediklerimiz belge niteliğindedir, içinde yaşadık çünkü. Görevimiz olayları saptırmadan, tüm sadeliği, açıklığıyla ortaya koymaktır. Devletin kasalarında saklı tutulan gizli belgeler vardır bir de. Onlara biz erişemeyiz. İlerde bir gün onlar da çıkar ortaya. Bir arkadaşın sözünü anımsarım; bu devletin en sıkı sakladığı belgeler, komünistlerle ilgili gizli belgelerdir demişti. İnşallah öyledir! Dileyelim. Seka'ya kâğıt hamuru yapılmasın!... Hiç değilse gelecek kuşaklar öğrenir kimin ne olduğunu! "Bir hakikat kalmasın âlemde Allahım nihan!" Kalmaz da...

'51'de yaşadığı acı serüveni anlatıyor Sevim. Ateş etine değmiş! Biz aynı acıyı, en karanlık koşullarda '44'te yaşadık. Yalnız aramızda konuşabiliyorduk o günler: Böyle yasal yayın olanakları yoktu. '46'da yaşadık katmerlisini. Zorunlu olarak gene içimize attık. Diyeceğim, Vedat Türkali'nin düştüğü kompleksten çok yıllar öncesinde yaşanmış, saptanmış, acısı içimize işlemiş devrimciler arasında umarsızlık içinde yakınılmış olgulardır benim sergilediklerim. Buyurup düzeltsin, yalanımı, yanlışımı gören! Ama yalanları, yanlışları kimse örtbas etmesin!

Kıvılcımlı'cılık yaptığım o kadar boş bir sav ki, hiç durmayacağım üzerinde. Dr. Hikmet Kıvılcımlı'ya niye yürekten saygı duyduğumu uzun uzun anlattım çoğu yazılarımda, yinelemeyi gereksiz buluyorum. Aklımın erdiğince, "Marxcılık-Lenincilik" dışında, kimsecilik yapmadım bugüne dek.

Okunumlu, iyi bir yazar Sevim Belli. Salık veririm okunmasını. Kendi bilgilerini, duygularını, yaşadıklarını işlerken etkili oluyor içtenliğiyle. Yöresindeki politika esnafından aktarmalara özendirilip de akıl satmalara kalktı mı yavanlaşıyor. Yazarlığına da ters düşüyor bu tutum, kişiliğine de. İçtenlikle

söylüyorum ben de; yeteneklerine güvendiğim biri olmuştur hep Sevim. Ağbice davranışımdan söz etmiş; son bir ağbilik daha edeyim ona: Çevrende sana akıl veren kişilere –en yakınların da içinde!– çoğu konularda, önemli fark atacak nitelikte birisin sen, Sevim'ciğim! Kişiliğini titizlikle koruyup kendini çiğnetmemelisin! Yaşamın boyu uzayıp gelmiş yolları boşuna çiğnemiş sayılırsın yoksa; yazık olur!

Başka sorusu olan var mı?

Düşünmeliyiz

Değerli bir sinema oyuncusu arkadaşımızla, Nur Sürer'le bir konuşma yayımlandı 10 Eylül tarihli *Aydınlık*'ta. Söz Yılmaz Güney'e gelince yerinde bir değinme yapmış Sürer, "Rahat bir ortamda, kamuoyu önünde Yılmaz Güney'i tartışmalı sinemacılar" diyor. Katılmaz mısınız? Ötesi, bütün sinema değerlerimiz tartışılmalı; dediği gibi, hem "rahat bir ortamda", hem de "kamuoyu önünde"!

Sürer'in birinci koşulu, "rahat ortam" deyince; her tür baskıdan kurtulduğumuz, düşüncelerimizden, söylediklerimizden, yazdıklarımızdan ötürü saldırıya uğramayacağımız, suçlanamayacağımız bir ortam gelir aklımıza. Bugünkü Türkiye'de, başlarda zebellâ gibi polis-DGM kılıcı sallanırken, Güney'in sinemacılığında ağırlık taşıyan bir yanını, diyelim Kürt sorununa önemli katkısını, yaklaşımını ya da bir biçimde "Marksist'lik savlarını, bu esin kaynaklarından edindiği

gücü konuşup tartışmaya yanaşacak, özellikle bizim sinemacılarımızdan kaç kişi çıkar? Bu işe kalkışsalar nereye kadar götürebilirler, akılları ne kadarına erer de diyebilirsiniz. Ancak yollarını ilk kesen korku olacaktır; her taşın altında o yatıyor çünkü. Dağları da o bekliyor!

Özgürlüklerimize devletçe vurulan zincire karşı verdiğimiz kavga iyi kötü yürütülmüştür ülkede; bugün de götürülüyor. Ancak, baş koşul sayılan "rahat ortam"ı bizler aramızda sağlayabildik mi? Kendimize önce bu soruyu sormalıyız bugün.

Dergiyle konuşmasında ilgisizlikten yakınan Sürer; biraz sonra ne diyor bakın:

"*Aydınlık* – Nihat Behram'ın Yılmaz Güney'le ilgili anılarını okuyor musunuz?

Sürer – Beni çok rahatsız etti. İhanet gibi görüyorum bunu da. *Milliyet* gibi lotarya satan bir gazetede Yılmaz Güney'in anısına sahip çıkılamaz. Kesinlikle ticaret kokuyor."

Düşünüyor musunuz kaç ağır suçlamayı içeriyor bu sözler! Dergice konan başlık da; ihanete uğrayan Yılmaz. Benzeri başka yazılarda çıktı, başka yerlerde.

Kimi genel doğruları yinelemek zorunda kalacağız ister istemez!

Milliyet'in, tüm medyanın ne olduğunu söylemeye gerek yok; kâr, sürekli kâr, daha çok para peşindeler. Öylesi doymazlar ki bu, "kapitalist kendi asılacağı ipi satan adamdır!" doğrusuna kadar varır. Bu cehennem çarkını şimdilik durduramadığımıza göre, görevimiz, ona, "bizim için de iyi olan"ı sattırmanın yollarını aramaktır bugün. Basın alanında hele sinemada ara sıra görülen iyi-güzel şeyler bu kuralın uyarına gelmiş yakalayışların ürünüdür. Hemen görmek gerekir ki, Yılmaz Güney'in "star"lıkla geniş halk yığınlarına ulaşmasını, öteye giderek mitos'laşmasını sağlayan yol da bu ortamda çizilmişti. Sürer'in dediği gibi, tartışmanın "kamuoyu önünde" –daha doğrusu geniş halk yığınlarının önünde– sergilenmesini istiyorsanız, Yılmaz Güney'in anısına, bugünkü ortamda,

en yaygın biçimde, *Milliyet* gibi lotarya satan bir gazetede sahip çıkabilirsiniz. Milyonlara giden yolu bu çirkin devler tutmuştur ne edelim ki; ticaret de kokacaktır! Nasıl ki, Yılmaz'ın yapıtları da içinde, –Sayın Sürer'in oynadığı kimi güzel filmler de içinde kuşkusuz!– tüm sinema çarkından, daha geniş anlamıyla medyadan, akıllıca savaşımlarla kurtarılabilmiş değerli, güzel ürünler de, bir yanlarıyla, isteyin istemeyin ticaret kokar! Çelişkidir ama, bugün bağlı olduğumuz yaşamın doğurgan çelişkisidir bu; kafamızdaki çelişki değildir. Anımsadığım, Güney de bir günler, kimi yazılarını, *Hürriyet* gibi lotarya satan bir gazeteye vermişti; yaşıyor olsaydı, Behram'ın tutumu hiç sanmam ki, işin bu yanıyla ona da batacak olsun! Anılarda bunu doğrulayan olaylar da yer alıyor!

Emekçi örgütlerinin güçlü olduğu kimi kapitalist ülkelerde, ilerici, devrimci yaratıcılıklar için, başka seçenekler arandı, kimi yerlerde örneklerinden söz edilebilir. Batı ülkelerinde, ilerici yaratıcılıklara dayanışmalı destek veren sanat çevreleri de vardır. Ancak başat olan bu kuraldır. Sosyalist ülkelerdeki uygulamalarda bile kolay aşılamadı bu kural. Bir anlamda bağımlı olduğumuz bu rezil düzene sırt çevirip "tekkenize çekilmek, dağa küsmüş tavşan gibi, bir köşelerde (çoğu kez meyhane köşelerinde!) bağırıp çağırmak kendi bileceğiniz iştir! Başka sanatlar için neyse de, doğuşunda kapitale bağımlı sinema sanatı için olacak şey değildir. Efsaneleşmiş bir sinemacı üzerine konuşmadaysa, namusumuza söz gelmesin diye dar alana çekilmek" eşin dostun yüreğini soğutmaktan öte yarar sağlamaz. Önemli olan, medyadan bir biçimde koparılmış fırsatın nasıl değerlendirildiği, doğruları açığa çıkarıp duyurmak için mi, yoksa kara çalmak, doğruların yerine yalanları oturtup olayları saptırmak için mi kullanıldığıdır.

Milliyet'te okuduğum anılar, ağır basan duygu yüküne karşın, hemen de çoğu belgelere dayanılmış, nesnellik ölçüleri içinde akları, karaları verirken grileri unutmayan anlatı-

mıyla önemli, yararlı bir iş yapıldığı izlenimi bıraktı bende. Dürüst kimliğini tanıdığım yazarın namusundan kuşku duymak da aklımdan geçmedi. Çoğu bildiğimiz, doğruluğuna tanıklık edebileceğimiz olaylardan söz edilmesi, bu yargıma yardımcı oldu belki de, söylediklerinde terslikler, gerçekdışı ya da karşı çıkılması gerekli yanlar olduğuna da inansaydım, Sürer'in biçimince "ihanet gibi" görmeye kalkışmazdım gene de. Eleştiri ortamını karartmak, açıklık yolunu tıkamaktır bu tutum; sürdürüldükçe de, Sürer gibi, adı geçen konuşmada içtenlikle, "Nedenini anlayamadığım belli bir küskünlük var insanlarda. Şerif Gören'le konuşmak istiyorum diyelim ki, konuşmuyor... Bu kadar insan Yılmaz Güney'le alışverişe girmiş, duygularını dökmüşler karşılıklı. Kimine o asistanlık etmiş, kimi onun yanında çalışmış, kameranın karşısına birlikte geçmişler... Masalarda falan bazen öyle minik şeyler duyulur o kadar..." diye yakınanlardan başka kimse görünmez ortalarda. Durduk yerde hain damgası yemeyi, azından anlayışsız, suçlayıcı bir ortamda gereksiz görülen bir dalaşa atılmayı kimse göze almaz kolay kolay. Bizim el değmedik cici efsanelerimiz de köy evliyaları gibi, dokunulmazlıklarıyla yatıp durur türbelerinde!...

Dil uzatılması günah biçimine sokulmuş mitoslar, halk yığınlarına yutturulmuş afyondur çağımızda; bu politikada olur, sporda olur, askerlikte olur, sanatta... hele sinemada olur, niteliği değişmez. Soygun düzeninin çarkını bu uyutmacayla döndürür egemen güçler. Halkların yanında olmanın bilincini taşıyan kişiler, önce bu uyutucu ortamı temizleme savaşı vermek zorundadırlar. Kuşku yok ki başta kendi aralarında yaratmalıdırlar bu yasaklardan arınmış ortamı. Geçici süre işimize yarıyor görünse de, illüzyon, halkı bir biçimde uyutma (hangi alanda olursa olsun), eninde sonunda halkın öz çıkarlarına aykırı düşer; Lenin'in ünlü "gerçekler devrimcidir" sözü, gerçek olmayan, doğrulara ters düşen, uyutucu, aldatıcı olanlar, halka zarar getirir anlamıyla da algılanmalıdır. Biliyor

musunuz, eskilerde sosyalist ülkelerde, illüzyonistler bile, halkı şaşkına çeviren numaralarını nasıl yaptıklarını, oyunun sonunda açıklamak, yutturduklarının hiç de olağanüstü olmadığını halka göstermek zorundaydılar. Kutsal dokunulmazlıklarla susma, susturma yöntemleri, halkları uyutmakta çıkarı olan, azından halklara güven duymayan, onu bilinçli, bilinçsiz, bilinçaltı küçümseyen, aşağılayan gerici, tutucu ideolojilerden kaynaklanır. Gerçek devrimcilik, emekçi halka güvenle başlar; her biçimde işbirliğini sürdürüp onu aydınlatmakla güç kazanır. Tarih en açık örnekleriyle çağımızda kanıtladı bunu; halklara güvensizlikle halk dayanağını yitirenlerin yaptıkları güzel şeyler de yıkıldı. Ne güzel denmiş; "Bir hakikat kalmasın âlemde allahım nihan (gizli)!"

Yılmaz Güney bir aşamadır bizim sinema tarihimizde. Doğru yerine konmadığı için, kimi yanlışlar doğuran bu önemli konuya, yeri geldi mi, gerçek boyutları içinde değinme çabası göstermek gerekir.

Uzun yıllar, özellikle aydın kesimlerce alay, taşlama konusu edildi Türk Sineması. Sinemamızın, birikimler kazanmış öteki sanatlarımızla, özellikle ilerici edebiyatımızla bağ kurmaması için egemen güçlerin yürüttüğü sinsi oyuna, belki de ayrımına varmadan, yazık ki, aydınlarımız da destek vermiş oldular. 27 Mayıs'ın getirdiği görece özgürlük ortamında, bir rezil döngüden kurtulma uğraşına girdi sinemamız; geri köylülük ya da güle ağlaya izlenen vodvil-melodram yüklü, azgelişmiş küçük burjuva katmanlar sineması olmaktan kurtulup ülkenin, halkın sorunlarına yakınca bakan bir yolda, ileri edebiyattan güç almak için sınırlarını (başta sansür) zorlamaya başladı. İlk adımlarını daha önceleri atmaya çalışanlarla (Lütfi Akad, Metin Erksan, Atıf Yılmaz...) onlara katılmış yeni adlar (Memduh Ün, Ertem Göreç, Halit Refiğ), üst düzey beğenideki seyircileri kazanmak yolunda çaba gösterilen yeni bir döneme getirdi, Türk sinemasını. Bir yanıyla da ülke pazarına egemenlik kurmuş yabancı sinemaya karşı

yürütülen, ancak ne tam bilinçli, ne tam becerikli sayılmayacak bir savaştı bu. Batı'nın dev sinema endüstrisine karşı, ilkel atölye çalışmalarıyla, ancak gerçek sinema sanatı ürünleri vererek vuruşulabilirdi. Sinemada değersize, çirkine koşullandırılıp duran seyirciye coşkulu bir güvenle, çoğu dünyadan habersiz yapımcıyı kazanarak iyi bir şeyler yapma kavgasına girilmişti. Kimi yanlış adımlarla ülkedeki aydın desteği, sağlanmak şöyle dursun, daha da yitirildiği için, asıl umulan başarıya, ileri beğeni düzeyindeki katmanları kazanma noktasına varılamadı; çoğu coşkulu tasarılar çıkmaza girdi. Ötesi, Türk sinemacılarıyla aydınlar arasındaki kapatılması zorunlu olan çatlak, özellikle bir kesimle tutturulmuş kör dövüşü sonucu, olumsuz etkisini uzunca süre gösteren uçuruma dönüştü. Sinema tarihimizde sözü edilecek değerde kimi filmler de bu kızgın çatışmaların tozu dumanı içinde yerini pek bulamadı.

Böyle bir inişli çıkışlı ortamda yetişti Yılmaz Güney. Üç damga taşır kimliği: 1. Setlerde, stüdyolarda, sinema yazıhanelerinde, Yeşilçam sokaklarında, kendini kaptırmış derviş gibi dolaşan, her dakikasıyla sinema soluyan tutkulu bir sinema emekçisiydi daha ilk günlerinden; buralarda sürdürüyordu yükseköğrenimini! Çok şey öğrendi; yerli sinemanın koşullarında pişti bir anlamda. 2. Adana'da daha sonra İstanbul'da İktisat Fakültesi'ndeki öğrenciliği günlerinden kazandığı çevrece mayalanmış ilerici eğilimiyle bilinçli bir emekçiydi Yeşilçam'da; çevresindekilerden daha doğru görebiliyordu ülkeyi, dünyayı, sanatı. 3. Yükselmeye ilk basamaktan başlamış, doğuştan yetenekli bir oyuncu tipiydi.

Tüm edindikleriyle varsıllaşmış sinemacılığına, bu seçkin oyunculuğunu, Güney'in yığınlarla tezden bağ kurabilen ayrıcalıklı fizik görüntüsünü, kameraca sevilen resmini ekleyin, sinemamızdaki Yılmaz Güney olgusuna götüren yoldasınızdır. Yığınlarca tapılır gibi benimsenmesinde, bu üç etkenden sonuncusu, oyunculuk özelliği, bütün ağırlığıyla yazgıdaki aslan

payını aldı. Koşulları iyi bildiği, doğru değerlendirdiği için, yukarda altını çizdiğimiz çatışmalara katılmadı; akıllıca tutumla, iki yandan da yararlanmasını bildi. Yerli sinemanın içindeydi; Yeşilçam loncasına savaş açmış Sinematek çevresindeki bir aydın kesimin de –ilerici kimliğiyle belki– desteğini sağlıyordu. Bu desteğin, kimi ölçüsüzlüklere düşülerek Türk sinemasını Yılmaz Güney'le başlatmak duygusallığına kadar götürüldüğü görülür. Sinematek'in kurulup kavgaların başlamasına da rastlar tarih! Güney'in Türk sinemasında, seyirci haritasını yeni, genç, aydın kesimlere doğru genişlettiği, sinemamızı ülkede saygınlık kazanılmış bir aşamaya getirenlerin en etkililerinden biri olduğu yadsınamaz.

İncesine gidip tartıya vurursanız şöyle bir kimlik verir Yılmaz Güney: Sinemayı usta-çırak ilişkisiyle öğrenmiştir. Akademik bir sinema bilgisi yoktur; ampiriktir kazanımları. Sinema zevkini, anlayışını, o günler Beyoğlu sinemalarında seyredilen Hollywood ağırlıklı filmlerden edinmiştir. Sinematek'le bizde de gösterime giren sinema başyapıtlarını, öteki ülkelerin başarılı filmlerini izleyip irdelediğinden, sinema kültürünü bu yolda zenginleştirdiğinden de söz edilemez. Bilgi, görgü, temel taşıdır sanatın. "Ressam ağacı ağaçtan öğrenmez, bir başka ressamdan öğrenir!" derler.

Sanatsal kalıtın soylu örnekleriyle zenginleşmelidir bilgi, görgü. Belirgin bir sinemacı için, "olmazsa olmaz" sayılan doğusu, batısıyla müzik, resim sanatı, şiir giderek tiyatro'yla genel anlamda estetikle ilgisi-bilgisi kimilerinde yok denecek kadar da yüzeyseldir. Bu eksiklikler senarist, yönetmen Yılmaz Güney'in tüm çalışmalarında takılıp durmuştur ayağına. Engelleri aşabilmişte, bunu önce, yığınların sevgisini taşıyan üstün yetenekli oyuncu Yılmaz Güney'e, bu sevginin güçlü esin kaynağı halk yığınları için, aralarındaki biri olarak, onlara yakın düşen sıcak, içtenlikli, güdüsel sinema yaratıcılığına borçludur. "Sinemacı olunmaz, sinemacı doğulur!" diyenler güçlü bir kanıt daha kazanmış olurlar böylece. Müzik

gibi, resim gibi, şiir gibi, her sanat gibi sinema da "yapılır". Sinema yapıtını, filmi "yapan" da yönetmendir. Sanatın öteki yaratıcılık kollarından ayrı bir başka yanı vardır; filmi yapacak kişiye, yönetmene yardımcılık eden, onun yaratıcılıktaki eksiklerini giderip tamamlayan bir sürü teknik kişi, senarist, kameraman, ışıkçı, art direktör, montajcı vb yardım için (ona kıyak yapmak için!) bekliyorlardır.

Hepsi kendi alanında ustalaşmış bu uzmanlar takımı, özellikle endüstrileşmiş sinemada, yönetmenin çoğu şeye karışmasını gereksiz kılar. Aslında endüstrinin o mekanik çemberinden kurtulup özgün bir yaratıcılık yapmak isteyecek yönetmenin de kimden ne alacağını iyi bilmesi gereklidir. Bizde, atölye düzeyinde yürütülen çalışmalarda işler bir bakıma zor, bir bakıma daha kolaydır. Yönetmen çok şeyi yükleneceği için zordur; film, endüstrinin soğuk, teknik alışkanlıklarıyla damgalamak için çırpınan baş belası(!) uzmanlardan kurtulduğu, eğrisi doğrusuyla kendi sıcak heyecanlarına göre çalıştığı için mutludur, üstünlüğü vardır. Güney'in sineması da, dediğimiz gibi, güdülerin ağır bastığı, heyecanlı arayışların ürünü böyle bir sinemadır. Çevreyi iyi tanıdığından, yardımcılarını seçmeyi de çoğu kez iyi bilmiştir.

Sözgelimi, *Arkadaş*'ın başarısında Şerif Gören'in montajcı katkısı görmezden gelinemez. Cezaevine düşünce, filmlerini, seçtiği kişilere, "uzaktan kumanda"yla yaptırabilmesi ayrı bir başarıdır. Özellikle ilklerde, Yeşilçam'ın bilinen, kolay diş geçiremeyeceği büyük firmalarıyla değil de, ikinci ad sayılabilecek yapımcılarla çalışması da, yaratıcılığında özgür davranmasına yardımcı olmuştur denebilir.

Batılılaşma sürecine giren Türk toplumunda sanatçılar, öncelikle yazarlar, toplumu değiştirme yolunda kavgalara girmişler, siyasal örgütlerde yer almışlardır. Türkiye'yi kurtarma görevini İttihatçılardan devralan Kemalistlerin, ilerici görünümleriyle geniş bir sanatçı kesimi yanlarına kazandıkları dönemde, sanatta siyasal muhalefet geleneği, yeni bir

devrimci dünya görüşüyle ortaya çıkan Nâzım'ca üstlenilir. Örgütlü bir Marksisttir, TKP'lidir Nâzım; yaratıcılık gücünü siyasal kavgasından alır. Ülkemizdeki tüm sanat kuşaklarını, şu ya da bu biçimde etkilemiş bu davranışın, sinemaya yansımasıyla ortaya çıkmış biri de Güney'dir. Başlarda komünisttir Güney; sonra, sonra da "Marksist-Leninist hatta Maoist"tir. Yılmaz Güney'in de içinde yaşadığı, Türkiye'yi çıkmazlara sürükleyen bir dönemin irdelenip yargılanması bu yazıyı aşar. Görüp bildiklerime yeri geldikçe değinmişimdir; burda da bir iki dokundurma yararlı olacaktır.

27 Mayıs "devrimi"nin bir gecede olup bitmesi, özellikle küçük burjuva aydın kesimde, işin en kolayından büyük umutlar yarattı. Sivil-asker yurtsever bürokratlarla el ele vererek bir akşam kapitalist yatıp sabah sosyalist kalkabilirdik; böyle olurdu bizde de devrim dediğin! Bu umutlar kara duvara çarpıp acı biçimde sönerken, Sovyetler Birliği ile çatışmalar içindeki Çin'in, Maoculuğun anti-Sovyetizmi ile bizim "Kemalist ilericilerin" "Moskof" düşmanlığını uzlaştırıp Türkiye'de Maoculuk bayrağını açtı bir kesim de. Devlet güçleriyle gizli açık işbirliğinde sakınca görmüyorlar, yeri geldi mi, açık açık, Amerikan emperyalizminin ileri karakolu Türkiye'yi, Sovyetler'e karşı savaş konumunda göreve çağırmayı da devrimciliğin şanından sayıyorlardı. Göklere çıkarılan, aslında orta karar bir oyuncu Erkan Yücel'in, MHP'li edasıyla "Sancar'ın (o günkü Genelkurmay Başkanı) ordusu Kafkaslar'a!" diye slogan atmasının devrimcilik sayıldığı günlere gelinmişti. Rus yanlısı suçlamasından kurtulup hem de devrimci olmak, yıllar yılı bu baskılar, korkular altında kıvranıp duran küçük burjuva kesimler için çok çekiciydi. Epeyi kişi toplanıp katıldı bu yola; Güney de bu aradaydı. Gerçi tüm dünyaya yayılmış bir ayrılıktı bu ya; TKP bayrağıyla o günler ortaya çıkanların, ülke sorunlarını çözmek yeteneğinden uzak, devrimcileri toparlama gücünden yoksun cılız kişilikleri, bizdeki çözülmeleri, ayrışmaları kışkırtıp azdıracak zavallılıktaydı. Bu bö-

lünme, "revizyonist, devrimci" savları, suçlamalarıyla sayısız parçalanmalara doğru aldı başını gitti. Bu gidişte, karanlık güçlerce ustalıkla çevrilmiş gizli oyunların da önemli bir ağırlığı olmalıdır.

Sovyet revizyonizmi'ne karşı çıkan Türkiyeli Maocu, sonraları Enver Hocacı çizgilere yakın düşmüş, devrimcilik savındaki çeşitli kesimler, Stalinciliğin de savunucusuydular. Leninizm'i saptırarak özünü çürüten, sosyalist yapılanmanın bilinçli katılımcı yaratıcıları olması zorunlu yığınlara, kişiliksiz bürokratlar eliyle atgözlüğü vurarak körleştirip sağırlaşman, ipliği artık pazara çıkmış Stalinci uygulamaların, gerçek Marksist-Leninistler arasında yarattığı devrimci tepkiyi, (Stalinci bir kurnazlıkla) devrime hayınlık anlamına yorumlayıp sağa sola sataşır olmuşlardı. Maoculuk kisvesindeki bir bölük de, kimi onurlu devrimciler için, bir günlerin Birinci Şube görevlisi gibi, "Rus ajanı!", "Moskova'nın uşağı" suçlamalarıyla ihbarlar yapıyor, siyasi polise epeyi kolaylık sağlıyorlardı! Stalinciliğin ateşli, genç devrimcileri bağlayan bir yanı da, Stalinist bir örgütte "Stalin olmak" düşünün çekiciliğidir. İleri sosyo-politik ortamı boşluklarla dolu, değerlerin yerine oturmadığı geri bir ülkede, yığınların tapınmasıyla konduğu yanılsama odağında yeterince başı dönmüş delikanlı bir "star"a, böylesi bir özlemin, ne çarpıcı tutkular aşılayacağını anlamak güç değildir. Hem "star", hem Stalin-Mao ya da günün olayı Che Guevara olmak, düşe ölçüsüz biçimde düş katmaktı. Tarihte eşi, benzeri az görülmüş bir "egosantrizm" türüdür; bu yanılsama, yeryüzüne gizemli bir görevle geldiği saplantısına bile götürebilir kişiyi. Behram'ın anılarında çeşitli örnekleri verilen Yılmaz Güney "benmerkezci"liğinin şaşılacak hiçbir yanı yoktur; olguya tanıklık edecek başkaları da çıkabilir Yılmaz'ın çevresinden. *Yeşilçam Dedikleri Türkiye* adlı romanımdaki Şahin Doğu'nun, hemen de tüm sözleri Yılmaz Güney'in söylediği gibi alınmıştır. Romandaki, "... silah alıp çıksam yüz binler var peşimde" sözlerini Behram'da da göre-

ceksiniz, sözgelimi. Seyircisi, oyuncusuyla batırıldığı yanılsama dünyasının kralı "star"ın onulmaz sinema çarpıklığına bir de Stalinist devrimci önderlik savı eklendi mi ayağını gerçeklere basabilmek devlere özgü istenç gerektirir. Bu istenci, salt politik alanda tapınılan durumuna getirilmişlerden gösterenler de çok değildir; nerde kaldı ki, sinemanın istenci gevşeten düş dünyasında starlığa varmış biri üstesinden gelebilsin! Tapınılan kişinin egosantrizmi, çevresindekilerin kışkırtıp azdırmasıyla öyle bir boyuta varır ki, o da kendine tapıyordur artık! Çevremizde surda, burda, yayın alanında görebileceğimiz kimi "narsist" kendine "karasevdalı" tiplere gülüp geçeriz. Unuturuz ki, biçimine geldi mi devrimci devinimin başına en büyük bela kesilmiştir böyleleri; mani'ye dönmüş üstünlük duygularıyla gözlerini kırpmadan nice değerlere kıymışlardır, kıyacaklardır. "Ben (...)im, en doğruyu ben düşünür, ben bilirim; benim gibi düşünmeyenler sapıtmış hayınlardır." Özellikle devrimci örgütlerde kavga yürüten kişiler, hem kendilerine, hem çevrelerindekilere tam bir devrimci uyanıklıkla bakmak zorundadırlar. Marksizm'in özü demek olan "eleştiri" yöntemini, vazgeçilmez temel ilke olarak ayrısız gayrısız herkes için uygulama çabasında olmalıdırlar. "Tarihte birçok partiler yıkıldı; bizimki yıkılmayacaktır. Çünkü bizim 'özeleştiri' yöntemimiz var" der Lenin. Öncelikle de özyaşamında uygular bunu. Kendi yanlışlarına açık yüreklilikle parmak bastığı, Bolşevikler arası eleştirilere hiçbir biçimde yasak getirmediği, yanılgılara düşmüş devrimcilere bile katı cezalar uygulamadığı, kıyıma gitmediği bilinir.

Devrimciler dünyasında bu yöntem, gerçek eleştiri özünden ayrılıp tapınmanın bir başka biçimine döndürüldüğü için Lenin'in dediği oldu; yıkıldık.

Tapılan, kendi kendine tapan kişi durumunda siyasal önderliğe soyunmuş "star"ın durumu, dediğimiz gibi daha da ağırdır birey olarak. Bu ağır yükün altına girip de kişilik erozyonuna düşmeyecek, gerçek kişiliğini koruyabilecek kaç kişi

çıkar! "Gerçek kişiliği" sözünü bilerek kullandım. Yakından tanığım ki, kışkırtılmış kimi tutkularla özüne hayli yabancılaşmış Yılmaz Güney'in, toplumca bilinen kimliğinin altında pırıl pırıl sıcak bir kişiliği vardı. Bu noktaya da çok iyi değinmiş Nihat Behram. Hastalığıyla çoğu aşırı tutkularının, yanlış tutumlarının boşluğunu kavramış olmalı ki, çevresine, tüm eski sevdiklerine, yakınlarına kucaklamak isteğiyle dönüşü var Güney'in. İyi belirtiyor onu da Behram. Herkese, yüreğinin en sıcak yeriyle bir şeyler vermek için aranan Yılmaz Güney çıkıyor ortaya. Okurken elimde olmadan duygulandım. Kesinlikle biliyorum ki, gerçek kişiliği budur Yılmaz Güney'in. Cezaevinden yeni çıktığım, Babıâli'de kısa yayıncılık dönemimde başlayan, ağbi kardeş ya da baba-oğul yakınlığındaki (O 20'sinde, ben 40'ımda gibiydik) günlerimizi anımsadım. Sinemaya girmeye o yüreklendirdi beni, yollarını o gösterdi. Kısa süre önce girmişti Yeşilçam'a, Atıf Yılmaz'ın filmlerinde ikinci asistandı; bir filminde de (*Bu Vatanın Çocukları*) önemli bir rol oynamıştı. Yirmisine varmamış bu coşkulu halk çocuğunun, nasıl sevgi dolu yürek taşıdığını, bütün iyi insanlar için bir şeyler yapmak uğruna nasıl özverilerle çırpınan bir gönül yapısında olduğunu, kafasını bu yolda nasıl açlıkla beslemeye, doldurmaya, öğrenmeye çalıştığını, halkların mutluluğuna nasıl yürek dolusu bir güzellikle güldüğünü iyi biliyorum. O tertemiz genç sanatçının, devrim yolunda serüvenci çizgiye nasıl kapıldığını da üzülerek gözledim. Arkadaşlarla gittiğimiz lokantalarda çalışmasına engel olacağı kaygısıyla limon suyundan başka şeyi ağzına koymayan disiplinli tek sinemacının kendini yitirircesine bardaklar dolusu içkiye vurduğunu, mafya babalarıyla bitirimhanelerdeki kumar masalarında sabahladığını duydukça üzüntülerim acıya dönüşüyordu. O günlerde oynadığı kimi filmlerin (emperyalist sinemaya koşutlu) lümpen kültürü besleyen yapısı daha da artırıyordu acımı. Nereye varacaktı sonu? Bana geldiği bir gün bütün acılığıyla önüne koydum bunları. O sözü-

nü de hiç unutmamışımdır; "Göreceksin ağbi, güzel şeyler yapacağım!" Cami yaptırmak için genelevde çalışmak gibi geliyordu bu sav; söyledim de. Star'lığa giden yol da buydu neyleyelim ki! Bugün nesnel bakılınca daha iyi anlaşılıyor ki, yaşam çizgisindeki karmaşık olaylar içinde akıp giden sanatçının kazanımları, onları yerli yerine koyma gücünü veren bir "töz" taşıyorsa kimi çirkinlikler içinde yitirdiklerini kat kat fazlasıyla aşıyor; ürünlerinin dokusunda yer alacak değerli elementlere dönüşüyor yanlışları da! Dediği yere varınca efsaneleşen oyunculuk ününün ağırlığıyla sinemamızda "olamaz" denen tüm koşulları bir bir dayattı sinemaya Yılmaz Güney. Başına buyruk, bireyci tutumunu denetleyebilseydi bu gücüyle yakaladığı olanakları bugün de inanıyorum ki, çok daha iyi kullanıp daha verimli değerlendirebilirdi. Yaptıklarını yadsımak ya da küçümsemek anlamına yorumlanmamalıdır bu değinmem. Türk sinemasında, kıyısından da olsa (zalim bir sansürün baskısı altında daha çoğu olası değildi) Kürt halkının yaşamını, sesini, türküsüyle ilk kez sinemaya büyük bir yüreklilikle Yılmaz Güney getirdi. Siyasal uyanışına da emekler verdi o halkın.

Salt bu iş bile sinemacı kimliğinin (yalnız sinemacı kimliğinin mi!) onur damgasıdır; kaldı ki, tek bir damga değil, daha nice onur damgaları taşıyor o sinema; o sinemanın yaratıcısı Güney. Behram'ın altını ustaca çizdiği "kendine dönüş" günlerinde olmalı, Paris'ten yıllar sonrası gönderdiği bir şişe şampanya mutlu etmişti beni. Dönüşünde onunla açarız diye sakladımdı. Perlaşez'deki mezarına çiçek götürmekten başka karşılaşma yokmuş yazgımızda!

Bu yazı, Yılmaz Güney'in sineması'na yaklaşımın ipuçlarına, ne yergiye, ne övgüye kaymadan değinebilmişse görevini yapmış sayılır. O sinemanın, eksi-artılarını ortaya çıkaracak biçimde inceleyip irdelenmesi enikonu geniş bir çalışmayı gerektirir. Etik-estetik-politik yanılgılarının Yılmaz'dan neler alıp götürdüğünü bir yana bırakıp yaptıklarına bakmak da

başlıbaşına sinemasal, sanatsal bir sevinçtir. *Seyithan, Acı, Ağıt, Umut, Sürü, Yol,* o güçlü oyunuyla beslediği daha nice filmleri, sinema dünyasında yıllar yılı sevile, tartışıla seyredilecektir. Eğrilerini yere çalmış doğrularıyla ayakta kalacak tüm yapıtlarında, Yılmaz Güney'in halklar için çarpan sevgi dolu yüreği mutluluklar dağıtıp duracaktır insanlara.

Nihat Behram'ın yazılarındaki kimi yerleri acı bir gülümsemeyle okudum. Kulağına eğilip; şunları fısıldamadan edemeyeceğim: "Özellikle siyasal lider-star canavarının yaratılmasındaki kendi payını, çevresinde bir günler 'fedaisi' gibi dolanıp duran biri olarak hiç düşündün mü Nihatçığım?" "Biz uçmayız; bizi müritlerimiz uçurur" demiş bir şeyh hazretleri! Ne güzel demiş değil mi?

Yazılarından dolayı uğradığın haksız saldırılardan da çok üzülmüş olmalısın! Bir günlerdeki goşist saldırganlığınla kimilerine çektirdiğin acıyı düşün; onun kefaretini ödüyorum diye sineye çek! Boş ver gerisini; iyi bir iş yaptın. Gözlerinden öperek.

70. Yıl

Sözlük "bulunç" diyor vicdan'ın karşılığı olarak. Türkçe sözcükleri yeğlerim de bulunç'a ısınamadım. Kulunç'a iyi uyak olur!

İnsanlarda olur vicdan; öteki yaratıkların böyle bir sorunu yok. Tüm insancıl değerlerin değişimiyle o da değişmiş; vicdanlı, vicdansız yargıları çağa göre anlam kazanmış. Kişinin kendini sorgulayıp yargilayabilme gücüdür vicdan. Neye dayanacak bu sorgulayıp yargılama? Aydınlanma dönemi, akıl çağı, bu yargılamanın, insanoğluna en yaraşır, en doğru yollarını göstermek için acıları göğüslemiş nice özverili kişilerle kazanılmış.

"Estetik vicdan"a inanırım ben. Kılıklarıyla pek de uyumlu olmayan bu iki sözcüklü tamlama, gülünç gibi görünse de, toplumda yaşamsal ağırlıkta işlevi vardır; estetik vicdan oluşmamışsa yitirir o toplum. Bana bunları düşündüren,

Cumkuriyet'in 70. yılı dolayısıyla bir gazetenin verdiği ek'teki yetmiş yılın edebiyat dökümü yazısı. O yazıya göre, Vedat Türkali diye bir yazar olmamış Türkiye'de. Yazı bir "değerlendirme" yazısı değil. Öyle olsa, yazarın bileceği iştir denir. Sevdiklerini, beğendiklerini alacaktır gönlünce; kim ne karışır! Ama, dediğim gibi, bir döküm, bir "olup biteni bildirme", bir anlamda haber yazısı. Nesnel olmak, duygularına ezilmemek, kısacası "vicdanlı" olmak işin birinci koşulu.

Saldırılara alışığım; şerbetliyim de bir anlamda. *Savunmalar, Yanıtlar* adlı kitaplarımda çeşitli örnekleri var bunun. Ancak, görülüyor ki, bu hepsinden başka.

İlk akla gelen soru şu: Yazarı böyle bir davranışa iten nedir?

Kişisel bir kızgınlığı vardır yazarın Vedat Türkali'ye, ona yenilmiştir. Son karşılaşmamızı anımsıyorum yazarla; yanaklarımdan öpüp kutlamıştı romanımdan, *Tek Kişilik Ölüm*'den ötürü. Çok beğendiğini söylüyordu; tutmadığı yanı, tüm konuşmalarda yeni dili kullanmamdı.

Onun dışında hep karşılıklı sevgi, saygı ilişkileri içinde olduk, bildiğim. Ya da ben öyle olduğuna inandırıldım.

Özellikle Kürt sorunuyla ilgili yazılarımdan tedirgin olan çevrelerin kışkırtmasıyla mı bu işi yapma gereği duymuştur? Yüklenmek zorunda kaldığı bir görev midir? Yazdığı gazetenin Kürt sorununa yaklaşımı göz önünde tutulursa akla gelebilen bir olasılıktır bu da.

Ya da, doğrudan kendisine aykırı düşmüşümdür, onun öcünü almaktadır!

Şu anda akla gelmeyen başka bir sürü nedeni vardır ola ki.

Bir başka yanı da şu, olayın: Bu yazı çıkalı bir ayı geçiyor. Beni sevip saydığını söyleyen bir sürü yazar-çizer dosttan hiçbir tepki almadı!

Konuyu konuştuğumuz bir yazar dostumun sözü şu oldu: "Kimseler okumaz o yazıyı. Hem ne vakitten beri, Türk edebiyatına kimin girip kimin girmeyeceğini bu adam belirliyor? Kim o?"

Yeterince doğru bir yaklaşım değil bu bence. Bir kez o gazete, bugün, geniş bir aydın - yarı aydın kesimin zevkine, bilincine kılavuzluk etmektedir. Çeşitli mesleklerden kişiler, işin aslını bilmez, o yazıları okumaktan öte, kesip saklarlar. Çoğularının, sanat-edebiyata yaklaşımını, bakışını, giderek kitap alıp okuma kararlarını koşullar o yazı. Uzun soluklu yargılara etkili olmak, kuşkusuz ki, ne haddine...

Şimdi asıl söylemek istediğime geliyorum.

Evet, bizim 70 yaşında vardığımız nokta bu işte!

Başka ülkelerde olmaz mı böyle şeyler? Olur. Tepki gösterenler çıkar hemen. Estetik vicdan oluşmuşsa, o toplumda, "vicdansızlara başıboş bırakılmaz alan. Asıl önemlisi, bir siyasal risk içinde olduğu bilinen kişilere yazar örgütlerince sahip çıkılır; kol kanat gerilir. Özellikle Pen Kulüp'leri, temel görevleri sayarlar siyasal iktidarlara düşmanca hedef olabilecek yazarları koruma işini. İş olsun diye ya da hatır için değil, yazar haklarını güvencede tutmak için yaparlar bunu. Kimi kez zorlamayla bile üyeliklerine alırlar böylelerini. Kimseden koruma beklemediğimi de belirteyim. Bu gazetedeki yazı, Vedat Türkali'yi yazarlar topluluğundan dışlayan, bir anlamda yazarlıktan yalıtlayan tavrıyla, kurda çağrı, en azından kurdu yüreklendirme yazısıdır. O izlenimi bırakıyor.

Sözünü ettiğim bu yazı, 29 Ekim 1993 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin 70. YIL Eki'nde çıkmıştır. Alpay Kabacalı imzasını taşımaktadır. (Alpay Kabacalı, Türk PEN Yazarlar Derneği'nin yönetim kurulu üyesidir, bildiğim!)

Bir dostum, ne yapacağımı soruyor. İşime gücüme bakacağım. Yalnız elimde olsaydı, o yazının herkesçe okunmasını sağlamaya çalışırdım; yazana da, yazdıranlara da onur belgesi olacağını sanmıyorum. Bir de, özellikle gençlerden bekleyebileceğim, zaman bulurlarsa, *Cumhuriyet*'teki bu yazıyı okuyup okutmaları, çoğaltıp dağıtmaları, üzerinde düşünüp tartışmaları.

Yineliyorum: 70 Yıl'da vardığımız nokta bu. İnsan haklarıydı, yazar haklarıydı diye bir sürü söz üretilen ortamda, içinde bulunulan gerçek durum bu. Düşün, yazın alanımız için bir anlamda bir göstergedir bu olay. Umalım ki saptırılmasın, bir Türkali'yi yok sayma sorunu değildir bu; kimsenin yazarlık konumunu bu tür oyunlar belirlemez.

Bir de şunu bekliyorum: Vedat Türkali'yi adı edilebilecek bir yazar görmüyor da, yazının tutumunu doğru buluyorlarsa, lütfen, onu da, bir biçimde bildirsinler. Üzerinde durup düşünür, anlamaya çalışırım.

Tersine inanıyorlar, bu tavrın, özellikle toplumca verilen, insana yakışır biçimde yaşama kavgasına zarar getirdiğini düşünüyorlarsa onu da açıklayabilirler. Ama lütfen, duygularına kapılıp işin özünü yitirmeden. Toplumda bunlarla savaşım, uzun soluklu, uzun erimli, öze yönelik bir iştir; kızgınlıkla bir yere varılamaz.

"Estetik vicdan" konusunda, genç kuşaklara hiç de iyi kalıt bırakamadığımıza üzülüyorum.

Pes

Alpay Kabacalı

Yetmiş yıllık Türk Edebiyatı üzerine toplu bilgi veren 800-900 sözcüklük bir gazete yazısı istense sizden, ne yaparsınız? Özeti özetlersiniz. Elbet bunun da bir kuralı, bir yöntemi vardır, kuralınca, yöntemince özetlersiniz. Bu demektir ki, birtakım gelişmelerin sözünü etmekten, birtakım adları saymaktan zorunlu olarak vazgeçeceksiniz. Çizilen sınırı aştığınızda, günlük gazetenin ivedi temposu içinde size sorulmadan yazınızdan kimi yerlerin çıkarılacağını deneyimlerinize dayanarak bilirsiniz. Bir yandan özet özetleme pahası, bir yandan çizilen sınırın içinde kalma kaygısı, kimi adları yazının dışında bırakmaya zorlamıştır sizi. Ola ki, anılması gereken birkaç adı da atlamış olabilirsiniz. Ama titizlenmişsinizdir, tüm yazarların anılmadığına değinmişsinizdir.

Yine bilirsiniz ki, edebiyatın ve edebiyatçının horlandığı, nice çilelerden geçtiği yetmiş yıllık süre içerisinde edebiyat için harcanan en küçük emek bile saygıya değerdir. Geniş bir edebiyat tarihi yazsanız, bir bölüm ayırıp, bu yetmiş yılda edebiyata belirli ölçüde emeği geçmiş kişileri bile ancak, emeklerini değerlendirmek gerektiğini düşünürsünüz. Oysa, yetmiş yıl boyunca çeşitli alanlarda yer alan gelişmeleri yansıtan bir yayındır şimdi söz konusu olan; burada Türk Edebiyatının bir panoramasını çiziyorsunuzdur. Yazınız bu amaçla hazırlanmıştır.

Kuşkusuz adı geçmeyen kimi yazarların alınabileceğini kestirirsiniz. Yine de onların ve okurların anlayışına inanıp güvenirsiniz. Böyle bir yazıda kimi adların anılmamış olması, hoşgörüyle karşılanacaktır. Nitekim, tanıdığınız kimi yazarlar orada adları geçmediği için sitem edince, özür dileyerek açıklamalar yapar ve anlayışla karşılanırsınız. Bir yazarın o yazıda adı geçtiği için okunacağını, adı geçmediği için okunmayacağını kimse aklına getirmez.

Yoo... Getirir! "Olmaz olmaz deme, olmaz olmaz" diye bir söz vardır. Aklına getirmek ne demek? Bir yazar çıkar, "Çoğularının sanat-edebiyat yaklaşımını, bakışını, giderek kitap alıp okuma kararlarını koşullar o yazı" diye kuruntulara kapılır. Ve zehir zemberek bir yazı döşenir; işin içine Kürt sorununu da PEN Yazarlar Derneği'ni de karıştırır; gençleri kışkırtmaya kalkışır; insan haklarından, yazar haklarından söz eder; o yazının "toplumca verilen, insana yakışır biçimde yaşama kavgasına zarar getirdiğini" öne sürer; "yazana da yazdırana da"... pek sinirlenir; "uzun soluklu, uzun erimli" bir toplumsal savaşıma çağrı yapar'. Evet, evet "toplumsal savaşım"...

Bunları yazan Vedat Türkali'dir. Lütfen Evrensel Kültür*'ün Şubat 1994 tarihli 26. sayısındaki "70. Yıl" başlıklı yazısını okuyunuz... O zehir zemberek yazının hedefi, Alpay Kabacalı'dır. Cumhuriyet dönemi Türk Edebiyatının panoramasını vermek amacıyla kaleme aldığı,* Cumhuriyet*'in 29 Ekim 1993 günlü "70. Yıl" ekinde çıkan yazısıdır. Peki, nedir Vedat Türkali'yi bu*

kadar hop oturtup hop kaldıran? Tek neden, o yazıda adının geçmemiş olmasıdır. Evrensel Kültür'*deki saldırı yazısında, başka hiçbir yanlıştan, eksikten, fazladan söz etmiyor. Ama adının geçmemesi yok mu... Mademki adı anılmadı, öyleyse bu, "Vedat Türkali'yi yazarlar topluluğundan dışlayan, bir anlamda yazarlıktan yalıtlayan tavrıyla, kurda çağrı, en azından kurdu yüreklendirme yazısıdır." Kendisinde "o izlenimi bırakıyor." (Alıntılar V. Türkali'den) Ee, böyle olunca da o zehir zemberek yazıyı yazma hakkını buluyor kendinde. Alpay Kabacalı için gereken fetvayı veriyor. Bununla da yetinmiyor, "uzun soluklu, uzun erimli" bir toplumsal savaşım çağrısı yapıyor!...*

Ve dehşetengiz bir saldırı daha: Vicdan karşılığı bulunç sözcüğünün önerildiğini, ısınamadığı bu sözcüğün kulunç'a iyi uyak olacağını belirten, Alpay Kabacalı'yı vicdansızlıkla suçlayan Vedat Türkali'nin en son sözü şudur: "Estetik vicdan konusunda genç kuşaklara hiç de iyi kalıt bırakamadığımıza üzülüyorum."

Ne denir? Herkes üzülüyor... Üzülüyor da, konu uyaktan açılınca, bulunç, kulunç filan derken gülünç sözcüğü akla geliyor.

Pes Etmekle Bitmiyor

Kabacalı'dan gelen, *Cumhuriyet*'teki yazısıyla ilgili ilk haberi, konuyu konuştuğumuz editör Abdullah Yılmaz'dan almıştım. Üzgünmüş Kabacalı; yazı kendisinden çok acele istendiği için, bir unutma olmuş. Bir başka yazısıyla telafi edeceğini vaat edip selamlar göndermiş! Kulağıma inanamadım. "Unutup da, telafi etme" üzerine, daha o gün, bir şeyler yazmayı düşündüm ya, belki aktarmada bir yanlışlık vardır deyip yazımda hiç değinmedim. Onu da konuşacağız şimdi, aceleye geldiğini yazısında da belirtmiş çünkü.

"70. Yıl" adlı yazımın okunmasını salık veriyor Kabacalı; sağ olsun! Yalnız, faks bozukluğu ile eksik, yanlış çıktı yazı. Sonra verilen düzeltmeyle birlikte okunmasını dileyeceğim. Bir dileğim de, bu yazımı okurken, kolaylık olması için, Kabacalı'nın "Pes" adlı yazısını lütfen önlerine koymala-

rı. Alıntılarla, boşu boşuna, dergiyi de sıkıntıya sokmayalım yer konusunda.

Gelelim yazıya. Savladığı gibi, "hop oturup hop kalkarak" değil, düşünüp taşınarak, ötesi, yargılarına güvendiğim eşime dostuma da danışarak yazdım. Dürüstlüğü sınavlardan geçmiş tanıdıklarımla vardığımız ortak görüşü yansıtıyor o yazı. Bunca işimin gücümün arasında zaman ayırmaya kalkışır mıydım yoksa?

Baştan üç paragraf, savunma için sıralanmış gerekçelerle dolu "Pes" yazısı. Siz ne düşünüyorsunuz bilemem; beni kandırmadı Kabacalı'nın sözleri. Açıklayayım.

Doğrudur Kabacalı'nın dediği, gazetelerde yazıları kesip biçerler. İlerici, solcu bilinen *Cumhuriyet*'te nelerle yüz yüze geldiğimi, nasıl oyunlarla karşılaştığımı, yaşadığım denemelerle biliyorum. Bu denemelerimi görmek isteyenler *Savunmalar* adlı kitabımın önsözüne baksınlar. Onurlu bir yazar bu tür sansüre katlanmaz. Ya kavgasını yürütür gazeteyle, yazısını (yani namusunu) korur; ya da ilişkisini keser. Böyle bir çirkinliği, savunma gerekçesi diye öne sürmez.

70. Yıl'da yapılan, bir ülkenin edebiyat dökümü gibi ağır sorumluluk yüklenmiş çalışmanın, vakit darlığı nedeniyle, aceleye geldiğinden söz edilmesi ise gerekçelerin en düzeysizidir. Kendine saygısı olan yazarların yaşamı, süre yetersizliğinden, gereğini yapamama kaygısıyla üstlenmeyip geri çevirdikleri yazı, iş önerileriyle doludur.

Kabacalı'nın *Cumhuriyet* gazetesi ekindeki, 70. Yıl edebiyat dökümünde, başka adlar, ola ki, benden değerli adlar olduğunu da biliyorum. Değinmedim yazımda: Başka adları sıralamak da benim işim değil çünkü. Yazılanı onarmaya kalkışacaksam, oturup iyice düşünmem, belki de araştırma yapmam gerekebilir; başka kimler atlandı diye. Yineleyeyim ki, ağır sorumluluk gerektiren bir iştir bu. Kabacalı'nın durumuna düşmek istemem. Edebiyat kamuoyuna salt kendi adıma bir dilekçe yazdım ben, o kadar. Kışkırtma mı oluyor bu

şimdi? Bir örnek vereyim izninizle. Bir tarihte, Moskova'da, *Bir Gün Tek Başına* adlı romanımın çevirisi için konuşma yaptığımız Proggress Yayınevi yöneticilerince, çıkarmayı tasarladıkları, bir Türk öyküleri antolojisi için adlar istendi benden. Üstelemelerine karşın hiçbir ad vermedim. "Benim işim değil bu. Sorumluluk yüklenemem. Haksızlığa düşmekten korkarım" dedim. Kendilerine, danışılabileceklerden söz ettiğimi anımsıyorum. Eski bir edebiyat öğretmeniyim; konu biraz da benim meslek alanımda sayılır. Bugünkü yazınımızı iyi kötü izleyen biriyimdir de... Belirteyim, övünülecek yanı yok bu tutumun, doğal olanı yaptım Proggress'te.

Edebiyat dergileri Hyde Park'larıdır yazarların, edebiyatçıların; istediklerini yazıp söyleyebilmelidirler bence. Edebiyat dergilerindeki yazılara, çok gerekli değilse tepki göstermemek gerekir. Gazete dediniz mi, iş değişir. Kamuoyu oluşturan (ağılayan deyin isterseniz) saldırgan medyanın en canavar parçasıdır, bu toplumda gazeteler. Bir bakıma, televizyondan da etkilidir kamuoyunda, Hele aydınlara yönelik bir gazeteyse, daha kalıcıdır etkisi. Bu tür gazetelerdeki yazıların, özellikle sanat-edebiyat yazılarının, kesilip saklandığı çok görülür. Gülmeden edemeyeceğiniz sıradan yazıların bile. Kitap satışlarının acınası olduğu bir ülkede, göz ardı edilemeyecek bir olgudur bu. Kabacalı'nın yazısı, benim edebiyattaki konumuma, ne bir şey ekler, ne de eksiltir. Kuşkum yok, umarım o da kuruntuya düşmez bu konuda. Ancak yetmiş seksen bin kişiye uzattığı bildiriyi, yukarda belirttiğim gibi başka boyutta yargılamak gerekir.

Gösterdiğim tepki kendi adımaydı ya, parmak bastığım sorun kişisel sorunum da değildi. Salt Kabacalı'ya özgü bir davranış da değildir bu. Yaygınlaşmaktadır. Bir yanıyla, egemen ideolojinin onun kaynağını oluşturan güçlerin gizli oyunlarına dayanır, estetik vicdansızlık dediğimiz şey. Günün temel sorunu, Kürt sorunu, gündeminin başındadır bugün karanlık güçlerin; değinmem ondandır. Sinsi bir öç alma, yüreğini

soğutma biçimidir kimilerince de. Sözgelimi, bir ünlü film yarışmasında, senaryo ödülü alan yazarın adı, ünlü bir sanat dergisinin ödül özel sayısında yer almadı, bir keresinde. Yarışmayı bildiren ünlü sinema yazarı, ödül alan herkesi tek tek saymış, senaristin adını unutmuştu yalnız! Daha ne örnekler sıralanabilir böyle. Hangisinin kızgınlık ürünü, hangisinin egemen güçlerin oyunu olduğunu kestirmek de öyle güçtür ki... Çoğu kez yakın düşerler çünkü!

PEN Yazarlar Derneği'ni niye karıştırmışım diyor Kabacalı. Dahası, biz Kabacalı'yla bir günler, Türkiye Yazarlar Sendikası'nda yönetim kurulunda, yıllar yılı, yazar hakları konusunda, birlikte kavga yürüttük. Onu da söylemem gerek... Güvendiğim, korumaya özen gösterdiğim bir dostluğu kapatmanın üzüntüsü var içimde.

Şimdi soruyorum: Her şey bir yana, üç kuruş kazanmak için bir yazı yazarak bütün bunları çiğnemesi, değer miydi Kabacalı'nın?

Pes etmekle de bitmiyor demek ki...

Yazar Ne Yapsın?

Yakınlarım, yaşlandığımı açıkça yüzüme vurmadan, incelikle anımsatır gibi, anılarımı ne vakit yazacağımı sorarlar. "İlerde yaşlanınca düşüneceğim!" diye takılırım ben de! Aslında parça parça anılarım çoğu yazılarımda yer almıştır. Senaryo kitaplarımın uzunca önsözlerinde, sinemadaki günlerimle ilgili epeyi şey vardır. Kendimi salt yazarlığa adadığım, son yirmi yılda, basın, yayın çevresinde yaşayıp gördüklerim pek özgün sayılmaz. "Okka her yerde dört yüz dirhem" diye bir söz kullanırdı eskiler; bu sosyoekonomik yapımız içinde, Yeşilçam'da yaşananlarla Babıâli'de olup bitenler arasında, uzun boylu değişiklik yok. O kadar ki, bir günler, rahmetli Oğuz Akkan, Cem Yayınevi'nin eski sahibi, birkaç ay içinde basacağını söyleyerek aldığı *Üç Film Birden* adlı senaryoları, önsözünü, bir rastlantı, o gece okuyunca, ertesi sabah dizgiye vermişti. Telefonda, "Yeşilçam'ı değil, bizim Babıâli'yi anlat-

mışsınız" diyordu coşkuyla. Yalnız şunu söyleyeyim; yıllarımı verdiğim Yeşilçam'da, en batakçı bilinenler de içinde, bir emekçi olarak kimsede param kalmadı!

'58'de cezaevinden çıkınca, borç harç edindiğim "sermaye!" ile yayıncılığa kalkıştım. Yaşamımın en tatsız günleridir. Altı ay kadar dayanabildim. Her şeyi olduğu gibi bırakarak şapkamı alıp çıktım bir gün; benim işim değildi. Yardımıma sinema yetişmeseydi, sırtıma biniveren dokuz bin lira borcu, cezaevinden daha yeni çıktığım o üzüntü dolu günlerimde nasıl öderdim bilmem? Bu tatsız serüvenden sonra, uzun yıllar uzaktan baktım Babıâli'ye. Çoğu sinema üzerine, ara sıra yazılarım çıkıyordu kimi gazetelerde, o kadar. Romancılığa geçip anlaşma için yayınevleriyle yüz yüze gelince, yazarın, Yeşilçam'dakinden daha güç durumda olduğunu anladım. Paranızı almazsanız senaryonuzu vermez, yönetmenseniz, filmin yönetimini durdurmakla, baskı uygulayabilirsiniz, bir sürü sinema bağlantısı içinde filminin çekimini dört gözle bekleyen yapımcıya. Sinemadaki yaratıcı emekçilerin haklarını almalarında greve yakın etkili bir silahtır bu. Kitabını yayıncıya vermiş yazarın ise, başına gelecekleri kuzu kuzu beklemekten başka umudu, umarı yoktur. Kısa sürede, üst üste kırka yakın basım yapıp dünya şiir yayımında ön sırada yer alan bir şiir kitabının, bir önceki yayınevindeki yıllarda iki basımı bir türlü aşamadığını(!) bilmeyen yoktur Babıâli'de. Örtbas edilemeyen nice örnekler verilebilir böyle. Bu durum Türkiye Yazarlar Sendikası'nda çalıştığım yıllarda da gündemde sürekli yer aldı; dişe dokunur bir çözüme de varılamadı, anımsadığım elli yıl kadar önce, yazar, yayıncı ilişkileri üzerine, tatlı-buruk bir yazısı vardır Sait Faik'in, eskiler bilir; özünde değişen çok bir şey yok o günden bugüne.

Gerçekten kolay iş değildir bin bir belayla dolu yayıncılık. Bölge işletmecilerine, tefecilere yağmalatarak Türk Sineması'nı sonunda bugünkü yıkıma getiren sinema yapımcılarıyla –iç pazarlarını, büyük bölümü değersiz yabancı ürünlerin sömü-

rüsünden kurtaramamak da içinde– çok benzer yanları vardır. Aslan payını dağıtım şebekeleri kapar ellerinden; cankurtaran simidi de tefecilerdir çoğunun! Temel üstünlükleri, sömürü alanları olan yazılı ürünler pazarının, daralsa da, sinemanın paçasını televizyona kaptırması gibi bir "deniz bitti" sonucuna yazgılı olmamalıdır. Türkçe var olduğu süre, birileri yazacak, birileri iyi kötü okuyacaksa, bu ikisini buluşturarak para kazanmak işi de birilerine düşecektir. Ülkenin bugünkü yapısı ayakta kaldığı sürece de, yazarla okuru buluşturmakla yükümlü yayıncılar, ne dağıtımcı denen sömürücünün, ne de tefecinin elinden kolay kurtulamazlar. Kâğıtçının, dizgicinin, baskıcının, ciltçinin parası bir biçimde verilmeden çark dönmeyeceğine göre, ödenmesi hiç de zorunlu olmayan "kalem", yazar hakkıdır! Kısarsın, savsaklarsın, eksik verirsin, açık ya da gizli üstüne yatar, vermezsin, olur biter! Çok mu kızmıştır yazar; buyursun yargıya! Bir sürü mahkeme giderini göğüsleyecek gücü var, üç beş yıl da –spor olsun diye!– dayanabiliyorsa, sonunda ne mi olur? Hiçbir şey olmaz! Çünkü anlaşmalar genellikle alanında deneyimli, kurt yayıncıya –soyguncu düzenin gereği– sıvışacak bir aralık kapı bırakır. Bir örnek vereyim: Aramızdaki sözleşmeyi kabaca çiğneyen bir yayınevi patronu, bugünlerde hüküm yemek üzere. Avukatın dediği; pis pis sırıtıp duruyor herif, umursadığı yok. Niye umursasın ki, tam batağa götürünce, adına imzaladığı eski "yayınevi"nin iflasını bildirip kapatmış; çalıp çırptıklarıyla yeniden kurduğu parlak bir satış yerinde mis gibi yürütüyormuş işini. Al sana hak, diyor bize de! Yazar kazıklamanın tadını çıkaran bu herif de, yeniyetme solculardan! Yazar ancak, "olmazsa olmaz" ünlülükteyse, çok geniş okur yığınına oturmuşsa, bolca, kolayca kazandırıyorsa, onun yasalarına boynu kıldan incedir, ister sağcı, ister solcu olsun, yayıncının! Öylesi de kaç kişidir ülkede, onlar da borularını kaç yıl öttürebilirler?

Kısacası, öyle bir yabancılaşmaya düşülmüştür ki, kâğıtçı, dizgici, baskıcı, ciltçi vb, giderek yazarı okura götürmekle

yükümlü yayıncı, yazar için, yazarın yarattığı yapıt için değildir artık; tam tersine, yazarla yapıtı bütün bu sayılanlar için vardır! Olduğu kadar! Edebiyat alanımızın acılı yıkım çarkı böyle döner. Kimi yayınevleriyle yaşadığım olayları ayrıntılı biçimde, belgeleriyle (anlaşmaları, yazışmaları saklı tutuyorum çünkü) yazmak ilerde düşündüğüm bir iş. Bizim toplum yapımızı, ona bağlı biçimde "insan" yapımızı kavramada gençlere yararlı olacağına inandığım için, yaşamım elverirse bir gün yapacağım bu işi; anılarımın da önemli bir yanını oluşturuyor çünkü.

Yanıtlar adlı kitabımda sıraladığım "ibret belgesi" dizisinde, yukarki konuyla ilgili bir yenisini vereceğim bugün. O kitaptaki yöntemle belgeyi okuyalım bir. Mektubu gönderen, iki yıl önce anlaşma yaptığımız bir yayınevinin, mektupta da göreceğiniz gibi, kendi savıyla "solcu" patronu.

28.11.1996

Sayın Vedat Türkali,

Ankara Tüyap Kitap Fuarı'nı izleyen günlerden biriydi. Ankara'dan Zonguldak'a gidiyorduk. Arabada üç kişiydik. "Evladım dünyada en zor olunan şey nedir?" diye sormuştunuz, "insan olmaktır" yanıtını yetersiz bularak "komünist olmaktır" demiştiniz. Ben de tanıdığım insanlardan sadece İsmail Beşikçi'nin bu kavrama yakın ve yakışır olduğunu söylemiştim. Şimdi İsmail Beşikçi düşüncelerini yazdığı için cezaevinde.

Yine o günlerde sizinle Haymana'ya, Fikret ve Haluk Hocaları ziyarete gitmiştik. O arkadaşlarımız da yazdıkları nedeniyle cezaevindeydiler.

Ankara'da bulunduğunuz bir aya yakın sürede uyku saatleri dışında neredeyse tüm saatlerde beraberdik. Sonra sizi İngiltere'ye yolculadık. Telif ücretlerini gününde ödeyemediğim için bana küstünüz. Dostluğumuzu "Tosluk'a" dönüştürdünüz. Konuşarak çözemeyeceğimiz hiçbir sorunum olmadığını düşü-

nüyorken sorunların çözüm yolunu avukatınıza havale ettiniz. Avukatınıza telefonda da söyledim, aynı çevrenin insanlarıyız. "Mahkeme yolu Vedat Bey'i yıpratır" dedim.

Hatırlarsınız.

Sizinle yaptığımız anlaşma (engizisyon) gereği tüm kitaplarınıza ödenecek bir baskı karşılığı tahmini telif ücreti bir milyar yetmiş milyon liraydı. Ben on iki kitabınızın sadece beşini yayımlayabildim. Telif alacağınızı ise tüm imkânsızlıklarıma rağmen ödedim.

Ne trajikomik bir durum.

Bir yanda bazı insanlarımız yazdıklarından dolayı cezaevlerinde iken bazıları da yazdıklarının telifinin gecikmesinin farkını ABD doları türünden tazmin etmek istiyor. Üstelik komünist olarak, reddettikleri düzenin kendilerine sağladığı hukuksal avantajlarla. Tüm değerlerin metalaştığı Yeni Dünya Düzeni'nde söylem ile piyasa değerlerinin gerçekliği çelişiyor. Hatırlarsınız.

Kardeş Kürt Halkı'na tüm gelirini bağışladığınız kitap için cebinizden beş kuruş çıkmadı. 150.000.000. TL'yi aşkın masrafı ben karşıladım. 3.000 adet kitabı İnsan Hakları Derneği'ne bizzat teslim ettim. (Üstelik içinize sinmediği için kapağı ikinci kez bastırdım.) Engizisyonu aratmayacak sözleşmeyle 500.000.000 (belki de daha fazlasını) mahkeme yoluyla kazanabilirsiniz. Şimdiden sizi kutluyorum. Sonucu beni hiç ilgilendirmeyen mahkemenin duruşmalarına gelmeyeceğim için ne yazık ki görüşemeyeceğiz. Bir yazar olarak daha büyük başarıların altına imzanızı atmanız dileğiyle. Hoşça kalınız.

Bunlar yazılmalıydı. Üzdüysem özür dilerim.

İmza

Solcu yayıncının dokunaklı mektubu, doğrusu çok duygulandırdı beni! O ki "aynı çevrenin insanı"yınışız, izin verin, hemen ayraç açıp şu işi bitirmenin bir yolunu önereyim ona. Bakarsınız, yüreği yumuşar da, çevresinde adı devrimciye

çıkmış bir yaşlı yazarın mahkemede yıpranıp güç duruma düşmesini önler! Bize de yazık!

"Değerli yayıncı yoldaş! Tüm hukuk yolları araştırıldı; yargının senden alacağı hakkım, anlaşmaya imza koyarak yayımlama yükümlülüğünü üstlenmesine karşın, kârlı bulmadığın için basmadığın dokuz kitabın zarar-ziyan'ı da içinde, milyarlara varıyor. Bu paranın senden, yolu yordamıyla tek kuruşuna kadar alınacağını bil! O ki, aynı çevredenmişiz, ayıp olmasın, aramızda çözelim bu işi! Göçe zorlanmış Kürt köylülerinin hasta çocuklarına 'İki milyar TL' bağışta bulunursan hakkında açılan alacak davası durdurulacaktır. Sırasında, 'Bütün bu işleri beş parasız yaptım' diye övünen atılımcı tüccarsın sen; ayağına gelen bu kazançlı işi de kaçırmazsın umarım. Parayı benim adıma değil, kendi adına yatıracağına göre, bir devrimci olarak da, gene ayağına gelmiş onurlu bir işi tepmeyeceksindir! Birden ödeyemem dersen, aralıklı da olabilir. Ancak, hesap TL'nin bugünkü alım gücüne göre, Dolar ya da DM'ye vurularak yapılacaktır. Hadi benim gibi, gidip cezaevinde yatacağına, kaytarmacayla yeni dünya düzeninin nimetlerinden yararlanan birinin ödemelerini iki yıl savsaklayarak enflasyon soygunundan pay almayı kârlı sayabilirsin, ama hasta çocukların paralarından böyle bir çapula kalkışmaya senin devrimci yoldaş yüreğin izin veremez! Yanıtını, bizahmet, avukata bildir! Bitirelim gitsin bu tatsız işi!"

Yayıncımız öneriyi düşünedursun, biz söyleşimize dönelim.

Kimi yakınlarım, böyle bir mektubu yanıtlamaya kalkışmamı, benim uğraşmama değer görmedikleri için yadırgıyorlar. Sorun salt bir zavallının yazdığı mektup olsaydı, doğrusunuz, derdim; öyle değil, bu pislik çok boyutlu. Solculuk ayağıyla kirletilen yayın alanındaki rezilliklerle devrimci bir yazar uğraşmayacak da kim uğraşacak?

Bu düzenin çarkı, doğal dönüşünde yazarı sömürür; sömürecektir! Köşesinde yıllardır namuslu yayıncılığını sürdü-

ren biri, dostu bir yazara, "Sizi sömürüyorum" diye takılırmış. Yazarın yayıncı dostuna imzaladığı kitap şöyle: "Bizi sömürdüğünü söyleyen eşşoğlueşşeğe!" Bu şakanın ikisi de bugünkü çarkın gerçeklerine de dayanıyor! Ancak bir de, yalan dolanla iş yürüten, emeğin hakkı konusunda, düzenin aslında yarım yurum varolan kurallarını, yasalarını da hiçe sayan, üstelik bunu solculuk adına yaptıkları için, kendilerinde, devrimci yazara "şantaj", baskı uygulama hakkını gören "solcu yayıncı!"lar ortaya çıkıyor ki, ilerici yazarlara, yazarlık alanına asıl kötülüğü bugün bunlar yapar olmuştur. Gençlere, özellikle genç yazarlara, kutsal değerleri sömüren düzencileri sergileyip göstermek, bir gün yüz yüze kalacakları çirkefliklerden kendilerini korumaları için uyarıda bulunmak, en azından insanlık görevi değil midir? Kimsenin kendisinde tek kuruş telif alacağı kalmadığını, gözümüzün içine baka baka söyleyen yukarki yayınevi sahibini bir yazar dostum tanıtmıştı. Başıma geleni duyunca, bu adamın, sonra onun da bilmem kaç milyon lirasını ödemediğini; üzüntüyle, biraz da kızararak açıkladı!

Ticaretin sinsi oyunlarına aklım ermez. Epeyi çektim bunun acısını. Yazar olarak istediğim, hakkımın çalınmaması, bu enflasyon ortamında, ödemenin vaktinde yapılarak ayrı bir soyguna uğramamam, kitaplarımın okurlarıma, eli yüzü düzgün baskılarla kesintisiz iletilmesi. Yayıncının "engizisyon!" dediği sözleşme, bunların güvenceye alınması için, saygın bir copyright ajansınca, iki yanın istekleri saptanarak yazıldı. Oturup ajansta karşılıklı okuduk; güle oynaya imzaladı o da. Niye güldüğü şimdi anlaşılıyor!

Bir sürü yalan, ipe sapa gelmez sav var yukarki birkaç satırlık mektupta. Yargıyı ilgilendirecek ayrıntıları buraya almak istemiyorum. Kimi devrimci kavga veren dokuz kitabım basılmamıştır. Okurun bu kitaplarla bağı, iki yılı aşkın zamandır, egemen, karanlık güçleri pek sevindirecek biçimde koparıl-

mıştır. Sürümüne güvenerek bastığı dört romanla şiirlerin toplam telif hakkı (ki bu toplam ücreti, tüm kitapların –basılmamışlar da içinde– tahmini toplam ücreti biçiminde yutturmaya çalışıyor), sözleşmedeki, "... Kitapların çıkışını izleyen on gün içinde yazara ödenir" açıklığına karşın, iki yıla yayılıp enflasyon soygununa ortak olunmuştur, vb. Bunlar, yazara uygulanmış engizisyon değildir de, hırsızlığın, namussuzluğun önlenmesi için kimi yaptırımlarla düzenlenmiş sözleşme, yayıncıya engizisyondur!

Kürt Yazıları'na gelince. Sözleşmenin imzalanmasının ertesi günlerinde, ilk işi olarak basacağına yemin billah söz veren bu adam, kitabı ancak iki yıl sonra yayımlamıştır. "Ben devletten korkarım!" sözünü dilinden düşürmeyen solcu yayıncımız, kitabı ancak, yayıncılığını da benim üstlenmemle yayınlayabilmiştir. Beğenmediğim kapağı, zararı göze alıp değiştirdiği de ayrı bir yalan. Kapak örneği gösterildiğinde, daha ilk gününden söylediğim, kitabın adındaki "Özgürlük İçin" sözcüklerinin yazılmadığını görüp üstelememle, kapağa salt bu sözcükler eklenmiştir. Her şeye karşın, yayıncının el koyduğu hakkımızı, yargı sonucu alırsak, yüz elli milyonu aştı dediği harcaması hesabından düşülür.

Asıl önemli noktaya geliyorum şimdi.

Ara sıra bir övgüyle karşılaştığım oluyor; bilmem hangi bankaca desteklenen bir yayınevine kitap vereceğime, ödeme gücü yetersiz ileri bir yayıncıyla çalışırım demişim! Bana pek ters düşecek bir söylem değil. Gerekirse özveriden kaçınmayacağımı bilenler bilir; hele söz konusu olan "ilerici" yayıncıysa. Kaldı ki basit bir özveri olayı da değildir; devrimcilik yolundaki zorunlu, ideolojik tavırdır bu. Güzel de yalnız yazar için mi zorunludur? O ileri sayılan yayıncı, aynı sorumluluk duygusunu en az yazar kadar taşımak zorunda değil midir? Niteliksiz baskıları, yetersiz dağıtımıyla, çoğu kez salt beceriksizliği, giderek sersemliği yüzünden işler çıkmaza sapla-

nınca tüm çirkefliği ile yazara yüklenen bir yayınevi'nin nesi "ilerici"dir, söyler misiniz? Bakın, yukarda sözü edilen bankadan, bu yayıneviyle konuşma yaptığımız günlerde böyle bir duyum geldi. Kitaplarımı sevinerek basarlarmış! Gördüm mü, nasıl değişmişti Türkiye! Benim olası görmemekte direnmeme biraz da kızıyordu arkadaşlar. Biz, olurdu olmazdı tartışmaları yaparken, tezelden bir açıklamayla düzelttiler durumu! Tümünü değil, seçtikleri yapıtlarımı basarlarmış ancak! Biz bu kez de bu tavrın, politik mi, ticari mi olduğunu konuşuyorduk ki, doğru nedeni o yayınevindeki bir arkadaştan gizlice öğrendik. İlk coşkulu kararlarından sonra, "Siz ne yapıyorsunuz!" diye uyarıda bulunmuş biri. "Tüm kitaplarını basarsanız, banka hepimizi kovar burdan" demiş. Beni hiç şaşırtmayan son "sansür" kararını onun üzerine almışlar. Kaygıları doğruydu; kanına ekmek doğrayan yayınları destekleyecek kadar enayi değildi ya banka! Biz "solcu" yayıncıyı yeğledik de ne oldu peki? Sansürden kurtulabildik mi? Yukarda altını çizdiğimiz gibi, bu kez, kârlı olmayacağı bahanesiyle, hem de "solcu" yayıncımızca basılmadı o "tehlikeli" yapıtlar! Paramın dolandırılması bir yana, bankacı yayınevinin sağlayacağı bir sürü olanak da gitti elimizden; çıkan kitaplar bozuk, özensiz, dağıtım kötü, yetersiz oldu. Okuyan geniş halk yığınlarına ulaşmamız da engellendi böylece. İşin asıl düşündürücü yanı bu değil mi?

Mektuba aldığı, "En zor şey komünist olmaktır" sözünü durduk yerde söylemedim. Konuşmanın geçtiği arabadaki üçüncü kişi, yayınevinde çalıştırdığı bir gençti. Onun, yanındaki öteki çalışanları uyutmak için dilinden düşürmediği, "Biz bir aileyiz!" sözüne takılarak bunun "faşist bir söylem" olduğunu belirttim. "Siz bir aile değilsiniz. Sen bu yayınevinin sahibisin. Onlar da senin yanındaki emekçilerdir. Senin görevin, işleri akıllıca, verimli, sağlıklı yürütmek, yanında çalışanların emeğinin hakkını ödemektir" dedim. Bilindiği gibi,

bu "aile" yutturmacası sömürüyü örten korporatif bir kılıf olarak kullanılır çoğu kez. Yukardaki konuşma da bu açıklamayla gündeme girdi. Kazanç çarkını, kendine özgü kurallarını içinde, atılımcı biçimde ustaca döndürme uğraşıdır; solcusu, sağcısı olmaz ticaretin. Lenin'in, "Ticareti burjuvalardan öğreniniz!" sözleri, işin nasıl beceri isteyen uzmanlık alanı olduğunu gösterir. O alana bugün atılan solcu yayıncının görevi, çarkı iyi döndürüp kurumu sağlıklı tutarak halk yığınlarının aydınlanmasına katkıda bulunmaktır; bu da kolayına gidip ticarette "ilkel birikim yağması" yöntemiyle salt çalışanların dolandırılıp soyulmasıyla değil, onların da gönüllü desteğiyle olur ancak. Baştan belirttiğim gibi, aslında güç iştir yayıncılık. Baskı, dağıtım, reklam, sürekli enflasyonla gelen pahalılık, hele ilericiyseniz, kitapların olur olmaz nedenlerle toplatılma korkusu, hepsinin başında da, ürettiği kitabı (çünkü aslında pazar için "meta" üreten sanayici durumundadır yayıncı) pazarlamak için elinden alan dağıtım ağlarının dolandırıcılığı, hepsi, hepsi karabasandır bugünkü yayın dünyasında yayıncı için. Bütün bu engelleri, yazarı da, okuru da kazandırarak göğüsleyecek kişidir yayıncı. Daha doğrusu böyle olmalıdır. Herkes yazar olamayacağı gibi, yayıncı da olamaz. Solcu yayıncı hiç olamaz. Olmamalıdır da. Hele, "Ben devletten korkarım" deyip bastığı kitaba yayınevinin amblemini koyamayan ödlekler asla! Ne politik bilinci, ne kültür düzeyi, ne de etik yapısı elverişli olmayan kişilerin, hele solcu yayıncılığa kalkışması kazanım değil, solculuk ahlakı için yıkım getiren bir kirlenmedir, sanat-edebiyat alanı için de.

Özellikle genç yazarlara, yaşlı amcalarından bir uyarı!

Kutsal emeğinizin ürünü, ananızın ak sütü gibi helal yazarlık hakkınızı, ne biçimiyle olursa olsun, madrabazlara kaptırmayın! Hırsızlığa, dolandırıcılığa varan bir sömürüyle namuslu yazar sırtından solculuk ticareti yaparak "geleceği

olan", "solcu" yayınevi kurma peşindeki uyanık madrabazlara hiç kaptırmayın! Sizin hakkınız olanı ödediği için batacaksa bırakın batsın! Bitlerden, sülüklerden, ne edebiyat alanına yarar gelir, ne solculuğa.

Önerimi düşündün mü solcu yayıncı? Avukat yanıtınızı bekliyor!

"Çoksatar" Bir Aşk Romanı İçin Notlar!

Yaşlandık diye aşk romanı yazmayacak mıyız yani! Gülüp alay etmek sizin bileceğiniz şey; yaşım ne olursa olsun, bir aşk romanı yazmak da benim işim! Kesin kararlıyım! Hem de yaşanmışcasına! Önce, bir güzel kız gerek diyeceksiniz! Hiç de önemli koşul sayılmaz ya; var! Hem bir değil, birkaç tane var! Birkaç tane de nesi mi oluyor! "Ben meylimi üç güzele düşürdüm!" diyen aşk ozanı Karacaoğlan değil mi? Oluyor demek! "Büyüğünü sevsem küçüğe yazık" diye sızlanıp Şemsi, Kamer, Elif diye de bir bir sıralıyor adlarını? O günkü kuş uçmaz, kervan göçmez Anadolu doğasının fukara ozanı, üstüne uçsuz bucaksız astar gibi çekilmiş göğün geceli gündüzlü kuralları, güneşle ayı, Allah'ın ilk harfi olarak bir de "elif"i simgeleştirip işin rengini değiştirmeye çalışıyor ya; yutmayın sakın, köylü kurnazlığı! "Her güzelde hakkım olsa" diyen de o. Başka kanıta ne gerek var, uyanığın ne istediği

belli! "Böyle aşk olur mu?" diyeceksiniz. Onu deyin de, "Romanı mı olurmuş böyle aşkın?" demeyin! Olur, niye olmasın bizim yolumuz değil bu! Bırakalım şunun bunun dedisini kodusunu işimize bakalım; anlatacağımız asıl öyküye gelelim! Yalnız bir sorun var; "bir tanem"li aşk üstüne de bin türlü öykü düzülmüş, roman yazılmış. Bin türlüsü içinde hangisinden istersiniz ne bilirim ben? Önce onda anlaşalım bir düşünün de! Benden yardım beklemeyin; herkesin zevki kendine. Söz bana düşerse, "bir tanem"li aşk üzerine, *Kerem ile Aslı*'dan daha yüreklisini, daha dokunaklısını kimse söylemedi de, yazmadı da! Sevdiği Aslıhan'ın anasına, gık demeden otuz iki dişini, "o değildi, bu!" diyerek kerpetenle birer birer söktürür Kerem! Ne acısı, dünya umrunda değildir! Başını sevgilisi Aslıhan'ın göğsüne yaslamıştır; gözleri gözlerindedir çünkü! Sevgili "Biricik" olacak diyorsanız; buyrun! Nasıl, siz de var mısınız böyle acılı sınava? Sevince böyle seveniniz oldu mu hiç? Enayi diyorsunuz Kerem'e değil mi? Çekinmeyin, doğrusunuz çünkü; sevgisi enayilik hesaplarını aşamayan kişi nasıl göze alır o acıyı? O acıya katlanamayanın da aşkından ne olur? Acıya katlanamayanın aşkı olmaz mı yani? Olur olmasına da; acıyı göze alanın bir insan boyu altına düşer! Sözü buralardan dolandırıp nereye getireceğim şimdi? Sıra sıra yol kesen, ağı kusan tekelci fabrika bacalarıyla ağacı alınmış, yeşili yolunmuş Bursa ovasına getireceğim. Eskilerde Bursa dendi mi, "Kerem gibi, ben yanmasam, sen yanmasan, o yanmasa, nasıl çıkar karanlıklar aydınlığa?" diye koca bir yaşam boyu ayak direyip yıllar yılı Bursa Cezaevi'nde yatar durur Nâzım'ı anımsardı bizim kuşaklar. Nâzım'dan nöbeti İsmail Beşikçi devralmış şimdi Bursa Cezaevi'nde! Durmuş nöbete de neyi bekliyor? Nâzım neyi beklemişse onu bekliyor. Hay çok yaşayasın Türkiye'm; ne bitmez nöbetmiş bu! Savcı Bey'den izin çıktı; yüreği güzellik dolu Ekrem avukatla vardık cezaevine. Çoraplarına dek aradılar kapıda. Aşk olsun bu uyanık gözcülere, görevlerini tastamam yaptılar! Bunca çirkinlik var

dışarda, biri kaçsa içeri, al bir ziyan, hem içerideki yiğitlere, hem devlete! Tıklım tıklım fidan gibi, dal gibi gençlerimizle dolmuş cezaevleri; demek bunun bir zararı yok ne devlete, ne millete! Girdik avukat yerine; bir de baktık Kerem'imiz İsmail, güller açmış güler yüzüyle gelip karşımıza oturdu. Başladık konuşmaya; ne dert biter, ne söz biter. Can yoldaşı Sofu kardeş Kerem'den ayrılır mı! Yayıncısı yiğit Ünsal'ın da, varını yoğunu elinden alıp bir güzel soyduktan sonra, yetmedi para da vereceksin diyerek getirip onu da koymuşlar yanına. Ya parayı verirsin, ya zindanda çürürsün! demişler. Para nerde Ünsal kardeşte! Bıraktılar mı ki, olsun! Dedik ya, çıkardığı her kitabı, mazarratlıdır, horul horul uyuyanların üstüne yığılmış ölü toprağını süpürüp uyandırırsa milleti ne yaparız diye çekip almışlar elinden; eşkıya soygunundan beter etmişler. Bunu böylece duyan yedi düvelin yazarları toplanıp, "Bu ne ayıp iştir! Hiç değilse Sofu'yu kurtaralım!" deyip çıkageldiler, parayı yatırıp Sofu'yu zalımların elinden aldılar. Amerikalı bir yazar bacımız da görmüş içerisinin durumunu; gelip İstanbul'da, toplantıda anlatıyor zindanları dolduran gençlerimizi. Anlatırken anlatırken ağlamaya başlamasın mı! Dedik ya, "Kâfir ağlar bizim ahval-i perişanımıza!" biz de başladık ağlaşmaya! Ağlaştık ya, o gün ağlaşanlardan, herkes çekip ülkesine gidince bizden kaç kişi kaldı ortalarda! Hele bu söz bitsin, "Adamın biri!" diye alıp onları da anlatacağız. Biz gene İsmail'e dönelim. İsmail o gün ne dedi? Her vakit ne diyorsa onu dedi. Uzun sözün kısası; "Kürtler özgür değilse biz de özgür değiliz" dedi. Düşünün, taşının; bu sözün iğrisi varsa, bu direk gibi doğru sözden daha akıllıca söz bilen biri varsa gelsin beriye! Şimdi durum nedir? diyeceksiniz. Şimdi durum şudur: Nasıl edelim de, yedi düvel yazarın "baç" verip zindandan aldığı Sofu kardeş Ünsal yayıncı, Kerem'in yüreğinden kopmuş türkü gibi doğruları yeniden yayımlanıp Aslıhan'a duyursun. Yolu yordamı nedir bunun?

Kerem niye yanıp gitti, onu bilmek gerek!

Tılsımlı göyneği sımsıkı giydirirler önce, "Al verdik Aslıhan'ını!" deyip baş başa korlar Aslıhan'la Kerem'i! Güç yeter mi tılsımlı göynekteki düğmeleri çözmeye! Her çözdüğünde yeniden kilitlenir düğmeler. Bir "aah" çeker Âşık Kerem sabah doğarken; yüreğinden sıçrayan bir deli kıvılcımla yanıp gider Aslıhan'ın kollarından. Küllerinden Aslıhan da yanar gider sonunda!

İşte hep böyle bitti karasevda öyküleri! Hem Kerem'leri, hem Aslıhan'ları yaktılar. Kadınlı erkekli nice yiğitlerin, kanlar içinde, dişlerini, tırnaklarını söktüler. Zindanlar dolup taşar bu yüzden. Suçlu kim? Asıl onu bulmak gerek! Siz suçluyu düşünedurun; Sofu kardeş, Ünsal yayıncı, o tılsımı bozmak için Aslıhan'ı okutmanın peşinde! "Aslıhan'ı okutalım, giymesin" der, "o kapkara tılsımlı göyneği. Giyen varsa yırtıp atsın üstünden!" Dünya kurulduğundan bu yana, kara kara tılsımları bozup çözen, soluğu en keskin kim olabilmiş halktan baskın? Öyleyse Aslıhan'ı halka okutmak gerek! Önce halkı okut ki, keskinlerden keskin olsun soluğu!

En ince noktasına geldik romanımızın! Demek neymiş? Kara katran büyüyü bozamadınsa, Aslıhan'a kavuşmaya yetmiyormuş Kerem'in karasevdası!

Romanımız bu bizim! Kerem'ler, Aslıhan'lar; İsmail'ler, Ünsal'lar yanmaktan kurtulmadan bundan gayrı aşk romanı yok bizde! "Her güzelde hakkım olsa" diye dolanıp durun siz isterseniz; tapılası tek güzele, kara göynek içinde ezim ezim ezilene, yanıp giden sevgi dolu yüreğidir bizim karasevdamız; bu böylece biline! Hem dört dörtlük, hem ulusal aşk romanı bu bizde; beğenene açık kapımız.

Gelelim sözümüzün bir ince noktasına! Ne mutlu bize ki, Kerem İsmail gibi Türk'üz; Sofu Ünsal Öztürk yayıncı gibi Türk'üz! Kürt, Türk, ülkede kim ne adla yaşıyorsa yüreğinde bölüşecek sıcak bir şey taşıyorsa, gerçek kardeşlik türküsünü tümüyle birlikte söyleyip onların yanı sıra gideceğiz biz de!

Birlikte türkü dendi mi, söz döner dolanır yazarla yayıncısına gelir. O demektir ki, kara giysiden kurtarmaksa istediğimiz acılardan acı beğenen halkı, yazarla yayıncı, acıya birlikte dalacaklar, çıkar yolu birlikte bulacaklar. Karasevda bir sınavdır; yalan kaldırmaz. Kerem'in yalanı yok. Sofu'ya da yakışmaz yalan. Önce bilinecek ki, yalanla dolan, kara katranlı kazanları kaynatan şeytanın en kızgın yakıtıdır! Şeytana yakıt vermeyin sakın!

Bu iş bitti. Yukarda adı geçen "adamın biri"ne gelince, öyküsü biraz tatsız bu adamın birinin. Hani, "suçlu kim?" dedikti yukarda; o nedenle bu "adamın biri" üzerinde duracağız şimdi. Adam dendiyse salt erkek gelmesin aklınıza. Kadını da erkeği de bir bunun. "Kişinin biri" demektir doğrusu; ağzımız alışmış yoksa. Bir sürü "kişinin biri" dolanır şu yeryüzünde. Bir bölük de ülkemizde eylenir. Yazar çizer takımının güzel tımar edilmiş özel bir bölüğüne gelince, böyle bir utanmazlar sürüsü için aklınıza ne gelirse o söylenir!

İnsanım diyorsan, yurdunu seveceksin! Devrimciyim diyorsan yurdunu seveceksin! Yurtseverim diyorsan yurdunu seveceksin! Yurtseverim deyip de yurdunu sevmeyen mi var? Orası karışık biraz! Ülkesine saldıran İskender'e vurulduğunu görünce, bacısı Sümru'ya, "Kız köpekler bile vatanperver!" diye, Eşper niye bas bas bağırdı? Koskoca Hamit yalan mı söyleyecek! Köpeğin vatan sevgisi dendi mi aklınıza bir tasmayla birkaç parça kemik geliyorsa, bu büyük üstadımız Hamit'in suçu mu; çevresinde gördüklerini yazmış demek adam! O gün bugün, bu vatansever köpeklerden geçilmez ülkemizde! Karşınıza dikilen kişinin biri bu soydansa, boşuna soluk tüketmeyin; yolu cehenneme kadar gidecektir onun, ne etseniz! Atalarımızdan kalma ünlü sözdür; "At tepmez, it kapmaz demeyeceksin!" Bu itler de kapar. Önüne atılan kemiğe balıklama atlayıp kapar. "Kap!" dediler mi babasını bile kapar; sizi de kapar! Kim kemik verir bu itlere peki, tasma kimin elindedir? Onu bilmek gerek. Bu "alalım, satalım" dün-

yasında kolay mı it beslemek? Kolay olur mu canım; maması, aşısı, veterineri, berberi, kulübesi... Biz ondan söz etmiyoruz! O dediğimiz adisi; bir ağılı et parçası atarsın önüne, biter gider! Kafanız alışmış, hep küçük işlere takıyorsunuz! Lütfen, büyük düşünmeye alışın! Dünya sizin bildiğiniz dünya değil artık; kemiğe adaması doğasındandır, biliyoruz; şimdi öyle bir türü var ki bu köpeklerin, kemikleri de öyle az buz değil, hanlara hamamlara sığmaz! İkinci bölük "kişinin biri" de bu "köpeğin büyüğü"nden korkanlardır. Isırır diyorsun, korkmamak olur mu? Korksan da ısırır, korkmasan da; korkarsan daha çok ısırır! Bir de bunun sokağı var, karakolu var, falakası var, mahkemesi var, dağbaşı'sı var, "orman yasası" var, "cuw" deyip bir kurşunla faili meçhule gitmesi var! Varsa var; ne yapalım! Korkanlar sonra gelsin; önce korkmayanları toplayacaksın, bu itlerin bir bir yakasına yapışıp hanını hamamını, çatısını tavanının başına yıkacaksın! Hiç başka yolu yok! Suyunu kesemezsen döner durur değirmen. Hem de ne değirmen! Üst üste bindirmiş kara taşları, arpa buğday değil, seni beni öğütür. Anladınız mı kim besliyor bu itleri! Anlamadınızsa pes; bizden bu kadar! Diyelim suyu kesemediniz; değirmencinin yolunu kesmek de mi aklınıza gelmiyor! Siz değirmenciyle köpekleri düşünedurun biz romanımıza dönelim gene. Kızın adı Dilan. Kara kaş, kara göz. Saçlar topuklarında. Alnı bir kâse süt. Dudakları kiraz, boy selvi. Dersin bir ceylan! Binmiş eşeğe dağdan iniyor. İncesinden bir de türkü tutturmuş yanık yanık. Sen üç beş it, kes kızın yolunu; sürükle kayanın dibine. Kız ağlar, yalvarır; "kıymayın bana" der, "nişanlım var benim." Kimi elini tutar, kimi ayaklarını. Isırıp saldırınca da bir taş indirirler başına. Yatırıp oracıkta sırayla... Allı pullu, yaldızlı yıldızlı giysileriyle utanmadan, Dilancığın ağzındaki sakızını, boynundaki boncuğunu, altındaki eşeğini de alırlar elinden! Yani, tam bildiğiniz gibi! Kimlermiş bunlar? deyip durmayın aptal aptal! Adlarını apaçık söyletip başımıza yeni

işler mi açtıracaksınız! Ünsal yayıncıyı daha yeni kurtardık ellerinden! Ne bir kezi, bin kez olmuş bu anlattığım öykü! O gün bugün dağda Memo! inmiyor dağdan. Dilan'ımın namusu diyor, başka şey demiyor! Bilen biliyor, siz daha anlamadınızsa kimlerin işidir bu; gözünüzü dört açıp çevrenize bakın! Ayşe'leri, Fatma'ları, Ahmet'leri, Mehmet'leri kimler soyup soğana çeviriyorsa onların işidir bu! Bu ne demektir? Bir bölüğü yüzümüze gülerken bir bölüğü olur olmaz üstümüze saldıran vatansever köpeklerin suyu iyice ısındı demektir! Hırsızı, uğursuzuyla kuduz itler sürüsü temizlenmeden ne Memo dağdan iner, ne ülkede kardeşlik olur. Gerçekten yurtseversen, annen seni bugün için doğurdu! Biz bu vatanın gerçek sahibi değil miyiz deyip... Yetti namusumuzla oynadığınız, yetti çektiğimiz deyip... Bize ettiler edeceklerini, bari çocuklarımızı kurtaralım deyip...

Söz sözü nasıl açtı, nerden gelip nereye geçti, ortalıkta kurum kurum dolanan kimlerin çirkef dolu kıçını nasıl açtı; gördünüz! Kaç tür "adamın biri" var şu ülkede demek! Şimdi yeni bir söze gireceğiz; sizinle de tanışalım artık! Kulağınızı açmış, yarım saattir dinliyorsunuz bizi! Siz kimlerden sayılırsınız; açıklar mısınız lütfen!

— Nasıl sorarsın bu soruyu! Sen benim kim olduğumu biliyor musun? Ben, koskoca "Vatansever Ticaret-Endüstri Holding'in..."

— Belli, gidinin dölü! Bırak vurgununu, holdingini de, geç bu yana! Sen!

— Me?

— Evet, You!

— Bendeniz efendim, bizim bankalar konsorsiyumu and insurance companies biiznillah-ı teâlâ...

— Anlamıştım bakışlarından; gözün göz değildi it oğlu it!! Bankasını, sigortasını bırak, geç sen de onun yanına! Sen!

— Beni öğrenip de nitçeen yiğenim? Allah baa viymiş on bin dönüm toprak!... Damatlarda birlik...

— Allah'ın toprağını Allah'ın çalışan kullarına bırakıp siz de bu yana geçin bakalım, damatlarla birlikte! Sizi de şöyle alalım, gönlü bir türlü bunlardan ayrılığa katlanamayan paşam!

Geriye kim kaldıysa çıksın ortaya! Çıksanıza, niye saklanıyorsunuz? Kapının önünden geçecek sevdalısını cumba gerisinde bekleyen Osmanlı dilberi gibi, ışıkları söndürüp pencere artlarına sinmiş neyi bekliyorsunuz? Sizin eliniz, sizin kafanız, sizin yüreğiniz olmadan ne tarla tarladır, ne fabrika fabrikadır; ne banka banka olur. Göğsünüzü siper edip siz savundunuz bu ülkeyi. Düşmandan kurtardık dediniz; eksik bir şey yapmışsınız demek ki! İtlere, kurtlara kaptırmadan bir el atıp bitirin artık şu işi! Dağdan türkülerle inmiş Memo'yla Manisalı Doktor Aysun'un, Hozatlı Öğretmen Berivan'la Edirneli Kompüterci Oktay'ın dillere destan, mutlu bitmiş aşklarını konuşalım, romanlarını yazalım biz de! Bir baştan bir başa sevda türküleri, çiçek kokularıyla donansın toprak. Yetti bu kan kokusu, yakışmıyor bu güzel ülkeye!

Bizim Musa

Moris Farhi'nin, Türkçede çıkacak romanı üzerine yazmam istenince duraladım. Roman yazarla okurunun arasındaki bir iştir, bildiğimiz. Kiminde, eleştirmen dedikleri birileri girmeye kalkar araya! Yazardan da, okurdan da daha iyi biliyordur bu işi! Gerçekten öyleyse tadına doyum olmaz da, adamın salt kendi savıysa bu (ki, çoğu kez öyledir), al başına belayı! Yazarla okurun arasına bit atmak için yemediği nane kalmaz. Roman üzerine, romanlar üzerine biz de konuşuruz aramızda. Yazmak dedin mi iş değişir; eleştirmenliğe girer. Yılların sinema, yazın emekçisiyim, hep haddimi bilip yolumda yürümeye çalıştım. Eleştirmenlik gibi ağır sorumluluk getiren bir işe kalkışmadım. Moris Farhi'nin romanına tanıtma yazısı yazmak (onun bana ne gereksinimi vardı, bilmem!) benim becerimin dışındaydı, tamam; Moris Farhi'yi tanıtmak da yapamayacağım iş değildi ya; ona kalkışayım dedim ben

de. Moris Farhi'yi anlatmak çok kolaydı sanki! Romanına da değinirim belki, pek çizmeyi aşmadan!

Moris Farhi, tüm dünyada baskı altında tutulan yazarların haklarını savunma yükümlüsüdür Uluslararası Pen'de. Yaşamında dur durak yoktur o yüzden. Bizim Eşber'imizden, Recep Maraşlı'mızdan bilmem hangi kıtada hangi uzak ülkenin zindanına atılmış, acılara batırılmış yazarını duydu mu fırlar. Yazılar yazılır, fakslar çekilir, telefonlar işler. Medyada, yazılı basında görürsünüz, okursunuz hani; Trafalgar Alanı'nda ya da o karanlık ülkenin temsilcilikleri önünde yürüyüşe, direnişe geçilmiştir, Londra'da ya da bir başka kentte. Sırtında protesto giysisi, elinde döviz tabelası, orda, en öndedir Moris Farhi; ondan sorulur bütün bu işler. Boş vakti olur mu böyle birinin? Telefonda sesini duymak yetmez de ayrılık canımıza tak dedi mi, biz dostları yaygarayı basarız; "İntihara karar verdiğimizi", açıklamaktan başka yolu kalmamıştır bu işin! İngiltere'de, "İntihara Karar Verenleri Caydırma Derneği"nin üyesidir çünkü Moris Farhi; koşup gelecektir duyar duymaz! Genç yaşında, ipek gibi ak pak olmuş saçı sakalı arasında ışıl ışıl gözlerini gözlerinize dikerek size yaşamanın yüce talih sonucu ele geçirilmiş, yerine hiçbir şeyin konamayacağı, bulunmaz bir güzellik olduğunu anlatacaktır. Ne mi olur anlatınca? Bugüne dek, Moris Farhi ile konuşanlardan hiç kimse yaşamına kıyma yolunu tutmamıştır; o olur.

İşte bu Moris Farhi'dir "Bizim Musa" dediğim. Ankaralı Musevi bir varlıklı babanın oğludur. Varlıklı babanın varı yoğu, savaş yıllarından çıkarılan "Varlık Vergisi" adlı çapul yasası ile elinden alınınca daha çocuk yıllarında çarpılmışa dönüp acılarla tanışır, Musa'cık. Kolej'i İstanbul'da bitirince kapağı İngiltere'ye atar. Anlayacağınız, Anadolu toprağının, elde tutmayı beceremediğimiz (ne elde tutması, ite kaka uzaklaştırdığımız) soylu ürünlerinden biridir ünlü İngiliz yazarı Moris Farhi. Bizim Musa'mızdır aslında. Söküp koparılmış kökendeki salkım saçak toprağı ile bizdendir. Yıllardır kulla-

namadığı Türkçeyi unuttuğundan yakınır ya, bakmayın, değme aydınımıza taş çıkartır o konuda da. Nice dizelerini ezbere okur Nâzım'ın. Hem de güzel Türkçemizin tadını çıkara çıkara. Acısını bölüştüğü kendi halkına bağlılığı kadar öteki halkları sevmenin insanlık görevi olduğunu unutmamaya da özen göstererek. İngiltere'deki uzun yıllar boyu, çeşitli tiyatrolardaki oyunlarda oynamış, senaryolar yazmış, şiiri denemiş, romanda karar kılmıştır sonunda. Güçlü İngilizce yanında Fransızca, İspanyolca, İbranice bilir. Türkçesini söyledik; Anadolu dilidir.

Amma saygısız heriflerizdir biz romancılar aslında! Gözümüz, kulağımız girdisinde çıktısında elâlemin! Burnumuzu sokmadığımız yer kalmaz. Ayıp değil mi, diyeceksiniz! Ayıp olmasına ayıptır da, insanı insana tanıtıp insanı gerçek insan yapmak başa düşen görev olunca kim umursar ayıbı? "İnsan budur!" deyip çekilmek de yetmez! "Bu böyle yapılır!", "Böyle gösterilir!" deyip çalışa çabalaya öyle bir güzellik koyacaksın ki ortaya, insan insanlığından utanıp daha iyisinin özlemini duyacak ta yüreğinin göbek taşında! Kendini değiştirebilen yaratıksa (bir tanımı da budur insanın), hamama giren terler diyerek yunup yıkanıp arınmaya çaba gösterecek! Olduğu kadar, yapabildiği kadar! Aldırmayanları temizlemeyi de görev bilecek bileğine güveniyorsa! Pisliklerin, çirkinliklerin, eninde sonunda insanın yenilmez gücüne çarpıp tuz buz olacağına hiç kuşku duymadan vurabildi mi, kim karşı koyabilir ki ona! Bizim Musa, romancı Moris Farhi de bu, insanı insan yapma yoluna kendini adamışlardan biri işte! Gösterdiği yola karışmak benim işim değil. Siz okurlarla yazarın aranızda tartışacağınız bir konu! Yalnız bir uyarıda bulunacağım. Keskince davranışlarla "pasifist" deyip kolayından yoksamaya kalkmayın! Tartışılası politik çözüm önerilerine de takmayın kafanızı! Okurlar yazarın politik eğilimlerini benimsemek zorunda mıdırlar? Bütün bunların ötesindeki "insana güven"e, "insan sevgisi"ne romanın kur-

gusundaki ustalığa, dokusundaki zenginliğe, romanı roman yapan yanlarına bakın, derim. Ben öyle yaptım. "Dostoyevski sineması!"nı "Pekinpach romanı!"nı bilen biriyle karşı karşıyaydım! Sinemaya tutkun bir yazarın tüm belalarını yüklenmiş Moris Farhi çünkü! Devinim, değişim içindeki tipler yaşadıkça, kendinden ötesini simgeleyen tipik karakterler olup çıkıyorlar sonunda. Eğlendire, şaşırta bizi de zenginleştirerek hem de. Temel görevi de bu değil mi bir romancının? Sinemacı damarımızdan ötürü kan çekmiş olmalı; bir sürü yanıyla yakın buldum kendime.

Yabanda Yolculuk'u okuyunca şaştım kaldım. Musa'yı tanımasam; romancı Moris Farhi'yi bir Güney Amerikalı yazar sanacağım. Güney Amerikalı olmayan bir yazar, kendinden binlerce kilometre uzaklardaki bir toplumu, bir Güney Amerika toplumunu doğasından söylence geleneğine, egemenlerinden sıradan halkına tüm kişileri, kesimleriyle, gerçek renkleri, gerçek davranış biçimleri içinde ortalara dökerek nasıl anlatır böylesine bir rahatlıkla, nasıl sergiler? Buna yalnız biz değil, Güney Amerikalı çoğu yazar da şaşıp kalmış duyduğum. Bu ne gözlem gücü, ne araştırma, inceleme, irdeleme yeteneğidir! Pardon bu işi böyle yapana! Kırında, köyünde, kentinde, meyhanesinde, kerhanesinde aylar ayı o halkla birlik olmasını, hadi diyelim, bir rastlantı, tanıdığı güvenilir dostlar sağladı; yazarın İspanyolca bilmesi de kolaylaştırdı işi! Korkular, baskılar altında içine kapanıp kördüğüm olmuş bir halkı çözdükten sonra getirip o koca romanın sayfalarına, bağdaş kurarcasına oturtmak kaç babayiğidin harcıdır! Alçakgönüllülüğün de bir sınırı vardır; bunu ancak, yukarda anlattığım, umutsuzlukları kendine kıymanın sınırından döndüren Moris Farhi yapar, yaparsa.

Okurken bir koca serüveni yaşayacaksınız siz de. Bu roman bitecektir ama bu serüven sürecektir. Yakında baskıya girecek yeni bir romanıyla, bir başka ezilen halkın tarihsel dramını anlatacaktır bizlere Moris Farhi; araştırmacı romancılığının

bir başka olgun ürünü olarak "çingeneler"i anlatacaktır. Dileyelim, usta işi bir çeviriyle onu da kazandırsınlar Türkçemize.

Kolunda güzel yapıtınla ülkene hoş geldin sevgili Musa!

Yüz Yaşında Bir Bebek

Belki biliyorsunuz, fıkra şöyle: Ramazanda, köye imamlık için gelen iki hocayı sınava çeker köylüler. "Şu duvara bir 'öküz' yazın!" derler. Özene bezene yazar biri. Ötekinin okur-yazarlığı yok; o da bir öküz resmi çizer, "Söyleyin köylüler" der, "hangisi öküze benziyor bunun?"

Ben, öküz resmini çizenden yanayım; onunki daha çok benziyor öküze! Öküzü resminden tanımayacak tek kişi de yok yeryüzündeki yetmiş iki buçuk milletten. Önce burdan vuruyor sinema! Yalnız burdan olsa iyi! O öküzü kaldırıp yürütmüş bir de; tarlayı sürdürmüş, hasat, harman yaptırmış. Gel de inanma öküz olduğuna!

İsa, "Çık ordan!" der demez, ölü Lazaros, kırmaz hazreti, ya Allah deyip kalkar, yürüyüp çıkar duldadan! Yüz milyonlarca Hıristiyan, tanısık deyip inanıyor buna! Hem de ne inanma; Giotto'dan, Rubens'e, Rembrandt'a, koca koca devler

oturup ballandırarak resmini yapmışlar; sanki o gün orday-dılar! Kimileri, tarihi bile İsa'dan önce ve sonra diye ayırıyor. Kim görmüş ölü Lazaros'un kalkıp yürüdüğünü? Sinemanın nice ölüleri dirilttiğini görmeyen kalmadı oysa! Gene de bir türlü, sinemadan önce neydik, sonra ne olduk diye düşünme-ye alıştıramadık kendimizi. Oysa, bir yeni çağın, kamerada dönen film şeridi gibi baş döndürücü devinim çağının muş-tusudur sinema. "Bir sır gibidir az çok ilah olduğumuzdan!"

Sinemadan önce, çağlar boyu sinemayı arayıp durmuşuz umutsuzca. Kurup durmuşuz ancak, olup bitmiş, yitip gitmiş-leri bir canlandırabilsek ne yaman olacaktı kim bilir, diye; olacak şey değil ya. Öyle değil böyleydi deyip koy gözünün önüne, insanoğlu önce gördüğüne inanıyor çünkü. Puta da o yüzden tapmış olmalı. Tapmış durmuş, hem de bin yıllar boyu. Bakmış, ne ağız, ne dil putta; parmağını oynatacak gücü yok! Bir gün, İbrahim, almış derler baltayı, parçalamış sıradan; baltayı da en büyük putun boynuna asıp ona yıkmış suçu! Bu işi kıvıramayacağını bilmeyen mi var putun! Ama, "O ki, şunu bile beceremez, niye tapıyorsunuz bu ölü taşa?" diyecek bir İbrahim var o gün. Kötü mü demiş? Her doğruyu söyleyen gibi onun da başı derde girmiş Nemrutlarla! Biraz kımıldasa paçayı kurtaracak put; devinim bekliyor insanoğlu. Sonunda bakmışlar olmayacak, Tanrı da kayıplara karışmış! Yok deme-ye de dilleri varmıyor Bektaşi'nin dediği gibi, "Ne yerdedir, ne göktedir; ne doğmuştur, ne doğurulmuştur" deyip gözler-den ırak tutarak tam gizliye sürmüşler işi.

Put gibi yontuların gövdesine devinim, yüzlerine insanca anlam vermeye Roma'da özenilir, Yunan'dan sonra. Boşunadır çabalar; Lazaros'u yürütmek İsa'ya vergidir; ne haddine biz zavallı kulların! Bin yıllık umutsuzluğun ardından Rönesans'la yeniden düşülür yollara. Michelangelo, bütün ustalığıyla *Musa*'yı yaratır. Capcanlıdır yontu; ama, ne ağız, ne dil, ne de bir kımıltı gene. Tepesi atar Michelangelo'nun; bir söylentiye göre, "Konuş!" kimine göre de, "Yürü!" diye bağırarak deli

gibi fırlatır elindeki çekici. Ayak başparmağı o yüzden zedelenmiş derler yontunun! İnsanoğlunca yaratılmışın yürümesi için, beş yüzyıl beklenecek daha; Musa ne yapsın!

Yaşanmışı canlandırmanın yolları bıkmadan aranıp durmuş, anlayacağınız. Olayın çeşitli zamanlarda, çeşitli yönlerden görünümünü dizi resimlerle sıralamaktan öte bir şey gelmemiş kimsenin elinden. Halk arasında yaygın öyküyü, eşkıya El Marageto'nun keşiş Pedro de Zaldivia'ca yakalanışını, altı dizi resimle anlatmaktan ötesini beceremiyor, Goya Goya iken! Mucizeleri, birbirini tamamlayan dizi resimlerle etkili biçimde anlatma kurnazlığı gösteren Mani papazları da var, Karahoça'da. Benzeri Moğol resimleri var. Bizim Siyah Kalem, atları çeşitli açılardan göstereceğim diye, perspektifi de, anatomiyi de kaldırıp atmış. Daha niceleri! Herkes sinemanın peşinde.

İlk "ihbar" 1876'larda gelir; Emil Reynaud'nun "praksinoskop"unda görülmüş sinema! Canlılar canlı gibi dolaşmaya başlamışlar! İkinci haber, 1893'e doğru Edison'dan gelmiş. Olup biteni olup bittiği gibi yakalayıp yineliyormuş "kinetograph-kinetoksop"la Edison. Olduydu olmadıydı derken, 1895'te, Lumiere kardeşlerce kıskıvrak yakalandığı tüm dünyaya bildirilmiş sonunda. Tam yüzyıl önce demek. "Faili meçhul" güzelliklerden sorumluydu; sorgulamaya alındı hemen. Nerde mi saklanırmış? Niye bunca özlemle beklediğimizden belli değil mi? Hem de tam gözbebeğimizin içinde durup dururmuş meğer!

Devinimi bölerek tek tek resimleyip de kaydırarak gösterdiniz mi, diyelim kuş, kanat çırparak uçup gidiyor gözümüzün önünden. Bir önceki resim çekilip yittiğinde aymıyor çünkü birden, gözdeki ağ tabaka, varmış gibi görmeyi sürdürüyor. O sersemliğinde ikinci resmi koydun mu önüne, bağlayıveriyor hemen bir öncekine! Gözümüzün bir enayiliği deyin! Binlerce yıllık saklambaçla öğrettiğine bakın sinemanın; anlayana büyük ders! Sızlanacağına, kusurlardan bile yararlan-

mayı bileceksin şu dünyada demek oluyor yani; kıssadan hisse!

Daha yakalandığında ortaya çıkıyor ne mal olduğu! Paraya düşkün, bir; yüzüne baktığı yok parası olmayanın. Gözü de hep dışarlarda, yükseklerde bir de. Yeni bir teknik buluş mu, çat kapı orda sinema. Mekanik, şimik, optik, nerde bir değişiklik varsa pay alacak ille! Buna para mı dayanır! Daha doğrusu, kim dayanır buna? Sırtı kalın olan! Halktan koparmadıkça kimin sırtı kalın olmuş şu yeryüzünde! Dayansın yığınlar! Ağızsız, dilsizken, ses isterim, demiş almış. Akla karayken, renk diye tutturmuş, almış. Geniş perde isterim demiş almış. Halk parayı tık tıkır saydıkça karşı koymak kimin haddine! Sıkılmış karanlık salondan televizyon olup evlere, video-kaset olup ceplere girmiş. Bu teknoloji böyle uçup giderse, daha neler isteyecek kim bilir?

Diyeceksiniz, nereye varır bunun sonu, peki? Ciddi ciddi düşünmek gerek! 1895'te mi doğdu sinema; o gün bugün çok ciddi biçimde karıştırdı ortalığı çünkü. Hemen de tek tek elden geçirip sınava çekti tüm sanatları. İşine yarayan ne varsa, benimdir deyip el koydu. Kendine yakıştırmadığının, küt kapı suratına! Onuruna da çok düşkün bağımsızlığına da! Önce, tiyatrosun dediler, değilim dedi. Romansın dediler, değilim dedi. Öyküsün dediler, değilim dedi. Şiirsin denince, gülümseyip fıkırdamış derler biraz; bilenlerin ağzı; mimarlığa kaş göz ettiğini söylerler. Bana sorarsanız (kimsenin soracağı yok ya!), kurgusu, eksiltmesi, hele minicik ayrıntılarda nelerin gizlendiğini kişinin kafasına dank ettirmesi; bir devinimden, bir davranıştan bin anlam çıkarmasıyla kullanıldığı aklı tam romanın aklıdır. Yumurtadan mı, tavuktan mı derseniz, kimsenin görmediği günlerde, gizlide yaşarken daha, aklıyla romanda saklanmıştır derim. Ortaya çıkınca da kapatmış romanı karanlık salona, ıcığını cıcığını ortaya dökmüş; sende olan bu deyip yol yordam öğretiyor ona bugün de! Romanla kalmamış, dünyanın her tür aklı onda artık bugün.

O karanlık salonunda sinemanın, kimler, ne deneylerden geçmedi ki! Tüm sanatların laboratuvarı orası.

Şimdi gelelim karanlık salona. Uyumak için de birebir, uyutmak için de. Devinim var ya devinim, bütün gizi orda sinemanın. Ülkeden ülkeye geçmeye gerek yok, başka bir açıdan bakmak için bir küçük yer değiştirmeye görsün alıcı, oturmuş seyredene, zaman da sıçradı gibi geliyor, yer de. Bu ne demektir? Alıcı elinde ya; karanlıkta gaflet basıp uyumasın diye, evire çevire kullanıp zamanı, seyirciyi bin bir yalanla "uyutabilirsin" demektir. Al sana bir dram! Dünya salt namussuzlara kalmamış bereket. Karanlık salonda kendinden geçmeye hazır seyirciyi, adam gibi uyarıp insan gibi seyrettirmenin de bin bir yolu var. Sen kendine bak önce! Sinema kirli çıkın, ne gömüleri saklıyor daha; darda komaz seni bileğin sıkıysa! Fatura dedin mi, dönüp dolaşıp halka gelmeyecek miyiz? Halk kimin? Bizim! Önce onunla yola çıkacağız öyleyse. Ekinek diyeceğiz. Özgürlük diyeceğiz. Yetti sizinki artık, halkın sırtı kalın olsun diyeceğiz. En yükseğinden de sinema diyeceğiz. Ona güvenini yitirmişsen seni sinema bile kurtaramaz!

Yazı bitmedi, bir fıkra var daha.

Ak sakalı göbeğinde bir ihtiyar oturmuş sokakta, ağlıyor. Ne oldu diye, sokulup sormuş adam. "Babam dövdü" demiş! "Dedeme dilimi çıkardımdı!" Tanıdınız değil mi bu yüz yaşındaki bebeği? Sinemadan başka kim yapar bunu? Daha da ne diller çıkaracak dedesine kim bilir! Elleri kırılsın, böyle evladı döven babanın!

İşte son sözüm: Tanrı hiçbir ülkeyi ekmeksiz, özgürlüksüz, sinemasız bırakmasın!

"Bu Yapı Değişmedikçe Bu Yazgı da Değişmez"

Mustafa Kemal Erdemol

Vedat Türkali, 1940'larda yazmayı planladığı, on yıldır da üzerinde çalıştığı romanı Güven*'le okurlarının karşısına bir kez daha çıktı. Türkali'nin anlaşmalı olduğu Epsilon Yayıncılık, yasal sorunlarla karşılaşacağı endişesini duyarak kitabı basmaktan vazgeçince, sadece edebiyat çevreleri değil, önde gelen medya organları da konuyla ilgilendi. Basında çok sayıda haber ve yorumun yanı sıra, yazarla yapılmış söyleşiler de yer aldı. Epsilon'un tutumuna üzülmekle beraber, ısrarla yayınevini değil, onları bir kitabı basmaktan korkar hâle getiren sistemi eleştiren Türkali'nin bu önemli kitabını Gendaş Kültür yayımladı. Vedat Türkali ile Londra'da, romancılığı, sinemacılığı ve son romanı* Güven *üzerine konuştuk.*

Sayın Türkali, ilk romanınız Bir Gün Tek Başına*'yla okurlarınızın karşısına çıktınız. Bu güzel roman* Milliyet *gazetesinin düzenlediği roman yarışmasında birincilik ödülü almıştı. Ancak* Bir Gün Tek Başına *yayımlandığında siz 55 yaşındaydınız. Bundan ötürü edebiyat alanına geç çıktığınız sanılıyor. Sinemacılığınız, iyi bir şair olmadığımı anlayınca bıraktım dediğiniz şairliğiniz ve tiyatro yazarlığınızın yanı sıra çok sayıda polemik yazısı da kaleme aldınız. Yani yazarlığınızın uzun bir geçmişi var. Edebiyata ilginizin nasıl ve ne zaman başladığını sorabilir miyim?*

Edebiyat zevkimin oluşmasında en önemli etkenin evimizde annem tarafından okunan, *Siret-i Nebiyye, Ahmediye, Muhammediye, Muhammed'in Gazaları, Uhud, Bedir Seferleri* gibi dini kitaplar olduğunu söyleyebilirim. Hz. Hamza kılıcını çekti küffarı dağıttı falan gibi şeyleri zevkle dinlerdim. Sanıyorum anlatıya karşı ilgim böyle başladı. Bunların devamı olarak da aklıma şunlar geliyor; örneğin ramazanlarda evlerde toplanılırdı. Seyirlik oyunlar oynanır, kılık değiştirilirdi. Komedi özentisi oyunlar yani. Masal anlatılırdı. Onların da en iyi dinleyicisi idim. Hatta hiç unutmam, Tokat'tan gelen bir kadın vardı Huriye Teyze diye. Bayılırdık ona, öyle güzel anlatırdı ki. Anlatıya karşı büyük ilgi, zevk ya da heyecan duymam, annemin, ara sıra da babamın okuduğu bu öykülerle oldu. Sonra daha da geliştim tabii. Benim üç ablam vardı. Özellikle büyük ablam roman meraklısıydı. *Çalıkuşu*'nu ondan duymuştum örneğin. Bu arada epey gözyaşartan romanlar da okurdu. *Akşam Güneşi* falan. Peyami Safa'nın Server Bedii takma adıyla yazdığı *Cingöz Recai*'yi de okurdu. Hatta hatırlıyorum evde ablam *Cingöz Recai*'yi annem ve babama da okurdu.

Yazarlığım ise mektup yazmakla başladı denebilir. Samsun'da bizim mahallede Kürt hamallar otururdu çoğunlukla. Bizim Kökçüoğlu Mahallesi Samsun'un en fukara mahallesiydi. Konu komşumuz ekmek parası için buralara gelen

Doğulu insanlardı. Ben bunların gelen mektuplarını okur, memleketlerine gönderecekleri mektuplarını da yazardım. "Kadir Efendi, Kadir Efendi" diye yanıma gelirlerdi (Vedat Türkali'nin asıl adı Abdülkadir Pirhasan'dır-MKE). Köylerdeki yaşamı da, sorunları da yavaş yavaş duymaya, giderek öğrenmeye böyle başladım denebilir bir anlamda. Bol bol mektup yazardım, bol bol bitlenirdim bu arada. Bu da gayet doğaldı o zamanlar, memlekette bit çok yaygındı ve öyle DDT falan da yoktu. İlk yazma hevesim de bu mektuplarla başladı diye düşünürdüm.

Öğrenciliğinizde her öğrenci gibi sizin de etkilendiğiniz kimi öğretmenleriniz olmuştur sanırım.

Ortaokulda son sınıfta Salim Rıza Karapınar diye bir edebiyat hocam oldu. Hâlâ hayatta olduğunu sanıyorum. Bende ilk edebiyat zevkini uyandıran insandır o. Nâzım Hikmet'i, Necip Fazıl'ı okuturdu bize. İlerici, solcu bir adamdı. Hâlâ da öyledir. Selahattin Hilav, Cahit Külebi ve Adnan Özyalçıner'in de aralarında bulunduğu birçok edebiyatçıya hocalık yapmıştır. Hatta ben bir ara hocamıza gün yapalım dedim. TV'de kendisiyle yapılan bir röportajda benden de bahsederek, "Benim öğrencimdi, şimdi yurtdışında yaşıyor" dediğini duydum. Bize İbsen'in *Halk Düşmanı*'nı okutmuştu. Nâzım'ın şiirlerini okur, Faruk Nafiz'in ne kadar kötü bir şair olduğunu anlatırdı. Necip Fazıl'ı severdi. Cahit Sıtkı'yı, A. Muhip Dranas'ı da ondan okuduk. Bende edebiyat zevkini bu hocam uyandırdı anlayacağınız. Bu yüzden edebiyat öğretmenlerinin çocuklar üzerinde çok etkili olduğuna inanmışımdır. Edebiyat, tarih, felsefe anahtar disiplinlerdir öğrenciler için. Hele edebiyat meraklısıysalar.

Lisedeyken âşık oldum bir ara, o zaman da şiir yazmaya başladım. O dönemler Almancada sınıfın iyisi sayılırdım. Bize Goethe'nin bazı şiirlerini okuturlardı. Ben Goethe'nin bazı şiirlerinin manzum çevirilerini yapmaya kalktım. Ahmed

Rıfai Bey vardı Almanca hocamız. Benim o çevirilerimi diğer sınıflarda öğrencilere yazdırırdı. Şöyle bir şiir çevirmiştim: "O yurdu bilir misiniz limonlar çiçek açar, koyu yapraklarında portakallar renk saçar." Kafiye düzeni bile aynıdır. Sonra "Deniz" diye bir şiirim vardı. Bafra'da Halkevi'nin *Altınyaprak* adlı dergisinde çıktı; Kadir Demirkan imzasıyla. Bu sene Cumhuriyet'in 75. yılı nedeniyle Yapı Kredi'nin düzenlediği sergide bu derginin de bir sayısını bulup koymuşlar. Görünce çok heyecanlandım. Lisede artık adım edebiyatçıya çıkmıştı. Refik Fikret Sağnak diye bir hocamız vardı, şiir yazardı, şiir kitapları da yayımlanmıştı. O, dersinde bize serbest yazılar yazdırırdı. Ne isterseniz yazın derdi. Hüsamettin adlı bir çocuk vardı sınıfta. Bu çocuk bir gün bana sataşan bir yazı yazdı derste. Ben de yanıt verdim. Sınıf yerlere yattı gülmekten, çok beğenmişlerdi. Bir süre sonra ben, para karşılığı bazı öğrencilere edebiyat dersleri vermeye başladım. Benim için de çok faydası oldu bu derslerin. Çünkü, dersleri Fuat Köprülü'nun eski Türkçe yazılmış Türk Edebiyatı Tarihi kitabından verdiğim için, üniversitede Fuat Köprülü'den hiç çalışmadan iyi notlar aldım. Lise son sınıfta okuduğum, başkalarına da okuttuğum şeylerdi. Lise son sınıfta iyi bir felsefe hocasına düştük biz. Hâzım Bey diye. Öldü. Bize düşünmeyi, eleştirel bakışı, bilimsel yaklaşımı o öğretti diyebilirim... Durkheimcı denilebilirdi. Tabii ki anti-Marksisti, anti-materyalistti. Bizi okuma açısından çok etkiledi. Salim Rıza ile bu hocanın çok etkisi oldu üzerimizde. Sonra üniversite için İstanbul'a geldim. Ancak yatılı okuyabilirdim, çünkü parasızdım. Yatılı olarak da Yüksek Muallim'de okuyabilirdim. O sene galiba 25 kişi girdik sınava Türkoloji bölümü için. İki kişi aldılar. Ben dördüncü olmuştum. Bana git dediler, gelebilirsen Şubat'ta gel. Sizler bilmezsiniz, '30-36 yılları arasında okul edebiyat kitaplarında Nâzım'ın şiirleri okutulurdu bize. Benim şiir zevkimde iki şey atbaşı gitmeye başladı. Ahmet Haşim'e de Nâzım'a da bayılıyordum.

İlk şiiriniz olan "Barselona'dan Mektup"u, 1938 yılında bu tutkuyla yazdınız herhalde. Yahya Kemal'i de çok sevdiğinizi biliyorum, o zaman pek sevmez miydiniz?

Yahya Kemal de vardı, seviyordum da ama, Haşim'i tercih ediyordum nedense.

Siz sosyalist görüşlerle çok genç yaşta tanıştınız. Bu sözünü ettiğiniz dönemlerde galiba sosyalizmden haberdardınız...

Dokuzuncu sınıfta Mehmet adlı bir arkadaşım vardı. Komünist Mehmet derlerdi. Bana ilk kez proleterya, sınıf, burjuvazi, emekçi halk gibi kavramlardan söz etti. Ben zaten emekçi mahallesinden geliyorum. Kafam karıştı. Ben de o zaman hızlı Kemalist'tim. Cumhuriyet'in onuncu yıldönümünde harçlığımla fenerler aldım, yaşasın Cumhuriyet yazıları yazdım. Yani ev devlet dairesi gibi olmuştu. Bir tek bizim ev. Babam da çok muhalif biri. Abdülhamit diyor, Şeyh Sait'i tutuyor, Kürtlüğü falan yok babamın. Müslümanlığından dolayı. Babamı çok severdim, beni hiç dövmemiştir. Fakat bir gün Türk'üm deyince dövecekti neredeyse. 'Ne demek Türk demek, Müslüman'ım diyeceksin diye. Ben yeni kuşaktanım, Kemalist'im. Biz Türkler şunu bunu yaptık diye övünüyorum. Ablamlar dalga geçerdi benle bu yüzden. Bir ablam güzel güzel okuyordu, okuldan aldı babam. Okuldaki kurallar gereği saçını kestirmesi lazımmış, şapka giymesi de lazım. Başında hafızlık tacı var, şapka giymemeli diye babam okuldan aldı ablamı. Ben bu halkın ne tür takıntılarla boğuştuğunu, ne acılar çektiğini iyi bilirim. Sonra biraz biraz anlamaya başladım. Lise sondayken yolumu bulmuştum galiba.

Edebiyatla ilginiz nasıldı, yani daha ciddi boyutlar almış mıydı?

Denebilir. Bir köy öğretmeni vardı. Sefer Aytekin. Yazardı aynı zamanda. *Yeni Adam*'da yazıları yayımlanıyordu. *Varlık*

dergisi okurduk o zamanlar biz. Cevdet Kudret'in ve Mehmet Ali Sel imzasıyla Orhan Veli'nin şiirleri çıkıyordu. Hani "Hicret" şiiri vardır ya, Damlara bakan pencereden / Liman görünürdü / Ve kilise çanları / Durmadan çalardı bütün gün. / Tren sesi duyulurdu, yatağından / Arada bir / ve geceleri. / Bir de bir kız sevmeye başlamıştı / Karşı apartmanda. / Böyle olduğu hâlde / Bu şehri bırakıp / Başka şehre gitti. Ben bunu daha okur okumaz çarpılmıştım. Hemen ezberlemiştim. Bak bugün bile aklımda.

TKP ile o sıralar ilişkiniz var mıydı?

Sefer Aytekin'le biz –ben şiir yazıyorum o da hikâyeler yazıyor– çok yakın arkadaş olmuştuk. Onun Samsun'daki parti örgütüyle ilişkisi vardı. Onlar beni tanımaya başlamışlar. Bir defa buluştuk hatta. O zaman 1936-1937'de desantralizasyon kararı alınmış, kimseyi örgütlemiyor parti. Ama ilişkimiz vardı.

Liseden sonra İstanbul'a geldiniz. Edebiyatı seven birisiniz, sevmenize engel değil ama asker olmak nereden geldi aklınıza?

Evet. İstanbul'a geldim üniversiteye girmek için.

O zamanlar üniversiteler bomboştu, insanı kolundan çekip alıyorlardı adeta. Bir ay bir fakülteye gidip dersleri dinler, sonra istediğin bölümü seçerdin. Ancak ben yatılı okumak zorundaydım. Çünkü parasızdım. Yatılı okumak için de yüksek muallimde ya da tıpta falan okumak lazım. Bunun için de üniversite adayı hâli vakti yerinde olmadığına dair kâğıt yaptırırdı. Birkaç tane yaptırılırdı hatta, şurası olmasa burası olur belki diye, ben bir tane yaptırdım. Edebiyat şubesinde okuyacağım, sadece onu istiyorum. Daha önce de belirttiğim gibi, dördüncü olduğum için kabul edilmedim. Beni İstanbul'a getiren ablamla geri dönmeye karar verdik. Fakat iyi bir tesadüf oldu o sırada. Annemin amcasının kızı vardı Aksaray'da, onlarda misafirdik. Okula gidiyorum, imtihanlara giriyorum. Artık döneceğiz, umut yok. Bir gün bir askeri öğrenciyle ta-

nıştım. Fakültede okuyormuş, Milli Savunma Bakanlığı adına. Tarih öğretmeni olacakmış. Munip adında bir çocuktu. Edebiyat öğretmeni olunuyor mu, dedim. Olunuyor, dedi. Nerede bu okul, dedim. Şimdiki Eczacılık Fakültesi var ya, orası Askeri Tıbbiye idi. Oraya gittim. Orada herkesin tanıdığı Müşkilat Bey lakaplı biri var. Adı Hikmet ama Müşkilat Bey diyorlar. Gözlüklü bir adam, daha kapıdan girer girmez tiksinir gibi bakardı. Gittim ona, "Efendim ben askeri öğretmen olmak, bunun için de edebiyat şubesine girmek istiyorum" dedim. Baktı baktı, "Olmaz, okul dolu" dedi. Tam gidiyorum, "Dur bakayım" dedi, birtakım kâğıtlar gösterdi. "Bunlar başvurmuşlar ama kâğıtlarını yaptırmamışlar, sen kâğıtlarını çabuk bitirirsen seni alırım" dedi. O çocuklar da kim biliyor musun? Birisi Mithat Sertoğlu'ydu mesela. Sonra noterde şahidim oldu Sertoğlu. Hemen sağlık raporu için Gümüşsuyu'ndaki Askeri Hastane'ye gittim. Orada faşist bir doktora düştüm. Korkuyorum, ödüm patladı. Adam, "Doğru, dürüst nefes al" falan diyor. Bağırıyor, dövecekti beni nerdeyse. Sonra, "Ben senle uğraşamam şimdi" dedi, yanındakilere dönüp, "bunun bir filmini alın bunda bir bokluk var" diye de ekledi. Aynen böyle söyledi. Şimdi karşıma çıksın vallahi yüzüne tükürürüm, hâlâ kızgınım çünkü. Neyse filmi aldı eline. "Ooo" dedi. Sonra, sordu, "Sen ne olacaksın?" "Askeri öğretmen" dedim. Durdu, "İyi iyi, olursun" deyip, sağlam raporu verdi. Ben aslında neyin ne olduğunu bilmiyordum. O çocuk bana söylemişti, Milli Savunma Bakanlığı adına okursan on beş sene mecburi hizmeti var diye. Ama umrumda değil ki, okula gidiyorum ya, beni bu ilgilendiriyordu. Bana şaka geliyordu. Bir hafta sivil elbiseyle girip çıktım okula. Hatta Galip Bey vardı sınıf subayımız, "Koca kafalı Samsunlu hâlâ üniformayı giymedin mi?" diye sordu. Asker oluşumun öyküsü bu.

1951 yılında tutuklandınız ve yedi yıl hapis yattınız. Senaryo çalışmalarınız da mahpusluğunuz sona erdiğinde başladı. Sinemada çalışmaya nasıl karar verdiniz?

Üniversite yıllarımda çok iyi bir sinema izleyicisiydim. Zaten tutku derecesinde bir ilgim de vardı. Ancak cezaevine girdikten sonra sinema üzerine düşünme olanağı bulabildim. Mahpusluktan sonra yapabileceğim bir iş yoktu. İş vermiyordu kimse. Rıfat Ilgaz ve Suavi adlı bir arkadaşımla Gar Yayınları'nı kurduk. Sevmedim bu işi, zorla yapıyordum. Üçüncü kitabımızdan sonra da kapattık yayınevini. Yılmaz Güney yayınevine sık sık gelirdi. Sinema konusunda ortak yanlarımız vardı. Yılmaz'ın götürdüğü bir gece kulübünde, Kemal İnci adlı bir arkadaşla tanıştım. Bir film çekiyorlarmış. Benden senaryo yazmamı istedi. O sıralarda Yılmaz'ın *Dönüş* adlı bir senaryosu vardı, onun üzerinde çalışıyorduk. İnci beni ikna etmek için gelip gitmelere başladı. Suphi Kaner'in *Üsküdar İskelesi* adlı bir filmi vardı, onun çekimlerine davet etti. Gittim. Suflörlük yaparak, üçüncü asistan olarak başlamış oldum sinemaya.

Tabii sonradan yönetmenlik de yaptınız. 1965'te Sokakta Kan Vardı *'yı, 1972'de* Kopuk*'u yönetmiştiniz, değil mi?*

Evet. *Sokakta Kan Vardı,* tam istediğim gibi çekemediğim bir filmdir. *Kopuk* ise senaryo kuruluşu olarak başarılıdır. Yapımcı Naci Duru'nun eline tutuşturulan, benim de daha önceden okuduğum, Ercüment Ekrem Talu'nun ünlü bir romanı vardı, oydu. Bu filmi, Yunus Emre üzerine bir filmi yapma sözünü verdikleri için kabul etmiştim. Tutulan bir film oldu.

Siz kuşkusuz önemli bir romancısınız. Hemen hemen her romanınız, çok beğenilmelerinin yanı sıra, çokça da eleştirildi. Kendi adıma söylüyorum. Okuyabildiğim kadarıyla eleştirilerde roman tekniğiniz falan eleştirilmiyordu. Daha çok verdiğiniz mesajlardı şimşekleri çeken. Tek Kişilik Ölüm *örneğin. Çok gürültü kopardı. Vaktinde tüm bunlara yanıt vermiştiniz ama yine de sormak istiyorum. O eleştiriler ışığında* Tek Kişilik Ölüm*'ü nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Daha önce bir yazımda kullandığım cümleyle başlayayım isterseniz: "Tarihte kaçırılmış fırsatların getirdiği zarar kolay giderilmiyor." Değerlendiremediğimiz fırsatların acısını o günleri yaşayarak çekmiş birileri olarak bize düşen, neleri nasıl kaçırdığımızı açık seçik ortaya koyup içtenlikle sergilemektir. Tüm çabam, uğraşım bu temel inancıma dayanır. *Tek Kişilik Ölüm,* bu inancın ürünüdür. Bir tarih kitabı değil, bir romandır; ancak, tarihle ilgili söylediklerinin belge niteliği taşıması gereğine yürekten inanmış bir yazarın romanı.

Romancıların en kızdığı soru olduğunu biliyorum ama affınıza sığınarak sormak istiyorum. Son romanınızın adını neden Güven *koydunuz'?*

Bu romanı yazmaya 1944 yılında karar vermiştim. O zamanki adı "İtimat"tı. TKP'de gizli çalışan insanlardık. Bu sözcük TKP'de her tarafa çekilebilen bir sözcüktü. Ben de romanda, bir devrimci hareketteki farklılıkları ortaya koymaya çalışıyorum. Sözcük, romanda da görülebileceği gibi, yaşanan ilişkilere de uygun düşüyor.

Güven *piyasaya çıktı, okurlarıyla buluştu. Ne tür tepkiler geleceğini yakında göreceğiz. Şunu sormak istiyorum; siz bu romanı '40'lı yıllarda yazmayı planlıyordunuz. Romanda TKP tarihinin kimi bilinmeyen yanlarına eleştirel yaklaşılmış. Ta '40'lı yıllardan günümüze kadar, TKP'de eleştirilecek, karşı sıkılacak olguların olabileceğine nasıl ve niye inandınız?*

Ne bu ilk kararı aldığım yıllar öncesinde, ne sonra, ne de bugün TKP'nin yanlışlıklarını ortaya koyacağım diye yola çıkmadım. Sürekli biçimde saldırıya uğrayan TKP'nin yürüttüğü acı savaşı yansıtmaya çalıştım. Olaylara nesnel bakmak, yanlışları, nereden gelirse gelsin yansıtmak yalnız tarihe karşı sorumluluğumuz gereği değil, yanılgılara düşmemenin de tek yoludur. Romanın saptadıklarıyla ortaya çıkan, şu ya da bu kişinin ya da kurumun, şu ya da bu yanlışı değil (çünkü,

bugün içine düştüğümüz bataklık salt onunla açıklanamaz) asalak parasal güçlerin, sınıfların, katmanların, onların çıkarları doğrultusunda üretilen ideolojilerin, yani demokrasi karşıtı profaşist felsefenin devleti ele geçirip topluma egemen oluşudur. Dayatılan bu yapı içinde ülkemiz yaşamsal hiçbir sorununa temelli çözüm üretmemeye yazgılı olmuştur. Soygun, baskı, işkence üretmiştir bu düzen; temelli çözüm asla. Bu yapı değişmedikçe bu yazgı da değişmez.

Romanda asıl kahramanlardan birinin Sovyetler Birliği ile ilişki kurması, onun, o günlerde casuslukla, vatan hainliği ile suçlanmasına yol açabilirdi. Gerçi ben romanı okuyunca onun bir Nazi istilası karsısında vatan savunması örgütlemek için SSCB ile ilişkiyi yitirmemek amacında olduğunu anlıyorum. Öyle bir günde Nazilere karşı savaşan SSCB'de destek sağlamanın önemini de anlıyorum. Ancak bütün bunlara karşın genç bir insanın böyle ağır bir riski göğüslemesi sizce gerçekçi bir tavır sayılabilir mi?

Sorunuz yerinde bir açıklamayla başlıyor. Roman kahramanlarından birinin çizgisini doğru yansıtıyorsunuz. Soruyu, "Genç bir insanın böyle bir ağır riski göğüslemesi sizce gerçekçi bir tavır sayılabilir mi?" diyerek roman dışına kaydırmış oluyorsunuz. Benden o kişiyi yargılamamı istiyorsunuz çünkü. Bence romancının uğraş alanına girmez bu. Sözgelimi, pek bir riske girmeden Nazilerden destek gören, sırtını para babalarına dayayıp düşlediği yere varmayı beceren roman kahramanı daha "gerçekçi" bir tavır sergilemiş oluyor bu hesaba göre! Yolunu bulan, uyanık bir kişidir sonunda. Bu "gerçekçi"liği okur tartışıp değerlendirmelidir.

Kahramanımızın casuslukla ilgili bir iş yapmadığını biz biliyoruz. Konumu da elverişli değil buna; casusluğa değer hangi sırlar var ki elinde? Ama o günde, ola ki bugünde, o biçimde yorumlayıp kara çalacaklar çıkabilir. Kurtuluş Savaşı günlerinde Mustafa Kemal'i de böyle suçlayanlar oldu. Ben

bu işi biraz da alaylı bir dille eleştirdim romanda. Sizler o günleri pek bilmezsiniz. Solcu, ilerici birine polis takmışsa, çevresinde hemen şu tevatür yayılmaya çalışılırdı: "Komünistmiş! Telsizle gizliden Ruslarla konuşuyormuş!" Anlatılan bunun parodisi'dir. Ancak bugün çok başka şeyleri de açıklıkla tartışıyor dünya. Geçenlerde İngiltere'de 87 yaşında bir kadının, Melita Nonvood'un, Sovyetler'e, hiçbir bedel karşılığı olmadan atom sırrı konusunda casusluk yaptığı ortaya çıktı. Kadın da saklamıyor, sosyalist Sovyet toplumunun insanlığın umudu olduğuna inanarak yaptığını, bu işten hiçbir pişmanlık da duymadığını söylüyor. Karı koca Rosenberglerin böyle bir suçlamayla Amerika'da elektrikli sandalyeye oturtulmaları bütün ilerici dünyanın vicdanında derin tepki yarattı, bilirsiniz. İki büyük üstadımız, Oktay Rifat, Melih Cevdet, bu tepki ile iki büyük şiir kazandırdılar Türkçe'mize; "Telefon", "Anı". Tepki bugün de sürüyor; atom sırrı, McCarthyizm düzeyindeki Yanki uygarlığının tekelinde kalsaydı dünyayı cehenneme çevirirlerdi diye düşünen çok sayıda kişi var bugün de. Rosenbergler için insanlığı kurtardılar deniyor. Hiçbir kişisel çıkar gütmeden insanlık için ölüme gittiler deniyor. Kolay bir sözcük "casusluk!" Ama kimin ne olduğunu kestirmek kolay değil. Gizli kapaklı bir iş çünkü. Doğu Almanya'nın Stassi örgütüne parayla bağlı ajanların önemli bölümü çevrelerinde azılı "antikomünist" olarak bilinen kişiler çıktı. Yıllarca solcu sendikaların, partilerin, örgütlerin içinde sosyalistlerin, komünistlerin peşinde koşup Sovyet casusu avlamaya kalkışan İngiliz polisi ile alay edip durdu İngiliz basını, biliyorsun.

Tüm romanlarınızı okumuş biri olarak sanırım şunu sorabilirim size: Vedat Türkali'ye politik romanlar yazarı denilebilir mi?

Denilebilir niye denmesin? Çıkarlar için, günlük "kişisel iktidar kavgaları" uğruna "politika" sözcüğünün öylesine ır-

zına geçilmiştir ki, devrimci, ilerici bir kişi de kolayca kendine yakıştıramıyor bunu. Bir başka güzellik önerisiyle çıkmışsanız yaşadığınız dünyaya, ki sanatın görevidir bu, o dünyanın insanlarına yeni bir bakış açısı sunuyorsunuz demektir; isteseniz de istemeseniz de politik bir tavırdır bu. Bu tavrın kime, kimlere yaradığı, kimlerin, niye beğenisini kazandığı ya da kazanamadığı tartışmasını da beraberinde getirir. Ne kadar saklarsanız saklayın, politik, sınıfsal bir olaydır sanat olayı. Yaratıcı kişi istediği kadar kendini toplumdaki çelişkilerden doğan kavgaların dışında görsün ya da öyle gösterilsin, ortaya konmuş yapıt önce kimlere yaradığını, bir anlamda yüklendiği işlevle açığa vurur. Ben "politikacı" değilim. Ancak çekilen acılardan kurtulmanın tek yolunun halkların politik bilinç düzeyinin yükselmesine bağlı olduğuna inanırım. Tüm uğraş alanlarımda, şiirdi, oyundu, sinemaydı, romandı, çabam bu bilince bir şeyler katmaya yönelik oldu, elimden geldiğince; emek verip insanlara sunduğum ürünün gerçek sanat yapıtı olma niteliğini taşımasının topluma karşı sorumluluğumun bir parçası olan, sanata karşı sorumluluğumun vazgeçilmez ilkesi olduğu gerçeğini de unutmadan. Romansa roman, şiirse şiir. Oyunsa oyun, sinemaysa sinema olmak önce. Her sanat dalı için geçerli.

"Batı Kapitalizmi Ülkeyi Parmaklarında Oynatıyor"

Türkiye-AB ilişkilerinin geleceği özellikle son dönemde yine tartışmaya başlandı. İktisat *dergisi olarak yaptığımız söyleşide Vedat Türkali; Türkiye'de Batılılaşma hareketlerinin başlangıcını, Cumhuriyet Dönemi'ni ve bugünü değerlendirdi. Vedat Türkali'ye göre AB'ye girme olasılığımız yok gibi...*

İktisat Dergisi *– Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne dönüşümle beraber sizce Avrupa ile olan ilişkiler nasıl/ne yönde değişti? Bu ilişkideki süreklilik ve farklılıkları nelerdir?*

Vedat Türkali – Batılılaşma eğiliminin aslında kapitalistleşme, kapitalist bir toplum olma sürecine geçmek demek olduğunun daha yeni yeni bilincine varılıyor, ondan evvel bu sözcükler bile yasaktı, tabu gibi görülüyordu.

Bizde Batılılaşma –esas olarak– Tanzimat'la başladı. Tanzimat'la beraber Batı, kendi ilkeleri doğrultusunda bir toplum olmamızın bir akdini istemiş ve 1839'da Tanzimat Fermanı okunmuştur; bu Batılılara verilen güvencedir. Tabii Tanzimat'tan hemen önce İngilizlerle imzalanan 1838 Ticaret Antlaşması'nı da unutmamak gerekir. Öteden beri kıskaca alınan Osmanlı'da, artık yavaş yavaş teslimiyet başlamıştır.

Öncesine dönersek; 17. yüzyılın sonlarına, 1699 Karlofça Antlaşması'na kadar bir gelişme dönemi yaşanmıştır. Sonra sistem çökmeye başlamış, hatta Kanuni döneminde bir düşüş başlamıştır. Topraklar, kendilerine kılıç hakkı olarak verilen ve devlet adına toprağı gözetleyen, üretimi teşvik eden ve askerle orduyu destekleyenlerin yerine, bir nevi açık artırmayla, kim en çok parayı vermişse onlara bırakılmıştır. Onlar parayı nerden bulmuşlar? Tefecilerden almışlar çoğu defa. Böylece toprak düzenine tefeci sermaye ve yağma düzeni egemen olmaya başlamıştır. Zaten aslında bir anlamda talana dayanan büyüme duvara çarpmış, yenilgiler art arda gelmiş. Vaktiyle Batı'yı titreten ülke devamlı yenilen, devamlı gerileyen bir ülke olarak varlığını sürdürmeye başlamış. O zaman yöneticiler, ancak Batılılar gibi olurlarsa onların da yaşama şanslarının olacağı, devletin kurtulacağı fikrine kapılmışlar. Oradaki teknolojinin, bilimin alınması için mühendishane kurulmuş, tıbbiye kurulmuş, birtakım okullar açılmış. Kısacası Batılılaşma, 1839 Tanzimat Fermanı'ndan sonra hız kazanmış.

Tanzimat Fermanı'ndan evvel her şey padişahın iki dudağının arasında. Kapitalizme gitmek için en önemli ilkeler olan hukuksal mülkiyet güvencesi yok. Fermanda bu vaat edilmiş. Artık yargılanmadan kimsenin malı alınmayacak, canına kastedilmeyecek, yani bir nevi yasa devleti olunuyor ve yasa devletinden öte hukuk devleti olmak yoluna geçilmek isteniyor. Ferman, doğruda doğruya içeriye yönelik yapılan bir ıslahat hareketi. Yani burjuva hukukunun egemen olduğu bir

toplum yaratılmak isteniliyor. Bu durum Kırım Harbi'ne kadar sürüyor. 1853-1856 yılları arasında Kırım Harbi'nden sonra devlet iyice batağa düşüyor. 1856'da Islahat Fermanı ilan ediliyor. Fermanla, gayrimüslimlerin hak ve ayrıcalıklarının iyileştirilmesi çabası da söz konusu. Ardından 1863'te Osmanlı Bankası kuruluyor. Sonunda devlet, çarkı döndürebilmek için tefecilerden, Galata bankerlerinden borç almak durumuna düşüyor. Ama aldıkları bu borçlarla yine saray yapıyorlar. Yani kapitalistçe endüstrileşme hiçbir zaman beklenildiği ölçülere varmamıştır. Birkaç tesis kurulmuştur belki, ama yapıyı etkileyecek bir şey yoktur.

20. yüzyıl başlayınca Batı'da kapitalizm yeni bir aşamaya, emperyalist aşamaya varmış ve emperyalist aşamada da metalardan çok sermaye ihracı başlamıştır. Ve ardından Birinci Paylaşım Savaşı başlıyor, İmparatorluğun çökmesi hızlanıyor. Cumhuriyete gelindiği zaman artık Batı bizi bu süreçte kapitalist ekonomi yapısı içinde iyice bağımlı hâle getirmişti.

Cumhuriyete geçerken neler oldu? Tabii, Osmanlı'dan kalan o yıkıntılar içinden yeni bir devlet kurmanın yolu, önce Batı düşmanlığıyla mümkündü. Hatta Mustafa Kemal'in konuşmalarında var; kapitalizme, Batı'nın kapitalist saldırısına karşı Türkiye bir kavga yürütüyor. O zamanlar ilk aşamada Batı'daki sosyoekonomik sistemi, düzeni tümüyle karşılarına almışlardı zorunlu olarak. Yalnız onlar değil; Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkımını getiren politikanın mimarları Enver Paşalar da emperyalizme karşı, yani Batı sermayesinin saldırganlığına karşı daha da ileri gitmişler. O sırada en güçlü antiemperyalist odak olan Bolşeviklerle işbirliğine kalkışmışlardır. Aynı çizgide daha gerçekçi olarak Mustafa Kemal de aynı şeyi yapmıştır. Türkiye'nin kurtuluşu o zaman demek ki, antiemperyalistti, antikapitalistti, demek ki bir anlamda anti-Batı... Fakat toplumda bir devrimi, sosyal, politik, gerçek bir devrimi örgütleyecek, geliştirecek, dayanak olabilecek bir sosyal sınıf var olmadığı için veya siyasal ve askeri savaşların

yapıldığı bölgede (Ankara gibi), Türkiye işçi sınıfının çok az kesiminin var olması nedeniyle iş daha çok örgütsüz olan emekçilerden ziyade, örgütlü olan küçük burjuvalara, asker ve sivil bürokratlara kalmıştır. En sağlam örgüt olan kurum, baştan beri ordu olarak görülüyordu. İttihat ve Terakki de ordudan destek alıyor, vatanı kurtarmak onlara düşüyordu.

Bağımsız bir Türkiye kurmak kavgası esnasında Bolşeviklerle işbirliğinden başka çıkar yolları yok, bir sosyalist devlet kurmak gibi sorunları yok, içten bir istekleri de yok. Sıkıştıklarında, Batı'ya kafa tutmak biçimi olarak, "Biz kurtuluşumuz için gerekirse komünist bile oluruz" diyorlar. Ayrıca, işin şu tarafını da görmek lazım, daha dünyada sosyalist bir toplumun nasıl kurulacağını kimse bilmiyor! Paris Komünü 72 gün yaşamış. Ekim Devrimi 73'üncü gününe varınca Lenin, "Paris Komünü'nü bir gün geçtik" diye sevincinden Leningrad'ta dans etmiş çıkıp karlarda. Lenin, Paris Komünü'nden kalan tecrübeyle, nasıl yapacağız diye araştırıyor. Burjuva devlet aygıtıyla sosyalist toplum kurulmaz. Marx, Kugerman'a yazdığı mektupta Paris Komünü'nün yıkılması dolayısıyla bu gerçeğin özenle altını, çizmiş. Ne olacak? Bu örgütü, bu kurumu, yani burjuva devlet kurumunu parçalayacaksın, yıkıp atacaksın ve yeni bir toplum, emekçi sınıfının toplumunu kurmak için emekçi sınıfın devletini kuracaksın. Nasıl? Onu bilen yok. İşte Sovyet sisteminin çıkışı o. Köylü-İşçi askerlerden oluşan Sovyetler –yani şûralar–... Türkiye'nin garabeti ne? Türkiye'yi kurtarmak için ortaya çıkmış olanlar, mesela devletin bir parçası olan ordu ne yapacaktır? Sosyalist bir toplum kuracağım diye kendi kendini yok mu edecektir? Yani bastığı dalı mı kesecektir? Çünkü savaş açanlar yetkilerini devlet gücünden alıyorlar, varlıklarını o devlete borçlular, o devletin bir parçası giderek bir anlamda kendileridir. Ne devleti yıkmak gibi bir teorik hazırlıkları var, ne pratikte böyle bir niyetleri var. Maksatları bağımsız bir devlet olmak ve bunu Sovyetler'in dostluğuyla yapabileceklerini gördüler, onu da yaptılar. Batı'ya

güvensiz sert çıkış, denebilir ki, Sakarya Savaşı sonuna kadar sürer. Ondan sonra ideolojik yapılar doğrultusunda Batı ile uzlaşmanın yollarını aramaya başlarlar.

Ekonomi... "Ferdin yapamadıklarını biz yapalım, devletçi karma ekonomiyi, uygulayalım." Tabii devletçi ekonomi sonunda kapitalist dünyaya yönelik ve onun yanında olan bir toplumda elbette ki kapitalizmin kazandığı bir kapitalist devletçilik hâline geliyor. Nitekim de öyle oldu; uzun bir süreçten sonra Türkiye o yola girdi.

Tabii bir de ne oldu? Batı'daki temel devrimci hareketin hızlanmasıyla kendini tehlikede gören Batı kapitalizmi bir ara çoğu yerlerde demokrasiyi inkâr etti. Almanya'da, İtalya'da, İspanya'da faşizm iktidara geldi. İdeolojik olarak bizimkiler bundan da etkilendiler. Çünkü sağlam temelli doktriner bilgiye, bilince oturmadıkları için böyle pragmatik şeylere bakarak, imrendikleri yanlarını, onlara iyi gelen yanlarını aldılar, karman çorman bir şey çıktı. *Güven* romanında bunlara yeteri kadar değindim.

İktisat Dergisi – *"Kurtuluş Savaşı'nı anti-Batıcılık sloganıyla yürütüyorlar" dediniz. Ama hemen sonrasında; 1923'te İzmir iktisat Kongresinde bütün kürsüye çıkanlar "ülkenin kapılarının yabancı sermayeye sonuna kadar açık olduğunu" ifade ederek indiler kürsüden. "Anti-Batıcılık" ile bu tezat oluşturmuyor mu? İttihat ve Terakki'den 1930'lara kadar milli burjuvazinin yaratılmasına çalışılıyor. 1930'dan sonra da "devletçilik(!)" ön plana çıkıyor. Sonrasında kapitalizmle eklemlenme daha da netleşiyor. O dönemde Kadro Hareketi, Ahmet Ağaoğlu, Ahmet Hamdi Başar çevrelerinin tartışmaları da var. Bu tartışmaları nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Vedat Türkali – Kemalist hareketin özünde olan bu değişime, dönüşüme yukarda değindim. İzmir İktisat Kongresi'nde "aslında biz Batı'nın düşmanı değiliz" mesajıyla Batılılara göz kırpılıyordu. Kısmen demokratik bir havada yapılan kong-

rede; işçilere birtakım haklar vermeyi vaat ettiler. Giderek oradaki işçilerle ilgili çizginin çekilmesinde daha sonra Komünist Parti'nin lideri olan Dr. Şefik Hüsnü'nün konuşmaları, varlığı etkili oldu, ama Türkiye daha tam yolunu çizmiş değildi. Ben *Güven*'de bunu bilhassa belirttim, o kavgalar uzun yıllar devam etti. Yani güya sol geçinen birtakım Kadrocular, komünistlerin korkakları ve teslimiyetçi olanlarının içinden çıkmıştır. Kemalizm'i kazanıp da üçüncü bir yol bulacakları iddiasıyla var oldular. Tabii bu aldatıcı tutum, komünistlere baskıyı daha da artırdı bir anlamda, şiddetin uygulanmasına teorik bir yer, bir taban hazırlamış oldular. Yani o yol tutuldu mu, yeteri kadar solcu da oluyordun. "Marksizm budur; ötekiler azgın, aşırı ve memlekete zarar veren insanlar" sonucu.

İkinci Cihan Harbi'nden sonra –yine *Güven*'de altını çizmeye çalıştığım gibi– çok acımasız koşullarda büyük bir sömürü oldu, halkın soyulmasına dayalı sermaye birikimi oldu. Sermaye birikiminden sonra Halk Partisi'nin "sol(!)" kanadı da iflas etti, onları da tasfiye ettiler ve ondan sonra Türkiye gideceği yola koyulmuş oldu. İkinci Cihan Harbi'nden sonra cepheler daha iyi belirlendi ve tabii bunların hepsi (antikomünist, anti-emek demek lazım), bütün çalışan halklara karşı yeni bir kapitalist uygulamanın peşine düştüler. Ama tarihsel bir gecikme içindeki Türkiye, hiçbir zaman Batılı anlamda bir kapitalist süreç yaşayamadı. Tarihte burjuvazinin, özellikle sanayi burjuvazisinin ileri olduğu, aristokrasiye karşı mücadele verdiği bir dönem var, biz böyle bir dönemi yaşamadık. Yapısı itibariyle de doğrudan doğruya Batı emperyalizmiyle hemen ona entegre olmanın yolunu tutan bir nevi finans-kapital egemen oldu.

İktisat Dergisi *– "Türkiye'de burjuvazi –en azından gelişme döneminde– yönetici bürokrasiyle, karşı karşıya gelecek kadar büyük sorunlar yaşamadı" diyebilir miyiz?*

Vedat Türkali – Niye burjuvazi yönetici bürokrasiyle karşı karşıya gelsin ki. Zaten dolaylı veya açık olarak ondan yararlanıyor. Yani devletin elindeki bütün mali imkânları, devlet kurumlarında yetiştirilen adamların çoğunu özel sermaye çekip alıyordu. Kavga görünümü, demin değindiğimiz solculuk savındaki bürokrasi ile bir süre olmuştur belki!

İktisat Dergisi *– Yeni devletin, milli iktisat parolasıyla bir milli burjuvazi yaratma çabası içinde olduğunu daha önce ifade etmiştik. Sonrasında burjuvazinin devlete karşı demokratik haklarını koruması söz konusu olmazdı herhalde.*

Vedat Türkali – Ta İttihatçılar zamanında başlar bu milli zengin yaratmak çabası. Çünkü Türkiye'de o zaman servetin çok önemli bir kısmı Rumların, Yahudilerin, Ermenilerin elinde. Aslında her siyasi iktidar, sınıflı toplumda kendi yanına aldıklarının palazlanmasına izin verir, ilerde ondan yararlanır. Bu siyasi partilerde de öyle değil mi? Hangi parti iktidara geçerse, o partinin varlıkları daha da varlıklı olur. Bu dünyanın her yerinde böyle. Bizde İkinci Cihan Harbi ile palazlanmış burjuvazinin devlet baskısına karşı göstermeye çalıştığı demokrasi yaygarası aslında halk yararına bir şeyler yapmaya çalıştığını sanan "ilerici" bürokratların hesabını görüp iktidarı engelsiz ele geçirmek oyunuydu.

İktisat Dergisi *– Bu dönüşüm çerçevesinde "Batılılaşma" projesinin esas temalarıyla AB'ye üyelik süreci arasında sizce nasıl bir bağlantı kurulabilir?*

Vedat Türkali – Türkiye baştan beri şu veya bu şekilde, Batılı bir toplum olma, Batılı değer tablosunu topluma yerleştirme çizgisinde yol almaya çalıştı, ama hiçbir zaman demin de belirttiğim gibi, başarılı olamadı, çünkü tarihte hiçbir zaman burjuvazinin o ileri aşamasını benimsediği bir dönem olmadı. Demin de söylediğim gibi, sivil-asker bürokratların da desteğiyle ve tarihsel bir olgu olarak faşizmin de yeryüzüne

egemen olduğu bir dönemde, demokrasiye, insan haklarına da inanmadan (vatan, millet gibi), özü olmayan aldatıcı, kof sloganlar, tekrarlanarak bir toplum yaratılmak istendi.

Bugün bunun çok açık bir örneği var; Tahkim Kanunu diye bir kanun çıktı, biliyorsunuz. Nedir Tahkim Kanunu? Mahmut Esat Bozkurt niye Bozkurt soyadını aldı biliyor musunuz? Türkiye Cumhuriyeti, Lozan'ı imzaladığı vakit Batılılara, Tanzimat'tan beri vaat ettiği hâlâ da üzerinde durulan bir hukuk devleti olduğunun ispatlanması kavgasını veriyordu ve Lozan'da bu gündem maddesi olarak kaldı. Batılılar kendi uyruklarının Türkiye yargıçlarınca yargılanmasını, "Sizde adalet yok" gibi gerekçelerle kabul etmiyorlardı.

O dönemde Bozkurt ve Lotus (sanırım Belçika gemisiydi) isimli iki gemi Marmara'da çarpıştılar. Türkiye Cumhuriyeti kendi denizlerinde olan bu olaylardan dolayı Lotus'un kaptanını suçlu buldu ve tutukladı. Batı'da, "Siz bunu tutuklayamazsınız" diye kıyamet koptu. Onun üzerine Adalet Bakanı olan Mahmut Esat Bey, Lahey Adalet Divanı'na gidip Türkiye Cumhuriyeti'ni savundu, davayı kazandı. Onun için de Mustafa Kemal ona "Bozkurt" soyadını verdi. Yani övünülen bir şeydi bunu kabul ettirmemiz. Övünülen şey bugün ne oldu? Bugün Meclis'ten alelacele çıkarılan farklı bir kanunla, biz devlet olmanın üç şıkkından (kaza, icra ve teşri) biri olan kaza hükmünü devretmiş olduk. İcrada kim var? En milliyetçi parti var, kof, çünkü milliyetçiliği palavra. Bir de sosyal demokrat bir parti var, o da palavra. Çünkü hiçbir zaman Batılıların vaktiyle verdikleri anlamda Türkiye'de geçerliliği yok ki, bu deyimlerin. Hepsi özenti, tekrarlanan boş ve kof şeyler.

***İktisat Dergisi** – Geçenlerde Ecevit'in basında yer alan bir açıklaması vardı işadamlarına, yönelik. "'70 model Ecevit'e benziyorsunuz" diyor. Bunu söyleyen bir parti başkanının partisinin sosyal demokrat olduğunu söyleyebilir miyiz?*

Vedat Türkali – İlgisi yok. Dediğim gibi, mesela sosyal demokrasinin Batı'da bir tabanı vardır. Sosyal demokrasi, küçük burjuvazinin –yani teknotratların, mühendislerin, vs– mutluluğunu sağlayan, onların bir nevi yaşam düzeyini kollayan, yükselten bir hareketin adıdır, bunun kavgasını verir. Batılı patron onu kolay verebilir, neden? Dünya pazarlarında öyle yağma yapar ki, onlara da gerekli böyle bir şeyi verebilir. Mesela, Batı'da, iş bulmuşsan aç değilsindir; yani bir standarda kavuşursun. Çocukların iyi-kötü beslenir, araban da olabilir, karın da çalışıyorsa bir süre sonra senede bir ay tatile gidebilirsin. Bizde hâlâ bırakın emekçileri, orta sınıflara, küçük burjuvaziye dahi sağlanamamıştır bu koşullar.

İktisat Dergisi – *AB'ye girmemiz (daha doğrusu girmek istememiz) konusunda sürüp giden tartışmalara nasıl bakıyorsunuz?*

Vedat Türkali – Bunun bir sosyo-politik, bir de ekonomik yanı var. Ekonomik olarak bize ne getirir? Büyük Batı sermayesinin Türkiye'yi yağmalamasının kapısını açar. Finans kesiminin Batı ile entegre olanları doğal ki, istekli. Sanayi kesimi sallantıda görünüyor. Böyle bir yağmadan emekçiler kuşkusuz ki, zararlı çıkarlar. Vaktiyle de aydınlarımız (1839'da), "Türkiye'ye artık adalet geliyor, keyfi idare kalkıyor, özgür oluyoruz" demişlerdi. 1908'de de aynı umutlarla Meşrutiyet getirilmiş, ama her defasında da bu bizi Batı'ya biraz daha bağımlı olmaya götürmüştür. Yani ekonomik gelişme ve kazanım halk için söz konusu olmadı. Yani sonuç olarak kazanım bir yana, bağımlılık daha çok arttı her dönem.

Batı bugün farklı bir Batı, kabul etmek gerekiyor. Evet, emperyalist bir Batı ama, bugün Batı'da bütün bu örgütlerde iyi-kötü etkin olan sosyalist ve komünist partiler, ilerici aydınlar, demokratik kitle örgütleri, sendikalar var ve gerçekten özgür ve bağımsız düşünen akademisyenler, aydınlar grubu var. Bütün bunlar ağırlığını koydukları zaman toplumda ses

çıkarıyor. Bundan bize ne gelir ve bizde ne kalır; bunu, bilmek kolay değil tabii; bu bir.

İkincisi, Avrupa Topluluğu bir nevi imtiyazlı ülkeler kulübüdür ve bu kurulan imtiyaz, içerisindeki bütün bu ilerici unsurlara rağmen dünya soygununa dayanır. Yani geri kalmış ülkelerin, Afrika'nın, Asya'nın, Güney Amerika'nın, Avustralya'nın birçok yerlerinde yaşayan halkların soyulmasına dayanır. Bizim yerimiz neresi? Tabii bizimkiler "aman Avrupa'da olalım, onlarla beraber olalım" telaşında. Bu bizim küçük burjuvazinin de uyuzunu kaşıyor, onlara da iyi geliyor, ama karar vermek kolay değil. Bana kalırsa, bu konu öyle hemen eski tabirle cetvel kalem kesip atılabilecek bir konu değil. Oturup Türkiye'nin namuslu solunun, gerçek demokrat kesimin tartışması, net kararlara varması gerekir.

***İktisat Dergisi** – Nasıl bir tartışma kastettiğinizi biraz daha açabilir misiniz?*

Vedat Türkali – Türkiye'nin en büyük sorunu örgütlenme sorunu, bugün halk örgütsüz. Örgütsüz halk da sürü demektir. Halkın çıkarlarına saygılı ve bağlı olarak, o uğurda kavgayı göze alan ve o konuda çaplı düşünme yoluna kendini bağlamış kişiler olmak gerekir. Bugün Türkiye'de ciddi ve bütün ülkece saygın, legal bir Marksist hareket yok, örgüt yok; dağınık, parça parça... Türkiye'nin doğrularını en iyi Marksistler saptayabilirler; çünkü Marksizm bir bilim yöntemidir ve o bilim yöntemini en iyi uygulayanlar gerçek Marksistlerdir. Ama öyle hemen tek bir reçeteye bağlamak da kolay değildir; araştırmak, tüm belgeleri ciddi biçimde toplayıp değerlendirmek ve bir senteze varmak gerekir. Bu da bir kişinin yapacağı iş değildir. O zaman, ayağı yere basan insanlarımızın (bir ikisi dışında) –gazete köşelerinde palavra sıkanları kastetmiyorum– yani üniversitelerdeki, akademilerdeki, sendikalardaki bağımsız aydınların çaba gösterip, örgüt içerisinde değerlendirip, halkla, sendikalarla tartışıp, net, açık

seçik bir çizgi çekmeleriyle mümkün olur ancak, o zaman yararlı bir iş yapılmış olur.

İktisat Dergisi – *Türkiye'deki demokratikleşme sorununun AB ile entegrasyon süreciyle ilişkilendirilmesi konusunda ne düşünüyorsunuz? Buna bağlı olarak sizce Avrupa Birliği'ne girmek, toplumun farklı kesimleri açısından bir şeyler getirecek mi, götürecek mi?*

Vedat Türkali – Kopenhag Kriterleri gerçekten ileri unsurlar taşıyor; ama bu, altına imza atmakla veya "biz bunu benimsedik" demekle olacak şey değil. Türkiye'de bunlar nasıl uygulanacak, bu kriterlere uygun bir toplum yapısına geçmek için yasalar nasıl düzeltilecek? Bunun sağlıklı oluşabilmesi için, önce bilinçlendirilecek emekçi halk yığınlarının örgütlü desteğini sağlamak gerekir. Birincisi bu.

Bütün bunların maddi faturası ne olacak? Yani Türkiye, bütün bunların aldatmacası içinde elinde avcunda ne varsa, Batılılarla ortak olan bizim yerli yağmacılara mı kaptıracak? Belki de gidiş o yönde. O zaman ne kazancımız olur bizim? Bunlar tartışılacak. Evet, işkencenin kalkması, tutuklamalardaki yasaların yurttaşlar çıkarına düzeltilmesi, hepsi güzel şeyler.

Bir de bütün bu güzel şeyler yapılırken, işin Türkiye'den istenilen kısmı var; Türkiye'nin ekonomik düzeyiyle Batılıların ekonomik düzeyi arasındaki ilişkilerden bize ne gelecek, bizden ne alıp götürecek; bunu iyi hesap etmek lazım. Bu tıpkı La Fountain'in hikâyesindeki toprak testiyle bakır güğümün ortaklaşa çeşmeye gitmelerine benziyor. Birbirlerine çarptıkları zaman toprak testi kırılır. Durum nedir, bilhassa ekonomik kesimde çalışan arkadaşların bunları rakamlandırması lazım. Yukarda değindiğimiz gibi bilinçli, örgütlü emekçi yığınlarının desteği olmadan özlemini duyduğumuz ileri hukuk düzenini böyle bir kapış kapış yağma ortamından kolay kolay çıkaramayız. Bugün Türkiye, Batılılar ve yerli

ortakları üçkâğıtçılar tarafından yağmalanıyor. Yağmaya, vurguna, soyguna dayalı bir demokrasi; o olmaz. Yani halkın hayat düzeyini kollayan, ona birtakım haklar tanıyan, insanca yaşamasını sağlayan bir düzene geçilemeyecekse, o kanunların ne anlamı var ki, neyi değiştireceksiniz?

İktisat Dergisi *– AB ile mevcut ilişkinin geleceği hakkında, ne düşünüyorsunuz? Yani ufukta üyelik görünüyor mu?*

Vedat Türkali – Vallahi onu tahmin etmek kolay değil. Türkiye çelişkilerle dolu bir ülke. Bir tarafta –demin işaret ettiğimiz gibi– devleti kuran ve son yıllara kadar da bu devletin sahibi olduğu iddiasında olan, "memleketin asıl sahibi biziz, gelen iktidarlar da kiracı" şeklinde düşünen bir ordu var. Bu kafa yapısının bir yanı bağımsızlıkçı gibi görünüyor, ama bu toplum da bu kadar dar bir çerçeve içerisinde bir deli gömleğine mahkûm edilemez. Bu dönem geçti. Biliyorlar ki, Avrupa Birliği'ne girildiği vakit ordu, polis vs, yan bir kuruluş gibi devletin içinde görevli insanlar olacaklar. Emekli olacaklar, maaşlarına zam yapılacak ve sivil iktidar tarafından yönetilecekler. O zaman da öyle ikide bir kalkıp da "vatan gidiyor" havalarına giremeyecekler. Bunu istemiyorlar; niye istemiyorlar? Yıllar yılı bu memleketi gerçekten aslında Genelkurmay idare etti. Devlet dediğin nedir ki? Devlet aslında karakolla kışladır, yani bir güçtür. Onlar kendi adlarına yönettiklerini, devlete sahip olduklarını zannederler ama egemen sınıfların çıkarlarının doğrultusundan –bilinçli veya bilinçsiz– kurtulamazlar.

Altı önemle çizilmesi gerekli bir nokta da budur. En keskin vatansever, milliyetçi sloganlarla devlete sahip çıktıkları zaman da, Türkiye halkları, en soyguncu zümreler tarafından dongömlek soyuldu.

İktisat Dergisi *– Türkiye'de siyaset ve iş dünyasının içinde olanlardan farklı görüşler çıkıyor. Bir kesim Türkiye'nin AB'ye*

girmesi ile ilgili olarak son derece umutlu ve kararlı ifadeler kullanırken bir kesim de bu konuda, oldukça karamsar ifadeler kullanıyor. Böyle bir topluma, böyle bir yapıya "Avrupa" nasıl bakıyor sizce?

Vedat Türkali – Avrupa'nın, kendi içine bu kadar sorunlu bir toplumu kolay kolay sokacağını olası sanmıyorum. 65 milyonluk bir ülkeyiz, politik, ekonomik birtakım dertlerimiz, hastalıklarımız var; bu bir. Bizdeki "iyimser"lerle "karamsarların sınıf, katman çıkarlarına yukarda da değindik. Bir kez daha altını çizelim; bizdeki gerçek sanayi burjuvazisinin de –büyük finans tekellerinin yan kuruluşu olan sanayileri değil– emekçi halklarımızın da durumu çok zor.

İkincisi, Batı kapitalizmi aslında şu durumuyla parmaklarında oynatıyor ülkeyi. Para veriyor, kesiyor, tekrar alıyor vs... Niye tutup da bunu –biçimsel de olsa– ortak bir statüde, alıp yanına oturtsun?... Ama bunu açıkça söylemek yerine "din ayrılığı vardır" derler, o da belki bir ölçüde etkendir, çünkü Batı'da hâlâ Haçlı kafası hâkimdir. Nitekim bizde İslami zihniyet Batı'yı düşman görmekte devam eden bir kesimi içerir. Fanatik İslami kesim içerisinde gâvur korkusu ve nefreti çok köklü olarak hâlâ vardır. Ama yalnız "din" belirlemiyor tabii bugünkü politikalarını, aralarında da çelişkiler var. Herkes; İngiliz'i, Alman'ı, Fransız'ı bir kandırmacayla "mavi boncuk" veriyor; çünkü odak noktası olan Türkiye'de büyük çıkarları var. Ortadoğu'da petrollerin, Orta Asya dünyasının ortasında son derece stratejik öneme sahip bir ülke Türkiye.

İktisat Dergisi *– Çok teşekkür ederiz.*

Sansürsüz Günlere

Sinemaya emek verdiğimden bu yana, hem de kırk yıldır yazılar yazdım, konuşmalar yaptım sansür konusunda. Bir yıllar sinema emekçisi arkadaşlarla çıkardığımız *Yeni Türk Sineması* dergisindeki bir yazımda, kurulda gerici bir parti adına militanlık yaparak *Kara Çarşaflı Gelin* filmini yasaklayan görevlilere "kara beyinli" dediğim için, sansür kuruluna hakaretten sekiz ay hapse hüküm giydim. Aynı film götürüldüğü Danıştay'dan, seçkin bir kurul raporuyla övgüler alarak çıktı; biliyorsunuz belki, "Kara Beyinliler" kara beyinleriyle aynı görevde nice süre kaldılar gene; sinemayı karartma çirkinliğini yıllarca da sürdürdüler, gene bildiğiniz gibi. O dönem sansürle ilgili çok şey söylendi, yazıldı. İki saatlik bir de belgesel film yapıldı sanıyorum bu konuda. Sonunda görece demokratik bir adım atıldı, Anayasa'ya da, tüm yasalara, insan haklarına da aykırı olan öndenetim (film yapılmadan önce

taslağın, yapılması düşünülen filmin senaryosunun sansür edilmesi) kaldırıldı. Biraz soluk aldı Türk Sineması. Aslında değişen çok bir şey olmamıştı. Filmi çekmenize bir şey demiyordu ama; temel sorunlara değinen gerçekten eleştirel film yapmışsanız, hele eleştirileriniz egemenleri tedirgin edici siyasal bir temele dayanıyorsa, çektikten sonra başınıza gelecekler pek değişmemişti. Sanat, düşün ürünlerine karşı, vatan aynı kişilerce kurtarılıyordu çünkü! Sinemasal yaratıcılığa yatırım yapanların parasal riski de artmış oluyordu. Söylenecek şeylerin ön sansürle yasaklandığı Abdülhamid İstibdadı'ndan kurtulduktan sonraki "Hürriyet" dönemi için Eşref'in dediği gibiydi: "Devr-i Hürriyetteyiz şimdi değişti kaide; Evvela söyletirler, sonra öperler ananı!" Yapımcıların, yatırımları için bir tür güvence diye gördükleri, kendilerini kimi devlet görevlilerince yerel biçimde uygulanacak yasaklamalardan koruyucu olduğuna da inandıkları ön sansürlü ehven-i şer sayıp yıllarca savunmaları bu yüzdendi.

Egemen görevliler, sayıları belli salonlara bağlı sinemaya karşı vatan savunmasını nasıl sürdürelim derken, özel kanallarıyla televizyon belası dikildi karşılarına! Sinema salonları kapanmış, film yapımı iki elin parmakları sayısına inmişti ya, televizyon yayınları kahvelere, tüm salonlara, milyonların evlerine, yemek, yatak odalarına yerleşmişti. Hemen önlemlerini alıp RTÜK (Radyo-Televizyon Üst Kurulu) yasasını çıkardılar. Meclisçe seçilmiş, devletin güvenilir kişilerinden oluşuyordu kurul. Sözü uzatmadan önümdeki belgelerden, RTÜK'ün, kimi televizyon kanallarını karartma kararlarından örnekler alıyorum buraya:

— "Toplumu şiddet, terör ve etnik ayrımcılığa sevk eden ve toplumda nefret duyguları oluşturacak yayına imkân verilmesi'ne ilişkin (g) bendini ihlal eden...

— "Genel olarak toplum huzuru ve Türk aile yapısına aykırı" yayın yapılamayacağına ilişkin (i) bendini ihlal eden...

— "... Adalet ve tarafsızlığa, yasalara saygılı olma esasına ilişkin (i) bendini ihlal eden...

— 3984 sayılı yasanın 4. Maddesi'nin "Türkiye Cumhuriyeti'nin varlık ve bağımsızlığına, devletin ülkesiyle ve milletiyle bölünemez bütünlüğüne" (.....e) ilişkin (a), (c), (g), (i) bentlerini ihlal eden...

Çeşitli kanallara hemen de her Tanrı'nın günü yağdırılan ekran karartma cezalarının bugünkü gerekçeleri de bunlar. Bir günler sinemada uygulanan sansür gerekçelerinin hemen de aynıları. Uygulayanlar da yukarda gördüğümüz gibi devletçe güvenilir, seçkin bürokratlar, teknokratlar. Onda da uzun boylu değişen bir şey yok denebilir. Daha özenli seçilmişlerdir ya, hemen de hepsi, bugünkü Büyük Millet Meclisi'ni oluşturan sağ ağırlıklı, gerici partilerin koşutundaki aydınımsı kişilerdir. Sonunda sorun, yönetmelikteki, birkaçını yukarda sıraladığımız çek çekebildiğine maddelerin böylesi kişilerce yorumuna dayanır. Bu kısıtlayıcı, sınırlayıcı yaklaşımla görülüyor ki gelip dayanılan nokta, ülkemizdeki hukuk, özgürlüklerimiz, demokratik haklarımız üzerindeki baskılar sorunudur. Yani her bilinçli yurttaşın, giderek "insanım" diyen herkesin içinde yer alması gereken bugün Kopenhag ölçütleri adı altında tartışmaya getirilmiş büyük toplumsal kavgamız.

Egemen politik görüşün ahlak anlayışının, sanat yapıtları üzerinde baskısı, yalnız bizde değil, tüm dünyada hemen de her dönemde, kiminde gülünce kaçacak biçimde olagelmiştir. Sözgelimi bugün özgürlükler ülkesi gibi görünen Fransa'da yayımlandığı günlerde Flaubert'in *Madam Bovary*'sini savunup, romanı ahlakdışı olmakla suçlayan savcıların elinden kurtarmak hiç de kolay olmamıştır. Gene aynı dönemde, –yanılmıyorsam– Monet'nin *Flüt Çalan Çocuk* tablosunda, gözlerini gözümüze dikmiş, flütünü çalan on beş, on altı yaşındaki oğlan çocuğunun bakışları "utanmazca" bulunup, bugün aklımızın ucundan geçmeyecek biçimde "pornografik" sayılarak tüm Paris "sosyete"sini ayağa kaldırmış, resmin yasaklanması istenmiştir. Öteki başka ülkelerde de böyle örnekler gösterilebilir. O kadar uzağa gitmeye de gerek yok. Çeyrek yüzyıl önce çeşitli nedenlerle sansür edilmiş Türk filmleri

bugün ekranlardadır, kimsenin aklına onları suçlamak gelmez. Ola ki, o yasak kararlarına, politik, ahlaksal, bir sürü anlamsız gerekçeyle imza atanlar, diretenler, yaptıklarından bugün utanç duyacaklardır! (İnşallah öyledir!)

Şu önemli noktaya gelmiş bulunuyoruz. Temel sorun, her dönemde varolan egemen kara güçlerin baskılarına karşı düşünen, yaratan kişilerin nasıl bir tutum, davranış içinde olacaklarıdır. Dünya düşün-sanat tarihi, kara baskıya yılmadan göğüs gerip ortaya yapıtını koyanların ışıklarıyla aydınlanmıştır. Nice toplumlarda, ne ağır baskılara, sansüre karşı sanat, düşün alanlarında direnişler gösterilmiş, gizli-açık savaşlar verilmiş, bütün engeller bir biçimde aşılarak ortaya nice büyük yapıtlar konabilmiştir. İnsanlık kültürünün yazgısını çizenler baskıcı karanlık güçler değil, onlara başkaldıran, insanlığın onuru, övüncü, yaratıcı savaşçılardır. Gene pek uzaklara gitmeden, bizden, sözgelimi sansürün sinemamıza kan kusturduğu dönemlerdeki Türk Sineması'ndan örnekler verebiliriz. *Yılanların Öcü, Şehirdeki Yabancı, Karacaoğlan'ın Kara Sevdası, Karanlıkta Uyananlar, Diyet, Kara Çarşaflı Gelin, Güneşli Bataklık,* daha böyle nice adı edilebilecek çıkarılmıştır. Yaratıcıları, Metin Erksan, Halit Refiğ, Atıf Yılmaz, Lütfi Akad, Ertem Göreç, Süreyya Duru kadar, bu onurlu kavgayı göğüsleyen yapımcılar olarak, Nusret İkbal, Hürrem Erman, Süreyya Duru, Beklan Algan da o onuru paylaşan, yalnız Türk Sineması değil, Türk toplumu adına saygıyla anılması gereken kişilerdir. Bu da gösterir ki, sinemadaki "yapımcı" sıradan bir kapitalist değildir; olmamalıdır. Teknoloji ürünü yanıyla pazar için üretilen sinema yapıtı, film, doğuşundan paraya bağımlıdır. Para yoksa sinema yaratıcılığı da gerçekleşmez. İşbirliğine zorunlu olduğu öteki sanat kollarının, resmin, edebiyatın, müziğin... tepesinde özgürlüksüz biçimde varolan, kaba siyasal sansüre kara belası yanında sinema, bir anlamda ondan da etkili "parasal sansür" belasını taşır. O da bir bakıma incesinden yapılan siyasal sansürdür. Bir tür, top-

lumun kültür, sanat, ekonomi, politika ortalaması sayılabilecek sinema sanatı ürünleri böylece, yaratıldığı toplumun siyasal, sanatsal yaratıcılık düzeyini simgeler. Bu gerçek yalnız sinema uğraşı içinde olanlara değil, toplumdaki tüm aydınlara da, kendi halk yığınlarıyla göbeğinden bağlı olması gerekli ulusal sinemaları konusunda, kaçınılması güç bir sorumluluk yükler. Bir toplum için özgürlükten yoksunluk karabasandır. Ama asıl acınacak durum, toplumun bu yoksunluğuna alışması, özellikle aydın kesimin baskılara tepkisiz kalmasıdır. Sözgelimi, RTÜK'ün üst üste yağdırdığı ekran karartma cezalarının olağan karşılanması, neredeyse hiç tepki görmemesi umut kıracak biçimde üzücüdür. Bugünlerdeki bir olayı, tipik bir örnek olarak anımsamakta yarar var. Yönetmen, yapımcı İrfan Tözüm'ün, Antalya Film Festival'inden çeşitli ödüllü *Mum Kokulu Kadınlar* adlı filmi oynatan kanal, filmin ahlaka aykırı, pornografik olduğu gerekçesiyle bir gün ekran karartma cezasına çarptırıldı. Gazete köşelerinde özgürlüklerimiz için çarşaf boyu yazı döktürenlerin hiçbiri olaya değinmedi. Film Yönetmenleri Derneği'nin olayı duyurup kınayan bildirisine hiçbir basın organında yer verilmedi. Daha da kötüsü, asıl kıyameti koparması gereken filmin yapımcı-yönetmeninden de hiç ses çıkmadı. "Ben filmimi sattım, paramı aldım" diye mi düşünmüştü acaba? Üstünde, ciddiyetle durulması gereken olay buydu aslında. İlk tepkinin, bir bakıma filme ödüller veren Antalya Film Festivali jürisinden gelmesi gerekirdi. Ahlaksızlık örneği bir filme ödül veren kişiler durumuna düşürülüyorlardı. Bir sansür "jüri"sine "kara beyinli" dediğim için sekiz ay hapsime hüküm verdiren savcı onların onurunu korumayabilirdi ama, onların kendi onurlarına yapılmış bir saldırıyı böyle sessiz karşılamaları –haydi toplumu bir yana bırakalım– kendi adlarına sindirilebilir bir şey miydi?

Görülüyor ki, daha çok uzun yıllar var önümüzde.

Güzel Türkiye

Güzel Türkiye mi? Televizyonların, radyoların, gazete manşetlerinin kusar gibi yüzümüze çarptığı Türkiye'nin bunca çirkinliği ortadayken bu da nerden çıktı diyeceksiniz. Bu karanlık toplumun yiyip bitiremediği güzellikleri de var Türkiye'nin; aman onu gözden kaçırmayalım diyorum ben de... Yoksa nasıl ayakta kalabilirdi bu ülke; nasıl dayanılırdı bu çirkefe bulanmış yaşama? Çağın adı "globalizm"; mafyaların uzantısı iktidarlarla, iktidarların uzantısı mafyalar çağı. Paranın eşkıyalığı tüm yeryüzünü tutmuş. Yapısı gereği bu rezil dünyayla uyum peşine düşmüş. Ülkenin acısına yazgılı olmuşuz bizler de. Ağlayıp sızlayarak eli kolu bağlı mı kalacağız bu kokuşma içinde? Çirkini vuracak en güçlü silah güzel'dir. Çirkinlerin suratına çarpar gibi güzeli yaratma gücümüz yoksa, yolumuzda bulduğumuz tüm güzellikleri baş üstünde taşıyıp yaymaya çalışmak da mı elimizden gelmez?

Az onurlu görev midir bu? Özel gösterimde izlediğim bir filmden gireceğim. *Filler ve Çimen* filmin adı. Yakında sinemalarda oynayacak sanıyorum. Lütfen gidin, iğrençliklerimizden nasıl güzel bir sanat ürünü çıkarılabileceğini siz de görün. Ülkeye karabasan gibi çökmüş mafya, gizli polis örgütleri, devlet çetesi bataklığında kıvranıp duran insanlarımızın kanamalı serüvenini ibretle izleyin! Ülkemizde böyle bir film yapılmış olmasından, umarım siz de benim gibi onur duyacaksınızdır. Eleştirmen olmadığım için, sözgelimi, gizli devrimci örgütlerin yansıtılma biçimini, o çok güzel düşünülmüş "final"in nasıl daha çarpıcı bir anlatım gerektirdiğini tartışmaya girişmeyeceğim. Siz de takmayın kafanızı, keyifle seyredin filmi! Çevreni geniş düş gücüne dayalı "çekim"lerle iyi seçilmiş "mekân"larda özgün resimleme zevkiyle etkileyici atmosfer yaratabilen filmin senarist yönetmeni Derviş Zaim adını da aklınızda tutun! Kanımca sinema dilinin daha çok güzel ürünler bekleyebileceğimiz ustalarından biri, Derviş Zaim.

Yazın alanında o kadar çok saldırıya uğramışımdır ki, kimi yanıtları da içeren düzyazıları topladığım kitabın adı *Savunmalar*'dı. Ruh hastalarıyla zekâ özürlüleri içinde yaşadığımız toplumda bu tür saldırılardan ancak ölünce kurtulabileceğimin bilinciyle sonraki kitabın adını da *Ölmedikçe* koymuştum! *Savunmalar*'ın önsözünde, üstesinden gelemeyecekleri sorunların koynuna itilen gençleri, ergin kızlarla evlendirilip de yatağı ıslatmaktan öte bir şey yapamayan çocuklara benzetmiş, "Gerçeği görecek yetenekli gençler, günü geldi mi, yatağı ıslatanları uyaracaklar nasıl olsa. Ben iyimserim" demiştim.

Son romanım *Güven*'le ilgili saldırılar başlayınca bir de baktım ki, o günler gelmiş Türkiye'de! Yalnız yatağını ıslatan çoluk çocuğu değil, altını kirleten yaşlıları da uyaran kuşaklar yetişmiş. Bir ülke için az güzellik mi bu? Gene o önsöz'de, "İş yapıyorsanız yolunuzu bekler birileri. Yürüyorsanız ayağınıza

saldıracaklardır... Sağdan, soldan hangi yönden gelirse gelsin düzeyleri birbirine yakın saldırılardır bunlar" diyordum. Bu gerçeği görüp "insan kızıyor" demekten kendilerini alamasalar da, bir sürü düzeysiz sava hiç kızmadan, incelikle yanıtlar veriyor genç yazar arkadaşlar. 1946 yılı yazında, ilk trenin oraya vardığı gün, bir rastlantı Palu'daydım. Şalvarlı, poşulu insanlar arasında, ütülü pantolonu, özenli giyim kuşamı, saçı başıyla yakışıklı bir genç hemen göze çarpıyordu. Kim bu delikanlı? dedim. Gülerek "Hoştunuz" dediler! Üstüne, başına olduğu kadar dilindeki inceliğe de öylesine özen gösterirmiş ki, şaşırıp sokaktaki köpeğe "Hoştunuz" demiş bir gün; adı da "Hoştunuz" kalmış böylece. Bu gülünç görülebilir. Cenaze namazı deyişiyle "Hatun kişi-Er kişi"siyle kuduz it gibi saldıranlara "Hoştunuz!" inceliğiyle yanıt vermek, hele bir genç için soylu davranıştır, olgunluktur; kendine güveni gösterir. Genç yazarların yanıt biçemlerindeki inceliği de bu yüzden çok sevdim. Yaşamımda ilk kez abuk sabuk saldırıları, gençler benden yazı bekler diye yanıtlamak zorunda kalmıyorum. Ötesi, okurlar da dikilmeye başlamış bu yumurtladıklarını cevahir sananların karşısına, yalnız genç yazarlar değil. Dergiye yolladıkları, saldırıya yanıtı yayınevine de fakslamışlar adıma. Aynı biçem inceliği bu yazıda da var. Bir grup arkadaşı adına Kamber Aydın imzalı yazı dört dörtlük bir ders, saldırıyı bile yüzüne gözüne bulaştırmış muhtereme; anlayabilecekse! Kişiliği kof yaratıklara söz anlatmak sorundur. Yeteneksizlikleri ölçüsünde küstah da olurlar. Saldırganın önerdiği "V. Kitab"ı "saçma" bulmuş sayın Kamber Aydın! Bence değil! Tam o kafa düzeyine yakışır bir tasarı! *Güven*'in sonunda yer alan test de işlevselliğini kanıtlamış oluyor böylece. Sağ olsunlar tüm genç arkadaşlarımız! Ülkemde bu güzellikleri görmek az mutluluk mu?

Bütün bu anlattıklarımdan sonra, Divan Edebiyatı'mızdaki kaside düzeniyle bir tür "bahariye!"nin ardından, gelelim asıl maksadımıza deyip yeni baştan gireceğim söze! Son gün-

lerde okuyup bitirdim Memet Fuat'ın *Nâzım Hikmet*'ini. Gerçeklerden, doğrulardan şaşmadan kıvamında bir roman tadıyla kendini okutan, bizde az rastlanır güzellikte yaşamöyküsü. İlk aklıma gelen, "Tanrı tüm yazarlara Memet Fuat gibi bir üvey evlat nasip etsin!" oldu. Nâzım gibi bir üvey babası olmak kaç yazara nasip olur, denecektir ya; o yazgıyı onurlu bir kalıta çevirip böylesine değerlendirecek de kaç Memet Fuat vardır acaba? Bizim eski devrimci kuşaklar kitaptaki, Nâzım'ın özel yaşamını da içeren olayların çoğunu bir biçimde duymuştur. Abartılan, çarpıtılan, giderek uydurulan kimi şeyler de karıştırıldığı olmuştur bu duyumlara. Kitabı okurken inanıyorsunuz ki, süzerek, eleyerek en doğruları, asıl doğruları Memet Fuat anlatıyor. Bir yazarın, okurunun güvenini böylesi kazanabilmesi için nasıl dengeli bir anlatım açıklığı içinde olması gerektiğini, o sınavdan alnının akıyla çıkmanın da nasıl güç bir iş olduğunu bilen bilir! Çok sevdiği, bağlı olduğu annesi ile gene çok sevgiyle çok saygıyla baktığı Nâzım Hikmet arasında anlayışlı, sevecen, hem de nesnel kalabilmenin olgunluğu içinde sergiliyor yaşamöykülerinde yer alan olguları. Usta bir romancı gibi, eksik, kusurlu yanlarını ne örtbas ediyor, ne de abartıyor tarihsel kahramanlarının. Roman yazmaması edebiyatımız için kayıp olmuş diye düşünüyorsunuz Memet Fuat'ın.

Gene Memet Fuat'ça yayımlanan, cezaevinden oğluna yazdığı mektupları okumuştum Nâzım'ın. Komünist militan bir yazar olarak, yanlış çizgideki kimi yazarlar konusunda uyarıyordu oğlu Memet Fuat'ı. Batı'dan aklımda yanlış kalmadıysa, Proust'u, Kafka'yı; bizim edebiyatımızda da Orhan Veli kuşağını, bu arada Oktay Rifat'ı gösteriyordu çıkmaz yolda olarak '40'lı yıllarda. Proust'a, Kafka'ya, Picasso'ya bu bakış biçimi tüm Marksist devrimci dünyanın ortak yargısıydı o günler. Nâzım'ı otuz yıllığına zindana kapatmış Kemalist iktidar, susturduğu militan devrimci ozanın, kendi açılarından yerini tutacak birilerinin beklentisi içindeyken, şiiri devrimci söy-

lemin dışına taşıyan, günün küçük olaylarına duyarlı, sırasında taşlamalı, alayından takılmalı bir yeni şiir akımı olarak "Garip"çiler çıkınca, Nâzım'ın oğluna böyle bir uyarıda bulunması da doğaldı. Şiirin, sanatın, sanatçının yüklenmesi gerekli sosyal sorumluluğu yok saymak, saptırıp soysuzlaştırmak, en azından sulandırmak diye yorumlanıyordu bu çıkış o günler ya, "Gökten ne yağdı da yer kabul etmedi!" sonunda tuttu bu akım. Baskılı karanlıkta inceden de olsa ışık sayılmıştı belki de! Yaşamın doğurgan diyalektiğiyle ileri de gitti; Oktay Rifat gibi bir şiir kalesi kazandı Türk edebiyatı. İlerici çizgide gelişmiş Türk şiirinde, edebiyatında, genellikle sanatında sonradan ortaya çıkmış hemen de tüm ilerici akımlar gibi "Garip"çilerin de –şiir, dize yapısı da içinde– Nâzım'ın, köhne değerleri silkeleyip sarsan tohumundan geldiklerini, baskıların yarattığı ürküyle bir süre dışarılarda kaçak dolansalar da, sonunda, tam bilinçli ilericilerin ortak "baba evi"ne döndüklerini düşünmek ters mi olur dersiniz? Belki bu tanıya, o "baba evi"nin kapısında bir günler sallanıp duran paslı kilidin sökülüp atıldığını da eklemek gerekir! Dağ dağa böyle kavuşabilirdi ancak! Memet Fuat'ın kitabını okurken, son döneminde Nâzım'ın, sanatçılara, "Devrim inancınızı yüreğinize yerleştirin, yaratıcılığınızı gönlünüzce sürdürebilirsiniz" sözleri geldi aklıma; çağa uygun böyle bir yaklaşım duyumsadım kitapta da. O da güzel göründü bana.

Ülkemizin çirkinliği yağmalar, soygunlar, çetelerse, varsıllığı bu güzellikler. Aman gözden kaçmasın!

Toktamış Ateş'e Mektup

Sayın Toktamış Ateş,

13 Eylül 2001 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde, "Arayış" köşenizde, *Komünist* adlı kitabımla ilgili, "Anlamsız bir polemik" başlıklı yazınızdaki kimi dokundurmalarınıza değinmek için izninizi istiyorum.

1. "Kitabı okuduğum zaman... doğruluğu çok kuşkulu... suçlamalar ve bana bir 'çiçek'(!) görünce hem şaşırmış, hem üzülmüştüm" diyorsunuz.

Söylediklerimle yüzleşince üzülmüşseniz, doğrulukları durumunda, sözü edilen kişiler için övünç, kıvanç duyulamayacak niteliklerin bilincindesiniz demektir. Dediğiniz gibi, uzun boylu bir tanışıklığımız olmadı sizinle. Kimi ortak dostlarımızdan sizin için duyduklarıma uygun düşen yerinde bir duyarlılık gösteriyorsunuz sayın Toktamış Ateş.

Ne Bir Eksik, Ne Bir Fazla

Kuşkularınızı sürdürebilirsiniz. İnanıp inanmamak da sizin bileceğiniz şey. Ben içimle barışığım; bir kez daha yineleyeyim ki, söylediklerim fakülte yıllarıyla ilgilidir, ne bir eksik, ne bir fazla, sözcüğü sözcüğüne doğrudur. Kişinin annesi, babasıyla ilgili suçlamaya tepki duyması doğaldır. Görevi de bilinir. Ancak siz, akademik konumda birisiniz; hele geçmişle ilgili sosyo-politik konularda en yakınlarınızı bile nesnel yargılamakla yükümlü sayılırsınız.

Bana inanmayabilirsiniz. 86 yaşında yaşamakta olduğunu öğrendiğimiz (uzun yıllar yaşamasını dilerim) anneniz hanımefendiye sorarsanız, sonraki yıllarda değişim-gelişim göstermediyse, komünistlere karşı nasıl savaşım yürüttüğünü ola ki saklamayacak, belki övünerek anlatacaktır! O kuşaklarca mayalanmış bu "antikomünist", "ulusalcı heyecan!"ın ülkemizden neler alıp götürdüğünü size anlatmama gerek var mı?

2. Birilerine kara çalmak, çatmak ya da polemik yaratmak için yazılmadı o yazılar. Kimi eski arkadaşlarım TKP'nin kuruluş yıldönümü için bir yazı istediler benden. Anılarımı yazmam da istenir durur öteden beri. Asıl işim olan yeni romanıma çalışmayı aralayıp söyleşi biçiminde yazdım okuduklarınızı. TKP'nin desantralizasyondan sonraki, içinde bulunduğum çalışma dönemini anlatmaya çalıştım. O dönemi, ülkenin o günlerini yansıttıkları ölçüde değinilmiştir kişilere.

Düşüncelerim Niye Değersiz?

Aslında yazılacak epeyi şey var daha, uygun düşerse ilerde daha uzun durur, sonraki dönemlere de değinmeye çalışırım. "SSCB'nin çökmesi vb konulardaki değerli düşünceleri(!)"mi alaycı küçümsemenize de bir şey diyemem. Büyük bir savım yok bu konuda. Ne özgün öğreti peşinde biriyim, ne de profesyonel politikacı. Romancıyım, sinema

emekçisiyim. Bir bilim insanı olarak siz sayın profesörün bu konu üzerine aydınlatıcı, öğretici çalışmalarınızı görmek beni mutlu eder.

Bu arada, bir alçakgönüllülükle düşüncelerimi niye değersiz bulduğunuzu açıklamanız da hepimiz için kazanım sayılabilir. Yaparsanız şimdiden sağ olun!

3. Yazımda size takılmam rastlantı değil sayın Toktamış Ateş. Kemalizm'i bugünün gerçeklerine göre yorumlamaya çalışan ilericilerden biri olma çabasındasınız. Siz de bilirsiniz ki, günün ilericisi olabilmek için dünün doğru saptanması gerekir. Bugün kimi çevrelerin diline dolanmış "aydınlanma" da geçmişin sorgulanmasıyla başlar. Yanlışa batık önyargıların kirlettiği toplumu arıtmaktır aydınlanma. Bugünlere nereden, nasıl geldiğimizi bilmeden ülkemizin içinde kıvrandığı çıkmazı kavramak da olası değildir, gerçek bir aydınlanmaya kavuşmak da.

Birileri Yeni Bir Oyun Tutturuyor

Dramatik bir dönem yaşandı Türkiye'nin geçmişinde. Ülkenin emekçi yığınlarını uyandırma çabasında olanlar en ağır biçimde suçlandı, aşağılandı, işkenceden geçirildi, giderek yadsınıp yok edilmeye çalışıldı. *Komünist*'in 48. sayfasında anlatıldığı gibi, üretip savundukları kimi düşünceleri çarpıtılmış biçimde sömürülerek hem de.

İlerici, sosyalist, Kemalist kimlikle ortaya çıkan birilerince yeni bir oyun tutturuluyor bugün. Geçmişteki çirkinlikler uyanıklıkla örtbas ediliyor. Dünün karanlığını yaratanlardan söz etmeniz en azından ayıplanıyor. O günler tüm ülkeyi açık seçik karartan faşistliğine tanık olduğunuz kişileri belgelere dayalı biçimde ortaya koyduğunuzda bile yalancılıkla suçlanıyorsunuz. Salt sevecenlikten kaynaklanan, birilerini koruma içgüdüsüne dayalı şeyler de değil bunlar. Ülkeyi geçmişlerdeki "devr-i saadet!"e götürmek için yürütülen sol görünümlü ideolojik çizgiye engel saydıkları kimi doğruları örtbas etme,

gerçekleri ortaya çıkarma yolunda uğraş verenleri dışlama çabası.

"Sayın" Demişsiniz, Eksik Olmayın

"Babalarından çektiğimiz yetmedi, bir de çocuklarından çekeceğiz" demişti bir eski arkadaş! Eskilerde ilerici kavgaya katılanlar için, "... bu yolun yolculuğunu –bir süre için olsa bile– yapan yaşlılarımıza duyduğumuz saygı"dan diye söz ediyorsunuz. –Kiminde kendinizi zorlayarak da olsa!– "sayın" demeye özen gösteriyorsunuz. Eksik olmayın! "Dinozor" deyip okşayanlar, "eski tüfek" deyip sırtımızı sıvazlayanlar da var.

Biçimsel gösteriler bunlar, işin özü değil. Önemli olan Türkiye'mizin bugününü biçimlendiren eski dönemin tüm doğruları, eğrileriyle tastamam saptanıp kavranmasıdır, bugünün düşün-kol emekçileriyle dün Marksist-Leninist çizgide sosyo-politik savaş vermiş bir tarihsel kurumun, unutturulmak istenmiş TKP'nin yürüttüğü acı kavganın kalıt bağını kurmaktır.

Geçmişlerindeki akları, karaları doğru öğrenmelidirler ki, bugünkü aklarla karaları da ayırabilsinler. Toplumca yolumuzu bulabilmemiz buna bağlı gibi geliyor bana. Her şeyden önce geçmişini doğru öğrenmek gibi bir "aydınlanma"ya gereksinimi var Türkiye'nin. O yolda bir şeyler yapmaya, yaşadıklarımı olduğu gibi yansıtmaya çalışıyorum, ne sizin sevgili anneniz, babanızla, ne de başkalarıyla kişisel sorunum yok. Kompleksim niye olsun?

4. "Biz, emniyette yediği bir tokat nedeniyle, her türlü düşüncesinden cayan ve günah çıkartarak ordu kademelerinde yükselmeye çalışan 'edebiyatçılar' da biliriz. Ama bunları eşelemeyi düşünmeyiz."

Lütfen Açıklar Mısınız?

Benimle ilgili bir yazıya sokuluvermiş bu tümcenin ne anlama geldiğini düşündüm, çıkaramadım. Çevremdekilere sordum, onlar da bir anlam veremediler. Lütfen açıklar mısınız sayın Toktamış Ateş; örtülü biçimde sözünü ettiğiniz bu kişi ya da kişiler kimdir, kimlerdir? Benim için düşünülmüş bir taşsa sizin için üzülürüm.

Değer verdiğimiz bir profesörsünüz –size yakıştırılamaz ama kızgınlıkla gözünüz karardı diyelim– kara çalma, çamur atmadaki şu zekâ düzeyi size uygun düşmüyor. Çizdiğiniz portreyle bir benzerliğim yok, öyle bir yüz karam da yok. Yalnız beni tanıyanları değil, aklı başında çoğu kişiyi güldüreceksiniz. "Ben Emniyet'te tokat filan yemedim"le başlayıp savunmaya kalkışmam da gülünç kaçar.

Yaşam çizgim bütün açıklığıyla, yapıtlarımın tanıklığıyla da ortada. *Bir Gün Tek Başına* adlı romanımda, güvenlikte yediği bir tokatla yılan kahraman Kenan'la mı karıştırıldım, diye düşündüm. Romanlarımdaki birilerinde beni bulmak, sıradan okurun, çok karşılaştığım, gülünç öykülere varan onulmaz eğilimidir çünkü. Size bu da yakışmaz.

Bakın, –annenizi bilemem– rahmetli babanız Ahmet Ateş de böyle bir çamur atmaya kalkışmazdı. Ürküyle sağa kaymış, siyasal konumda gerilere düşmüş de olsa dürüst, namuslu biriydi. Kara çalması ya da aykırı bulduğu inançlarından ötürü biri için kovculuğa kalkışması düşünülemezdi. Ahlakıma güvenmesem, asker öğrenci olarak siyasal düşüncelerimi açıklayıcı tartışmaya girmezdim. Ben sizin de bu yola başvuracağınızı sanmıyorum.

Saklarsanız Suç Ortağı Olursunuz

Söylediğinize göre bildiğiniz böyle biri ya da –"edebiyatçılar" diyorsunuz!– birileri var demektir. Lütfen açıklayın, kim ya da kimler bunlar? Etik bir kirletmeyle toplumu karartan

kişilerdir böyleleri; eşelenip ortaya çıkarılmaları her namuslu yurttaşın görevidir. Saklamaya kalkarsanız suç ortağı durumuna düşersiniz. "Eşelemeyi düşünmeyiz" demeniz bile ayıplanası bir tutumdur. O bir takılmaydı, sizden kitap filan beklediğim yok sayın Ateş. Ancak bildiğinizi söylediğiniz o "edebiyatçılar"ı açıklamanızı istiyorum. Yalnız ben değil, sanırım namuslu tüm kişiler istiyor bunu. "Bir hakikat kalmasın âlemde Allah'ım nihan." Yazdıklarımı kızgınlıkla değil, serinkanlılıkla düşünerek, konumunuza yakışır biçimde okumanızı diliyorum bir de! Başarı dileklerimle.

Son Dönem Yazıları

Bizim Kuşak Neler Olduğunu Bilmedi

Hrant Dink

Türk sol tarihinin en yetkin ve kıdemli isimlerinden Vedat Türkali, doğumunun 85. yıldönümü olan 2004 yılı boyunca çeşitli etkinliklerle gündeme gelecek. Bu özel yıla, biz de kendi küçük katkımızı sunmak istedik ve Türkali ile pek çok konunun yanı sıra ağırlıklı olarak Türk Solu içerisindeki Ermeniler ve sol hareketin "Ermeni Sorunu"na bakışına ilişkin söyleştik.

H. D. — *Hocam, öncelikle bize biraz Türk solu içerisindeki Ermeni arkadaşlarınızdan bahsedebilir misiniz?*

V. T. — Mahalleden, ilkokuldan en yakın arkadaşımdı Hayk Açıkgöz. Üniversiteye geldiğimiz yıllarda Parti'ye de birlikte

girdik. Diğer Ermenileri de onun aracılığıyla tanıdım. İstanbul'a gelince Gedikpaşa'da bir evde oturdu. Tam onun karşısında Altunyanlar vardı. Dr. Nurhan Altunyan ve Ara Altunyan. Komünist sempatizanıydılar. Çankırılı bir dişçinin çocuklarıydı, İstanbul'da okuyorlardı. TKP'ye girmediler; örgütlü eylemlerine katılmadılar. Onlarla birlikte Aram Pehlivanyan'ı tanıdım. '46 tutuklamasından sonra Aram, Hayk ülkeden çıktılar. Aram'la ilgili, Hayk Açıkgöz'ün çıkacak anılarında, özellikle dışardaki yaşamlarıyla ilgili geniş bilgi var.

H. D. — *'46 Tutuklaması dediğiniz neydi?*

V. T. — O önemde Şefik Hüsnü, Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'ni kurmuştu. Bu Ermeni arkadaşlar da partiye girdi. Sonradan ona karşı Esat Âdil tarafından Sosyalist Parti kuruldu ama Şefik Hüsnü'nün partisi hep asıl parti olarak bilindi. Tutuklamalar oldu ve Şefik Hüsnü'nün kurduğu yasal parti, gizli Türkiye Komünist Partisi'nin devamı olmakla suçlandı. Bu arada desantralizasyon kararı sonrası TKP yasadışı etkinliklere girişmiyordu. O günkü dünya politika koşullarında Sovyetler Birliği'yle ters düşmemeye hükümet de özen gösteriyordu. Komintern, TKP'ye, Kemalistleri sola çekin ve faşizme kaptırmayın, Almanların müttefiki durumuna düşmesin ülke, dedi. Savaş bitince yeni bir dönem başladı. Türkiye'den toprak talepleri oldu, üsler istendi. Türkiye'deki Sovyet karşıtları büyük bir yaygara kopardılar ve ülkeyi anti-Sovyetik bir cepheye oturttular. O zaman da bu kurulan parti, bir nevi Sovyetler Birliği'nin ajan partisi olmakla suçlandı. Parti, daha önceki TKP'den elemanlar da barındırdığı için birtakım bağlantılar bulmak da çok güç olmadı. Birçok kişinin ifadesini alıp partiyi suçladılar. Sonra da bu insanları, faşizm kökenli 141. maddeden mahkûm ettiler, partiyi de kapattılar. Bu arada hapishanede Ermeni grubu arkadaşlarla epeyi çatışmalar çıkmış.

H. D. — *Grup kaç kişiydi?*

V. T. — Aram Pehlivanyan vardı. Hayk Açıkgöz vardı. İhmalyanlardan Jak vardı. Sorgulamada en kötü sınavı Aram verdi, bildiğim... Jak çok sağlam çıkmış. Ben şahsen hiç tanıyamadım onu, ama arkasından çok sempati duyduğum bir çocuktu. Vartan İhmalyan'ı sonradan tanıdım. Hatta anılarını, o öldükten sonra karısı bana yerdi, Moskova'dan Londra'ya götürdüm önce; koşullar pek elverişli değildi çünkü. Türkiye'ye birkaç yıl sonra soktuk ve basılmasına yardım ettim.

H. D. — *Peki bahsettiğiniz çatışma neydi?*

V. T. — Cezaevi psikozuyla sinirler geriliyor, insanlar karşılıklı birbirini suçlamaya başlıyor. Ben o tutuklamada yoktum, başka arkadaşlardan işittim. Hayk çok üzgündü. Şefik Hüsnü'ye kızıyorlardı. Hemen herkes bir polis saldırısı beklentisindeydi; bunu olası görmeyen tek kişi Şefik Hüsnü'ydü! *Komünist*'te anlattığım gibi; ben kaç kez söylememe karşın Şefik Hüsnü'ye bunu kabul ettiremedim. Hükümet kanallarının halkı, muhalefeti ürkütmek için yaydığı bir yaygara olarak görüyordu Doktor bu yorumları. Bu inançla da, önlem almamış, çok belge kaptırmıştı polis aramasında... Bu Ermeni arkadaşlardan oluşan grup da yaklaşık sekiz kişi kadardı sanıyorum. Ermeniliklerinden değil de aralarındaki görüş ortaklığından doğan bir birliktelikti. Derttaştılar.

H. D. — *Ermeni Sorunu denilen konunun Türk Solu içinde gereği gibi tartışılmamış olduğunu biliyoruz. Bahsettiğiniz bu gruplaşma, bu konu eksenindeki tartışmalardan da doğmuş olabilir mi?*

V. T. — Hayır, değil, çünkü bizim kuşaklarda bu konu ara sıra söz konusu edilir ama tam bilinmezdi. Yalnız Ermeniler bizden daha bilinçliydiler, çektikleri acıyı kuşaktan kuşağa aktarmışlardı. Ben Ermeni Olayı'ndaki pek çok ayrıntıyı şah-

sen öğrendim. Çünkü bu bir oldubitti olayı sayılıyordu ve yeni toplumun kuruluşlarının öncüsü olan Kemalistler, öncekilerin bu konuda yapıp ettiklerini pek sahiplenmediler, suçlular gibi bile göründüler! Mustafa Kemal'in İttihatçıların bu kitlece imha yöntemine "Çılgınlık bu!" dediği söylenir. Batılılara yasadışı yoldan kırım kıyımla suçlar Mustafa Kemal İttihatçıları. Yapanlar kim? Başta Talat, Enver, Sait Halim Paşa ve Bahattin Şakir. Bunlar İttihat Terakki'nin en azılı çete başları. Çıkacak olan yeni kitabımda ben tüm bunlara değiniyorum.

H. D. — *Ermeni tarihine ilişkin neler düşünüyorsunuz?*

V. T. — Ermeni halkının Ortadoğu'da acılı bir tarihi var. Daha Bizans zamanında, Ermeni Kilisesi ile Bizans Kilisesi sürekli çatıştılar. Büyük zulüm gördüler Perslerden, Bizans'tan, Moğollardan Ermeniler. Fatih İstanbul'u aldığı zaman Ermenileri kente yerleştiriyor, bu da tabii Rumlara karşı Ermenileri kuvvetlendirme politikası. Ermeniler bu bölgenin en uyanık topluluğu. Onların talihsizlikleri, tarihteki geri bir aşamada bölge halklarından çok daha önce Kapitalizme ayak uydurmuş olabilmeleri! En eski Hıristiyan bir halk olarak, İslam yoğun bir bölgede kuşatılmış olmaları. Asıl önemlisi emperyalist çağda, gözünü Ortadoğu'ya, Yakın Asya'ya dikmiş Alman emperyalizmi tarafından, bu saldırı tasarılarına engel olarak görülmeleri. Batı'daki öteki emperyalist ülkelerle de bağları vardı Ermenilerin. Almanlar, çıkarlarına en uygun gördükleri Türk ulusalcılarını her türden saldırganlığa kışkırttılar, desteklediler. İttihatçı terörünün ardında Almanlar vardır.

H. D. — *Dediniz ki, biz o dönemdeki sol olarak '46'lı yıllarda 30 yıl öncesini bilmiyorduk. Peki bilenler vardı. Ermeni bir grup vardı sol içerisinde. Bunlar da mı hiç anlatmazlardı?*

V. T. — Hayır. Başlarda aldatıcı bir dönem vardı. Kemalistler kurnaz hareket ettiler ve yeni bir dönem başladı, olan

oldu biten bitti dendi. İlk zamanlar, demin dediğim gibi, bunu yapan adamları düşman olarak anlattılar bize. Sonra sonra burjuvazi sağa kaydıkça bunların hepsi kahramanlaştı. Sen bu pisliği yapanları ulusal kahraman ilan edersen, dünya da onların faturasını önüne koyar senin; öde der! Üstelik bu adamların Türk'e, Ermeni'den çok zararı dokunmuş. Koca bir imparatorluğu batırmışlar.

H. D. — *Türk Solu'nun Ermeni konusuna yaklaşımı açısından Nâzım Hikmet de incelenmeye değer. Tüm bu solcu Ermenilerin yanı sıra Ermenistan'dan da birçok ozanla Moskova'dayken arkadaş olmuş. Ama Nâzım'da da bu konuya dair bir tek satır yok.*

V. T. — Şimdi, İttihatçiler öylesine radikal bir edim yaptılar ki bugün Türkiye'de yeniden bir Ermeniler hikâyesi yaratmak, çözümsüz kanlı bir döneme kapı açar bu! Örneğin bizim Hayk'ın babası Havzalı bir toprak sahibi, değirmeni var. Sürgün yollarında değirmenciyim diye güçbela canını kurtarmış, dönmüş gelmiş ki toprak falan yok. Tarihte çok görüldüğü üzere mülkiyet el değiştirmiş. Nâzım, Kuvayi Milliye'yi anlattığı zamanda bu Ermeni Olayı en acı biçimiyle olmuş bitmişti.

H. D. — *Ama Ermeni tarihi 1915'te başlayan tehcirin 1923'e kadar sürdüğünü söyler. Hatta yeni bulgular şudur: Kuvayi Milliye'nin en fazla verdiği mücadeleden biri de geri dönen Ermenilere karşı olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Nâzım gibi Türk solunun büyük isimleri de Kuvayi Milliye'nin bu yönlerini konuşamadılar.*

V. T. — Kuvayi Milliye, 1. Cihan Harbi bitip de Anadolu'da Osmanlı'dan kalan parçalar üzerinde Batı emperyalizminin kalkıştığı işgaller döneminde başladı. Mustafa Kemal Samsun'a gitti, sonra Erzurum'a gitti. Sivas'a sonra geldi, niye? Çünkü Erzurum, Kürtlerle ilişki kurmanın ana kapılarından biriydi

ve evvela onları yanına aldı. Çünkü Şerif Paşa ile Boğos Nubar Paşa Sevres'te, başta Amerika olmak üzere emperyalist devletlere dediler ki, "Bize iki ayrı devlet kurun; bir Kürt, bir de Ermeni devleti. Biz sizin adaletinize güveniyoruz." Tam teslimiyet politikası! Şimdi Mustafa Kemal bunun karşısında ince bir politikayla Kürtleri kazanmanın yolunu aradı. Erzurum'da Kürt Beyleri'yle buluştu ve "Sizi Ermenilere, Hıristiyan dünyasına kurban edecekler. Hiç merak etmeyin, devlet İslam kardeşlerimizle birliktedir. Biz sizi koruruz" dedi. Kürtler de razı geldiler çünkü Ermenileri öldürenlerin, malına, mülküne el koyanların çoğunluğu da Kürt Beyleri'ydi. Dolayısıyla Ermeniler geri gelir, topraklarını ister diye korkuyorlardı. Olup biten de şöyleydi gerçekte: Ermeniler güneyde, Fransız, kuzeyde, Kafkaslarda Rus üniformalarıyla geliyorlardı. Türklerin, Kürtlerin üstüne. Etnik bir tepkiyi yaşıyor Ermeniler o günler. Erivan merkezli Ermeni devleti kurulacak; Ermenistan Komünist Partisi, İngiliz emperyalizmiyle yakınlık içindeki Taşnaksutyun'culara karşı savaş yürütüyor en çok. Kafkas yöresindeki TKP'liler en çok Çar ordusuyla, İngilizlerle işbirliğindeki Ermeni ulusalcılarından korkuyorlar. Nâzım bir halkın Kürt-Türk ayrımı da yapmadan emperyalizme karşı yürüttüğü savaşı anlattı. Ermenileri anlatsa aleyhlerine konuşacak. Verilen bu antiemperyalist savaşı, yerel tepkiyi anlatmakla yetindi.

H. D. — *Bir yanda hâlen Ermeni Soykırımı'nın tanınmasına yönelik çalışmalar, sağımızda bir Ermenistan, bu konuya hâlen empati gösteremeyen bir Türkiye Cumhuriyeti resmi tezi, birçok şeyi bilmeyen ya da yanlış bilen bir Türkiye toplumu çoğunluğu var. Ne yapmalıyız bundan sonrası için?*

V. T. — Ben komünistim; bütün insanlığı kardeş biliyorum ama bu kardeşlik diğer halkların haklarını çiğnemeye dayanan ve onları asimile etmeye yönelik bir duygu olamaz. Ermenilere büyük haksızlık edilmiştir. Biz Ermenilere çok şey borç-

luyuz. Tiyatroyu Ermeniler kurdu, Basında, sanatta, müzikte onlar var. Bir Zohrab var mesela. Bugün getirin Zohrab'ın Meclis konuşmalarının altına imza atayım. Bir gerçek vatanseverin, yaşadığı ülkenin çıkarlarını nasıl koruduğunu gösteriyor. Batı finans-kapitalinin Türkiye uzantısı maliyeci Cavit Bey'le Meclis'teki tartışmaları örnek yurtsever bildirilerle dolu. Biz bu adama ne yaptık? Sürgüne yolladık ve o yolda bir çavuş kafasını taşa vura vura öldürdü. Gomidas var ki tarihte ilk defa köy köy dolaşıp Kürt, Türk, Ermeni, tüm halkların müziğini derlemiş, öncü bir etnomüzikolog! Sürgün günlerinin açılarıyla ruhsal sağlığını yitirmiş. Çekilen bunca acı, dökülen suçsuz kanından sonra insancıl yollar düşünmek zorundayız. Ülkenin varolan güzelliklerini çiğneyerek bir yere varamayız. Varamadık da; etnik ayrımcılıkla çok şeyler yitirdik. Yasaklarla birlikte biz Türkler de büyük zararlara uğruyoruz. İnsanlık kültürüne asıl ışık tutan şeyden, özgürlükten yoksun kalıyoruz. Hâlâ aydınımız egemen güçlerin taktığı atgözlüğüyle bakıyor dünyaya. Mesela Taner Akçam ve Halil Berktay bu konuda bilimsel tezler ortaya arttı, neredeyse vatan haini ilan edildiler. Bu dar, etnik kafalarla bir yere varamayız... Öncelikle şu vatan sevmenin ne olduğunu çok iyi öğrenmek zorundayız.

Ey Aşk... Ey İstanbul...

Tülin Er

Türk edebiyatında, özellikle "politik roman" geleneğinin mihenk taşlarından sayılan Vedat Türkali'nin yeni romanı Kayıp Romanlar, *dün yayımlandı. Romanın merkezinde Doktor Nahit Kotar'la, yaşça ondan hayli küçük Esme'nin aşkı yer alıyor. Politik bir geçmişi olan Doktor'un Türkiye'ye dönüşüyle gözler önüne serilen İstanbul panoramasının kitabın en etkileyici bölümleri olduğu söylenebilir. Mafya-siyaset ilişkisi, aşkın zorluğu-güzelliği, dost olanlar-dost görünenler ikilemleriyle* Kayıp Romanlar'ı *okurken kitabın sürükleyiciliğine kapılıp sayfaları arasında kaybolmanız olası. Türkali ile* Kayıp Romanlar'ı *ve kitaba "konu olanlar"ı konuştuk...*

T. E. — *Romanlarınızdaki imkânsız aşk teması çok ilgi çekici.* Bir Gün Tek Başına*'daki Kenan-Günsel aşkı mesela: Adam evli. Ürkek. Kız yürekli bir devrimci. İntiharla bitiyor.* Mavi Karanlık*'ta Korhan öldürülüyor. Ressam adamla ölüme doğru yolculuğa çıkıyorlar.* Kayıp Romanlar*'da ise yaş uçurumu var. Ve hepsinde de çiftin karşısına çıkan politik engeller ve bu engellere karşı direniş söz konusu. Romanlarınızda aşk insanları belki de uçamayacakları yüksekliklere çıkartan bir güç gibi. Ya da uçmayı öğrenecekken ölüyor insanlar. Bu romanlardaki aşkın tasavvuftaki aşk kavramıyla bir ilişkisi var mı?*

V. T. — Romancının, çağını doğru yansıtmaktan sorumlu olduğuna inanırım. İnsanı doğru tanıtmanın da yolu odur. Romanlarımda, çirkine, yanlışa, sömürüye başkaldırıp bu toplumu değiştirme kavgasına girmiş özverili kişiler vardır daha çok. Mutlulukları ellerinden alınmışsa suç onların değil. Dönemi doğru yansıtmak için anlatılmasını uygun bulduğum bu olguları seçmek benim suçum da değil. Nasıl yüce, insanca değerlerin, nasıl alçakça yok edilmek istenen bir toplumda yaşadığı gösterilmeye çalışılıyor okura. Bunun gerçek nedenleri üzerinde düşünmesi, bu konuda bilinç kazanması bekleniyor. Namuslu kişiler bu toplumda acılara yazgılı oluyorlarsa yazarın okuryu yalancı mutlu sonlarla oyalayıp eğlendirmeye kalkışması düzeyi düşük bir dolandırıcılıktır bence. Tasavvufla ilişki kurmanızı pek anlayamadım. "İdealist" dünya görüşüne dayalı tasavvuftaki aşk, insanın maddesinden sıyrılıp "manevi" bir dünyada Tanrı'yla kaynaşarak "tek varlık" olmasını ister! Kitabı basılmadan önce, ilk okuyanlardan değerli dostum Atilla Sönmez'in dediği gibi "viagralı, aybaşılı" kanlı, canlı kişilerdir benim romanlarımda insanlar; içinde var oldukları toplumun bin bir belasıyla savaşırlar. Benim gibi, onların da "Tanrı'yla kaynaşmak!" gibi bir dertleri yoktur! Cinselliğe dayalı, sağlıklı aşktır yaşadıkları. Toplumdaki karanlık güçler kanatlarını kırmasa uçabilecekleri yüksekliklere çıkartıyor aşk onları!

T. E. — *80'lerden sonra en çok sözü edilen şeylerden biri "değişim" oldu. Üstelik değişim sözü en çok egemen çevrelerin diline dolandı. Partilerin, kişilerin, sistemin vb.* Kayıp Romanlar*'daki Doktor Nahit, Türkiye'nin ve dünyanın değişmeyen yüzüyle karşılaşıyor: Sicil tutmaktan, izlemekten, cezalandırmaktan vazgeçmeyen devletle. Kahramanımızın 80'lerine yaklaşmış bir adam olduğu düşünülürse, kitapta yer alan temalardan birinin de bellek olduğu akla geliyor. Romancı olarak bellek konusunun sizin için öneminden söz eder misiniz?*

V. T. — Kan bağı olan iki sözcüktür, "bellek"le "geçmiş". Toplumda egemen kara güçler, geçmişteki kimi olayların anımsanmasını istemezler pek. İstemek bir yana, sözgelimi, devrimi yaşamış ya da beklemiş ülkelerde, o dönemleri anımsatacak ne varsa tümüyle unutturup silmeye çalışırlar. Eski Demokratik Almanya'daki anıtsal yapıları bir kulp takarak yıktıkları, o dönemde dikilmiş meyve ağaçlarını bile kestikleri biliniyor bugün. Emperyalizmin yabanıl başbakanı Margaret Teacher, "Sosyalizmle ilgili ne varsa belleklerden kazıyacağız" demişti. Geçmişin saklı tutma yetisidir bellek. Saldırgan kültürüyle emperyalizm, insanlığın tarih boyu kazanımının bir parçası olan, ülkelerin, halkların kendi ulusal kültür değerlerini benimsemelerine kuşkuyla bakar. Geniş tüketim pazarı yaratan kendi standart yaşam biçimini, ona bağlı olarak sanat, edebiyat, müzik, sinema, resim, her alanda kendi teneke kültürünü kolayca oturtacağı belleksiz toplumlar ister. Aslında tarih boyu bütün geri kurumlar, bugüne, yarına ışık tutacak geçmişle ilgili her bilgiye düşman kesilmişlerdir. Canlı doğadaki değişim, insanın oluşumundaki tarihsel evrim ilk kez ortaya çıkınca dinsel inançlara bağlı gerici kurumların nasıl düşmanlığıyla karşılaştığını biliyoruz. İnsan, dinlerin söylediği gibi "yaratılmış" olmuyor, halklara yutturulan bütün inanç sistemi çöküyordu böylece. Egemen sınıfların savunucusu kurumlar, kişiler buluşu yapan Darwin'e nasıl saldırdılar biliyoruz. Bütün parlak görünümüne karşın,

yaşadığımız emperyalist çağda, düşünce özgürlüğü açısından daha ağır koşullarda yaşıyoruz. Aldatıcı öğeler de daha ağır basıyor. Romanlarımı yazarken bu gerçeği göz önünde tutarım. Eleştirel yöntemden kopmaksızın toplumumuzun gelişmesinde geçmişiyle var olagelen bağını özenle belirtmeye çalışırım. Tarihsel gelişim ileri atılımlarla doludur. Sömürü düzeninin başındakiler, işlerine gelmeyen her tarihsel olayı örtbas etmeye, karartmaya, halkları ters, şoven kültürle eğitip belleklerini çarpıtmaya bakarlar. Halkları doğrularla eğitip ileri bellek kazandırmak, tarihçiler kadar yazarların, özellikle de romancıların yükümlülük alanındadır bence. Bilimsel yolla sanatsal yöntem çelişmez, birbirini tamamlar burada. Salt zihinsel oyun, yalandan doyum aracı değildir roman, ciddi bir iştir; yoluna ışık tutmalıdır insanların. Ancak, gerçek roman yapısındaki tadını yitirmeksizin; yani roman olduğunu unutmadan!

T. E. — *Böyle bir çalışma, tarihsel sosyo-politik alanda okumaları araştırmaları da gerektiriyordur herhalde...*

V. T. — Yazarlık, okumakla başlar. Öyle de sürüp gitmelidir. Hele içinde yaşadığımız çağı doğru anlayabilmek için "doğru okumalar" yapmanız gerekir. İki büyük dünya savaşından sonra, gene uzunca bir "soğuk savaş" dönemi yaşadı insanlık. Bugün, "yeni dünya düzeni" (Daha doğrusu "düzenbazlığı!") diye yeryüzüne egemen bir saldırgan emperyalist dönemde yaşıyoruz. Düzenin baş külhanbeyi Amerika'nın gerçek yapısını bilmeden bugünleri doğru anlayabilir misiniz? Haluk Gerger'in *Kan Tadı* adlı kitabını okudum geçenlerde. Eline sağlık, güzel yazmış. Belgelere dayalı, çok iyi bir çalışma. O bilgileri edindiniz mi, bugün yeryüzünü tutan çirkef kokuların kaynağını görüyor, büyük vurgunlar, soygunlar, cinayetler dünyasında olan biteni daha iyi kavrıyorsunuz. Gene bugünlerde çıkan, F. S. Saunders'in, Ülker İnce'nin *Parayı Verdi, Düdüğü Çaldı* adıyla çevirdiği *Who Paid The Piper*'ını

okudum. Soğuk savaş döneminde, CIA'nın kukla kişilerine, örgütlerine sırtını dayamış kimi ünlü aydınların "antikomünizm" vurgununu anlatıyor. Tiksintiden öte acıma duymamanız olası değil. Vietnam'da yirmi bin insanı işkenceden geçiren, Güney Amerika'da, Afrika'da, dünyanın her yerinde cinayetler işleyen, özgürlük katili emperyalizmin canavar örgütü CIA'nın güya gizlice yönettiği örgütlerde, çoğu rezil çıkarları için, "düşünce özgürlüğü" vitrinini süslüyor bu aydınlar. CIA desteği ortaya dökülünce de, "bilmiyorduk" yalanlarıyla ağlayıp sızlamaya başlıyorlar! Kitapta bir ünlü kişinin, "Bu aydınlar, şeytanın kutsal sudan korkması gibi, aç kalmaktan korkuyorlardı" sözlerine takılıyor insan. Bir milyar insan açlık sınırında yaşıyor dünyada. Diyeceğim, okuyacaksınız! Doğruları öğreneceksiniz! Başka yolu yok bu işin! Salt roman bilgisiyle bugünün insanının içinde kıvrandığı koşulları kavrayamazsınız. Neyi, nasıl anlatabilirsiniz ki o zaman da? Salt zihinsel oyunlarla eğlendirip avutmak mıdır romancının işi? Gazeteler, bulmaca ekleriyle bol bol yapıyor onu!!

T. E. — *Siz, "türkü"yü nasıl tanımlıyorsunuz? Roman ve müzik ilişkisi* Kayıp Romanlar*'da çok belirgin. Türküler biraz da bu coğrafyadaki halkların sesi olarak yer almış. Doktor'un projesinde de bu türküler etkin. Bu projenin ütopik bir yanı var. Ne dersiniz?*

V. T. — Evet müzikle, özellikle de halkların türküleriyle sarmaş dolaş roman. Doktor'un, türkü ağırlıklı "bir arada" tasarısı ütopya gibi görünse de, temelinde çok gerçekçi aslında. Halkların "bir arada" korkusuzca türkülerini söyleyip oyunlarını oynayabildikleri demokratik, özgürlükçü ülke özlemi hiç de kavuşulamayacak bir düş değil. Belki de en gerçekçi özlem! Günlük yaşantılardan yıllar boyu süzülerek gelmiştir türküler. Basit insanların en temel özlemlerini, tutkularını, düşlerini, iç-dış dünyalarını yansıtır. Sadedir, yalındır, dupdurudur. Bilirsiniz, Nâzım da vurgundur türkülere.

"Aldattım gülümü/ Türkülerimi aldatmadım" der bir şiirinde. Bilgim pek derin değildir, ama düşkünümdür müziğe. Türküleri, bizim eski alaturkayı, klasik Batı müziğini, pek ayrım yapmaksızın aynı mutlulukla dinlerim. Ama türkülere daha yakın duyarım kendimi. Anadolu insanıyım; mayamda var demek! Tasarlarken, bu mayayı çalmak istedim *Kayıp Romanlar*'a! *Kayıp Romanlar*'daki Doktor Nahit'in müzik zevki bütünüyle benim zevkimdir. Romanda söylemek istediklerime de uygun düştü sanıyorum. *Kayıp Romanlar* filme alınırsa –Böyle bir şey düşünülecektir sanıyorum– başat müzik damgası daha belirleyici olacaktır. Bunu istemiştim ben de.

T. E. — Kayıp Romanlar*'ın en önemli özelliklerinden biri de okura olağanüstü bir İstanbul panoraması sunması. Doktor Nahit'in İstanbul'a duyduğu özlemi bütün derinliğiyle yansıtan, hatta bir film karesi gibi izlenebilen sahneler var kitapta. Sinema-roman ilişkisine nasıl bakıyorsunuz?*

V. T. — Resme gelmiş oluyoruz! Hem de İstanbul'la birlikte müziği tamamlayan resme! Evet, karasevdalısıyım İstanbul'un. 1937'de, on sekiz yaşımda Karadeniz vapurunun güverte yolcusu olarak, İstanbul'a çıktığımdan beri böyleyim. Eskilerde taşralılığıma veriyordum bu duyguyu. Dışarılara çıkıp dünyanın ünlü büyük kentlerini görünce bu kompleksim de kalmadı. "Dünyada başka İstanbul yok" sözü ne doğruymuş! Birbirinden apayrı, akıl almaz güzelliklerin kaynaştığı, her yöresinin ayrı sazla katıldığı benzersiz dev bir orkestra kent İstanbul! Namık Kemal'in romanındaki Çamlıca betimlemesinden başlayıp Halit Ziya, Hüseyin Rahmi, Yakup Kadri, Yahya Kemal'den, Nâzım'dan, Kemal Tahir'den Sait Faik, Orhan Veli'ye tüm edebiyatımızda yaşayan İstanbul'a Doktor Nahit baktı bir de! Nasıl karşılanacak, bilemem; bana güzel geldi! Doğal ki, sinema duygusu var bu bakışta. Çok konuştum, çok yazdım "sinemada roman, romanda sinema" konusunda.

Yinelemeyeyim. Okurken sinema seyrediyor duygusu yaratmışsa sizde de, sevinirim. Yapmak istediğim şey bu. Tüm okuyanların bu duyguyu yaşamaları mutluluk olur benim için. Edebiyatın zihinsel derinliğini yitirmeden sinemanın görsel boyutunu kazandırmak, roman anlatısını varsıllaştıran bir katkıdır bence. Edebiyatın hafifletilmesi olarak alıp bu yola bilgiçlikle burun kıvıranlar da varmış! Ne denir? Şaşıyorum! Gereksiz tutuculuk olmuyor mu bu?

T. E. — *Kitapta Vedat Türkali gerçek kimliğiyle çıkıyor karşımıza. Doktor Nahit,* Güven *romanını sürdürme isteğini kitabın yazarıyla (yani sizinle!) paylaşıyor. Bunun romana farklı bir boyut kazandırdığını düşünüyorum; zaten Vedat Türkali'nin bulunduğu bölümler kalın harflerle de diğerlerinden ayrılıyor. Yazar olarak romana bilfiil katılmak nasıl bir duygu? Orada Vedat Türkali'nin söyledikleri, gerçek Vedat Türkali'nin benzer bir durumla karşılaşsa söyleyecekleriyle aynı mı?*

V. T. — Romana katılmamın bende yarattığı duygu değil, okurlarda ne gibi duygular yaratacağı önemli. Ayrı bir boyut kazandıracağını umdum ben. İlk okuyanlar katıldılar buna. Siz de öyle söylüyorsunuz şimdi. Evet, daha bir gerçeklik duygusu veriyor sanıyorum. İnandırıcılık kazandırıyor. Anlatıyla okur arasındaki ısıyı artırıyor sanırım.

T. E. — *Yepyeni, oylumlu bir romanla sevindirdiniz okurlarınızı. Sırada neler var? Projelerinizden söz edebilir misiniz biraz?*

V. T. — Tasarı her vakit var. Ama ben artık biraz da sinema-tiyatro ile ilgilenmek istiyorum. Epeydir uzak kaldım bu sevgililerimden!

Vedat Türkali ve Kayıp Romanlar

Kutsiye Bozoklar

Vedat Türkali, 85 yaşında kendini komünist olarak tanımlayan ve hayata haylaz çocuk gözleriyle bakan bir muhalif. Anti-şoven bir aydın, bir düşün adamı. Son kitabı *Kayıp Romanlar*'la yine gündemde. *Radikal*'de Murat Çelikkan hiç reklam yapılmadan 50 bin adet sattığını yazdı geçtimiz günlerde.

2002 yılında kendisiyle yapılan bir söyleşide: *"İlk roman yazma isteğim çok eskilere dayanıyor. Yazma isteğimin nedeni de TKP'de mücadele eden insanların dramatik yaşamlarını anlatmaktı. İlk olarak 1942 yılında 'İtimat'ı* (Güven) *yazmak istedim. Fakat bunu yazmak için elimde yeterince malzeme birikmemişti, belge yetersizdi. 'İtimat' o zaman ilk tecrübem olacaktı. Böyle bir denemeyi ilk olarak yazmak büyük bir risk-*

ti. Onun için önce başka romanlar yazmaya karar verdim. Bu romanlarda Türkiye devrimci hareketinin panoramasını yansıtmak, doğruları yazmak, özellikle gençlerin bilmedikleri dönemlerle ilgili açıklamalar yapmak istedim. Zannediyorum ki benim romanlarımı tümüyle okuyan insan, 70-80 yılın siyasal yaşamını görür" diyordu.

Türkali, romanlarında Türkiye'nin farklı siyasal dönemlerini yansıtıyor. Hacimli romanı *Bir Gün Tek Başına*'da '60'lı yılları, Yeşilçam *Dedikleri Türkiye*'de '70'li yılları, *Mavi Karanlık*'ta 12 Eylül'e giden günleri *Tek Kişilik Ölüm*'de 12 Eylül dönemini, *Güven*'de ise '20'li ve '40'lı yılları yazıyor. *Güven* için; *"Ben bu romanı yazmak adına romancı oldum"* diyor. *Güven*'den yola çıkarak yazılan son kitabı *Kayıp Romanlar* ise '90'lar Türkiye'sinde geçiyor.

Güven, TKP'nin tarihçesi olarak duyurulmuştu. *Kayıp Romanlar,* bir "aşk romanı" olarak sunuldu. Vedat Türkali'nin romanları, romancının ve romanın sosyal mücadelenin dışında olmadığını göstermiştir daima. Bu romanlar güçlü bir aydın eleştirisi, tarih bilgisi ve kadın kahramanlarıyla tebarüz ediyor kanımca. Ve adeta bir belgesel senaryo özelliği taşıyor. Sinemacının görsel bakışı hiç eksik değil.

Bu yüzden *Bir Gün Tek Başına*'nın Günsel'inden *Kayıp Romanlar*'ın Esme'sine giden çizgi belki de toplumsal gerileyişimizi simgeliyor. *Bir Gün Tek Başına* 1959'un sonbaharında başlıyor. Günsel, komünist bir kız öğrenci, militan, yürekli ve kararlı. Kenan, '40'lı yıllarda devrimcilik yapmış ikircimli ve sürekli kendisiyle hesaplaşmakta olan bir erkek kahraman. Bir tokatta çözülen, kendine güvensiz ve polis korkusuyla yaşayan bir tip. Romanda tipler eğilimlerdir. Kenan ve Günsel, iki ayrı tarza denk düşüyor. Ve Vedat Türkali, bu iki tipi son derece gerçekçi bir biçimde anlatıyor.

Kenan evli, Günsel'le birbirlerine âşık oluyorlar. Günsel, yeni doğmakta olan militan devrimci kadını temsil ediyor. Güçlü, özgür ve sevecen. Bir TKP'li ancak, 12 Mart'ta ve yet-

mişlerden seksenlere mücadelenin içinde güzelleşen onlarca devrimci kadının doğuşunu müjdeliyor. Günsel'in güzelliği toplumsal eylemden geliyor. Romanın sonunda yalnızlığının ve eylemsizliğinin çözümü gibi gördüğü Günsel'e bağlanmış Kenan intihar ediyor. Günsel'in başı dik ve hiç eğilmiyor. Simge olarak alırsak, ölen Kenan, yaşayan Günsel'dir, bu yüzden roman umutlu bitiyor.

Vedat Türkali, *Güven*'in okura vermek istediği nedir sorusunu; *"Ben, benim için önemli olan Türk toplumunun kırklı yıllarını aldım. Çünkü kırklı yıllar çok kritik yıllar Türkiye için. Bugünün bütün tohumları orada var. Kemalist hareket dağılmaya başlamış, işte İnönü'nün iktidar olduğu İkinci Cihan Harbi yılları... İkinci Cihan Harbi yıllarıyla birlikte palazlanan bizim egemen çizgiyi yakaladığımı ve yansıtmaya çalıştığımı zannediyorum. Bu çizgi gelişirken, ideolojik planda sağ, sol, orta karakterli çizgilerde birtakım gelişmeler de oluyordu. Ben onların hiçbirine bir önyargıyla bakmamaya, hepsine birden eleştirel bakmaya, nesnel değerlendirme yapmaya çalıştım. Mesela TKP'yi de anlatırken, ona da eleştirel baktım. Lenin'in bir sözü var: 'Gerçekler devrimcidir' diye... Gerçeği, tam gerçeği, ona bağlı olarak, bütün çelişkileri içinde yansıtırsanız, siz zaten devrimci bir iş yaparsınız"* diye yanıtlıyor. Bu sözler üstüne söyleşiyi yapan kişi; *"Neden siyaset tarihçiliği değil de, tarihsel siyasi roman yazarlığı"* diye soruyor. Türkali'nin yanıtı; *"Onu becerebiliyorum. Küçükten beri edebiyat meraklısıyım"* oluyor.

Kayıp Romanlar ise *Güven*'in tamamlayıcısı olarak düşünülüyor. Yazar *Güven*'in sonunda Seher ile Turgut'un öyküsünü tamamlamayı okura bırakıyor. *Kayıp Romanlar*'ın iki-üç yüz sayfa tutacağı ve bir aşk romanı olacağı duyuruluyor. Yazar tarafından kimi notların alınmış olduğu söyleniyor. Ortaya çıkan roman 632 sayfa. Ve umulduğu gibi Turgut ve Seher'in aşkları anlatılmıyor. Tam da Turgut'un yaşlarında olan Nahit Kotar'ın ve 27 yaşında bir genç kadının; Esme'nin

aşkları anlatılıyor. Vedat Bey, *Güven* üzerine bir soruyu yanıtlarken; *"Hiçbir zaman kendi romanlarımda kendime yer vermedim. Ama tabii çizilen portrelerde çevremde gördüğüm birtakım insanlardır. Yine kendi yaşadıklarımdan kendi özelliklerimi taşıyan davranışlardan da yararlandım. Bu da her yazarın başvurduğu yoldur. Gustave Flaubert'in bir sözü vardır; 'Romancı roman içerisinde* 560 *tanrı gibidir. Her yerde vardır, ama gözükmez' diye. Öyle olmak gerekir"* diyor. Ama *Kayıp Romanlar*'da kendisi var. Roman, Doktor Nahit Kotar'ın Vedat Türkali'yi aramasıyla başlıyor. Seher'le Turgut'un öyküsünü yazmak istemektedir çünkü.

Dr. Nahit Kotar, eski bir TKP'li. Çöküşten sonra Almanya'dan Türkiye'ye dönüyor. *"Elli yılı aşkındır içinde dönenip durduklarını"* hiç anımsamak istemiyor. Geçmişi tümüyle ardında bırakmaktır dileği: *"Elinden gelse bütün bir geçmişi silip atarcasına, her şeyi unutmak geliyordu içinden."* Dr. Nahit Kotar bütün bir roman boyunca kendiyle ve inancıyla bir hesaplaşma içindedir. Yenildim mi, diye soruyor, bıkkınlık mı? *"Daha lise yıllarında, sıralarında gözünü açtığından bu yana bütün dünyasını oluşturmuş devrimci inancının yolunu kesen, sosyalist dünyadaki çöküntüydü belki de sorun; ne yaptıysa o yapmış, ne olduysa ondan sonra olmuştu! Onu da kesin söyleyemiyordu. O yıkımın çok öncesinde devrimci kavgada, hem de en yakınlarında görmekten acı duyduğu nice çirkinliklerle bu geleceği, suya da bu biçimde sezinlememiş değildi ki! Ancak o büyük çöküşle, dün her şeye karşın yürekten inandığı, güvendiği kişilerin, fırtınada içi dışına çıkmış şemsiyeye dönmesi benzersiz bir acıyla çöle döndürmüştü yüreğini. O kadar değildi belki ya yıkımdı!"*

Bir yıkımla dönüyor Dr. Nahit memleketine; türkülere, bir de yazıya sarılmak niyetindedir. Kendini yeniden bu türlü gerçekleştirmeye çalışıyor. İnsanlığın kurtuluşu için yolda doktor olup tek tek insanları da kurtarmak istemiştir. Kendi acı söyleyişiyle şimdi sıra kendini kurtarmaya gelmiştir artık.

İşlerini bir Kürt avukata; Mustafa'ya teslim ediyor. Her işe yeten, her sorunun altından kalkan bir adamdır. Nahit Kotar'ın açıklamasına bakılırsa o ve arkadaşları eski TBKP çevresindendir.

Beyoğlu'nda Nevizade'ye yemeğe gittiklerinde bir eski TKP'li çiftle karşılaşırlar. Mahmut ve Şerife. Doktor geçmişiyle karşılaşmak istememektedir. Atlatır onları. *"İyi yaptınız"* diye fısıldar kulağına avukat; *"PKK'li bunlar."* Esme'yle burada tanışır Dr. Nahit. Başına buyruk, burnu havada bir kızdır doktora göre. Reklam sektöründe çalışmaktadır. Doktorun hemen dikkatini çeker.

Romanda Vedat Türkali vardır, evet. Ama bana göre Doktor Nahit Kotar da alter egosudur yazarın, sanki ikinci kişiliği. Her artistik imajın arkasında yaratıcısının olduğu bilinir. Ancak Nahit-yazar ilişkisi daha örtüşüktür. Kendini yazıya verecek doktora şöyle söyletir Türkali: *"Yazarlık aramaktı, nasıl bulduğunu yazmak da güzeldi, nasıl bulamadığını yazmak da! Yaratmaya tutuklu, yaşamı vazgeçilmez biçimde çekici kılan, içi kaynayarak aramanın esiri eden güzelliğiydi", "Seher'le Turgut'u bir yerlerden bulup çıkarmak, başladığı yazarlık oyununun tatlı bir yanıydı belki, aslı değildi."*

Güven'deki Halil'i, onu yitiren Seher'i ve Turgut'u düşünür doktor. *"Halil'ini yitirmiş nice Seher'ler vardı devrimci yollarda. Vardı da sonra ne olmuştu onlar? Birilerini, yüreğini kararan, içini burkutan birilerini çok iyi biliyordu! Şimdi dağlarda vuruşanlar arasında da niceleri vardı kim bilir? Bu dayanılmaz acıları göze alıp en ağır işkenceye katlananlar sonra ne olacaklardı? Bunun peşindeydi o! Kahramanlıklar gerekliydi, kuşkusu yoktu bundan. Ölmeden kahraman olanlardan, her şey beklenmedik biçimde altüst olup da, tüm değerlerin tersine döndüğü koşullar çıkınca kim sürdürebiliyordu kahramanlığını? Belki tarih boyu, ama özellikle asıl sorun oydu; temel sınav sorusu bu belki de."* Sanırım bu romanda Vedat Türkali'nin sorunu ve sorusu da budur.

Bu yağma zulüm düzeninde Seherler ve Turgutların nasıl bir katkıları vardır tarih serüvenine? *"Acı tanıklıkla görüp saptadığı biçimde, kimileri gibi çarpılıp yamru yumru olmuşlar mıydı onlar da sonunda? Karamsarlık mı, gerçeklik miydi bu? Yitirdiklerini, kazandıklarını toplumdaki kudurganlığın ölçütleri üzerinde nasıl değerlendirmeliydik? Sevebilmişler miydi, sevebildilerse nereye kadar sevmişlerdi birbirlerini? Bir başkasını niye sever, niye sevmezdi insanlar? Roman buydu! Kendi yaşamı da bunun dışında bir şey değildi ki. Ortalara itilmiş körebe gibi birilerini arıyorum derken kendini mi arıyordu yoksa? Yazarlık yazarların kendini arama, kendine varma serüveniydi belki de! Gözlerimize bağlanmış kara kuşak buna engeldi en çok."* Doktor Nihat gibi yazar da kendini aramaktadır belki bu son yazarlık serüveninde. Doğum tarihleri bile çok yakındır birbirine.

Seher'le Turgut'un öykülerini anlatmak için yola çıkan Doktor giderek vazgeçecektir bundan. *"Geçmişimiz karanlık olunca, bugünümüz de bu kadar aydınlık olur"* der. Seher'le Turgut'un öyküsü dünü, bugüne bağladığı ölçüde ilgilendirmektedir artık onu. '40'lardan sonraki eylem çizgisini Seher'le Turgutların çizdiğini düşünmekte olsa da böyledir bu. *"Katıldığı siyasal kavgada da aradığını bulamamış"* Doktor Nahit'tir bu yüzden kahramanımız. Ve Seher'i değil, Esme'si vardır artık onun da. Her şey değişip akmaktadır.

Yazar Esme'ye şöyle söyletir, Seher ve Turgut, yani simge olarak seçilmiş bir kuşağın devrimcileri için; *"... onların öyküsü bitmiş gibi geldi bana. Aynı karanlığı mı yaşayacaklar? Sonraki dönem de öyleymiş çünkü duyduğumuz. Aynı acılı karanlığın yinelenmesi yani! Kahramanlık dizisi! Yazılmaya değer mi? Yakın dönem, bugünlerden söz edeceksiniz, o kadar ayrı ki koşullar, onları, Turgutları, Seherleri almanın ne gereği var? Biliyorum bugün de o yolda kavga yürütenler var diyeceksiniz; dağda kentte bam bum gidiyorlar. Yakınlık duyuyor musunuz onlara? Ben duymuyorum."*

Esme'yi dinleyen doktor şaşırıp kalır birden, *"Kafası karışır gibi olmuştu Doktor'un; gözlerini kısmış yeşil yeşil bakan kıza karşı mı çıksın, doğrusun mu desin, bilemeden kalmıştı. Aynı kişilerden mi söz ediyorlardı ki? O daha kötülerini, çürüyüp çirkefleşenleri biliyordu. Onları mı yazacaktı yani?"* Sorun daha çirkefleri midir yoksa toptan bir inkâr mıdır, doktor hangisini doğrulamaktadır acaba? Soru budur. Ama sonuçta anlatılan Doktor'la Esme'nin hikâyesidir.

Çatışmalı bir tanışıklıktan sonra Esme ile Doktor âşık olurlar birbirlerine. Tıpkı Günsel ve *Tek Kişilik Ölüm*'deki Dr. Gülşen gibi güçlü bir kadındır Esme de. Ama ayrı bir hamurdan. Günsel net bir militan kadındır. Esme başına buyruk bir feminist. Yaşadığı bulanık dönem gibi bulanık ve bulaşık bir tiptir o. Kendini politika dışında tanımlayan bir bağımsız kişilik. Kafasına göre yaşamakta, kafasına göre tavır almaktadır. *"Kalın çizgilerle bölünmüş bir savaş dünyasıydı benim yaşadığım. Yararlılarla zararlıların sarmaş dolaş, iç içe olduğu çok karmaşık bir dokuda yaşanıyor bugün. Renkler çizgiler arapsaçı"* diye tanımlar dönemi Doktor Nahit. Farkın özü burada yatmakta gibidir. Fotoğraf kareleri gibi tek tek anlatılan bir İstanbul dekoru, türküler ve klasik şarkılar eşliğinde yaşanan bir aşktır bu.

Usta romancı işi kurgu adım adım gelişir. Doktor Nahit Kotar'da TKP'ye ait 2 milyon marktan daha fazla para vardır. İsviçre'deki Ermeni yoldaşı Vasken'le birlikte saklamaktadırlar parayı. TKP'nin kalıtçısı olduğuna inandıkları bir örgüte vereceklerdir ellerindekini. Doktor eski yoldaşlarına güvenmemektedir. Kimisi akçalı işlerdedir, kimisi artık köşelerine çekilmiş. Geçmişin mirasçısı olduğunu iddia eden bir grup bu parayı geri istemektedir Doktor'dan. İşi bir sol mafyaya havale ederler. Aracıları ise eski bir militan; Bulgaristanlı Süleyman'dır.

"Bir esnaf emeklisi" diye tanımlar Doktor Süleyman'ı, değişmiştir eski kararlı militan. Dr. Zekeriya, eski parti yöneti-

cilerinden Ferdane, yeni dönemin de yönetici tipleridir. Doktor tehditler karşısında her işe koşan avukatı Mustafa'ya başvurur. Mustafa ise feodal Kürt beyi Ferhat'a. Kimin elinin kimin cebinde olduğu belli değildir. Ferhat eski işkenceci bir komiseri görevlendirmiştir sorunu çözmek için. Bir yanda sol mafya Edip Mansur, diğer yanda eski işkenceci Macit. Türkiye'deki ilişkiler sisteminin panoramasıdır bu. Avukat Mustafa vurulur, nedeni bilinmemektedir. Doktor kuşkular içindedir ve tehditler almaktadır. Ama parayı kimseye teslim etmez. Dokunmaz ve dokundurmaz. Halkların kardeşliğini simgeleyen "BİRARADA" adlı bir kültür evi projesi için toplanmıştır çünkü para.

Doktor tam bir enternasyonalisttir. Yurtsever Kürtlere sempati duyar. Bu sempati içmimari okuyan ve bir reklam şirketinde çalışan çelişkin kişilikli Esme'de de vardır. Kuşkusuz Doktor'la aynı temelde değil. Kürt arkadaşları bir kültür sanat evi projesi için destek isteyince Diyarbakır'a gider, Doktor da ardından. Yapılan zulümle ilgili tanıklıklar şoke eder ikisini de. Rohat'ın öyküsünü dinlerler orada. Düğünlerde Kürtçe türküler söyleyen biridir karısıyla Rohat. Baskı görür, tehditler alırlar devlet katından. Zino önce gözaltına alınır, sonra tecavüz edilerek öldürülür karakolda. Karısını katleden 2 kişiyi öldürür Rohat ve kaçar. Ayağından yaralıdır. Güvenlik güçleri peşindedir.

Kafasındaki proje için en uygun tipler olarak Kürtleri görür Doktor. Kürt sorunu konusundaki tavırları yüzünden partiden çıkarılan gençler; Mahmut ve Şerife'ye başvurmuştur. Herhangi bir politik bağı olmayan ancak Kürtçe tiyatro, müzik ve benzeri çalışmalar yapan Zeynel'i önerirler Doktor'a. Bir yandan para konusundaki tehditler devam etmektedir. Macit mafyalar arası uzlaşma önerisi ile gelir. Öte yandan Rohat Diyarbakır'dan kaçırılmıştır. Esme gözaltına alınır. Ve Doktor, Terörle Mücadele'de sorguya çekilir.

Bu arada yeni parti girişiminin başarısızlığa uğradığını öğrenir. Para konusundaki sorunlar ortadan kalkmıştır. Fakat

aracılık eden eski işkenceci 20 bin markı talep etmektedir hâlâ uzlaştırma adına. Onu reddeden Doktor, kedisi Şeker'i kafası parçalanmış olarak bulur. Avukat Mustafa'yı kimin vurduğu da belli değildir zaten. BİRARADA projesinin mimarları olan partiyle ilişkileri hiç de iyi olmayan Doktor Sacide ve eşi Ramin de suikast gibi bir kazada ölmüşlerdir, daha önce. Suçlular kimdir? Ucu açık bir sorudur bu.

Zeynel başından vurularak öldürülür. Beyoğlu'ndan başına taş düşerek öldüğü şeklinde rapor düzenlenmiştir. Rohat'ın Diyarbakır'dan kaçırılma işini ise Esme düzenlemiştir. Arkadaşlarının yardım isteğini kıramamıştır. Rohat'ı yurtdışına çıkarmaları gerekmektedir. Doktora da Esme'yi ve Rohat'ı sormuşlardır zaten. Doktor Esme'ye yardım etmeye karar verir. Eski partili yeni milyarder Muhittin'e başvururlar. Doktor'u kırmayarak kaçış işini ayarlar o da. İşkenceye bir ay direnen ve çözülmeyen Esme de aranmaktadır. Sonunda Rohat ve Esme'nin yurtdışına kaçışı birlikte örgütlenir. Giderler Doktor da arkadan çıkacaktır, ama hemen yurtdışına çıkışına tahdit konur. Para ile ilgili tüm haklarını Esme'ye devreder Doktor. Polisin kuruşu kuruşuna haberi vardır paradan çünkü. Projesini, yani kavgasını Esme'ye bırakmıştır. Görevi Esme'nin sürdürmesini ister.

Diyarbakır dönüşü enfarktüs geçirmiştir doktor, çok hastadır. Ameliyat edilmesi bile tehlikelidir. Tüm bu heyecan ve stres etkiler onu. Evinde oturup Esme'den haber beklemekte, bir yandan da kitap çalışmalarını sürdürmeye uğraşmaktadır. Kendini kötü hissettiğinde Vedat Türkali'yi çağırır. Kapıyı açamazsa anahtar incir ağacındaki kovuktadır. Yazar anahtarı söylenildiği yerden alıp içeri girer. Doktor arkası dönük oturmakta, uyur gibi görünmektedir. Önünde bir notla yazara bıraktığı müsveddeler durmaktadır.

Tam o sırada yurtdışında Esme telefon eder. Telefonu Türkali açar. *"Uyuyor"* der Doktor'u sorduğunda, *".. onu, yalnız onu sevdiğimi siz söyleyin ona"* olur ilk sözü. Sağ salim ulaş-

mışlardır gidecekleri yere. Artık onu duyamayacağını bildiği hâlde iletir yazar söylenenleri: *"Sizi yalnız sizi sevdiğini iletmemi istedi benden. Bir kadının gizemli derinliklerinden gelmese, öyle titreşim vermez sesi! Sizin için söylediklerine yüreğimden inanıyorum Doktorcuğum! Kim bilir, kıskanıyorum belki de!"*

Doktorun notunda *"Bitmeyen ne var ki! Dünya bitecek. Güneş bitecek. Yıldızlar bitecek. Kıpkırmızı umudumuz, sevgi yüklü tomurcuk, sen bitmedikçe hiçbir şey bitmeyecek! Yolun başındayız. Sen de hiç bitmeyeceksin sevgilim"* yazılıdır. *"İnanamayacağın kadar seviyorum seni! Yaşamım boyunca enayiliğimle mutlu oldum! Böylesini sen tattırdın bana!"* bir de. 78 yaşında kuşkuya ve yanılgıya düşse de, eylemli gitmiştir doktor. Sevginin mi inancın mı tükenmezliğini yazmıştır, yoksa ikisinin de mi?

Yazar çıkarken siviller belirir kapının önünde, kapı açılmayınca beklemeye koyulurlar. *"Geç kaldınız Tatar ağaları!"* diye düşünür yazar. *"Biraz enayi olunmadan devrimci olunamaz"* demektedir hep Doktor. *"Umarsız güzellikler içinde ne yüce enayisin Doktor Nahit! Sen de hiç bitme!"* der ve çıkar gider kapıdan. Vedat Bey'in son romanının sonudur bu. Vedat Bey'le başlar, onunla biter roman. Yazar, romana daha bir inandırıcılık kazandırdığını, anlatıcı ile okur arasındaki ısıyı artırdığını düşünmektedir katılımcı olmasının. İnandırıcılığa mı ihtiyaç duymaktadır acaba?

Kuşkusuz, romanda eleştiri, roman tiplerinin eylemleri aracılığıyla yapılır ve kurguya içerilir. Roman tiplerinin uzun tiratları ile değil. Bu romanın sorunu, tipler aracılığıyla da konuşulmasına rağmen politik eleştirinin konuşmalar ya da iç konuşmalar aracılığıyla yapılmasıdır. *"Bu kokuşmuş bataklıkta, kimler yürütecekler savaşı hangi doğrularla yürütecekler? Yol yöntem ne olacak? Bizim yerimiz ne olacak bu savaşta? Bunlara ışık tutmalı roman bence"* diyor Esme ile ilk buluşmalarında Doktor. *"Romana gerek yok ki bunlar için araştırma*

yapın" diye yanıtlıyor Esme onu. Bütün romanları araştırmalara dayanıyor Türkali'nin. Ama Esme'nin sözü de yabana atılır gibi değil.

Türkali, mesajı tipleri aracılığıyla vermek peşindedir. Ama *"benim romanlarımı okuyanlar 70-80 yılın siyasal olaylarını görür"*, dediğinde estetik eleştiriden çok, politik eleştiride bulunmaya kışkırtır bizi. Türkiye'de romanın politik ve tarihsel olayların öğrenildiği araç olması okur açısından da, yazan açısından da bir kolaycılık yaratmaktadır. Bizim kuşağımız, Şeyh Bedrettin'i Nâzım'dan, Kurtuluş Savaşı'nı *Kutsal İsyan*'lardan, Osmanlı devlet yapısı ile ilgili çözümlemeleri Kemal Tahir'den öğrendi. Hem romandı yazılanlar, hem siyasal tarih. Bu durum yarım öğrenme ve hazır tüketme eğilimlerini besledi. Yazarları sorumsuz sorumlu hâline getirdi.

TKP ve aydın eleştirisi nerede biter, devrimcilerin suçlaması nerede başlar, çizgiler siliniyor bu durumda. Yeni savlar kanıtlar belgelerin inandırıcılığı gözetilmeden sorumsuzca sıralanabiliyor. Dünyaya, *"baskı tanımadan gönlünce dilediğince"* bakmayı kuran Doktor Nahit de böyle yapıyor işte! Bir İstanbul tutkunu olarak kenti seyrederken aklına Fatih geliyor. Fatih Camii Ayasofya'dan daha görkemli olmadı diye mimarı Atik Sinan'ın ellerini kestirmiş Fatih. Hemen bir karşılaştırmaya başvurup; *"Stalincilerin Mayerhold'a ettiği başka şey miydi?"* diye soruyor.

Stalin, 20. Kongre ve bir dönem eleştirilebilir, ama; *"Üslup benim karakterimdir. Hem de nasıl!"* demiştir Marx. Üslup önemlidir. Öznellik gerçekliğin önüne geçmiştir burada. Ve adeta öfkeli bir saldırı vardır eleştiri değil. Aynı şeyi *Tek Kişilik Ölüm*'de kendini ve inançlarını sorgularken Dr. Gülşen de yapar. Şehri gezerken iç hesaplaşmasını sürdüren Doktor; *"Her yerde her dönemde egemen güçlerin otladığı yerde yürüyordu aydın sürüleri, karanlığı yaratan da buydu! Aydın o sürüye katılmayana denirdi. Kolay mıydı o sürünün dışına çıkmak? Stalin'in Sibirya'sı sürünün dışına çıkmaya kalkmış*

aydınların gömütlüğü olmuştu. Tümü mü devrim düşmanıydı o cehenneme yollananların?" Amerikanvari bir ideolojik söylem bu. TKP'yi, yapılan hataları, tutulan yolu eleştiren Doktor kazmayı her zaman doğru yere vurmuyor. *Dr. Jivago*'yu yeni bir duyarlılıkla okuduğunu söylüyor sözgelimi. *Dr. Jivago* devrime edebi muhalefetin ürünüdür. Ve devrim karşıtlığı dışında onu estetik kılan hiçbir yönü yoktur. Ödül alması da son derece politiktir. Tıpkı Soljenitsin gibi.

Doktor kadim dostu Vasken'in değişiminden mutludur. *"Ölçüler eskidi Dacik"* der Vasken, *"Gerçek ölçüyü arıyoruz."* Gerçek ölçü anlattıklarındadır. İnanmaya ve kendini aşağılamaya hazır yenik solculuk örneği. Vasken'in Bulgar Türkü eski bir dostu yeni bir kitap getirmiş. Dimitrov'un Bulgarca el yazıları ve günlük notlarıymış. Dimitrov'un yazdığına göre; *"... Biz Türkiye'yi Asya'dan kovacağız. Nedir bu Türkiye? Orada 2 milyon Gürcü. 1,5 milyon Ermeni, 1 milyon Kürt vb var, Türkler sadece 6-7 milyon"* demiştir 1940 Kasım'ında ona Stalin. Anılar ancak belgelerle desteklenirse değer kazanır. Gerisi ise laftır. Krupskaya'nın Lenin'in *"Parti Örgütü ve Parti Edebiyatı"* yazısı ile ilgili yorumunun Lenin'e mal edilmesi gibi tıpkı.

Doğrusu benim aklıma Kemal Tahir'in Mustafa Suphi'yi Lenin'in öldürttüğü yollu tezi geldi. İyi bir roman kurgusu sağlam gözleme ve bilgiye dayanmalıdır. Eğer politik roman hele de dönem anlatılıyorsa bu daha da gereklidir. Dönemin eğilimleri tiplerle yansıtılmalıdır. Ve onların eylemleri aracılığıyla. Bunun dışında politik tarihçinin işi farklı, romancınınki farklıdır. *"Bilgisi bu kadar kıt olabilir mi bu adamın?"* diye soruyor Doktor Stalin devrim yıllarının Milletler Halk Komiseri. Mustafa Suphi ile birlikte çalışıyor. Ali Fuat Paşa ile Ankara Hükümeti ile ilgili görüşmeler yapıyor. Ermeni katliamından da, Türkiye'deki nüfustan da haberi olmadığı düşünülemez. Sonraki yıllarda Türkiye'nin ilk beş yıllık kalkınma planını destekleyen de aynı Stalin'dir. Bilgisizlik en son suçla-

madır. Hele savaş kapının ağzında ve Türkiye kapı komşuyken. Sevgi ve ilgi dahil, eleştiri hayatın her alanında geliştiricidir. Ancak *"demiş", "söylemiş"* türü desteklerle değil.

Stalin Bulgar şovenistlerinin Türkiye üzerindeki toprak taleplerini destekliyormuş! Peki kim Bulgar Şovenistler? Dimitrov'a şöyle *"demiş"*; *"... Türkiye'ye gelince biz üs isteyeceğiz ki, Boğazlar bize karşı kullanılmasın... Almanlar İtalyanların Boğazlar üzerinde söz sahibi olmasını istiyorlar, ama onlar bu alandaki, ağır basan çıkarlarımızı tanımamazlık edemezler. Biz Türkleri Asya'dan kovacağız. Kim bu Türkiye?" Bu* tartışmalar sorumsuz bir kitap kahramanının ardına geçilerek yapılmaz. Kendi zeminlerinde belgelerle yürütülür. Ve; *"Bize bir günler kuduz gibi saldıran faşist itlerin yanında aşağılanmış hissediyorum kendimi"* sözü faşist yakıştırmasının Türkçesidir.

Buradan dil sorunlarına geçebiliriz. Günlük dilde kalması gereken *"bir günler"* deyimi bir yana, cinsellikle ilgili dilin çok itici olduğunu söylemek gerekiyor. Türkali kendisiyle yapılan söyleşide; *"insanı anlatıyorum biliyorsunuz, bir zamanlar edebiyatta insan belden yukarısıydı, belden aşağısı yasaktı. Sonra bir moda başladı ve belden aşağısı anlatılmaya başlandı. Benim için insan, 'bütünüyle' insandır"* diyor. Bunu anlamak mümkün. Ancak sorun seksin anlatılmasından çok, "argo" bir dil kullanılmasında. Reklam ve medya dünyası eski solcuların en çok istihdam edildikleri yer. Bu dünya toplumun en yoz kesimiyle iç içe. Kirletirken kirleniyorlar.

Entellerin, medya çalışanlarının "takıldığı" barlar, kafeler bu kirli dilin kullanıldığı yerler de olabilir. Ama 78 yaşındaki bir eski komünistin otobüste gördüğü aksayan genç bir kadına bakıp –özür dileyerek yazıyorum– *"karpuzun yamuğu, topalın amu"* diye düşünmesi bir yozluk belirtisi değil midir? Kadını ya da karşı cinsten iki insanı yan yana gördüğünde yalnızca yatak düşünmek uzun yıllar göçmen topluluklar içinde kapalı kalıp eylemsizlikten çürümenin belirtileri midir yoksa?

Sanatçı kendi eserinin tanrısı olabilir. Ama yaratısında tümüyle özgür değildir asla. Yaratmanın kurallarıyla tarihsellik ve toplumsallıkla sınırlıdır. Ve bir kere hayat verdikten sonra tipler de kendi bağımsız gelişim seyirlerini izlerler. Turgut ile Seher'in öyküsünü yazacaktı belki de yazar. Ama onların öyküsü o bankta vedalaştıkları anda bitmişti. Esme çıktı ortaya. Şimdi ne denli *"yırtık"* biri de olsa, ilk buluştuğu bırakın babasını dedesi yaşındaki bir erkeğe, o erkek; *"Kaç yaşında başladın"* diye sorsa bile; "S.....mi? *"On beşimde başladım" demez.* Bu daha çok erkek ağzıdır. İnsanın çevresinde böyle diyen kişilerin varlığı, bir eğilime denk düşmez. Günsel gibi üniversiteli kadın militanların belki tek tük olduğu dönemde Günsel daha sahici bir tip oluyor bu nedenle.

Romanda öylesine kadın cinsel organı sözü geçiyor ki, insanın Vedat Bey'in sözünü ettiği "deli meezin"e hak veresi geliyor. Deyimler, asker tekerlemeleri, cinselliği aşkın bir parçası kılmıyor. Bu kirli düzende bu eylem yeteri kadar metalaşmışken, kullanılan maço dil ve her kadın görüşte yatak düşünülmesi seksi ancak bir yabancılaşma öğesi hâline getiriyor. Esme, Doktor'a Rohat'ı anlatırken; *"Karakolda karısını düzüp öldürmüşler adamın"* diyor. Bir feminist kadın bu tür bir erkek ağzı yerine, hele polisin eylemi için *"tecavüz"* kelimesini kullanır. Çünkü diğeri eylemin saldırgan niteliğini yeterince anlatmaz. Ancak polis adama karısını *"düzdüğünü"* söyleyebilir.

Peki 27 yaşında bir kızın 78 yaşında bir adama âşık olması ne kadar gerçekçidir? 78 yaşında bir adam bir genç kadında gençlik, yaşam, tazelik, güzellik bulabilir, ama ya kadın? Burada benim aklımdan eğer kadın 78 yaşında ve erkek 27 yaşında olsaydı roman nasıl karşılanırdı acaba diye geçmiyor değil. Gerçeğe yaklaşmak için viagrayı da devreye sokmuş Vedat Bey, ama antidepresan ve fast-food yok şükür. Eski arkadaşlarını karanlık ilişkiler içinde sergiledikten sonra tam onları romandan çıkarırken *"Ferdanecik"*, *"Süleymancık"* diyor

ya, Doktor, biz de aynı yolu izlersek, Doktorcuk sırf bu viagra yüzünden ölmüş de olabilir yani. Malum, viagra'nın en önemli yan etkisi kalp krizine yol açması.

Esme tam zamane kızı, bugünkü deyişle de *"özgün"* bir tip. Yaşı kadar sevgili değiştirmiş. Diğerlerini boş, Doktor'u dolu bulduğunu söylüyor. Doktor'a olan sevgisini yazar açıklıyor hatta, belki de daha inandırıcı olmak için. Politikaya, iktidar olmaya, değişime, mücadeleye inanmıyor. Marx'a *"sizin sorununuz"* diyor. Kendisi sıkı feminist, babası ise eski komünist. Doktorun adını çocukken duymuş, merak ediyor. Peki bu neredeyse ilk görüşte aşka yetiyor mu? Nihilist Esme başlangıçta hiçbir şeye inanmadığını söylüyor. Birkaç bölüm sonra, doktorla sevgili olduklarında *"ahlaki komünist"* olduğunu açıklıyor. Ancak feminizm dışında hayatın sorunlarıyla pek ilgili değil. Mesleği gereği belki sanata ve sanatçıya yakın. Doktor ya da yazar kendini rahatlatıyor. Ama komünistim demekle komünist olunmuyor.

Esme işkencede direniyor, *"Doktor için"*; öyle söylüyor. O ağzı bozuk kız doktora *"siz"* demekten de geri durmuyor. Doktor onu nonfigüratif bir resme benzetiyor, aşklarını da belki. Nonfigüratif bir bütün oluşturuyorlar bize sezdirilen. Aykırı renklerin uyumu onlar. Kuşkusuz bulaşık bir dünyada bulaşık tipler ve bulaşık ilişkiler var. Esme'nin her şeyinde bir güzellik bulan Doktor, o bulaşık dünyaya uyum sağlamaya çalışıyor. Olan bu.

Romanda Muhittin *"fırıldak"* biri. Belki de romana sonunda Rohat'ı kaçırabilmek için girmiş. Tam bir film karakteri, belki de o yüzden var. Malum filmi de düşünmüş Vedat Bey. Yazar'ın alter egosu Doktor Nahit'in ona sempati duyduğunu görüyoruz. Yazarın çizdiği de aldırmaz görünümü altında duyarlı ve ince bir tiptir. O kadar çok kazanmasını da zekâsına bağlıyor hatta Doktor. Güvenilir, sözünün eri. Peki niye? Öte yandan Doktor'un eski arkadaşlarının ortada kalakalmış olanlarına bile nedense aynı sempatiyi duyduğu söylenemez.

Polisiye bir roman gibi gelişiyor roman. Ancak bir anda, suçlular temize çıkıyor. Ferdane meğerse aklını yitirmiş, Süleyman ne yapsın eski arkadaşlarını kıramıyormuş, Rüstem Doktor'un suçsuz olduğunu inanıyormuş! Her şey tatlıya bağlanıyor! Zekeriya ise tu kaka, o eski goşist. Muhittin; *"Halkın bilmem hangi örgütü"* sözünü esirgemiyor eski antirevizyonist cephenin devrimcilerine. Onlara ne güven, ne sempati bahşedilmiş.

Kitabın başında doktorun her şeyine yetişen avukat Mustafa'nın esamesi bile okunmuyor sayfalar boyu. Çehov'un sözünü söyleyen Doktor'dur: Duvarda asılı tüfek varsa oyunun sonunda patlamalı diyor. Silah için olduğu gibi kişiler için de geçerli değil midir bu söz? Mustafa adeta unutuluyor. Yazar da bunun farkında ki, romanın sonunda Doktor'u arıyor Mustafa; iyileşiyorum ağbi gibisine. Hepsi o kadar.

Romanın sonu yaklaşıyor. Eski TKP'li Doktor, o denli eleştirdiği örgütüne bir kalıtçı bulamıyor. Ölüme giden eylemlilikte son rol Kürtlere veriliyor. Bir erkek kendini ya bir savaşta ya da aşkta gerçekleştirir diyor *Fesat* romanında Paul Nizan. Doktor Nahit 78 yaşından sonra kendini Esme'de gerçekleştiriyor.

Son savaşında ise sınıf mücadelesi değil de Kürt yurtseverlerine bağlanmayı seçiyor. Yazarın Kürt sorununu temel görmesinden kaynaklanabilir bu. Ama örgüt fikri gene yok. Zaten bir söyleşisinde; *"Nasıl düzelecek"* sorusuna; *"Vaktiyle birtakım heyecanlı laflar edebilirdim. Galiba çare, gerçekten demokratik bir ortamda, sorunların hep birlikte tartışılması"* diye cevap veriyor Türkali. Yazar NTV'de kendisiyle yapılan söyleşide; *"Yaşadığım dönemin benden sonraki kuşaklara yansıtılması olarak gördüm romanı"* diyor. İddia bu. Ama yaşadığı dönemde başkaları da var. Çöküntünün altında kalmayanlar, sürekliliği temsil edenler. Arada bir sözlerini etse de onlara inanmıyor Doktor ya da yazar.

Can Yücel'in; *"O çocuklar o şarabi eşkıyalar / onlar da olmasa benim başka kimim var"* dediği türden mayaları. Ve

gerçek şu ki, *"kötü dışarıda"* TKP'yi değil ama, mücadeledeki sürekliliği onlar temsil ediyor. Bulaşık değiller, çok netler. Dünyayı ve coğrafyamızı dert edinip kavgasını veriyorlar. Ölüm oruçlarından, işkencelerden, F Tipi kuşatmalardan başları dimdik çıkan onlardır. Başkaldırıya, mücadele etmeye inanmayan Esme ve benzerleri gibi.

Romanın son bölümünde Esme'nin gideceği gün Doktor'la konuşuyorlar, sevgilerini anlatıyorlar birbirlerine. Ve yatıyorlar. Doktor hamile kalabileceğini söylüyor Esme'ye, *"Keşke kalsam"* diyor Esme. Bu bir kesinlik değil, bir olasılık. Simgesel olarak söylersek, dünün birikimi, geleceği gebe bırakıyor. Eğer mümkün olabilirse! Biri Kürt, diğeri Türk birlikte zor bir yola çıkıyorlar. Ama geçmişin hangi geçmiş, geleceğin ise hangi gelecek olduğu önemli. Bunun ötesinde devrimci geleceğin mücadeleci ve sorumlu genç ellerde yeşermesini beklemek gerekiyor. BİRARADA olmaksa devrimsiz mümkün görünmüyor.

Hacı Orman

19 Aralık 2004, Londra

Dün iki e-mail'iniz gelmiş, verdiler. Derginizde çıkmış iki yazıymış. Birincisinde, derginizdeki kitap eleştirlerinde ne denli nesnel davrandığınızı söylüyordunuz. İkinci yazı da, bu nesnellik savınıza örnek olarak verilmiş gibi yayınlanan, benim *Kayıp Romanlar*'ın eleştirisiydi! Yazarların adı yoktu. İstanbul'dan sorduk; eleştiri bir hanımınmış. Değinmeyi uygun buldum.

Nesnelliğiyle övündüğünüz eleştiriniz bu ise, bir yanılgıya düşüyorsunuz gibi geldi bana; kızgınlıkla yazılmış, ilkel bir saldırı yazısı bu. Kızgınlığın ölçüsü kaçınca yönü de karışmış yazının. Romanın yazarına mı, kahramanlarına mı kızdığını pek çıkaramadım eleştirmenin! Altı yüz sayfalık koca romanda, –onların niye kullanıldığını kavrayamadan– cinselliğe,

cinsel sözcüklere takılması ilginç! Bir de, benimsediği siyasal şemaya ters bulduğu noktalar var. Olabilir. Kızmadan anlatsa daha iyi anlaşılabilirdi dediği. Romanın, yaptığı özeti de doğru dürüst olurdu o zaman. "Dedesi yaşındaki adamla ilişki kuran Esme"yi ayıplayıp kınamasına –açık söyleyeyim– önce kızdım ben de! Sonra da –bağışlasın eleştirmen hanım!– güldüm. "Genel-geçerli" ahlak kurallarıyla sanat-edebiyat eleştirmeni olunabiliyor demek! Bu ilişkinin, roman olma açısından *Kayıp Romanlar*'ın çok özgün bir yanı olduğu inancımı koruyorum. O kızgın yaklaşımıyla Vedat Türkali'nin bilinçaltını yoklamaya almış! Bu yardımcı çabası için "sağ olsun" diyorum eleştirmen hanıma! Vardığı sonuçlar üstünde düşünüp yararlanmaya çalışırım! İyi oluyor bu tür yardımlar! Kendi bilinçaltını da araştırmasını ya da en iyisi bu işi güvendiği bir psikiyatriste yaptırmasını salık veririm ben de! Bildiğimiz, bir sanat eleştirmeninin, diyelim Çıplak Venüs ya da *Apollon* yontusuna bakarken anatominin zorunlu parçaları olan cinsel organlara gözünü dikip kalmayacağıdır. Daha kötüsü, gözünü karartan kızgınlıkla "pornografi" yaptığının da ayrımında olmamış eleştirmen hanım! Romanda anlatımın gerekli öğeleri olarak kullanılan kimi cinsel sözcükleri yerinden çıkarıp okurun gözüne sokar gibi uzatmanın, *Venüs-Apollon* yontularının salt cinsel organlarının görüntülerini "Bakın şu ahlaksızlığa!" diye sergilemekle aynı düzeyde olduğunu görememiş! Cinselliğe gerektiğinde tabusuz yaklaşım toplumun anatomisini yansıtan romanlar için de geçerlidir. Yobazlar, hiçbir gün yobazlıklarının ayrımına varmamışlardır. Bir günler *Madam Bovary*'yi ahlaksızlık suçlamasıyla yargıya götüren aptallara gülünmüyor bile bugün.

İşin şaka götürmez bir yanına geliyoruz şimdi.

Bu çağda, şeriatçı imam kafasıyla solcu vaazlara kalkmak sanat, düşünce, politika alanında Marksist-Leninist solculuk değil, bir ucu hainliğe varan soytarılıktır. Eleştiriye sıvanmak için, önyargılardan arınıp okuduğunu şematik değil, doğru

dürüst kavrayacak bir düzeye varmak gerekir önce. Eleştirmenlik okuduğunu doğru anlamak, doğru yorumlayabilmektir. Enine boyuna köklü bir kültürel, sanatsal birikim, kazanım gerektirir. Yalan yanlış okumuş, okuduğunu yalan yanlış anlamışların harcı değildir. Gençlerimize her vakit söylediğimi yineliyorum: Eleştirileri okuyun; ama sözü edilen her kitabı kesinlikle kendiniz okuyup kararı eleştirel aklınızla kendiniz verin.

Eleştirmen hanım, tipik "solcu" yanıyla Stalinizme romandaki eleştirel yaklaşımdan tedirginlik duymuş. Kendi bileceğidir. Belge gerekliymiş ortaya atılan savlar için. Romanda kullanılan belge, bugünlerde TÜSTAV'ca da yayınlanmış olması gereken Dimitrov'un *Günlük Notları*'rıdır. Bundan daha değerli belge ne, olabilir? Romana alınması gerekli değil ama, binlerce gerçek devrimciyi kıyıma, kırıma götüren düzmece Stalinist yargılamaların içyüzünü açıklama konusunda yayınlanmış, sağır sultanın bile duyduğu bir sürü namuslu yayın var. Bunları duymamış demek bu hanım! Hepsi bir yana, umutlarımızı bağladığımız *o* sistem, yetmiş yıl sonunda yıkılınca geride bıraka bıraka Yeltsin'ler, Şevartnadze'ler, Aliyev'ler, Putin'ler gibi "mallar" bıraktı bize! Bu muhteremlerin her biri, daha belki binlercesi, Stalinist örgütlerin en yetkili kişileriydi. Sözgelimi, keskin "solcu"muz eleştirmen hanıma ajan filan diye uyduruk bir kulp taksalar –paçasını kurtarabilmişse– yaşamının sonuna kadar dünyası kararırdı! Böyle bir sistemin nasıl devrimci sayılabileceği konuşuluyor romanda. Sanatta, düşünde, bilimde, teknolojide ilerlemeyi tökezletti bu sistem. Eleştirmen hanım inciniyorsa karışmasın bu tartışmaya! Yeri gelmişken gençlere bir dede uyarısı: Solcu militanlığa soyunmadan, uzun uzun araştırıp derin derin düşünün bu konuyu! Bu yanlışlar yüzünden büyük acılardan geçtik, bilindiği gibi çok şey yitirdik çünkü. Devrimcilerin görevi, emekçi yığınların ikinci bir yanlışın tuzağına düşürülmemesi için çaba göstermektir. Keskin sloganlarla ortaya atılan ya da itilen

kişilere, özellikle onlara karşı uyanık olarak! Romana siyasal yaklaşıma neden karşı olayım? İstediğim bu bir yanıyla. Romana, dogmatik (man)kafayla, yüzeysel bilgiyle değil, özümlenip sindirilmiş, günlük politik küçük burjuva yaygaraları dışında, sanatta, politikada gerçek devrimci bir tutumla bakıp bir şeyler söyleyecekleri saygıyla dinler, sağ olun derim.

Yazısına "kendini komünist olarak tanımlayan" diye giriyor eleştirmen hanım! Onun beni böyle sayıp saymaması çok önemli.ya; ne yapalım, isteyen istediği gibi tanımlar! Evet, ben kendimi yetmiş yıldır komünist diye tanımlıyorum. Sinemada, tiyatroda, romanda, becerebildiğim kadar şiirde, edim, eylem olanağı bulduğum her alanda Marksist-Leninist kimliğimle var olma çabası gösterdim. Yaşım seksen altı olduğuna göre defterim de böyle kapanacak. Ancak, yaşamım boyu tiksinti duyduğum, kimi "solcu"lar komünist sayılıyorsa, benim adımın "antikomünist" listesine konmasını doğal bulurum!

Söyleyeceklerim bunlar Hacı Orman!

Umarım gelecek sayıda bu yazdıklarıma –şu sana yazdığım satırlar da içinde– aynen yer verirsiniz. Son sözüm şu: *Kayıp Romanlar*'la ilgili böyle bir yazının, hem de nesnellik savıyla yayınlanmasının, izlediğim derginize yakışıp yakışmadığını oturup ciddi biçimde düşünün bir! Bakın, geçenlerde, bir gazetede buna benzer bir "solcu!" yazı çıktı. Aklımın ucundan bile geçmedi bir şeyler demek. Benim işim roman yazmak, zırvalayanlara söz yetiştirmek değil. Sizin eleştirmen hanıma yanıt olsun diye değil, çevrenizde var olduğuna inandığım yolunu arayan, bu konuyu içtenlikle düşünen gençler için yazdım bunları da, bilesiniz!

Vedat Türkali

Sinema Bayramımız

Vedat Türkali

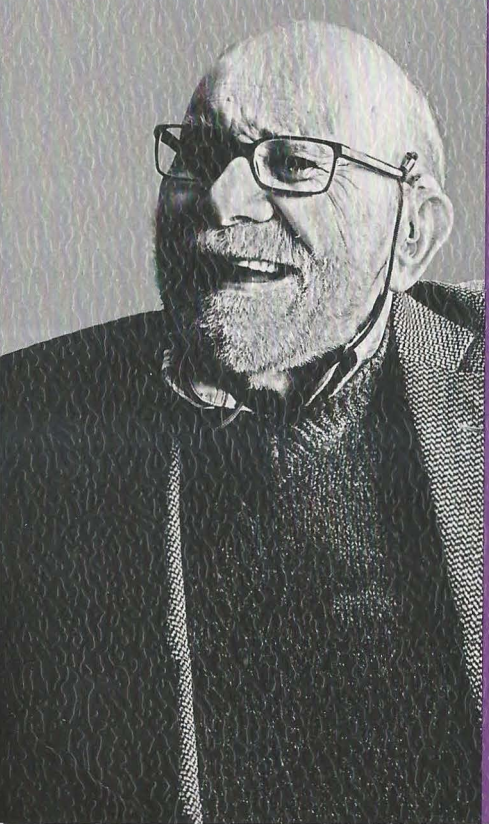
14 Kasım 1914'te Fuat Uzkınay'ın, Ayestefanos'ta yabancıların diktiği istila anıtının yıkılışını çekmesinden seksen dokuz yıl sonraki bugün, sinema bayramımızı kutluyoruz. Ancak şöyle bir baktığımızda üzüntüyle görüyoruz ki, "manzara-i umumiye", o mutlu olaydan seksen dokuz yıl sonraki bayram sevincimize ağır biçimde gölge düşürecek niteliktedir. O gün bir yabancı saldırı anıtının yıkılışını saptamakla işe başlayan sinemamızın, bugün hemen de tüm alanları yabancı işgali altındadır. Sinemamızın yaratıcı emekçileri temel haklarından yoksundur. Kendilerini sanatsal yaratıcılık alanında geliştirecekleri ölçüde gelir sağlamak şöyle dursun, gündelik ekmeklerini bile zor çıkarabildikleri yoksulluk düzeyindedirler. Güzel bir şey yaratarak ulusal sine-

mamıza katkıda bulunmak için yola çıkan iyi niyetli yapımcılarımız bin bir sıkıntı içinde umutsuz bir savaşı yürütmek zorundadırlar. Ülkemizin hemen de tüm sinema salonları, yani ulusal iç sinema pazarımız, yabancı, özellikle de Amerikan üretimi, pek azı kaliteli, çoğunlukla çirkin, yığınları en ters, en kötü biçimde etkileyen, çirkine eğiten filmlerce yağmalanarak görsel alanlarımız etik, ekonomik, politik olarak kıyasıya sömürülmektedir. Bu yıkıntıya düşülmesi rastlantı değildir; sinemamıza karşı yıllar yılı sürdürülmüş ilgisizliğin, anlayışsızlığın, bilinçli, bilinçsiz saldırıların, politik, ekonomik, dolaylı, dolaysız, her türden ağır sansür baskılarının doğal sonucudur. En kötü koşullarda, savaşırcasına çaba göstererek kiminde dünya ölçüsünde akıl almaz başarılara imza atmış sinemamızın üstün yetenekli yaratıcı emekçileri, onların başarısına güçleri yettiğince destek vermiş yapımcıları, inanıyoruz ki, nesnellikle saptadığımız yukardaki kara tabloyu değiştirmenin de yolunu artık bulacaklar, ulusal sinemamızın "makus talihi"ni yenerek ülkemizi layık olduğu sinema düzeyine kavuşturacaklardır. Bize bu güvenceyi veren, tüm sinema topluluğumuzun "Ulusal Sinema Platformu"nu kuracak bir ileri bilinç düzeyine artık varmış olmalarıdır. Sinemamızın tüm emek yükünü sırtlamış, Disk'e bağlı Sine-Sen sendikamız başta olmak üzere, "SE-SAM" (Sinema Eseri Sahipleri Meslek Birliği), "Fİ-YAP" (Film Yapımcıları Derneği), "FİLM-YÖN" (Film Yönetmenleri Derneği), "SO-DER" (Sinema Oyuncuları Derneği), "ÇASOD" (Çağdaş Sinema Oyuncuları Derneği), "SEN-DER" (Senaristler Derneği), "OYUNCU-BİR" (Oyuncular Meslek Birliği), "TÜSSİD" (Sinema Salonu İşletmecileri Derneği), "FİİD" (Film İthalat ve İşletmecileri Derneği), "BSM" (Belgesel Sinemacılar Meslek Birliği), "SİYAD" (Sinema Yazarları Derneği), elbirliği, yürek birliğiyle tam bir dayanışma içinde sinemamıza çekidüzen vermek, sinema alanımızı kendi yaratıcı emekçilerine alabildiğine açmak, üstün nitelikte sinema ürünleri yaratarak ulu-

sal sinema alanını kötü yabancı filmlerin işgalinden kurtarmak, yapıtlarıyla dünya sinema alanında yer almak isteğiyle, birlikte yola çıkma kararına varmışlardır. Salt bu tarihsel olgu bile, başlıbaşına bayram olarak anılmaya değer. Ulusal sinemamızın gelişmesini sağlayacak üstün değerde sinema yapıtları yaratmak için temelli genlik kaynaklarına varmanın tek yolu da budur. Güzel filme yabancılaştırılmış sinema emekçisi bakışı, yaratılmış filmlerin gümüşüne tamah ederek film yakma yabanıllığı, çalıştırdığı emekçinin üç kuruşluk kazancına göz dikmeyi marifet sayan yapımcı dönemi kapanmalı, geniş bir sinema emekçileri kesiminin telif haklarından yoksun bırakıldıkları günler, uygun yasalarla artık geride bırakılmalıdır. Ortak dayanışma ile yükseltilecek sinema, herkese birden kazandırır. Seçkin, güzel filmler getirmelerini beklediğimiz yabancı film ithalatçıları da, bu ülkenin insanları olduklarını unutmamalı, parasını aldıkları halk yığınlarının kendi öz sinemalarına, yatırım, sinema salonu bağlantıları, yabana festivallere katılış, dış pazarlara çıkış konularında destek olarak topluma olan borçlarını ödemelidirler. Bütün bunların sağlanması için de temel koşul, sinema alanını en doğru biçimde düzenleyecek, sinema platformumuz ağırlıklı, bürokratik engellere bağımlı olmayan "Ulusal Sinema Kurumu" yasasının bir an önce çıkartılmasıdır. Bunların sağlanmasından sonra hızla gelişip yükseleceğinden kuşku duymadığımız sinemamızın gerçekten büyük bayramlara kavuşacağı inancıyla sinemamıza emek, destek veren tüm sinemacıların, bize her vakit güç kazandıran vefalı sinema seyircilerimizin sinema bayramını kutluyor, sinema yaratıcı emekçilerimize dünya ölçüsünde başarılar diliyorum.

Özgürlük sorunu çok önemli bir sorun. Özgürlük her çağda, her toplum için önemli olmuştur ama bizim için var olmak, yok olmak sorunudur. Özgürlük, kendi sorunlarımızı çözmemiz için, rahatça konuşabilmemiz, tartışmamız, memleketin, halkın yararına olan çözümlere varmamız için şart.

Vedat Türkali

Elinizdeki kitap edebiyatımızın en önemli isimlerinden Vedat Türkali'nin edebiyat dışı metinlerinden oluşan bir antoloji niteliğinde: yazarın düzyazılarından, söyleşilerinden, mahkemelerdeki savunmalarından, kendisine yönelik eleştirilere verdiği yanıtlardan oluşan leziz bir antoloji bu. Bu kitapta Vedat Türkali gibi verimli bir yazarın olduğu kadar Türkiye'nin de portresini görmek mümkün; metinlere eşlik eden belirleyici arzu ise özgürlük arzusundan başkası değil...

AYRINTI • TÜRKÇE EDEBİYAT
ISBN: 978-605-314-316-1
9 786053 143161